BIALYSTOKER STIMME

ביאַליסטאָקער שטימע

דערשיינט יעדען חודש

אפיציעלער אָרגאַן פון דער ביאליסטאָקער לאָנדסמאַנשאפט אין אמעריקע

28-טער יאָרגאַנג — ביי־אַרבּ מערץ־אפּריל 1948 — נומער 250, ערב פּסח, תש"ח

250 יובל נומער

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2023

א בקשה צו אלע אונזערע לייענער!

חשובע לייענער! ווי איר זעט, איז דער היינטיגער 250-טער יובל-נומער פון דער „ביאַליסטאָקער שטימע", דערשינען מיט אַן אויסערגעווײנלידְ-רייכן אינהאַלט, וואָס מעג מיט רעכט אָנגערופען ווערן אַ „ביאַליסטאָקער זאַמעלבוך", אָדער אַ „ביאַליסטאָקער אַלמאנאך".

דאָס איז אַן אויסגאַבע, וואָס איז רייך ניט נאָר מיט פאַרשידענע אינטערעסאַנטע לייען-מאַטעריאַלען, נאָר איז אויך אויסגעשטאַט מיט איבער הונדערט פאַרשידענע אינטערעסאַנטע בילדער, אַ סך פון זיי פון היסטאָרישען ווערט.

דאָס אַרויסגעבען פון אַזאַ גרויסע, פראַכטפלע אויסגאַבע ווי דער איצטיגער יובל-נומער, איז פאַרשטייט זיך פאַרבונדן מיט זייער גרויסע הוצאות.

דעריבער דערלויבען מיר זיך צו בעטען בייַ אייך, חשובע לייענער, אַ ספּעציעלע איינמאָליגע בייַשטייערונג פון מינימום 1 דאָלאַר. דאָס וועט אויך דערמעגליכען, אַז מיר זאָלען קענען פאָרזעצען דאָס אַרויסגעבען פון וויטערדיגע שעהנע, אינהאַלטסרייכע נומערן פון אונזער זשורנאַל, וואָס ווערט געליי-ענט און אנערקענט אין דער גאַנצער אידישער וועלט.

דערבייַ נוצען מיר אויס דאָ די געלעגענהייט אויסצודריקען אונזער דאַנק צו אַ צאָל חשובע לייע-נער פון דער „ביאַליסטאָקער שטימע", וועלכע האָבען זיך שוין אַליין אָפּגערופען מיט זייערע בייַשטייע-רונגען. אין קומענדיגען נומער וועלען מיר דרוקען אַ ספּעציעלע רשימה פון די אַלע וואָס האָבען זיך אָפּגערופען.

די בייַשטייערונגען דאַרפען געשיקט ווערען אויפן אַדרעס פון ביאַליסטאָקער צענטער, 228 איסט בראָדווייַ, ניו-יאָרק.

ר ע ד א ק צ י ע

אַרויסגעגעבען פון ביאַליסטאָקער צענטער, 228 איסט בראָדווייַ, ניו-יאָרק
דוד סאָהן, רעדאַקטאָר
Published Monthly by the Bialystoker Center 228 East Broadway, N. Y. City

ביאַליסטאָקער שטימע

אָפּיציעלער אָרגאַן פון דער ביאַליסטאָקער לאַנדסמאַנשאַפט אין אַמעריקע

נומער 250 | ערב פּסח, תש"ח • ניו־יאָרק, מערץ־אַפּריל, 1948 | 28־טער יאָרגאַנג

אינהאַלט:

דוד סאַהן — דער יום־טוב פון ביאַליסטאָקער געדרוקטען וואָרט אין אַמעריקע..... 4
שמואל צעסלער — חד גדיא (ליד)..... 8
אַסיף דימאָוו — מיין ביאַליסטאָקער אוניווערסיטעט..... 9
שמואל לייב ראבינאָוויטש — רבנו שמואל מאָהילעווער..... 11
אברהם שבח — יאָרצייט־ליכט (ליד)..... 15
ב. י. ביאַליסטאָצקי — אויף די וועגען פון ביאַליסטאָק..... 16
אַלעקסאַנדער מאַץ — „די שטימע" (ליד)..... 22
יעקב פּאַט — קאָפּיטלעך ביאַליסטאָק..... 23
ראָזע ניעווואדאָווסקי — שניי (ליד)..... 24
יצחק ריבקינד — דער ביאַליסטאָקער ציון־דיכטער..... 25
וואָלף יונין — קליין און גרויס (ליד)..... 30
נחום יוד — עס גרינט די ערד (ליד)..... 30
טעוועל בלאַך — פון דער ביאַליסטאָקער פּאַרגאַנגענהייט..... 31
ד"ר צבי כהן — 600 יאָר נאָכ'ן טויט פון גרויסען אידישען פילאָזאָף, דער רלב"נ..... 35
איזראָעל קאָגאַן — טאָטעלע (דערציילונג)..... 40
ז. סעגאַלאָוויטש — ביאַליסטאָקער וועבערס (ליד)..... 43
דוד סאַהן — שמחה צפת — דער ערשטער ביאַליסטאָקער איד וואָס איז געקומען אין אַמעריקע..... 44
עזרא קאַרמאַן — אין א מושב זקנים (ליד)..... 47
יעקב יערוזאַלימסקי — זוניגע בילדער פון מיין יוגענד..... 48
דניאל טשאַרני — וואָס מיין שרייב־טיש דערציילט..... 53
סיליע סוטקער — ביי די ביאַליסטאָקער אין שיקאַגאָ..... 56
יעקב טאַביאַש — אין א סדר נאכט..... 57
א בריוו פון ארץ־ישראל..... 59
דוד קלעמענטינאָווסקי — די וויכטיגסטע ביאַליסטאָקער געשעענישען..... 60
יצחק קאַמען — טעאַטער און דראַמאַטישע קרייזען אין ביאַליסטאָק..... 74
יעקב בעלער — די איבערלעבענישען פון א ביאַליסטאָקער מיידל..... 76
ד"ר ש. דאַטנער — חורבן ביאַליסטאָק און אומגעגענד..... 78
הערי גראָף — די „ביאַליסטאָקער שטימע" און אונזער לאַנדסמאַנשאַפט..... 83
יעקב באַטאַשאַנסקי — אסיף דימאָוו, דער אייביגער וואַנדערער..... 84
יצחק מונאַקער — דער ביאַליסטאָקער פּאַרבאַנד אין בוענאָס איירעס..... 86
ד"ר הערמאַן פּראַנק — דייטשע אידען אין ביאַליסטאָק מיט 30 יאָר צורוק..... 89
מרדכי פּאַגאַרעלסקי — פּאַרוואָס איך בין אַוועק פון דער אַלטער היים..... 92
ד"ר מ. סודאַרסקי — ד"ר זאַמענהאָף, א ביאַליסטאָקער, — דער באַשאַפער פון וועלט־שפּראַך — עספּעראַנטאָ 96
ד"ר ח. שאַשקעס — דושאַמעיקא, וואו דער פּעפער וואַקסט..... 99
ז. שער — א פּאַרשטערטער סדר (דערציילונג)..... 102
דוד זאַבלודאָווסקי — דער ביאַליסטאָקער פּאַרבאַנד אין מעקסיקא..... 104
ליטמאַן ראָזענטאַל — עפיזאָדען מיט ד"ר כאָזאַנאָוויטש..... 106
א. שייקעוויטש — די ביאַליסטאָקער אין קאַנאַדע..... 109
הערשעל זלאָטעס — זאַלץ און פעפער (פעליטאָן)..... 110
איזראָעל קאָגאַן — אין אונזער לעבען (ראָמאַן)..... 113
אונזער אינסטיטוציע (געזעלשאַפטליכע נאָטיצען)..... 116
קוויטירונגען פון געלטער..... 119
בילדער פון ביאַליסטאָקער אַלבום..... 128
אונזערע פּאַרלוסטען..... 130
ענגלישע אָפּטיילונג..... 133-140

דער יום טוב פון ביאליסטאקער געדרוקטען ווארט אין אמעריקע

(צו דעם איצטיגען יובל פון 250-טען נומער פון דער „ביאַליסטאָקער שטימע")

פון דוד סאָהן

ס׳איז איצט באמת ניט גרינג צו שרייבען יובל־אַרטיקלען, בעת דער געדאַנק פון יעדען אידען איז היינט פאַרנומען מיטן גורל פון אידישען ישוב אין ארץ־ישראל, און וועז אופן וואָג־שאָל ליגט די צוקונפט פון דער נייַ־געבאָרענער, און שוין אין בלוט אויסגעווייקטער אידישער היימלאַנד. איז דעריבער שווער צו קאָנצענטרירען זיך וועגען אַנדערע ענינים וועז אונזער גאַנצער פאָלק לעבט היינט דורך אַזעלכע שווערע, ברויזיג־דראַמאַטישע טעג.

אָבער, מען קען זיך ניט העלפען. ס׳איז ביי אונז ביאַליס־טאָקער אידען איצט פאָרט אַ שטיקעל יום־טוב. ס׳איז פאָרט דער יום־טוב פון אַ אידישער צייטשריפט וואָס האָט דערלעבט צו פייערען איר 250טען נומער. וויפיל אידישע זשורנאַלען אין אַמעריקע האָבען דאָס דערלעבט אַזאַ עלטער פון 28 יאָר? אגב, איז דאָך די „שטימע" דער ערשטער און איינציגער לאַנדסמאַנ־שאַפטלעכער חודש זשורנאַל אין דער גאַנצער וועלט. איז דאָס שוין אוודאי אַ שטיקעל באַרעכטיגונג צו יובל׳ן דעם 250טען נומער, ווי די „ביאַליסטאָקער שטימע", האָט עס פאַרדינט.

נאָכאַלעמען, פראַוען מיר איצט ניט קיין באַנקעטען; מיר וועלען זיך ניט אַוועקזעצען ביי טישען פון כל טוב און עסען און טרינקען. אונזער יום־טוב איז אַ געזעלשאַפטלעכער, און די שפייזען זיינען גייסטיגע, וואָס זיינען פאָר אונז צוגעגרייט גע־וואָרען פון די שענסטע און בעסטע אידישע שרייבער־משפחה פון דיכטער און זשורנאַליסטען, די האַרציגע שרייבער־משפחה פון אונזער זשורנאַל.

***

ווי דער גרינדער און רעדאַקטאָר פון דער „ביאַליסטאָקער שטימע" פאָר די לעצטע 28 יאָר, מעג איך זיך דערלויבען דאָס־מאָל, אין אַ יובל, ניט צו זיין באַשיידען און זיך מודה זיין, אַז איך קוק איצט צוריק אויף די אַלע פאַרגאַנגענע יאָרען מיט אמת׳ער גייסטיגער באַפרידיגונג.

עס איז דעמאָלט, אין 1921, געווען ביי מיר און נאָך עט־לעכע טויער פון ביאַליסטאָקער צענטער, אַ שטיק אידעאַליזם, אַרויסצוגעבען אַ צייטשריפט, וואָס זאָל אָפּשפּיגלען אַלע אונזע־רע לאָקאַלע טעטיגקייטען, פאַרצייכענען אַלע וויכטיגע אויפ־טואונגען פון אונזערע סאָסייעטיס, אָפּשאַצען די פאַרדינסטען פון אונזערע געזעלשאַפטלעכע טויער, האַלטען די אַמעריקאַנער לאַנדסלייט פאַרבונדען מיטן לעבען פון אונזערע שוועסטער און ברידער אין דער אַלטער היים און זאַמלען און פאַרצייכענען אַלע וויכטיגע היסטאָרישע פאַקטען און געשעענישען פון דער אידישער ביאַליסטאָק און אירע באַרימטע אידען.

מיר האָבען אויך געוואָלט, דורך אונזער זשורנאַל, באַקע־נען דער אידישער וועלט מיט אונזער ביאַליסטאָקער כלל־טו־ערי, מיט אונזערע לאַנדסמאַנטשאַפטלעכע אויפטואונגען, וואָס זאָלען קאָנען דינען וויַ אַ מוסטער אויך פאַר אַנדערע לאַנדס־מאַנשאַפטען. חוץ דעם, האָבען די 40 טויזענט ביאַליסטאָקער אידען (איצט שוין 50 טויזענט, כן ירבו), אין אַמעריקע, זיך פשוט געוויטיגט אין אַן אייגענעם פרעס־אָרגאַן, וואָס זאָל זיין געווידמעט צו זייערע לאָקאַלע געזעלשאַפטלעכע ענינים, וואָס ניט אַלע מאָל קען מען געפינען פאַר דעם פּלאַץ אין דער אַל־געמיינער אידישער פרעסע.

***

איך וועל דאָ איצט דורכלאָזען דעם גאַנצען געראַנגעל און די שווערע פּיאָנעריש ארבעט וואָס איז געווען פאַרבונדען די ערשטע צייט ביים ברענגען צום לעבען די „ביאַליסטאָקער שטי־מע"; מיר האָבען צום אָנהויב אַרויסגעבען, ווי אַ פראָבע, איין נומער, און געוואָרט אויף רעזולטאַטען פון דעם עולם; שפּעטער געמומען אַרויסגעבען דעם זשורנאַל פעריאָדיש, יעדע דריי חדשים אַ נומער; דערנאָך, אין די דרייסיגער יאָרען, איז שוין די „שטימע" געוואָרען אַ חודש־זשורנאַל. געווען צום אָנ־הויב פאַרשיידענע אויסגאַבען: מאָגערע נומערען פון 8 ביז 16 זייטען און נומערען וואָס האָבען אַנטהאַלטען גאַנצע הונדערט זייטען, באַזונדערס די פּסח׳דיגע און ראש השנה נומערען, וועל־כע זיינען אַלעמאָל געווען רייך אין אינהאַלט. עטליכע נומערען, אין די ערשטע יאָרען, האָבען אָפּילו אַנטהאַלטען ביז 150 זיי־טען. אייניגע פון אָט די גרעסערע נומערען זיינען אין יענער צייט (1926—1923) דערשינען אונטער אַ רעדאַקציע־קאָלעגיום פון יעקב קרעפּליאַק, ד״ר. הערמאַן פראַנק און דעם שרייבער פון די שורות.

מיר האָבען אויך אַרויסגעגעבען עטלעכע ספּעציעלע גרויי־סע נומערען, צו 100 זייטען, לכבוד די יובילעיאומס פון אונ־זערע אַרגאַניזאַציעס, די ביאַליסטאָקער יאָנג מענ׳ס אסס׳ן, דעם ביאַליסטאָקער סומך נופלים, די ליידיס אָקזילערי, דעם פּעטער־סאָנער ברענטש 121, אַרבעטער רינג און אַנדערע.

צווישען די סאָמע ערשטע בויער און מיטאַרבעטער פון דער „ביאַליסטאָקער שטימע" איז געווען אונזער טייערער אום־פאַרגעסלעכער יעקב קרעפּליאַק, ז״ל. אָט דער פיינער שריפט־שטעלער, וואונדערליכער סטיליסט און האַרציגער מענש איז געווען מיין נאָענטסטער פריינט, לערער און ראַטגעבער פאָר

יחיאל ווייַנטרויב, ע״ה

יעקב קרעפליאַק, ע״ה

סעם קאסעל, ע״ה

אַ סך יאָרען. חוץ וואָס ער האָט אַליין געשריבען פאַר דער „שטימע״, האָט ער אַ סך אַרויסגעהאָלפען אין רעדאַקטירען מאַנוסקריפּטען פון שרייבער, געקראָגען מאַטעריאַלען פאַר דעם זשורנאַל פון זייַנע צאָלרייכע קאָלעגען־שריפטשטעלער און דיכטער. יעקב קרעפליאַק איז געווען די נשמה פון אונזער ביאַליסטאָקער צענטער און ער האָט גייסטיג באַרייכערט די אַרבעט אין אונזער לאַנדסמאַנשאַפט.

אַ צווייטער זעהר וויכטיגער מיטאַרבייטער, פון ערשטען טאָג אָן, איז געווען יחיאל ווייַנטרויב, ע״ה. ער איז געווען אַ פּעאיגער, פּראָקטישער טוער, מיט זעהר אַ גוטען חוש פאַר שרייבערישער אויפקלערונגס־אַרבעט. ער האָט געבראַכט אַ סך וויכטיגע נוצען, דורך זיין מיטאַרבעטערשאַפט. בייַדע, סיי ווייַנטרויב, סיי קרעפליאַק, זיינען שפּעטער געווען — אייַנע נאָך די אָנדערע — די פאָרזיצערס פון דירעקטאָרען־באָרד פון צענטער.

נאָך אַ דריטער, וואָס איז שוין אויך ליידער מער ניטאָ מיט אונז, איז געווען סעם קאסעל, ע״ה, דער אָדיטאָר פון אונזער אינסטיטוציע. ער איז געווען באַגאַבט מיט אַ ליטעראַרישען טאַלאַנט און האָט אַ לאַנגע צייט מיטגעאַרבעט אין דער „שטימע״. די אויבענדערמאַנטע דריי פאַרשטאַרבענע זיינען געווען פון די ערשטע און פון די גרעטרייסטע מענשען אין און אַרום דער „ביאַליסטאָקער שטימע״ און אַ סך מיטגעהאָלפען אין דעם דערפאָלג פון אונזער זשורנאַל. זאָל זיין געהערט זייער אָנדענקען!

***

צווישען די ערשטע מיטאַרבעטער דאַרפען מיר אויך דערמאָנען די נעמען פון לואיס גרינהויז, אַ באַדייטענדער שריפּטשטעלער און לערער וואָס האָט נאָך באַלד אין די ערשטע נומערען פאַרעפנטליכט אַ סעריע אַרטיקלען „געשיכטע פון ביאַליסטאָק״. ער האָט אויך געשריבען אַ סך אָנדערע זאַכען. מרדכי באַביטש פלעגט שרייבען שעהנע פעליטאָנעס, אונטערן פסעוודאָנים „מאָטעל דאָבעס״, און אונזער באַוואוסטער מיטאַרבעטער, הערשל זלאָטעס״ (הערי גראָף), פון די „זאָלץ און פעפער״, וועלכער האָט דעמאָלט געהאַט פאַר זיינע געלונגענע פעליטאָנעס דעם פסעוודאָנים, „גראָף פּאָטאָצקי״. מיר האָבען שוין אַפילו דעמאָלט, מיט 28 יאָר צוריק, אויך געהאַט דאָקטוירים־מיטאַרבעטער, וואָס האָבען געשריבען מעדיצינישע אַרטיקלען אין דער „שטימע״, אָט ווי מען טוט עס היינט אין די אידישע צייטונגען (הפנים זיך אָפּגעלערנט ביי אונז...). די מעדיצינישע שרייבער ביי אונז זיינען געווען דר. לואיס בערנשטיין און דר. מאָזעס איינהאָרן.

צווישען די אָפּטע מיטאַרבעטער איז אויך געווען דער באַוואוסטער רבי היימאַן בראָדסקי, אַ קאָליר־פּולע פּערזענלעכקייט אין אַמעריקאַנעם אידישען לעבען און פון די עלטסטע ביאַליסטאָקער אימיגראַנטען; די באַוואוסטע שרייבער ב. ריווקין און י. חייקין; די ביאַליסטאָקער דיכטער אברהם שבח פון בוענאָס אייַרעס, און ל. מאטעס ע״ה פון קאַליפאָרניע. איך וויל אויך דערמאָנען ל. היילפּערן (פון ארץ־ישראל) ר׳ חיים הערץ׳ס אייניקעל, וועלכער האָט פאַרעפנטלעכט ביי אונז גאָר וויכטיגע אַרבעטען, ווי אַ שטייגער, וועגען זיין גרויסען עלטער־זיידען, דעם באַרימטען ביאַליסטאָקער רב, ר׳ ליפּעלע, זצ״ל, און אַנדערע. אויך דר. ה. פראַנק, וועלכער איז באַלד ביי זיין אָנקומען אין אַמעריקע, געווארען אַ שטענדיגער מיטאַרבעטער און האָט פאַעפענטליכט ביי אונז צענדליגע וויכטיגע אַרטיקלען.

צווישען די ערשטע מיטאַרבייטער דאַרפען אויך דערמאָנט ווערען דער באַוואוסטער שריפּטשטעלער א. ליטווין (הורוויטש), ע״ה, און ב. טייטעלבוים (איצט דר. טייטעל, אין נוארק, נ. דזש.) און חיים הורוויץ, שפּעטער געווארען רעדאַקטאָר פון קליוולאַנד־דער „אידישע וועלט״. די לעצטע צוויי זיינען דאָ געקומען אין 1921 פון ביאַליסטאָק, וואו זיי זיינען געווען מיטאַרבעטער אין דער דאָרטיגער טעגליכער צייטונג, „דאָס נייע לעבען״. פון ביאַליסטאָק האָבען אויך אָפט געשריבען פאַר דער „שטימע״ פּסח קאָפּלאַן, נח זאַבלודאָווסקי (בר נש), אברהם קאָטיק, ישראל ליפּסקי, ל. פייגין, מ. גאָלדמאַן, י. י. אינדיצקי און ליטמאַן ראָזענטאַל.

עס האָבן אויך, אין די ערשטע יאָרן, מיטגעאַרבעט אונ־זערע היגע לאַנדסלייט ר׳ משה קירשבלום, ע״ה, (מיט פיינע, הומאָריסטישע דערציילונגען און זכרונות פון דער אַלטער היים,) זלמען העלער, אַריה גורקין און די דיכטערין ראָזע ניעוואָדאָווסקי.

**
*

וועג מען בלעטערט איצט דורך די אַלע 250 נומערען פון דער „ביאַליסטאָקער שטימע", די איבער 10 טויזענט געדרוקטע זייטען, זעט מען וואָס פאַר אַן אוצר פון מאַטעראַלען דאָרט גע־פינט זיך, מערקט מען וואָס פאַר אַ טיפע פאַרשטענדעניש אונ־זער זשורנאַל האָט אַרויסגעוויזען צו אַלץ וואָס אונזער אַלטע היים האָט געשאַפען און צו אַלץ וואָס אונזערע היגע לאַנדסלייט האָבן אויפגעטאָן דאָ אין אַמעריקע.

ס׳איז כמעט ניטאָ קיין איין וויכטיגע ביאַליסטאָקער גע־שעניש וואָס זאָל ניט געפינען איר פאַרצייכענונג און אָפשאַ־צונג אין דער „שטימע". איר וועלט געוואויר, ניט נאָר וואָס עס איז פאָרגעקומען אין דעם לעבען פון די ביאַליסטאָקער אין ניו יאָרק, נאָר אויך אומעטום איבער דער גרויסער אַמעריקע: אין שיקאַגאָ, אין לאָס אַנדזשעלעס, אין פּעטערסאָן, מילוואָקי, דעטראָיט, פילאַדעלפיע און נואַרק, נ. דזש., אַדער אין מאָנט־רעאָל און טאָראָנטאָ. איר לייענט ווי די לאַנדסלייט לעבען און שאַפען אין אַרגענטינע און אין אויסטראַליע, ווי מען לעבט און מען קעמפט אין תל־אָביב און אין ירושלים; וואָס עס טוט זיך בייַ די ביאַליסטאָקער אין קעיפּטאָון, סאָוט אַפריקע, אין רומעניע, אין פּאַריז און ווי מען לעבט איצט אין דער חרוב׳ער ביאַליסטאָק. איצט, נאָכן גרויסען חורבן אין אונזער אַלטער היים, וועלן אַלץ איז אַוועק מיטן פייער, צוזאַמען מיט אונזערע 60 טויזענט קדושים, איז כאָטש דאָ די שטיקעל טרייסט, וואָס עפּעס פון זיי איז דאָ ביי אונז אָפּגעראַטעוועט געוואָרען, וואָס עפּעס פון דעם אַמאָליגען גייסטיגען, שאָפענדיגען אידישען ביא־ליסטאָק איז פאַרבליבען פאַראייביגט אויף די זייטען פון דער „ביאַליסטאָקער שטימע". אָט אין דער הינזיכט אַליין, האָט אונזער זשורנאַל זיך געשאַפען געוואָלדיג־גרויסע היסטאָרישע פאַרדינסטען, וואָס ער האָט געזאַמעלט און פאַרעפענטליכט, אין משך פון יאָרען. די גייסטיגע ווערטען און שאַפונגען פון אונ־זער אַלטער היים, וואָס איצט קען מען עס שוין ליידער אין ערגעץ ניט געפינען.

דערצו, האָט די „שטימע" געדרוקט הונדערטער אינטע־רעסאַנטע בילדער פון יחידים און אינסטיטוציעס, פון וויכטיגע געשעענישען און פון באַרימטע לאַנדסלייט, וואָס וועלען בליי־בען לזכרון פאַר די קומענדיגע דורות.

**
*

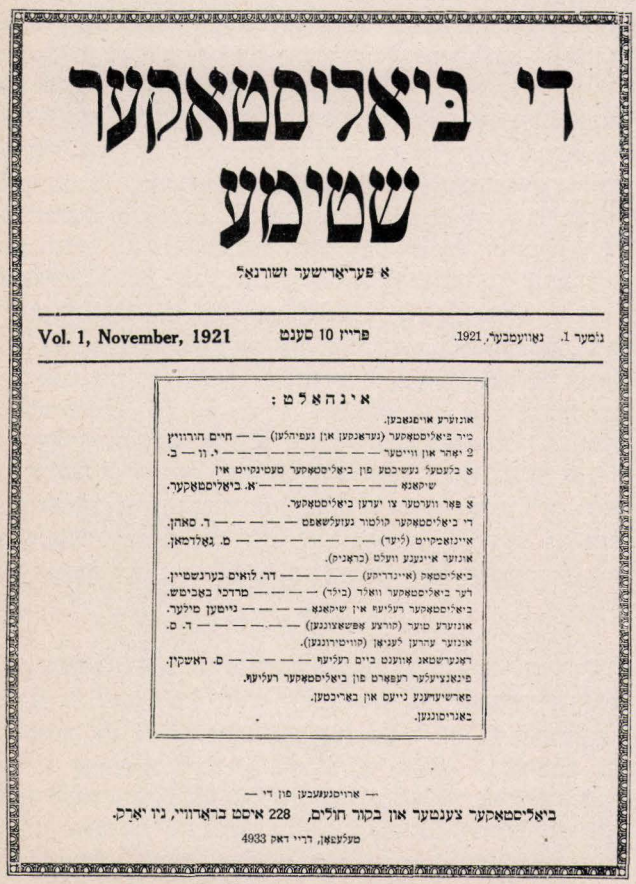
זייער ווערים איז אונזער זשורנאַל אויפגענומען געוואָרען פון דער גאַנצער אידישער פרעסע און פון אַלע אידישע שריי־בער; רעצענזיעס און אָפּשאַצונגען איבער דער „ביאַליסטאָקער שטימע" זיינען אָפט דערשינען אין די אידישע צייטונגען און אין דער אידישער פּעריאָדישער פרעסע. אַ גרויסע צאָל באַ־וואוסטע אידישע דיכטער און שריפטשטעלער זיינען געוואָרען מיטאַרבעטער פון זשורנאַל און פאַרעפענטלעכט ביי אונז, פון צייט צו צייט, זייערע בעסטע שאַפונגען.

צווישען די שרייבער וואָס האָבען מיטגעאַרבייט אין דער „שטימע", זיינען הירש אַבראַמאָוויטש, א. אלמי, ס. באַרנשטיין, ב. באָטוויניק, מ. באסין, ב. י. ביאַלאָסטאָצקי, א. בייזער, פּ. בימ־קאָ, נפתלי גראָס, לעאָן גרושקאָ, ד״ר ב. דובאָווסקי, מ. דלוש־נאָווסקי, ח. אײַלטי, משה ווייסמאַן, י. חייקין, דער טונקעלער, ש. טענעבוים, ד״ר ש. לאַנדוי, א. לוצקי, יוד ליבמאַן, ירוחם לעווין (ארץ־ישראל), דוד לערער, נ. ב. מינקאָוו, מ. מראַטשני, ז. סעגאַלאָוויטש, אַלטער עפשטיין, יעקב פּאָט, אברהם רייזען, יצחק ריווקינד, אברהם ראיסקי (פּאַריז), פּראָפּ׳ סאָלאָמאָן קאַהאַן (מעקסיקא), יאָסעל קאָהען, דוד קלעמענטינאָווסקי, י. קיסין, ז. שער, און פיל אַנדערע.

פון די שפּעטערדיגע צוגעקומענע שרייבער און שטענדיגע מיטאַרבעטער דאַרף איך שוין ניט דערציילען, ווייל די לייענער געפינען זייערע נעמען ביי אונז אין דער „שטימע" כמעט אין יעדען נומער. איך וויים מיט וויפל נייגער און אומגעדולד מען דערוואַרט יעדען נומער צו לייענען די שרייבער יעקב בעלער, הערי גראָף (הערשל זלאַטעס), דר. שמעון דאַטנער (מחבר פון „חרבן ביאַליסטאָק"), אָסיפּ דימאָוו, דניאל טשאַרני, נחום יוד, יעקב יערוזאַלימסקי, אַלעקסאַנדער מאַץ, איזראַעל קאַגאַן, הרב אברהם קראָוועץ, י. ראַפאַפּאָרט, שמואל לייב ראַבינאָוויטש (דער ביאַליסטאָקער שלום עליכם), דר. חיים שאָשקעס, א. שייקעוויטש, און אַ סך אַנדערע.

**
*

עס איז אויך וויכטיג צו דערציילען, אַז די „שטימע" האָט אָפט געגעבען די געלעגענהייט אַ גרויסע צאָל לאַנדסלייט, ניט קיין שרייבער, וואָס האָבען געהאַט וואָס צו דערציילען, און זיי האָבען געשריבען ווי זיי האָבען געקענט אַדער ניט געקענט.

די ביאליסטאקער שטימע

א פערטלישער זשורנאל

Vol. 1, November, 1921 פריז 10 סענט נומער 1. נאוועמבער, 1921.

אינהאלט:

אונזערע אויסגאבען.
כיור ביאליסטאקער (ערצאלען אין נעפיהלען) — — חיים הורוויץ
2 יאהר אין ווייטער — — — — — — — — — — — — — — י. וו — ב.
א בליק אויפ׳ן עשיבטע פון ביאליסטאקער סעטינגיים אין שיקאגא — א. ביאליסטאקער.
א פאר ווערטער צו יערען ביאליסטאקער.
די ביאליסטאקער קולטור נעזעלשאפט — — — — — — ר. סאהן.
איינזאקיט (ליעד) — — — — — — — — — — — — — — — ס. גאלדמאן.
אונזער איינגע וועלט (בראנזיל).
ביאליסטאק (איינדרוקן) — — — — — — דר. לוואים בערנשטיין.
דער ביאליסטאקער וואלד (ביליד) — — — — — מרדכי באבישט.
ביאליסטאקער רעליגיע אין שיקאגא — — — — — ניימען פילער.
אונזערע מיטער (מורעג אפשאצונגען) — — — — — — — — — ד. ס.
אונזער עהרען לעניאן (חוויטרוזונגען).
ראגערשאא אוועגט ביים רעליגיע — — — — — — ס. ראשקין.
פינאנציעלער רעפארט פון ביאליסטאקער רעליגיע.
מאדשיעמינגע נייעס אין באריכטען.
באגריסונגען.

— ארויסגענעבען פון די —
ביאליסטאקער צענטער אין בקור חולים, 228 איסט בראדוויי, ניו יארק.
טעלעפאן, דריי דאס 4933

פאַטאָסטאַט פון ערשטען נומער „ביאַליסטאָקער שטימע"

פיליפּ ראָזענטאַל, ע״ה

דייוויד אייזיקס, ע״ה

לואיס מאַרקוס, ע״ה

אָבער וועלן דער נומער איז אַרויס, האָט מען ניט דערקענט, אַז דאָס איז געשריבען געוואָרען פון אַ ניט־דערפאָרענעם שרייבער. דעם רעדאַקטאָרס האָנט האָט אַלץ שטענדיג דורכגעזיפּט, אויסגעבעסערט, אָפט איבערגעשריבען און קיין פּסולת ניט דורכגעלאָזען. שטומע לאַנדסלייט האָבען דורך אונזער „שטימע״ געראַטעוועט אויך וויל נאָך אויך דערמאָנען, אַז אַ דאָנק אונזער זשורנאַל, האָבען אַ צאָל טאַלאַנטפולע ביאַליסטאָקער פּרויען געהאָט די מעגלעכקייט צו קומען אין דער עפענטלעכקייט מיט זייער געדרוקטען וואָרט, ווי אַ שטייגער, איווע טענד, סערע סיימאָן, לינאַ דובאָווסקי, איידא אידאק, עטעל קאָהען סערע באַביער, ראָזע לוטענבערג, טילי סאַפּירשטיין, סאָפיע לערנער, עני עדעלשטיין, העלען לעווין, סילי סוטקער אַלטע נאָווואָק, לינא אַלפּערט שרה רבקה וויסבערג, ראָזאַ פּאָדאָלסקי, שיינע מרים כינסקי, און אַ צאָל אַנדערע.

עס זיינען אויך גאָר אָפט אַרויסגעטראָטען אין דער „שטימע״ מיט זייער פעדער אונזערע געזעלשאַפטלעכע טוער י. מעלער, סעם סלאָן, ראובן פישער, ה. ל. פרידבערג, יעקב איסקאָלסקי, סאָל ראָשקין, זעליג קאָנטראָוויטש, ס. וויקטאָר, מ. מאלאזאָווסקי, מאָריס טאַנקוס, לואיס גערבער, נייטען מילער, הערי לאַפּינסקי, טשאַרלס שיינמאַן (שיקאַגא), יצחק מונאקער (אַרגענטינע), א. זבאר (אויסטראַליע), דוד און ש. זאבלודאָווסקי (מעקסיקא), דוד קעס (לאָס אַנדזשעלעס), לייזער גלאגאָווסקי (אינדיאַנאַפּאָליס), העגרי ראסקעס (מאָנטרעאָל), ל. שרייבמאַן (טאָראָנטא), יוסף יאכנוק, מרדכי פאַגאַרעלסקי (לאָס אַנדזשעלעס), בען טראש, מאיר גאָטליב, דזשאָזעף רובין (מילוואָקי), ישראל הענדלער (דעטראָיט), סעם וואָלף, דזשוליוס קאָנטאָר, דר. סאָקאָל (לאָס אַנדזשעלעס), לואיס יאַנאָווסקי, מ. זאַקים, מ. מוסף (פּעטערסאָן) און אַנדערע.

***

אָבער ניט נאָר האָט אונזער „ביאַליסטאָקער שטימע״ פאָרדינט איהר עקזיסטענץ בארעכטיגונג דורך דעם וואָס זי האָט פאָראייביגט אונזער ביאַליסטאָקער עבר, נאָר אפשר נאָך מעהר, פאָר איהר גרויסער אויפקלערונגס־און אויפבוי אַרבייט, דאָ אין אַמעריקע, צווישען אונזערע לאַנדסלייט, וועמען זי האָט געמוטערט און געהאָלפען שאַפען אונזערע איצטיגע אינסטיטוציעס אין ניו יאָרק.

ווער קען אָפּשאַצען איר אַרבעט אַרום דעם ביאַליסטאָקער רעליף, נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, ווען מען האָט איבערגעשיקט מיליאָנען קיין ביאַליסטאָק און געראַטעוועט די דאָרטיגע אינסטיטוציעס פון אונטערגאַנג? ווער קען אָפּשאַצען וואָס אונזער „שטימע״ האָט אויפגעטאָן פאָר דעם אויפבוי פון דעם ביאַליסטאָקער צענטער און מושב זקנים אין ניו יאָרק, אַרום וועלכען זי האָט פאָראייניגט אַלע ביאַליסטאָקער פון גאַנצען לאַנד און וואָס איז איצט דער שטאָלץ און דער וועלט־אַדרעס פון אַלע ביאַליסטאָקער אידען איבער דער גאַנצער וועלט? און וויפל האָט די „שטימע״ גורם געווען, נאָך דער לעצטער וועלט־מלחמה, צו שאַפען דעם איצטיגען רעליף, וואָס האָט שוין איבערגעשיקט איבער 50 טויזענט דאָלער אין הילף צו אונזער שארית הפליטה איז אייראָפּע? און וויפיל עלענדע לאַנדסלייט אין אייראָפּע האָט די „שטימע״ פאָרבונדען מיט זייערע קרובים אין אַמעריקע?

ווער קען און ווער איז בכוח, צו מאַכען יענעם גרויסען סך־הכל פון די אַלע פאַרדינסטען, וואָס די „שטימע״ האָט בייגעטראָגען און בייגעשטייערט צו דערהויבען דעם קולטורעלען ניוואָ ביי אונזערע לאַנדסלייט, צו אויפוועקען זייער נאַציאָנאַלען באַוואוסטזיין און זייער לאָקאַלען ביאַליסטאָקער פאַטריאָטיזם, וואָס ביי אַ סך פון זיי איז עס שוין לאַנג געווען אינגעשלאָפען?

און וויפיל האָט אונזער „שטימע״ בייגעטראָגען צו דער אָרגאַניזירונג פון די ביאַליסטאָקער פרויען אין אַמעריקע, וועלכע ציילען שוין איצט אין צען לויידיס אָקזילעריס איבערן לאַנד און זיינען פון די וויכטיגסטע מיטהעלפער אין אַלץ וואָס אונזער לאַנדסמאַנשאַפט נעמט זיך אונטער?

ווען מיר זאָלען נאָך צוגעבען צו דעם גרויסען צעטעל פון דער „שטימעס״ פאַרדינסטען אויך די אַלע פאַרצייכענונגען פון „פריידען און ליידען״ ביי אונזערע לאַנדסלייט, וואָס וועלכע געדרוקט אין יעדען נומער, ווי די פאַרשיידענע שמחות, חתונות, בריתן בר־מצוות און דאָס גלייכען, און רחמנא לצלן פון די פאַרלוסטען, באַקומט די „ביאַליסטאָקער שטימע״ דעם וועלט פון אַ פּנקס פון אַלע כראָנאָלאָגישע געשעהענישען אין דעם לעבען פון די ביאַליסטאָקער לאַנדסלייט.

***

ביים שליסען דעם אַרטיקעל, מוז איך נאָך דערמאָנען עטלעכע מענשען, וועלכע זיינען שוין איצט ניטאָ מיט אונז, אָבער

חד גדיא

פון **שמואל צעסלער**

זינגט אַלע מיט אַ ניגעלע
אַ מעשה, אַזוי-אַ :
געוועזען איז אַ ציגעלע
אַ וויסע, חד גדיא,
חד גדיא

געקויפט האָט עס, באַקומען
ישראליקל דער איד,
פאַר צוויי גילדען, מזומנע,
אויף פוילישען יאָריד.
חד גדיא

געשפרונגען אַ צופרידענע
איז עס פון פרי ביז שפּעט,
ס׳האָט יעדער איד און אידענע
געצערטעלט עס, געגלעט.
חד גדיא

נאָר כוחות בייזע, קריגערשע
פאַרכאַפּט האָבען די גאָס
און אויפ׳ן וויסען ציגעלע
געוואָרפען זיך מיט כעס.
חד גדיא

מיט שאַרפע נעגעל, קעצישע.
געריסען עס ביז בלוט,
די בייזע הינט, די נאַצישע,
געביסען — יודע ! יוד !
חד גדיא

מיט שטעקענס עס געקאַטעוועט,
אין פייערען געברענט,
געטרינקען עס אין וואַסערען
און — דאָך עס ניט פאַרלענדט.
חד גדיא

איצט שפרינגט אויף די שייטערן
פאַרלאָשענע, — ס׳איז פריי !
די רויע וואונדען אייטערן,
נאָר היילען זיך אופסניי.
חד גדיא

— איך לעב ! זינגט אויס דאָס ציגעלע
דאָס וויסע : — איך בין דאָ !
טאָ זינגט זשע מיט אַ ניגעלע
די מעשה : — חד גדיא !
חד גדיא

וועלכע פאַרדינען דערמאָנט צו ווערען, צוליב זייער הילף און פיינער פאַרשטענדניש צו אונזער זשורנאַל. דאָס זיינען אונזערע פאַרשטאַרבענע פרעזידענטן פון צענטער און מושב זקנים — דייוויד אייזיקס, לואיס מאַרקוס און פיליפּ ראָזענטאָל, וועלכע האָבען מיט זייער בריי־טהאָרציקייט געשטיצט די „ביאַליסטאָקער שטימע" און זיין זייער קאָפּאָציטעט אַלס פרעזידענטן, געזען דערצו, אַז אונזער אינסטיטוציע זאָל פינאַנסירען די אויסגאָבע אָהן אונטערבערעכונגען. איך מוז דאָ אונטערשטרייכען, אַז פאַר זייערע צייטען, באַזונדערס אין די צען יאָר, וועלן פילפּ ראָזענטאָל איז געווען פּרעזידענט, איז די „שטימע" דערשינען רעגעלמעסיג אַלע חודש.

איך מוז נאָך צוגעבען, אַז אונזער איצטיגער פרעזידענט, מר. דזשייקאָב קאָהען, אַ מענש מיט אַ ווארימע אידישע האַרץ און אַ יודע ספּר, פאַרשטייט די גרויסע וויכטיגקייט פון דער „שטימע", פאַר דער אַרבעט פון אונזער צענטער און מושב זקנים, און ער האָט אַ סך מאָל אַליין בייגעשטייערט ספּעציעלע סומען צו אונזער אינסטיטוציע פאַר דעם דאָזיגען צוועק. ער מוז אָבער באַקומען די מיטהילף פון נאָך אַנדערע מיטגלידער, בכדי צו דערמעגלעכען, אַז דער זשורנאַל זאָל קענען דערשיינען אַלע חודש, ווי אין די פריערדיגע יאָרען.

לאָמיר נאָך צוגעבען, צו דעם גרויסען שבח פון די אַלע דירעקטאָרען און אַקטיוע טוער פון אונזער אינסטיטוציע, אַז זיי האָבען אַלע מאָל אַרויסגעוויזען דעם גרעסטען אינטערעס און אָנערקענונג צו דער „שטימע" און געגעבען מוט צום דעם רעדאַקטאָר אין זיין שרייבערישער טעטיגקייט, און אַז זיי שאַצען זייער אָפּ די וויכטיגע פאַרדינסטען פון דעם זשורנאַל פאַר דעם וואויליזיין פון אונזער לאַנדסמאַנשאַפט.

איז דאָס פאַר מיר און פאַר אַלע מיטאַרבעטער פון דער „שטימע", אַוודאי און אַוודאי אַ גרויסע דערמונטערונג און איך דריק דאָ אויס צו זיי, אין נאָמען פון אַלע שרייבער און מיטאַרבעטער, אונזער אמת׳ן דאַנק און יישר כוח.

***

וויל איך איצט פאַרענדיגען מיט עטלעכע ווערטער צו אַלע אונזערע חשובע מיטאַרבעטער און מיטבאַטיליגטע אין היינטיגען יובל־נומער, צווישען וועלכע עס געפינט זיך כמעט די גאַנצע ביאַליסטאָקער שרייבער־משפּחה פון אַרבע פינות העולם, אַ זעלטענהייט וואָס קען טרעפען טאָקע נאָר איינמאָל אין אַ יובל. איך וויל אייך אַלעמען דאָנקען אין נאָמען פון אונזערע לייענער וואָס וועלען גענישען פון די פראַכטפולע אַרטיקלען, זכרונות און באַשרייבונגען, מיט וועלכע דער נומער איז, צו אונזער פרייד, אַזוי רייך. דאָס איז אַ זעלטענע אויסגאָבע. אַ גאַנצער, פולער ביאַליסטאָקער בוך־אַלמאַנאַך, וואָס דערצאָהלט מיט שטאָלץ אין אַ וועלטפולען רייכען אינהאַלט וואָס ווערט פאַרבלייבען לדורות פון דער אַרבייט פון די ביאַליסטאָקער אידען אין אַמעריקע. אַן אויסגאָבע וואָס וועט אויפגענומען ווערען פון יעדען ביאַליסטאָקער און אפילו ניט־ביאַליסטאָקער אידען איבער דער וועלט מיט גרויס ליבשאַפט און פריידּ. זאָל דאָס זיין אייער גייסטיג פאַרדינטער שכר, מיינע חשובע קאָלעגען שרייבער און דיכטער, פאַר אייער איצטיגען שהנעם בייטראָג צו דעם יובל־נומער פון דער „ביאַליסטאָקער שטימע".

***

און צו אייך אַלע, מיינע ליבע ביאַליסטאָקער לאַנדסלייט אומעטום : געדענקט דעם ביאַליסטאָקער צענטער און מושב זקנים פון ניו־יאָרק, וואָס פאַרשאַפט אייך דעם גרויסען גייסטיגען פאַרגעניגען דורך דער „ביאַליסטאָקער שטימע". זייט מיטגלידער און גוטע מיטגלידער און העלפט אויפהאַלטען אונזערע געשאַפענע אינסטיטוציעס, וואָס ברענגען הילף צו די נויטליידענדע און כבוד צו דעם ביאַליסטאָקער נאָמען.

אַ גוטען יום־טוב אייך און אַ פרייליכען פּסח !

מיין ביאליסטאקער אוניווערסיטעט

(דעראינערונגען צו מיין זיבעציג־יאָריגען געבורטסטאָג)

פון **אָסיפ דימאָוו**

מיינע ערשטע איינדרוקען וועגען אַ בוך, לייענען, שרייבען, שאַפען זיינען זייער שוואַך. איך גלויב, איך בין דעמאָלט אַלט געווען פיר אָדער פינף יאָר, ווייל דעמאָלט האָבען מיר געוואוינט לעבען דעם „מיראָוואי סוד", פון דער אַנדערער זייט פון כאַראַשעס דרוקערייי. מיין פאָטער איז שוין דאַן געווען טויט ווי אַזוי איך, אַ אינגעל האָב זיך אַריינגע׳גנב׳עט אין דער דרוקערייי, געדענק איך שוין ניט. אָבער וואָס איך געדענק יאָ גוט, איז די וואונדערבארע דופטיגע אָטמאָספערע, דער געטליכער — פאַר מיר — פֿאַרפום וואָס האָט מיך דאָרט אַרומגעכאַפּט. מען זאָגט, אַז דער דופט בלייבט שטענדיג אין זכרון. אַלצדינג קאָן דער מענש פֿאַרגעסען: דעם איינדרוק פון אויג, דאָס אויפכאַפען פון אויער, דאָס פילען קאַלט און וואַרעם — אָבער די נאָז פאַרגעסט קיינמאָל ניט. מסתמא זיינען חיות אויך אַזוי באַשאַפען. דער געדוך פון טיפאָגראַפישע טינט, דער געדויש פון פאַפיר מאַטעריאַלען און די דרוק מאַשינען האָבען זיך איינגעקריצט אין דער טיפענישע פון מיין מוח. דאָס איז אַזוי צו זאָגען, געווען דער פאַרשפּיל, דער „פאַרראָענער" פון מיין צוקונפטיגע פֿראָפעסיע, פון וועלכער איך האָב נאָך ניט געווואוסט, ניט געאַנט און ניט געטראַכט וועגען איר. און איצט, בייַ די זיבעציגער, וועג עס קומט מיר אַמאָל אויס אַריינצוקומען אין אַ דרוקערייי, זע איך די קליינע „מאַסטערסקאיא", ווי עס קלאַפען די אייזער־נע רעדער און אַנדערע טיילען פון דער וואונדערבאַרער דער־פינדונג. איך זע האַלב־נאַסע אַפישען, וועלכע וועלען מאָרגען אויפגעקלעפט ווערען אויף די וועגנ. וואָס אַזוינס אין די אַפי־שען איז אָפגעדרוקט ווייס איך ניט, אָבער איך זע, אַז עס איז וועגען דעם צירק, ווייל דאָרט זיינען אָפגעדרוקט פערד. מיין קליין האַרץ קלאַפט אויפגערעגטער וועג איך קוק אויף די פערד און דעם געדוך פון ציוויליזאַציע, כאָטש איך פאַרשטיי ניט, אַז דאָס מיינט טאַקע ציוויליזאַציע.

אַ גוט, פעסט־געבויעטער איד, מיט שוואַרצע כמורנע אויגען, מיט אַ קליין שוואַרץ בערדעל, כמעט אָהן אַ האַלז איז דער בעל־הבית פון דער דרוקערייי — כאַראַש איז זיין נאָמען. מסתמא איז ער אַ רייכער מאַן, טראַכט איך: אַ קלייניגקייט: אַזויפיל רעדער און מאַשינערי!...

שפּעטער וועג איך בין שוין אָביסעל אונטערגעוואָקסען, בין איך באַקאַנט געוואָרען מיט דעם דרוקער׳ס זון. דער יונ־גער כאַראַש איז געווען ענלעך צום טאַטען: אויך אַ ביסעל אַ בער אין וואוקס, מיט אַ קורצען האַלז, אַ שווערער, אַ שווייגענ־דיגער. איין אויג איז ביי אים געווען קאַסאָקע: איין אויג האָט געקוקט אויף אייך און דאָס צווייטע האָט געקוקט אויף דער וואַנט. ער איז געווען עלטער פון מיר, מיט דריי קלאַסען העכער אין דער „רעאלנאי אוטשילישטשע," האָט זיך כאַראַש גע־לערנט צוזאַמען מיט מאָשוטקע (מאָיסען) בולקאָווישטיין גע־שטאָרבען יונג פון קאַנסער אין מאַרך) טראָפּ, קאלעצקי, (זיין פאָטער האָט אַרגאַניזירט די „רעמעסלעני אוטשיליטשי") לעאָן פאָפּערין (שפּעטער געוואָרען אַ דאָקטאָר אין פּאַריז, געשטאָר־בען פון קאַנסער), איינער פון די ערשטע ציוניסטען איגנאַטס זאַבלודאָווסקי, זיין ברודער הענריק, דער זון פון געצעל, (פּ. ס. דער יונגסטער ברודער איז געווען מיין חבר און לאַנג יאָריגער פריינט, האָט חתונה געהאַט מיט ציגעל׳ס טאָכטער, שפּעטער האָבען זיי זיך גע׳גט. איזידאָר איז געוואָרען זייער רייך אין מאָסקווע. שפּעטער האָט ער זיך באַזעצט אין בערלין, נאָך שפּע־טער אין פּאַריז. און וועג די נאַציס זיינען אַריין אין פראַנקרייך האָבען זיי געכאַפּט מיין פריינט און האָבען אים דערשטיקט, אָדער פאַרברענט.)

פאַר דעם האָט כאַראַש געלעבט אין לענינגראַד, די באַל־שעוויקעס האָבען אים ארעסטירט: — פון וואַנען האָט איר די אַלע לאָמפּען?" — האָבען זיי ביי אים געפרעגט. צו זאָגען, אַז זיי זיינען זיינע, איז ניט געווען אַזוי זיכער, האָט ער זיי געענטפערט: „מיין באַקאַנטער גאָלאָנד, האָט זיי מיר געגעבען צו באַהאַלטען", טראַכטעגדיג, אַז גאָלאָנד, וועלכער איז טאַקע אַ קויפמאַן פון לאָמפּען וועט צוליב דעם ניט לייד־ען. אָבער גא־לאָנד׳ען האָט מען אויך געכאַפּט. די ביידע האָבען זיך געטראַ־פען אין טורמע. און גאָלאָנד, דערזעהענדיג כאַראַש׳ען, האָט אויסגעשריען צו אים: דו ביסט אַ פאָדלעץ! איך אויף דיין אָרט וואָלט בעסער זיך אויפגעהאָנגען!" אין אָוועגט האָט כאַראַש׳עס זון זיך אויפגעהאָנגען. דאָס אַלץ האָט מיר דערציילט איזידאָר זאַבלודאָווסקי, וועלכער איז אויך געווען אין יענער צייט אין דער זעלבער טורמע, און קוים זיך אַרויסגעראַטעוועט אַליין.

***

אָבער איך האָב זיך אַביסעל צוגעאיילט מיט מיין שמועס. איך גיי צוריק. איך האָב זיך אויסגעלערנט אי לייענען, אי שרייבען וועג איך בין אַלט געווען: אַכט, און ניין און צען יאָר אַלט. און יעדעס מאָל איז פאָר מיר געווען אַ שטילע פריידיג, אַ גאַנץ באַשיידענער יום־טוב צו לויפען אין דער ליפּאָווער גאַס, אין גאַלאַי׳ס געשעפט און קויפען דאָרט אַ ניי העפט, אָדער אַפילו צוויי העפטען, אַ בלייפעדער, און גיין צוריק, וויסענדיג, אַז איך האָב געמאַכט אַ שריט פאָרווערטס, אין דעם אומענדליכען וועג פון ציוויליזאַציע.

אָבער צו גאַלאַי האָב איך אינגיכען באַשלאָסען ניט צו גיין פאַר ציווילייזאַציע. בעסער גיין צו בארענבוים — עס איז בי־ליגער. מיט וויפיל איז גאַלאַי געווען טייערער? מיט אַ האַלבער קאָפיקע און אפשר טאָקע מיט אַ גאַנצער קאָפיקע... אָבער ביי דער צייט איז עס פאַר מיין מאַמען פאַרט געווען אַן אונטערשייד, אַ האַלבע קאָפיקע. און גיין צו קאָגאַן אין דער ניקאָלאַיעווסקי (וואסילקאווער) גאָס לעבען באַראָקס און קויפען דאָרט אַ לער־בוך איז פשוט געווען אַלוקסוס.

לערביכער? פונוואַנען קען מיין מאַמע קויפען? און פאַרט: וויאַזוישע וועל איך לערנען? „וועסט צוגיין צו איינעם פון דיינע חברים און אים בעטען ער זאָל דיר לייען דאָס בוך, נאָכ־דעם ווי ער וועט עס אויסלערנען", — האָט די מאַמע צו מיר געזאָגט. אַז חבר האָט זיך געפונען: עס איז געווען מאַיסעי טריליגג, דער זון פון העלענא און חיים טריליגג.

יעדען טאָג פיר אָדער פינף אַזייגער, נאָכדעם עסען, האָב איך שוין געדאַרפט לויפען צו טריליגג. אַזוי האָב איך געטאָן וועג איך בין געווען שוין אין ערשטען, צווייטען, דריטען און אין די וויייטערע קלאַסען אין דער רעאַל־שולע. איך האָב גע־דאַרפט אַזוי טאָן, ווייל איך האָב ניט געהאַט קיין אייגענע שול־ביכער. טריליגג וועט עס מיר אויסבאָרגען ביז׳ן אָוונט.

„בלייב, האָסט צייט", האָט טריליגג שטענדיג מיר געהייסען, און מען מוז פאָלגען. גייט אַוועק אַ שעה, נאָך אַ שעה. מאַיסעי טריליגג האָט שוין דורכגעלייענט זיין אוראָק. ער איז געווען אַ זייער, זייער פעאיג בחור׳ל. אים איז לאַנגווייליג, איך מוז מיט אים פלוידערען, אָדער ער שפילט פידעל — דאַרף איך ווידער וואַרטען. אָט האָט ער געקראָגען אַ וועלאָסיפעד און ער לערנט זיך פאַרען. „זע וואָס פאַר אַ קונצען איך קען מאַכען" — ווידער וואַרטען, און וואַרטען, אַז ניט וועט ער דאָך מאָרגען מיר ניט אויסבאָרגען דאָס בוך, אָדער גלאַט אַזוי מיר ניט העלפען מיט מאַטעמאַטיק... און וועג איך גיי אַהיים איז שוין טונקעל, בלייבט ווייניג צייט, און איך דאַרף לויפען צוריק — מעגליך, אַז נאָאום דער אינגערער ברודער דאַרף אויך האָבען דאָס בוך. לויפענדיג צוריק אַהיים דאַרף איך נאָך שרייבען די „סאָ־טשינענגיע", און „רעשען" די מאַטעמאַטישע, אָדער געאָמעטרי־שע פראָבלעמען, און ווער ווייס וואָס נאָך?... איך פאַרשטיי נאָך ביז היינט ניט ווי אַזוי איך האָב געקענט פאַרענדיגען מיין סטודיום אין דער רעאַל־שולע און דאָרט זיין איינער פון די בעסטע שילער? נאָך איצט, וועג מיין יוגענדליכע יאָרען צוזאַ־מענגעבונדען מיט פרעמדע לערביכער, זיינען שוין אַזוי ווייט פאַרשטיי איך און פיל ווי פיינליך ווי דערנידריגענד, ווי פסי־כאָלאָגיש־קראַנק עס איז געווען...

(פ. ס. כאָטש עס איז דאָ ניט דער פלאַץ, וויל איך פאָרט דערמאָנען וועגען די טריליגג. מאַיסעי טריליגג, מיין חבר איז געשטאָרבען יונג. אָרום 18 אָדער 19 יאָר איז ער געווען וועג ער איז אַריינגעטראָטען אַלס סטודענט־אינזשעניער־כעמיקער אין ריגא. קומענדיג צוריק קיין ביאַליסטאָק אויף זיין זומער־וואַקאַציע איז ער קראַנק געוואָרען אויף אַפענדיסיטיס און גע־שטאָרבען. זיין צווייטער ברודער נאָאום, האָט אויך געקראָגען אַ גוטע דערציאונג, געוואָרען אַן אינזשעניער, אויך אין ריגא, אָבער קומענדיג צוריק קיין ביאַליסטאָק איז ער געוואָרען גאָר אַן אָנדערער מענש. ער האָט זיך אָנגעשלאָסען צו דער אידי־שער קולטור, העברעאישע ביכער, פילאָזאָפיע... מענשען האָ־בען געזאָגט, אַז זיין קאָפ איז ניט געווען אין גאַנצען קלאָר. וועג היטלערס באַראָרען האָבען געברענט ביאַליסטאָק צוזאַמען מיט דער באַפעלקערונג, איז צווישען זיי אויך פאַרניכטעט געוואָ־רען נאָאום. זיינע צווויי אינגערע ברידער, איסאַק און אַנאַטאָלי, וועלכע האָבען געוואוינט אין בערלין, זיינען אויך אומגעקומען...

אָבער דעמאָלט איז דאָס נאָך געווען אין דער וויייטער צו־קונפט. מיין דערציאונג די זעלבע וואָס מיינע חברים האָבען געהאַט — איז אָנגעגאַנגען ניט נאָר מיט פאַרשיידענע נויטיגע לערביכער, נאָר מיט ליינען ביכער: דערציילונגען, ראָמאַנען. דער ערשטער וואָס האָט אָנגעפאַנגען די „נייע" אידעע איז געווען מיין נאָענטער פרייַנד און חבר, יעקאָב צעכאַנאָווסקי, דער קא־זין פון די טריליגס, דערזעלבער וואָס איז קראַנק געוואָרען אויף עפילעפסי, אַוועקגעפאָרען קיין ניו־יאָרק און אונטער דעם נאָמען טשעסטער געהאָט אַ קליינעם אָפיס פאַר אימפּאָרט און עקספּאָרט, און אַרום צוואַנציג יאָר צוריק זיך אויפגעהאַ־גען אין דער וואוינונג פון זיין ביאַליסטאָקער פרייַנד.

דאָס איז געווען פונקט ווי איך און אַלע אַנדערע זיינען געווען דרייצען יאָר.

— לאָמיר אַלע צוזאַמען הייסען צושיקען דעם וועכענט־ליכען מאָסקווער זשורנאַל „וואָקרוג סוועטא". אַיעדער פון אונז וועט געבען אַ האַלבען רובל.

און אַזוי איז דאָס געווען. יעדע וואָך פלעגט אָנקומען אַ נייער נומער פון דעם מאָסקווער זשורנאַל. פאַרשטייט זיך, אַז יאָאָב צעכאַנאָווסקי איז געווען דער ערשטער וואָס האָט געלייענט דעם נייעם „וואָקרוג סוועטא". (אָרום דער וועלט) אַ דאַנק אים פאַר דעם, כאָטש ער קאָן שוין ניט דאַנקען קיינעם ניט... וועג איך בין שוין אַריינגעטראָטען אין פינפטען קלאַס, האָב איך צוגעשיקט צו דעם זעלבען זשורנאַל מיין אייגענע דערציילונג, נאָר־וואָס פאַרפאַסט און צו מיין גליקליכער דער־שטוינונג איז מיין ווערק געווען אָפּגעדרוקט. „דעם קאָפּיטאַנ׳ס ערציילונג" איז געווען דער טיטעל פון דער דערציילונג און דאָס איז געווען דער ערשטער טריט אין מיין קאַריערע.

אָבער איך וויל דאָך ליינען אַנדערע, נייע, שיינע, נויטיגע און אינטערעסאַנטע ביכער. וואו נעמט מען זיי?

דאָ און דאָרט האָט מען געקאָנט געפינען ביי אַ פריינד אַ בוך און אויך ביי קאַגאַן, דעם בוכהענדלער פון ניקאָלאַיעווסקי גאָס, אָבער אַ זייער קליינעם אויסוואָל פון ביכער האָט קאָגאַן געהאַט. און דאָ איז געקומען קויפמאַנ׳ס ביבליאָטעק.

דעמאָלט האָבען מיר ניט פאַרשטאַנען און ניט געשעצט דעם יונגען מאַן וואָס איז פלוצים געוואָרען אונזער אַלגעמיינער גייסטיגער פריינד, דערציער, גייסטיגער פאָטער אַזוי צו זאָ־גען. פון וואַנען האָט קויפמאַן פלוצים געקראָגען אַזוי פיל ביכער? דאָס האָט קיינעם ניט אינטערעסירט. די ביכער זיינען זעלטען געווען נייַ, אָבער אין גוטער אָרדענונג, גוט צוזאַמענ־געבונדען. מייסטענס זיינען זיי געווען רוסישע. אָבער עס זיינען אויך געווען העברעאישע, אידישע, דייטשע. ביסלעכווייז איז קויפמאַנס ענגע, אָבער ציכטיגע ביבליאָטעק, געוואָרען אַ מין צענטער פון קולטור, פון טראַכטען, פון בילדען זיך. פון צייט צו צייט האָט מען געטראָפען הינטער דעם „פרילאָוואָק" זיין יונג ווייב. איך האָב זי געקענט פריער וועג זי איז נאָך געווען אַ גאָר יונג מיידעל: אַנא האַלפערן איז געווען איר נאָמען. מיין מאַמע, פרוי פערלמאַן, „די לערערקע", האָט געלערנט דער יונ־גער מיידעל דייטש. די קויפמאַנס, בריידע יונגע מענשען, זיינען

רבנו שמואל מאהילעווער, זצ״ל

(פופציג יאָר נאָך דער פטירה)

פון **שמואל לייב ראַבינאָוויטש** (לאָנדאָן)

אין אַ פאָר חדשים אַרום, י״ט סיון תש״ח, וועט זיין דער פופציגסטער יאָרצייט נאָך רבי שמואל מאָהילעווער (אָדער מאָה־לעווער). אַזוי ווי אונזער „ביאַליסטאָקער שטימע״ איז ניט קיין טעגלעכע צייטונג, וואָס וואָלט קענען דרוקען דעם אַרטיקעל אינם יאָרצייט־טאָג, דערייבער שרייב איך אים פאָר דעם פסח־נומער.

אַ יובל־יאָרען זיינען אַוועק, זינט אונזער ביאַליסטאָקער רב, דער גדול בישראל, רבי שמואל מאָהילעווער ז״ל, איז אַוועק אין זיין אייביגע רו. און אַ גדול איז ר׳ שמואל געווען אין אַלע מקצועות (געביטען, צווייגען); אַ גדול אין תורה, אַ גדול אין חכמה, אַ גדול בנביאות (חכם עדיף מנביא, אַ חכם איז בעסער, ווי אַ נביא, אַזוי זאָגט די גמרא) און אַ גדול אין אומדערמידלעכער אַרבעט פאַרן כלל ישראל, ווי מיר וועלן דאָס זען ווייטער.

אַ זכות האָט ר׳ שמואל געהאַט, וואָס ניט פיל גדולים, זייענען זוכה דערצו. עס זיינען דאָ גרויסע מענשען, וואָס ווערען באַקאַנט ביים לעבען; עס קלינגט מיט זיי די שטאָט, אָדער דאָס לאַנד, וואו זיי לעבען, אָבער ווי זיי מאַכען נאָר צו די אויגען, ווערען זיי פאַרגעסען, אַזוי ווי זיי וואָלטען גאָר קיינמאָל אויף דער וועלט ניט געווען. באַזונדערס פאַסירט עס מיט גרויסע מענשען, וואָס לאָזן ניט איבער קיין געדרוקטע ספרים. אַנטקעגען דעם זיינען דאָ מענשען, וואָס ביים לעבען שפילען זיי גאָר קיין ראָלע ניט, מ׳וויס פון זיי גאָרניט, נאָר זיי לאָזען איבער אַ אידעע, אַ שיטה אין לערנען, אין וויסענשאַפט, אָדער גאָר אין רעליגיע און עס געפינען זיך אַ סך שפעטער באַוואוסטזיניגע, אָדער בייזוויליגע, תלמידים, וואָס מאַכען דערפון אַ גאַנצען צימעס און צעבלאָזען דאָס איבער דער גאַנצער וועלט.

אונזער ר׳ שמואל מאָהילעווער אָבער, האָט שוין זוכה געווען שיין, טאַקטפול, פאַרליבט אין ביכער, קולטור, ציווי־ליזאַציע.

ניט פילענדיג בין איך, און אויך אַנדערע, געווארען אַ סטודענט פון דער ביאַליסטאָקער אוניווערזיטעט, וועמענס נאָמען ס׳איז געווען „קויפמאַנ׳ס ביבליאָטעק״. עס וועט זיכער ניט זיין קיין איבערטרייבונג צו זאָגען, אַז דורך די אַלע הונדערטע גרויסע און טיפע ווערק וואָס קויפמאַן האָט אונז געבאַרגט, האָב איך מער אויסגעלערנט ווי אין אַן אמת׳ן אינסטיטוט אין פעטערבורג.

וועג ביים לעבען אַזוי באַקאַנט צו ווערען בכל תפוצות ישראל; ניט אין איין שטאָט, אָדער אין איין לאַנד, נאָר ממש אין אַלע לענדער, ווו אידען זיינען צעזייט און צעשפרייט, איז דער נאָמען „ביאַליסטאָקער רב״, אָדער ר׳ שמואל מאָהילעווער, געווארען אַ טאָג־טעגלעכער געשפרעך, כמעט אין אַלע קלאַסען פון דער אידישער באַפעלקערונג; פרומע און פריידענקענדיגע, בורזשואַזנע און פראָלעטאַריער, די אינטעליגענטע און אידען פון אַ גאַנץ יאָר, האָבען געווואוסט, אַז אין ביאַליסטאָק זיצט אַ ר׳ שמואל אויפן כסא הרבנות, וואָס איז מפקיר זיין געזונט, זיין אייגען געלט, פאַרן כלל ישראל, כדי צו קריגען פאַר זיי אַן אייגענעםווינקעלע אין ארץ ישראל.

און כאָטש ר׳ שמואל מאָהילעווער, האָט ביים לעבען זיינע כתבים ניט געדרוקט, ווייל אים האָט געפעלט די צייט זיי מסדר צו זיין צום דרוק, ריכטיקער געזאָגט, ס׳האָט אים געפעלט די געלט צום דרוקען, ווייל יעדע קאָפיקע, וואָס ער האָט געהאַט, האָט ער אויסגעגעבען אויף ישוב ארץ ישראל, פון דעסטוועגן, איז זיין נאָמען געבליבן אומשטערבלעך, ווי נאָר וויניג גדולים, האָבען דערצו זוכה געווען.

און וואָס ווייטער (צייטלעך) מיר גייען אַוועק פון יענער תקופה, אַלץ גרעסער שטייגט אַרויף די פערזענלעכקייט פון ר׳ שמואל מאָהילעווער, זי ווערט לעגענדאַריש; דעם חלום, וואָס ר׳ שמואל האָט געחלומ׳ט פאָר פינף־און־זעכציג יאָר, אַלס חובב ציון, איז שוין ביי זיין לעב־צייט געוואָרען אַ לעגענדע (פאָליטישער ציוניזם) און איצט, פופציג יאָר נאָך זיין פטירה, איז דאָס שוין אַ ווירקלעכקייט. פונקט אַזוי, האָט ד״ר הערצל ע״ה, מיט 52 יאָר צוריק זיך באַנוצט מיט דעם מאָטאָ: „ווען איר וואָלט, איזט עס קיין מערכען״ (ווען איר ווילט, איז דאָס ניט קיין מעשה״).

איצט, נאָכן חורבן איראָפּע בכלל, און מיט דער שחיטה און דער פאַרניכטונג פון אונזער שטאָט ביאַליסטאָק בפרט, איז מיר פאַרענטפערט געווארען אַ גמרא (ירוש. שקלים): ר׳ שמעון בן גמליאל זאָגט: „אין עושין נפשות לצדיקים, דבריהם הן הן זכרונן״; אויף פשוט אידיש הייסט עס: אַז מצבות שטעלען אויף קברים פון צדיקים, איז ניט אַזא וויכטיגע זאַך, זייערע רייד (אָדער זייערע מעשים, וואָס זיי האָבען אויפגעטאָן אויף דער וועלט), אָט דאָס זיינען זייערע מאָנומענטען (מצבות). און דאָס האָט גראָד פאַסירט ביי ר׳ שמואל מאָהילעווער; קיין געדרוקטע ספרים האָט ער ניט איבערגעלאָזען, זיין מצבה, דעם קלייגעם אוהל, אויף ביאַליסטאָקער בית עלמין אין „באַגנאָווקע״, האָבען די דייטשע חיות צעבראָכען, אָבער זיינע מעשים, זיינע רייד, וואָס ער האָט געפּרעדיגט דעם אידישען פאָלק, האָבען געבראָכט דערצו, אַז פופציג יאָר נאָך זיין פטירה, האָבען 75 פראָצ. פון אַלע פאַרזאַמעלטע מלוכות, צוגעשטימט, אַז אידען דאַרפען האָ־

בען אַן אייגען לאַנד, וואו זיי זאָלען זיך קענען אויסלעבען אויף זייער אייגענעם שטייגער.

אויב ר׳ שמואל מאָהילעווער האָט געהאַט די אויבן דערמאָנטע זכיות, האָט אונזער שטאָט ביאַליסטאָק, געהאַט נאָך אַ גרעסערע זכיה, צו באַקומען מיט 65 יאָר צוריק (1883), ר׳ שמואל מאָהילעווער, פאַרן גייסטיגען פירער פון דער ביאַליסטאָקער קהילה.

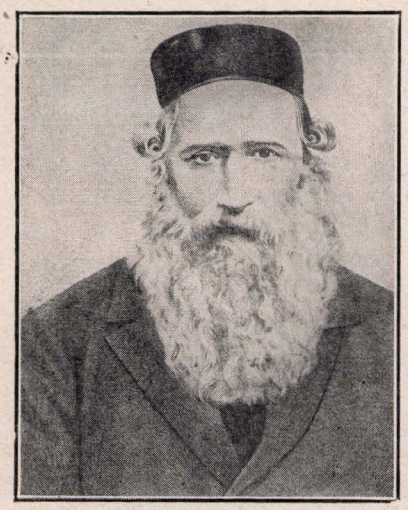
און גאָר אַ גרויסען זכות, האָט אונזער ביאַליסטאָקער לאַנדסמאַנשאַפט אין ניו־יאָרק, וואָס זי האָט באַצייטנס פאַרשטאַנען צו ארגאַניזירען אַ צענטער אין דער „נייער וועלט" מיט אַן אייגענעם ארגאַן, וואו די אַלטע היים שפּיגעלט זיך דאָרטען אָפּ מיט אַלע „פּיטשעווקעס", און אין דעם ארגאַן, האָבען מיר איצט די מעגלעכקייט, נאָכן חורבן פון דער אַלטער היים, צו פאַראייביגען די נעמען פון פערזענלעכקייטען, וואָס זיינען אונז און דער גאַנצער אידישער וועלט אַזוי טייער.

איך באַטראַכט דאָס פאַר מיר, דעם שרייבער פון די שורות, ניט פאַר קיין קליינע זכיה, וואָס מיר קומט איצט אויס, פופציג יאָר שפּעטער, ווען איך בין שוין אַליין אַלט און קראַנק, צו באַשרייבען די לעגענדאַרע פערזענלעכקייט פון ר׳ שמואל מאָהילעווער, וואָס איך האָב נאָך אַליין געקענט; די פופצען יאָר, וואָס ר׳ שמואל מ. איז געווען בייַ אונז רב, פון תרמ״ג ביז תרנ״ח (1883—1898) האָבען דאָך ארומגענומען מיין „ילדות, שחרות און בחרות", מיין קינדהייט, יוגענט און דעם אָנהויב פון מיינע רייפערע יאָרען; גראָד יאָרען, וואָס צו איטלעכס איינדרוק, חלומ׳ט מען נאָך צו אַביסעל אייגענע שטריכען און זיי בלייבען שוין אויפן גאַנצען לעבען.

פאַר לאַנדסלייט, וואָס געדענקען ניט יענע תקופה אין ביאַליסטאָק, איז כדאי צו דערמאָנען, אַז ביאַליסטאָק איז די פופצען יאָר געווען, ווי אַ בינשטאָק; זייער חשוב׳ע געסט פלעגען אַלע טאָג קומען צו פאַרען צום רב. שטאָפעטען פלעגען לויפען פון אַרבע פינות פון אידישען תחום און פון אויסלאַנד; יעדערער האָט געהאַט עפּעס צו פרעגען און צו זאָגען; דאָס זיינען געווען צייטען, וואָס מ׳האָט ניט געטאָרט שרייבען און ניט דרוקען. אין שטאָט פלעגען זיך באַלד פאַרשפּרייטען פאַנטאַסטישע ידיעות, איבער דעם סאָרט (טיפּ) געסט און איבער זייערע שליחות.

אַ צופאַל, אין מיינע יוגענט־יאָרען, האָב איך זיך זייער פיל אַרומגעדרייט אין אַ קרייז פון דערוואַקסענע „חובבי ציון", וואָס פלעגען אַלע טאָג, טיי־צייט, 4 אַ זייגער, זיך פאַרזאַמלען בייַ מיין עלטער־פעטער, אַברהם בער מאַרקוס ע״ה (מאַרקוסעס געסעלע), טרינקען אַ גלעזעל טיי מיט קליינע שטיקעלעך צוקער, „פּריקוסקע", און אַרומרעדען די געשעענישען פון טאָג. דאָס איז געווען אין אַלעקסאַנדער דעם דריטען צייטען, סוף פון די אַכציגער און אָנהויב פון די נייניציגער יאָרען פון פאַרגאַנגענעם יאָרהונדערט.

אברהם בער מאַרקוס, אַן עלטערער, קאָנסערוואַטיווער גביר, איינער פון די אַלטע טוך־פאַבריקאַנטען, וואָס האָט באַלד נאָכן טערקישן קריג ליקווידירט זיין פאַבריק און איז געבליבען רייך און קאַרג, איז געווען דער געבילדעטסטער צווישען די ביאַליסטאָקער גרעסטע גבירים. דריי גרויסע מעלות האָט ער געהאַט: ער איז געווען אַ פאַרברענטער חובב ציון; ער האָט דערמאָלט געקויפט אַ נחלה אין „פּתח תקוה" און אַוועקגעשיקט זיין עלטסטען זון, לייזער, מיט זיין ווייב מאַטעל מיט די קינדער קיין ארץ־ישראל. צווייטענס, האָט זייער ליב געהאַט די נייע העברעישע שפּראַך, ווי אויך זייער ליב געהאַט אַנגעהויבען צו דערשיינען; ער האָט זי זאָגאַר שטאַרק אונטערשטיצט, דריטענס האָט ער זייער ליב געהאַט משכילים, מיט וועלכע ער האָט זיך געקענט אונטערהאַלטען איבער ליטעראַטור און ארץ ישראל. כאָטש ער איז אין פריוואָט לעבען געווען זייער אָפּגעזונדערט פונם טיפּ „מאַסענמענטש", האָט ער זיך שטאַרק גע׳חבר׳ט מיט יעדערן, וואָס האָט געהאַט אַ ריח פון העברעאיש, פון אידיש וויסען, אויב ער איז געווען אַ חובב ציון.

רבנו „שמואל מאָהילעווער", זצ״ל

דאָרטען, אין דעם קרייז, האָב איך ליב געהאַט, אַלס אינגעל, צוצוהערען, וואָס די דערוואַקסענע רעדטען. געהערט האָב איך: „דער רב איז אַוועקגעפאָרען", דער „רב איז שוין געקומען"; „דער רב, האָט דאָס געזאָגט", „דער רב האָט יענעס געזאָגט"; „היינט האָט דער רב אַ גאַסט דעם", און „מאָרגען האָט ער יענעם"; „בני משה", אגודת האלף", פּתח תקוה", „ראשון לציון", „עקרון", „רחובות" א. אַז. וו. מיט אַזעלכע ווערטער, זיינען דורכגעפלאָכטן געווען די שמועסען. אוודאי האָב איך ניט אַלץ פאַרשטאַנען, אָבער געהערט האָב איך, אַז עס דרייט זיך אַלץ אַרום אונזער רב, ר׳ שמואל מאָהילעווער, זצ״ל.

פון די מענשען, וואָס האָבען אַלע טאָג צוגעבראַכט די אַזוי גערופענע „ביולעטענס", די ידיעות פון רב, געדענק איך נאָר די נעמען פון עטלעכע טיפּען און איך גיב זיי אייך איבער, כדי צו ווייזען, ווי פאַרשידענפאַרביג, בונט, די חובבי ציון געזעלשאפט, האָט אין יענע יאָרען אויסגעזען: דער איטעליגענטסטער צווישען די טיי־געסט, בייַ מאַרקוס׳ן, האָט אויסגעזען אַ הויכער מאָגערער איד, אַן הדרת פּנים, מיט אַ זויבערען קראַגען און אַ ציכטיגע קאָפּאָטע; „גאָרדנ׳ס מלמד", אַזוי האָט מען אים גערופען. איך ווייס נאָר, אַז ער איז געווען דער רבי און דער העברעאישער לערער בייַ מרדכי גאָרדאָנ׳ס קינדער (גאָרדאָן איז געווען דער רייכסטער איד אין ביאַליסטאָק). איך מאַך מיר אַן השערה, אַז דאָס האָט געקענט זיין אליעזר דוב ליבערמאן, דער פאָטער פון אהרן שמואל ליבערמאן, דער ערשטער העברעאישער סאָציאַליסט, וואָס האָט אַרויסגעגעבען דעם „האמת" אין ווין. אליעזר ליבערמאַן, האָט דעמאָלט געלעבט אין ביאַליסטאָק און איז געווען העברעאישער לערער אין די גבירישע הייזער. אָבער, ווי געזאָגט, איז דאָס נאָר מיין השערה.

דער צווייטער, איז געווען אַ גאַנץ אַנדערער טיפּ; איך האָב אים גאַנץ גוט געקענט. נאָניע גאָלדשטיין, אַ קאָמיסיאָנער, אַ זייער מאָדערנער מענטש, מיט אַ דיקען, גאָלדענעם „סיגנעט" אויפֿן „צייגעפינגען"; ער האָט געהאַט ניין מאָל רייד און איז געווען אַ פֿאַרקאָכטער „חובב ציון". דער דריטער איז געווען גאָר אַ חסידישער איד, אַ געוועזענער פֿראָלעטאַריער און צו יענער צייט אַ לוינקעטניק, ראובן שלאַכטער; געווען אַ „שנור־מייסטער" (וועבמייסטער) ביי מאַרקוס'ן, און נאָך אַ פּאָר אידען פלעגען קומען צום טיי, געווינלעך מיין טאַטע, ע"ה, אויך בתוכם.

הכלל, „דער רב", איז געווען דער טאָג־געשפּרעך פון גרעסטען טייל פון די ביאַליסטאָקער אידען, וואָס האָבען דער־קענט ר' שמואל מאָהילעווער'ס גרויסקייט און זיין אידעאַליזם; זיין איבערגעבענקייט צו דעם „חיבת ציון"־אידעאַל, האָט ליי־דער פאַרטונקעלט זיינע „גאונות" אַלס רב, און דאָס האָבען זיינע געגנער פאַרזוכט אויסצוניצען קעגען ר' שמואל'ן; די רבנות אין ביאַליסטאָק, איז ביי ר' שמואל מאָהילעווער געווען אַ נעבענזאַך, אַזוי האָבען די קעגנער געזאָגט. און אפשר איז דאָס טאָקע געווען אַזוי, אָבער ר' שמואל מ., דער גרויסער „אינדיווי־דואַליסט" און אידעאַליסט, דער „נסתר", איז ליידער ניט „נתגלה" געווארען פאַר אַ טייל פון ביאַליסטאָקער טראַדיציאָנעלע אי־דען, וואָס האָבען געזאָגט, אַז אַ רב דאַרף זיצען און לערנען, פסק'ענען שאלות און זיצען אין „דין תורות" און ניט האָבען צו טאָן מיט גילוחים (ראַזירטע) און מיט מענשען, וואָס זיצען בגלוי ראש (אָן אַ היטעל).

מ'דאַרף ניט פאַרגעסען, און דאָס איז ממש אַ וואונדער, וואָס אַזא יונגע שטאָט, ווי ביאַליסטאָק איז נאָך געווען פאַר 65 יאָר, וועו ר' שמואל מ. איז אָנגעקומען, האָט געהאַט אַזעלכע איינגעווארצעלטע אַלטע אידישע טראַדיציעס, אידישען שטיי־גער, וואָס שטעט, עלטערע, האָבען דאָס ניט געהאט. איך וויל זיך דאָ ניט דערויף אָפּשטעלען און פאַרנעמען די צייט מיט פאַרגלייכענישען; עס איז גענוג צו דערמאָנען, אַז ביאַליסטאָק האָט געהאַט דעם „אַלטען בית המדרש" מיט זיינע אייגענע מנהגים, וואָס האָבען געשטאַמט, אפשר, ווער וויים, פון וועמען און פון וואַנען?

איך וויל אייך נאָר ברענגען איין ביישפּיל: הרב מאיר בער־לין, וואָס קען געניי די אידישע וועלט מיט אירע מנהגים, באַ־שרייבענדיג „ירושלים דליטא" (ווילנע), שרייבט, „אַז פרומקייט איז געווען אין ווילנע, ווי נאָך ניט וואו עס איז ניט באַקאַנט אין קיין אַנדער שטאָט וואו עס זאָל געוועזען זיין אַ חברה „עשירי קודש", אַ גרופּע אידען וועלכע האָבען אָנגעהויבען פון יום כפור און געפאַסט דעם גאַנצען יאָר יעדען צענטען טאָג"! אַ טעות, ווילנע איז ניט געווען די איינציגע שטאָט. אין ביאַליסטאָק אין „אַלטען בית־המדרש" אויפן שול־הויף, איז געווען אַ חברה מיטן נאָמען „נר־תמיד", וואָס, ווי עס ווייזט אויס פון פּנקס, האָט זי עקזיסטירט נאָך פאַרן יאָר תקי"ח (1758), איר צוועק איז געווען צו לערנען ש"ס און פוסקים און די חברה נר תמיד, האָט געהאַט אַן אָפּטיילונג, וואָס האָט געהייסען „עשירי", צו וועלכער עס האָבען געהערט יחידי סגולה, וואָס פלעגען פאַסטען יעדען צענטען טאָג אין חודש. מיט 65 יאָר צוריק, האָט די אַלטע חברה נאָך עקזיסטירט און מיין זיידע ר' פנחס אייזענשמידט ע"ה, איז נאָך געווען אַ מיטגליד פון דער חברה „עשירי".

איך האָב נאָר געבראַכט אָט די היסטאָרישע נאָטיץ, כדי צו וויזען, אַז די יונגע ביאַליסטאָק, האָט פאַרמאָגט אייניריכ־טונגען, וואָס אַנדערע שטעט, האָבען דאָס ניט געהאַט, ווי עס זאָגט עדות, הרב מאיר בערלין.

עס זיינען אין ביאַליסטאָק געווען נאָך אייניריכטונגען, רע־ליגיעזע, וואָס זייער גלייכען קען מען נאָר געפינען אין אי־דישע שטעט מיט אַ פאַרגאַנגענהייט פון עטלעכע הונדערט יאָר, אָבער, ווי קומען זיי קיין ביאַליסטאָק, אין דער מאָדער־נער, סוחרישער, יונגער שטאָט?

חוץ דעם „אַלטען בית המדרש" האָבען מיר געהאַט דעם „גמילות חסדים" בית המדרש, וואו ר' וועלוועלע (ר' משה זאב וואָלף זצ"ל), האָט נאָך פאַר הונדערט און צוואַנציג יאָר, איינ־געפירט תקנות און מנהגים, וואָס זיי האָבען מסתמא געשטאַמט פון טיקטין פון פאַר 400 יאָר. דאָרטען, האָט נאָך פאַר 65 יאָר, וועו ר' ש"מ איז אָנגעקומען קיין ביאַליסטאָק, געלערנט ר' מאיר שמחה כהן (שפּעטער דווינסקער רב)!

פאַרשטייט זיך, אַז פון אַזעלכע גאונים, ווי ר' וועלוועלע און ר' מאיר שמחה זצ"ל, איז געבליבען אַ שטיק השפּעה אויף די בעלי־בתים, וואָס מ'האָט דאָס ניט געקענט אַוועקמאַכען מיטן האַנד.

„יחיאל נעכעס" בית המדרש איז דעמאָלט, אין ר' שמואל מאָהליווער'ס צייטען, געווען די פעסטונג פון דער אידישער רעאַקציע מיט ר' יהונתן אבעלמאַן, דעם „כאַראַשצער מורה הוראה", זצ"ל, ווי מ'האָט אים גערופען, בראש. קיין זאַד, איז זיי ניט גענוג אידיש געווען, קיינער ניט גענוג פרום און קיי־נער האָט ניט גענוג לערנען געקאָנט, אָחוץ זייער קרייז. מען האָט געזאָגט, אַז ר' יעקב בעריל, דער אויבער־שמש, ע"ה, דאַרטען אין בית המדרש, דער הויכער, דינער, בלאָסער איד מיט די צוויי לאָנגע, בלאָנדע, קאָזענע שפּיצען, אָנשטאָט אַ באָרד, האָט געקענט מער לערנען; איך וויים? איך וויל שוין גאָרניט פון מיין מויל אַרויסברענגען.

אָט די קרייזען, אַוודאי ניט אַלע, זיינען געווען אין דער אָפּאָזיציע צו ר' שמואל מ. מיט זיין „חיבת ציון" געדאַנק. דאָס שרייב איך נאָר פאַר מיינע לאַנדסלייט, וויל די גרויסע וועלט, וואָס האָט ר' שמואל מאָהילעווער אַזוי אנערקענט און אַזוי פיל כבוד אים אָפּגעגעבען, האָט דעמאָלט גאָרניט געוואוסט, אַז דער וועלט: „אין נביא בעירו" „דער פּראָפעט גילט ניט אין זיין אייגענער שטאָט", איז גראָד אין ביאַליסטאָק, אין גע־וויסע קרייזען, אָנגעוועגדעט געווארען.

די אָפּאָזיציע האָט אפשר געשטאַמט אויך פון די תקיפים פון שטאָט, ריכטיגער געזאָגט, פון דעם איין תקיף מיט זיינע משרתים; איך וויל דעם נאָמען ניט דערמאָנען, זאָל ער זיך האָבען אַ רואיגען גן עדן; דער „תקיף", האָט מיט זיין חוש דערשפּירט, אַז ר' שמואל, געהערט ניט צו די רבנים, וואָס בויגען זיך פאַר גבירים און תקיפים. ר' שמואל, וואָס איז געווען אַ רואיגער מענש און האָט מיט קיינעם ניט געפירט קיין מלחמות, אפילו מיט מענשען, וואָס האָבען אים אָנגע־גריפען, איז אָבער געווען אַ תקיף בדעתו, שטאַרק אין זיין גייסט; ער האָט געוואוסט, וואָס ער וויל און פאַר וועלכע אי־דעאַלען ער קעמפט און ער האָט די גאַנצע אָפּאָזיציע אַבסאָלוט איגנאָרירט; ער האָט זיי געלאָזען שפּירען, אַז ער איז ביאַליס־טאָקער רב און ביאַליסטאָק איז זיין שטאָט; ווער עס וויל ניט, אָדער וועמען דאָס פאַסט ניט, קען ער אַוועקפאָרען פון ביא־ליסטאָק.

מ'זאָל, הס ושלום, ניט מיינען, אַז אין ביאַליסטאָק, אין ר'

שמואל׳ס צייטען, געווען מחלוקת צוליב׳ן רב, חס וחלילה! נאָר די אָפּאָזיציע האָט הינטערן רוקען „געבורטשעט״: ר׳ שמואל׳ס אויטאָריטעט, איז אָבער געווען אַזוי גרויס, אַז זיי האָבען עפענטלעך ניט געוואָגט אַ וואָרט צו ריידען, נאָר שטיל־לערהייט, האָבען אים געשטעקט שפילקעס און פאַרביטערט דעם לעבען, באַזונדערס די ערשטע יאָרען.

איך זאָג די ערשטע יאָרען, וויל פון תרמ״ג, 1883, ביז אַרום תרמ״ח, 1888, האָט נאָך דער יונגערמאַן און גאון ר׳ מאיר שמחה, געלערנט אין ביאַליסטאָק אין ר׳ וועלוועלע׳ס גמילות־חסדים בית המדרש, ווי איך האָב אויבען דערמאָנט.

געווייגלעך, ווען עס האָלט ביי צוגעמען אַ רב אין אַ שטאָט, בילדען זיך צדדים, וואָס מיינען גאָרניט לשם שמים, אַז די שטאָט, אָדער דאָס שטעטעל, זאָל באַקומען דעם גרעסטען למדן, אָדער דעם שענסטען בעל־מדות, פאַר אַ רב, נאָר וואָס דען, יעדערער וויל אַרויפזעצען אויפן בענקעל, זיינעם אַ קרוב, אָדער אַ באַקאַנטען. דערפון קומט אַרויס, אַז גראָד די קליינע, אַרימע שטעטלעך, האָבען אויסגעהאַלטען צוויי רבנים מיט דריי רביצינס מיט די קינדער (דער פאַרשטאַרבענעם רב׳ס וויב מיט די נייע צוויי רבנים, וואָס די צוויי צדדים האָבען צוגענומען).

אין ביאַליסטאָק, איז דאָס ניט געווען אַזוי בולט, אָבער צדדים זיינען געווען. דער שיינער און חשוב׳ער בעל־הבית ר׳ פיילעט מאַקאָווסקי, ע״ה, האָט געשאָפען אַ צד, וואָס האָט געוואָלט אַרויפזעצען זיין איידעם, דעם גאון ר׳ מאיר שמחה זצ״ל, אויפ׳ן כסא הרבנות אין ביאַליסטאָק; זיי האָבען געזאָגט, אַז ער איז „ראוי לאותה אצטלה״ (ער איז ווערט אָנצוטאָן דעם מאַנטעל פון ביאַליסטאָקער רבנות) און בדיעבד, האָט קיינער ניט געקענט זאָגען, אַז ר׳ מאיר שמחה, דער גאון, איז דאָס ניט ווערט; סוף כל סוף „כמה מאיר שמחה׳ס איכא בשוקא״ וויפיל ר׳ מאיר שמחה׳ס זיינען דאָס דאָ? מ׳האָט דאָס ניט געטאָן, וויל ר׳ מאיר שמחה, איז געווען צו יונג און ביאַליסטאָקער לומדים און די „פני״, האָט ניט געפאַסט, צוצונעמען פאַר אַ רב, אַ יונגערמאָן, וואָס איז נאָך אין ערגעץ ניט קיין רב ניט געווען.

עס איז געווען נאָך אַ צד, וואָס האָט געפאָדערט, אַז ר׳ חיים הערץ, זצ״ל, וואָס איז דעמאָלט געווען ראב״ד (ראש בית דין) אין ביאַליסטאָק (פון נאָך זיין פאָטערס פטירה, תרל״ט, ביז ר׳ שמואל מ. איז אויפגענומען געוואָרען אַלס רב, תרמ״ג), זאָל באַקומען די פולע רבנות. אַ יושר איז דאָס טאַקע געווען. זיין פאָטער, דער גרויסער גאון, ר׳ רפאל יום־טוב ליפמאַן היילפּערין, זצ״ל, ר׳ „ליפּא׳לע״, ווי מ׳האָט איהם גערופען, איז געזעסען כמעט צוואַנציג יאָר אויפן כסא הרבנות אין ביאַליס־טאָק און האָט איבערגעלאָזען אַ זון, אַזאַ זיידענעם מענשען, ווי ר׳ חיים נפתלי הערץ, וואָס איז שוין סיי ווי סיי ראש בית־דין, פאַרוואָס זאָל ער ניט ווערען דער אב״ד (אב בית־דין)? נאָר די „פני״ האָבען געׂ׳טענה׳ט, אַז ר׳ חיים הערץ, איז אַ צו ווייכער מענש און אַ שוואַכער און ער וועט ניט קענען פאַר־טרעטען ביאַליסטאָק, ווי עס געהערט צו זיין.

בקיצור, אַ שווערע שטימונג איז דעמאָלט געווען עטלעכע יאָר, אָבער ניט קיין מחלוקת. ר׳ מאיר שמחה, פלעגט אַפילו צושיקען צו ר׳ שמואל מאָהילעווער׳ן אַ האַרבע קשיא, אַ האַרטע נוס צוצעקנאַקען, דער גאון ר׳ שמואל מאָהילעווער אָבער, פלעגט זי צעקנאַקען און שיקען צוריק. אָט אַזוי איז דאָס צוגעגאַנגען ביז אַרום תרמ״ח, ווען אַ דעפוטאַציע איז געקומען פון דווינסק (דינאבורג) און האָבען ר׳ מאיר שמחה געבראַכט אַ כתב רבנות, אויפ׳ן אָרט פון ר׳ ראובן הלוי, זצ״ל, דעם מתנגדישן רב.

מען דערצעהלט, פאַר׳ן אַוועקפאָרען, איז ר׳ מאיר שמחה אַריין צו ר׳ שמואל מאָהילעווער זיך געזעגענען, האָט ר׳ שמואל אים געוואונטשען, אַז דער אויבערשטער זאָל אים אויך אין דווינסק ניט פאַרלאָזען, און זאָל אים דאָרט צושיקען אַ תלמיד חכם, מיט וועמען ער זאָל זיך קענען אַרומרייסען אין לערנען; דאָס איז געווען אַ פיינער וואונק! און בדיעבד, אין דעם זעל־בען יאָר (תרמ״ז), ווען דער גאון ר׳ ראובן הלוי, דער מתנגדי־שער רב אין דווינסק, איז נפטר געוואָרען, איז אַ פאָר חדשים שפּעטער אויך נפטר געוואָרען דער חסידישער (חב״ד) רב, ר׳ אברהם לייב האמעלער, און די חסידים האָבען אַראָפּגעבראַכט קיין דווינסק פאַר אַ רב, דעם וועלט־באַרימטען גאון, ר׳ „יאשע דינאבורגער״, אָדער ווי מ׳האָט אים געפופען „דער ראגאטשא־ווער עילוי״ (ר׳ יוסף ראָזין); נו, נו! האָט ר׳ מאיר שמחה שוין טאַקע געהאַט מיט וועמען זיך אַרומצורייסען אין לערנען.

ליבע לייענער, דאָ האָט איר געהאַט אַן איבערבליק, ווי אַלט־ביאַליסטאָק האָט אויסגעזען מיט איר קהילה־פאָליטיק אין מיטען פון די אַכציגער יאָרען פון פאַרגאַנגענעם יאָרהונדערט, ווען ר׳ שמואל מאָהילעווער, איז אָנגעקומען.

איצט וואָלט איך אייך, לאַנדסלייט, געוואָלט באַקאַנט מאַ־כען מיט ר׳ שמואל מאָהילעווער׳ס ביאָגראַפיע און מיט זיינע מעשים, וואָס ער האָט אויפגעטאָן פאַר חיבת ציון און פראָק־טישקייט פאַר ישוב ארץ־ישראל, אין אַ כראָנאָלאָגישער אָרדע־נונג, וואָס קען אויך דינגען פאַר אַ קאַלענדאַר פון „חובבי־ציון״ באַוועגונג.

נאָר איידער איך גיי איבער דערצו, וואָלט איך נאָך וועלען דערמאָנען, אַז די ערשטע פאָר יאָר פון ר׳ שמואל׳ס רבנות אין ביאַליסטאָק, האָט ער זיך זייער אינטערעסירט מיט ביאַליסטאָ־קער קהילה־איינריכטונגען און ר׳ שמואל האָט אין תרמ״ה, געמומען אַ זייער גרויסען אַנטייל אין גרינדען דעם „לינת הצדק״ און איז די גאַנצע צייט געווען אַ מיגטליד דאָרטען; אין דער מחלוקת מיט׳ן „משמרת חולים״, האָט ער זיך ניט געמישט, וויל ער האָט פיינט געהאַט מחלוקת.

אין זעלבען יאָר, תרמ״ה (1885), האָט ר׳ שמואל מ., צו־זאַמענגערופען אַן אַסיפה פון די ביאַליסטאָקער „פני״ און האָט געבעטען, זיי זאָלען צוריק איינריכטען דעם „גמילות חסדים״, וואָס האָט נאָך עקזיסטירט פון ר׳ וועלוועלע׳ס צייטען אין הויף פון „גמילות חסדים בית המדרש״, אין חיי־אָדם גאָס; דער אַל־טער גמילות חסדים איז שוין געווען איינגעפאַלען און די געלט־מיטלען זייער קנאַפּ, אַזוי אַז זיי האָבען ניט געקענט באַפריידי־גען אַפילו די קלענסטע פאָדערונגען פון דער ארעמער באַפעל־קערונג.

אָבער דאָ האָט זיך וויידער אַרויסגעוויזען די קהילה־פאָלי־טיק און הינטער די קוליסען, ווער וויס, אפשר די קליינע פאַר־באַרגענע אָפּאָזיציע צו ר׳ שמואל מ.? אָט די קליינע גרופּע האָט געוואָלט, אַז דער גמילות חסדים, זאָל בלייבען אויפן זעל־בען אָרט, אין הויף פון אַלטען „גמילות חסדים״, און די מאָדערנע, האָבען געזאָגט, אַז מען דאַרף איבערטראָגען דעם גמילות חסדים אין אַן אַנדערער נייער גרעסערער געביידע; עס זיינען

יאָרצייט ליכט

פון **אברהם שבח**

אויסגעגאַנגען איז דאָס יאָרצייט־ליכט דאָס אימהדיגע
נאָכן אָפּפּלעמלען אַ קיילעכדיג מעת־לעת
און אָפּגעשטעלט אַ בענקשאַפט אַזאַ קלעמענדיגע,
אַן אויפטויכונג און דערמאָנונג פּאַרן מת.

אין זעלבען טאָג פון יאָר דעם קומענדיגען
אָנצינדען וועט וויידער וועד דאָס ליכט
און אַליין זיך אויסהויכען מיט אַ סוף אַן אומעטיגען —
אַ מענטש האָט אָפּגעטאָן זיין פליכט.

פּיבערען אין מיר אַלע מיינע גוף־טיילען
און אָנגעגאָסען וועדט מיט וויי מיין בליק;
וועד וועט וויסען, וועז אַ יאָרצייט־ליכט אַוועקשטעלען
נאָך די קדושים, וועלכע פּאַלען איצט אין קריג.

וועד וועט וויסען, וואו דאָס אָרט אַמאָל זיך אויסווייגען
און אַ שטיין אָן אותיות'דיגען שטעלען צום געדענק?
וועט וועט קענען דורות־לאַנג אויפשטייגען
און וועמענס האַרץ וועט קענען אויסהאַלטען פון בענק?

שטיי איך ביי דער יאָרצייט־שיין דער פלעמעלדיגער
און דאָס צאַנקענדיגע רויכעל פאַלט אויף מיין געמיט —
אין אַ שטאַרקער בלוט־צייכען אַ שטרעמעלדיגער
שלענגעלט זיך אין איינעם מיט מיין ליד.

„ביאַליסטאָקער וועגען" (בוענאָס אייַרעס)

אַרויסגעקומען חילוקי דעות און אברהם פייוועל בלומענפעלד, דער דעמאָלטדיגער גבאי פון דער גרויסער שול (יחיאל־בער וואלקאוויסקי'ס אַ פאַרטרויענסמאַן), אברהם יפה, חאַצקעל פריידקין און אייזיק האַראַדישץ, האָבען צוזאמענגעקליבען עטלעכע טויזענט רובל, האָבען פאַרריכט דעם אַלטען גמילות־חסדים און אָנגעהויבען אַרויסצוגעבען הלוואות. נאָר דאָ האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז זייער קאַפּיטאַל, נאָכ'ן פאַרריכטען דעם אַלטען בנין, איז געווען צו קליין, אַרויסצוגעבען ממשות'דיגע הילף די נויט־באַדערפטיגע.

האָט זיך ר' שמואל מ. ווידער אַריינגעמישט און האָט גע־בעטען די גבירים, מ'זאָל שאַפען אַ נייעם גמילות חסדים מיט אַ גרעסערען גרונט־קאַפּיטאַל. אַ קיצור, דורך זיין השפּעה און אַ דאַנק דעם גרויסען רעספּעקט, וואָס זיי האָבען געהאַט פאַר ר' שמואל'ן, ניט קוקענדיג אויף דער אָפּאָזיציע, האָבען די גבירים געשאַפען צען טויזענט רובל און מ'האָט אויסגעבויט אויפן הויף פון „קאָמיטעט" (יד־חרוצים), אין גומיענער גאַס, אַ מויער און מ'האָט אויפגעמאַכט אַ נייעם גמילות חסדים.

אין דעם קאָמיטעט, איז „דער רב" געוואָרען דער יושב־ראש (פאַרזיצער) און די מיטגלידער זיינען געווען: יחיאל בער וואָלקאָוויסקי, מרדכי גאַרדאָן, חיים־בער זאַקהיים, יעקב שלמה באַראַש, לעאָן זאַקהיים, אלי' מיללאַד, סענדער מעדאָוויק, זשאמע יאַנאָווסקי; אַכטונג געגעבען אויף די הלוואות פלעגען: לייב יעווינין, פישעל באַראַש און עבער וואָלקאָוויסקי.

אין נאָך קהל'שע זאַכען, האָט זיך ר' שמואל די ערשטע יאָרען אַריינגעלייגט, אַז מ'זאָל זיי אויסבעסערען, אָבער שפּעטער איז זיין אינטערעס שוואַכער געוואָרען, הויפּטזעכליך, צוליב דער „חיבת־ציון"־אַרבעט, וואָס זי האָט אָפּגענומען ביי אים די גאַנצע צייט, ווי איהר וועט ווייטער זעהן, וואָס אָט דער שוואַכער מאַן, האָט אויף זיין לעבען אויפגעטאָן.

(פאַרטזעצונג אין קומענדיגען נומער)

אויף די וועגען פון ביאַליסטאָק

(צום יובילעאום פון 250 נומערן פון „ביאַליסטאָקער שטימע")

פון ב. י. ביאַלאָסטאָצקי

„די ביאַליסטאָקער שטימע" — דאָס איז אַ קול פון אַ שטאָט מיט אידען, דאָס איז אַ קול פון אידישע לעבענס־שטייגער, פון אידישען בויען און פון אידישען קיום. און אַזוי ווי ביאַליסטאָק — ווי אַנדערע שטעדט — האָט דורכגעלעבט אַזאַ ביטערען חורבן — איז דאָס אויך אַ קול פון צער.

איך אַליין, דער שרייבער פון די שורות, בין נישט קיין ביאַליסטאָקער. איך שטאַם גאָר פון אַ שטעדטעל אין קאָוונער גובערניע. אָבער מיין פאַמיליע־נאָמען שטאַמט זיכער פון ביאַליסטאָק. מיין עלטער־זיידע האָט דאָרט געלעבט און איך מוז שוין — אויסער אַלעמען — האָבען אַ באַשטימטע באַציאונג צו ביאַליסטאָק.

אָבער נישט אין מיין באַציאונג און ניט אין מיין נאָמען געהט עס דאָ. עס געהט אין דעם, וואָס דער „ביאַליסטאָקער צענטער" אין ניו־יאָרק מיט זיין פיל־פאַרצווייגטער טעטיגקייט האָט מיך אַלעמאָל זעהר אינטערעסירט. און אַזוי האָב איך תמיד מיט גרויס אינטערעס געלייענט דעם זשורנאַל: „די ביאַליסטאָקער שטימע", וואו פיל אָנגעזעהענע שרייבער און דיכטער, ביאַליסטאָקער און נישט־ביאַליסטאָקער, האָבען זיך אין משך פון אַכט און צוואַנציג יאָהר געדרוקט. וועג מיין אַלטער פריינד און קאָלעגע, דוד סאָהן, דער רעדאַקטאָר פון „ביאַליסטאָקער שטימע" און דירעקטאָר פונ׳ם צענטער און מושב זקנים, האָט מיך געבעטן, איך זאָל דורכקוקען די נומערן פון דער „ביאַליסטאָקער שטימע" און אָנשרייבען אַן איבערבליק צום 250־טען נומער, האָב איך עס מיט פאַרגעניגען אָנגענומען.

איך האָב פריער געהאַט אַן אויסדרוק: „ביאַליסטאָקער און ניט־ביאַליסטאָקער", און דער אמת איז, אַז פאַר דוד סאָהן און די אַנדערע איבערגעבענע טוהער פונ׳ם ביאַליסטאָקער צענטער איז גאָר נישטאָ קיין „ניט־ביאַליסטאָקער". איז אַ איד, און דערצו נאָך אַן אָנגעזעהענער איד, בלויז אַדורכגעפאָרען ביאַליסטאָק, וועלען זיי איהם שוין נישט אָפּלאָזען און ער וועט שוין זיין אַ ביאַליסטאָקער... אַזאַ ליבשאַפט האָבען זיי צו זייער היימאַט, צו זייער פאַרגאַנגענהייט און צו דער גייסטיגער ירושה פון ביאַליסטאָק. און אַוודאי ווערען שוין אין „ביאַליסטאָקער צענטער" פאַררעכענט פאַר ביאַליסטאָקער די וואָס שטאַמען פון די אַרומיגע שטעטלעך. אַ זאָלודאָוואר — איז אַ ביאַליסטאָקער; אַ גראַיעווער — איז אַ ביאליסטאָקער. די וואָס שטאַמען פון האָראָדאָק, סוראַזש, וואַשליקאָווע, ראָזשינאי, און אפילו פון פרוזשאַנע, ווערען אַריינגענומען אין דעם בונד פון ביאַליסטאָק... ביאַליסטאָק וויל דאָ זיין אַזוי ווי אַ מאַמע וואָס נעמט אַרונטער אונטער איהר פאַרטוך אַלע קינדערלעך...

אָט די דאָזיגע לאַנדסמאַן־ליבשאַפט, אָט די דאָזיגע היים־פאַרבונדענקייט, האָב איך געפילט ביים לייענען „די ביאַליסטאָקער שטימע". מען וויל זיך נישט אָפּרייסען, מען וויל האָבען אַ המשך, מען וויל פאַרבינדען דעם אָרט און דעם דאָ, מען וויל צונויפגיסען אינאיינעם דעם ראַמאַנטישען יחוס פון ביאַליסטאָק מיט דעם נייעם רעאַליזם פון אַמעריקע.

דער צענטער איז וויכטיג, דער ביקור־חולים איז וויכטיג, דער מושב־זקנים פאַר די אַלטיטשקע איז וויכטיג. נאָך וויכטיגער איז מיר די אידעע, די נשמה פון אָט די אַלע טעטיגקייטען, און די אידעע וואָס איז פאַרבונדען מיט דער „ביאַליסטאָקער שטימע".

עס איז נויטיג, גלויב איך, דערביי נאָך צוצוגעבען די פאָלגענדע עטליכע וועדטער:

אין דעם רויש און קאָך, און אין דעם בויען און אין איבער־בויען פון דעם נייעם אידישען לעבען אין אַמעריקע פאַר די לעצטע פינף און זיבציג יאָהר, האָבען דאָס רוב בויער און קעמפער, און פונדאַמענט־לייגער, צופיל שוין פאַרנאַכלעסיגט דעם ענין „לאַנדסמאַנשאַפט". פאַר די בויער פון דער אַרבייטער־באַוועגונג דאָ, פאַר די אָרגאַניזירער פון די אידישע יוניאָנס, איז אַ סאָסייעטי פון לאַנדסלייט עפּעס נישט געווען גענוג חשוב... דאָס איז פאַר זיי געווען: צדקה, אונטערשטיצונג וואָס איז ביי זיי נישט געווען אויף דער זעלבער הויך, ווי למשל, געהן צו אַ פאַראַד צום ערשטען מאַי. זיי האָבען אַ טעות געמאַכט. זיי האָבען נישט פאַרשטאַנען דעם טיפען וועדט פון היים־בענקשאַפט, דעם טיפען וועדט פון דעם עבר. אָבער אַזוי האָבען זיי געמיינט. די סאָסייעטיס פון די לאַנדסלייט האָבען דאָס רוב זיך געבויט אַהן פאַסיגע פירער און זיינען געווען ווי אַן אַ זייט פון דעם קאָכיגען אידישען לעבען.

שפּעטער, אַז עס האָט זיך צעשפּילט אין אַמעריקע דער מאַדערנער אידישיזם פון די ערשטע טעג פון ד״ר חיים זשיטלאָווסקי און זיינע תלמידים, איז אויך דאָס אַנזעהן פון אַ לאַנדסמאַנשאַפט נישט געווען גענוג חשוב. מען האָט אַגיטירט און גערעדט פאַר אידיש און פאַר אידישיזם. מען האָט זיך געקאָכט אַרום ליטעראַטור. אָבער דעם לאַנדסמאַן און די הונדערטער לאַנדסמאַנשאַפטען האָט מען פאַרנאַכלעסיגט. עס האָט אפילו זיך באַשאַפען אַ מין עסטעטיש־אידישיסטישער סנאָביזם. אַזוי האָט מען געווהנליך אין דער לאַנדסמאַנשאַפט געגנומען רעדען אַ שלעכטען אידיש, אַ פאַרגרייזטען, אַן אַמעריקאַניש־זשאַרגאַנישען — און קיינער האָט זיי נישט געלערנט צו טאָן בעסער, וואָרום די „רעגעלע אידישיסטען" זיינען דאָרט נישט געווען...

עס זיינען דאָ אויסנאַמען אָבער זעהר ווייניגע. איינע פון די גרויסע אויסנאַמען איז דער „ביאַליסטאָקער צענטער". דאָרט האָט יאָ לאַנג געהערשט אַ שׂונאה־גייסט. פאַר דעם קומט זיכער, פריער פאַר אַלץ אַ יישר־כוח צו דעם רעדאַקטאָר פון דער „ביאַליסטאָקער שטימע", דוד סאָהן. ער אַליין געהערט, ווי איך קען איהם, צו דעם פאָלקיסטיש־אידישיסטישען קרייז. ער האָט צוגעצויגען צו זיך אַ צאָל שרייבער און פיינע, געזעל־שאַפטליכע טוהער, און אַרום דער זשורנאַל און אַרום דעם „צענ־טער" האָט גענומען אָטעמען מיט פולען אידיש־לעבען. איז סאָהן אייגענטליך פון די ערשטע אויפ'ן היגען געביט, וואָס האָט ריכ־טיג פאַרשטאַנען די נשמה פון די לאַנדסמאַנשאַפטען און זייער כוח אין היגען אידישען לעבען.

אַ גרויסער יישר־כוח קומט אויך מיין פריצייטיג־פאַרשטאַר־בענעם חבר, יעקב קרעפליאַק. פון אַלע זיינע אַרבייטען האָט ער תמיד אָפגעשפּאַרט צייט פאַר דעם ביאַליסטאָקער צענטער און פאַר דער „ביאַליסטאָקער שטימע". ער האָט אַ סך געשריבען אין דעם זשורנאַל און האָט תמיד געהאַלפען פאַרטיפען די אידעע פון דער לאַנדסמאַנשאַפט־אינסטיטוציע. ער האָט אין דער „ביאַ־ליסטאָקער שטימע" געדרוקט אַ פּאָר פון זיינע פּרעכטיגע קינ־דער מעשיות, און מעשיות, וואָס גרענעצען זיך מיט זכרונות פון דעם אַמאָל. ער האָט אויך געשריבען אַ רייה אַרטיקלען וועגען דעם חוב, וואָס אַריבערגעווואַנדערטע אידען טראָגען אין אַמע־ריקע פאַר דעם קיום פון אונזער פאָלק.

איך געדענק ווי יעקב קרעפליאַק פלעגט לויפען מיט די מאַנוסקריפּטען פאַר דער „צוקונפט", ווי ער פלעגט אַלס רעדאַק־ציע־סעקרעטאַר זיך יאָגען צום רעדאַקטאָר, אברהם לייעסין, ווי ער פלעגט זיך איילען צו באַגעגענען דעם און יענעם שריפטשטע־לער. און אין מיטען דערינען פלעגט ער אַ זאָג טאָן: „אוי, ווייַ, גאָר פאַרגעסען צולויפען צום צענטער".

קרעפליאַק האָט מיר אַמאָל געזאָגט: „אַ שאָד, ביאַלאָס־טאָצקי, וואָס איהר זייט נישט טעטיג ערגיץ אין אַ לאַנדסמאַנ־שאַפט, מאַכט נישט אויס צי אין ביאַליסטאָקער צי אין קאָוונער. ווען מיר זאָלען האָבען אין ניו־יאָרק פופציג אַזוינע צענטערס ווי דער ביאַליסטאָקער איז, און אַ צאָל אַזוינע זשורנאַלען ווי די „ביאַליסטאָקער שטימע", וואָלט דאָס געווען אַ גרויס געווינס פאַר אַלץ וואָס מיר טוהען".

און יעקב קרעפליאַק איז געראַטן געווען.

דורכקוקענדיג די אַלטע נומערן, ווי אויך די שפּעטערדיגע נומערן, האָב איך געזעהן, אַז ד"ר הערמאַן פראַנק, דער איצ־טיגער רעדאַקטאָר פון דער „פרייַער אַרבייטער שטימע", האָט אויך פיל בייגעטראָגען מיט זיינע וואָגיגע אַרטיקלען. ער האָט געשריבען וועגען לאַנדסמאַנשאַפטען ווי וועגען גרופּעס וואָס טראָגען אין זיך די קערנער פון אַ ישוב, די קערנער פון אַ נאַ־ציאָנאַל־קאָאָפּעראַטיוועד דערשייַנונג. ער האָט געשריבען וע־גען דעם ווערט פון בויען אינסטיטוציעס. ער פלעגט שטענדיג שרייבען: „סתם רעדען האָט קיין ווערט נישט; מען מוז בויען, מען מוז פאַראייניגען". ער האָט געשריבען אונטער זיין אמת'ן נאָמען און אויך אונטער פסעודאָנימען, ווי וואָלפסאָן, הערמאָן, און אַנדערע. אויסער זיינע בריייטערע אָפּהאַנדלונגען, האָט ער אונטער זיינע פסעוודאָנימען פאַרעפענטליכט אַ רייע געראָטענע, האַלב־פעליטאָניסטישע זאַכען.

אייניגע גוטע אַרטיקלען וועגען דער פאַרבינדונג פון דעם אָמאָל מיט דעם איצט האָט אין דער „ביאַליסטאָקער שטימע" אויך געדרוקט דער פאַרשטאַרבענער פאָלקלאָריסט און פאָלקיסט, א. ליטווין.

איך האָב, דורכקוקענדיג פאַרשידענע נומערן, אויך געפּו־נען עטליכע גוטע אַרטיקלען וועגען דעם ענין לאַנדסמאַנשאַפט פון דעם ליטעראַטור־קריטיקער און פובליציסט, ב. ריווקין.

אויך דער געלערנטער און פאָרשערישער שרייבער, יצחק ריווקינד, האָט בייגעטראָגען צו דער „ביאַליסטאָקער שטימע". אַ גאַנץ גרויסע רייע אינטערעסאַנטע אַרטיקלען וועגען די זעלבע ענינים זיינען דאָ פון דוד סאָהן, מען קען זאָגען, אַז סאָהן האָט אָנגעשריבען אַ גאַנצע ליטעראַטור איבער די ביאַליסטאָקער היי־מישקייטען.

איך פרעג: „וויפיל נאָך אַזוינע לאַנדסמאַנשאפט־זשורנאַלען האָבען מיר דאָ אין אַמעריקע?".

מאָנאָגראַפיעס פון באַרימטע פערזענליכקייטען

פון די וויכטיגסטע זאַכען וואָס זיינען פאַרעפענטליכט גע־ווארען דורך די אַלע יאָהרען אין דער „ביאַליסטאָקער שטימע" זיינען די מאָנאָגראַפיעס פון באַריהמטע פערזענליכקייטען.

עס איז גוט וואָס בייַ דער רעדאַקציע איז נישטאָ קיין אונ־טערשיד צווישען דער גרויסער פערזענליכקייט פון גאָר אַמאָל, פון דעם רעליגיעזען לעבען, ביז צו דער פערזענליכקייט פון דער נייַעסטער צייט, פון רעוואָלוציע, חורבן און פאַרטיזאַנע־קאַמף. און אַזוי ציט זיך אַ ליניע פון ר' שמואל מאָהליווער, וואָס געווען פּינף און צוואַנציג יאָהר רב אין ביאַליסטאָק, ביז צו דער יונגער העלדישער פאַרטיזאַנקע, חיה גראָסמאַן, וועלכע איז ניט לאַנג צוריק געווען אין ניו־יאָרק, אַ גאַסט בייַ די ביאַליסטאָקער.

די מאָנאָגראַפיע איבער ר' שמואל מאָהליווער גיט אַ פיין בילד פון דער גרויסער פערזענליכקייט אין אידישען רעליגיעזען לעבען, פון די לעצטע דורות, אַ רב, וואָס האָט צונויפגעבונדען אַלט־אידישען גלויבען, אַלט־אידישע האָפענונגען, חלומות וועג־גען משיח'ן, מיט רעגונגען און האָפענונגען פון מאָדערנעם ציו־ניזם. ר' שמואל מאָהליווער איז געשטאָרבען אין יאָהר 1898, אין איצט אין דעם היינטיגען יאָהר איז זיין פופציגסטער יאָהרצייט. (עס קומט מיר אַ געדאַנק אין קאָפּ, אַז עס וואָלט גאָרניט געשאַדט אַז דער ביאַליסטאָקער צענטער זאָל מאַכען אַן אָקאַדעמיע־אָוועגט צו ר' שמואל מאָהליווער'ס פופציגסטען יאָהרצייט!).

אַ גוטע מאָנאָגראַפיע איז אויך דאָ וועגען דעם באַריהמטען ביאַליסטאָקער דאָקטאָר כאַזאַנאָוויטש. דאָס איז אַ דאָקטאָר וואָס עס געהען אַרום וועגען איהם בייַ די ביאַליסטאָקער אַ סך לעגענ־דעס. עס זיינען גענוג בייַ אידען דאָקטוירים וועלכע זיינען גע־וען פאָלקס־פיהרער, און נישט נאָר היילער פון קראַנקהייטען. גענוג אַזוינע דאָקטוירים אין דער אידישער „גאָלדענער עפּאָ־כע" פון שפּאַניע, און אַנדערשוואו. גענוג אויך דאָקטוירים וואָס האָבען זיך באַוויזען פאַר אַרימע לייט מיט אַזויפיל ליבשאַפט און גוטסקייט, אַזוי ווי עס באַווייזט זיך אין אַ לעגענדע „דער אַל־טער, גוטער אליהו הנביא"... אַזאַ מין דאָקטאָר איז געווען כאַ־זאַנאָוויטש.

און אָט איז נאָך אַ דריטע מערקווירדיגע פערזענליכקייט, וואָס שטאַמט פון ביאַליסטאָק. דאָס איז ד"ר זאַמענהאָף. ער איז דאָס דער, וועלכער האָט געשאַפען די עספּעראַנטאָ שפּראַך. ער האָט געוואָלט שאפען אַ שפּראַך, אַז פעלקער זאָלען זיך קאָנען פאַרשטעהן און מענשען זאָלען קענען זיך גרינג צוזאַמענרעדען

איינער מיט׳ן צווייטען. זיין חלום איז נישט מקוים געווארן, מענשען קענען זיך אלץ נישט צוזאמענרעדען. אנשטאט צו זוכען א שפראך פון צוזאמענרעדען זיך, זוכט מען גאר א שפראך פון קריגען זיך. עס איז איצט אזוי ווי עס ווערט דערצעהלט אין חומש וועגען די וואס האבען געוואלט בויען א טורעם ביז צום הימעל. זייער שטראף איז געווען, אז זייער שפראך זאל צעמישט ווערען און איינער זאל נישט פארשטעהן וואס דער צווייטער זאגט. אויך אונזער דור איז געשטראפט געווארן מיט אזא שטראף. אבער סיי־ווי איז ד״ר זאמענהאף געווען א מערקווירדיגע מענש. עספעראנטא — די מערקווירדיגע שפראך פאר דער וועלט — שטאמט פון ביאליסטאק. עס איז וועגען זאמענהאפען א שהנע מאנאגראפיע אין זשורנאל.

אזוי זיינען אויך דא שהנע מאנאגראפיעס וועגען דעם אמאליגען מנהיג און גביר פון ביאליסטאק — יחיאל בער וואלקאוויסקי און וועגען דער האלבערשטאם משפחה. אויך זיינען דא וויכטיגע אינפארמאציעס וועגען דער פאמיליע פינעס, און פיל אנדערע. אגב דער מחבר פון דער ערשטער „געשיכטע איבער דער מאדערנער אידישער ליטעראטור״, וואס איז ארויס מיט א יאהר פינף און דרייסיג צוריק, ד״ר מ. פינעס, — ער איז פון רוזשינאי, נאר שטאמט פון דער פינעס־משפחה.

אין דער רוסיש־סאוועטישער פאליטיק האט א לאנגע צייט געשפילט א גרויסע ראלע דער אויסערן־מיניסטער, קאמיסאר מאקסים ליטווינאוו. עס קוקט אויס, אז אין דער לעצטער צייט האט ליטווינאוו שוין נישט אזוי פיל חן אין די אויגען פון די סאוועטישע רעגירער, מיט סטאלינ׳ען בראש. אבער אין דעם איז ביאליסטאק נישט שולדיג...

דער אלוועלטליך בארימטער ליטווינאוו איז א ביאליסטאקער, א איד. קוקט ארויס אין דער מאנאגראפיע איבער איהם און איהר ווען זיך אלץ דערווייסען.

יוסף פערעלמאן, איז א בארימטע ביאליסטאקער פערזענליכקייט. בלויז אלטע ביאליסטאקער אבער ווייסען ווער דאס איז. די נייערע קענען דעם בארימטען דראמאטורג און דערצעהלונג־שרייבער, אסיף דימאוו, אבער דאס איז דער זעלבער מענש. דימאוו איז דער פסעודאנים פון פערעלמאנ׳ען. דימאוו קען מען אין דער רוסישער ליטעראטור; מען האט איהם געקענט אמאל אויף דער דייטשער בינע, פאר די בלוטיגע היטלער־יאהרען; מען קען איהם אויף דער אמעריקאנער בינע און מען קען איהם אוודאי זעהר גוט אויף דער אידישער בינע און אין דער אידישער ליטעראטור. האבען מיר וועגען דימאוו׳ן אינטערעסאנטע ארטיקלען אין דער „ביאליסטאקער שטימע״, און מיר האבען דא אויך פון דימאוו׳ס פעדער קאפיטלען פון זיין בוך: „וואס איך געדענק״, וואס דאס זיינען פרעכטיגע זכרונות וועגען אמאליגער ביאליסטאק, וועגען דעם אויפגאנג פון נייעם דור, וועגען דעם קאמף צווישען רוסיש און אידיש, און קאמף צווישען רייך און ארעם.

אויף דעם מוזיקאלישען הימעל האט מיט יאהרען צוריק אויפגעשיינט דער נאמען: ראזא ראיסא. זי איז פון ביאליסטאק. און ווי באלד אזוי ווען דער זשורנאל זי נישט פארנאכלעסיגען. דער צענטער האט זי אויפגענומען מיט גרויס עקסטאז, די ביאליסטאקער האבען זיך געגרויסט מיט איהר און עס זיינען אין זשורנאל דערשינען עטליכע ארטיקלען איבער איהר. אזוי איז אויך וועגען אנדערע פערזענליכקייטען פון פארשידענע גראדען און פארשידענע ריכטונגען, וועלכע שטאמען פון ביאליסטאק.

געווען א באוואוסטער העברעאישע־נאציאנאלער דיכטער, מ. מ. דאליצקי. וויבאלד אז דער דאזיגער פאקט האט צו טאן מיט ביאליסטאק, ווען ער שוין אין דער „ביאליסטאקער שטימע״ נישט פעהלען.

איך זעה, אז „די ביאליסטאקער שטימע״ האט מיט יחוס און מיט שטאלץ צונויפגענומען און צונויפגעבונדען אין איין בלומענקראנץ אלע באריממטע ביאליסטאקער. עס גיט צו א סך וואג און חשיבות צו דעם נאמען ביאליסטאק.

איך מיש די אלטע און נייע נומערען און זעה: אט קומט דער איידעלער טאלאנטפולער שרייבער, פסח קאפלאן, פון ביאליסטאק; אט קומט דאס בילד און א באשרייבונג איבער דעם מוזיקער, קאמפאזיטאר און דיריגענט, י. זורא (געדרוקט אין יאהר 1925); אט קומט א באשרייבונג איבער דעם לעבען פון דער ביאליסטאקער חזן, מאיר פאדראבינעק; אט קומט דער נאמען פון דער זינגערין רובינא, צו פון דער דיכטערין ראזא נעווזאדאווסקי, צי אן ערצעהלונג פון דעם שרייבער א. איעלטי, וועלכער שטאמט אויך פון א שטעטעלע ביי ביאליסטאק.

אין אן אלטען נומער האב איך צווישען די בילדער פון די טוהער אין ביאליסטאקער צענטער דערזעהן אויך דאס בילד פון יוסף בארנדעס, וואס שטאמען שטאמט ער גאר פון אוקראינע. דאס איז אויך געווען א מערקווירדיגע פערזענליכקייט, וועלכער האט געשפילט א גרויסע ראלע אין דעם הי־גען אידישען לעבען. מסתמא האט דאך די שטימע, דאס קול פון ביאליסטאק, א צוציאונגס־קראפט, אז אויך בארנדעס איז דא טעטיג געווען א צייט לאנג.

דאס גרויסען זיך און דאס רימען זיך מיט א טאלאנט נעמט דא נישט אן קיין כארקטער פון סתם־גאווה און אויך נישט פון לאקאלען פאטריאטיזם, נאר עס נעמט אן אזא טאן: זעהט, וואס ביאליסטאק האט ארויסגעגעבען; זעהט, וועלכע כוחות מיר האבען בייגעטראגען צום אידישען לעבען און אידישער קולטור. מיר מוזען די כוחות האלטען טייער, מיר מוזען דאס לעבען וויי־טער האלטען, מיר מוזען אונזערע קולטורעלע אוצרות נישט פארנאכלעסיגען.

נישט לאנג צוריק איז געקומען קיין אמעריקע פון לאנדאן דער פראפעסאר שמעון ראוויד׳אוויטש. ער וועט זיין א געווינסט צייט אלס גאסט אין דעם שיקאגא׳ער אוניווערסיטעט. וויבאלד ראוויד׳אוויטש איז געבוירען געווארען אין א שטעדטעל נישט־וויט פון ביאליסטאק און האט א שטיק צייט טאקע געוואוינט אין ביאליסטאק גופא, וועט שוין „די ביאליסטאקער שטימע״ זיין נאמען נישט פארבייללאזען. און אזוי, אז די באגאבטע קינסט־לערין רעציטאטארין — חיה׳לע גראבער — פארט אפ פאר א טור קיין אייראפע וועט מען שוין אין דער „ביאליסטאקער שטימע״ געפינען א לענגערע מאנאגראפיע און באשרייבונג איבער איהר לעבען און איבער דער אנטוויקלונג פון איהר טאלאנט. אויך זי איז א ביאליסטאקער׳ין.

און אזוי דערוויס איך זיך פון דער „ביאליסטאקער שטימע״ אז דער בארימטער פראפעסאר פון ארץ־ישראל, אלעזר ליפע סוקעניק, איז א „אמת׳ער ביאליסטאקער״. אזוי איז דער בונד־פירער און סעקרעטאר פון אידישען ארבייטער קאמיטעט, יעקב פאט, א ביאליסטאקער. און אזוי האט אויך געשטאמט פון ביאליסטאק דער ליטעראטור־קענער, פראפעסאר לעא ווינער, וואס האט געשפילט אין אמעריקע א גרויסע ראלע. דאס איז דער זעל־בער ווינער וועלכער האט בארימט געמאכט אונזער דיכטער,

מאָריס ראָזענפעלד, אויף דער ענגלישער שפּראַך אין אַמעריקע. פון ביאַליסטאָק שטאַמט אויך דער יונגער ליטעראַטור־קריטיקער, י. ראַפּאָפּארט, און פון ביאַליסטאָק שטאַמט אויך דער דיכטער ז. סעגאַלאָוויטש, וואָס האָט זיך לעצטענס אויפסניי קונה־שם געווען מיט זיינע רירענדיגע פּאָעמעס איבער דעם חורבן פון גזירת־היטלער.

איך רעכען דאָ נישט אויס סתם אַזוי־זיך, ווער אַלץ עס שטאַמט פון ביאַליסטאָק. מיין צעטעל פון נעמען איז זיכער ניט פאַרפולט. איך דערמאָן בלויז אַ טייל פון די נעמען איבער וועמען עס זיינען דאָ מאַנאַגראַפּיעס און וויכטיגע אינפאָרמאַציעס אין דער „ביאַליסטאָקער שטימע", אָדער די וועלכע האָבען צום זשורנאַל פיל בייגעטראָגען מיט זייערע שאַפונגען. נאַטירליך האָבען אַ חוק די שרייבער וואָס שטאַמען פון ביאַליסטאָק אויך אַנטייל געמומען אַ סך אַנדערע שרייבער און עס איז שווער דאָ אויסצורעכענען אַלע נעמען.

פאַראַן אַזעלכע וועלכע דער ביאַליסטאָקער צענטער האָט אַזוי ווי מגייר געווען און געמאַכט זיי פאַר ביאַליסטאָקער... כאָטש זיי שטאַמען פון אַנדערע וויטיט שטעדט. אַזאַ איינער איז דניאל טשאַרני, וואָס האָט לויט׳ן אָפּשטאַם מעהר צו טאָן מיט מינסק, ווי מיט ביאַליסטאָק. נאָר אַז דער ליבער דניאל וועט ערגיץ דערזעהן אַ עדה אידען, וועט ער זיך שוין צוטוליען צו דעם, וואָרום דניאל טשאַרני טראָגט אין זיך אהבת־ישראל, און אויב אין ערגעץ איז דאָ אַ פונק פון קאָמף פאַר אידישען קיום, וועט דניאל טשאַרני דאָרט שוין זיין.

אַרטיקלען איבער אייגענע ענינים

פונקט ווי איך האָב איז דער „ביאַליסטאָקער שטימע" געלייענט אַרטיקלען און מאַנאַגראַפּיעס וועגען באַרימטע פּערזענליכקייטען, אַזוי האָב איך מיט גרויס אינטערעס אויך געלייענט די אַרטיקלען וועגען אייגענע ענינים. דאָס זיינען אַרטיקלען וועגען שמחות וואָס די ביאַליסטאָקער לאַנדסלייט האָבען געפּיערט און פייערן. אַ פייערונג פון פסח, אַ פייערונג פון פורים, אַ גרויסע בר־מצוה, חתונות, אַ גרויסער זומערדיגער פיקניק, אַ קבלת־פּנים פאַר געראַטעוועטע לאַנדסלייט; אַ שמחה ביים אַדאַפּטירען ביאַליסטאָקער יתומים; א שמחה אין מושב־זקנים; אַ שמחה צוליב דער טעטיגקייט פון ביקור־חולים; אַ שמחה פאַראַד ביים עפענען די נייע געביידע פון מושב־זקנים אין יאָהר 1931; אַ שפּעטערדיגע שמחה ביים „פאַרברענען דעם מאַרט־געדזש", און אַ שמחה לכבוד דער דערשיינונג פון אַ בוך פון אַ ביאַליסטאָקער שרייבער. דאָס אַלץ האָב איך אויך געלייענט מיט גרויס אינטערעס.

די היגע ביאַליסטאָקער האָבען געטאָן אַ סך אַרבייט נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה אָרום דעם רעליעף־קאָמיטעט. מען קאָן וועגען דעם געפונען וויכטיגע אינפאָרמאַציעס אין דעם זשורנאַל.

שפּעטער האָט מען פון דאָנען געהאָלפען בויען אינסטיטוציעס אין ביאַליסטאָק. דערביי האָט מען אויך דאָ געבויט. וועגען דעם אַלעמען זיינען דאָ געגויע אַרטיקלען. הילף פאַר דאָרט — און הילף פאַר דאָ.

פון אַ ספּעציעלען אינטערעס זיינען די אַרטיקלען וועגען דער טעטיגקייט פון די ביאַל. קאָמיטעטען און גרופּעס אין פּעטערסאָן, נוארק, נ. דזש. באָסטאָן, דעטראָיט, שיקאָגאָ, לאָס אַנדזש. מילוואָקי, מאַנטרעאָל, און אויך וועגען דער טעטיגקייט פון ביאַליסטאָקער גרופּעס און אַרגאַניזאַציעס אין אויסלאַנד, אין פראַנקרייך, אין אַרגענטינע, אין אויסטראַליע, אין תל־אָביב און אין אַנדערע לענדער. דאָס זיינען אַלץ אַרטיקלען איבער אייגענע ענינים, וואָס האָבען אַ ברייטען אינטערעס.

דאָן זיינען אָנגעקומען די אומרואיגע טעג פון יאָהר 1937־1938. און דערנאָך די טראָגישע היטלער־יאָהרען. פאַראַן אין דער „ביאַליסטאָקער שטימע" פיל אַרטיקלען און בילדער איבער דעם חורבן ביאַליסטאָק. טייל פון די אַרטיקלען זיינען אָהן ספק אַ וויכטיגער מאַטעריאַל פאַר אַ היסטאָרישען פּנקס.

אין די אַרטיקלען געהט דורך דער גאַנצער אידישער צער, אָבער אין די מעהרסטע אַרטיקלען שלאָגט אויך אַן אַ טאָן אַז מען טאָר זיך נישט מייאש זיין, אַז מען מוז וויטער קעמפען און בויען.

פאַראַן אויטענטישע באַריכטען וועגען דעם אומקום פון דער ביאַליסטאָקער וואונדערליכער עדה, פאַראַן אָהן אַ שיעור טרויעריגע צעטלען פון אומגעקומענע, און פאַראַן צעטלען פון לעבען־געבליבענע. פאַראַן אַרטיקלען וועגען די ביאַליסטאָקער פאַרטיזאַנען. פאַראַן וויכטיגע היסטאָרישע אַרטיקלען און דאָטעס פון די שמעון דאַנענער פון „חורבן ביאַליסטאָק", פאַראַן אויך דער טאָג־בוך וואָס פּסח קאַפּלאַן האָט געשריבען אין דער ביאַליסטאָקער געטאָ איבער דעם אידען־ראַט. — די געשיכטע פון פּיין, מאַרטירעלאָגיע און העלדענטאָט!

פאַראַן רירענדע באַשרייבונגען פון אַ רייהע לעבען־געבליבענע, ווי פּסח בורשטיין, י. מעדאָווניק, יעקב וויסאָטשע, פון דעם אַרטיסט יהודה גרינהויז, און אַנדערע וועלכע האָבען דורכגעלעבט דעם חורבן און זיי דערצעהלען דאָס אין דער „שטימע".

רירענדיג איז די באַשרייבונג פון י. טשערניכאָוו, וועגען דעם, ווי מען האָט לעצטענס אויסגעגראָבען אין ביאַליסטאָק די הונדערטער אידישע קרבנות. וואָס זיינען אומגעבראַכט געווארען דורך די נאַציאָנאַלע לוויה.

געווען אַזאַ וואונדערליכע שטאָדט ביאַליסטאָק! איכה ישבה! ווי אַזוי איז די שטאָדט געבליבען זיצען ווי אַן אַלמנה! פאַרוואָס איז זי חרוב געווארען?...

זכרונות

אין דער „ביאַליסטאָקער שטימע" האָבען זיך אַלעמאָל געדרוקט אַרטיקלען מיט זכרונות פון ביאַליסטאָק. דאָס זיינען זכרונות וועגען דעם אידישען לעבענס־שטייגער פון דער שטאָט, וועגען אידישע חברות; זכרונות וועגען אַמאָליגע שמחות אין ביאַליסטאָק, זכרונות וועגען אַמאָליגע פּאָסירונגען.

צוליב דעם לעצטען חורבן איז יעדע זאָך פון ערינערונג געווארען נאָך טייערער! מען מוז אַלץ פאַרצייכענען! מען מוז אַלץ פאַרפיקסירען, מען מוז אַלץ פאַרשרייבען פאַר די קומענדיגע דורות!

איך האָב מיט גרויס אינטערעס געלייענט די זכרונות־אַרטיקלען פון דעם ביאַליסטאָקער, שמואל לייב ראַבינאָוויטש, פון לאָנדאָן. ער איז, ווייזט אויס, אַ איד אַ סוחר, אַ פיינער באַלעבאָס און אַ אמת׳ער קולטור־מענש. ער האָט אַ פּעהיגקייט, אויף אַ הומאָריסטישען אופן, צו באַשרייבען זאַכען וואָס ער האָט געזעהן אַמאָל און ער זעהט איצט. עס זיינען דאָ שטעלעס אין זיינע אַרטיקלען וואָס לייענען זיך מיט גרויס אינטערעס. ער האָט בילדער־באַשרייבונגען פון דער ערשטער וועלט־מלחמה; ער האָט

שילדערונגען ווי ביאַליסטאָקער ווירקען אין פאַרשידענע לענ־
דער. אַז ער איז געווען אויף אַ באַזוך, פאַראַיאהרען, אין ניו־
יאָרק, האָט ער דערנאָך פיין באַשריבען וועלכע ביאַליסטאָקער
ער האָט געטראָפען אויף איסט־בראָדוויי. ער האָט אַ שלום־
עליכם׳דיגען אָדער אין זיך... אָפּט דערצוהלט ער פון טרוי־
עריגע זאַכען, אָבער אַלעמאָל שלאָגט ער אָן אַזאַ לייכט־הומא־
ריסטישען טאָן. עס איז אַ פאַרגעניגען איהם צו לייענען.

אין די פאַרשידענע נומערען האָב איך געזעהן זכרונות־
אַרטיקלען פון מאיר גאָטליב, פון ל. גרינהויז, פון י. ווייַנטרויב,
פון יעקב יערוזאַלימסקי און אַנדערע; שעהנע שילדערונגען פון
ביאַליסטאָקער טיפּען, געמאָלען פון איזראַעל קאַגאַן, דוד סאָהן
און אַ רייהע אַנדערע.

איז די לעצטע פאַר יאָהר האָבען זיך געדרוקט אַרטיקלען
פון דעם פריער־דערמאָנטען י. ראַפאָפּאָרט. זיינע אַרטיקלען
געהעז אונטער׳ן נאָמען: „צו דער גייסטיגער ביאָגראַפיע פון
ביאַליסטאָק". ראַפאָפּאָרט ברענגט, אויף אַן אייַנדרוקספולען אופן,
בילדער און טיפּען פון אַמאָליגע טעג. פאַראַן ביי איהם סצענ־
קעס, וואָס זיינען גוטער מאַטעריאַל פאַר גרעסערע דערצעהלונ־
גען.

די זכרונות פון אַמאָל — רואיגע, אידילישע, בינדען זיך
מיט די זכרונות פון די לעצטע יאָהרען — אומרואיגע און טראַ־
גישע. עס איז איינס, ס׳איז איין ביאַליסטאָק און ס׳איז איין אי־
דיש לעבען. עס איז איין אידישע מאַרטיראָלאָגיע און איין אי־
דישער קיום.

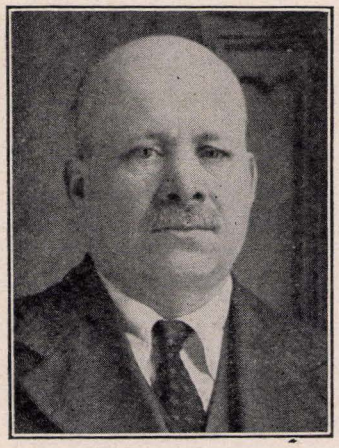
איך האָב נאָך פריער אין מיין אַרטיקעל דערמאָנט, אַז נישט
קוקענדיג אויף דעם, וואָס דער זשורנאַל, רעדאַקטירט פון דוד
סאָהן, איז אַ לאַנדסמאַנשאַפט זשורנאַל, און אַ זשורנאַל צו פאַר־
פיקסירען די גייסטיגע ירושה פון דער שטאָדט ביאַליסטאָק, דאָך
איז עס נישט באַגרעניצט מיט לאָקאַלען פאַטריאָטיזם. עס האָט
אַ ברייטערען קולטור־אויסקוק. מען געפינט דאָ אַרטיקלען וועג־
גען אַלגעמיין אידישע ענינים; אַרטיקלען וועגען ארץ־ישראל,
און מען געפינט דאָ אַרטיקלען פון פאַרשידענע אידישע שריפט־
שטעלער. און אַוודאי און אַוודאי האָבען זיך דאָ געדרוקט אַר־
טיקלען פון אידישע שרייבער, וואָס שטאַמען גאָר פון אַנדערע
שטעט.

נאָענטע טיפּען

פונקט ווי איך האָב געלייענט די אַרטיקלען איבער באַרימטע
פערזענליכקייטען וואָס שטאַמען פון ביאַליסטאָק, אַזוי איז מיר
געווען זעהר אינטערעסאַנט צו לייענען קורצע אַרטיקלען אָדער
ידיעות וועגען נאָהענטע טיפּען פון אַרום ביאַליסטאָק. טייל פון
די דאָזיגע מענשען קען איך דאָך אַליין.

געווען אַ איד אין ניו־יאָרק וואָס איז נישט לאַנג אַוועק פון
אונז מיט דעם נאָמען מאָריס אייזענמאַן. זיין „האַבי" איז געווען
— זיך צו קענען מיט בארימטע פערזענליכקייטען! און אַזוי ווי
ער איז געווען אַ פאַרמעגליכער איד, האָט ער אויך געשטיצט
פיל מענשען און פיל וויכטיגע אונטערנעמונגען. זיין ביאַליסטאָק
יחוס איז געווען, וואָס ער האָט אין זיין יוגענט געארבייט און
„געקעמפט" אין ביאַליסטאָק.

געווען ווידער, געדענק איך, אַ הויכער איד מיט דעם נאָ־
מען דזשוליוס גאָלד, וועמען מען האָט געקענט מיט דעם נאָמען:
„דער ליטעראַרישער אייזמאַן". ער איז געווען אין די ביזנעס
פון פאַרקויפען אייז, אָבער אַליין איז ער געווען אַ וואַרימער איד
און אַ וואַרימער לאַנדסמאַן. דערצו איז ער געווען אַ קלוגער
מענש, האָט געקאָנט זאָגען אַ קלוגען אידישען וויץ און האָט ליב
געהאַט צו פאַרברענגען מיט אידישע שרייבער. ער איז געשטאָר־
בען מיט יאָהרען צוריק, און אַריינקוקענדיג אין דער „ביאַליס־
טאָקער שטימע" האָב איך זיך ווידער דערמאָנט אין איהם.

דזשוליוס גאָלד

געווען ווידער אַ אינטערעסאַנטער טיפּ אויף איסט בראָדווי,
אַ קליין־געוויקסיגער, מיט דעם נאָמען יעקב איסקאָלסקי. ער
איז געווען אַ מיטגליד פון דער „פאַרווערטס־אַסאָסיאיישאָן", אַ
גענאָסע, אַ סאָציאַליסט. נאָר די פאָלקסטימליכקייט אין איהם,
דאָס אידישע געפיהל, איז געווען ביי איהם שטאַרקער פון מאַרק־
סיזם. ער האָט אָפּט געהאַט אַריגינעלע מיינונגען וועגען זאַכען,
האָט פיינט געהאַט נאָכצוגעהן נאָך דער מערהייט. ער האָט מיר
אַמאָל געזאָגט: „נו, אַז די מערהייט הייסט הרג׳ענען, וועל איך
פאָלגען?" אין דער „פאַרווערטס"־אַסאָסיאיישאָן איז ער אַלעמאָל
געווען אַ מין בונטאַר. און ער איז ממש געווען פאַרקאָכט אין

יעקב איסקאָלסקי

ביאַליסטאָקער צענטער! איך האָב ליב געהאַט מיט איהם זיך
צו טרעפען אויף איסט בראָדווי און זיך צוצוהערען צו זיינע
אָפּט־קאָפּויערדיגע מיינונגען. ער איז פאַר מיר געווען זעהר
אַ אינטערעסאַנטער טיפּ. איך האָב זיך ווידער דערמאָנט אין
איהם, וועז איך האָב אַריינגעקוקט אין זשורנאַל.

ביי מיין אַריינקומען פון צייט צו צייט אין ביאַליסטאָקער
צענטער צו פאַרשידענע ליטעראַרישע שמחות, האָב איך גע־
טראָפען נאָך ביאַליסטאָקער וואָס געהערען צו פאַרשידענע ביאַ־

ליסטאָקער אַרגאַניזאַציעס, אָבער זיי טוליען זיך צום ביאַליס־טאָקער צענטער: טוהער און פירער ווי דזשייקאָב קאהן, לואי קאָהען, לואיס דייוויס, סעם סלאָן און אַנדערע. מען וואָלט זיי אַלעמען געדאַרפט דערמאָנען, נאָר עס איז מיר שווער. איך האָב זייערע נעמען און זייערע בילדער, מיט פיל אַנדערע ווערטפולע בילדער, ווידער אַמאָל געזהען אין די נומערן פון דער „ביאַליס־טאָקער שטימע".

נאָר דעם ביאַליסטאָקער איינבינדער מוז מען דאָך דערמאָ־נען. ער האָט דאָך מיינע אייגענע ביכער אויך געבונדען. דאָס איז דער גוט־באַקאַנטער ראַפאַלאָווסקי. איהם, אַז מען גיט אַ בוך אייַנצובינדען, איז עס שווער צוריקצוקריגען, ווייל ער מוז עס אַליין פריער דורכלייענען...

לייענענדיג די „ביאַליסטאָקער שטימע", צוליב מיין אי־בערזיכט וואָס איך מאַך דאָ, האָב איך הנאָה געהאַט פון דער הו־מאָר־אָפטיילונג, געפירט פון הערשל זלאַטעס (הערי גראַף), און איך האָב אויך הנאָה געהאַט פון די „אייגענע פאָעטען" און „איי־גענע שרייבער", וואָס באַווייזען זיך פון צייט צו צייט אין דער „ביאַליסטאָקער שטימע". פון די „אייגענע" לידער־שרייבער, וואָס שטעהען אַרום ביאַליסטאָקער צענטער, איז מיר געווען אינטערעסאַנט צו לייענען די פערזן פון אַלעקסאַנדער מאַץ. ער איז אויך נישט קיין דירעקט־ביאַליסטאָקער, נאָר ער האָט זיך אויך מגייר געווען אויף אַ ביאַליסטאָקער. ער האָט אַ פיינעם פערז און אַ גערעטענעם ריטם. ער טראָגט אַ פאָעטישען אָטעם אין זיך. אַ סך פון זיינע לידער, באַזונדערס די „בעטלער־לידער", בלייבען אין זכרון.

דורך דער „ביאַליסטאָקער שטימע" קאָן מען זהען וויפיל פאַרשידענע אונטערנעמונגען דער צענטער האָט געהאָלפען. און איך זעה אַז דער ביאַליסטאָקער צענטער איז אויך גרייט צוצולייי־גען אַ האַנט צו דער „געזעלשאַפט פאַר דער געשיכטע פון ביא־ליסטאָק", וואָס גרייט איצט צו דעם „פנקס ביאַליסטאָק", פון דעם היסטאָריקער, א. ש. הערשבערג.

די טעטיגקייט שטעלט זיך נישט אָפּ. דאָס לעבען געהט ווייטער. לאַנג לעבען זאָל די אַלטע און נייע ביאַליסטאָק און דער הייליגער זכרון פון ביאַליסטאָק!

דער 250־טער נומער פון דער „ביאַליסטאָקער שטימע" דאַרף יום־טוב׳דיג אויפגענומען ווערען. עס איז לכל־הדעות אַ גרויסע דערגרייכונג.

איך האָב געלייענט אַ סך נומערען פון דער „ביאַליסטאָקער שטימע", איך האָב אַרײַנגעקוקט אין פאַרגאַנגענע טעג, איך בין געגאַנגען אויף די וועגען פון ביאַליסטאָק... און איך האָב אין מיין רואיגקייט דערהערט דאָס קול פון אַמאָל!

און איך האָב דערהערט דאָס קול נישט דווקא פון דער שטאָדט ביאַליסטאָק! נאָר דורך די רוימען פון ביאַליסטאָק, האָב איך אויך דערהערט דאָס קול פון מינסק, פון ווילנע און פון קאָוו־נע, און פון גראָדנע!

טייערע און ליבע שטעדט! טייערע און ליבע לאַנדסלייט!

איך האָב דערזהען טעג פאַרצייטיגע, פאַרוואַרצעלטע, און האָב דערזהען טעג שפּעטערדיגע, נייע, טעג, וועלן אונזער דור איז געווען אַזוי ליכטיג אויפגעגאַנגען!

און איצט?

דערמאָנט מען דעם נאָמען פון אַן אַמאָליגע שטאָדט, מוז מען זיך ווידער מיט דער גאַנצער טראָגיק דערמאָנען אַן דעם חורבן. און עס קלינגען אויף די פערזען, וואָס ז. סעגאַלאָוויטש האָט געשריבען אין זיין פאָעמע „איצטער".

ער שרייבט:

— מיין ביאַליסטאָק — די שטאָדט פון מיינע נאָהענטע,
האָט ווי אַ בוך וואָס פאַלט אַריין אין פלאַם,
די נעמען פון די קרובים די דערמאָנטע,
און אַלע, אַלע צווייגען פון מיין שטאַם! — — —

יאָ, ווי אַ בוך, „וואָס פאַלט אַריין אין פלאַם"... אַזוי איז אַרײַנגעפאַלען ביאַליסטאָק. נאָר איבער׳ן פלאַם, אַזוי ווי אין דער גמרא, ביי דעם טראָגישען טויט פון חנינא בן תרדיון, דאַרף מען זוכה זיין צו דערזהען, ווי די אותיות פון „בוך" רייסען זיך אַרויס פון ברענענדיגע „בוך" און זיי פליען איבער׳ן פלאַם, און הויבען זיך אַלץ העכער און העכער צום הימעל!!!...

ביי די מילוואָקער לאַנדסלייט

אין אַ בריוו וואָס מיר האָבען דערהאַל־טען פון אונזער פריינד מר. דזשאָזעף רו־בין, סעקרעטאַר פון דער ביאַליסטאָקער בענעוואָלענט סאָסייעטי פון מילוואָקי, ווערט דערצעהלט פון דער פיינער גרעזעל־שאַפטליכער אַרבייט, וואָס אונזערע לאַנדס־לייט טוען אויף אין מילוואָקי. דער פאַר־איין האָט אין די לעצטע 3 חדשים שוין צוטיילט 2,000 דאָלאַר, פאַר פאַרשידענע צדקה צוועקען און נעמט אַן אַקטיוון אַנ־טייל אין אַלע אידיש־נאַציאָנאַלע אונטער־נעמונגען. זיי האָבען לעצטען חודש אויפ־געגומען די ניו יאָרקער גרעסט, ד״ר פראַנק און ד. קלעמענטינאָווסקי, וועלכע זיינען דאָרט געווען אין די אינטערעסען פון „פנקס ביאַליסטאָק", און דער פאַראיין האָט בייגעשטייערט 150 דאָלאַר צו דעם פאָנד.

די מילוואָקער האָבען אויך געשיקט 200 דאָלאַר צו אונזער רעליף פאַר דעם פאַר־קאָן אויפ׳ן געטאָ בית עולם פון ביאַליס־טאָק, און האָבען אויך באַשלאָסען צו שי־קען מעות חיטים פאַר אונזער מושב זקנים.

ביי דעם לעצטען מיטינג פון פאַראיין האָט דער פרעזידענט מר. אַלעקס דאָרען אויסגעדריקט זיין טיפען באַדויערען אויפן פריצייטיגען טויט פון זיין פריינט מאָריס גוטמאַן, פון ניו־יאָרק, וואָס איז געווען געמאָלדען אין „דער ביאַליסטאָקער שטי־מע", און ער האָט געשיקט זיין מיטגעפיל און טרייסט צו דער אלמנה דינה׳קע און צו דער גאַנצער משפחה.

צום שלוס פון בריוו בעט פריינט רובין צו פאַרריכטען אַ טעות אין זיין פריערדי־גער קאָרעספּאָנדענץ, וואו עס זיינען אויס־געלאָזען געווארען די נעמען פון די באַ־אַמטע מרס. אסתר מערקאָף, טשער־לידי אף סיק בענעפיט, און מר. שלעגער.

אונזער ביאַליסטאָקער שטאָדט מגיד וועלט געפֿערט פון ניו־יאָרקער אידענטום

זונטאָג, דעם 16־טען מאַי, וועט אין ריי־וועדסייד פּלאַזאַ האָטעל געפייערט ווערען דער 20 יאָהריגער יובילייאום פון דעם אַנ־קומען אין אַמעריקע פון דעם באַרימטען ביאַליסטאָקער שטאָדט מגיד הרב הרמ״ה ראַפאַפּאָרט. דער יובילייאום ווערט גע־פייערט פון אַ צאָל רבנים, געזעלשאַפט־ליכע טוער און נאָהענטע פריינט פון גרוי־סען מטיף. עס ווערט דערוואַרט אַן עולם פון איבער טויזענט מענשען צום באַנקעט.

תיקון טעות

אין לעצטען נומער, אין קוויטירונג פון „יעקב קרעפליאַך בוך־פאָנד", איז אַריינ־געקומען אַטעות. ס׳דאַרף זיין היימאן ווין 100 דאָלאַר, אנשטאט ראלף ווין.

„די שטימע"

(איהר באַשאַפונג, אַנטוויקלונג און ווירקונג — לכבוד איהר 250-טען נומער)

פון **אַלעקסאַנדער מאַץ**

הערט זיך איין אוֹן נעמט אין אַכט:
צוריק מיט יאָהרען צוואַנציג אַכט
איז אַ זאַך פאַרטראַכט געוואָרען
אוֹן אַ „שטימע" איז געבאָרען.

אוֹן די „שטימע" לאָזט זיך הערען,
זייער ליב אוֹן אויך גאַנץ גערן,
מיט אַ דינעם קול אַ שיינעם,
אין אַ קרייז נאָך אַ גאַנץ קליינעם.

אוֹן באַשעפער, דוד סאָהן,
שולט די „שטימע", גיט איהר טאָן,
צייגט איהר ציל וואָם זי גייט טהאָן,
זאָגט די „ביאַליסטאָקער" אָן:

„ווי נאָך שוואַך אוֹן ווי נאָך יונג
„פילט איהר שוין מיין ‚מעכטיג-קלונג'
„וועל פון ווינדעלאַך ערוים
„וועל איך וועלן שטאַרק אוֹן גרוים!

„וועל מיט ליבע אייך אָנצינדען,
„וועל אייך אַלעמען פאַרבינדען,
„אי סיי אָרים, אי סיי רייך,
„אַלע וועט איהר פיהלען גלייך!"

יאָהרען גייען, יאָהרען פליהען,
אוֹן די „שטימע'ס" וועלטער גליהען,
אוֹן עם ווייזט זיך שוין אַרוים
ווי איהר ווירקונג וועלט גאָר גרוים.

שאַפט ביי מענשען דעם צוטרויען
„האָום" אוֹן „צענטער" אויפצובויען;
וועקט ענערגיע, וועקט געדאַנק,
דאָם צו טהאָן פאַר אַלט אוֹן קראַנק.

זייט די „שטימע", זייט אוֹן אַקערט,
וואַקסט די אַרבעט, וואַקסט אוֹן פלאַקערט:
שוין איז דאָ, מען קען שוין זעהן
אַ „האָום" פאַר זקנים אַ שטאַק צעהן!

וועלט אַן אומגליק אויף דער וועלט,
ליידען מענשען הונגער, קעלט,
קרעכצען וואָגלער, זיפצען טיף —
שאַפט די „שטימע" אַ „רעליף"!

שיקט מען פעקלעך, שיקט מען ברויט,
שיקט די „שטימע" **„טרייסט אין נויט"**,
צינדט די הערצער אָן מיט פרייד,
שטילט די שמערצען, פיין אוֹן לייד!

וועקט זכרונות אָהן אַ צאָהל,
פון די קינדהייט, פון אַמאָל!
רעדט פון „היינט" אוֹן זאָרגט פאַר „מאָרגען"
ווי די „פליטים" צו באַזאָרגען!

וואו אַ שטאָט אוֹן וואו אַ העק,
פון עק וועלט ביז צווייטען עק
קומט אָהין די „שטימע" אָן
אוֹן מען דאַנקט דאָרט דוד סאָהן!

גייט היינט נומער „נר"*) אַרוים,
איז די שמחה זייער גרוים!
יובלען „ביאַליסטאָקער" היינט
יובל'ן אַלע „שטימע'ס" פרייענד!

אוֹן באַשעפער דוד סאָהן
זיצט געמיטליך אויבענאָן,
זיצט אוֹן קוועלט באַשיידען, שטיל,
וואָם ער האָט דערגרייכט זיין ציל!

*) נ"ר באַטרעפט 250 : „נון" — איז 50 אוֹן „ריש" איז 200.

קאַפּיטלעך ביאַליסטאָק

(„לײדען און שׂמחה", י. ל. פּרץ און הלל צייטלין)

פון **יעקב פּאַט**

ווען ביאַליסטאָק של מטה, די אמת׳ע ערדישע ביאַליסטאָק, איז שוין מער נישטאָ, איז אַ מצווה אויפצובויען אַ ביאַליסטאָק של מעלה, אַ ביאַליסטאָק פון זכרונות, אַ ביאַליסטאָק אויפן פּאַפּיר. איך פּיל, אַז דאָס איז אַ חוב פאַר יעדען לעבעדיגן לעבעדליבער נעם ביאַליסטאָקער.

איך בין געבוירען געווארען אויף גומיענער גאַס, זיך אַריבערגעטראָגען אויף אַנגערס גאַס נעבען דעם באַרג און דעם פּאַלאַץ, נעבען דעם פישמאַרק און וואַלד; מיינע קינדער־יאָרן, שפּעטער מיין יוגענט, מיינע יאָרן פון אַ דערוואַקסענעם גערעכט צו ביאַליסטאָק.

דער חדר, דער בית־מדרש, דער בונט געגען דער אַלטער וועלט, די רעוואָלוציע, דער ציוניזם, דער סאָציאַליזם, דער בונדיזם, די ערשטע וועלט־מלחמה, די אידישע שולען, די ערשטע אויטאָנאָמע אידישע קהילה, סוראַזשער גאַס, כאַנייקעס און פּיאַסקעס, ביאַליסטאָקער טורמע, פאַרזאַמלונגען אין „זוועריניע", הינטער סלאָבאָדע, קולטור־ליגע, אידישע צייטונגען, שפּאַצירען אויף ליפּאָוע און ניקאָלאַיעווסקע גאַסען, אַלעקסאַנדראָווסקע גאַס, הינטערן טורמע, דער אַלטער שאָסיי... — דאָס אַלץ, און נאָך מער, כאָפּען זיך אויף פון זייער פאַרדרימעלטקייט אין מיין זכרון און בעטען: „שטעל אונז אַרויף כאָטש אויפן פּאַפּיר, זיי מחיה מתים!"

דאַרף מען דאָס טאָקע טאָן, מוז מען דאָס טאָן. עס איז אָבער אַלץ קיין צייט ניטאָ. דאַרף מען עס טאָן מיט אַ סדר, מיט אַחריות, ווי עס באַדאַרף צו זיין, לייג איך דאָס אפּ אויף שפּעטער, אויף מאָרגען, אויף איבערמאָרגען, אויף רואיגערע טעג און נעכט.

פאַרדריסט דאָס מיר אַליין, מאָרגען, מאָרגען... — וואָר וויסט דען, וואָס מאָרגען וועט זיין, וואו דו וועסט זיין, און וואָס מיט דיר וועט זיין? — „היום פּה און מאָרגען טוסטו זיך אַ דריי..." דאַרף מען ניט אפּלייגען. קענסטו ניט מאַכען אַלץ מיט אַ סדר, טאָ זאָל זיין אָן אַ סדר, דער סדר וועט קומען שפּעטער.

איך וועל אַנהויבען מיט אָפּגעריסענע, ניט פאַרבונדענע צווישען זיך „קאַפּיטלעך ביאַליסטאָק"

***

עס איז געווען 1907. מיט 41 יאָר צוריק. איך בין געווען אַ אינגעל פון זעכצען יאָר, פון דער סלאָבאָדקער און סלוצקער ישיבה בין איך שוין אַוועק. איך האָב שוין געלערענט גוי׳אישע ביכלעך, צו געהן צו אַ לערער־עקזאַמען. די אידישע ליטעראַטור האָב איך שוין געקענט אויף אויסווייניג. דער סלוצקער גאון, ר׳ יעקב דוד, האָט שוין געהאַט געשריגען צו מיין טאַטן, נאָטקע דעם בלעכער, אַז זיין זון, דער געוועזענער „ביאַליסטאָקער עלוי", איז יצא לתרבות רעה, האָט זיך „איבערגעקערט". מיין טאַטע, עליו השלום, האָט געמיינט, אַז איך בין, חס ושלום, געוואָרען אַ גוי און ער האָט געריסען קריעה.

צוויי יאָהר נאָך 1905. די רעוואָלוציע איז שוין געווען באַרג־אַראָפּ, אויף סוראַזשער גאַס. די בירזשע פון רייד, איז שוין שטיל געווען. די וועבער האָבען מער ניט געסטרייקט. דער ביאַליסטאָקער פּאָגראָם און זעלבסטשוץ זיינען נאָך געלעגען אין די ביינער. מען האָט זיך אָנגעהויבען באַהאַלטען און געזעלשאַפטלעכע אומשולדיגע אַרגאַניזאַציעס, און „ליטעראַרישע געזעלשאַפטען", און „מפיצי השכלה", און „האַנטווערקער שולען", דעמאָלט האָט אברהם קאָטיק, דער זון פון באַרימטען יחזקאל קאָטיק, אָנגעהויבען גרינדען אין ביאַליסטאָק די געזעלשאַפט „אידישע קונסט".

די גרינדונג פון דער געזעלשאַפט „אידישע קונסט" אין ביאַליסטאָק, וואָס האָט שפּעטער געשפּילט אַזאַ וויכטיגע ראָלע, דורך וועלכער, אין פאַרלויף פון יאָרען, פּסח קאָפּלאָן האָט פאַרשפּרייט אידישע מוזיק ביז ער איז געשטאָרבען אין דער ביאַליסטאָקער געטאָ מיט אַ געטאָ־ליד אויף זיין שרייב־טישעל. די גרינדונג פון דער געזעלשאַפט האָט געדאַרפט געפייערט ווערען אויף אַ גרויסען אופן. אַברהם קאָטיק האָט געהאָט פאָנטאַזיע און אונטערנעמונג־גייסט. „מען וועט פייערען די „אידישע קונסט" מיט אַ נייער טעאַטער־אויפפירונג און אַראָפּברענגען צום יום־טוב גרויסע געסט פון וואַרשע" — האָט ער געזאָגט. „מען טאָר ניט רוען, מען דאַרף אויפּוועקען די שטאָט". דאַרף מען האָבען אַ נייע פּיעסע, אַ דראַמע, מיט וועלכער מען זאָל קענען עפענען די פייערונג פון דער „אידישער קונסט". אברהם קאָטיק האָט וועגען דעם כסדר געריידט, געשריבען קיין וואַרשע און קיין ווילנע. דאָס איז אויך דערגאַנגען צו מיר.

מיין קאָפּ איז דעמאָלט שוין געווען פול מיט ליטעראַטור און ליטעראַרישע פאַנטאַזיעס. איך האָב שוין פאַרעפענטלעכט אין „הצפירה" אַ נאָוועלע, „מאמינים" אונטער דוד פרישמאַנ׳ס רעדאַקציע. איך האָב שוין געשריבען אין אַ העברעאישען זשורנאַל אונטער דער רעדאַקציע פון מ. בן־אליעזר „מעשה׳לעך פאַר קינדער"; איך האָב שוין געהאַט אַ נאָוועלע אין אַ אידישען זשורנאַל.

איך בין געקומען צו אברהם קאָטיק׳ן און אים געזאָגט, אַז איך האָב אָנגעשריבען אַ דראַמע פאַר דער „אידישער קונסט". איך דערמאָן זיך איצטער ווי עס האָט דעמאָלט געקלאַפּט אין האַרצען.

— אַ דראַמע?... איר?... הערט איר וואָס איר זאָגט?... — האָט מיר אברהם (קאָטיק) געזאָגט ניט אויסבאַהאַלטענדיג זיין שמייכעל.

— „איר קענט דאָס איבערלייענען...“ — האָב איך באַ־וויזען צו זאָגען, איבערגעלאָזען דעם מאַנוסקריפט ביי אים אויפן טיש און זיך אַרויסגעטראָגען פון זייַן וואוינונג, וואָס איז געווען אויף דער „שמאָלער גומיענער“ גאַס.

מיט אַ צווייַ וואָכען שפּעטער האָט אברהם קאָטיק געשיקט נאָך מיר. ביי אים אין הויז איז געווען מאָרק אַרענשטיין, וואָס איז ספּעציעל געקומען פון וואַרשע.

מאָרק אַרנשטיין איז דעמאָלט געווען דער באַרימטער טע־אַטער־רעזשיסאָר און טעאַטער־שרייבער. פון דער רעזשיסעריי אויף דער פּוילישער בינע איז ער אַריבער צום אידישן טע־אַטער. ער האָט פאַרוואַנדעלט אסתר רחל קאַמינסקי׳ס טעאַטער אין אַ גרויסן קאָנצערט־הויז. מען האָט אומעטום געשפּילט מאָרק אַרענשטיינ׳ס „אייביגע לידע“ און „וויילנער באַלעבעסל“.

אברהם קאָטיק האָט געהאַט אָפּגעשיקט מיין דראַמע „לייַ־דען און שאַפּען“ אויף מבינות צו מאָרק אַרנשטיינען אין וואַר־שע. אָנשטאָט צו שרייבען אַ בריוו, איז ער געקומען קיין ביאַ־ליסטאָק און געזאָגט:

— „איך וועל אויפּפירען די דראַמע.“

איך קען די דראַמע אויף אויסענווייניג, זי זעהט מיר היינט אויס נאָאיוו, אומבאַהאָלפען. וועג מיין אַרכיוו איז דורך די נאַ־ציס פאַרברענט געוואָרען, איז דאָרט אויך פאַרברענט געוואָרען דער פּעטערבורגער צענזירירטער עקזעמפּליאַר פון מיין ער־שטער דראַמע. עס איז מער פון דעם קיין זכר ניטא.

אַ חודש צייט האָט זיך „געקערט“ די וועלט“ אין דער גע־זעלשאַפט „אידישע קונסט“, רעפּעטיציעס זיינען אָנגעאָנגען טאָג און נאַכט. איך געדענק נאָך ליובע סלאָן, הערשבערג, אברהם שניידער... די הויפּט־שפּילער. גרויסע פּלאַקאַטען האָ־בען אָנגעזאָגט דער שטאָדט, אַז שבת־צו־נאַכט קומט די אופּפּי־רוגן. די געזעלשאַפט „אידישע קונסט“ וועט פייערליך גע־עפענט. ביאַליסטאָק איז געגאָנגען אויף רעדלעך. אין טעאַטער „הארמאָניע“ האָט עס געדאַרפט פאַרקומען. די בילעטען זיינען געווען אויספאַרקויפט.

מען האָט אַראָפּגעבראַכט צום יום־טוב צוויי גרויסע געסט פון וואַרשע — י. ל. פּרץ און הלל צייטלין. איך זעה נאָך יעצט זייערע גרויסע נעמען אויף די ריזיגע בלויע אַפישען, וואָס זיי־נען געווען צעהאָנגען איבער דער גאַנצער שטאָדט. עס געהט מיר איצט אַריבער אַ ציטער איבערן לייב, וועז איך זעה צווי־שען די נעמען י. ל. פּרץ, אהרן צייטלין און מאָרק אַרענשטיין אויך „ליידען און שאַפען“ אַ דראַמע אין דריי אַקטען פון יעקב פּאַט“.

טעאַטער „האַרמאָניע“ איז פול קאָפּ אויף קאָפּ, מען האָט מורא, אַז די באַלקאָנען זאָלען זיך נישט אָפּברעכען. הונדער־טער מענשען זיינען נישט אַריינגעקומען אין טעאַטער. מען מעל־דעט באַלד, אַז מען וועט מאָרגען שפּילען נאָך אַ מאָל. איך זיך אין טעאַטער און עס קלאַפּט מיר אַ צאָן אָן אַ צאָן.

ליבע, טייערע, האַרציגע ביאַליסטאָק! — איך הער איצט די אָפּקלאַנגען פון יענעם אויסערליכען שבת־צונאַכטס, די אָפּ־לאָדיסמענטן, די געשריייען פון עולם: „אויטאָ!.. אויטאָ!..“ — און איך האָב מורא זיך צו רירען פון אָרט. עס שיינט מיר איצט, אַז איך האָב מורא געהאַט פאַר פּרץ.

י. ל. פּרץ שטעהט צווישען צווייטען און דריטען אָקט אויף דער סצענע. ער רעדט. ער שפּריצט מיט פייער וועגען דעם דער סצענע. ער רעדט. ער שפּריצט מיט פייער וועגען „דעם בוך און דעם דיכטער“. איך געדענק נאָך עפּעס פון י. ל. פּרץ׳ס רעדע: „דעם פּלאָץ פון אַלטען נביא דאַרף פאַרנעמען דער נייַ־ער ׳דיכטער׳... פון אַלטען נביא? פון ישעיהו?... פון ירמיהו?... פון עמוס?... — אויף דער בימה שטעהט ניט אַ איד פון יענער צייט, עס שטעהט אַ פלאַמיגער נביא, אַ בארוויסער, ער איז אַראָפּגעקומען פון די בערג אין ירושלים, מיט אַ שטעקען אין האַנט און ער פייערט:

— איהר, וואָס איהר שלאָפּט אין די בעטען פון עלפאַנט־בייַן!..“ „דער זייַל שטורעמט“. דאָ איז דאָ די יוגענט פון ביאַ־ליסטאָק, דאָ איז דאָ די אידישע אינטעליגענץ פון ביאַליסטאָק, עס איז אפילו געקומען ד״ר יוסף מאָהיליווער, דער ראַבינער, דער זון פון גאון ר׳ שמואל מאָהיליווער. אָט זעה איך גראָאָוו־סקי דעם זינגער, אָט זעה איך צמח׳ן דעם לעהרער, (דער שפּע־טערדיגער גרינדער פון „הבימה“). אָט איז אפילו ד״ר איסער־סאָן, דער טייערער האַרציגער, קליין־געוואוקסענער, באַרדיגער ד״ר נאַטאַנסאָן — די ראָזענטאַלס, די זאַבלודאָווסקעס, די הערש־בערגס.

„צוויי בערג, דער באַרג גריזים און דער באַרג עיבל, אויף איין באַרג ווערט געבענשט, אויפ׳ן צווייטען — געשאָלטען — דונערט י. ל. פּרץ — אַזוי די ברכה, אזוי די קללה ווערען מקוים אויף דער ערד!...

טעאַטער „האַרמאָניע“ איז אָנגעשטאָפּט מיט התלהבות. ביאַליסטאָקער אידישע זין און טעכטער שלינגען די רייד פון דעם נביא פּרץ. „אָזוי ׳די ברכה, אָזוי די קללה ווערען מקוים אויף דער ערד!...“ — קלינגען מיר ווידער אָפּ זיינע ווערטער.

דערווייל איז מקוים געוואָרען בלויז די קללה. מיט זעקס און דרייסיג יאָהר שפּעטער, זיינען אַלע ביאַליסטאָקער אידען, די זיידעס, די קינדער און די אייניקלעך, אַווק קיין טרעבלינקע און מאַידאַנעק.

ש נ י י

פון ראָזע ניעווואָדאָווסקי

שניי אויף ביימער, שניי אויף שטיבער,
וויסער בלענד. די הימלען גראָ.
איצטער טראָג איך זיך אַריבער
צו מיין שטאָט, וואָס איז מער ניטאָ.

שטילקייטען אַרום זיך שפּרייטען
און קיין קול פון ד אָ ר ט ניטאָ.
איבער פעלדער טויט־פאַרזייטע
שוואַרצט אַ שנאַבעלדיגע קראָ.

קברים דאָרט. מיליאָנען ליגען —
ווער באַהאַלטען און ווער ניט.
ווינטען וואַיען און פאַרווישען
אַלע אַשן מיט א י י ן ליד.

דאָ איז שניי. און ד אָ ר ט ע ן שנייען
איבער אַלע פעלדער ווייט
ווירבלען אייביגע געשרייען:
פאַרוואָס פאַרשניטען פאַר־דער־צייט?

דער ביאַליסטאָקער ציון־דיכטער

פון יצחק ריבקינד

דער יונגער דאַליצקי*)

ביאַליסטאָקער לאַנדסלייט ווילען נעמען קרעדיט פאַר זייער שטאָט, אַז דאָרט איז געשטאַנען די וויגעלע פון „חיבת־ציון", זיי טענה'ן, אַז אין ביאַליסטאָק האָט זיך געגרינדעט די ערשטע חברה פון „חובבי־ציון" און פון דאָרט אויס האָט זיך נאַכהער די באַוועגונג פאַרשפרייט איבער גאַנץ רוסלאַנד.

די תביעה איז נישט באַגרינדעט און פאַקטיש נישט באַ־וויזען. מען האָט נישט וויניג טינט פאַרגאָסען פאַר און געגען און עס איז געבליבען אַנישט געלייזטע פראַגע, צי ביאַליסטאָק איז געווען די ערשטע אידער איינע פון די ערשטע, אַוואו ס'האָט אָנגעהויבען שפראָצען די „חיבת־ציון" באַוועגונג. אַלע זיינען מודה, אַז ביאַליסטאָק האָט געגעבען די חיבת־ציון באַוועגונג איר ערשטען דיכטער — מנחם מענדיל דאַליצקי. אָדער צו באַ־נוצען די שפראָך פון דעם ליטעראַטור־היסטאָריקער דר. יוסף קלויזנער, „דער דיכטער פון דער ערשטער ליבע צו ציון איז געווען — מנחם דוליצקי", „דער הויפט־דיכטער און ערשטער פון חיבת־ציון"[1]).

מען האָט אים צוגעגליכען צו יהודה הלוי'ן און אין אים געוואָלט זען, נישט מער און נישט וויניגער, ווי אַ יורש פון דעם געטלעכען ציון־זינגער פון שפאַניע.

דאַליצקי'ן איז נישט באַשערט געווען אויסצוגיין מיט ציון־געזאַנג אויף זיינע ליפּען אין זיין הייס באַגערטען זון־לאַנד, דאָס לאַנד פון זיינע חלומות און יוגענד־מוזע. ער איז געשטאָר־בען אַן עלענדער, איינזאַמער און נאָך ביי דעם לעבען אַ פאַר־געסענער אויף פרעמדער ערד, אין דער וויטער, זוניגער קאַ־ליפאָרניע.

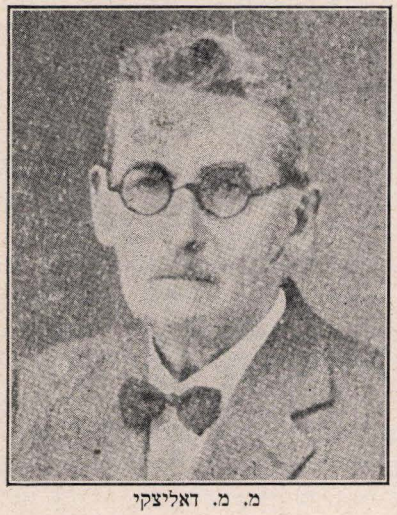
דערביבער זאָל געבענשט זיין דער צופאַל, וואָס האָט זיך אויפגעהיט אַ בינטעל בריוו פון דעם יונגען דאַליצקי, פון כמעט זיבעציג יאָר צוריק, ס'גיט אַ געלעגנהייט אויפצולעבען זיין זכרון און אָנצינדען אַ ליכט פאַר זיין פאָעטישע נשמה. די בריוו זיינען געשריבען צום באַוואוסטען ביבלאָפיל, זאַמלער, רייזנ־דער, בוכהענדלער און מחבר, אפרים דיינארד (1946—1930), אַליין אויך אַן אויסטערלישער, עקזאָטישער טיפּ און געפינען זיך

*) מנחם מענדעל דאַליצקי, דער באַרימטער העברעאישער דיכטער איז געווען דער עלטסטער זון פון באַוואוסטען „ר' וועלוועל דער שוחט", פון יאַטקע גאַס אין ביאַליסטאָק. מ. מ. דאַליצקי איז געשטאָרבען אין סאַן פראַנציסקאָ דעם 22טען פעברואַר, 1931 און איז באַערדיגט געוואָרען אין שיקאָגאָ. — רעד.

1) יוצרים ובונים א', 249; קיצור תולדות הספרות העברית החדשה, תל־אָביב 1934, 104.

אין דיינאַרדס בריוו־קאָלעקציע אין דער ביבליאָטעק פון אי־דיש־טעאָלאָגישען סעמינאַר.

די אַכט בריוו וואָס ווערען דאָ פובליקירט[2]), וואַרפען אַ ליכט אויף דאַליצקי'ס יוגענד און לעבען אין זיין געבורטס־שטאָט ביאַליסטאָק, אויף זיינע ערשטע טריט און ליטעראַרישע אָנהייבען, אַזוי גוט, ווי אויף דער געזעלשאַפטלעכער שטימונג און דער נייער וועלט־פונקט פונ'ם רוסלענדישען אידענטום אין דער גורל'דיגער צייט, אָנהייב די אַכציגער יאָרען.

מ. מ. דאַליצקי

אָבער קודם־כל האָבען די בריוו אַ ביאָגראַפישען ווערט. אַז מיר וועלען נעמען אין אַכט, דאָס אַפילו דאַליציקי'ס גע־בורט־דאָטע איז נאָך ביז היינט נישט פעסטגעשטעלט געווי און פינקטלעך[3]), וויר רעדט שוין פון אַנדערע פרטים. און די אַלע

2) זעקס צום ערשטען מאָל און צוויי (ה' און ז') ווערען דאָ איבער־געדרוקט, נישט נאָר צוליב גאַנצקייט וועגען אַליין, נאָר אויך וויל דיינ־אַרד האָט זיי אָפּגעדרוקט אין זיין דברי הימים לציון, איבערהויפט דעם פינפטען בריוו, אומפינקטלעך, מיט בלויזען, וויי איך וויז וויטער אַן אויפ'ן אָרט.

3) אייזענשטאַדט ברענגט סתם „בחורף שנת תרט"ו" (דור רבניו וסופריו) ווילנא תר"ס, ז' 14—15), וואָס דאָס איז ווינטער 55־1854, עס וועגדט זיך פאַר אָדער נאָך נייַ־יאָר. אַלע העברעאישע מקורים גיבען אַן: כ"ז אדר תרט"ז. אַזוי ווי תרט"ז איז געווען אַ עיבור־יאָר, איז ווייטער נישט קלאָר, צי עס איז אדר א' (= 4טען מערץ, 1856) אָדער אדר ב' (= 3טען אַפּריל, 1856). די לעצטע דאַטע האָט אָנגענומען די אידיש־ענגלישע ענציקלאָפּעדיע, באַנד IV, ז' 633. ביי רייזען איז געווארען: כ"ז אדר 1858 (לעקסיקאָן, I, 661). דער גרינדלעכער דר. א. קריסטיאַנפאַלער פאַרצייכענט: 15טען דעצעמבער, 1856 (די העברעאישע פובליציסטיק אין ווין — אין דייטש — III, 12), די לעצטע דאַטע שיינט צו זיין די ריכטיגע, גלייך דעם אידישען: י"ח כסלו תרי"ז. און שטימט לחלוטין מיט דער דאַטע, וואָס דאַליצקי אַליין האָט אָנגעגעבען אונטער זיין שיר, „למלאת לי שבעים שנה", י"ח בכסלו תרפ"ז (הדואר באַנד VI, נומער 6, ז' 88). נאָך אַלע פאַרשידענע צייטרעכענונגען, קומט אויס, אַז מיר זאָלען בלייבען ביי די לעצטע אויטענטישע דאַטע און אָנצונעמען, אַז דאַליצקי איז געבוירען געוואָרען י"ח כסלו תרי"ז = 15טען דעצעמבער, 1856.

אומפינקטלעכקייטען און טעות׳ן, האָט מען דאָך געמאַכט ווען דאָליצקי האָט נאָך געלעבט. קיינער האָט זיך אַפילו נישט געגומען די מי ביי אים אַליין דערגיין די עלעמענטאַרע פרטים פון זיין ביאָגראַפיע.

אין די בריוו זיינען בולט צווי פאַרשידענע צייט־אָפשניטען: פאַר און נאָך די פּאָגראָמען אין רוסלאַנד. די ערשטע פיר בריוו פון 1878—1880 זיינען געשריבען אין דער נאָך פאַרהעלטנismäßig רואיגער השכלה־צייט. און די לעצטע פיר פון 1882־1883 — בשעת די פּאָגראָמען, אין דער שטורעם און דראַנג־תקופה פון נאַציאָנאַלער התעוררות און חיבת־ציון.

לכתחילה איז דאָס אַ בריוו־וועקסעל צווישען שרייבער משכילים. מען באַרירט אַלגעמיינע זאַכען, ליטעראַרישע ענינים, מען טיילט זיך מיט שרייבערשע אינפאָרמאַציע, קאָפּירט שירים. ס׳פעלט אויך נישט רכילות. אין דעם פּרט איז אינטערעסאַנט דער צוזאַמענשטויס וואָס דאָליצקי האָט געהאַט מיט דער באַרימטער ביאַליסטאָקער געבוירענע און וואויל־קענעוודיגע פייגע נימצאַוויטש. מען האָט איר צוגעשיקט, לויט דאָליצקי׳ן בטעות, זיין סאַטירישׂ־ליד „לקוי שני המאורות" אַ חזק אויף „גוטע אידען" און זי האָט אים אָפּגעשיקט צוריק מיט אַ באַליידיגטען קורצען בריוועל (געבראַכט און ציטירט אין דאָליצקי׳ס בריוו), וואָס יעטוועדער וואָרט איז זידעל. דאָליצקי איז נישט געבליבען שולדיג, ער האָט איר דערלאַנגט מיט אַ „שיר" ביז׳ן זיבענטען ריפ, אַז זי זאָל האָבען שוין איינמאָל צו גענוג.

ער איז געווען אַזוי נאָאיוו, אַז ער האָט געשיקט דאָס „ליד" צו סמאָלענסקי׳ן אָפּצודרוקען אין „השחר", אָנווען ער איז געווען אַ חשובער מיטאַרבעטער. סמאָלענסקין האָט, פאַרשטייט זיך דעם פּאַשקעווייל־ליד נישט געדרוקט און דאָליצקי׳ס אַליין האָט אין די שפּעטערע יאָרן, דאָס ליד אויך נישט איינגעזאַמלט צווישען זיינע לידער. אָבער דאָן, אויף דער הייסער מינוט — בעט ער אָפילו דיינאַרד׳ן, אַליין כל ימיו אַ פּאַמפלעטיסט און אַ גרויסער בעלן אויף אַזעלכע זאַכען, ער זאָל אויך רעאַגירען און אים בייהילפיג זיין אינ׳ם קאַמף קעגען דער ביאַליסטאָקער גבירטע, וואָס מיינט מיט דעם ביסעל העברעאיש וואָס זי קען צו שיטען זאָמד אין די אויגען.

דאָליצקי מאָלט מיט די שוואַרצסטע פאַרבען נימצעוויטש׳עס הויז, ער באַשרייבט אויספירלעך זייערע שווינדלעריין און פעלשונגען און האַלט, אַז אין אַלע איראָפּעאישע שטעט, איז נישטאָ נאָך אַזאַ האַנדעלס־הויז וואָס זאָל זיין געבויט אויף מעשים־תעתועים ווי נימצאָוויטש׳עס הויז!

און די הויפּט צרה איז, וואָס די שיינע לייט זיינען די גאַנצע בעלי־דעה, געוועלטיגען אומעטום, אויפ׳ן פאָלק און זיינע אינסטיטוציעס. אין יעטוועדער שורה פילט זיך די גאַנצע שנאה פונ׳ם גייסט־איד צו דעם געלט־איד. „מיר, די דיכטער די אָרימע" (אנחנו המשוררים דלים ורשים), רופט ער דאָרט אויס נישט מיט ווייניג שטאָלץ.

מיר באַקענען זיך אויך מיט זיין מאַטעריעלען מצב. אייניגע מאָל באַקלאָגט ער זיך אויף זיין שווער לעבען, ווי דעם גאַנצען טאָג פאַרשוועבט ער זיין צייט אויף געבען לעקציעס צו תלמידים, צו אַרבעטען „אויף פערד און אייזלען, וואָס דער אויבערשטער האָט אים באַשאַנקען מיט זיין גרויס געגאָד", אַז ס׳בלייבט אים נישט איבער קיין צייט פאַר זיך צו שרייבען און שאַפען. ערשט שפּעט ביינאַכט, רויבט ער צייט פון זיין שלאָף און זעצט זיך, ווען ער איז מיד און מאַט, ביים שרייבטיש צו שרייבען זיינע לידער...

אָט דערמאָנט דאָליצקי, אַז ער אַרבעט אויף אַ גרויס ליד (שיר סיפורי) אויסגערעכענט אויף איבער צען דרוק־בויגען „וואָס זיינס גלייכען איז נאָך נישט געווען אין העברעאיש". און ווען ער האָט צוגעשיקט צו סמאָלענסקינ׳ען די ערשטע צווייקאַפּיטלען, האָט ער אים געשריבען „אַז אַזאַ ליד האָט ער אויך נישט געזען צווישען גאַרדאָנ׳ס לידער". נאָר... וואו נעמט מען צייט. ביי נאָרמאַלע באַדינגונגען וואָלט ער אַזאַ ליד אָנגעשריבען אין צוויי־דריי וואָכען, אָבער אין זיין מצב, איין גאָט וויס ווען. אַ שאָד וואָס דאָליצקי האָט נישט דערמאָנט אין זיין בריוו דעם נאָמען פון ליד. לויט אַלע סימנים, מוז דאָס האָבען געווען זיין גרויס ליד „החלום ושברו", וואָס האָט זיך געדרוקט אין יאָרען אָרום, אין 1893, אין ניו־יאָרקער „העברי", אין צוועלף המשכים, און אויך דאָן געבליבען נישט פאַרענדיגט.

דאָליצקי האָט אַלע מאָל געהאַלטען דאָס ליד פאַר דאָס בעסטע, וואָס ער האָט ווען עס איז אָנגעשריבען אין זיין לעבען. זייער אינטערעסאַנט און כאַראַקטעריסטיש פון ליטעראַרישׂ־היסטאָרישען שטאַנדפונקט, איז דער געדאַנקען־גאַנג פון דאָליצקי׳ס דעם דיכטער, אין באַצוג צו שאַפען אויף נאַציאָנאַלע מאָטיוון און זיין באַציאונג צו נאַציאָנאַלע טעמעס.

פון דעם דריטען בריוו איז צו זען, אַז דיינאַרד איז געווען, ווייזט אויס, דער יעניגער וואָס האָט פרובירט באַאיינפלוסען דאָליצקי׳ן ער זאָל אָנהייבן שרייבן „נאַציאָנאַלע לידער" („שירים לאומים"). ענטפערט אים דאָליצקי, אַז ער נעמט אָן זיין עצה. וואָס אָן אמת, האָט ער שוין אַפילו אַליין געטראַכט וועגען דעם און געהאַט חשק צו ווידמען זיך „אַזעלכע שירים" און גאָר בקרוב וועט ער אָנהויבן „צו אַרבעטען מיין הייליגע אַרבעט אויף אַזעלכע שירים". כאָטש ער צווייפעלט צי ער איז דער באַרופענער צו שרייבען נאַציאָנאַלע לידער, ווייל „פאַר אַזאַ זאַך פאָדערט זיך אַ מענטש, וואָס איז באַוואוסט אין דער וועלט, ווייל ס׳רוב אידען קוקען נישט אויף דעם וועלט פון ליד־גופא, נאָר ווער עס שרייבט אים", אויף דעם נאָמען פון שרייבער.

אַ מאָדנע אויפפאַסונג, פאַר יענער צייט, וועגען מהות פון נאַציאָנאַלער דיכטונג.

ס׳האָט לאַנג נישט געדויערט און דאָליצקי וועלט אין דער חיבת־ציון באַוועגונג דער וועקער און רופער, מאָנער און דערמאָנער. ער שרייבט אַ סעריע טעמפּעראַמענטפולע אַרטיקלען אין „המליץ", אין אַ ספּעציעלען מליצה־סטיל צוגעפאַסט, ווי ער דריקט זיך אויס, פאַר זיינע ליטווישע לאַנדסלייט, וואָס האָבען געמאַכט אַ גרויסען רושם.

אויך האָט ער דאָן אָנגעהויבען זינגען זיינע ציון־לידער, וועלכע האָבען געפונען אַ וואַרמען אָפּקלאַנג אין די הערצער פון זיינע לייענער. ער איז דער אָפּיציעלער ציון־דיכטער.

אָן אָפּקלאַנג פון דעם אַלעם, געפינען מיר אין די בריוו פון דער תקופה, געשריבען אין שטורעם פון די פּאָגראָמען. זיי זיינען פול מיט איבערלעבונגען און געשעענישען פון דער צייט. ער בריוזט קעגען די רייכע אידען און זשאַלעווט ניט קיין ווערטער פון טאַדעל קעגען די גבירים, וועלכע זיינען וויינט און דערווייטערט פון די ליידען און נויטען פון זייער פאָלק, גלייכגילטיג צו זיין גורל. ער גייט אַזוי ווייט, אַז ער וואָלט געוואָלט זען, אַז די גבירים זאָלען אויף זייער אייגען לייב שפּירען די שטראָף־רוט פון דעם שונא; אפשר וועלען זיי, אַזוי אָרום,

וועלן מענטשלעכער און אַנהויבען פילען דעם ווייטאָג און צער פון זייערע אָרימע, באַרויבטע און נידערגעשלאָגענע ברידער. (ושוים המה ללקות בגופם ובממונם, למען יחוש לבם הערל צרת אחיהם העשוקים והרצוצים... יכו הערלים האלה וידעו להרגיש מכאוב אחיהם העניים והאביונים!)

ער פֿערזענלעך איז געווען גרייט עולה צו זיין נאָך ארץ־ישראל. בעסער הונגערען, שרייבט ער, אין ציון „איידער צו וואוינען אין אַ שאַקאַלען־וואוינונג און עסען דאָרט ברויט צו זאַט" אָבער פון דעם גאַנצען פלאַן האָט זיך אויסגעלאָזען אַ טייך.

רירענד ביז גאָר איז זיין געזעגענונגס־בריוו צו דיינאַרד'ן פון 8טען פעברואַר, 1882. ער האָט באַשלאָסען, לאָזט ער אים וויסען, צו פֿאַרלאָזען רוסלאַנד. ס'ברענט די ערד אונטער די פיס, ער קען שוין מער ניט איינזיצען: „איך בין משוגע פון דאָס וואָס מיינע אויגען זעען און די אויערען הערען אַ גאַנצען טאָג". צוליב די מהומות און די אומרואיגע צייט ליידט ער אויך מאַטעריעליש, ער איז געבליבען באַדענלאָז, מוז עמיגרירען; „צו שטאַרבען און קנעלען פֿאַרזאַמט מען קיינמאָל נישט". אַוואו? וויים ער נאָך אַליין נישט, אַוואו די פיס וועלען טראָגען: בער־לין, פֿאַריז, לאַנדאָן. „פֿרוביר נישט" — שרייבט ער — „אויפֿ־צואוועקען די ליבשאַפט צום פאַטערלאַנד (רוסלאַנד); באַדאַרפסט וויסען, אַז איך בין נישט קיין קאָסמאָפּאָליט, און אויב איך וויל פֿאַרלאָזען דאָס לאַנד, וועסטו געוויס פֿאַרשטיין, אַז ס'איז שוין באו מים עד נפש".

אַזוי ווי ער פֿאַרלאָזט דאָס לאַנד אַן מיטלען, בעט ער דע־ריבער ביי דיינאַרד'ן צוצושיקען אים רעקאַמענדאַציע־בריוו צו זיינע צאָלרייכע פרײַנד איבער גאָר דער וועלט. און ער זאָל זען, אַז אויך משה לייב ליליענבלום זאָל אים געבען אַן המלצה. כאָטש דאָליצקי שרייבט, אַז אין אַ חודש אַרום וועט ער שוין נישט זיין מער אין רוסלאַנד, זעען מיר פון וויטיערע בריוו, אַז אויך פון דעם פלאַן איז גאָרנישט געוואָרען. נישט לייכט, וויזט אויס, איז געווען פאַר אים איבערצולאָזען אַ פרוי מיט צוויי קליינע טעכטער און אַליין, אָן מיטלען, זיך לאָזען אין דער גרויסער, פרעמדער וועלט. ער איז געבליבען אין ביאַליסטאָק. אין דעם בריוו פון 26טען מאַי, טיילט ער מיט, אַז עס האָבען זיך אין זיין היימשטאָט געגרינדעט צוויי ציון־חברות מיט די נעמען „חובבי־ציון און „בני־ציון". די ערשטע באַצוועקט צו זאַמלען געלד און שיקען אַלע יאָר אייניגע משפחות נאָך ארץ־ישראל און די צווייטע גרייט זיך צו שיקען דעלעגאַטען צו קויפען באַדען דאָרט.

נאָך אין אַ יאָר אַרום, סוף יוני 1883, געפינען מיר דאָליצקי'ן אין ביאַליסטאָק. אויך אין דעם פּרט האָט מען געמאַכט ניט ווייניג טעות'ן. אַלע שרייבען, אַז אין דער צייט איז ער נאָר געווען אין קיעוו. אים, דאָליצקי'ן, איז באַשערט געווען צו טרינ־קען דעם כוס פון אידישע ליידען אין צאָרישען רוסלאַנד, ביז נאָך דעם מאַסקווער גירוש.

ערשט אין 1892, האָט דאָליצקי געגומען דעם וואַנדער־שטעקען אין האַנט, באַגלייט מיט יל"ג'ס ברכה ווי זיין יורש און איז געקומען אין אַמעריקע. אָבער דאָס איז אַ קאַפּיטעל, אַ טראַ־גישער קאַפּיטעל פאָר זיך אַליין. ס'באַדאַרף נאָך געשריבען ווע־רען מער אויספירלעכער און גרינטלעכער.

מיר האָבען געוואָלט נאָר צוגעבען און בייטייערען צום לעבענס־לויף פונ'ם ביאַליסטאָקער דאָליצקי, ציונ'ס־הארך, אין ליכט פון זיינע אייגענע בריוו פון יענער שטורעמדיגער צייט.

דאָליצקי'ס בריוו

א.

ביאַליסטאָק 14טען סענטיאַבער. 78(18)

כבוד המליץ המפאר משכיל ואיש חמודות מוה' אפרים דיינארד
שלום וברכה!

אף כי לא אדע את כבודו פנים אל פנים, אך שמעו שמעתי מכבר ומזליה חזיתי במכת"ע העברים, ועל כן ארהיב עז בנפשי לבקש מאתו, כי ימסור לי את המודעה אשר אשלח לכבודו בזה לידידי ש"ב ה' גאָלד־מאַן[1]) (ואם איננו בביתו, למדפיס אחר) ויבקש ממנו שידפיסנה תכף ומיד על ניר טוב. ויהי נא בטוב כבודו לכתוב לי תכף את המחיר אשר יבקש ממנו בעד מאה וחמישים מודעות כאלה ואשלח לו תכף ומיד, ותקותי חזקה כי כבודו ימהר ויעשה עמדי את החסד הזה, וגם ימהר ויודיעני את המחיר העולה בעד ההדפסה, ולא אשכח לנצח את הטובה הגדולה אשר יעשה לי בזה.

והנני ידידו מוקירו ומכבדו המברכו בשנה טובה ומברכת ומחכה לתשובתו

מנחם מענדיל דאליצקי

מה נשמע בחוברת הרביעית מהשחר?

בחוברת החמישית אקח נקם מבעל הקול במדה גדושה[2]) אך כל זה איננו שוה לי בראותי את השגיאות אשר תצאנה מהדפוס. גם בעל הצפירה לא ינקה.

ב.

ביאַליסטאָק יום ו' לסדר חיי שרה שנת תר"ם.

ידידי היקר והנכבד ה' דיינארד שלום!

אכבד לשלוח לכבודו הרם את שירי „לקוי שני המאורות"[3]) למנחת מזכרת אהבה וידידות ואל ישת עלי חטאת כי לא שלחתיו לכבודו עד היום, כי לא ידעתי את האדרעסס של כבודו, ועתה ראיתיה בהמגיד[4]) על „הודעתו" בדבר תולדות חכמי ישראל אשר יכתוב היום, גם קראתי כי עוד ידפיס גליון שלישי עם תמונות תומכי שפתנו וישמח ללבי, יתן ה' ויראה שכר בעמלו זה וישמח גם לב אוהבו ומכבדו כערכו הרם

מנחם מענדיל דאַליצקי

פ. ס. הנני כותב היום שיר ספורי אחד אשר כמהו עוד לא הופיע בשפת עבר ואני בשלחי לה' סמאלענסקין את שני הפרקים הראשונים ממנו, כי יחוה עליהם דעתו עננו, כי שיר כמהו עוד לא ראה גם בשירי גאָרדאן. השיר יחזיק יותר מעשרה בויגין ואין תקוה לי להוציאו לאור על הוצאותי. ה' סמאלענסקין יחפץ לקבלו בהשחר בשתי ידים, אך חבל יהיה על עמלי, כי לא אראה שכר לפעולתי, ובכל לבי אחפוץ להדפיסו בחוברת מיוחדה.

---

1) הוא המדפיס הנודע בוורשה יצחק גאלדמאן.

2) בשמו המפורש לא נדפס שום דבר באותה החוברת מדאליצקי. אולי הוא בעל „אגרת פתוחה לפרץ ערוכה" (השחר, ט' 254—259) בכנוי „גבריה"? בעל המאמר פוגע שם כמעט בכל עתוני הזמן ההוא.

3) נדפס מקודם בהשחר שנה ט' בשלשה המשכים ויצא במחברת מיוחדת ווין תרל"ט. בסוף השיר רשם דוליצקי: „ביאליסטאק בחדש אב תרל"ח" וההמשך השלישי נדפס בהשחר חוברת ט', סיון תרל"ט. קלוזנר כותב: „שיר גדול — בכמותו זה היה הראשון בכל כתבי דוליצקי שראה אור־הדפוס — וב„השחר"!" ועל סמך אותו השיר התחילו מונים את יובלו הספרותי בשנת תרס"ג (ראה לוח אחיאסף יא) ודוליצקי בעצמו מקדיש את שירו „שחר של מי?" לחג יובלי: תרל"ח—תרס"ג. ובזכרונותיו הוא מדגיש, מני אז שנדפס השיר „לקוי שני המאורות" נעשה לעוזרו (מיטאַרבעטער) של סמולנסקין ונכנס לספרות העברית. (די צוקונפט 1930, ע' 496). לאמתו של דבר, הקדים דוליצקי להשתתף בהשחר בשנה ומשהו, הרי כבר נדפסו ממנו עד אז שני שירים, המשל „הכלב והשועל" (בחוברת ג, כסלו תרל"ז) ו„עולם הפוך" (חוברת ז', ניסן תרל"ז)!

אף זאת, לפי קלוזנר שם, כשהיה בן י"ט גמר את שירו „לקוי שני המאורות". ולפי תאריכו של דוליצקי בעצמו, היה יותר למעלה מעשרים ואחד. ישנם עוד הרבה פרטים סותרים זה את זה — אבל אין כאן המקום להאריך.

4) גל' 42 (יב חשון תרם — 29 אקט. 1879) עמ' 336.

יכבדני נא כבודו במענה, גם יודיעני מי מחכמי ישראל יבא בספר התמונות הבא, ואולי אזכה גם אני לגדולה כזאת, אחרי צאת שירי אשר אתי בכתובים לאור.

אחכה לקבל מענה מכבודו איך ימצא היום חית ידו ?

ג.

ביאליסטאָק 25 דעק. 1879

ידידי היקר !

את תמונתי אשלח לו בעוד שבועים ימים, אחרי הודעי ממכתבו היקר, כי לפני ימי הקיץ לא יודפס גליון התמונות. אך עשרים עקז' „לקוי שני המאורות" להפיצם בדרכו, הנני שולח לו ביום המחרת, בלוית הפרק הראשון משירי החדש, אשר הוא רק מבוא להשיר פנימה, ועצתו לכתוב „שירים לאמים" טובה ונכחה היא מאד ואני אקבלנה. ובקרב ימים אחדים אחל לעבוד עבודתי בקדש בשירים כמו אלה, ואקוה כי יפיקו רצון מאת אלה אשר אך שפת עמם יקרה בעיניהם. והאמת אגיד לידידי, כי אני כבר חפצתי להציב לי יד גם בשירים כאלה, אך השיבותי אל לבי, כי לדבר כזה דרוש איש, אשר כבר יצא טבעו בעולם, כי רב בני ישראל לא יביטו על ערך השיר, כי אם על שם כותבו כידוע. והנה אחרי יודפס שירי החדש, אדמה להוציא גם שירים כאלה לאור, ואז אקוה כי יפיקו רצון מאת הקוראים.

לפני ימים אחדים שלחתי שני שירים קטנים לה' סמאלענסקין, אשר לא אדע עוד אם ידפיסם. ומאשר אחשוב את כבודו הרם לאוהב נאמן לי, לכן אשלח לכבודו בזה את פתשגן שני השירים אלה ! האחד נקרא בשם „תלונות המשורר" והאחד „קמיע לקמיע", אשר כתבתיו בתור מענה על חרופי אשת הגביר נימצאוויץ מפה, אשר חרפתני בעד שירי „לקוי שני המאורות", אשר נשלח אליה בטעות. היא כתבה אלי את הדברים האלה : „מחיר כלב לא יעלה על מזבח כבודי, פגול הוא לא ירצה. ואתה שלח את שירך לקהל מרעיך, כלבים עזי נפש כמוך, מארת ה' לא תבא בית נימצאוויץ". ואנכי עניתיה כדברים האלה :

אשה כשרה וצנועה אשת הגביר נ...
למה יחר אפך על ספרי הקטן ?
הטרם קראת בהקדמת השיר
קמיע ולחש לאשת השטן ?...
שם „חוצה" ל„לילית" מקום קבעתי
עת „עינא דנקבא" ראשונה מניתי
ובכל סגלות האר"י אותך השבעתי —
ומה לי לעשות ועוד לא עשיתי ?...
אנא תמתי כשרה וצנועה !
חדלי מקצוף — לא אחת מגערה
בימים האלה כבר בטלה הרצועה
אין שלטון ללילית להתנהג בשררה !
אל נא תמתי תבאי באנשים
שובי למעונך, מעון רוחות וכשפים
אנחנו המשוררים דלים ורשים —
שם תמצאי עשירים עם שטרות מזויפים...

(אדמה, כי הטור האחרון שבו זכרתי את שתי המלות שטרות מזויפים תרדנה כחצים שנונים בלבה. כי כבר נכשל אישה בהם ר"ל).

והשיר השני „תלונות המשורר" הוא סתם שיר יפה וטוב, לדעתי, ואקוה לקבל דעת כבודו עליו [5])

את שני השירים האלה שלחתי לבעל השחר, אשר עוד לא עננני מענה עליהם כדרכו תמיד. אך תקוה כי יודפסו בשחר עוד בשנה הזאת, ובכל לבי אחפוץ לשמוע דעת כבודו עליהם במכתב, ואולי ימצא כבודו מקום להזכיר דבר מה מאשת נימצאוויץ ותשובתי, כי אז הודיתי לו חסדו בלא לב ולב, כי האשה הזאת תחפוץ לטהר אחרים, בעת אשר חלאתה בה ומצאת כל תועבה ועשק עוד לא רחצה, וכחוח אשר יעלה ביד שכור תחפוץ לחבל במעט שפת עבר אשר למדה את ראש האנשים, אשר לא יחפצו לשום מסוה הצדק על פניהם, כאשר תעשה היא ואישה. לוא חפצתי לספר לידידי את כל העשק והמרוצה אשר יעשו בבית נימצאוויץ, ידעתי נאמנה כי יקצר הגליון מהכיל, אך באחת אומר לכבודו, כי אין בית מסחר בכל ערי איראפא אשר יהיה כנוי על אשיות כל גבלה וכל תועבה כבית נימצאוויץ. ובשנה העבר(ה) זיף על איש עשיר אחד, והוא איש אשכנזי, שטרות על עשרת אלפים רו"כ ואחרי אשר הוכיח הסוחר תרמיתו ויענה כחשו בפניו ומשפטו נחרץ לשבת בבית האסורים, קמו עדי שקר, אשר שחד מכספו הגזול [6]) כי ראו בעיניהם איך חתם הסוחר את ידו על השטרות, בעת אשר לא ידעו כל מאומה.

והאנשים האלה, אולי ידמה כבודו כי אנשים פשוטים המה, חלילה לו מחשוב כזאת ! המה אלה המושלים הרודים בעם, בבתי־התפלה ובכל תושיה יתגלעו, ואם המה נשבעו בשם ה' לשוא ומי יענה כחשם בפניהם ? ולוא חפצתי לספר לפני כבודו עוד מעשים כאלה מהבית הזה, כי עלי לשבת עוד לא יום ולא יומים ולכתוב. והנה אשה כזאת קמה לחרפני בעד שירי ? —

עתה אקצר, כי עלי לתת תנומה לעפעפי אחרי עמל היום ועוד חזון למועד. הנני ידידו ואוהבו הנאמן

מנחם מענדיל דאַליצקי.

פ. ס. יכתוב לי כבודו הרם קבלה על שירי תכף כאשר יגיע לידו הנ"ל.

ד.

יום ו' ב' דר"ח אדר תר"ם לפ"ק.

ידידי היקר !

אל ישת עלי חטאת, כי לא שלחתי לו עד כה את ספרי כאשר הבטחתיו, כי חכיתי ליום אשר תצא תמונתי מאת הציר, והיום כאשר השגתיה, הנני שולח לכבודו בזה עשרים עקז' מספרי ובו גם תמונתי כאשר תחזינה עיניו. את שירי לא אשלח לכבודו עד אשר יצא מידי בתכלית השלמות, כי אז אשלחהו לכבודו, כי יחוה עליו דעו, ואחרי כן אדפיסו עם מכתבו ומכתב ה' י"ל גאַרדאן וה' קלמן שולמאן ואולי גם ה' סמאלענסקין בראש הספר והיום ההוא לא ירחק חק, כי אם לא תטרף עלי השעה אשלימהו בעוד שבועות אחדים, ועל כבודו לדעת כי לוא היו עתותי בידי, כי אז הצלחתי לחבר שיר כזה במשך שנים, שלשה שבועות, אך השעה דחוקה לי מאד ועבודתי בכתיבת שירים אעבוד משעה האחת עשרה בלילה עד השעה השתים עשרה. וגם בזה עוד אגרע חק שנתי לילה ולילה, כי בשעה השביעית בבקר עלי להתגבר כארי' לעבודת הסוסים והחמורים אשר חנני ה' ברב חסדיו.

יהי נא בטוב כבודו לעגותני תכף על מכתבי ויודיעני איך אכתוב אליו כאשר ישים לדרך פעמיו. אדמה כי מכתבי העבר עם שני שירי קבל.

ידידו ואוהבו הנאמן

ה. [7])

ביאליסטאָק 6 יאנואר 1882 מ. מ. דאַליצקי.

אחי לצרה ודאגה, שוכן בערפל כיונה במעי הדגה, ונחשב כנפל לא חזה אור שמש בחשכה ואמש ידידי הסופר המהיר ה' דיינארד !

שלום וברכה
בלי פרץ וצוחה
וגם לחי ככה !

ששתי מאד לקרא את מכתבך על דבר החדשות אשר הודעתני בו, מי יתן ועשו כמוכם גם יושבי ארץ ליטא, כי אז לא אחרה תשועת ישראל רגע ושכחנו כעס ומכאובים, אך המה לא כן יחשבו כי איש לבצעו מעשהו [8]). כל עוד אשר לא נגעה הרעה אל עצמם ואל בשרם ישבו שאננים איש איש [9]) בביתו מבלי התבונן אל החרב אשר החדה וגם מרטה לטבוח ואשר לא תפלה בין איש לאיש אם אך לישראל הוא. כמעט יתפוצץ לבי לרסיסים לראות פה עשירינו עתודי בני ישראל יושבים ספונים בביתם ונשותיהם ובנותיהם פורטות על פי הנבל בעת אשר קרא ה' לבכי ולמספד ויתן חרב ביד אויבינו להכריתנו. ערלי לב המה כל גבירינו גדלי הבשר וחסרי הרוח ושוים המה ללקות בגופם וממונם למען יחוש לבם הערל צרת אחיהם

5) מכאן ואילך העתיק את השיר, שנדפס בהשחר י' (תר"ם), עמ' 145—146 ואחרי־כן כנסו בקובצי־שיריו בעבוד ותקון חרוזים ובתים. הנוסח במכתב הוא כמו בהשחר. התאריך „בחדש שבט תרל"ח", שהוסיף בקובצו, לא נראה, על־פי מכתב זה לאוטנטי.

6) אולי הקרי : הגדול.

7) הדפיסו דיינארד בספרו דברי הימים לציון קארני תרס"ד, ח"ג עמ' 33-34, בהבדל קריאה והשמטות.

8) בנדפס : לעצמו מקצהו.

9) כל המשפט בביתו עד לטבוח נשמט.

העשוקים והרצוצים. האמת אגיד לך, כי לא אדע בעד מי אנחנו עמלים להמציא הרוחה? יכו הערלים האלה וידעו להרגיש מכאוב אחיהם העניים והאביונים!

היטב דברו חז"ל במאמרם: אין בן דוד בא עד שתכלה פרוטה מן הכיס[10]), כי כאשר נחזה היום לא תבא תשועת ישראל עד אם יכו כל כפתרי הזהב ואז ירעשו הספים עמהם יחדו ותשועת ישראל תבא כהרף עין לא בנסים ונפלאות כאשר ספרו לנו אבותינו במשל ומליצה רק בפעל כפים, בעבודה ומעשה, כי אך אז יתבונן ישראל על מצבו ויתעשת להושיע לנפשו, אך אז באבוד כספו, והיום ההוא עוד לא ירחק חק, כי כל איש אשר לא טחו עיניו מראות נכחה, יראה זאת עין בעין. ואתה, ידידי, אל תתפלא כי כתבתי את שלשת מאמרי בהמליץ בדרך מליצה (המאמר השלישי יבא בנומר א)[11]), כי ידעתי את רוח יושבי ליטא, כי רק מליצות יאהבו ודברים כאלה יפעלו על נפשם הרבה יותר מדברים הגאמרים כהויתן בלי כל תבלין. אני תכנתי את רוחם וידעתי גם מה לכתוב ואשר על כן אקוה כי לא תתפלא בקראך במאמרי השלישי קינים והגה והי טרם תראה דבר מה בנוגע לישוב ארץ ישראל, וגם בהמגיד ידי נטויה לכתוב בהתמי מלאכתי בהמליץ, כי הנני חפץ בכל לב לתמוך ביד גארדאן, אשר אותו מצאתי לאיש אמת המדבר בלי כל פניה ורמיה לטובת הכלל, אך לא יכלתי לעשות זאת עד הנה, כי רק מספר קטן מהמגיד יבא לרוסיא ואני חפצתי כי יקראו רבים את מאמרי אולי יפעלו מאומה על נפשם והיה זה שכרי. מחאה נגד החברה[12]) אכתוב גם אני וזה עתה אריץ מכתבים לכל אוהבי ומכירי בבקשה כי יעשו גם המה כמוני ואקוה כי יצלח בקרוב בידינו להניח את אבן הפנה לבנין הלאום.

הנה שאלתני אם אחפץ להיות חבר להחברה אשר יסדתם[13]) ואיך לא הבינות כי אעגך: „הן!" דע כי אבחר לנפשי להשתפך על הררי ציון מעצר רעב ויגון מגור במעון תנים ולאכול בו לחם לשבע, הושיטה לי אצבע ואני אזחל על ארבע כרמש, על ידי ורגלי אתנהלה ואחזתי בה, אם אך אדע כי תוציאני מאפלה לאורה[14]).

עשה, ידידי, למעני כל מה שבכחך ואני לא אשכח חסדך לנצח, אך לא אדע במה תוכל הועל לי, הנה ידעת, ידידי, כי עני ורש אנכי ואשה לי ושתי בנות ואם אעזבן תזנח משלום נפשן. התמצא יד החברה לכלכל את ביתי בלחם טרם אמצא נתיבתי בציון? הודיעני זאת ידידי!

על דבר ספרי אודיעך במכתבי הבא, כי גנבו מביתי צרור שירים וכתבים אשר הכינותים בקיץ הבא לדפוס ומתוכם גם ספרי אשר עמלתי לא יום ולא לילה אחד טרם גמרתיו, אך נודעו לי בשבוע העבר עקבות הגנבים ויש תקוה כי תשוב הגנבה לידי בעוד ימים אחדים. ידידך ואוהבך המחכה למכתבך בעינים כלות

מנחם מענדיל דאַליצקי

ו.

ביאַליסטאָק 8 פעברואר 1882

ידידי הנכבד ה' דיינארד שלום!

דע לך ידיד יקר, כי בעוד ירח ימים הנני עוזב את רוסיא. ואנה אלך אם תשאלני, אודיעך כי גם אנכי לא ידעתי אל נכון אנה פני מועדות. הנני חושב לנסוע בראשונה אל ברלין ואחרי כן לפאריז ואם בשתי הערים האלה לא יתורו למעני מנוחה, כתור עמיגראַנט, אסע לללאנדאן ואקוה כי אצלח לעזוב את ארצי ולבא אל המטרה הנכונה. אינני יכול לשבת ברוסיא בשום אופן, כי משגע אנכי ממראה עיני וממשמע אזני כל היום, וגם מעין מחיתי יבש וחרב לרגלי המהומות והמבוכות ואין דרך אחת לפני בלתי לעזוב את הארץ, כי למות ולקנול* לא יאחר איש לעולם. ואם אראה, כי אין דרך לפני לצאת מן המצר, אשובה אל מולדתי ואל ארצי אשר אדמה כי לא אאריך ימים בקרבן.

והנה בטרם אקח את ברכת הפרידה ממך אבקש ממך, כי תואל בטובך לתת לי רעקאמאנדאציאן אל העיר ברלין או פאריז, כי בלי שפק יש לך אוהבים ומכירים בשתי הערים האלה, אשר יתאמצו לעשות כל מה שבכחם לאחד מאוהביך וממכיריך ואגב תשלח לי למצער כשלשים עקז' מספרי „לקוי שני המאורות" בחזרה ואני אשלח לך את המחיר כאשר תשית עלי, כי אין בידי היום אף עקז' אחד מספרי זה ובעת צרה אדמה, כי נחוץ לי שיהיו בידי עקז' אחדים מספרי, והנני מבטיחך היום, כי כאשר ינח לי מעט מעצבי ומרגזי אשלח לך את ספרי „שבר פושעים" אשר ראית בידי לתתו לבית הדפוס.

עשה נא ידידי אות לטובה את ידידך ואוהבך בעוד מועד, כי אחרי עבור ירח ימים מהיום הזה, לא תמצאני עוד בארץ רוסיא, ואתה אל נא תגסה להעיר ולעורר בי את האהבה לארץ מולדת, עליך לדעת כי לא קוסמאפאליט אנכי ואם אחפץ לעזוב את הארץ, בלי שפק תבין כי כבר באו מים עד נפשי.

ברכני נא ידידי טרם הפרדי ממך כי יחזק אלהים את כחי לשאת ולסבול את המכאובים הגכונים לי בדרכי (כי בלי כל משען כסף אעזבה את ארצי לנוע אל כל אשר ישאוני רגלי) וכלכלני בעצותיך הטובות והנכונות בדרכי זה, כי איש עצות אתה ויש לך רעים ואוהבים נאמנים בכל ארבע כנפות הארץ. הנני מחכה ידידי לתשובתך ועוד חזון למועד כי אבא בדברים אתך.

אוהבך הנאמן

מנחם מענדיל דאַליצקי.

אולי תוכל להודיעני את האדרעסע של ה' לילענבלום הודיעני ופניתי אליו במכתב אולי יוכל גם הוא לעזור לי ברב או במעט בעטו. ואם תוכל אתה לדבר עמו אודות הדבר הזה ולהוציא מידו מכתב רעקאמאנדאציאן על המכתב אשר תכתוב אתה. טוב הדבר מאד מאד.

ז.[15])

ביאליסטאק 26 מאי 1882

ידידי הנכבד!

הא לך בזה 1 רוכ' ושלח לי תכף את הבראשורא הזשארגנית שכתבת על דבר פאלעסטינא[16]), עקז' לפי מספר הכסף. בכלל אתפלא עליך מאד כי שכחתני, ולא זכרתני אף פעם אחת בכל מכתביך שכתבת עד כה לעירנו. אבקשך מאד, ידידי, כי תודיעני מכל החדשות אשר תדע על דבר ישוב א"י, כי נוסדו בעירנו שתי חברות לישוב א"י, האחת תכנה בשם „חובבי ציון" ומטרתה לאסוף כסף ולשלוח מדי שנה בשנה משפחות אחדות לארץ הצבי, והשניה נקובה בשם „בני ציון" וחברי החברה הזאת ישלחו בקרוב שנים או שלשה דעליגאטים לקנות קרקעות בארץ ישראל עוד בשבוע זה או בשבוע שלאחריו. מספר חבריה עולה לע"ע לארבעים איש, וגם ליפשיץ בתוך החברים.

מה תאמר ידידי על מכתבו של יוסף ראבינאוויץ בהמליץ גליון 19? אני אחשבהו למשגע או לשכור תועה מן היין, כי לולא זאת, לא הרהיב עוז בנפשו לאמר על אליפאנט כי משיח שקר ובר כוזיבא הוא[17]). אני כתבתי לצעדערבוים על אדות המאמר הנתעב ההוא[18]), אשר שם קץ לכל

15) נדפס בדברי חימים לציון, עמ' 65.

16) לחוברת זו אין זכר בשום ביבליוגרפיה של דיינארד. הוא בעצמו לא מצא אפליו לנכון להעיר עליה בספרו הנזכר בשולי המכתב. רק ברשימת הספרים של דיינארד בתאריך הצנזור אדעסא 1 יולי 1882 נדפס: „גם מחברתי בזארגאן בשם „אמעריקא אַדער פאלעסטינא" יוכל כל איש להשיג ממני במחיר 10 קאפ' פאַסטמאַרקען, והשולח 1 רוכ' יקבל 15 עקז' ומ"ס ישיגו ראַבאַט הגון".

17) הלה (רבינוביץ) כותב שם על אוליפנט, שהתימר להיות ליהודים „לכורש במאה הי"ט וכי „בר כוכבא האנגלי הזה היה לבר כוזיבא ועלינו אפוא להשען על אבינו שבשמים כי ימציא לו מנוחה נכונה במעלות כל משיחי השקר שהתעו את היהודים בזמניהם". ראה גם דרויאנוב, כתבים לתולדות חבת־ציון וישוב ארץ־ישראל ג' עמ' 399 הערה 3.

18) מכתבו מיום 25 מאי נדפס בהמליץ גל' 21 עמ' 416 בשם השגות על מכתב הר"י ראבינאוויטש. הוא אותו רבינוביץ שנעשה, כעבור זמן קצר, למדיח בישראל. ראה שאול גינצבורג, משומדים אין צאַרישען רוס־לאַנד, ניו־יאָרק 1946, עמ' 80—89.

10) סנהדרין צז.

11) לשנת 1882. ולמען ירושלים לא אשקט! (מכתב שלישי). שני המאמרים הקודמים נדפסו שם, שנה יז, 1881, גל' 47, עמ' 946—947 וירושלים תעלה על לבבכם! (מכתב ראשון); גל' 49 עמ' 982—983 למען ציון לא אחשה! (מכתב שני). קלוזנר כותב: „הוא היה אחד מן הראשונים, שהתחיל מטיף לחבת־ציון ב„המליץ"... ועזרו (מאמריו) לשנות את „המליץ" ולעשותו אורגאן של חובבי־ציון" (יוצרים ובונים א' 255).

12) בנדפס הוספה (כי"ח) = כל ישראל חברים, אַליאַנס איזראַעליט.

13) לפי דיינארד רומזים הדברים „אל הצעתי אז, ליסד אגודת סופרים נודעים לשם, אשר יצאו לגור באה"ק וקאנסטאנטינאפאל להוציא שם לאור שני כתבי עתים ולנהל את העמיגראציאן" (דברי הימים לציון. 35).

14) מכאן עד הסוף נשמט בנדפס.

* מלשון קנעלען.

קליין און גרויס

פון וואָלף יונין

אינגעלעך מיט בלאָנדע קעפּעלעך
וואָקסן, ווי די עפּעלעך אויף בוימער;
וואָקסן אויף אַ קוסט, ווי פּאָמידאָרן;
און ווי קאָרן — יאָרן,
און ווי פּאבשוי — אַ פרוי.
און וואָס וואָקסט ווי אַ פּאָן?
— אַ פעלד מיט רויטן מאָן.

קינדער־מיילכעלעך זיינען, ווי ביי גאָלדענע פישעלעך,
אויפגעזיגעלט,
אויפגעפליגעלט.
זיי זופּען זון און זופּען טרערען
און פון די זעלבע ליפּעלעך
טריפט מיט טריפעלעך געלעכטער.
נאָך שענער, אָבער,
קלינגט דאָס לאָכען:
ווי צעשאָטענער האָבער.
און לאָכען, לאָכען קינדער פון אַלע זאַכען.

אַז קינדער ווייַנען, ווייַנען זיי ווי טייכלעך
מיט אייז צעלאָזענעם
און ס'ווייַנען־מיט זייערע בייכלעך,
די האָר די גראָזענע,
די העמדלעך, פיסלעך —
יעדער ווייַנט צו ביסלעך
פאָר זיך און צוזאַמען,
און אַלע כליפּען זיי אָרוים איין אויסגעשריי:
מ א מ ע !

גרויסע ווייַנען מיטן גאַנצען ווערטער־שאַץ פון שפּראַכען
און לאָכען אייַנגעהאַלטען.
גרויסע ווייַנען פון די קלענסטע זאַכען,
נאָר אָט די געווייַנען האַלטען זיי באַהאַלטען
וויַיל זיי שעמען זיך צוליב קליינע זאַכען
ווייַנען,
מאָמער ווילען מענטשען לאָכען.

עס גרינט די ערד

פון נחום יוד

עס גרינט די ערד, אַזוי ווי קיינזאַך ניט געשען! ...
דער הימעל — בלוי, אַזוי ווי גאָרנישט ניט געווען —
ס'איז פרילינג! פרילינג... פריידיגקט און שיין —
עס קען ניט זיין!

אַ קינד, אַ טויב, אַ בלעטעל און אַ קווייט,
דער פרילינג יובלעט! שטראָליקייט און פרייד!
נו־יע, אויך רעגענבויגענס שיינען דאָך דורך גרוי אָרוים...
געווען, געשען — און אוים!

געווען, געשען און ווידער גרינט די ערד;
דאָס וואָרט איז קלוג: פאָרעמטפערט און דערקלערט...
די ערד ווערט ווידער גרין, ווי שטענדיג, ווי געווען —
ווי קיינזאַך ניט געשען.

תקות בני ישראל בפעם אחת, ורבים מבני עירנו שלחו אליו את המליץ בחזרה אחרי מחקם בזפת ובשחור את מאמר ראבינאוויץ יחד עם התהלה אשר חלק לו הרעדאקטור. אדמה כי האמצעי הזה יביא מרך בלב צעדערבוים לבל יקבל עוד מאמרים ממשגעים והלומי יין בהמליץ.
אקוה כי תודיע לי מכל אשר תדע על דבר ישוב א"י

והנני ידידך ואוהבך

מ. מ. דאָליצקי

ה.

ביאליסטאק 27 יוני, 1883

דיינארד ידידי הנכבד!

הנה האיש המושיט לך את מכתבי זה הוא בן איש עשיר אחד בהוראדנא[19]) אשר גמר חק למודיו בבית ספר לעובדי אדמה, ועתה הוא נוסע לארץ הקדושה להסתפח אל הקולוניסטים, כי אביו ה' ווילבושעוויץ קנה שם למענו אחוזת נחלה בתוך אחיו; לכן יהי נא בטובך להורות את העלם המשכיל הזה את הדרך ילך בה ואת המעשה אשר יעשה, כי גר הוא עמך באדעסא ולא ידע לפנות ימין או שמאל.

על דבר מכירת ספרי[20]) כבר עניתיך במכתבי הקדם, כי למענך נרציתי למכור 50 עקז' במחיר 25 רוכ', ואתה תראה בעיניך, כי מכל העקז' אשר תקנה מידי לא יותר בידך אף אחד, אם אך תודיע כי נמצא להמכר בידך במחיר 80 קאפ' עם פורטא, כי מרבים העם לקנות את ספרי מכל קצוי ארץ ויום יום ימכרו בידי עקז' לעשרות. במחיר מצער מזה לא אוכל למכור אם גם אחפוץ, כי לא בי תלוי הדבר, ואם גם תתן 60 קאפ' בעד כל עקז' גם אז תרויח, ומה גם 50! קנה וראה ברכה כחפץ ידידך ומכבדך

מ. מ. דאָליצקי

---

19) הוא בוודאי גדליהו בן זאב וילבושבין. אחרי גמרו את ביה"ס הריאלי הרוסי בביאליסטוק (מכאן ההתודעות לדוליצקי) שאף, כנראה, וילבושבין הצעיר בן שמונה־עשרה לעלות לארץ־ישראל. אך כלום לא יצא אז מן התכנית הזאת. נסע לברלין להמשיך המודיו בביה"ס גבוה ובא כמהנדס־בנאי לארץ בשנת 1892. ראה עליו: ספר האישים, תל־אביב, תרצז, עמ' צח.

20 האגרון שבט ספר, ויען תרמ"ג. בו נדפסו מכתבי מאפו וסמולנסקין ולא באגרונו השני ניב שפתים (תרנב), כמו שטעה קלוזנר, יוצרים ובונים, 257.

פון דער ביאַליסטאָקער פאַרגאַנגענהייט

(בלעטלעך זכרונות)

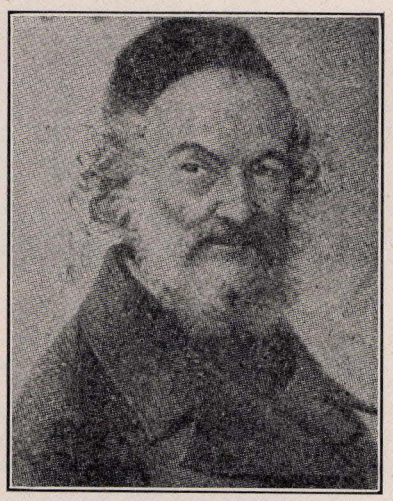
פון טעוועל בלאָך

אין די סוף 80קער יאָרן האָט דער באָרימטער שריפט־שטעלער א. ב. גאָטלאָבער געוואוינט אין ביאַליסטאָק ביי זיינער אַ טאָכטער. איר נאָמען איז געווען סאָפיע בראָנשטיין, איר מאַן איז געווען אַן אַדוואָקאַט. אַ זון האָבען זיי געהאַט האָט מען אים גערופען יאָשע. ער איז געווען מיינער אַ חבר. איך פלעג אַריין־קומען צו זיי כמעט אַלע טאָג. גאָטלאָבערס טאָכטער איז געווען זייער אַ געבילדעטע פרוי און זי פלעגט אונטערריכטען אין דייטש און פראַנצויזיש ביי זיך אין הויז. דאָרטען פלעגען אַריין־קומען אַ סך געבילדעטע יונגע בחורים. מען פלעגט דאָרטען דיספוטירען וועגען פאַרשידענע זאַכען. דער אַלטער גאָטלאָבער איז געווען בלינד, און די יונגע מענשען וואָס פלעגען דאָרטען אַריינקומען, פלעגען אים פאָרלייענען יעדען טאָג די צייטונג „הצפירה" און אַנדערע העברעאישע ביכער. נאָר אייגער איז געווען וואָס האָט געמוזט קומען יעדען טאָג אים פאָרלייענען. אַ געוויסער ל. פייגין, אַ יונגער העברעיער. זיין פאָטער האָט געהאַט אַ מויער אויפ'ן ראָג וואַשליקאָוואר גאַס און קארשול געסעל, דאָרט איז געווען אַ האָטעל. מיר שיינט וואַרשאָווסקי גאָסטיניצא.

איך קען באשטעטיגען, אַז אויף דער עלטער איז גאָטלאָבער געווען אַ פרומער איד. איך פלעג אַליין זען ווי ער פלעגט דאָוונענען מנחה און מעריב, און שבת צו־נאַכט נאָך מעריב פלעגט ער מאַכען הבדלה, און דאַן פאַררויכערען אַ פאַפּיראָס ווייל ער פלעגט שבת נישט רויכערען.

די דייטשע בלעטער און דייטשע ביכער פלעגט ער גיין לייענען צו ר' אליעזר האַלבערשטאַם. ער האָט געוואוינט קע־גענאיבער האַלבערשטאַמען אויף וואַשליקאָוואר גאַס נעבען טייך, קעגענאיבער וואַשליקאָוואר בית המדרש. האַלבערשטאַם איז אויך געווען בלינד אויף דער עלטער. אָבער צו אים האָט מען גע־האַלטען אַ דייטשקע וואָס זי פלעגט אים פאָרלייענען ביכער און צייטונגען און גיין מיט אים שפּאַצירען אַלע טאָג. ער פלעגט דאָרט קומען און צוזאַמען פלעגען זיי פאַרברענגען. האַלבער־שטאַם איז געווען זייער אַ חבר נאָך פון די יונגע יאָרען, האַל־בערשטאַם איז אויך געווען אַ פּאָעט. גלייכצייטיג ווייל איך אייך זאָגען וואָס גאָטלאָבער האָט אַמאָל געזאָגט צו האַלבערשטאַמען. אין די יונגע יאָרען איז גאָטלאָבער געווען אין ביאַליסטאָק. ער איז געווען ביי ר' יצחק זאַבלודאָווסקי, „ר' איצעלע דער גביר", אויף אַ וויזיט. האַלבערשטאַם איז דאָך געווען אַן איידעם ביי זאבלודאָווסקי, זיינען זיך צונויפגעקומען אַלע קינדער מיט די אייניקלעך צוליב דעם גאַסט. האָט גאָטלאָבער געזאָגט אַ שיר און האַלבערשטאַם האָט אויך געזאָגט אַ שיר. ביים אַראָפגיין האָט האַלבערשטאַם געזאָגט צו גאָטלאָבערן: איך שרייב און איר שרייבט. דער אונטערשרייד פון מיין שרייבען צו אייער שרייבען וויסט איר? האָט אים גאָטלאָבער געפרעגט, וואָס?

האָט האַלבערשטאַם געזאָגט, איר שרייבט פאַר געלט און איך ניט. האָט גאָטלאָבער געפרעגט: און פאַרוואָס שרייבט איר? האָט אים האַלבערשטאַם געענטפערט: פאַר כבוד. האָט אים גאָטלאָבער געזאָגט: וואָס איינעם פעלט, דאָס זוכט ער. גאָט־לאָבער האָט אויף דער עלטער געטראָגען אַ בארד.

ר' יצחק זאַבלודאָווסקי (ר' „איצעלע דער גביר")

וועד ר' יצחק זאַבלודאָווסקי איז געווען אין ביאַליסטאָק, וויסען אַלע ביאַליסטאָקער. מען האָט אים געפרעגט ר' איצעלע דער גביר. זאַבלודאָווסקי האָט אַראָפגעבראַכט קיין ביאַליסטאָק אַלס לערער פאַר זיינע קינדער זאַמענהאָפען. ער האָט געלערנט מיט זיי דייטש און פראַנצויזיש. פון וואַנען ער האָט אים אַראָפ־געבראַכט וויים איך נישט. ס'איז מיר באַקאַנט אַז ער האָט גע־לערנט מיט דער גאַנצער משפּחה, מיט די אייניקלעך און אור־אייניקלעך זיינע. מיין פאָטערס אַ שוועסטער האָט חתונה גע־האָט מיט ר' חיים פּינעס ע"ה פון ראָזשענאי און אַזוי ווי ער האָט געדאַרפט לערנען מיט אים און דאָס פאַר פאָלק איז אַוועקגעפאָרען נאָך ראָזשענאי עסען קעסט, איז מיט זיי מיטגעפאָרען זאַמענהאָף כדי דאָרט מיט זיי צו לערנען. גלייכ־צייטיג האָט ער שוין דאָרט געלערנט מיט די ראָזשנאיער ישיבה בחורים פון פּינעס'ס ישיבה. ביי די בחורים פון דער ישיבה איז געווען אַ גרויסע פראַגע צי זאַמענהאָף דאַוונען אַלע טאָג. איז געבליבען ביי זיי אַז וועלען אים פרעגען דעם פסוק פון תהלים וואָס מען זאָגט איידער מען גייט אויס שמונה־עשרה. צי זיי האָבען געפרעגט צי ניין וויים איך ניט... שפּעטער איז זאַמענהאָף צוריקגעקומען קיין ביאַליסטאָק און דערנאָך איז ער אַוועקגעפאָרען קיין וואַרשע. אין וואַרשע איז ער געווען אַ לערער פון דייטש און פראַנצויזיש איז אַ רוסישער גימנאַזיע. ער איז אויך אין וואַרשע געווען דער צענזאָר פון די העברעאישע און אידישע ביכער.

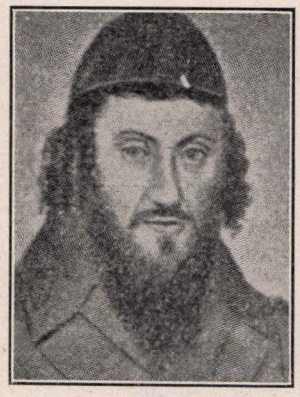
צום סוף פון די 80קער יאָרען פון פאָריגען יאָרהונדערט בין איך צום ערשטען מאָל געווען אין וואַרשע אַ צייט לאַנג. געוואוינט האָב איך ביי לעווין־עפשטיין. איך בין דאַן נאָך גע־

*) טעוועל בלאָך, דער מחבר פון די אינטערעסאַנטע זכרונות איז געווען אַן אייניקעל פון סענדער און מלכה רייזעל בלאָך, די ערשטע טעק־סטייל פאַבריקאַנטען אין ביאַליסטאָק מיט אַרום 100 יאָר צוריק. זיין באַבע, די באַרימטע מלכה רייזעל איז געווען אַ טאָכטער פון באַוואוסטען ביא־ליסטאָקער גביר און בעל צדקה ר' איצעלע זאַבלודאָווסקי. — רעד.

וועז אַ יונגער בחור, און די ל. עפשטיין זיינען געווען מיינע שוועסטער־קינדער פון דער מוטערס צד. די לעווין־עפשטיינס האָבען געהאַט אַ ספּרים געשעפט אין וואַרשע. זיי האָבען באַדאַרפט עפּעס צענזורירען און אַזוי אַרום געדאַרפט שיקען דאָס צו זאַמענהאָפּ׳ן. איך האָב געוואָלט קענען זאַמענהאָפּ׳ן, האָב איך זיי געבעטען אַז זיי זאָלען מיך שיקען צו זאַמענהאָפּ׳ן מיט׳ן

מלכה רייזעל בלאָך

אלעקסאַנדער בלאָך

בוך צעזונרירען. די צענזור איז געווען אויף מעדאוע גאָס. בין איך געגאַנגען צום צענזאָר. איך בין אַריינגעקומען צום צענזאָר און איז אים איבערגעגעבען דאָס בוך. ביים אַוועקגיין האָב איך אים געזאָגט, אַז איך בין אַ ביאַליסטאָקער. ער האָט געפרעגט מיין פאַמיליע, האָב איך אים געענטפערט: בלאָך. ער האָט מיך געפרעגט, ווועלכער בלאָך? האָב איך אים געזאָגט פייוות בלאָכ׳ס אַ זון. האָט ער צו מיר געזאָגט, פייוות מלכה רייזעל׳ס? האָב איך אים געזאָגט אַז יאָ. האָט ער מיר געזאָגט אַז מיין פאָטער ע״ה האָט ביי אים געלערנט, אויך האָבען ביי אים געלערנט מיינע עלטערע שוועסטער און מיין עלטערער ברודער. איך האָב מיט אים אַ צייט לאַנג פאַרבראַכט. אָפּנעמען דעם צענזורירטען בוך בין איך שוין געגאַנגען אוןווידער ביי אים אַ צייט פאַרבראַכט. אַנגעטאָן איז ער געגאַנגען יעדען טאָג אין אַ שווארצען ראָק מיט אַ סטאַן געשפּיליעט אויף בייד זייטען און אַ ציליגדער־הוט. ער האָט געהאַט צוויי זין: איינער איז געווען אַן אָפּטייקער און אייגער אַן אויגען־דאָקטאָר. דאָס איז געווען דער שעפער פון עספּעראַנטאָ. די קינדער זיינען געבוירען געווארען אין ביאַליסטאָק אויף יאַטקע־גאַס, און דעריבער האָט מען דערנאָך אַ נאָמען געגעבען די יאַטקע־גאַס, זאַמענהאָפּער גאַס.

איך קען אייך זאָגען, אַז יעדער בעל־הביתישער איד האָט האָט אין ביאַליסטאָק געטראָגען אַ צילינדער־הוט. חול המועד פלעגט מען טראָגען אַ שאפּאקליאק, דאָס איז געווען אַ צילינדער הערהוט, אַ מאטאוועך, ניט קיין גלאַנציגער. אַ שאפּאקליאק פלעגט זיך צונויפלייגען, ער פלעגט זיין מיט שפּרוזינקעס. ער פלעגט ווערען גלייך, כדי מען זאָל אים קענען אַרונטערנעמען אונטערן אָרעם. די יונגע ווען זיי פלעגען קומען אויף אַ חתונה פלעגען זיי טראָגען אַ שאפּאקליאק, און ווען זיי פלעגען טאַנצען פלעגען זיי האַלטען דעם שאפּאקליאק אַ צונויפגעלייגטען אונטערן אָרעם. איך געדענק אַז מיין פאָטער האָט געהאַט אַ ציליגדער און אַ שאפּאקליאק. מיין ברודער האָט נאָך אַלס בחור געטראָגען אַ ציליגדער.

***

הרב ר׳ ליפּעלע איז אָנגעקומען אין ביאַליסטאָק אַלס רב דוכט מיר אין יאָר תרי״ט. אין אַ קורצער צייט נאָך זיין אָנקומען האָט אָר צוליב אַ געוויסער אורזאַך געקראָגען געגנערס, און זיי האָבען אים געמסר׳ט אַז ער קלייבט געלט אויף ארץ־ישראל, און דעריבער איז מען אים געקומען איינזעצען. ער איז גזעעסען אין גראָדנע אַכט טעג. מיין שוועסטער איז געווען דאָן ווען עס איז געקומען אַ ביאַליסטאָקער קוואַרטאַלניק, זי האָט מיר דערציילט אַז דער קוואַרטאַלניק איז אַריינגעקומען און האָט געזאָגט „דאוואי נאזשניצי״. גיב די שערל, ער האָט אים אָפּגעשאָרען די פּאות, און אַוועקגעפירט קיין גראָדנע. אין פינף טעג אַרום איז ער געקומען אַ פרייער. זאָגען האָט מען געזאָגט, אַז די אַלע דריי וואָס האָבען אים געמסר׳ט האָבען מיאוסע פסק׳ן.

איינעם איז דער טראַמווי, אין פּעטערבורג, איבערגעפאָרען בייד פיס, איינער איז דערוואָרגען געווארען מיט אַ שטיקעל קעז, און ביים דריטען איז אָפּגעברענט געווארען די פּאַבריק ניט זייענדיג פאַרזיכערט.

אין יענער צייט זיינען געווען אין ביאַליסטאָק צוויי וואָיענע אידישע דאָקטוירים. איינעם האָט מען געפופען זילבערבערג און ער איז געווען אין טשין פון געניראַל, ער איז געווען „אויזדנע ווראַטש״ אויך, אויך ער איז געזעסען. דער צווייטער איז געווען דר. לעווי. ער איז געווען אַ האַרבאַטער און אַ גרויסער שאַך־שפּילער. ער האָט געהאַט דעם טשין פון פאָלקאָוויניק, זי״ער אַן ארענטלעכער מענש, נאָר פאַר זיין שטאַרבען האָט ער זיך באַנאַרישט. ער האָט זיך פינף מינוט פאַר זיין טויט גע׳שמד׳ט. ד. ה. די ווייב האָט אים אָפּגע׳שמד׳ט, כדי זי זאָל קריגען נאָך זיין טויט פון דער מלוכה דאָס געהאַלט. ער איז געווען אַ מחותן מיט בערענשטיינען וואָס האָט געשריבען די דייטשע וויסענשאַפּטלעכע ווערק. דאָס איז געווען אין יאָר תרל״ה. די ווייב מיט דער טאָכטער זיינען געבליבען אידישע. איך געדענק אַז נאָכדעם ווי מען האָט אים מקבר געווען איז מיין פאָטער ע״ה געקומען פון גאָס און האָט געזאָגט צו מיין שוועסטער אַז אויף אים מעג מען זאָגען גע׳פּגר׳ט.

אַזוי ווי ר׳ ליפּעלע איז געווען אַ שוואָכער, פלעגט ער זומער אַרויסגעפאָרען אויף אַ דאַטשע. דאָן איז מען נאָך ניט אַרויסגע־פאָרען אין וואַלד. פלעגט ער אַרויספאָרען איז וויעטראָק אָדער אין ביאַליסטאָטשעק. איינמאָל איז ער אַרויסגעפאָרען אין וויעטראָק נעבען פאָליעסער באָן. דער באָן איז נאָך דאָן נישט געווען. נאָטירלעך פלעגט ער האָבען מנין צום דאָוונען אויף דער דאַטשע. שבת פלעגען אַרויסקומען אַ סך מענשען צו מנחה צו אים. איך מיט מיין פאָטער און מוטער ע״ה פלעגען אויך אַרויס־קומען אַ סך מאָל. ער איז דאָך געווען מיין מוטער׳ס אַ שוועס־טער־קינד. נאָטירלעך פלעגען זיינע קינדער אויך קומען. אויך פלעגט קומען ר׳ חיים הערץ ע״ה מיט דער פאָמיליע. ר׳ חיים הערץ ע״ה איז געקומען מיט זיין זון ר׳ ישראל ע״ה. דאָס איז געווען זיין עלטערער זון. דאָס איז דער ישראל האַלפּערן וואָס האָט געהאַט אין ביאַליסטאָק אויף וואשליקאָווער גאָס אַ קאָנ־טאָר. ער איז געווען עלטער פון מיר מיט אַ פּאָר יאָר, אָבער ער איז געווען מיינער אַ חבר. נעבען דער דאַטשע איז געשטאַנען אַ הוידע און מיר ביידע האָבען זיך געהוידעט אויף איר. אַ איד איז אָנגעקומען פון שטאָט; איז ער צוגעגאַנגען צו אונז און האָט אונז געזאָגט אַז אום שבת טאָר מען זיך נישט הוידען. האָבען מיר באַשלאָסען אַז מיר וועלען גיין פרעגען דעם רב.

זיינען מיר צוגעגאַנגען צו ר׳ ליפּעלען און ישראל האָט אים געפרעגט:

— זיידע, מען מעג זיך הוידען אום שבת? האָט ער אים געענטפערט, אַז מען באַדאַרף זיך ניט הוידען. האָט ער אים נאָכ־אַמאָל געפרעגט:

— זיידע, מען טאָר זיך נישט הוידען אום שבת? האָט ער ווידער געזאָגט:

— מען דאַרף זיך נישט הוידען.

האָבען מיר אים שוין ביידע נאָכאַמאָל געפרעגט צי מען טאָר זיך נישט הוידען אום שבת, האָט ער ווידער געענטפערט אַז מען דאַרף זיך נישט הוידען. האָט אים דאַן געזאָגט ישראל:

— זיידע, אָבער מעגען מעג מען זיך הוידען אום שבת? האָט ער אים אַ גלעט געטאָן פּאַר׳ן בעקעל און האָט אים געזאָגט: — דו וועסט קענען לערנען. ער האָט אַלע מאָל געזאָגט, נישט מען טאָר נישט, נאָר מען באַדאַרף זיך נישט הוידען. דאָס האָט מיר דערמאָנט ישראל האַלפערן אין די דרייסיגער יאָרען שוין, וועו ער איז געקומען צוריק פון רוסלאַנד נאָך דעם ערשטען וועלט־קריג.

אויך פלעגט ר׳ ליפּעלע פאָהרען נאָך קראַנץ נעבען קע־ניסבערג זיך באָדען אין באַלטישען ים. און אַזוי ווי ער פלעגט אָנפירען מיט דער גאַנצער שטאָט, האָט ער איינמאָל פּאַר זיין אַוועקפאָרען געמאַכט אַ פּאַרזאַמלונג פון אַלע שטאָט־פירערס, כדי זיי איבערצוגעבען אַלע ענינים פון דער שטאָט אין דער צייט וואָס ער וועט נישט זיין. דאַן איז וואָלקאָוויסקי געווען דער הויפּט־פירער פון שטאָט, איז ער אויך געווען אויף דער פּאַרזאַמלונג. פּאַר׳ן אַוועקגיין האָט ער געזאָגט צו ר׳ ליפּעלען:

— רבי, גיט מיר אייערען אַ ציגאַר. ר׳ ליפּעלע פלעגט רויכערען ציגאַרען. ר׳ ליפּעלע האָט אים געגעבען זיין פושקע מיט ציגאַרען, ער זאָל זיך נעמען אַ ציגאַר. שפּעטער וועו זיי זיינען אַוועקגעגאַנגען און ר׳ ליפּעלע האָט געעפענט די פושקע זיינע האָט ער געזען אַז אין דער פושקע ליגען הונדערט רובעל. ער האָט פּאַרשטאַנען, אַז וואָלקאָוויסקי האָט עס אַריינגעלייגט. ער איז אַנטוישט געוואָרען, נאָר פּאַרפאַלען, וואָס זאָל ער טאָן.

אויף איבער אַ יאָר פּאָר זיין אַוועקפאָרען האָט ער שוין נישט געוופען קיין פּאַרזאַמלונג און האָט שוין נישט איבערגעגעבען אַלע זאַכען פון שטאָט.

ביי וואָלקאָוויסקין איז געווען אַ בוכהאַלטער האָט ער גע־הייסען בבלי. אָט דער בבלי איז געווען אַ איד אַ למדן און איז געווען נאָענט צו ר׳ ליפּעלען. די גאַנצע צייט וואָס ר׳ ליפּעלע איז נישט געווען פלעגט אים וואָלקאָוויסקי אויפוואָרפען:

אייער ר׳ ליפּעלע איז אַוועקגעפאָרען פון שטאָט און האָט קיין שום זאָך נישט איבערגעגעבען. האָט איבערגעלאָזען אַ שטאָט אויף הפקר. אָט דער ר׳ בבלי איז אַרומגעגאַנגען ווי אַ צעמישטער און האָט נישט פּאַרשטאַנען וואָס דו קומט פּאַר. ער האָט קוים דערלעבט, אַז ר׳ ליפּעלע זאָל קומען צופּאָרען צוריק פון קראַנץ. ווי נאָר ר׳ ליפּעלע איז געקומען, איז גלייך בבלי אַוועק צו איהם און האָט איהם געפרעגט:

— רבי, פאַרוואָס זענט איר אַוועקגעפאָרען און האָט אי־בערגעלאָזען די שטאָט אַליין. וואָלקאָוויסקי זאָגט אַז מען האָט גאָרניט געוואוסט וואָס מען האָט צו טאָן אין שטאָט. האָט אים ר׳ ליפּעלע געענטפערט:

— זאָגט וואָלקאָוויסקין, אַז מיך קויפט מען נישט אונטער. ר׳ ליפּעלע האָט געהאַט צוויי אייניקלעך מיידלעך. איינע, חיה, ר׳ חיים הערץ אַ טאָכטער און די צווייטע זיין טאָכטער׳ס אַ טאָכטער. זיין טאָכטער האָט מען גערופען עשקע, זי איז געווען ר׳ לייבעלעס ווייב. ר׳ לייבעלע איז געווען ר׳ ישראל סאַלאַנ־טערס אַ זון. און אַזוי ווי ר׳ לייבעלע איז דאַן געווען רב אין כאַ־ראַשק, איז זיין טאָכטער געקומען לערנען אין ביאַליסטאָק צו־זאַמען מיט ר׳ חיים הערצעס טאָכטער. האָבען די בייד מיידע־לעך געלערנט רוסיש ביים לערער טיקאצקי, ביי ר׳ לייבעלען אין שטוב אַקעגנאיבער דער שטאָט־שול. דער טיקאצקי האָט געענ־דיגט נאָר פינף קלאַסען רעאַלנע אוטשילישטשע און איז גע־וואָרען אַ לערער פון רוסיש אין פריוואָטע הייזער. איינמאָל איז ר׳ ליפּעלע אַריינגעגאַנגען צו זיי אין צימער וואו זיי האָבען גע־לערנט. ווי נאָר ר׳ ליפּעלע איז אַריינגעקומען, האָט זיך טיקאצקי אויפגעהויבען און גענומען אָנטאָן דאָס היטעל. האָט דער רב אַ מאָך געטאָן מיט דער האַנט. ד. ה. מען באַדאַרף נישט. ער איז אונטערגעזעסען אַ ביסעל צייט און זיך צוגעהערט ווי זיי לערנען. דערנאָך האָט ער געזאָגט צום לערער: איר ווייסט וואָס איך בין געקומען בעטען, אַז איר זאָלט מיט זיי בשעת דער „שטונדע" ריידען רוסיש כדי זיי זאָלען זיך איינאיבען אין דער רוסישער שפּראַך.

ר׳ לייבעלעס טאָכטער איז געווען ר׳ יצחק עליעס ווייב, און חיים הערצעס טאָכטער איז געווען ר׳ דוד פּאיאנסעס ווייב. ר׳ לייבעלעס טאָכטער איז געווען אַ העכסט געבילדעטע פרוי, אייר־דער איר מאַן איז געוואָרען רב אין ביאַליסטאָק איז ער געווען רב אין כאַראַשק אויף זיין שוועי׳ס שטעלע. ווייל הרב לייבעלע איז געוואָרען רב אין בערעזנע און איז דאָרט געווען רב, בין ער איז געשטאַרבען. איז דאַן, וועו ער איז געווען רב אין כאַראַשק האָט זי אים געשריבען אַ בריוו וועגען מעות חטים צום דאָר־טיגען דייטשען פאַבריקאַנט מאַזי, נאַטירלעך אויף דייטש. האָט מאַזי זיך מיט דעם בריוו געצאַצקעט און אים אַלעמען געווייזען. עס פאַרשטייט זיך אַז ער האָט שוין געגעבען אַ גרויסע סומע געלט.

אייך איז דאָך באַקאַנט אַז אין הרב ר׳ לעפּעלעס צייטען איז נישט געווען קיין וואדאפראוואד אין ביאַליסטאָק, מען פלעגט פירען וואַסער אין פעסלעך אָדער טראָגען אויף שעלקעס אין די הייזער אַריין. די ברונעמער זיינען געווען אויף פיאסקעס. שפּעטערדיגע יאָרען האָט באקע געגראָבען ברונעמער אויף יו־דאָוועצקע גאַס און פלעגט פאַרקויפען וואַסער די וואַסערפי־רערס. איינמאָל, דעם ערשטען טאָג פּסח איז געקומען אַ איד אַ וואַסער־פירער צו הרב ר׳ ליפּעלע און האָט אים געוויזען אַז ער האָט געפונען אין דעם וואַסער אַ שטיקעל ברויט. איז אויסגע־קומען אַז מען דאַרף טריף מאַכען ביי אַלעמען די כלים וואו דער איד האָט אַריינגעטראָגען דאָס וואַסער. דאָס איז דאָך אַ גרויי־סער שאָדען, איז דעם רב געוואָרען זעהר שלעכט. איז איהם איינגעפאַלען עפּעס צו מאַכען כשר די כלים. ער האָט געשיקט רופען צוויי בעלי־בתים מלוים און האָט צו זיי געזאָגט אַז דער איד איז אַן ארעמער וואַסער־פירער, ס׳איז ביי אים גע־פאַלען דאָס פערד וועט אפשר איינער פון זיי באַרגען דעם אי־דען געלט אויף צו קויפען אַן אַנדער פערד. האָבען זיי געזאָגט: ניין! זיי טרויען אים נישט. נו אויב אַזוי האָט ר׳ ליפּעלע גע־פסק׳ט: טרוי איך אים אויך ניט! און האָט כשר געמאַכט די כלים.

נאָך אַ זאַך, דער ד״ר זילבערבערג איז געווען ר׳ ליפּעלעס אַ ידיד, אויסער דעם וואָס ער איז געווען זיין הויז־דאָקטער, פלעגט ער אַריינקומען צו ר׳ ליפּעלען און פֿאַרברענגען מיט אים. איינמאָל איז ער געזעסען ביי ר׳ ליפּעלען אין שטוב און אַ אידענע איז געקומען מיט אַ שאלה. האָט ר׳ ליפּעלע געזאָגט, אַז עס איז כשר, נאָר גלייכער איז אַז מען זאָל די הון ניט עסען. האָט אים דער דאָקטער געפרעגט, פֿאַרוואָס? האָט אים ר׳ ליפּעלע געזאָגט, אַז די הון איז געווען אַ געזונטע, נאָר אין דער שטוב וואו די הון איז געווען, האָט געוואונט אַ מענש מיט אַ לונגען־פּעלער. דער קראַנקער האָט אויסגעשפּיגען און די הון האָט דאָס אויסגעטרונקען. געפּליגעל האָבען אַזאַ נאַטור, איז דעריבער גלייכער מען זאָל די הון ניט עסען. דער דאָקטער האָט באַטראַכט די הון און ער האָט אויף איר ניט געזען קיין זאַך. ער האָט געבעטען דעם רב, ער זאָל אים געבען די הון און ער האָט זי אַוועקגעשיקט קיין פּעטערבורג אין אַ לאַבאָראַטאָריע, כדי מען זאָל דאָס אונטערזוכען. אין אַ צייט אַרום איז געקומען אַן ענטפער און עס איז געווען ווי ר׳ ליפּעלע האָט געזאָגט.

אַמאָל אין ר׳ ליפּעלע׳ס צייטען איז געווען אַ יקרות האָט ער מתיר געמאַכט פּסח אַרבעס און בעבלעך. פרייטאָג, פּסח, איז אַריינגעלאָפּען אַ אידענע צו ר׳ ליפּעלען און האָט געהאַלטען אַ טאָפּ אין האַנט מיט אַ געשריי, קיינער וויל ביי מיר דעם טשאָלענט נישט צונעמען וווייל איך שטעל אַרבעס אין טשאָלענט. איך מוז אייך באַמערקען, אַז ר׳ ליפּעלע פלעגט עסען מצה־שמורה און דעריבער פלעגט ער רוקען ביי זיך אַליין טשאָלענט, כדי זיך נישט צו מישען מיט אַנדערע. האָט ער געזומען די אידענע מיט׳ן טשאָלענט און איז מיט איר אַריינגעגאַנגען אין זיין קיך, און געזאָגט צו דער קעכין זיינע אַז זי זאָל צונעמען ביי דער אידענע דעם טשאָלענט און אַריינשטעלען אין זיין אויוון נעבען זיין טשאָלענט. גלייכצייטיג האָט ער איר אָנגעזאָגט אַז ווער עס וועט ברענגען אַ טשאָלענט זאָל זי צונעמען גאָר נישט פרעגענדיג.

מיין פֿאָטער ר׳ פייוועל ע״ה, איז געשטאָרבן דעם 27טן טבת תר״ל און ר׳ ליפּעלע איז געשטאָרבן דעם 6טן שבט תרל״ט, מיט ניין יאָר שפּעטער. מיין פֿאָטער איז אַלט געווען 47 יאָר און ר׳ ליפּעלע 63 יאָר. אין דעם זעלבען יאָר, ענדע זומער איז קראַנק געוואָרען דר. זילבערבערג. ער איז שוין געווען אַלט. וועז ער האָט געזען אַז ער האָלט ביים שטאַרבען, האָט ער שטארק געציטערט אַז זיין וויב זאָל אים אָפּ׳שמד׳ן אַזוי ווי דאָקטאָר לעוו׳ס וויב האָט אָפּגע׳שמד׳ט איר מאַן פאַר׳ן טויט כדי זי זאָל דערנאָך קריגען די זשאלאוואניע. איך מוז אייך באַמערקען אַז זיין וויב איז געווען אַ סך אינגער ווי ער און דערצו איז זי געווען זייער ניט פרום. און אַזוי ווי ר׳ ליפּעלע איז שוין געווען טויט האָט ער געשיקט צו הרב חיים הערץ ע״ה און אים געבעטען ער זאָל אַוועקזעצען אַ מענשען לעבען זיין בעט ביז זיין טויט, כדי זיין וויב זאָל אים ניט אָפּ׳שמד׳ן. ר׳ חיים הערץ ע״ה האָט אַזוי געטאָן, און ער איז געשטאָרבען אַ איד און איז געקומען צו קבר ישראל. דר. זילבערבערג האָט געהאָט דריי טעכטער מיט צוויי זין. דער עלטערער טאָכטערס מאַן וווייס איך נישט. דער צווייטער טאָכטער׳ס מאַן איז געווען ד״ר טרילינג. דער אַנדערער טאָכטערס מאַן איז געווען דר. פּארשטעטער, דער דריטערס איז געווען דוכט מיר אַן אָפּטייקער. די זין זיינע האָבען ביידע געענדיגט די גימנאַזיע און זיינען שוין געגאַנגען אין פּעטערבורגער אוניווערזיטעט אויף דאָקטאָר. דר. זילבערבערג האָט געהאַט אַן אייגענע בריטשקע, אין וועלכער ער פלעגט פֿאָרען צו די קראַנקע. נאָטירלעך האָט ער געהאַט אַ קוטשער. איינמאָל שבת, וועז זיינע בידע זין זיינען געקומען פון פּעטערבורג אויף קאניקולעס־זומער, האָבען זיי געהייסען דעם קוטשער אייגענען די בריטשקע און זיך דורכפֿאָרען שפּאַצירען. וועז ער האָט דערזען, אַז דער קוטשער שפּאַנט די בריטשקע. איז ער אַרויפגעגאַנגען און אים געפרעגט, פֿאַר וועמען ער טוט עס. האָט אים דער קוטשער געזאָגט, אַז זיינע זין האָבען אים געהייסען שפּאַנען, וווייל זיי ווילען זיך דורכפֿאָרען שפּאַצירען. ער האָט אים געהייסען אויסשפּאַנען און געזאָגט צו זיינע קינדער, אַז זיי וועלען נאָך צייט האָבען צו פֿאָרען אום שבת. וועז איר וועט זיין דאָקטורים, וועט איר פֿאָרען אום שבת. פֿאַר מיר פּאַסט נישט, אַז איר זאָלט פֿאָרען אין ביאַליסטאָק אום שבת. ער פלעגט יום־כפּור גאָנץ פרי גיין אין כאָר־שול דאָוונען און פלעגט זיצען אַ גאַנצען טאָג ביז נאָך מעריב. ער פלעגט זאָגען אַז פֿאַר אַ מענשען איז זייער גוט איינמאָל אין יאָר צו פּאַסטען. דער מאָגען באַדאַרף זיך אַמאָל אויך אויסרוען. מען פלעגט זאָגען אַז וועז ער פלעגט צוקומען צום כאָר־שול, פלעגט ער אַוועק־וואַרפען דעם ציגאַר.

אַ פיינער צוזאַמענקונפט מיט צדקה פאַר אונזער האָום

ביי אַ פיינעם צוזאַמענקונפט פון אַ גרופּע טרעסטינער לאַנדסלייט, פריינד און טוהער פון אונזער אינסטיטוציע, אין מאַסקאָוויטש און לופֿאָוויץ׳ס רעסטאָראַן, 40 סעקאָנד עוועניו, איז געזאַמעלט געוואָרען, די סומע פון 1064 דאָלאָר פאַר אונזער האָום.

די שמחה׳לע איז געפייערט געוואָרען לכבוד דעם געבורטסטאָג פון ראובן בינדלער, איזראַעל קאַגאַן, און מאַקס גוזאָווסקי, וועלכער איז ספּעציעל געקומען דאָ צו גאַסט פון דענווער.

די הויפּט אַטראַקציע פון דער שמחה איז געווען, וואָס מען האָט ניט געהאַלטען קיין דרשות, מען האָט די פֿאַר שעה ביים מאָלצייט פאַרבראַכט אין אַ שמועס צווישען זיך וועגען די טעטיגקייטען פון אונזער אינסטיטוציע און וועגען די גרויסע פאַרדינסטען פון דער „ביאַליסטאָקער שטימע״.

אויפן פֿאַרשלאָג פון די פריינד, גוזאָווסקי, קאַגאַן, און בינדלער, איז טאַקע געשאָפען געוואָרען די אויבענדערמאָנטע סומע לכבוד דעם איצטיגען יובל פון 250־טען נומער „ביאַליסטאָקער שטימע״.

פֿאַלגענדע האָבען בייגעשטייערט: מר. אַנזאַלאַוויץ (דער אייגענטימער פון רעס־טאָראַן און סתם אַ ליבער האַרציגער איד) — 200 דאָלאָר, די ברידער סאָל און ראובן בינדלער — 215, מר. טענענבאום און זון — 110, מר. גלאזער סילווערט — 105, מר. איזראַעל קאַגאַן — 100, מר. לואיס שומער 55 דאָלאָר, מר. בעני גוזאָווסקי — 50, מר. הערי גודמאַן — 50, ב. ראָזענצוויייג און זון — 50, מר. סעם קאַלינסקי — 25, מר. מאַקס גוזאָווסקי — 25, מר. אייזיק קאהן — 25, ד. סאָהן — 20, מר. ה. ליווי — 10, מר. ב. קליאַטשקא — 10, און אַ נאָמען 14 דאָלאָר.

זעקס הונדערט יאָר נאָכן טויט פון אידישען פילאָזאָף, דער רלב״ג *

פון דר. צבי כהן

עס איז איצט געווען דער זעקס־הונדערטער יאָרצייט פון באַרימטען גאון און פילאָזאָף ר׳ לוי בן גרשון (רלב״ג). — דער קאַמף וואָס די פאַנאַטישע רבנים האָבען געפירט געגען אים. — די קריטישע שיטה פון רלב״ג אין אידישקייט.

ווען נישט די גרויסע כוואַליע פון צרות, וואָס זיינען געקומען אויף אונז אין די לעצטע צען יאָר און וועלכע האָבען דערפירט צו אַזעלכע שחיטות און הריגות, וואָס זיינען קיינמאָל אויף דער וועלט נאָך נישט געווען, וואָלט די אידישע גאָס זיכער געדענקט דעם זעקס הונדערטען יאָרצייט זינט דעם טויט פון באַרימטען גאון, תנ״ך פאָרשער און פילאָזאָף, ר׳ לוי בן גרשון (רלב״ג) וואָס פאַלט אויס אין היינטיגען יאָר.

דער רלב״ג איז נישט נאָר געווען אַ באַרימטער מחבר פון פירושים אויף דער תורה, נאָר אויך אַ גרויסער פילאָזאָף, אַן אַסטראָנאָם און אַ מעדיקער. זיין פולער נאָמען איז געווען רבי לוי בן גרשון, אָבער איז בעסער באַקאַנט ביי אידען מיט׳ן נאָמען רלב״ג. אין דער נישט־אידישער וועלט איז ער באַקאַנט אַלס פילאָזאָף ״״גערסאָנידעס״ (אויפ׳ן נאָמען פון זיין פאָטער גרשון) און אויך אונטער׳ן נאָמען ״מאַגיסטאָר לעאָ העברעאוס״, דאָס הייסט: מאַגיסטער (אין די אַלטע צייטען האָט עס געמיינט: דאָקטאָר) לעאָ דער איד.

ר׳ לוי בן גרשון איז געבוירען געווארען אין פראַנקרייך, אין יאָר 1288, אין דער שטאָט באנאלש, און איז געשטאָרבען דאָרטען יאָר 1348. דאָס הייסט פונקט מיט 600 יאָר צוריק. אַנדערע געלעהרטע באַהויפטען, אַז ער איז געשטאָרבען מיט פיר יאָר פריער, אין 1344, אָבער דאָס איז נישט באַווייזען געווארען. דער ריכטיגער דאַטום פון זיין טויט איז 1348.

איידער מיר גייען רעדען וועגען דעם דאָזיגען גרויסען דענקער און זיין איינפלוס ביי אידען, דאַרף מען זיך אָפשטעלען בכלל אויף דער עפאָכע, אין וועלכער ער האָט געלעבט, ווי אויך אויף דער דערציאונג, וואָס ער האָט געקראָגען אין יענער צייט. ר׳ לוי האָט זיך אויפגעצויגען אין אַן אינטעליגענט הויז, וואו זיין זיידע און זיין אָנקעל זיינען געווען פריי־דענקענדע מענשען. דערפאָר האָבען זיי געצויגען אויף זיך דעם גרימצאָרען פון די פרומע, פאַנאַטישע רבנים פון זייער דור, וועלכע האָבען זיי געהרפ׳ט.

עס איז ווייניג באַקאַנט, אָבער עס איז אַ פאַקט, אַז די רבנים אין יענער צייט האָבען שטאַרק געהרפ׳ט יעדען אינעם, וועלכער האָט געוואָגט אַרויסצוזאָגען עפּעס אַ שטיקעל געדאַנק, וואָס איז נישט אין אייגנקלאַנג מיט זייערע געדאַנקען. די רדיפות האָבען זיך אייגענטליך אָנגעהויבען נאָך פריער. דער ערשטער קרבן איז געווען דער רמב״ם, אָט דער גרויסער גאון אין לערנען און גרויסער פילאָזאָף און גרויסער דאָקטאָר, וועלכער איז איצט הויך געשעצט ביי אַלע אידען און קיינער, פרום צי נישט פרום, וועט נישט וואָגען צו זאָגען אַ שלעכט וואָרט אויף אים, איז אין יענער צייט געווען דער ציל־ברעט פון אַ גרויסער מחלוקה. די מחלוקה איז אָנגעגאַנגען אין פיל אידישע קהילות אין שפּאַניע און אין פראַנקרייך. אָנגעהויבען האָט עס זיך נאָך אין דער צייט, וועו דער רמב״ם האָט געלעבט, אָבער זי האָט זיך געצויגען אַ לאַנגע צייט נאָך זיין טויט. דאָס ערשטע פייער האָט אָנגעצונדען אַ פאַנאַטישער רב מיט׳ן נאָמען ר׳ פינחס בן משולם, וועלכער האָט געזאָגט, אַז אין רמב״מ׳ס ספר ״יד החזקה״, וואָס איז איצט אָנגענומען ביי אַלע רבנים אַלס אַ ספר מיט וועלכען מען רעכענט זיך וועו עס קומט צו פסק׳ענען אַ שאלה, טאָר מען נישט אַרייננקוקען, ווייל — ערשטענס, דערמאָנט ער דאָרטען נישט די נעמען פון די תנאים און אמוראים, און ברענגט אַלע דינים, גלייך ווי ער וואָלט זיי אַליין געשאַפען; צווייטענס, זאָגט ער אַרויס אפיקורסישע געדאַנקען בנוגע אַזעלכע ענינים ווי דאָס לעבען נאָכ׳ן טויט; בנוגע יענער וועלט, וואו מען גיט באַלוינונג פאַר מצוות און שטראָף פאַר עבירות, ווי אויך בנוגע אַנדערע זאַכען. עס האָבען זיך אויך געפונען רבנים, וועלכע האָבען גע׳טענה׳ט, אַז דער רמב״ם אַליין איז נישט קיין פרומער און פירט זיך נישט בענוג אידישלעך אויף. אַ צווייטער, וועלכער האָט פאַרפירט אַ קאַמף געגען רמב״ם, איז געווען דער רב ר׳ שמואל בן עלי, ראש־הישיבה פון באַגדאַד. צו איהם איז צוגעשטאַנען אויך דער רב ר׳ אברהם בן דוד פון פישקיירא (דער ראב״ד).

דאָס פייער געגען רמב״ם האָט זיך צעפלאַקערט און ווען עס איז אַרויס זיין ספר ״מוכה נבוכים״, האָט זיך די מחלוקה אַזוי פאַרשטאַרקט, אַז טאַטעס האָבען זיך געקריגט מיט קינדער, שוועסטער מיט איידעמס. אין פילע קהילות זיינען געווען צוויי לאַגערען. אייגנער וואָס איז געווען פאַר׳ן רמב״ם און אַ צווייטער געגען רמב״ם. אָן דער שפּיץ פון די קעמפער געגען רמב״ם איז צוגעקומען אַ רב ר׳ שלמה בן אברהם פון מאָנטפּילעיר (פראַנק־

---

*) מיר זיינען העכסט צופריידען, צו דרוקען דעם אַרטיקעל פון באַוואוסטען געלערטען, ד״ר צבי כהן, וועגען דעם 600־סטען יאָרצייט פון דעם באַרימטען גאון און פילאָזאָף, דעם רלב״ג. דאָס איז, אַגב, דער ערשטער אַרטיקעל אין דער אידישער פרעסע וועגען דעם יאָרצייט פון דעם רלב״ג.

אין שייכות מיט׳ן רלב״ג, איז אויך כדאי צו דערמאָנען אונזערע ביאַליסטאָקער אַז אונזער באַרימטער רב, ר׳ ליפעלע, זצ״ל, פלעגט אָפט דערמאָנען אין זיינע דרשות דעם רלב״ג און דערקלערען, אַז פון אַלע מפרשים פון דער תורה, איז ער דער איינציגער, וואָס מאַכט קלאָר די פסוקים אויף אַ גרינטלעכען אופן — (רעד.)

רייך) און זיינע צוויי תלמידים. אינער פון זיי האָט געהייסען ר׳ יונה. זיי האָבען פשוט געהאַלטען רעדעס אין די גאַסען געגען רמב״ם. זיי זיינען אויך אַרומגעפאָרען איבער פיל שטעט אין פראַנקרייך און אין שפאַניע און געהאַלטען דרשות געגען רמב״ם. געגען זיי זיינען אַרויסגעטראָטען די אידישע קהילות פון אראגאן און קאַטאַלאָניע אין שפאַניע און געלייגט אין חרם אַריין די וואָס האָבען געקעמפט געגען רמב״ם. צו זיי זיינען צוגעשטאַנען אויך די אידישע קהילות פון פראַנקרייך אין די שטעט לוניל און נאַרבאָנא. אָט די קהילות האָבען געשיקט בריוו אין אַלע שטעט, אַז מען זאָל לייגען אין חרם אַריין יעדען איינעם וואָס קעמפט געגען רמב״ם.

ווען ר׳ שלמה בן אברהם, דער הויפט־קעמפער, האָט געזען, אַז עס האַלט שלעכט, ווייל וואָס אַמאָל זיינען אַלץ מער קהילות אַרויסגעטראָטען געגען אים, האָט ער פאַר׳מסר׳ט דעם ספר „מורה נבוכים״ צו די גלחים פון יענער צייט. ער האָט זיי געזאָגט, אַז דאָס איז אַן אַפיקורסיש ספר און האָט פאַרלאַנגט פון זיי, אַז זיי זאָלען עס עפענטלעך פאַרברענען. עס איז געקומען אַזוי ווייט, אַז די אידען פון מאַנטפּילעיר זיינען געווען אין אַ גרויסער סכנה. אָבער ר׳ שלמה בן אברהם האָט אַלץ נישט אויפ־געהערט צו קעמפען געגען רמב״ם און האָט נאָך צוגעקראָגען נאָך רבנים וואָס האָבען געהאַלטען מיט אים.

דערווייל איז געשען אַ זאַך, וואָס ר׳ שלמה האָט עס גאָר נישט דערוואַרט. נעמלעך, פיל פון די גלחים, צו וועלכע ער האָט געגעבען דעם ספר „מורה נבוכים״, האָבען עס גאָר געגנו־מען ליינען און עס איבערגעזעצט אין אַנדערע שפראַכען. דאָס זעלבע האָבען אויך געטאָן די מאַכמעדאַנער אין פאַר און אין אַנדערע שטעט. נאָך אַנדערע מאַכמעדאַנער האָבען גאָר באַ־שטימט אַקאַדעמיעס, וואו מען האָט געלערנט דעם ספר „מורה נבוכים״.

אין יענער עפאָכע פון האָס און רדיפות, האָט געלעבט אַ זיידע פון דעם רלב״ג מיט׳ן נאָמען ר׳ לוי בן אברהם בן חיים הכהן. ר׳ חיים האָט געלעבט אין דער פראַנצויזישער שטאָט ווילפּראַנזש, ער איז געבוירען געוואָרען אין יאָר 1250 און איז געשטאָרבען אין יאָר 1315. ר׳ לוי איז געווען אַ גרויסער דענ־קער און אַ פאַרפאַסער פון פילע ספרים, און איניגע פון זיי וועגען וויסענשאַפטען. אין דער צייט ווען עס איז אָנגעגאַנגען דער קאַמף געגען רמב״ם, האָט ר׳ לוי געלעבט אין הויז פון אַן אַנדערען געלערטען, ר׳ שלמה שולמי. אָבער איינער פון די פאַנאַטישע רבנים פון יענער צייט, ר׳ שלמה בן אברהם אדרת (רשב״א), האָט אויפגעפאַדערט ר׳ שלמה שולמי, אַז ער זאָל ר׳ לוי׳ן אַרויסטרייבען פון זיין הויז, ווייל ער איז נישט פרום און מען וועט געגען אים אַרויסרופען אַ חרם; אויב ער וועט אים נישט אַרויסטרייבען וועט מען אויך אים לייגען אין חרם אַריין. ר׳ לוי איז דעמאָלט אַוועק צו זיין קוזין, שמואל בן ראובן פון ביזיר; אָבער אויך דאָרטען האָבען אים די פאַנאַטיקער גע־רודפ׳ט און אים דאָרטען געלייגט אין חרם אַריין.

ר׳ לוי זיך פאַרזינדיגט ביי די פאַנאַטישע רבנים דער־מיט, וואָס ער האָט אויסגעשטייטשט די נסים פון דער תורה אויף אַ נאַטירלעכען אופן. אַזוי האָט ער אויפגעוויזען, אַז יהושע האָט נישט אָפּגעשטעלט די זון פון אונטערגיין פאַר יריחו, נאָר עס איז געווען אַ נאַטירלעכע זאַך. אַזוי האָט ער אויך אויסגעטייטשט אויף אַ נאַטירלעכען אופן אַלע אַנדערע נסים. דאָס האָט פאַר־דראָסען די רבנים און ר׳ שלמה בן אברהם אדרת האָט גע־שריבען וועגען אים, אַז ער איז אַן אַפּיקורס און אַז „אייגער וואָס גלויבט אין מאַכמעד׳ן איז בעסער פון אים״.

ר׳ לוי בן גרשון, דער רלב״ג, איז געווען אַן אייניקעל פון ר׳ לוי בן אברהם בן חיים. דער רלב״ג איז אַלט געווען 17 יאָר, ווען מען האָט געלייגט זיין גרויסען זיידען אין חרם אַריין. דאָס האָט געהאַט אויף אים אַ פאַרקערטע ווירקונג, דווקא צו פאַר־טיפען זיך וואָס מער אין שטודיום פון פילאָזאָפיע און נישט צו קוקען דערויף וואָס די פאַנאַטיקער זאָגען.

דער רלב״ג האָט פאַרפאַסט אַ סך ספרים. דאָס וואָס איז צום מערסטען באַקאַנט, איז זיין פירוש אויף תנ״ך. אין זיין פירוש האָט ער אַריינגעבראַכט פיל פילאָזאָפישע טייטשען, וואָס האָבען די פאַנאַטישע רבנים ווידער אַמאָל נישט געשמעקט. דער רלב״ג איז געווען אַ תלמיד פון רמב״ם. דאָס מיינט נישט צו זאָגען, אַז ער האָט געלערנט ביים רמב״ם. ווייל ווען דער רלב״ג איז געבוירען געוואָרען איז דער רמב״ם שוין געווען 82 יאָר טויט. ער איז אָבער געווען אַ תלמיד פון זיין לערער, פון זיין שיטה אין אידישער פילאָזאָפיע און אין פאַרשטיין די תורה און די גמרא. דער רמב״ם האָט שטאַרק געהאַלטען פון גריכי־שען פילאָזאָף אַריסטאָטעל און האָט זיין לערע אויסגעטייטשט אויף אַן אייגענאַרטיגען אופן, אַזוי ווי ער האָט זי פאַרשטאַנען. דער רלב״ג האָט אָנגענומען די שיטה פון רמב״ם און זיך גע־האַלטען ביי איר אין אַלע זיינע ספרים, באַזונדערס אין זיין פירוש צו דער תורה.

אויסער דעם האָט דער רלב״ג פאַרפאַסט אַ ספר מיט׳ן נאָ־מען „מלחמות ה׳״ (די קאַמפען פון גאָט), וואו ער באַהאַנדעלט פילאָזאָפישע פראַגען פון אַ אידישען שטאַנדפונקט, אויף דעם אופן ווי דער רמב״ם נאָר מיט געוויסע אָפּנויגונגען. זייענדיג אַן אָנהענגער פון אַריסטאָטעל׳ס שיטה, טייטשט דער רלב״ג אויס זיין שיטה אַזוי, אַז זי איז נישט אין קאָנטראַסט צום אי־דישען גלויבען, איבערהויפט צו די נסים, וואָס וועלען דער־ציילט אין דער תורה. דער אמת איז, אַז אַריסטאָטעל׳ס פילאָ־זאָפישע שיטה איז פולשטענדיג אין קאָנטראַסט צום אידישען גלויבען אין פיל ענינים, ווי למשל בנוגע השארת הנפש, נבואה, השגחה פרטית, שכר ועונש, ווי אויך בנוגע דעם ענין פון בחירה און איבערהויפט צו דעם גאַנצען סיפור פון מעשה בראשית. דאָס הייסט פון יצירת העולם, לויט ווי עס וועלט דערציילט אין בראשית. דער רלב״ג באַטראַכט אָבער אָט די אַלע פראַגען צום ערשטען פון אַ ריין פילאָזאָפישען שטאַנדפונקט. ערשט נאָכדעם ווי ער איז מסכים מיט דער פילאָזאָפישער באַטראַכטונג פון אַריסטאָטלען, ווייזט ער אויף, אַז די לערע איז נישט אין קאָנטראַסט מיט די לערע פון דער תורה.

דער רלב״ג׳ס פילאָזאָפיע דאַרף באַטראַכט וועלען אַלס אַ מין פּשרה צווישען דעם אַריסטאָטעליזם, לויט דער אויסטיי־טשונג פון אַראַבישען גלעלרטען אַוועראָס און צווישען דער אויסטייטשונג פון רמב״ם. דער רלב״ג האָלט זיך נאָענט צו רמב״מ׳ס שיטה, ביים אויסטייטשען פסוקים פון דער תורה, אַזוי אַז עס זאָל שטימען מיט אַריסטאָטעל׳ס פילאָזאָפיע. אָבער ער טייטשט אויס פיל שטעלען פון אַריסטאָטעל׳ס לערע נישט לויט אלפאראזי׳ן (אַ בּאַרימטער אַראַבישער גלעלרטער, אַן אויסטיי־טשער פון אַריסטאָטעל), ביי וועלכען דער רמב״ם האָלט זיך זייער שטאַרק, נאָר ער גייט מער אויפ׳ן וועג פון דער אויס־טייטשונג פון אַווירראָס (אַן אַנדערער אַראַבישער פילאָזאָף און אויסטייטשער פון אַריסטאָטעל). אויסער דעם איז ער מער דרייסט

ווי דער רמב״ם, ווען עס קומט צום אויסטייטשען פון די פסוקים פון דער תורה, אַז זיי זאָלען שטימען לויט דער אַריס־טאָטעלישער פילאָזאָפיע.

דער רלב״ג האָט אויך פאַרפאַסט אַ בוך וועגען אַסטראָנאָ־מיע, וואָס איז באַרימט געוואָרען אין דער וויסענשאַפטלעכער וועלט. דער פאַפּסט קלעמענס דער זעקסטער האָט באַפּוילען זיינע קאַרדינאַלען, אַז זיי זאָלען פאַר אים איבערזעצען דאָס בוך אויף לאַטיין. אַ טייל פון דעם ספר איז אַרויס אויף לאַטיין, נאָר אין דער צייט וען דער רלב״ג האָט געלעבט (אין יאָר 1342), שפּעטער האָט דער באַרימטער אַסטראָנאָם קעפּלער פאַרלאַנגט פון וואָטיקאַן, אַז מען זאָל אים צושטעלען אַן אָפּשריפט פון דער איבערזעצונג. דאָס בוך איז שפּעטער אַרויס אינגאַנצען אין לאַטיין.

דער רלב״ג האָט מורא געהאַט פאַר די פאַנאַטישע רבנים פון זיין צייט און דערפאַר האָט ער זיך געהיט מיט יעדען וואָרט. ער האָט אפילו נישט דערמאָנט אין זיינע ספרים דעם ספר „לוית חן״ פון זיין זיידען, ווייל דאָס ספר האָט אַרויסגערופען פאַרביטערונג ביי די פאַנאַטישע רבנים. דאָך האָט ער זיך ניט אויסגעהיט פון זייער גרימצאָרן און ער איז אַליין אויך געוואָ־רען דער ציל־ברעט פון זייערע מחלוקות.

דער ערשטער וואָס איז אַרויסגעטראָטען געגען אים איז געווען אַ רב מיט״ן נאָמען ר׳ שמואל בן יהודה, בן משולם, פון סא־לאָן אין פראַנקרייך. ר׳ שמואל בן יהודה איז געווען אַליין אַ פילאָ־זאָף און אַן אַסטראָנאָם, דאָך איז ער אָנגעפאַלען אויפ׳ן רלב״ג און דערקלערט, אַז ער איז אַן אַפּיקורס, ווייל ער טייטשט אויס פסוקים אַזוי ווי די אַפּיקורסים טוען עס. ווי ווייט עס איז באַ־קאַנט, איז ר׳ שמואל געווען פריער אַ פריינד פון רלב״ג. זיין אָנפאַל איז אַלזאָ געווען צוליב קנאה דערפאַר וואָס דער ספר פון רלב״ג איז אַזוי שטאַרק אָנגענומען געוואָרען. ער האָט דעריבער אָנגעריצט אויף אים די פאַנאַטישע רבנים און פאַר־לאָנגט, אַז מען זאָל זיינע ספרים פאַרברענען. די מעשה איז אָבער געווען, וואָס דער רלב״ג האָט זיך שטאַרק געהיט אין זיינע ווערק. ער האָט שוין געזען וואָס עס איז געשען צו זיין רבי׳ן, דער רמב״ם, און צו זיין זיידען און ער האָט געשריבען זיינע ווערק זייער פאַרזיכטיג. עס איז דאָרטען אַלץ אַזוי פאַר־שטאַלט, אַז די רבנים האָבען נישט געוואוסט אַן וואָס זיך אָנצו־כאַפּען.

דער רלב״ג איז געשטאָרבען צו 52 יאָר. דעריבער האָט די מחלוקה זיך נישט געקענט צעפלאַקערען נאָך ביי זיין לעבען. אַ חוץ דעם האָט ער גערשריבען זיין „מלחמות ה׳ ״ אין אַ זייער טיפער שפּראַך, וואָס אפילו אַ גרויסער קענער מוז זי שטודירען זייער פאַרזיכטיג, כדי צו פאַרשטיין וואָס ער זאָגט. דאָך האָט זיך נאָך זיין טויט די מחלוקה אויף דאָס ניי צעפלאַקערט.

דער ערשטער וואָס איז אַרויס געגען אים איז געווען אַ אידישער פילאָזאָף מיט׳ן נאָמען ר׳ חסדאי קראשקאש, וועלכער האָט אָנגעשריבען כמעט אַ גאַנצען ספר מיט׳ן נאָמען „אור ה׳ ״ (די ליכט פון גאָט), כדי צו באַקעמפען דעם רלב״ג. אָבער דאָס ווערק איז נאָך נישט אַזוי שלעכט, ווייל ר׳ חסדאי באַקעמפט בלויז זיין פילאָזאָפישע שיטה און פּרובירט אויפווייזען אַז זי איז נישט ריכטיג; ער קעמפט אָבער נישט געגען אים אַליין. שפּעטער, אָבער, האָבען די פאַנאַטישע רבנים ענגומען קעמפען געגען רלב״ג, אַזוי ווי זיי האָבען געקעמפט געגען רמב״ם און געגען רלב״ג׳ס זיידען. דער ערשטער איז אַרויסגעטראָטען געגען אים אַ רב, וואָס איז גראָד נישט געווען קיין פאַנאַטיקער און וועלכער האָט זייער פיל אַליין געליטען אין זיין לעבען. דאָס איז געווען ר׳ יצחק בן ששת באַרפאַט אָדער ווי ערוועט אָנגערופען ביי אידען פאַרקירצט: דער ריב״ש. אָט דער רב איז געבוירען ען־וואָרען אין וואַלענסי, שפּאַניע, אין יאָר 1326. וען דער רלב״ג איז געשטאָרבען אין יאָר 1348, איז ער, אַלזאָ, געווען נאָך אַ יונגערמאַן פון 22 יאָר און ער האָט נישט געווואָגט אַרויסצו־טרעטען געגען אַזאָ ריז ווי דער רלב״ג איז געווען. אין יענער צייט איז ער געפאָרען לערנען ביי ר׳ חסדאי קאַרשקאַש, וועל־כער האָט, ווי מיר האָבען שוין דערמאָנט, אָנגעשריבען אַ גאַנץ ספר געגען רלב״ג. ר׳ חסדאי האָט אים דערמונטערט צו קעמ־פען געגען רלב״ג און דאָס האָט ער געטאָן שפּעטער, וען ער איז שוין געווען אַ יאָר דרייסיג.

אינטערעסאַנט איז, אַז ר׳ יצחק בן ששת איז צו דרייסיג יאָר שוין געווען באַקאַנט אַלס אַ גרויסער גאון אין לערנען. ער האָט שוין דעמאָלט געהאַט אַ פאַמיליע פון אַ פרוי מיט דריי קינדער. מען האָט אים אָנגעבאָטען פיל רבנ׳ישע שטעלעס, אָבער ער האָט נישט געוואָלט ווערען אַ רב, וויל ער האָט נישט געוואָלט מאַכען אַ לעבען פון דער תורה. ער האָט זיך בעסער אויסגעלערנט אַ פאַך — מען זאָגט אַז דימענט־שלייפערי — און האָט דערפון געצויגען זיין חיונה פאַר זיך און פאַר זיין הויז־געזינד. אין זיין אַרבעט האָט ער אַרויסגערופען אויף זיך דעם כעס פון אַ קאָנקורענט, וועלכער האָט אים און זיין רבי׳ן ר׳ חסדאי און זיינעם אַ אינגערען ברודער, ר׳ יהודה, גע׳מסר׳ט צו דער רעגירונג, אַז זיי ריידען אויפ׳ן קעניג. מען האָט זיי אַרעסטירט און געהאַלטען אין געפענגעניש פינף חדשים, אָבער עס איז נישט געווען געגען זיי קיין באַווייזען אַז זיי זיינען שולדיג און מען האָט זיי באַפרייט. ר׳ יצחק איז אַוועק פון בארצעלאָנאַ און זיך באַזעצט אין אַ שטעטל מיט׳ן נאָמען סאַרקאַסטאַ. דאָרט האָט ער זיך שוין נישט געקענט פאַרנעמען מיט זיין פאַך, און אַזוי ווי ער האָט נישט געהאָט קיין ברירה, האָט ער איינגע־שטימט צו ווערען דאָרטען רב. ער איז דאָרטען געווען ביז׳ן יאָר 1391, ווען עס האָבען זיך אָנגעהויבען די שרעקלעכע רדיפות אויף אידען. וען טויזענטער אידען זיינען אומגעקומען אויף קידוש־השם און אַן ערך פון איבער 200,000 אידען האָבען זיך גע׳שמד׳ט, איז ער אַוועק קיין אַלזשיר.

אָט דער רב האָט אין זיין גאַנצען שווערען לעבען דאָך גע־פונען פאַר נויטיג צו פאַרפירען אַ קאַמף געגען רלב״ג און צע־שיקט בריוו צו פיל רבנים געגען אים. דער דאָזיגער רב, ר׳ יצחק בן ששת, האָט אויך געמאַכט פאַר אַ געגנער פון רלב״ג דעם באַקאַנטען אידישען געלערטען, ר׳ יהושע אברבנאל. ר׳ יהושע איז געווען אַ זיידע פון באַרימטען דאָן יצחק אברבנאל, דער פינאַנץ־מיניסטער פון שפּאַניע, וועלכער האָט פאַרלאָזען שפּאַניע אין דער צייט פון גירוש, אין יאָר 1492, צוזאַמען מיט אַלע אַנדערע אידען. די השפּעה וואָס ר׳ יצחק בן ששת האָט געהאַט אויפ׳ן זיידען פון דאָן יצחק אברבנאל, איז קענטיג אויך אין די ווערק, אין וועלכע ער טרעט אויך אַרויס שאַרף געגען רלב״ג און ער זאָגט, אַז עס איז אַ שאָד, וואָס ער האָט אין זיינע ספרים איבערגעגעבען אויף אַזאַ אָפענעם אופן פרייע געדאַנקען און פרייע מיינונגען. שפּעטער איז אַרויסגעטראָטען געגען אים נאָך אַ אידישער געלערטער, ר׳ יצחק ערמאה, אין זיין ספר „עקדת יצחק״. אָט דער רב פאַלט אַן אויף דעם רלב״ג, אַז ער איז נישט קיין גלויביגער און זאָגט, אַז זיין ספר „מלחמות ה׳ ״

צו דער גייסטיגער ביאָגראַפיע פון ביאַליסטאָק

די „גנעסין־שולע" (מ) פון י. ראַפאַפּאָרט (מעלבורן)

איך בין מסופק צי אַ סך ביאַליסטאָקער ווייסען וועגען דעם, אַז אין ביאַליסטאָק איז געווען אַ „גנעסין־שולע", וואָס האָט גע־זאָלט זיין אַ סינטעז צווישען די צווי עקסטרעמען — צווישען די העברעאיסטישע שולען און די אידישיסטישע. די דאָזיגע שולע האָט עקזיסטירט אָ קורצע צייט, אַרגאַניזירט און געפירט דורך אַ קליינער גרופּע מענשען, אָהן פּובליסיטי און אָהן טאַראַראַם, — במילא האָבען בלויז וויניגיג געוואויסט וועגען איהר בעת איהר עקזיסטענץ, און נאָך וויניגערע ווייסען, אַז זי האָט עק־זיסטירט.

איך בין זיך מודה, אַז איך גופא האָט כמעט געהאַט פאַר־געסען וועגען איהר עקזיסטענץ. ערשט לעצטענס האָב איך זיך דערמאָנט וועגען איהר מיט וואָרימקייט, און דערפילט, אַז זי פאַרדינט דערמאָנט צו ווערען. די סיבה פון מיין דערמאָנען זיך איז געווען אַ פשוטע. איינער פון די לעהרער אין דער „גנעסין־שולע", ב. ריאַנסקי, האָט מיר צוגעשיקט פון ניו־יאָרק, אַ קליין בריוועלע: „איך בין געווען אין מאָנטרעאל. זיך געזעהן מיט מ. מגיד'ן, געדענקט וועגען איך און דערמאָנט זיך די „גנעסין־שולע".

פון די דאָזיגע וועלט האָט פאַרשמעקט מיט אַזוי פיל טייערע זאַכען! עס האָט פאַרשמעקט מיט היים־שטאָדט, מיט יוגענט, מיט פאָלק און פאָלקס־אַרבייט, און מיט טרוימען.

די שטאָדט איז חרוב, אַלדאָס אידישע אין איהר, דאָס לע־בעדיגע, ווי דאָס טויטע, איז געטויט און געשענדעט געוואָרען דורך אַ היענעס־פאָלק; די יוגענט איז פאַרביי; דאָס פאָלק איז שלאַף, ווי שוין לאַנג נישט אין זיין געשיכטע, און די טרויס־פעהיגקייט האָט געענדערט איהר ריכטונג: זי פליט נישט פאָר־אויס, נאָר אויף צוריק.

דאָס מאָל צו דער גנעסין־שולע.

מיין אָנטייל אין דער גנעסין־שולע איז געווען נישט קיין גרויסער. איך האָב באַלאַנגט צו דער איניציאַטיוו־גרופּע, וואָס איז באַשטאַנען פון אַ 5־6 מענשען. די דאָזיגע קליינע גרופּע האָט אויסגעארבייט די הויפּט־פּרינציפּען, די אידעאָלאָגישע ריכטונג פון דער שולע. איך האָב אָנטייל גענומען אין באַטראַכ־טען די דעטאַלערע פּראָגראַם, וואָס איז אויסגעארבייט געוואָרען דורך דעם רוח־החיים פון דער שולע — דורך מ. מגיד, וועלכער פאַרנעמט זיך אויך איצט מיט דערציהען אידיש, אידישע קינ־דער אין קאַנאַדע. צום לעהרער־פּערסאָנאַל האָב איך ניט גע־הערט. היות איך בין געווען אַן אָפּטער איינגעהער אין דער שולע, האָב איך איין מאָל פאַרטראָטען אַ לעהרער און געגעבען איין לעקציע, — גיכער, אַ רעפעראַט — וועגען די נביאים. דער חבר אונזערער פון צעירי־ציון, יהודה נעוואַדאָווסקי, (איצט אין אַ קבוצה אין א"י) האָט זיך איינגעהערט הינטער דער טיר (אַ בעלנות פון אַ יונגען הכשרה'ניק — מיר האָבען דאַן זיך גע־גרייט צו א"י) און איז געווען שטאַרק צופרידען פון דער לעק־ציע, אָבער איך — נישט. די קינדער זיינען געווען צופרידען, אָבער צוליב גאָר אַנדערע טעמים: איך האָב זיי נישט געטשע־פּעט און אַליין אויסגעפילט די לעקציע.

אָבער הגם נישט קיין לעהרער, בין איך געווען אין דער דאָרף אייגענטלעך הייסען „מלחמות על ה'" (דאָס הייסט, נישט די „קאַמפּען פון גאָט", נאָר „די קאַמפּען געגען גאָט"). די אַנ־פאַלען געגען רלב"ג האָט אויך אַרויסגערופען אַ גאַנצע רייע פון פאַרטיידיגער. אַזוי איז דער באַוואוסטער אידישער געלערטער, ר' מנשה בן ישראל אַרויסגעטראָטען געגען דעם ספר „עקדת יצחק" פאָר זיין אָנפאַל אויפ'ן רלב"ג און דערקלערט, אַז אַזוינע ווערטער האָבען נישט געטאָרט געזאָגט ווערען און נישט גע־שריבען ווערען. אויך אַ קרוב פון רלב"ג, וואָס איז באַקאַנט אונטער'ן נאָמען רשב"ץ, האָט אויף זיינע עלטערע יאָרען, ווען ער איז שוין געווען אַ מאַן פון 76 יאָר, אָנגעשריבען אַ ספר „אור החיים", וואו ער פאַרטיידיגט דעם רלב"ג געגען די אָנ־פאַלען פון ר' חסדאי קאַרשקאָש אין זיין ספר „אור ה'" און וווייזט אויך, אַז ר' חסדאי האָט דעם רלב"ג נישט פאַרשטאַנען. אַזוי זיינען ביז צו דער לעצטער צייט אין פאַרשידענע לענדער געשריבען געוואָרען ביכער און אַרטיקלען פאָר און געגען דעם רלב"ג.

אָבער אָפילו זיינע קריטיקער און שונאים אָנערקענען, אַז ער איז געווען איינער פון די גרעסטע אידישע גייסטער און אַז ער האָט גליגיג אַ פונדאַמענט צו דעם בנין וואָס רופט זיך אידישע פילאָזאָפיע. אין דער קריסטלעכער וועלט איז די פי־לאָזאָפישע שיטה פון רלב"ג, וועלכע איז באַקאַנט אָלס „גער־סאָנידעס", שטודירט געוואָרען פילע הונדערטער יאָרען אין אַלע סעמינאַרען און קאַלעדזשעס. אויך איצט ווערט אין פילע סע־מינאַרען אָפּגעגעבען אַ באַזונדער אָרט פאָר דעם רלב"ג'ס לערע. זיין פילאָזאָפישע אויסטייטשונג פון דער תורה פאַרנעמט אַן אייגענאַרטיגען אָרט און צי מען איז מיט איר מסכים אָדער נישט, מוז מען אָנערקענען, אַז זי איז טיף און פאַרנעמט זיך אויף אַ באַזונדערען וועג.

ווי מיר הערען, גרייט מען זיך אויך איצט אין פילע אידישע געלערטע קרייזען צו פייערען דעם 600טען יאָרצייט פון רלב"ג'ס טויט אויף אַ וויסענשאַפטלעכען אופן. אַ טייל לייגען פאָר אַרויס־צוגעבען אויף ס'ניי זיינע ווערק, וועלכע זיינען איצט זייער שוועך צו קריגען; אָנדערע לייגען פאָר אַרויסצוגעבען זיינע ווערק, וואָס געפינען זיך נאָך אין מאַנוסקריפּט אין וואַטיקאַן, אין רוים. עס איז אויך דאָ אַ מיינונג צו איבערזעצען זיינע ווערק אויף ענגליש און פראַנצויזיש, כדי זיי זאָלען זיין צוגענג־לעך פאָר אַלע. צווישען די פאַרשידענע פּראָיעקטען איז אויך דאָ איינער וואָס קומט פון ארץ־ישראל, צו שאַפען אַ העברע־אישע פילאָזאָפישע ביבליאָטעק אויף זיין נאָמען. וואַרשיינלעך וועט עפּעס פון די אַלע פּראָיעקטען אַרויסקומען. אַזוי אָרום וועט דער נאָמען פון דעם אידישען פילאָזאָף, וועלכער האָט פיל געליטען ביי זיין לעבען, צוריק אויפגעלעבט וועלען סיי אין דער אידישער און סיי אין דער נישט־אידישער וועלט.

פֿאַרוואַלטונג פון דער שולע און האָב זי באַטראַכט אַלס אַן אייַ־
גענע זאַך.

***

ווי איז די דאָזיגע שולע אַנטשטאַנען?

קאָן זיין, אַז מ. מגיד און אַנדערע וואָלטען געקאָנט גענויער
דערצעהלען וועגען דעם, אָבער איך מוז זיך באַגנוגענען מיט'ן
ביסעל, וואָס איך געדענק, וויסענדיג אויף קלאָר, אַז מיין זכרון
ווייזט דאָ אויף בלויזן.

אויף וויפיל איך געדענק, האָט אויפ'ן דאָזיגען פֿראָיעקט
געווירקט דער גייסט פון ברוך ראָזענטאַל, וועלכער האָט געהאַט
אַ גרויסע השפּעה אויף אונזער קרייז, אויף מ. מגיד'ן, י. רא־
וויטש'ן (ברוך ראָזענטאַל פלעגט איהם אין זיין חסידישן עקס־
טאָ קלאָפּען אין דער פּלייצע און רופען: ר' יעקב! ר־ר־רעב
יע־ע־עקב! מיר וועלען נאָך האָבען נחת פון אייך!...) און אויף
מיר. ער האָט אויפגעוועקט אין אונז אַ גרויסען אינטערעס צו
די ווערטען פון אַלטען אידענטום. מ. מגיד האָט ערנסט געלע־
רענט מיט אַ רבי'ן גמרא; יעקב ראָוויטש, וואָס פלעגט זיך בא־
איינפלוסען פון אַלעמען, האָט אויך געמוסען אַ רבי, אָבער געלע־
רענט וויניגער; איך, וואָס בין אויך נישט געווען קיין גרויסער
למדן, אָבער דאָך האָב איך נאָך אַביסעל געדענקט פון אָמאָל,
האָב זיך אויך געקליבען צוצושטעהן צו דער גרופּע לערנער,
אָבער איך בין געבליבען ביים וועלען. אָבער דאָס איז נישט גע־
וען די איינציגע וויירקונג ראָזענטאַלס. ער האָט אין אונז גע־
שמידט די איבערצייגונג, אַז דאָס נאָציאָנאַלע אידענטום אין זיין
מאָדערנער פֿאָרם, מוז זיך אָנזיפּן מיט די זאַפטען פון אונזער
אָמאָליגער קולטור, — נישט אַוועקווואַרפען דעם שאָל צוואָמען
מיט'ן קערן. דאָס נאָציאָנאַלע אידענטום טאָר נישט באַשטעהן
בלויז פון פֿאָרם, נאָר מוז אויך האָבען אידישען אינהאַלט, אידי־
דישע קולטור. די נאָציאָנאַלע באַווגונג מוז זיין אַ המשך פון
אַלטען קולטור־געווען.

דאָס איז נישט געווען קיין נייעס: דאָס האָבען מיר געוואוסט
פון אחד־העם'ן, פון בובער'ן, פון משה העס'ן. אָבער ניי איז
געווען דאָס, וואָס די דאָזיגע טעאָרעטישע געדאַנקען האָבען גע־
נומען אויפגעלעבט ווערען צוריק פון אונזער ועלטליך־נאָציא־
נאַלען קרייז מענשען, מיט אַ פייערדיגען טעמפּעראַמענט, ווי
ברוך ראָזענטאַל, און מיר האָבען זיך אָנגעשטעקט פון איהם.
טאָט האָט געבוירען טאָט.

איך געדענק די ערשטע זיצונג אין דער פֿראָפּעסיאָנעלער
שולע (וויסאָצקי'ס), אויף ליפּאָווע, עס איז געווען די בהלה. מיר
האָבען אונזער ציל פֿאָרמולירט אומגעפער אַזוי: 1) אַ אידישע
שולע קאָן נישט יוצא זיין מיט דער אידישער שפּראַך — זי מוז
געבען דעם שילער דעם אידישען גייסט. — דער שילער מוז
קענען דעם תנ"ך, מדרש און טאָקע פֿאַרשטעהן אויך דעם גייסט
פון תלמוד, ער זאָל נישט קוקען אויף דעם, ווי אויף עפּעס טוי־
טעס, ווי אויף אַ טויטען באַלאַסט;

2) אַ אידישע שולע קען נישט יוצא זיין בלויז מיט העב־
רעאיש — דער אידישער שילער טאָר נישט פֿאַרפּרעמדט ווערען
פון אידישען לעבען, פון דער לעבעדיגער אידישער שפּראַך און
איהר ליטעראַטור;

3) די אידישע שולע מוז זיין אַ צווייַ־שפּראַכיגע, — די שולע
ווערט געפּירט אין אידיש, אין דער לעבעדיגער שפּראַך פון אי־
דישען קינד, אָבער דער שילער פון דער סינטעטישער אידישער
שולע דאַרף נישט נאָר לערנען אַ ביסעל העברעאיש, נאָר ער
דאַרף פיהלען, אַז העברעאיש איז אויך זיין נאַציאָנאַלע שפּראַך,
די שפּראַך פון דער דורות'דיגער אידישער קולטור, און ער מוז
זי קענען גוט, ווי אַ שליסעל צו די קולטור־אוצרות.

מיט איין וואָרט, די גנעסין־שולע האָט זיך אָפּגעגרענעצט
פון איינזייטיגען, העברעאיסטישען טיפּ שולעס, וואָס פֿאַר'מיאוס'ן
די אידישע קינדער די אידישע שפּראַך אוז ליטעראַטור, אָבער
גלייכצייטיג האָט זי זיך אויך אָפּגעגרעניצט פון די עקסטרעמע
אידישיסטישע שולען, וואָס גיבען דעם אידישען קינד צו ווייניג
העברעאיש און פֿאַרפּרעמדען איהם במילא — שוין נישט רע־
דענדיג וועגען דעם פּראָגראַם, וואָס איז ווייניג קולטור־אידיש־
לעך פון אונזערע גייסטיגע אוצרות, פון קולטור־המשך.

דאָס איז געווען דער ציל פון דער שולע, וועלכע מיר
האָבען אַ נאָמען געגעבען די „גנעסין־שולע" שוין פּשוט צוליב
אידעאָלאָגישע טעמים, נאָר ווייל גנעסין איז דעמאָלט געווען
אונזערער אַ באַליבטער דיכטער: מגיד, ראָוויטש און איך זיי־
נען געווען אויסגעבונדען מיט זיינע אייגענארטיגע, טיף־דיכ־
טעריש דערצעהלונגען. מיר האָבען דורכ'ן דאָזיגען נאָמען
אָפּגעצאָלט אַ שטיקעל פֿאָטישען־חוב דעם יונג־פֿאַרשטאַרבע־
נעם, אינזאָמען, גרויסען אידישען דיכטער, (וועלכער האָט גע־
שריבען אין מוזיקאַליסטישען העברעאיש).

דער פֿאַרוואָלטער און די פּעדאַגאָגישע נשמה פון דער גנע־
סין־שולע, איז געווען מ. מגיד, וועלכער האָט זיך געפּאָסט פֿאַרן
דאָזיגען אָמט, סיי צוליב זיינע נייגונגען צו פּעדאַגאָגיק, סיי צו־
ליב זיין גלענצענדער קענטעניש פון ביידע שפּראָכען אונזערע,
סיי צוליב זיין קענען און ליב האָבען אונזער אַלטע און נייע
ליטעראַטור. אַלס לעהרער זיינען טעטיג געווען י. ראָוויטש,
ברוך ראָזענטאַל'ס אַ אינגערער ברודער (זיין נאָמען האָב איך
פֿאַרגעסען), ב. ריאנסקי, און נאָך עטלעכע.

די גנעסין שולע האָט לאַנג נישט עקזיסטירט. איהרע טוה־
ער און לעהרער זיינען זיך צעפֿאָרען.

מיט אַ סך יאָהרען שפּעטער איז איהר פּראָגראַם אויפגע־
שטאַנען אַ טיילווייזען תחית־המתים אין שול־קולט.

דער ציל פון דער „גנעסין־שולע" קאָן נאָך איצט אויך
לייכטען אַלס ציל פאַר אַ אידישער שולע. ער איז נישט נאָר
ניט־פֿאַרעלטערט געווארען, נאָר אויך — ליידער — נישט פֿאַר־
ווירקליכט געוואָרען.

באַזונדערס איז נויטיג אַזאַ שולע איצט, נאָכ'ן חורבן פון
אונזער נאַטירליכען פּיזישען און גייסטיגען רעזערוואָאַר, —
נאָכ'ן חורבן פון פּויליש־ליטווישען אידענטום.

חשוב'ער לייענער! צי איר זענט אַ שטענדיגער אָדער צופּעליגער לייענער פון אונזער זשור־נאַל, גיט אַ טראַכט צי איז ניט די ציים פאַר אייך צו ווערען אַ מיטגליד פון ביאַליסטאָקער צענטער און באַקומען די „שטימע" צוגעשיקט צו אייך אַהיים?

„טאַטעלע"

(דערציילונג)

פון **איזראַעל קאַגאַן**

די געסל איז ווי אויף רעדלעך געגאַנגען! סטייטש, אַזא נס — לייביכע האָט אַן אינגעל געבוירען; אָבער ניט פריער ווי 9 יאָר נאָך דער חתונה, האָבען דאָס לייב מיט לייביכען דערלעבט.

ביז בר מצוה האָט מען זיין נאָמען נישט געהערט אַנדערש ווי „טאַטעלע". וואָלט זיין נעזעל נישט געווען געקאַרבט און אנגעבויגען אויף אַ זייט, וואָלט מען איהם גיכער געקענט רופען מאַמעלע. קלאָר איז טאַטעלע געווען ווי מילך, מיט חן־גריבע־לעך אין די אָנגעקניפּטע בעקעלעך. אויף זיין ווייכען גופעלע איז געזעסען אַ געטאָקט קעפּעלע, איבערען האַלב קיילעכדיגען שטערן זיינען געווען אָנגעוואַרפען שאַטינע דיקע קרייזלעך האָר וועלכע האָבען זיך נישט געלאָזען קעמען. זיינע גרויסע וואַסער־דיג־בלויע אויגען האָבען געהאַט אַן אויסדריק פון יאָלדיוואַטע.

טאַטע־מאַמע האָבען קיינמאָל אַן אויג פון איהם נישט אַראָפּ־גענומען, הגם ער איז געווען אַ רואיגער, אַ שטילער. לייב האָט זיך אויף איהם אַמאָל אַזוי צוגעוואַלדעוועט, אַז לייבעכען איז שיעור די האָרץ נישט אַריינגעשפּרונגען איידער זי איז דערגאַנגען וואָס דאָס איז. „ס׳געמעגט זעהן", שטעהט לייב מיט צע־שפּרייטע הענט ווי פליגלען, „ווי ער איז ווי אַ מאַלפּע געקראָכען פון אין בוים אויפ׳ן אנדערען". כ׳פרעג איהם וואָס זוכסטו דאָרטען, ווילסט חלילה האַלדז און געניק ברעכען? ער ענטפערט נישט, ער איז פאַרטאָן. מיט אַלע כוחות שריי איך זושע, זושע! האָט ער מיך קוים דערהערט. לייבעכע שטעהט געל ווי וואַקס, האַלט אונטער מיט׳ן האַנט דאָס האָרץ. זושע — טאַטעלע קומט צו איהר צו, זי שפּייט איהם אָפּ די שרעק דריי מאָל אָון וועגדט זיך צו איהם: „טאַטעניו צו וואָס? האָסט אַזוי פיל אויבסט אין שטוב!" אַלע שטעהען צעשראָקען: לייב שטעהט איצט מיט אַרונ־טערגעלאָזענע הענט ווי בייטשען, די מאַמע געל, דער זון יאָל־דעוואַטע.

לייבען זיינען שוין אַ לענגערע צייט נמאס געווען די געריט־נער. געהערט קרובים אין אַרגענטינע וועריען רייך; האָט ער די געריטנער פאַרקויפט און חנוכה צייט זיינען זיי אָנגעקומען אין אַרגענטינע. זיך דאָרט געמאַרניעוועט אָהן תכלית באַלד אַ יאָהר. וועז ער איז מיט זיין קליינער פאַמיליע אָנגעקומען אין ניו־יאָרק איז איהם פון די אינקאַסירטע געלט פון די גערטנער נישט פאַרבליבען.

אַ שוואָגער האָט לייבען אינגעשטעלט אין אַ געשעפט — אַ פרוכט־פּושקאַרט. דעם שוואָגערס אַ באַרדער האָט טאַטעלען גענומען מיט זיך אין שאָפּ וואו טאַטעלע האָט זיך געלערנט באַזילבערען חפצים. 6 יאָהר שפּעטער איז טאַטעלע מיט׳ן באַר־דער אַריין אין ביזנעס. שוועריע צייטען געהאַט ביזקל זיי האָבען זיך דערשלאָגען צו אַ שיינער סטאָר. צו 26 יאָהר נעמט זיך טאַטעלע אַ ווייב און די ווייב שענקט איהם 2 טעכטער און אַ זון. דעם טאָג ווען דער זון ווערט געבוירען, שטאַרבט דער שותף, אַן עלטערער בחור, פון אַז אומבאַשטימטער קראַנקהייט. דער גאַנצער פאַרמעגען געהט איבער צו טאַטעלען, מחמת ער איז געווען עלענט ווי אַ שטיין. טאַטעלע מאַכט איצט אַ זעהר בכבוד׳ן לעבען. ער האָט זיך אָבער פאַרנומען אויף נאָך געשעפטען, ניט געקענט רוהען! די מאַמע זיינע איז שוין איצט ניט געווען ניט נאָר יונג, נאָר צעבראָכען אויך, און דאָך ניט אַרונטערגענומען די אויגען פון טאַטעלע און באַמערקט זיינע אָנשטרענגונגען, האָט זי איהם מיט צערטליכקייט געבעטען: „טאַטעניו צו וואָס?" ער האָט ניט געענטפערט, קיינמאָל נישט געענטפערט, נאָר אָנ־געקוקט שטיל מיט זיינע וואַסערדיג־בלוי יאָלדעוואַטע אויגען.

טאַטעלע האָט זיך אין ערגעץ נישט געוויזען, נישט משפּחה, פריינט, אָדער לאָנדסלייט. אין ערגעץ נישט געגאַנגען, אין טע־אַטער איז ער שוין נישט געווען זינט גרינערהייט. קאָרטען וועיס ער אפילו נישט וואָס דאָס איז. בראָנפען האָט ער קיינמאָל ניט פאַרזוכט. פון רויכערען האָט ער קיינמאָל נישט געהאַלטען. איין זאַך האָט ער יאָ געטאָן, זיך אויפהויבען פרי, געהן אין סטאָר, קומען אַהיים אָפּעסען, זיך געזעצט אין פאָטעל אונטערן לאָמפּ לייענען אַ ווייל, גענהן שלאָפען און מאָרגען דאָס זעלביגע, אַזוי פאַר מעהר ווי צוואַנציג יאָהר.

***

לייב איז קיינמאָל צו קיינעם נישט אָנגעקומען, האָט זיין לייבעכען אַליין דערנערט ביז איהר לעצטען אָטעם־צוג. ווי אַלע מאָל האָט ער זיין פּושקאַרט אויף איבער שבת אַריינגע־שטעלט און געגאַנגען אַהיים. נאָך אַ צייט קלאָפען אין טיר און רופען, האָט מען די טיר איינגעבראָכען. לייבעכען האָט מען גע־פונען אַ גאלע ווי וואַקס ליגען בייס אָפגוס אין קיך. לייב איז געוואָרען א גרייז איבער נאַכט, געווען אַ צער איהם אָנקוקען. מ׳האָט גערעדט, אַז דער אַלטער וועט דאָס ניט אַריבערטראָגען...

טאַטעלעס דירה איז געווען אַ שעהנע און אַ גראָמע, אָבער פאַר׳ן טאָטען איז קיין פלאַץ נישט געווען. די שנור האָט באַלד חשבון דערלאָנגט: אַ צימער מוזען די מיידלעך האָבען און אַז מ׳האָט אַ זון פון 17 דאָרף מען אויך אַ צימער פאַר איהם. עס הייסט פאַר טאַטעלען מיט דער ווייב אַ צימער איז דאָך נישט שייך! נו, טאָ וואו קען מען דאָ לייגען דעם אַלטען? האָט זי אַן עצה: אַזוי ווי די לאָנדסלייט האָבען אַ מושב זקנים, קען מען איהם גלייך אַריינגעבען צו די לאָנדסלייט. און דער זון, „טאַ־טעלע", איז געשטאַנען און אָנגעקוקט זיין קלוגע ווייבעל מיט די גרויסע, וואַסערדיג־בלויע, יאָלדעוואַטע אויגען.

דער „מזל" האָט זיי אָבער אַ סך בעסער אַרויסגעהאָלפֿן...
ווי טאַטעלע איז נאָר אין דער פרי אָנגעקומען אין סטאָר האָט דער טעלעפֿאָן גערופֿן! ווער קען דאָס זיין אַזוי פרי? האָט ער זיך גע׳חידוש׳ט. יע, יע, כ׳מיין, יע, דאָס בין, ניין, יע, כ׳וועל זיין אין אַ 15 אָדער 20 מינוט. איידער הילף און טאַטעלע זיינען אָנגעקומען, איז לייב געווען טויט! אַ שווערער פרוכט־וואָגען האָט אים אינגעשפּאַרט צום וואָנט און צוקווטשט דעם לעבער. פֿאַר׳ן טרייבער איז אוממעגליך געווען אים צו זען און דער אַלטער פֿאַרצאָרנט ווי ער איז אומגעגאַנגען, האָט קיין טראָק אויף זיינע אויגען נישט געזען; האָבען מענשען אַרום איבער־געגעבען. ער האָט באַוויזען מ׳זאָל אַרויסנעמען פון זיין קעשע־נע אייער ביזנעס־קאָרד און באַלד אויפגעהערט רעדען. שוין אַ 5 מינוט ווי ער איז אויסגעגאַנגען.

מיין טאַטע האָט געצאָלט אַזוי פיל יאָהרען האָט זיך טאַטע־לע גע׳דונגען מיט׳ן סעקרעטאַר פון לאָדזש. דאָס איז אַלץ וואָס איהר קריגט איצט, האָט איהם דער סעקרעטאַר פון לאָדזש דער־קלערט! פֿאַר דער שטיקעל קרקע אַזוי פיל יאָהרען צאָלען, האָט זיך טאַטעלע אַלץ געהאַלטען ביי זיינס, איך וועל קוים האָבען אויף אַ מצבה. דער גאַנצער ערדישער פֿאַרמעגען פון טאַטען מיט דער מאַמען, מיט אַ טויזענט דאָלאַרדיגער פֿאַליסי אויפ׳ן טאַטענ׳ס לעבען, האָט אַריינגעבראַכט צוועלף הונדערט מיט צוויי און אַכציג דאָלאַר, דאָס האָט ער איבערגעגעבען זיין ווייב צו מאַכען אַ ספּעציעלען באַנק־ביכעל פֿאַר׳ן זונ׳ס קאָלעדזש...

אַ דעלעגאַציע פון מושב זקנים האָט איהם אין סטאָר באַ־זוכט אַ פּאָר וואָכען שפּעטער, איהם לינדערען זיין „צער" אויפ׳ן גרויסען פֿאַרלוסט, וואָס טאַטעלע האָט געליטטען אין אַזאַ קור־צער צייט. דער טאָג איז געווען זעהר הייס, די קאָמיטע האָט שוין אויסגעדריקט מיטגעפיל און טאַטעלע הויבט נישט אַן צו פֿאַרשטעהן, אַז ער וואָלט באַדאַרפט אַזאַ פֿאַרשטעהערשאַפט פון אַזאַ וויכטיגער אינסטיטוציע מנדב זיין פֿאַר די נשמות פון זיי־נע באַליבטע עלטערען. דער עלטסטער פון זיי וועדט דרייסט און איהם גאַנץ פּשוט דערקלערט... א יע, מ׳דאַרף, האָט ער געמרוקעט. קוקט זיך אַרום ווי ער וואָלט דאָ פֿאַר וועמען מורא געהאַט, לויפט ער מיט די פינגער גיך פון איין קעשענע אין דער אַנדערער. ענדליך, דערטאַפּט די ריכטיגע און אַרויסגעצאַפּעלט אַ גאַנצען 5 דאָלאַר־שטיק! איבערגעבענדיג, בעט ער אַז ער וואָלט נישט געווואָלט ס׳זאָל אָנקומען די ווייב זאָל וויסען... דוכט זיך געווען אַ הייסער טאָג, דאָך זיינען די דריי דעלעגאַטען געבליבען שטעהן ווי פֿאַרפרוירען. וועז ער האָט אין אייניג טעג אַרום דערהאַלטען דעם רעסיט אויף 5 דאָלאַר מיט אַ שעהנעם דאַנק־בריוו האָט ער דאָס גיך צעפּיצעלט, עס זאָל קיין שפּור נישט בלייבען...

ס׳איז אַריבער ווינציגער ווי 4 יאָהר אַז ער האָט שוין גע־האט 3 סטאָרס אויסער אַן אייגענע שאפּ, ביידע טעכטער אויס־געגעבע און דער זון אין דער אַרמיי. איינע האָט געוואויגט ווייט אין קאַנאַדע און די אַנדערע אין לואיזיאַנא אין אַ קליין שטעד־טעל. דער זון איז שוין געווען אַ האַלב יאָהר אין איטאַליע. איז גרויסען וואוינונג איז איצט נאָר געבליבען טאַטעלע מיט דער ווייב אַליין.

אין זיין אינדוסטרי איז אויפגעקומען אַ נייער פֿראָצעס אין דער אַרבייט, ס׳האָט געשפּאָרט העלפּט צייט און דעם אַרטיקעל אַ סך שעהנער אַרויסגעברַאכט. טאַטעלע האָט געהאַט די גאַנצע דערפֿאַר און חשק צו מאַנאָפּאַליזירען די נייע אַנטדעקונג. ער האָט געמאַכט אַנשטרענגונגען און די גאַנצע נהייט איז אים באַלד ווי אין די הענט גאַנגען. פּונדעסטוועגען זיינען אַ סך שוועי־ריגקייטען געלעגען אין וועג. און יעדער טאָג האָט איהם גוט אויסגעמאַטערט, נישט פילענדיג מיט אַלעמען, האָט ער באַשלאָ־סען היינט גענהן פריער אַהיים. דאָס איז מעגליך געווען דעם ערשטען מאָל אין צוואַנציג יאָהר.

— איך בין מיד, — האָט ער זיין ווייב געזאָגט. — גענ, מאַך זיך באַקוועם, וועסט מוזען וואַרטען מעהר ווי אַ האַלבע שעה איידער כ׳וועל סערווירען. ער האָט זיך דערווייל אויסגע־באַדען, אַנגעטאָן שטעק־שיך און דעם שטוב־כאַלאַט, אַנגעשטעלט די ראַדיאָ, זיך איינגעזעצט אונטערען לאָמפּ אין פֿאָטעל און גע־הערט ווי אַ יריד גענהט אָן, מ׳שפּילט און פֿאַר׳חלום׳ט אַריינגע־קוקט אין צייטונג. ער האָט זיך אַרומגעקוקט איבער דער שטיל־קייט אין הויז. אַלץ וואָס ער האָט גענהרט איז אַ שאַרך פון זיין צייטונג, די ראַדיאָ און אָן אָפּקלאַנג פון קיך, אַזוי איז איבערהאַל טויט שטיל. ער האָט איינגעדרימעלט. ווי פון הינערפּלעט האָט איהם די ווייב אויפגעוועקט צו גענהן עסען. וואָס איז מיט דיר? פרעגט זי איהם. — „בין שלאָף, אָט ווי די כוחות וואָלטען מיך פֿאַרלאָזען, ווי אַ ניט־גוטקייט ליגט מיר אָט־דאָ־אָ", און ווייזט אָן אונטערען ברוסט. — „וועסט מוזען זעהן אַ דאָקטאָר".

— אַ דאָקטאָר גאָר, רעדט ער איהר איבער שטיל. זיי זיי־נען דאָך „אַ באַנטש סאָקערס".

ביים עסען דערצעהלט ער ווי איידער ער איז אינגעשלאָפֿען האָט זיך די מאַמע געזעצט אַנטקעגען און זי האָט אויסגעזעהן געזונט און אויסגעפּוצט אין שבת׳דיגע קליידער און געטייטעלט מיט׳ן פינגער צו מיר — טאַטעניו, צו וואָס? כ׳האָב מיינע אוי־גען נישט געגלויבט! געוואָלט זיך אויפזעצען, צו איהר צוגעהן, איז זי ווי אויסגעמעקט געווארען, און אַזוי בין איך עס אַרייב־געפאַלען אין שלאָף. — א, רעד זיך נישט איין, וועדט שוין אַלט, — האָט זיין ווייב דאָס אַוועקגעמאַכט אָהן אינטערעס.

ס׳איז נאָך געווען פֿאַר 10, ווי ער איז געגאַנגען שלאָפֿען. מאָרגען איז אַ וויכטיגער טאָג! איך מוז אין שאפּ זיין איידער איך גענה אין דער אָפּטאַנער סטאָר, וואו די גלאוונע „מאַכער" קומען מיט מיר זיך אויסגלייכען. מיט טאָג איז ער שוין געווען אויף, געוואָלט ארונטער פון בעט, נאָר עפּעס האָט זיך נישט געלאָזען. ער האָט אַ גאַנצען טאָג געפּיהלט ווי מען וואָלט איהם דורך אַ מאַנגעל דורכגעלאָזען. וואָלטען זיי, די מאַכער באַשטאַנען אויף זיינע באַדינגונגען, וואָלט ער זיכער פֿאַרענדיגט מיט זיי, נאָר גענה, אַז זיי זיינען נישט בעסער ווי די סאָקערס די דאָקטוירים... — אנטשולדיגט, האָט ער געבעטען די אייגענטימער פון דער דערפּינדונג, איך פּיהל זיך נישט גוט היינט, מיר׳ן דאָס לאָזען אויף קומענדיגער וואָך. זאָל זיין נאָך עטלעכע טעג; מיר קענען וואַרטען, אייער דעפּאָזיט גאַראַנטירט אונז גאַנץ גוט, וויסען זאָלט איהר אַז דער קאָנטראַקט לייענט זיך, אַז מיר זיינען נישט פֿאַראַנטוואָרטליך נאָכ׳ן 16־טען פון מאַנאַט. און מיט דעם זיי־נען זיי אַוועק.

דורך דער וואָך וואָס די ווייב איז אַוועק צו דער טאָכטער אין קאַנאַדע, האָט טאַטעלע געאַרבייט אויף אַלע כלים, אפשר וועט זיך איהם איינגעבען אַרונטערדריקען נאָך אַביסעל געלט.

געפיהלט האָט ער ניט גוט, געשלאָפען ווייניג־וואָס, אפעטיט האָט ער גאָרניט געהאַט, אַרום ברוסט־קאַסטען האָט ער געפיהלט ווי אַ פאַנצער, כאָטש נעם נאָר און צעשפיליי זיך און דאָ קריגט ער פון די מאַכער אַ וואָרנונג, אויב מען קומט נישט דורך דעם 16־טען, וועלען זיי דאָס פאַרקויפען צום גאַנצען טרייד. דאָס האָט איהם ווי אַ שאָס אין קאָפ געטראָפען. מיט'ן יאָלדעוואָטען בליק און שמייכעלע מאַכט ער דעם איינדרוק אַז איהם איז גרינג אַריינצונאַרען. די אָבער וואָס האָבען שוין מיט איהם געהאַנדעלט ווייסען אז דאָס איז נאָר אַן אָנשטעל, און אַז דער יאָלדעוואָטער איינדרוק איז נאָר אַ וועגטקע. די וואָס האָבען מיט איהם געהאַט צו טאָן, האָבען געוואוסט אַז איידער מען קומט מיט איהם דורך קען מען די לונגען פאַרלירען. ווי ער קריגט אַזוי די וואָרנונג פון די מאַכערס, אַז זיי קומען מעהר נישט. מיר האָבען שוין פאַרלאָרען געדולד... איז אויב איהר וועט וועלען וועט איהר אונז רופען, נאָר בתנאי, אַז איהר ווילט פאַרענדיגען...

מיט די לעצטע וועדטער פון די „מאַכער", ווי טאַטעלע האָט זיי באַצייכענט, איז אַ קליין דאָר גוי'עלע מיט פאַרגאַסענע קורצ־זיכטיגע, פיטשינקע אויגעלעך אַריין אין סטאָר און כמעט ווי אַרויפגעקראָכען אויף טאַטעלען, דערלאָנגענדיג איהם אַ טעלעג־ראַמע! וואו רויט אָנגעקניפט איז געוואָרען געפלעקט בלוי ביי איהם די באקען. מ'האָט זיך צו איהם געוונדעט: „וואָס עפענט איהר נישט די טעלעגראַמע? מיין זון יו נאָו, אין איטאַליע!"

איידער די טיר האָט זיך פאַרמאַכט מיט'ן בלינדען, אָבער שאַרף־הערענדיגען גוי'טשיק, האָט ער פון וויטען געשריען: אַ נאָ, ניט פון איטאַליע. די טעלעגראַמע איז מיט אַ פינטעל פון אויג געווען אָפען. ווי אַ שעמעוודיגער חתן'דל האָט ער פון טעלעגראַמע אַרויסגעשמייכעלט — „איך בין געוואָרען אַ זיידע" און דערבייַ באַמערקט, אַז נישט אומזיסט האָט זיך מיינע געריסען פאָהרען אין קאַנאַדע.

די מאַמע איז ביי דער טאָכטער אָפגעווען אַן אָכט טעג און געקומען צוריק צו אייגענע באַלעבאַטישקייט... קיינער אויסער זיי בייַדע האָבען די גרויסע שעהנע היים נישט אָנגעזעהן. די טעכטער און דער זון ניטא. משפחה האָבען זיי טאָקע צופיל ניט געהאַט, אָבער קיינער פון דער מ ש פ ח ה האָט זייער שוועל קיינמאָל ניט באַטראָטען. פון לאַנדסלייט אָדער פרייַנט איז דאָך שוין אָפגערעדט. אַ דאגה, נו, אַבי זי איז געווען פאַרנומען מיט באַלעבאַטישקייט...

היינט איז געווען איין טאָג פון 16־טען פון מאַנאַט. ביז איצט האָט ער נאָר פרובירט, היינט האָט ער געוואוסט און מיט זיך שוין אָפגעמאַכט אויך און אַביסעל צופיל אָנציען די „סטרו־נע" האָט ער מורא געהאַט. נאָך אַלעמען וועט ער זיי טאָן אַז זיי וועלען טאָקע אויסטיילען צום גאַנצען טרייד? ביז'ן סטראָשונאָק איז איהם גאָרניט איינגעפאַלען, איצט האָט איהם דאָס גוט געפלאָגט. אַלזאָ, ער וועט זיי היינט אָפרופען צו קומען מאָרגען מיט'ן לאָיער, ער וועט שוין זיין לאָיער אויך האָבען און אַ סוף אַן עסק! ער איז געווען גוט צעטראָגען, ער האָט אפילו נישט רעכט געפרישטיקט און האָט אפילו פאַרגעסען קושען די ווייב — גוד באַי. ער האָט דאָס נישט פאַרפעהלט אַ טאָג, זינט זייער חתונה. מעכאַניש, יעדען אין דער פרי איז ער צוגעקומען מיט די דינע קאָלטע ליפען. די קינדער פונקט ווי דער טאַטע, פלעגען דאָס טאָן ווי אַ פליכט, ניט ווי אַ פאַרלאָנג.

זעהר מוטיג איז טאַטעלע אָנגעקומען אין סטאָר. ניט ווי דער מרוק וואָס ער איז געווינליך געווען, נאָר מיט אַ שמייכעלע צו אַלעמען. אָפגענומען רעפאָרט פון אַלע סטאָרס, דורכגעקוקט בריוו, אונטערגעשריבען אַ בינטעל טשעקס, זיך אומרואיג אַ כאַפ געטאָן צום זייגער, הם, שוין 20 נאָך 10. די סעקרעטערין האָט איהם געקראָגען אויפ'ן טעלעפאָן די „מאַכער" „נו גוט, 10 אַזייגער איז גוט געגוג פאָר מיר. ניין, ניין, קיינע נייע פאָר־לאַנגען, איהר מעגט זיכער זיין", האָט ער אַריינגעשמייכעלט זיין שמייכעלע אין טעלעפאָן...

דעם טאָג פון 15־טען איז ער צו אַלעמען געווען גוט. מען האָט אויף איהם נישט באַמערקט אַ רגע פאַרכמורעטקייט. ער האָט נישט געקענט איינזיצען, ס'האָט איהם אונטערגעהויבען, ער וועט זיך צוכאַפען אין שאפ, ווידער באַטראַכטען ווי ס'זעהט אויס די נייע דערפינדונג. ער האָט דאָס שוין אָנגעקוקט מעהר ווי 50 מאָל פריער... זיין געשעפט איז געווען איינגעשטעלט ווי אַ שלאָס אין אַ קאַסע, יעדער זאַך האָט געאַרבייט מיט פינקט־ליכקייט.

פונקט אַרויסגעהענדיג פון שאפ האָט ער זיך דערפיהלט ניט גוט. ער האָט דאָס באַשולדיגט אַ געווייסען עסיד, וועלכער האָט איהם נאָך פאַרשאָדט וועג אַלס אינגעל ער האָט די אַרבייט זיך געלערנט. אַרויסגעהענדיג אויף דער גאַס איז איהם אָנט־קעגען געקומען אַן עלטערע פרוי, מיט'ן ערשטען קוק האָט זיך איהם געדוכט, אַז עס איז זיין מאָמע. מאָדנע, זינט זי איז גע־שטאָרבען איז וועג עס חלום'ט זיך איהם, אָדער וועג עס דוכט זיך איהם, זעהט ער איהר אין גאָרטען אוו ווי זי טייטעלט איהם מיט'ן פינגער — טאַטעניו, צו וואָס? דעם מאָל איז דאָס גאָר געווען אַן עלטערע פרוי אוו ווייט נישט געראָטען אין זיין מא־מען. ער איז אַריבער די גאַס אוו אַריין אין דראָג־סטאָר, גע־טרונקען אַן אַלקאַ־סעלצער אוו זיך דערפיהלט בעסער. ער האָט נישט געקענט באַשליסען: זאָל ער געהן איצט צו דעם אָפטאונער סטאָר וועט איהם צו שפעט אויסקומען געהן אַהיים, איצט אָבער איז נאָך צו־פרי צו געהן אַהיים. ער האָט אָבער אַליין ניט גע־וואוסט ווי ער קומט פונקט צו זיין סטייישאָן! נו, איז ער שוין געפאָהרען אַהיים.

די ווייב באַגעגענט איהם מיט פיהלסט שוין ווידער ניט גוט? זיין שמייכעלע האָט איהר באַרואיגט. ביזט אַ גוד באַי, מיר קענען שוין געהן עסען. ס'איז דער לעצטער אָוונט פון זומער וואָס מיר שפילען מא־זשאנג היינט. דעריבער בין איך צופריידען וואָס דו ביזט געקומען אַביסעל פריער. אַז מ'האָט אָפגעגעסען אוו איינגעשטעלט די באַלעבאַטישקייט... איז שוין געווען נאָענט צו 7. טאַטעלע טוט אָן זיין שטוב־כאַלאַט מיט די שטעק־שיך, זעצט זיך איין אין פאָטעל אונטערן לאָמפ אוו צע־וויקעלט זיין צייטונג. די ווייב איז איצט אויך פאַרטיג מיט זיך אוו נעמט ביי איהם טייל פון דער צייטונג. ביידע לייענען אוו שלאָגען זיך איבער מיט פראָגעס, ביז די ווייבעל גיט זיך אַ כאַפ אַז ס'איז שוין 8. איידער וואָס וועג איז זי שוין אַוועק.

***

וועג זי איז צוריקגעקומען, איז שוין געווען ניט ווייט פון 1. אַריינקומענדיג האָט זי נישט געקענט פאַרשטעהן פאַרוואָס דער

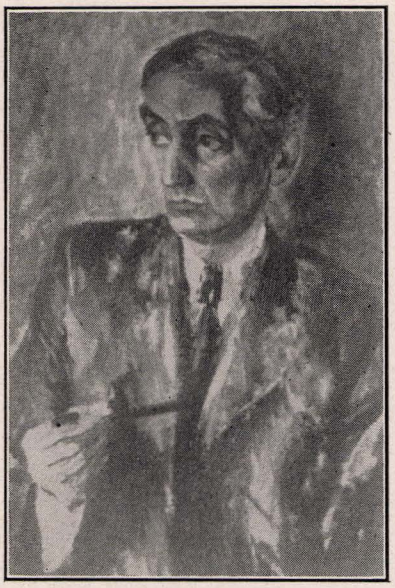
לאָמפּ איז אָנגעצונדען. זי פּאַרקוקט אין צימער זעהט זי ווי איהר מאַן זיצט אין אַ פּאָזע ווי פּאָטאָגראָפּירט צו ווערען! וואָס גייסטו נישט שלאָפען? ער ענטפערט ניט! זי געהט צו, גיט איהם אַ טשורק און ער פּאַלט אויפ'ן וועגטעל פון פּאָטעל. זיין מויל אָפּען, נאָר אין די אויגען זעהט זי ווי אַ פּאַרקילטען יויך, דער יאָלדעוואָטער אויסדרוק איז איצט מעהר ניט געווען...

קיין צו גרויסען ליאַרם האָט זי דאָ ניט געמאַכט און אָנגעגאַנגען מיט יעדער פּאַרלאַנג געשעפּטסמעסיג; דער זון אין איטאַליע, די טאָכטער אין קאַנאַדע איז נאָך אַ קימפּעטאָרין און ווייט. די לואיזיאנער טאָכטער איז אויך צו ווייט. גלייך אין דער פּריהאָט זי זיך געשטעלט אין פּאַרבינדונג מיט דער פּאַרוואלטונג פון מושב זקנים. דערצעהלט זיי, אַז דער מאַן איהרער האָט אַמאָל יאָ באַלאַנגט צו אַ סאָסייעטי, אָבער דאָס איז שוין גאָר אַ סך יאָהרען צוריק. הכלל זי וועט קויפען אַ פּלאַט שפּעטער, נאָר איצט דינט איהר נישט דער געדאַנק און וואָלט געוואָלט מ'זאָל איהר לאָזען דערווייל אַ שטיקעל ערד... ס'האָט געגעבען גענוג קאָמפּעדיע דעם פּאַרוואָלטער אַזאַ טראַגישקייט, לויט די טענות וואָס אַזעלכע האָבען נאָך... נאָך איהר פּאַרלאַנג איז טאָטעלע פּרייטאָג, 4 פּאַרנאָכט, דעם 16־טען פון מאַנאַט אַרונטערגעלאָזען געוואָרען אין אַ קאַסטען אין אַ „ביליגען" לאַנדסמאַנשאַפּטליכען קבר...

אויסער די אַרבייטער און אָנגעשטעלטע פון טאָטעלעס געשעפטען וואָלט מען דאָ קיין מנין משפּחה, פּריינט אָדער לאָנדסלייט, אַרײַנרעכענען די צוויי שאָפּערס, דעם „ראַבאַי" מיט די 2 גויים, וועלכע האָבען טאָטעלען אַרונטערגעלאָזען צו דער אייביגער רו, נישט געקענט אויפקלייבען! די אָנגעשטעלטע און אַרבייטער האָבען זיך אַרומגעקוקט אויף דער שטילקייט, געלאַסענקייט און געהאַט אַ גוד טיים צווישען זיך, אָפּגעגעבען פּאַרשידענע מיינונגען, זי געוויצעלט. די סעקרעטאַרשע פּאַרטרויט, אַז דער פּאַרשטאַרבענער האָט אַלץ איבערגעלאָזען צו איהר, צו דער וויב, מעהר ווי אַ מיליאָן. אויפ'ן אַנדערען זייט, איבער'ן וועג, קלאָגט אַ אידענע מיט באַנומענע קולות, די איינציגע טרערען וואָס דאָ וועלט פּאַרגאָסען! אָהן שום אויסדרוק שטעהט די אלמנה טיף אין איהרע געדאנקען, ווי פון אַ אָפּענעם זאָק בולבעס שיט זיך די זאָמד אויפ'ן קאַסטען אין קבר. דער „ראַבאַי" אַ פּאַרשמאַלצעווועטער אידל, שטעהט און צעקייט עברי... דעם לויה דירעקטאָרס צוויי אויטאָמאָבילען שפּיגלען זיך אין די שטראַלען פון דער זון. די גאַנצע טרויער צערעמאָניע נעמט ווינציגער ווי 5 מינוט. די אידענע וועלכע האָט אָקאָרשט געמאַכט אַזעלכע יללות, קומט צו מונטער, ווי ניט זי וואָלט דאָס פּאַרגאָסען טייכען טערעען און איז נייגעריג צו וויסען, ווי אַלט איז געווען דער מאַן, צי די פרוי? — אימיצער ענטפערט איהר — געווען אַ „מאַן", באַלד 51. „אַזוי?". זי איז אַוועק סמאָטשקענדיג. מיט'ן לעצטען קוק אויפ'ן קבר האָט זיך געקאָנט אויסדוכטען, אַז מעפיסטאָ דער טייוול שוועבט איבער'ן פרישען קבר אונטער דער באַלייכטונג פון דער זון מיט זיינע ווייכע פּאַרשפּיצטע פּאַנטאָפּעל, מיט די הערנער שפּיצען, וועלכע שטעקען אַרויס פון זיין מיץ, איינגעהילט אין זיין פּאַלעריגע און האַלט אין דער באַהענטשקעטער האָנט דעם פיר פינגערדיגען גאָפּל און שטורכעט צום קבר און ווערט צעפּלאַצט לאַכענדיג.

ביאַליסטאָקער וועבערס

פון ז. סעגאַלאָוויטש

ז. סעגאַלאָוויטש

אַמאָליגע וועבערס, בריט־בערדיגע אידען,
פּאַראַרבעטע, שטומע.
איין פּליצע אַביסעל אַ קרומע, —
בייטאָג און ביינאַכט און באַגינען
וועבען און וועבען
אָן זינען.

די זון פּלעגט די אויגען
דורך פענסטער פּאַרבלענדען,
נאָר אַרבעטען, אַרבעטען, גורטען די לענדען,
און דאַנקען דעם בורא
פּאַר בריוט און פּרנסה...

פון צוגאָב אויף יום־טוב
פּלעגט שמייכלען דאָס פּנים,
מיט בעל־הבית גלעזבט, נישט ווי שונאים.
גזוזסען,
געווועבט
און געצויגען אַ ניגון,
אַ רגע געקאַרגט צו פּאַרטרייבען די פליגען.
איין קעטע געענדיגט,
געזומען אַ נייע
און פריי ערשט געוואָרען...
צו דער לויה.

שמחה צפת

דער ערשטער ביאַליסטאָקער איד וואָס איז געקומען אין אַמעריקע

(אַ היסטאָרישע נאָטיץ וועגען אַ מערקווירדיגען לאַנדסמאַן)

פון דוד סאָהן

עס איז אַלעמאָל אינטערעסאַנט צו וויסען די געשיכטע פון דער אייגענער לאַנדסמאַנשאַפט, פון אונזערע ערשטע ביאַליס־טאָקער אימיגראַנטען אין אַמעריקע, פון זייער שווערען פּיאָ־נערען־לעבען דאָ אין לאַנד און ווי אַזוי ס׳איז אויסגעוואַקסען די איצטיגע גרויסע ביאַליסטאָקער לאַנדסמאַנשאַפט אין אַמעריקע.

אין דער „ביאַליסטאָקער שטימע" זיינען דורך די 28 יאָר וואָס זי דערשיינט, געווען געדרוקט אַ סך וויכטיגע מאַטעריאַ־לען איבער דער געשיכטע פון דער ביאַליסטאָקער אימיגראַציע אין אַמעריקע, און ניט אייניער פון אונזערע לאַנדסלייט האָט זיך מסתמא ניט איינמאָל געשטעלט די פראַגע: ווער איז געווען יע־נער ערשטער איד פון ביאַליסטאָק, וואָס האָט דער ערשטער באַטראָטען די אַמעריקאַנער ערד? מיר איז אויסגעקומען אַ סך מאָל וועגען דעם צו רעידען מיט פיל אַלטע לאַנדסלייט, מענשען וואָס זיינען שוין דאָ אין לאַנד 50—60 יאָר און נאָך לענגער. דאָס זיינען ביאַליסטאָקער זקנים, וואָס זיינען דאָ גע־קומען אַנהויב די אַכציגער יאָרען און זיי דערציילען, אַז ווען זיי זיינען דאָ געקומען אין אַמעריקע איז שוין דאָ געפונען דעמאָלט אַ היפּש צאָל לאַנדסלייט, וועלכע זיינען שוין געווען אין אַמעריקע אַ שיין ביסל יאָרען פון פריער.

עס איז קיין שום צווייפל, אַז ביאַליסטאָקער איידען האָ־בען זיך שוין געפונען אין אַמעריקע אַרום אַנהויב די פופציגער יאָרען פון 19טען יאָרהונדערט, דאָס הייסט, מיט אַרום ניינציג יאָר צוריק. איך געדענק, ווי דער זקן אהרן באַיאַרסקי, ע״ה, איינער פון די גרינדער פון דער „בית הכנסת אנשי ביאַליס־טאָק", האָט מיר מיט יאָרען צוריק, דערציילט, אַז ווען ער איז געקומען אין אַמעריקע אין 1884, איז שוין דאָ געווען זיין פאָ־טער פון צען יאָר פריער. און זיין פאָטער האָט אים דערציילט, אַז ווען ער איז געקומען אין ניו־יאָרק אין 1874, האָט ער שוין דאָ געטראָפען ביאַליסטאָקער לאַנדסלייט. דאָס זעלביגע האָט אויך באַשטעטיגט אונזער באַוואוסטער לאַנדסמאַן, הערב ר׳ חיים שראַגא בראָדסקי, ע״ה, אייניער פון די ערשטע טויער אין אונ־זער לאַנדסמאַנשאַפט, וועלכער איז געשטאָרבען אין נויאָרק, נ. דזש., אין 1937, אין עלטער פון נאָענט צו 90 יאָר.

ווי איך האָב שוין אַמאָל דערציילט אין דער „ביאַליסטאָ־קער שטימע", געפינט זיך אַ דאָקומענט — אַ קאָפּיע פון אַ טשאַרטער, וואָס איז אַרויסגעגעבען געוואָרען צו אַ „ביאַליס־טאָקער אונטערשטיצונגס פאַראיין", אין ניו־יאָרק, אין 1864, דאָס הייסט, מיט 78 יאָר צוריק. דער פאַראיין האָט עקזיסטירט בלויז אַ פּאָר יאָר און איז אויפגעלייזט געוואָרען צוליב מחלוקות צווישען די מיטגלידער. איך האָב זיך אָנגעשטויסען אויף דעם דאָזיגען דאָקומענט דורך אַ צופאַל, וועו איך בין דערווויילט געוואָרען אַלס פרעזידענט אין ביאַליסטאָקער פאַראיין „סומך נופלים", אין 1925.

עס האָט זיך אַרויסגעוויזען, אין יענער צייט, אַז דער „סומך נופלים", וואָס איז געגרינדעט געוואָרען אין 1886 און איז פון אונזערע עלטסטע ביאַליסטאָקער סאָסייעטיס, האָט ניט געהאַט די גאַנצע צייט קיין טשאַרטער, כאָטש ער האָט שוין עקזיס־טירט אַ סך יאָרען. אַלס פרעזידענט און אַקטיוואַר מיטגליד, האָב איך זיך פאַראינטערעסירט צו מאָדערניזירען דעם פאַראיין, וועלכער איז צו יענער צייט געווען שטאַרק אָפּגעשטאַנען און האָט געפאָדערט געוויסע רעפאָרמען. דאָס ערשטע, פאַרשטייט זיך, איז געווען אַרויסצונעמען פאַרן סומך נופלים אַ טשאַרטער פון סטייט און מאַכען אים פאַן אַן אמתע געזעצלעכע סאָסייעטי. אָנגעבענדיג אַן אָפּליקאַציע פאַר אַ טשאַרטער, האָט זיך אַרויס־געוויזען פון די רעגירונגס־רעקאָרדס, אַז נאָך אין 1864 איז שוין קאָפּערירט געוואָרען אין ניו־יאָרק אַ „ביאַליסטאָקער אונ־טערשטיצונגס פאַראיין". יענער פאַראיין, ווי שוין דערציילט, האָט עקזיסטירט נאָר אַ פּאָר יאָר.

פון מיינע אַלע שמועסען מיט ביאַליסטאָקער זקנים, פון אַלע פאַרשידענע אויספאָרשונגען און נאָכזוכענגען, בלייבט אומ־באַשטרייטבאַר דער היסטאָרישער פאַקט, אַז דער ערשטער ביאַ־ליסטאָקער איד וואָס איז געקומען קיין אַמעריקע איז געווען אַ גענוג מער פרטים וואָס איך וויל איצט דערציילן, וויייל איך אַליין האָט זיך אָנגעהערט וועגען אים אַזוי פיל אינטערעסאַנטע זאַכען, וואָס מאַנכע פון זיי קלינגען כמעט ווי לעגענדעס און פאַרדינען מען זאָל עס פאַרצייכענען.

עס געפינען זיך נאָך איצט אַ סך אַלטע לאַנדסלייט ביי אונז, וועלכע האָבען געקענט שמחה׳ן זייער גוט, געדענקט זיינע „שטוקעס" און זיינע אַוואַנטיורעס, און זיי דערציילען נאָך איצט וועגען אים פאַרשידענע מעשיות.

איך אַליין האָב געהאַט די געלעגענהייט צו זען שמחה׳ן בלויז איין מאָל. דאָס איז געווען מיט אַרום 36 יאָר צוריק, וועו איך בין געווען ערשט אַ פּאָר וואָכען אין אַמעריקע. איך האָב זיך מיט אים באַקאַנט ביי אַ לאַנדסמאַן אין הויז, אויף הענרי סטריט, וואו שמחה פלעגט זיין אָפּטער גאַסט. עמיצער האָט מיר אָנגעווויזען אויף אים און געזאָגט, אַז דער איד איז שוין קרוב צו הונדערט יאָר, אָבער איך האָב עס ניט געוואָלט גלויי־בען, וויייל שמחה האָט אין דער אמתן אויסגעקוקט פיל אינגער און איז געווען פול מיט לעבען, גאָרניט ווי אַ זקן פון נאָענט צו 100 יאָר.

אין די שפּעטערדיגע יאָרען איז מיר אַ סך מאָל אויסגע־קומען צו הערען פון באַקאַנטע לאַנדסלייט, „אַלד טיימערס", ווי יוסף ליפּניק, ירחמיאל ליפשיץ, אַלטער קושעס, לואיס גאָלד־מאַן, פיליפּ טאַשמאַן און אַנדערע, דערציילען אינטערעסאַנטע פרטים פון שמחה׳ס לעבען, פון זיינע אָפּטע רייזעס פון און צוריק קיין אַמעריקע, פון זיינע פאַרשיידענע באַגעגענישען און אַוואַנטיורעס, פון וועלכע מען וועט באַקאַנט מיט אַ געשיכטע וועגען אַ מענשען וואָס איז אויסערגעווייניגלעך אינטערעסאַנט.

שמחה צפת איז געקומען קיין אַמעריקע אין 1842, דאָס

הייסט, מיט איבער 100 יאָר צוריק. ווי ער האָט שפּעטער דערציילט, איז ער דאָ געקומען אויף אַ זעגעל־שיף, וואָס איז געגאַנגען פון לאָנדאָן און איז געפֿאָרען חדשים לאַנג אויפן ים. אין ניו־יאָרק האָט ער דעמאָלט ניט געפונען קיין שום לאַנדסלײַט פון אונזערע מקומות און זיין ערשטע סטאַנציע איז געווען אויף וואַטער סט., בײַ איסט ריוועד, בײַ אַ האָלענדישע פאַמיליע.

שמחה צפת איז אַלט געווען 28 יאָר ווען ער איז געקומען אין ניו־יאָרק, אַ הויכער, שטאַרקער יונג, אַן אמתער גיבור. זיין שטאַרקייט, זיין מוט, זיין אומדערשראָקענקייט האָבען געמוזט אַרויסרופען גרויס באַוואונדערונג און אָפשיי בײַ די אַרומיגע גוי׳אישע שכנים זיינע, און ניט געקוקט וואָס ער האָט שוין דעמאָלט געטראָגען אַ בארד און ניט פאַרלוירען זיין אידישקייט, איז ער אויפגענומען געווארען אין די קריסטלעכע קרייזען פון אַרום וואַטער סטריט ווי אַן אייגענער מענש און האָט זיך מיט אַלעמען גוט צונויפגעלעבט.

שמחה האָט געקראָגען אַרבעט בײַ אַן עקספּאָרט פירמע, וואו ער פלעגט דאַרפען אָנלאָדען די שיפען און אָנדערע שווערע אַרבעט און ער האָט ניט שלעכט פאַרדינט.

ווען עס האָט זיך אָנגעהויבען דער היסטאָרישער „גאָלד ראָש" קיין קאַליפאָרניע אין 1848, איז שמחה געווען צווישען די ערשטע חברה לייט פון דער איסט וואָס האָבען זיך אַוועקגעלאָזען זוכען גאָלד. ער האָט זיך געשלעפּט חדשים צופוס און מיט פערד און וואָגען צוזאַמען מיט אַ גרופּע געוואָגטע יונגען איבער די דעמאָלטדיגע ווילדע וועגען פון אַמעריקע, זיך געשלאָגען מיט אינדיאַנער און רויבער וואָס זיינען זיי באַפאַלען אויף די וועגען און ער איז צוויי מאָל פאַרוואונדעט געווארען. ענדלעך האָט ער זיך דערשלאָגען קיין קאַליפאָרניע, וואו ער איז אָפּגעווען צוויי יאָר צייט און קיין גאָלד ניט אַנטדעקט. ער האָט באַשלאָסען צו פאָרען צוריק קיין איראָפּע.

ער איז צוריק געקומען קיין ביאַליסטאָק וואו ער האָט פאַרבראַכט אַ שטיקעל צייט און באַשלאָסען צו פאָרען קיין ארץ־ישראל, וואו ער האָט געהאַט נאָענטע משפּחה, פונוואַנען ער איז אין אַ פאָר יאָר אַרום צוריקגעקומען קיין אַמעריקע. דאָ האָט ער זיך אָנגעשלאָסען אין דער אַמעריקאַנער אַרמיי, אונטער דער קאַמאַנדע פון געניראַל מעקלאלען און אויסגעדינט דריי יאָר. שפּעטער איז ער געווארען אַ פאַרמער אין מינעסאָטאַ.

אין 1860, אַ יאָר פאַרן קריג, האָט אים ווידער אַרומגעכאַפט די וואַנדער־לוסט און ער איז ווידער אַוועק קיין אייראָפּע, געקומען קיין ביאַליסטאָק וואו ער איז אָפּגעווען אַ קורצע צייט און ווידער אַוועק קיין ארץ ישראל. עס איז אַ סברא, אַז דאָרט אין ארץ ישראל האָט שמחה, אין עלטער פון 46 יאָר, צום ערשטען מאָל חתונה געהאַט.

אין 1865 איז שמחה ווידער געקומען קיין אַמעריקע. אויף דער דאָזיגער רייזע האָט ער זיך דעמאָלט באַקאַנט מיט דעם שפּעטערדיגען באַנקיר און באַוואוסטען אידישען פילאַנטראָפּ, יעקב שיף.

די באַקאַנטשאַפט איז פאָרגעקומען אויפן שיף, וואָס האָט זיי ביידען געפירט קיין אַמעריקע: יעקב שיפ׳ן — דעמאָלט אַ יונגער בחורל, צום ערשטען מאָל, און אונזער שמחה׳ן — שוין צום דריטען מאָל. שיפ׳ן איז אָפּנים זייער געפעלען געווארען דער מגושם׳דיגער ריזיגער שמחה מיט דער שיינער שוואַרצער בארד און אייזערנע הענט. ער האָט זיך מיט אים צוזאַמענגעראַטעוועט און אפשר צום ערשטען מאָל געזען פאַר זיך דעם עכטען טיפּ פון אַ פּשוט׳ן געזונטען רוסישען פאָלקס־איד. פון יענער רייזע אָן איז געשלאָסען געווארען אַ פריינטשאַפט צווישען שמחה׳ן און שיפ׳ן אַזוי, אַז אָפילו אין אַ סך יאָרען שפּעטער, ווען שיף איז שוין דאָ געווען דער באַוואוסטער מיליאָנער און פילאַנטראָפּ, האָט ער נאָך אַלץ געדענקט אין יענעם מערקווירדיגען רוסישען איד און פלעגט שמחה׳ן צושיקען רעגעלמעסיג יעדען חודש אַ טשעק. דערציילען טאָקע די לאַנדסלייט, אַז איינמאָל האָט געטראָפען ווען שיף איז געווען פאַרריזט אין אייראָפּע, האָט זיין היגער אָפּיס פאַרנאַכלעסיגט אַ פּאָר מאָנאַטען אַרויסצושיקען די טשעקס צו שמחה׳ן, איז שמחה אַוועק צו שיפ׳ס אָפּיס מיט אַ ירגזון, האָבען אים די באַדינער געוואָלט משלח זיין, האָט ער זיך צעשריען: „איך ווייל זען מיין יאַנקלען, לאָזט מיר צו צו מיין יענקלען'. די געוואָלדען האָט שיף וועלכער איז שוין געווען צוריק פון אייראָפּע דערהערט אין זיין פּריוואַטען אָפּיס און איז אַרויסגעקומען זען וואָס ס׳קומט פאָר. ער האָט דערזען שמחה׳ן אַ צעפלאַמטען, גרייט אַלעמען צו צעריסען, האָט אים שיף אַריינגענומען צו זיך אין אָפּיס און געהייסען גלייך אויסשרייבען אַ טשעק אוף דערביי געטאָדלט דעם באַאַמטען וואָס האָט געהאַט אויפזיכט איבער זיינע טשאַריטי ענינים פאַר וואָס ער פאַרנאַכלעסיגט צו שיקען שמחה׳ן זיין מאָנאַטלעכען טשעק.

שמחה האָט פינף מאָל באַזוכט ארץ ישראל און אַלע זיינע פינף נסיעות אויפן ים האָבען אים גאָרניט געקאָסט. ער האָט שוין געהאַט זיינע איינפאַלען ווי צו קריגען אַן אומזיסטען טיקעט. אַגב, האָט אַ שיפס־טיקעט דעמאָלט באַטראָפען גאָר אַ קליינע סומע. אַ פּאָר מאָל איז ער פון דאָנען געפאָרען קיין אייראָפּע מיט אַן אָקסען־שיף, אויף וועלכער ער האָט זיך פאָר־דונגען צו אַרבעטען און ער האָט נאָך פאַרדינט עטלעכע דאָלער פון זיין רייזע.

זיינע אָפּטע באַזוכען אין ארץ ישראל האָבען געהאַט אַ שייכות מיט זיין פאַמיליע לעבען. דאָס פלעגט ער אַלע פינף־זעקס יאָר פאָרען באַזוכען זיין פרוי, מיט וועלכער ער האָט געהאַט אַ טאָכטער. זיין פרוי איז צוליב שטרענגער פרומקייט קיינמאָל קיין אַמעריקע ניט געקומען, אָבער דער טאָכטער האָט ער יאָ אַריבערגעבראַכט. וואָס פון איר איז דאָ געווארען וועיסט מען ניט.

פאַר די אַלע לאַנגע יאָרען וואָס שמחה איז געווען אין אַמעריקע, האָט ער דורכגעטאָן פאַרשיידענע מלאכות: געווען אַ שיפען־אַנלאָדער (לאָנגשאָרמען), אַ לייבאָרער, אַ פישער, אַ קויליען־מיינער, אַ סאָלדאַט, אַ פאַרמער, אַ נאַכט־וועכטער און פאַרשיידענע אַנדערע מלאכות. זיין אַוואַנטוריסטישע נאַטור און זיין גבורה האָט אים געטריבען צו די שווערסטע ריזיקאַלישע אַרבעטען און אונטערנעמונגען. ער איז געווען אַן אומדערשראָקענער מענש, ליב געהאַט געפאָרען און ליב געהאַט גוט צו לעבען, אַ סך אַריינעסען, אַריינטרינקען. זיין גרויסער אַפּעטיט האָט געהאַט אַ שם.

ווען שמחה איז געווארען אַלט, האָט ער געמוען עסען „טעג" בײַ די לאַנדסלייט. און וועגען שמחה׳ס אַפּעטיט דערציילט מיר אונזער חשובער לאַנדסמאַן, דער זקן פילים טאַשמאַן, פון יאָנקערס, וועלכער איז אין יענע צייטען, אין די ניינציגער יאָרען, געווען אַ רייכער בוטשער אויף ברום סטריט, אַז ווען שמחה פלעגט קומען צו אים „עסען זיין טאָג", איז אויפן טיש געווען צוגעגרייט אַ לעבעל בריוט פון 2 און האַלב פונט, עט־

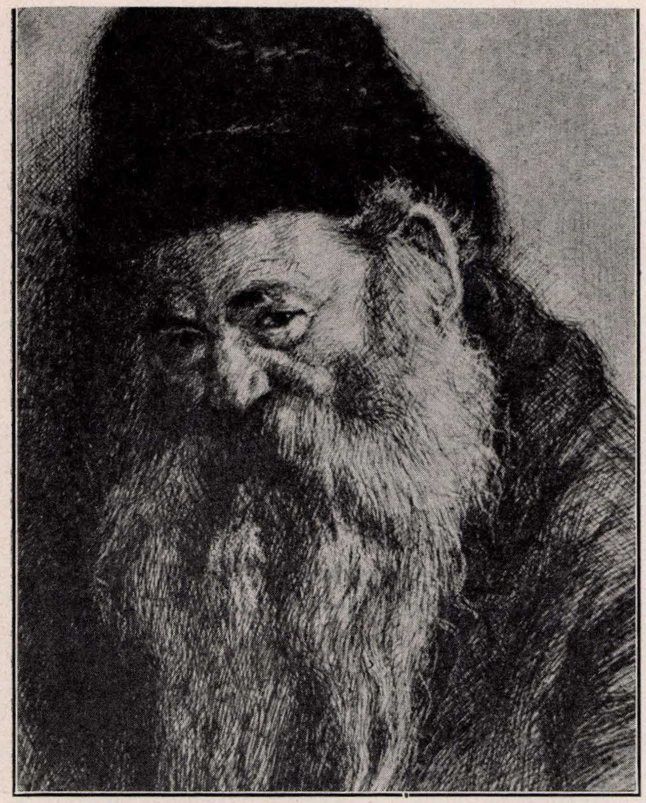
לעכע זעמעל, אַ גאַנצער הערינג געמאַכט מיט עסיג און ציבעלעס, דערנאָך פלעגט מען אים געבען אַ גרויסען טעלער מיט פלייש פון אַ פּאָר פונט (קיין פלייש האָט דאָך ביי אַ בוטשער ניט געפעלט, בפרט פלייש איז אין יענע יאָרען געווען זייער ביליג — 7־8 סענט אַ פונט, אַ שיסעל האָבערגריץ (קרופּניק) און דערנאָך פאַרבייסען מיט גאַנצען קנאָבעל־וואורש (אַ דאַרע קישקע) פון אַ פונט און אַ האַלב. דערביי איז דער מאָלצייט ניט דורכגעגאַנגען אָהן „אַ ביסעל בראָנפען" און אַ„פיינטעלע ביר".

אַ צווייטער „טאָג" איז געווען ביי אונזער לאַנדסמאַן דזשעק סאָפער. דאָרטען פלעגען אומישנע אַריינקומען די שכנים פון הויז, זיך צוקוקען אויפן „בייז־וואונדער" ווי אַ מענש קען אַריינעסען. האָט איינמאָל די מרס. סאָפער, זייער אַ וואוילע פרוי, פּרובירט מאַכען פאַר שמחה'ן אַ מילכיגען מאָלצייט פון אַ פּאָר פונט פיש, לאָקשען מיט קעז, קאַשע מיט מילך און לאַטקעס מיט קאַפע און אַ דוצען ראָלס. דער מאָלצייט איז געווען אַ גרויסער מיט דער פולער האַנט, אָבער שמחה, ווייזט אויס, איז אַוועק פון טיש אַ הונגעריגער, ווייל ער איז באַלד פון דאָרטען אַרונטערגעקומען צו דער מרס. גראָסמאַן (די מוטער פון די איצטיגע אייגענטימער פון „האָטעל גראָסמאַן" פון לייקוואוד), וועלכע האָט געוואוינט אויף איסט בראָדוויי און זיך באַקלאָגט, אַז ער איז טויט־הונגעריג, אפשר האָט זי עפּעס פאַר אים „איבערצוכאַפּען דאָס האַרץ". מרס. גראָסמאַן, אַ גרויסע ווירטין, האָט פאַר אים באַלד געגרייט אַ טיש כיד המלך און שמחה האָט אַלץ צורעכט געמאַכט, ווי ער וואָלט טעג ניט געגעסען.

די לאַנדסלייט דערציילען, אַז שמחה האָט געקענט אויפּעסען „בערג גאַנצע". עס איז קיינמאָל ניט געווען פאַר אים „קיין גענוג", און מען האָט שוין געוואַוסט, אַז ווען ער קומט עסען ביי עמיצען זיין „טאָג", מוז מען צוגרייטען פאַר אים „ווי פאַר אַ פּאָלק סאָלדאַטען".

אונזערע פּאָר סאָסייעטיס, וואָס האָבען דעמאָלט עקזיסטירט, פלעגען האָבען שמחה'ן אָפט צו אַ באַזוך ביי זייערע מיטינגען. דאָ האָט ער באַדאַרפט האָבען אַ נייעם בגד, דאָ האָט אים אויסגעפעלט אויף דירה־געלט פאַר זיין צימער, אַזוי יעדעס מאָל עפּעס אַנדערש. איינמאָל איז ער געקומען צו דעם „סומך נופלים" מיט אַ בקשה פאַר אַ „נייעם שוך". האָט מען אים דאָך געפרעגט: „וואָס עפּעס איין שוך?" האָט ער געענטפערט אַז דעם צווייטען שוך וועט ער שוין קריגען ביי די „בראָדערלי לאָוו". אַזוי איז טאַקע געווען: דער „סומך נופלים" האָט אים געגעבען אַ דאָלער און האַלב פאַר איין שוך און „בראָדערלי לאָוו" די זעלבע סומע פאַר דעם צווייטען שוך. די דאָזיגע „טראַדיציע" צו געבען שמחה'ן יעדען יאָר אַ נייעם שוך האָבען די אויבענדערמאָנטע צוויי סאָסייעטיס אָנגעהאַלטען ביז'ן לעצטען טאָג פון שמחה'ס לעבען.

אַ געוויסע צייט אויף דער עלטער, האָט זיך שמחה אויפגעהאַלטען אין בית המדרש הגדול אויף נאָרפאָלק סטריט, וואו ער פלעגט קריגען אָפט אַ פּאָר דאָלער שטיצע. מאַכט זיך איינמאָל אַזאַ געשיכטע: דער „ניו יאָרק דזשוירנאַל" איז אַרויסגעקומען מיט דער גרויסער סענסאַציע, אַז דער באַרימטער גענעראַל קרוגער, דער בורישער פּרעזידענט, איז אָנגעקומען אין ניו יאָרק אינקאָגניטאָ. געווען איז דאָס אין 1899, אין דער צייט פון בורען־קריג מיט ענגלאַנד אין אַפריקע. אויף מאָרגען

שמחה צפת

איז אַרויסגעקומען די „ניו יאָרק וואָירלד", און אויסגעלאַכט זיך פון דעם „דזשוירנאַל'ס" סענסאַציע און געשריבען, אַז די גאַנצע געשיכטע מיט גענעראַל קרוגער איז אַ ליגען וואָס איז פאַבריצירט געוואָרען אין דער רעדאַקציע פון „ניו יאָרק דזשוירנאַל".

די געשיכטע האָט אַרויסגערופען אַ גאַנצען שטורעם אין דער ענגלישער פּרעסע און דער „דזשוירנאַל" האָט געמוזט „גוטמאַכען זיין בלאָף". וואָס טוט מען? איז איינער פון די פיפיגע רעפּאָרטערס פון „דזשוירנאַל" געפאַלען אויף אַ גוטען געדאַנק. ער איז אַוועק אויף דער אידישער איסט סאַיד זוכען אַזאַ טיפּ מיט אַ באָרד, וואָס זאָל זיין ענלעך צו דעם גענעראַל קרוגער. געזוכט און געפונען.

אויף מאָרגען איז אַרויסגעקומען דער „דזשוירנאַל" מיט אַ פראָנט פּיידזש בילד פון דעם „גענעראַל קרוגער", אין זיין פולען יוניפאָרם און נאָכאַמאָל דערציילט מיט אַ זיכערען טאָן, אַז גענעראַל קרוגער איז אין ניו יאָרק און איז אַפילו געווען אין רעדאַקציע פון „דזשוירנאַל", וואו מען האָט גענומען פון אים האָט די פּיקטשור וואָס איז געדרוקט אויפ'ן פראָנט פּיידזש. די אַנדערע ענגלישע צייטונגען זיינען געוואָרען געפלעפט און פאַרלאָרען דעם שלאַכט, און דער „דזשוירנאַל" האָט געוואונען.

מעשה שטן, האָט איינער פון די בעלי בתים פון בית המדרש הגדול גראָד יענעם טאָג אַריינגעקוקט אין „ניו יאָרק דזשוירנאַל" און דערקאָנט אונזער שמחה'ן אַלס דעם „גענעראַל קרוגער". שמחה האָט זיך מודה געווען אַז ער האָט געקראָגען פאַר דער שטיקעל אַרבעט אַ פינף־און־צוואַנציגער. ער האָט אָבער פאַר דער מעשה פאַרלוירען זיין שטיצע פון בית מדרש הגדול.

אַ צווייטען מאָל האָט שמחה פּאַראורזאַכט אַן עפּענטלעכען סקאַנדאַל דורך אַ בילד, וואָס ער האָט פּאָזירט פּאַר דעם באַוואוסטען מאלער, מאַקסים סוזאנאָוו. דאָס איז געווען מיט עטלעכע און דרייסיג יאָר צוריק, וועז דער מאלער האָט געזוכט אַן אינטערעסאַנטען טיפּ וואָס ער האָט געוואָלט מאָלען אַלס „רב הכולל". דעם טיפּ האָט ער געפונען אין שמחה'ן, וועמען ער האָט געצאָלט דריי דאָלער אַ וואָך פּאַר'ן קומען פּאָזירען. דאָס דאָזיגע בילד איז ווירקלעך אַ מייסטערווערק. ערשט מיט אַ פּאָר יאָר צוריק איז דאָס בילד געווען אויף אַן אויסשטעלונג אין עדיוקיישאַנאַל אַלייענס", צווישען אַ סך אַנדערע בילדער וואָס דער פּאַרשטאַרבענער אַרטיסט האָט איבערגעלאָזען. אַ רעפּראָדוציע פון דעם בילד ווערט געדרוקט אין דעם אַרטיקעל.

שמחה איז קיינמאָל אין זיין לעבען ניט געווען קראַנק. ער האָט קיינמאָל קיין ברילען ניט געדאַרפט. ער איז געווען געזונט אויף אַלע זיינע חושים ביז'ן לעצטען טאָג פון זיין לעבען. און געלעבט האָט ער, ווי איך האָב שוין פריער דערציילט, ביז 103 יאָר.

ווען די צאָל פון אונזערע לאַנדסלייט האָבען זיך דאָ אין די שפּעטערדיגע יאָרען געוומען פּאַרגרעסערען און די ביאַליסטאָקער קאָלאָניע אויף דער איסט סייד האָט זיך צעוואַקסען און מען האָט אָנגעהויבען פּראָווען שמחות, חתונות, ברית'ן, בר מצוות, פלעגט מען שמחה'ן מוזען לאָדען צו די שמחות, אַניט איז געווען „הימעל עפען זיך". אַ סך מאָל פלעגט ער קומען אַליין, ניט געבעטענערהייט, אויב ער האָט זיך נאָר דערוואוסט, אַז ערגעץ וואו ביי אַ לאַנדסמאַן קומט פּאָר אַ שמחה. ער פלעגט אַרויפשפּרינגען אויף אַ שטול אין מיטען שטוב, מיט אַ גרויסע טיי־גלאָז בראָנפען אין האַנט און געבען אַ געשריי מיט אַ לייבען־קול, אַז אַלע פלעגען אויפציטערען: „אַהן שמחה'ן איז קיין שמחה ניט, מזל־טוב „לחיים" און אַריינקערען אין זיך די גאַנצע גלאָז בראָנפען.

אַ סך שפּאַס פלעגט זיך מיט אים אָפּטאָן אין אונזער ביאַליסטאָקער בקור חולים אויף איסט בראָדווי, וואו שמחה פלעגט כמעט אַלע טאָג קומען זיך זען מיט לאַנדסלייט, אויסגעפינען נייעס און זיצען און שמועסען. ער איז שוין דעמאָלט געווען נאָענט צו הונדערט יאָר, אָבער דער קאָפּ איז נאָך געווען גוט און דער גוף אייזען־שטאַרק. ער האָט געהאַט אָט די „חזקה" צו קריגען צוויי מאָל אַ יאָר די „תוכחה". דער מנין פון בקור חולים פלעגט אים צאָלען פופציג סענט פּאָר תוכחה. קיין גרויסער למדן איז ער ניט געווען. וואָס די תוכחה איז, האָט ער צופיל ניט געוואוסט. ער האָט קוים געקענט אַביסעל דאַוונען. איינמאָל האָט אים חברה אָנגעצויגען, אַז די תוכחה האָט אַ סך קללות און פּאַרוואָס זאָל ער זיך לאָזען אַזוי פיל אָנשילטען פּאָר בלויז פופציג סענט. האָט ער טאָקע דערקלערט אַ סטרייק און באַסטאַ. מען האָט אים אויפגערופען צו דער תוכחה, אָבער ער גייט ניט, שלעכט, וואָס טוט מען? האָט מען געמוזט מיט אים „סעטלען דעם סטרייק" און אים געהעכער דעם פרייז פון דער תוכחה אויף אַ גאַנצען דאָלער.

געשטאָרבען איז שמחה צפת אין זיין איינזאָמען צימער אויף דיוויזשאָן סטריט, אין 1917. זיין טויט איז געווען זייער אַ גרינגער. ער האָט זיך געלייגט שלאָפען און איז מער ניט אויפגעשטאַנען.

אין אַ מושב זקנים

פון **עזרא קארמאן**

צוויי אַלטע
זיצען אין איין צימער
און פּאַרברענגען באַזונדער
זייער צייט.

איינער איז אַכציג,
און דער אַנדערער
איז איבער נייניציג שוין העט־וויט.

טיפּע עלטער,
געשענקטע יאָרען,
און גאָט'ס וואונדער.

דער אַכציגער
זיצט איינגעבויגען איבער אַ שיסעל
מיט אַ געקעכץ,
עם טרייסלען זיך ביי אים די הענט,
ער עסט און קרעכצט,
און יעדעם מאָל,
וועז ער טראָגט־צו דאָס לעפּעל צו דעם מויל,
גיסט ער אוים אַ ביסעל אויף זיין קאַמזויל.

דער נייניציגער
איז וויים, ווי אַ טויב,
קורצזיכטיג,
נאָר נאָך נישט בלינד.
ער איז אינגאַנצען טויב
און שאָקעלט נאָכאַנאַד מיטן קאָפּ.
ער שפּילט אַליין מיט זיך אַ קערטעל —
אַ טערטעל־מערטעל.
מישט די קאָרטען, ווי אַ קינד,
נעמט און וואַרפט אַוועק,
לייגט־צו און נעמט אַראָפּ,
גייט אַ גאַנג און דעקט,
און פּאַרווויילט זיך מיט דער שפּיל.
ער רעדט צו זיך אַליין מיט אַ גזאַנג,
און מיט הנאה קרעקט:
— אָט אַזוי, ריכטיג, אַ גאַנג איז אַ גאַנג.

און דערווייל
קוקט ער אַלע וויל
מיט די קורצזיכטיגע אויגען,
ווי יענער זיצט איינגעבויגען,
אויף זיין שכן, דער אַלטער קנאַכען,
ווי ער פאַרענדיגט עסען דאָס געקעכץ,
און נעמט שוין בענטשען.

דער נייניציגער
לאָזט אויך אַרויס אַ יעכץ,
און זאָגט מיט טרויער
און באַדויער: — אוי,
ער איז שוין דאָך גאָר קיין מענטש ניט.

זוניגע בילדער פון מיין יוגענד־בלוטיגע שטיקער פון מיין האַרץ

(די נייע מאַדערנע תלמוד־תורה אויפֿן נאָמען פון זאב וויסאָצקי)

פון **יעקב יערוזאַלימסקי**

דאָס יאָר 1905, וועלן עס איז אויסגעבויט געוואָרען די מאָדערנע תלמוד תורה און די רעמעסלענאיע (האַנט־ווערקער שולע), איז געווען פאַר ביאַליסטאָק א יאָר פון גרויסע פּאָליטישע, סאָציאַלע און קולטורעלע דערגרייכונגען.

אין זעלבען יאָר עפענט זיך די ביאַליסטאָקער קאָמערץ־שולע פאַר מיידלעך, ווי אויך די פּראָפּעסיאָנעלע פאַך־שולע פאַר מיידלעך, ביי יודעל קאַלעצקין אויפֿן הויף אין ליפּאָוע גאָס. אויך ווערט געגרינדעט אין זעלבען יאָר, די שפּעטער בארימטע ביאַליסטאָקער קולטור געזעלשאַפט „אידישע קונסט" וועלכע ווערט אין יאָר 1916, אונטער דער דייטשער אָקופּאַציע, געלייטעט דורך דעם רעדאַקטאָר פון „דאָס נייע לעבען" פּסח קאַפּלאַן, אַלס דער לייטער פון דער ליטעראַרישער און מוזיקאַלישער טייל, מיט דער מיטווירקונג פון זיין זון יוסף קאַפּלאַן. אָבער אויך אין דעם זעלבען יאָר טרעפט אונזער ביאַליסטאָק „דער שבת נחמו" פּאָגראָם (יולי 1905) מיט א רוסישער מיליטערישער שטראָף עקספּעדיציע אויף סוראזער גאָס, פאַר דער אידישער רעוואָלוציאָנערער טעטיגקייט, אין וועלכער עס קומען אום איבער דרייסיג ביאַליסטאָקער אידען...

די שטורעמדיגע ווינטען פון דער רעוואָלוציאָנערער עפּאָכע אין רוסלאַנד, האָט געשאַפען אַן איבערבדוך אין דער קליינ־בירגערלעכער איישטעלונג פון די אידען, און עס האָט אָנגעהויבען דער הערשען דער לאָזונג: „מלאכה איז מזל ברכה"...

אַלס רעזולטאַט, וועלט אין יאָר 1905, לויט דער איניציאַטיוו פון יודעל קאַלעצקי, א רייכען סוחר, געזעלשאַפטלעכען טוער און בעל־הבית פון הייזער אויף ליפּאָוע גאָס, געעפענט די נייע מאָדערנע תלמוד תורה און די רעמעסלענאיע אויפן נאָמען פון זאב וויסאָצקי, וועלכער איז דער הויפּט מעצענאַט און אויסהאַלטער פון די צוויי אינסטיטוציעס, און אַלס דירעקטאָר פון רעמעסלענאיע, באַשטימט ער טאַקע זיין אייגענעם זון, סאָמואיל יוליאַנאָוויטש קאַלעצקי.

זאב וויסאָצקי, איז דעמאָלט באַרימט איבער גאַנץ רוסלאַנד אַלס דער קעניג פון טיי, און אין די פּאַרוואַרפענסטע ווינקלען פון גיגאַנטישען רוסלאַנד, פון וואַרעמען קאָווקאַז ביז דעם קאַלטען סיביר, פון די רייכסטע זאַלען פון רוסישע פּריצים ביז דער שטרויענער כאַטקע אין אַן איינזאָמען דאָרף, איז באַקאַנט דאָס פּעקעלע טיי אין זילבער פּאַפּיר, מיטן גאָלדענעם אויפ־שריפט: „טשאַי וו. וויסאָצקי". און ביאַליסטאָק געניסט פון די חסדים פון דעם טיי־מאַגנאַט, ווייל וויסאָצקי איז דער מחותן פון ביאַליסטאָקער אָנגעזעענעם כלל־טוער: חיים בער זאַקהיים.

אין יאָרן שפּעטער נאָך דער באַלשעוויסטישער רעוואָלוציע, אין אָקטאָבער 1917, האָט קורסירט פאָלגענדער וויץ איבער גאַנץ רוסלאַנד, וועלכער האָט געדאַרפט אילוסטרירען די מאַכט פון די איידען... לויט דעם וויץ זיינען דריי וויכטיגסטע זאַכען אין רוסלאַנד געלעגען אין מעכטיגע אידישע הענט: די טיי ביי וויסאָצקין, די צוקער ביי בראָדסקין, און די מלוכה ביי טראָצקין...

היינט ווייסען מיר, וואָס פאַר א דויערענדען ווערט עס האָבען אידישע קאַפּיטאַלען, אידישע גדלות און אידישע מאַכט...

אויף א גרויסען רונדען פֿלאַץ, וואָס האָט זיך געצויגען אין אונטערגרונט פון כאַנייקעס און אין פּראָנטאָווען טייל ביז ליפּאָוע, אייגעראַמט פון רעכטס מיטן קריסטלעכען שפּיטאָל, און לינקס מיט באצערס הויף, האָבען זיך געפונען די געביידעס פון דער מאָדערנער תלמוד־תורה און רעמעסלענאיע.

טיף אין הינטערגרונד, האָט זיך געפונען די תלמוד־תורה, א נייע דריי־שטאָקיגע געביידע, מיט ברייטע האַלב רונדע מאָדערנע פענצטערס, געבלאַנקט מיט איר נייקייט און געמאַכט דעם איינדרוק ווי מוליאַרעס וואַלטען נאָרוואָס פּאַרענדיגט זייער אַרבעט...

דער תלמוד־תורה האָט מען געפונען מאָדערנע, ווייל אין ביאַליסטאָק איז געווען אַן אַלטע תלמוד־תורה אין אַן אַלטמאָדישער געביידע, וואו די אינגלעך האָבען באַקומען אַן אָרטאָדאָקסישע, קאָנסערוואַטיווע, רעליגיעזע דערציאונג, אָן וועלטלעכער בילדונג. פונקט דער היפוך, איז געווען די נייע־געשאַפענע תלמוד־תורה אויפן נאָמען פון זאב וויסאָצקי: א גרויסע, נייע געביידע; ברייטע פענסטער, פול ליכט און לופט און א גרויסער הויף צו שפּילען זיך. מען האָט געלערנט חומש און רש"י (ר' שלמה יצחקי) און תנ"ך (תורה נביאים, כתובים) שלחן ערוך, דקדוק, חיבורים און העברעאיש, רוסישע און אידישע ליטעראַטור און געשיכטע (גרעצ'ס), געאָגראָפּיע און אַריפמעטיק, געזאַנג (דורכן באַוואוסטען דיריגענט פון ביאַליסטאָקער כאָר־שול בערמאַן) און אָפילו פיזישע איבונגען (גימנאַסטיק), וואָס דאָס איז געווען דעמאָלט דער קולמינאַציע־פונקט פון מאָדערניזם...

די נייע תלמוד־תורה האָט שוין פאַרמאָגט אַזא מאָדערנעם פּעדאַגאָג אין העברעאיש, חומש און תנ"ך, ווי דער שפּעטער באַרימט געוואָרענער שרייבער און רעדאַקטאָר, קולטור טוער און מוזיקער: פּסח קאַפּלאַן. מיר איז באַשערט געווען ער זאָל

זיין מיין ערשטער לערער פון העברעאיש און מיין ערשטער רעדאַקטאָר... אַ מאַדנער קאָנטראַסט איז געווען זיין אויסער־לעכער אויסזען און אינערלעכער אינטעלעקט. די נאַטור האָט אים באַ'עוול'ט פיזיש און רייך באַלוינט גייסטיג, ווי דאָס איז אַן אָפּטע דערשיינונג און האָט אַ פיליזאָפישע באַגרינדונג... ער איז געווען קורץ געוואַקסען, נישט פּראָפּאָרציאָנעל; קורצע פיס און פיל לענגערער אויבערשטער טייל פון קערפּער, וואָס האָט זיך וואַקלענדיג געבויגען אין גאַנג; האָט אַבער זיין קאָפּ מיטן ענערגישען אויסזען, עטוואָס איינגעפּאַלענע באַקען מיט קינבאַקען, פול מיט אַנטשלאָסענהייט און טיפע, קלוגע, דורכ־דרינגלעכע אויגען, וואָס האָבען ווי אַדורכגעשפּיזט זיין מיט־שמועסער, אונטערגעוואָרפענע אונטער דער ווירקונג פון זיין טיפען, קלוגען, אַנאַליטישען דענקען... ער איז געווען אָפּט דע־ספּאָטיש, וואָס איז דער פּאַל ביי פיל טאַלאַנטירטע אויטאָדי־דאַקטען און „סעלף מייד מען", וואָס אַרבעטען זיך אַרויף מיט זייער אייגענער ענערגיע און אויסערגעווענלעכע פּעאיגקייטען. זיינע פּירושים אויפן תנ"ך, זענען מיט זיין אַביסעל הייזעריג־לעך אָבער דייטלעכער דיקציע און שפּראַך רייכקייט, געווען אַזוי ביבליש היסטאָריש אינטערעסאַנט און פּאַרכאַפענד, אַז ער האָט געהאַלטען דעם גאַנצען קלאַס אין שפּאַנונג. און לייענעדיג שפּע־טער ביי מיין באַזוך אין יולי 1939 אין ביאַליסטאָק, זיין בוך „ביבלישע געזאַנגען", האָט פּאַר מיר אויפּגעבליצט יענע אום־פאַרגעסלעכע שעה'ן פון זיינע תנ"ך־לעקציעס, וואָס איך האָב מיטגעמאַכט אין מיינע קינדער־יאָרען אין תלמוד־תורה... אגב אורחה, איז דאָס געווען אין ביאַליסטאָק און אין פּסח קאָפּלאַנ'ס „אונזער לעבען", מיין לעצטע פּאַרעפענטלעכע דערציילונג אויפן אייראָפּאישען באָדען (דאָס איז געווען די דערציילונג: „דימענט שניידער" פון לעבען פון בעלגישע דימענט־אַרבעטער).

פּאַר מיינע אויגען שטייט נאָך אויך דאָס געשטאַלט פון דירעקטאָר פון דער נייער תלמוד תורה, ווען איך בין צוויי יאָר אַ תלמיד געווען: פון הויכען, קרעפּטיג געבויטען סאמסאן יא־קאָוולעוויטש גראָסמאַן, מיט זיין גלאַט געראַזירטען, גויאיש'ן פּנים און שוואַרצער, געדיכטער קוטשמענע האָר, וואָס האָט אין פּא־עטישע לאָקען געפּאַלען איבער זיינע אויערען, ווייל ער איז שטענדיג געגאַנגען אַן אַ היטעל און זיין פּרעכטיגען אַק־צענטירטען, שאַרפען רוסיש, — אָט דער שטאָלצער נאַציאָנאַ־לער רוסיפיצירטער איד, מיטן גויאישן פּנים און גוטער אידי־שער האַרץ, זיך פּאַרמאָסען מיט אַלע כוחות צו דערציען אין אָט דער מאָדערנער תלמוד תורה, — צו וועלכער דער נאָמען האָט זיך אָפּילו ניט געקלעפּט — די אידישע קינדער אַלס שיינע, ריינע, נאַציאָנאַלע שטאָלצע אידען מיט זעלבסטווירדע, וואָס זאָל אַרויסרופען רעספּעקט צו זיך... און עס איז קיין צווייפּעל נישט, אַז אַזוינע באַרימטע פּעדאַגאָגען, ווי רעדאַקטאָר פּסח קאָפּלאַן און דיריגענט בערמאַן, האָבען גראָסמאַנען פיל מיטגעהאָלפּען. אָט די גרויסע פּיגור פון פּסח קאָפּלאַן, נויטיגט זיך נאָך אין ביאָגראָפּער; און איך מוז אויסדריקען אַנערקענונג צו אונזער רעדאַקטאָר דוד סאָהן, דעם טאַלאַנטפּולען שרייבער, וואָס אָט וואַרעמע נשמה פון אַ קולטור־טורע, און איז אַ קענער און ליבהאָבער פון אידישער ליטעראַטור. אין זיין דיספּאָזיציע געפּינט זיך אַ רייכער קאַרעספּאָנדענץ אַרכיוו פון באַרימטע מענשען, צווישען זיי פיל בריוו פון פּסח קאָפּלאַנען, וואָס וועל־לען זיין אַן אומשעצבאַרער מאַטעריאַל פאַרן צוקונפטיגען ביא־גראַף פון פּסח קאָפּלאַנען.

אויך דיריגענט בערמאַן, איז געווען ביי אונז פּאָפּולער און באַליבט. מיר האָבען געהאַט אַ באַזונדער שטאָלץ און פּאַרגע־ניגען צו אָבסערווירען בערמאַנען, וויסענדיג אַז ער איז אונזער לערער, זיין רואיגען, געלאַסענעם גאַנג פיל מיט זעלבסטווירדע; זיין שטאָלצע, גלייכע פּיגור, מיט זיין ווייסען, איידעלען פּנים, קלוגע אויגען, און וואונדער־שיינע, ווי געשניצטע געזיכט טיי־לען; זיין זילבערנע קאָפּ האָר און שפּיציג, פּיין צוגעשאַרפּען בערדעלע. געווען איז ער שטענדיג געקליידעט אין זיין אייבי־גער, טאָפּעלטער בלויער פּעלערינע איבער די אַקסלען, וואָס האָבען אים געמאַכט אויסזען ווי אַ פּראָפּעסאָר פון אַ מוזיקאַ־לישער קאָנסערוואַטאָריע.

און אָט זע איך פּאַר מיר די געשטאַלט פון לערער דרוסקין, וואָס איז געווען אַ הויך געבילדעטער מענש און שפּעטער אַליין געעפענט אַ גימנאַזיע אין ביאַליסטאָק. אויך לערער דרוסקין איז געווען פון די רוסיפיצירטע אינטעליגענטען, מיט זיין זוי־בער אַריסטאָקראַטישען אויסזען און בערדעלע פון אַ פּראָנצוי־זישען קונסט מאָלער פון „מאָנפּאַרנאַס" און קאָרעקטער האַל־טונג, וואָס האָט געצוואונגען אָפּילו די אינגלעך פון כאַנייקעס, מירקעס געסעל און קראטשאקעס צו האָבען פּאַר אים דרך־ארץ.

דערפּאַר האָבען מיר אָבער געהאַט צוויי לערערס, וואָס האָ־בען ביי אונז קיין מזל נישט געהאַט און מיר האָבען זיי דער־גאַנגען די יאָרען...

איינער פון זיי איז געווען דער לערער פון העברעאיש רא־קאָווסקי: אַ מיטעלוואוקסיגער, געלער, מיט אַ טרוקען, קאָלטען געזיכט און בייזע אויגען. מיר האָבען אויף זיין געזיכט קיינמאָל קיין שמייכעל נישט געזען און ער איז געווען אַ מענש פון שטרענגער דיסציפּלין. וועג אַ שילער פלעגט פּאַרשפּעטיגען און פלעגט עפענען די טיר פון קלאַס וואו ראַקאָווסקי האָט געלערנט, פלעגט דער גאַנצער קלאַס מיט אַ פּאַרכאַפּטען אָטעם וואַרטען וואָס דאָ וועט זיין. ראַקאָווסקי פלעגט זיך דערנענטערען מיט לאַנגזאַמע טריט צום קרבן, און זיין געל־באַשפּרינקעלטער גע־זיכט פלעגט רויט ווערען ווי זיינע האָר... אָהן עפּעס צו זאָגען פלעגט ער אַ כאַפּ טאָן דעם שילערס ראַנעץ מיט די ביכער און אַ שלייַדער טאָן אין אַנדער ווינקעל פון קלאַס, און דעם אינגעל אַנהויבען צו טרייסלען ווי אַ לולב... און אָפּטמאָל ווען דער שילער פלעגט נישט אַרויסווייזען געגנוג געהאַרצאַמקייט צו אַזאַ האַנדלונג און וואָגען צו פּראָטעסטירען, פלעגט ער אים אפילו אַראָפּלאָזען אַ פּאָטש...

דער צווייטער לערער, דווקא אַ שטילער, וואָס האָט אָבער ניט נושא־חן געווען ביי די שילער, איז געווען דער לערער פון רוסישער היסטאָריע און געאָגראָפּיע, און באַקאָנט אין ביא־ליסטאָק אַלס אַ גוטער פּעדאַגאָג און לערער אין יאָפּעס שולע, איז געען דער לערער לוסטערניק.

לוסטערניק פלעגט שטענדיג זיין אָנגעבלאָזען, וואָשנע, מיט זיין קליינעם קערפּער, ראָז פּעטלעכען פּנים. געגאָנגען איז ער אָנגעטאָן אין אַן אָפּיציעלען, גרינעם מונדיר מיט גאָלדענע קנעפּ, און אויף זיין פּנים האָט געוזט אַ זעלבסט־צופרידענע גאווה. און נישט איינמאָל האָט פּאַסירט, אַז וועג דער לערער לוסטערניק האָט געטייטעלט מיט דער אוקאזקע (שטעקעלע) אויף דער געאָגראָפּישער לאַנד־קאָרטע, וויייזענדיג די אַרכי־פּעלאָגען אָדער אַרקטישע לענדער פון נאָרד פּאָל, סיביר, אָדער אַלאַסקאַ, — פלעגט זיך אַ שילער אונטער׳גנבֿ׳ענען און אויסשמירען אים די גאָלדענע קנעפּ מיט טינט, און אַזוי ווי

ער פלעגט האָבן אַ געוואוינהייט צו האַלטן די הענט אויף הינטן, לעבן די די הינטערשטע גאָלדענע קנעפּ, פלעגט ער אויסשמירן די פינגער מיט טינט... און ווישענדיג דעם שווייס פון זיין פעטטן פּנים אויסשמירן אויך דעם פּנים און אַפילו די נאָז מיט טינט... ווען ער פלעגט זיך אומדרייען מיטן פּנים צום קלאַס און די שילער פלעגען דערזען זיין פּנים אַן אויסגעשמירטען מיט טינט, וואָס האָט אים געמאַכט אויסזען ווי אַ טאטואירטען אינדיאַנער, פלעגט דער גאַנצער קלאַס אויסשיסען אין אַ ווילדען געלעכטער... און וואָס מער זיי פלעגען קוקען אויפן פּנים פון לערער, אַלץ מער פלעגען זיי היסטעריש לאַכן... לוסטערניק פּנים פלעגט פאַרלאָפען ווערען מיט בלוט פון כעס און ער פלעגט אַרויסלויפען פון קלאַס און אין צען מינוט אַרום אַן אַרומגעוואַשענער, צוריק־קומען אין באַגלייטונג פון דירעקטאָר, סאמסאָן יאקאָוולעוויטש גראָסמאַן.

דערזעענדיג דעם דירעקטאָר פלעגען די קינדער מיט־אַמאָל שטיל ווערן. און גראָסמאַן פלעגט אויסציענדיג יע־דען וואָרט אין זיין פּרעכטיגען רוסיש, זיי האַלטען אַ ביטערע לעקציע וועגען דערציאונג און גוטע מאַניערען, און פאַרענ־דיגען זיין שאַרפע דרשה מיט פאַרביטערונג און אויסרופען:

— ניע זאַביוואַיטיע טוט ניע טאַלמוד טאָרא! (פאַרגעסט נישט, דאָ איז נישט די תלמוד תורה)...

יעדען פרימאָרגען פלעגט דער דירעקטאָר גראָסמאַן מא־כען אַן אינספּעקציע איבער די פיר קלאַסען. און ווען ער פלעגט אַרייַנקומען פלעגען זיך אַלע שילער אויפשטעלען און זיך צוריקזעצען און אַ שטילקייט פלעגט הערשען אין קלאַס. ער פלעגט באַטראַכטען יעדען שילער צי ער איז אַרומגעווא־שען, אַרייַנקוקען אין האַלז און אין די אויערען צי זיי זיינען נישט שמוציג; פלעגט באַטראַכטען די קליידער צי זיי זיינען ריין און צי די קנעפּלעך זיינען איינגענייט. און ווי איז געווען צו אַ אינגעל וואָס איז געקומען מיט אַ שמוציגען האַלז, שמוציג אויערען, אָדער האָבען צעריסענע קליידער צוליב אַ געשלעג אויף דער פערעמענע (פויזען מיט אַ שילער...). ער פלעגט דאַן צו־נויפּפרעסען די די ליפּען, צונויפּזשמורען די אויגען און בייַ דער אַלגעמיינען שטילקייט פון קלאַס, פלעגט ער דעם שילער אַרויס־פירען אין מיטען קלאַס און שאַרף אַקצענטירענדיג יעדען וואָרט אין זיין ערשט־קלאַסיגען ליטעראַרישען רוסיש, פאַרענדיגען מיט זיין שטענדיגען פּזמון וואָס האָט געקלינגען מיט חוזק און איראָניע:

— ניע זאַביוואַיטיע, טוט וואָס ניע טאַלמוד טאָרא!...

איך האָב געהאַט שטענדיג דאָס געפיל, אַז דער שטאָלצער, געבילדעטער, רוסיפיצירטער סאמסאָן יאקאָוולעוויטש גראָסמאַן, ליידעט אומענדלעך, וואָס ער איז דער לערער און דירעקטאָר פון אַ לערן־אנשטאַלט מיטן נאָמען תלמוד־תורה . . . די סיבה דערפון איז געווען, וואָס דער נאָמען פון דער אַלטער תלמוד־תורה איז געווען דער סינאָנים פון אָפּגעשטאַנענקייט און קאָנ־סערוואַטיוויזם פרומקייט, און זיך געפינען אין הענט פון מדרי־כים, וואָס זיינען געווען פרעמד צו וועלטלעכער בילדונג.

אין דער נייער תלמוד־תורה, פונקט ווי אין דער אַלטער, האָבען זיך געלערנט מערסטענס קינדער פון בעל־מלאכות און אָרימען מיטעלשטאַנד, און דאָס איז געווען קאָנטיג אויף זייער קליידונג און פּעקלעך עסענס אין זייערע ראַנצעס... קונציג פאַרלאַטעט תחתונים׳לעך, פאַרטשאָבעטע זעקלעך, קינצלערי־שע אַריינגעזעצטע לאַטקעס „אויפן ריכטיגען אָרט", און אין די קני, בורקעלעך און פאַלטאָס איבערגענייטע פון טאַטען, אָדער אויסגעוואַקסענע, און איבערגעניצעווטע פון עלטערע ברידער...

אָבער אויך אין די פּעקלעך עסען, וואָס ליבע, געטרייע, אָרימע ביאַליסטאָקער מאַמעס פלעגען „מיטגעבען" אין שולע כדי צו באַרואיגען אַביסעל דעם מאָגען אויף די „פּערעמענעס", איז געלעגען דער דלות... אין די ברוין פּאַפּירענע זעקלעך (וואָס געווײַנלעך פלעגט מען מיט זיי איבערדעקען דעם שטער־צעל פון שבת׳דיגען טשאָלענט, באַדעקט מיט קאָרטאָפּעל־שאָ־לעכץ), האָט זיך געפינען אַ שטיקעל ראָזעווע ברויט מיט אַ שטי־קעל געווענדזשעטע הערינג; ביי אַ מער פאַרמעגלעכען, אַ שטיקעל געבייטעלטען ברויט מיט היימיש־געמאַכטען „קלאָפּס" מיט קנאָ־בעל; און ביי נאָך מער פאַרמעגלעכערען, אַ גריסקע מיט דאָרע קישקע, אָדער אַ ביאַליסטאָקער קוכעלע מיט אַ שטיקעל כאַל־וואָ, וואָס דאָס איז שוין געווען אַ שטיקעל לוקסוס, און די חברים פלעגען אויסבעטלען אַ שטיקעלע צו פאַרזוכען... דער־צו פלעגען די מער פאַרמעגלעכע באַקומען צו עטלעכע קאָפּי־קעס, וואָס דאָס האָבען זיי שוין פאַרטאַכלעווועט ביי דער „וויי־בעלע", דאָס הייסט, ביי דער אידענע מיטן בופעט, וואָס איז געווען אַן איינפאַך הילצערנער טישעל אַוועקגעשטעלט זומער אויפן הויף און ווינטער אין קאָרידאָר פון שולע, מיט אָנגע־שטעלטע גוטע זאַכען פאַר קליינע קונדען...

געווײַנלעך האָט מען בייַ דער וויבעלע, וועלכע מען פלעגט באַפאַלען בייַ דער „פּערעמענע" ווי די פליגען, געווען אויסגע־שטעלט פאַלגענדע „דעליקאַטעסען": ברוין־גלאַנציגע בייגעל פון תנחום דעם בעקער, גרעטשענע אולניקלעך, קיטשמיטש און נאוועגע (אַזעלכע צוקערקעס באַשאָטען מיט רייז אָדער מאָן), פליישעלעך (רונדע, וויבע, קאָלירטע מאַרמעלאַדקעס), באַרימ־טע לאַנדרין צוקערקעס... מיט וועלכער געשיקטקייט „די וויבעלע" פלעגט זיך ספּראַווען מיט אירע צענדליגער קונימ־לעך, איז פאַר מיר ביז היינט אַ רעטעניש, ווייל די „פּערעמענע" פלעגט דויערן נאָר צען מינוט... און געווען שוין אַזעלכע „מאַרקסיסטען" צווישען די אָרימע שילער, וואָס האָבען זיך שוין באַצויגען מיט ביטול צו „פּריוואַט אייגענטום" און געהאַל־טען פאַר אַ מצוה שטילערהייט אַוועק׳לקח׳נען אַ „איריזעל", אָדער אַ קוגעלע פון דער „וויבעלעס בופעט...

צווישען די צווויי גרויסע געביידעס פון תלמוד תורה און רעמעסלענאָיע, וועלכע זיינען געווען פאַראייניגט דורך איין גרויסען הויף, האָט אַ שטיק פלאַץ פאַרנומען דער גאָרטען פון גויאישען שפּיטאָל, אָס איז געווען אַרומגעצוימט מיט אַ נידע־ריגען פּאָרקאָן, אזוי, אַז די שול אינגלעך פלעגען אַרויפקריכען אויפן פּאָרקאָן און רואיג צוקוקען, וואָס אין גויאישען שפּיטאָל קומט פאָר... און איך וועל קיינמאָל ניט פאַרגעסען, ווי אין גאָרטען צווישען די שפּיטאָל פּאַציענטען, וואָס זיינען אַרום־געגאַנגען אין גרוי־לייוונטענע כאַלאַטען און שטעק־שיך, האָט זיך געפינען אַ שיינע, יונגע, קריסטלעכע מיידל, מיט אַ קאָפּ לאַנגע, צעלאָזענע, בלאָנדע האָר און אָפּענער ברוסט (וואַרשיינ־לעך געווען פּסיכיש אָבנאָרמאַל) און עטלעכע טעג שפּעטער, ווי בין איך פאַרציטערט געוואָרען, ווען אין גאָרטען, דאָס מאָל אַ ליידיגען פון די פּאַציענטען, אויף אַן איינפאַכען הילצערנעם טיש אויף וועלכען מען פלעגט סעקציאָנירען (פאַלמעסען) מתים, האָב איך דערזען דער שיינער, בלאָנדער שיקסעל, מיט די בלאָנדע צעלאָזענע האָר, אַ טויטער אויפן טיש און אַ דאָקטאָר

האָט מיט אַ שארפען לאנצעט אָפגעדעקט די הויט פון איר מאַרך און זיך גערויעט אין אירע געהירען... עס איז געווען אַ זומער־דיגער טאָג און אַ מאַסע פליגען האָבען זיך גענדרייט אַרום דעם טויטען קערפער, און עפעס אַ שפיטאָל־גוי האָט פוילן, על פי יוצא וועגען געפאָכט מיט אַ גרינעם צווייגעל איבערן טויטען קערפער, אָבער די פליגען האָבען רואיג זיך געזעצט אויף די טיי־לען פון טויטען קערפער וואָס זיי האָבען געפינען באַקוועם... די סצענע האָט מיך אויפגעשוידערט צוליב צוויי זאַכען: ווי אַ שטאָטישער גויאישער שפיטאָל האָט זיך געקענט דערלויבען פאָלמעסען אַ טויטען קערפער אָפצוגיין, אין מיטען גאָרטען מיט פילע יונגע קינדער זיצענדיג אויפן פאַרקאַן, און וואָס פאַר אַ גוואַלדיגען סאַניטאַרען פאַרברעכען ער איז באַגאַנגען, פאַל־מעסענדיג אַ טויטען קערפער וועלכען פליגען האָבען רואיג געבינסען, און צעטראָגען שפּעטער צוויישען די איינוואוינער, פאַר־אורזאַכענדיג עפּידעמישע קראַנקהייטען.

די סצענע האָב איך זיך דערמאָנט אין צוזאַמענהאַנג דער־מיט, וואָס אין ביאַליסטאָק, אויף אַלעקסאַנדראָווסקי גאַס (וואַר־שעווער) האָט עקזיסטירט אַ אידישער שפיטאָל, וואָס איז געווען אַ מוסטער פון מעדיצינישער אויסשטאָטונג, באַהאַנדלונג און סאַניטאַרער ריינקייט, און דאָך האָבען אַ גרופּע פויילישע קריסט־לעכע שטאָט־פאָטערס, אַרויסגעגעבען אַ פּנקס ביאַליסטאָק (איך גלויב אין 1932) און לויט זייערען פויליש קריסטלעכען נוסח, אויפגעהויבען אין הימעל די פאַרדינסטען פון די פויליש־קריסט־לעכע קולטור טרעגער און כלל טוער, און מינימיזירט די גרויסע קולטורעלע סאָציאַלע און אינדוסטריעלע פאַרדינסטען פון די ביאַליסטאָקער אידישער כלל־טוער...

איך דערמאָן זיך, אַז אויף מיין באַזוך אין ביאַליסטאָק, אין יולי 1939, אין אַ דריי שעה׳דיגען פערזענלעכען געשפּרעך מיטן אומגעקומענעם גרויסען געלערנטען און היסטאָריקער ש. הערשבערג, ז״ל, וועלכען איך האָב דעמאָלט געטראָפען אויף דער דאָטשע אין צערטעלס וואַלד, ביי מיין שווער צבי הערש כהן ע״ה, האָט מיר ש. הערשבערג טאָקע מאָטיווירט זיין שרייבען דעם „פּנקס ביאַליסטאָק״ אַלס רעהאַביליטאַציע און היס־טאָרישען אמת, פאַר די גרויסע פאַרדינסטען פון דער ביאַליס־טאָקער אידישער באָפעלקערונג. ער האָט מיר דערמאָנט עפעס איינעם אַ קאַנאָפּנסקי אָדער קוואפינסקי, לאוניק, פון ביאַליס־טאָקער שטאָט־ראָט (וואָס איז געווען דער איניציאַטאָר פון דעם שענדלעכען גויאישען פּנקס ביאַליסטאָק) און וואָס האָט באַוע־גען אים, ש. הערשבערגען, שאָפען דעם אמת׳ען היסטריש ריכ־טיגען „פּנקס ביאַליסטאָק״, וואָס זאָל אויפדעקען אין דער פולער מאָס דעם ריזען אָנטייל פון ביאַליסטאָקער אידען אין דעם אויפ־בוי פון דער שטאָט.

„וואו נעמט מען פערד און וואָגען
די קינדער יאָרען צו דעריאָגען...״
יאָר 1909:

ניין יאָר בין איך אַלט געוואָרען, וועג איך בין אין דריטען קלאַס פון דער נייער תלמוד־תורה אָנגעקומען, און עלף יאָר בין איך אַלט געווען, וועג איך האָב איר געענדיגט. צוויי זיסע, ליכטיגע יאָרען האָב איך דאָרט פאַרבראַכט, לערנענדיג דאָרט די שיינקייט און היסטאָרישע גרויסקייט פון אונזער אידיש פאָלק, און דערוויסענדיג זיך אונזער רייכע, שטאָלצע פאַרגאַנגנהייט דורך דעם חומש און תנ״ך, און דאָרט האָב איך אין זיך אינ־געזאַפט די שיינקייט פון די ווערק פון די ערשטע אויפגייענדע שטערען פון דער העברעאישער ליטעראַטור און פון איר פאָ־עזיע, און זיך דערצויגען אין עסטעטישען שטאָלץ פון אַ נא־ציאָנאַלען אידען. עס פלעגט מיר קלינגען אין מיינע אויערען די שטאָלצע וועלטער פון חנוכה־ליד:

„דו ביסט אַמאָל אַ פאָלק געווען,
דו האָסט אַמאָל אַ לאַנד געהאַט...״

איך פלעג יעדען פרייטאָג בייטען די ביכער אין ביבליאָ־טעק פון תלמוד־תורה און שפּעטער, וועג איך האָב איר שוין אויסגעשעפּט, האָב איך געהאַט די זכיה צו באַקומען ביכער פון דער פערזענלעכער ביבליאָטעק פון אונזער דירעקטאָר גראָסמאַן.

אין וויטעדיגע פרייטאָג־צו־נאַכטס׳ן, נאָכ׳ן עסען, וועג אין שטוב פלעגט זיין וואַרעם פון אויסגעהיצטען קאַכליאָווען אוי־וועג, און די קופּערנע בונקעלע פלעגט זינגען, זידען און בולקען אין אויבערשטען אויוועלע, און מיין מאַמעלע פלעגט מיר סער־ווירען מחיה׳דיגען טיי מיט ציטרין, פאַרביסענע מיט דער מאַ־מעס מאַלינקעס, איינגעמאַכטס „הלוואי מען זאָל ניט דאַרפען״, וויייל געווייגלעך פלעגט מען נוצען די מאַלינקע סאָק צום שוויצען, וועג אימיצער איז קראַנק געווען.

די פרייטאָג־צונאַכטיגע ליכט פלעמעלעך פלעגען זיך שוין בויגען כורעים פאַר׳ן אויסגיין, זיך ראַנגלענדיג, ניט וועלענדיג אויסגעלאָשען ווערען, ווי לעבעדיגע נשמות וואָלטען אין זיי געזעסען... און אָנפילען די שטוב מיט אַ זיסען טשאַד פון חלב־ליכט, וואָס ביז היינט רופען זיי ביי מיר אַרויס פרייטאָג־צונאַכט דעראיינערונגען און זיסע אומעט געפילען פון פאַרשוואונדענע יונגע יאָרען אין דער מאַמעס היים...

דער טאַטע פלעגט אַוועקגיין לערנען אַ שיעור מיט די בעל־מלאכות אין פּועל צדק פון כאַנייקאַוועג בית מדרש, און די מאַמע פלעגט „אַוועקפאַלען״ אַ טויט מידע אין די קליידער אויף דער שוואַרצער, גלאַנציגער סאַראַטענער קושעטקע, פלעג איך זיך אַוועקזעצען איבער העברעאישע ביכלעך אונטערשפּא־רענדיג די באַקען מיט ביידע הענטלעך... און מיט דער קראַפט פון דער שרייבערשער פאַנטאַזיע פון די ביכלעך, פאַרבראָקט מיט מיין אייגענער פאַנטאַזיע, פלעג איך זיך אויפהויבען ביז צום פאַלאַפ, עפענען דעם דאַך און אַרויספליען אין הויכען, ווייטען, אויסגעשטערענטען הימעל צו אַ לופט שפּאַציר אין די ווייטע לענדער צו די קאַליפען פון פערסיע און שאכן פון באַג־דאַד; צו דער פרינצעסין שעכערעזאדע פון טויזענט און איין נאַכט, מיטן פליענדען, לעגענדאַרען לופט טעפּיך, און באַוואו־דערען די כישוף־דיגע נסים פון איין וויש מיטן האַנט, איבער אלאדינ׳ס צויבער לאָמפּ...

און אָט בין איך צווישען די קינדער העלדען פון אַנדערסענס און ברידער גרימ׳ס מעשה׳לעך... אָט בלאָנדזשע איך איבער דער גרויסער וועלט אין אַ שטערענדיגער נאַכט, מיטן אינגעלע גרויס ווי אַ פינגערעל, וואָס קען זיך באַהאַלטען אין אַ קעס־טעלע שווּבעלעך... אָט שטיי איך לעבען דער שניי־וווייסער שיינהייט „סנעגוראטשקא״, וואָס די שלעכטע משפּה און די נישט פאַרגינערקעס, די בייזע פּרינצעסינס, האָבען געוואָלט אומברענגען דורכ׳ן פאַר׳סמ׳טען עפּעלע, און שוין ביי דער לויה, אָנקלאָפענדיג אין אַ בוים, שפּרינגט אַרויס דאָס פאַר׳סמ׳ט עפּעלע און צו מיין גרויס גליק, „סנעגוראטשקא״ לעבעדיג...

איך פלעג צוביסלעך איינשלאָפען, אַוועקלייגענדיג מיין קליין, יונג, בלאָנד קעפּעלע אויפן ביכעל, און אין זיסען, קינדער־

שען, אומשולדיגען שלאָף, פאַרענדיגען מיינע נסיעות איבער וועלדער און ים'ען צום בית המקדש אין ירושלים, צו די העל־דען פון בר כוכבה און מיטזינגען אין חלום גאָלדפאַדענס „אין בית־המקדש אין אַ ווינקעל חדר זיצט די אלמנה בת ציון אַליין"... דאָס ליד וואָס איך האָב אַזוי אָפט געהערט פון מיין פאַרזאָרג־טער, פאַרקלאָגטער מאַמען, וועלכן זי פלעגט אָפכאַפען דעם אָטעם פון זאָרג, און שבת נאָכן עסען, האַלטענדיג די הענט פון הינטען דעם קאָכליאָווע אויוועז, און אין וואַרעמען, קלייניעם צימערעל, פאַרפולט מיטן ריח פון ברוינע קאַרטאָפעלעך־טשאָלענט און איינגעשטעלטע זויערע קרויט אין ווינקעל אין אַ קאדקע איבער־געדעקט מיט אַ לאָקשען ברעט און צוגעדעקט מיט אַ שטיין — פלעגט זי, האַלטענדיג מיין קעפעל אויף איר שויס און צוטוליענ־דיג צו איר ברוסט, אָט־די ציון לידער זינגען... און איך מיט האַלב פאַרמאַכטע אויגען ווי אַ קאַץ אויף דער זון, אַריינזאָפען אין זיך אָט די ליכטיגע, מיט זיסע חלומות פאַרפולטע, פאַנטאַ־זיע־וועלט, נאַציאָנאַלע לידער פון גאָלדפאַדען, אליקום צונ־זער, ח. נ. ביאַליק, ש. אימבער, ש. פרוג און אַנדערע גדולים און זינגער, באַקלאָגער און באַווייזער פון אידישען צער און טרויער...

עלף יאָר בין איך אַלט געווען וועז איך האָב געענדיגט די תלמוד־תורה.

אַנגעהויבען אין פרידמאַנס שולע מיט רוסישער ליטעראַ־טור, בין איך אין דער תלמוד־תורה אַריבער צו דער העברעאי־שער ליטעראַטור. מיין טאַטע, מיין מאַמע, מיין ברודער דוד, זיי־נען זיך צוזאַמענגעקומען האַלטען אַ באַראַטונג וועגען מיין וויי־טערדיגען וועג פון שטודיום...

מיין ברודער, דוד, איז געווען עלטער פון מיר מיט פיר יאָר און געווען אַ שילער פון רעמעסלענאָיע. איך האָב אָבער געטרוימט פון די עלעגאַנטע אוניפאָרמס פון רעאַל שולע, קאָמערץ שולע, אָדער אַלעקסאַנדראָווס גומנאַזיע... מיין ברודער האָט גע'טענה'ט, אַז איך בין נישט מעהר יחסן פון אים און קען אויך גיין אין רעמעסלענאָיע... מיין טאַטע האָט טרויעריג געשווויגען, ווייל ער האָט מיר זייער ליב געהאַלטען שטאַרק פון מיינע פעאיגקייטען, אָבער געוואוסט אונזער טרויעריגען פי־נאַנציעלען מצב... מיין מאַמע האָט שטיל געווישט אַ טרער מיטן פאַרטוך, פון איר שיינעם, רונדען פנים פול מיט לעבען און געלעכטער, אָבער אויך צער און טרערען, וואָס האָבען זיך אַזוי אָפט געביטען אויף איר געזיכט. אירע ברוינע, האַרציגע, מא־מישע אויגען, האָבען געקוקט אויף מיר און אין פאַנטאַזיע האָט זי זי מסתמא פאַרגעשטעלט, ווי איר יענקעלע גייט שוין אין שיין געפאַסטען גימנאַזיסטען אוניפאָרם, מיט די גלאַנציגע גאָלדענע קנעפּ, און גימנאַזיסטען היטעל מיט דער קאקארדע פון קעניגלעכען אָדלער...

די טרויעריגע ווירקלעכקייט האָט אָבער געזיגט. מיין טאַטע מיט דער מאַמען האָבען אַראָפגעלאָזט די קעפּ, און מיין ברודער האָט זיגעריש אויפגעהויבען דעם קאָפּ, נאָר דאָ האָט מיין מאַמע אויפגעשטראַלעט מיט האָפענונג און אַ זאָג געטאָן:

— אָבער גרשון, דו פאַרגעסט אַז אין רעמעסלענאָיע נעמט מען צו נישט אינגער פון דרייצען יאָר, און אונזער יענקעלע איז דאָך נאָר עלף יאָר...

האָט דער טאַטע אַ ווייַלע געקלערט, פאַרשטאַנען מיין מאַמעס לעצטען פּרואוו צו ראַטעוונען מיין גימנאַזיסטען אוני־פאָרם, און שטיל געענטפערט:

— טעמע, דו פאַרגעסט אַז יענקעלע איז פאַרשריבען על־פּי טעות אין דער מעטריקע אויף אונזער פאַרשטאַרבענעם שלמה'קעלעס יאָרען, מיט דריי יאָר עלטער... אויף זיין מע־טריקע איז ער שוין פערצענטער יאָר...

מיין מאַמע האָט מיר אַרומגענומען, צוגעטוליעט מיין קעפּעל צו זיך, און פייכטע, מאַמעשע טרערען האָבען באַנעצט מיין פּנים...

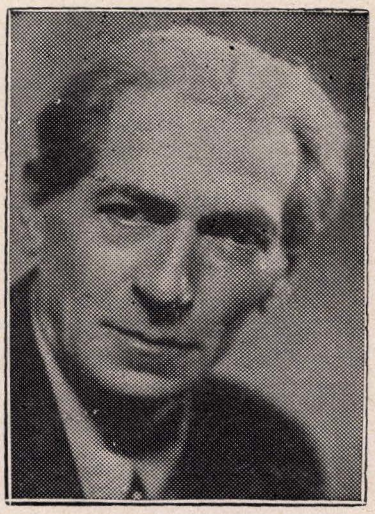
זי האָט שטיל געכליפּעט, ווי זי וואָלט שולדיג געווען, וואָס איר קינד קען נישט אַרויסגעפירט ווערען אויפן ברייטען שליאָך פון וועלטלעכער בילדונג מיט „לייטישע קינדער" צו־גלייך...

מיין נעקסטע „אַלמא מאַטער" איז געווען די ביאַליסטאָקער „רעמעסלענאיע אוטשולישטשע" אָדער באַקאַנט מיטן קורצען נאָמען: „רעמעסלענאָיע" (האַנטווערקער שולע).

מען האָט מיר, דעם עלף־יאָריגען אינגעלע, איינגעשפּאַנט אין יאָך פון אַרבעט און בילדונג, און איבערגעלאָזען אין מיינע הענט מיין ווייטערדיגען וועג צו די ווייטע שטרעבונגען, צילען, און האַריזאָנטען פון דאָס גרויזאַמע, וואָס הייסט: „לעבען!"...

ביאַליסטאָקער וועלט קאָנפערענץ צייטווייליג אָפּגעלייגט

צוליב די איצטיגע אומרוהיגע פּאָליטישע געשעענישען אויף דער וועלט, באַזונדערס, איבער דער איצטיגער שווערער, אומזיכערער לאַגע אין ארץ־ישראל, ווערט די ביאַליסטאָקער וועלט קאָנפערענץ, וואָס איז געפּלאַנט געווארן אויף חודש מאַי אין ניו־יאָרק, — צייטווייליג אָפּגעלייגט.

וואָס מיין שרייב־טיש דערצעהלט

(איבערזיכט פון נייע ביאַליסטאָקער ביכער און צייטשריפטען)

פון דניאל טשאַרני

דער ביכער־באַרג אויף מיין שרייב־טיש ווערט העכער און ברייטער פון טאָג צו טאָג. ער פאַרשטעלט מיר שוין די זון. ער פאַרשטעלט מיר שוין די וועלט, אָבער צי וואָס דאַרף איך זון און וועלט, ווען דער ביכער־באַרג אליין שטראַלט אַרויס פון זיך אַזוי פיל ליכט פון עפּיס אַ גאַנץ־נייער וועלט, וואָס ליגט אויפֿן גרענעץ צווישען דער וועלט און יענער וועלט.

אין אט דער דאָזיגער קיינעמס־וועלט שטאַרבט מען נישט קיינמאָל, ווייל אויך דער טויט איז דאָרטען שטענדיג פול מיט לעבען, פול מיט אימפּעט, פול מיט שאַפען.

ס׳איז די וועלט פון דער אַזוי־גערופענער טרעבלינקע־לי־טעראַטור, וועלכע פאַרנעמט איצטער, מיט רעכט, דעם אויבן־אָן אין דער אידישער ביכער־פּראָדוקציע פון גאָר דער וועלט.

אין אט דער דאָזיגער טרעבלינקע־ליטעראַטור זיינען די אומגעקומענע אידישע שרייבערס פונקט אַזוי אַקטיוו און אַקטו־על, ווי די לעבעדיג־געבליבענע און אָפטמאָל וועלן גאָר אינגאַנצען אָפּגעווישט די מחיצה צווישען די אומגעקומענע מיט די לעבעדיג־געבליבענע.

פון טרעבלינקע־שטאַנדפונקט איז זיין פאַראורטיילט צום לעבען אָפטמאָל נאָך אַ פיל גרעסערער נסיון, ווי זיין פאַראור־טיילט צום טויט און עס איז באמת שווער דורכצופּירען אַ מחיצה צווישען, זאָגען מיר, יצחק קאַצענעלסאָן׳ס „ליד פון מיין אויס־גע׳הרג׳עטען פאָלק״ און — איהם צו לאַנגע יאָהר — ז. סעגאַ־לאָוויטשעס איכה־פערזען פון „נישטאָ״, פון „דאָרטען״ און אַזוי ווייטער.

און ס׳איז אויך שווער דורכצופּירען אַ מחיצה צווישען יע־נע לעבעדיג־געבליבענע אידישע שרייבערס, וועלכע זיינען געליי־טערט געווארען דורך אַלע זיבען פייערן פון די קאַלך־אויוועגס און גאַז־קאַמערן און די, וועלכע זיינען „אין טרעבלינקע נישט געווען״.

דערייבער טאָקע האָב איך אויך אויף מיין שרייב־טיש נישט־געמאַכט קיין שום מחיצות צווישען די ביכער פון די אומגע־קומענע אָדער פריצייטיג־פאַרשטאָרבענע מיט די ביכער פון יע־נע אידישע שרייבער, וועלכע לעבען נאָך (ביז 120 יאָהר).

די אַלע ביכער און צייטשריפטען געהערען דאָך צו איין און דער־זעלבער וועלט, צו אַ וועלט אַזאַ, וואו אויך אפילו דער טויט איז פול מיט נייעם לעבען און נייעם שאַפונגס־אימפּעט.

אָט, למשל, לייען איך אין די

„ביאַליסטאָקער וועגען״

פּעריאָדישע אויסגאָבע פון ביאַליסטאָקער פאַרבאַנד אין אַרגענ־טינע, (נומ. 1, דעצ. 1947, בוענאָס איירעס) אַן אַרטיקעל וועגען ביאַליסטאָק פון דעם פאַרשטאָרבענעם פּסח קאַפּלאַן, ע״ה, אין וועלכען דער גרויסער נפטר דערצעהלט אונז אַז —

„אויך אין די פרעמדע מרחקים זעהט זי און שפּירט זיך די ביאַליסטאָקער אַנדערשקייט. אין ניו־יאָרק, למשל, זיינען פאַראַן הונדערטער ארגאַניזירטע אידישע לאַנדסמאַנשאַפטען, אָבער קיין איינציגע פון זיי האָט נישט אַזאַ טיף־פאַרצווייגטע אַרגאַניזאַציע, ווי דער ביאַליסטאָקער צענטער. דאָס זעלביגע איז אויך אין שיקאַגאָ און אין דער גאַנצער וועלט — אין קאַוונע, אורוגוויי, טשילע, אויסטראַליע, ארץ־ישראל, וואו נאָר עס וועט רעגן פאַרוואַרפען עטליכע ביאַליסטאָקער, מעג זיין זייער צאָל ווי קליין, שאַפען זיי באַלד אַ פאַראיין, אַ פאַרבאַנד, פאַרבינדען זיך באַלד מיט דער אַלטער היים דורך דער צייטונג, דורך זאָרג פאַר די אינסטיטוציעס און שאַפען אַ ביאַליסטאָקער קאַלאָניע, פאַרבונדען מיט צענדליגער פעדעם מיט דער „מעטראָפּאָליע״...

קלינגען נישט די דאָזיגע שורות פון פּסח קאַפּלאַן ווי זיי וואָלטען אָקאַרשט געשריבען געווארען?

און ווי אַ המשך צו פּסח קאַפּלאַנ׳ס אַרטיקעל וועגען ביאַ־ליסטאָק — לייענען מיר אין דעם זעלבען נומער „ביאַליסטאָ־קער וועגען״ אַן אַרטיקעל פון — איהם צו לאַנגע יאָהר — י. פּריידקעס, וועלכער באַוואונדערט אויך די אויסערגעווענליכע צוגעבונדענקייט פון די ביאַליסטאָקער צו זייער אַלטער היים.

„ווי פאַרשיידען עס זיינען די וועגען פון די ביאַליסטאָקער אין גאָר דער וועלט — שרייבט י. פּריידקעס פון בוענאָס־איירעס, זיי האָבען זיי געפּירט קיין אַמעריקע, קיין אַרגענטינע, אויסט־ראַליע, קאַנאַדע, פראַנקרייך, פּאַלעסטינע און וואו נאָר עס איז דאָ אַ אידישער ישוב. אָבער אין וועג פאַראיניגט אַלעמען! דאָס איז דער וועג צו דער אַלטער היים פון וועלכער מיר ציען די יניקה און מיט וועלכער עס זיינען פאַרבונדען אַלע אונזערע דערינערונגען״.

און אויך דער ביאַליסטאָקער דיכטער אברהם שבח פון בו־ענאָס־איירעס הויבט אָן די זעלבע „ביאַליסטאָקער וועגען״ מיט צוויי לידער: „ביאַליסטאָק פון אַמאָל״ און „ביאַליסטאָק פון היינט״ — איז דאָס ערשטע ליד (מיט מוזיק פון י. ציגאַנער,) הויבט זיך אָן מיט׳ן פערז:

„ווי קאָן איך פאַרגעסען מיין אַלטינקע היים?
ווי קאָן איך פאַרגעסען פון וואָנען איך שטאַם?
ווי קאָן איך אויסרייסען מיט וואָרצלען אַ בוים,
וואָס שטעהט שוין דורות פאַרפלאַנצט, מן הסתם?״

אין זיין צווייטען ליד („ביאַליסטאָק פון היינט") פאַרענדיגט ער מיט'ן פערז:

„ביאַליסטאָק — מיין היים!
ביאַליסטאָק מיין טרוים!
אין אומקום ווערסטו געבוירען אויף דאָס ניי,
האָב מוט און האָב בטחון,
ס'וועט קומען דער נצחון,
די גאַנצע וועלט וועט ווערען פריי פון שקלאַפערייַ"...

יע, „אין אומקום ווערסט געבורען אויף דאָס ניי" — דאָס איז דער זין און די לאָגיק פון דער ניי־אויפקומענדיגער אידישער חורבן־ליטעראַטור.

דעריבער טאָקע זעהט אויס צו זיין זעהר סימבאָליש דער טאָוול פון די „ביאַליסטאָקער ווערטער", געצייכענט פון דעם קינסטלער און שריפטשטעלער, מונאָקער.

אויף דעם טאָוול זעהען מיר אין פאָדערגרונט די ביאַליסטאָקער שטאָדט־שול און דעם ביאַליסטאָקער שטאָדט־זייגער, איינגעבויגענע צום פאַלען, אָבער אין דעם הינטערגרונט פון די צוויי פאַלענדיגע שטאָדט־געביידעס שטעהען שוין ניי וועבעריי־פאַבריקען מיט הויכע קוימענס, וואָס רויכערען שוין ווידער מיט נייעם בטחון.

דער זעלבער יצחק מונאָקער, וואָס איז פרעזידענט פון ביאַליסטאָקער פאַרבאַנד און מיטרעדאַקטאָר פון די „ביאַליסטאָקער ווערטער" אין אַרגענטינע (די אַנדערע צוויי רעדאַקטאָרען זיינען אברהם שבח און שמואל טשעסלער) — שרייבט אין דעם לייט־אַרטיקעל:

„מיר גיבען אַרויס דעם זשורנאַל „ביאַליסטאָקער ווערטער", בכדי ווייטער צו פלעגען (אָנצוהאַלטען) די טראַדיציע פון אונזער ביאַליסטאָק און אָנהאַלטען דעם פייער, וואָס מיר האָבען געירשענט פון אונזערע טייערסטע".

און וואָס איז די טראַדיציע פון אַ ביאַליסטאָקער? — אייַן מאָל אַ ביאַליסטאָקער — אומעטום און שטענדיג אַ ביאַליסטאָקער!

באַגריסען מיר דאָ זעהר האַרציג אונזער ברודער־אָרגאַן אין בוענאָס־איירעס, וועלכער איז אַרויסגעגעבען געוואָרען זעהר גע־שמאַקפול און אינהאַלטסרייך.

ליידער, פעלט אונז דאָ אויס פלאַץ אויסצורעכענען, לכל הפחות, די נעמען פון די עטליכע און צוואַנציג מיטאַרבייטער פונ'ם ערשטען נומער „ביאַליסטאָקער ווערטער", וואָס יעדער אייַנער פון זיי האָט צוגעטראָגען זיין צושטייער פאַר דעם אָנדענק פון אונזער חרוב־געוואָרענער אַלטער היים.

עס איז נאָך אָבער כדאי צו באַמערקען, אַז צווישען די מיט־אַרבייטער פון די „ביאַליסטאָקער ווערטער" אין אַרגענטינע געפינען מיר אויך אייניגע וויכטיגע מיטאַרבייטער, וואָס זיינען ניט קיין געבוירענע אין ביאַליסטאָק, נאָר געוואָרענע ביאַליסטאָקער. דאָס איז נאָך אייַנער אַ באַוויַיז, אַז מען דאַרף ניט זיין דווקא אַ געבוירענער אין ביאַליסטאָק גופא, כדי צו דערשפירן אין זיך דעם אויסערגעווענליכען דרך־ארץ און די גרויסע צוגעבונדענקייט צו דער מערקווירדיגער שטאָדט ביאַליסטאָק, וואָס האָט זיך אויסגעלייגט אויפֿן מיטען וועג צווישען ווילנע און וואַרשע, ד. ה., צווישען ליטע און פּפוילען.

דעריבער טאָקע קאָנען סיי ליטווישע אידען און סיי פוילישע אידען באַגעגענען זיך, ווי לאַנדסלייט און ברידער אויף אייַנע און די זעלבע „ביאַליסטאָקער ווערטער".

און ווי אַן אילוסטרירטע ביילאָגע צו די „ביאַליסטאָקער ווערטער", וועלכע זיינען אויך, אגב, גאַנץ פיין אילוסטרירט, קאָן אונז דינען דער אַלבאָם:

„לידער און בילדער פון ביאַליסטאָקער געטאָ"

וואָס דער קלוב פון ביאַליסטאָקער פריינט אין ניו־יאָרק האָט לעצטענס אַרויסגעגעבען.

און ווי די בוענאָס־אייַרעס'ער אויסגאָבע האָט אויך די ניו־יאָרקער אויסגאָבע אויף איהר פראָנט זייט די ביאַליסטאָקער שטאָדט־שול און דעם ביאַליסטאָקער שטאָדט־זייגער, אָבער צווישען די ביידע שטאָדט־געביידעס זעהט מען שוין נישט מעהר די ביאַליסטאָקער וועבעריי־פאַבריקען מיט די רויכענדיגע הויכע קוימענס, ווי מיר זעהען זיי אויף דער סימבאָלישער צייכנונג פון דעם קינסטלער י. מונאָקער אין די „ביאַליסטאָקער ווערטער", נאָר מיר זעהען שוין די מצבה נאָך די 60 טויזענט ביאַליסטאָקער קדושים אויפֿן גרעטאָ־בית־עולם, אויף זשאַביע גאַס, אַ מצבה־דענקמאָל, וועלכער איז געשטעלט געוואָרען אין 1945־טען יאָהר און וועלכער איז שוין, אגב, אַ פאַר מאָל געשענדעט געוואָרען דורך פוילישע כוליגאַנעס, וואָס בושעוועט נאָך עד היום אין דעם באַנייטען פוילען.

וואו נעמט מען אָבער אַזאַ מין ריזיגען מצבה־אָבעליסק, אויף וועלכען מען וואָלט געקאָנט אויסקריצען אויף עולם ועד די הייליגע נעמען פון אַלע זעכציג טויזענט ביאַליסטאָקער קדושים און מאַרטירער?

אַזאַ מין מצבה־אָבעליסק וואָלט דאָך דורכגעשטאָכען אַלע זיבען הימלען און דער כביכול אַליין וואָלט זיך פאַר איהם דערשראָקען!...

וואָס איז נוגע דעם טעקסט פון די לידער און בילדער — אַלבאָם, שרייבט אין זיין פאַרוואָרט פריינט יעקב יערוזאַלימסקי — פאַרזיצער פון דעם ביאַליסטאָקער קולטור־קרייז, אַז:

„דער קולטור־קרייז בייַם קלוב פון ביאַליסטאָקער פריינט גיט אַרויס דעם אַלבאָם פון בילדער און געטאָ־לידער פון ביאַליסטאָק מיט אַ באַשטימטען צוועק: אויף אייביג לאָזען אַן אָנדענק פון די טרויער־לידער, וואָס זיינען געשאַפען און געזונגען געוואָרען אין אָנבליק פון טויט און אין גאַנג צו זייער לעצטען וועג"...

אָבער דער זעלבער לידער און בילדער אַלבאָם וועלכע פאַרענדיגט מיט דעם אָפּטימיסטישען פאַרטיזאַנען־ליד פון הירש גליק, וועלכער האָט אונז איבערגעלאָזט זיין וואונדערליכען צוואָה־הימן:

„זאָג ניט קיינמאָל, אַז דו געהסט דעם לעצטען וועג,
הימלען בלייענע פאַרשטעלען בלויע טעג!
קומען וועט דאָך אונזער אויסגעבענקטע שעה! —
ס'וועט אַ פויק טאָן אונזער טראָט — מיר זיינען דאָ!"

יע, „מיר זיינען דאָ"! דאָס דערצעהלען אונז די פאַטאַראַפיעס פון די דערשטראַלטע פנים'לעך פון די ניצול־געוואָרענע ביאַליסטאָקער אידישע קינדערלעך, וואָס אַ סך פון זיי האָבען שוין דורכגעמאַכט זייער שטרויכל־וועג קיין ארץ־ישראל דורך סאָוויעט־רוסלאַנד, נידערשלעזיע און... ציפּערן...

איצטער קעמפען זיי שוין געווויס אין די רייהען פון דער

„הגנה" פאַר דער אידישער מדינה און ווי געטרייע ביאַליסטאָקער קינדער וועלען זיי אויך אפילו אין ארץ־ישראל נאָך דורות־לאַנג זינגען די לידער פון ביאַליסטאָקער געטאָ און פון די אַלע אַנדערע געטאָס אין די פינסטערע יאָהרען פון דעם דריטען חורבן אונזערען.

יע, אין ארץ־ישראל ווערט איצטער איינגעזאַמעלט נישט נאָר דער ניצול־געווארענער מענשען־מאַטעריאַל פון אַלע גע־טאָס אין אייראָפּע, נאָר אויך שוין — דער ארכיוו־מאַטעריאַל פון די העלדישע זין און טעכטער, וואָס זיינען געפאַלען אין קאַמף על קידוש השם און על קידוש העם.

אָ שבח פאַרדינט איסאַק ריבאַלאָווסקי, וועלכער האָט זיך ספּעציעל אָפּגעגעבען מיט דער וועלטפּולער אויסגאַבע.

אָט ליגט פאַר אונז אָ ספּר מיט'ן נאָמען

„רפּים מן הדליקה" („בלעטער פון בראַנד")

וואָס שטעלט מיט זיך פאַר אָ זאַמלונג פון טאָג־בלעטלעך, בריוו און פאַרצייכענונגען געשריבען פון דעם חלוץ־פאַרטיזאַן, מרדכי טענענבוים־טאַמאַראָוו.

אָ גרויסער טייל פון אָט די „בראַנד־בלעטער" איז געווידמעט דעם ביאַליסטאָקער געטאָ, וואו דער יונגער מרדכי איז געווען טעטיג אין דער אונטערערדישער באַוועגונג.

צווישען די איבערגעבליבענע כתבים זיינע איז געווען אָ צעטעלע מיט דער אויפשריפט: „שלום צו דעם זוכער און געפי־נער פון מיינע פאַרצייכענונגען, וועלכער וועט זיי אַרויסבערענגען אויף דער ליכטיגער וועלט".

זיינען טאָקע מרדכי'ס כתבים דערשינען איצטער אין דעם פאַרלאָג פון דער „הסתדרות" אין ארץ־ישראל מיט אָ זהר וויכ־טיגען אַריינפיר פון יצחק צוקערמאַן, וועלכער האָט געקענט מרדכי'ן פערזענליך.

ס'איז אָ בוך, וואָס איז ווירקליך געשריבען געווארען „מיט בלוט און ניט מיט בלייַ" און ס'וואָלט געווען זהר וויכטיג פאַר אַלע ביאַליסטאָקער פון גאָר דער וועלט (אָ חוץ די ביאַליסטאָקער פון ארץ־ישראל), אַז מרדכי טענענבוים־טאַמאַראָווס „דפּים מן הדליקה" זאָלען איבערגעזעצט ווערען אויף אידיש און מען זאָל זיי אויך קענען לייענען אין ניו־יאָרק און אין בועאַנאָס־איירעס, אין מעלבורן און יאָהאַניסבורג, ווי אויך טאָקע אין ביאַליסטאָק גופא.

צוליב מאַנגעל אין פּלאַץ קאָנען מיר זיך דאָ, ליידער, נישט אָפּשטעלען גענויער אויף אָט דעם וויכטיגען בייטראָג צו דער געשיכטע פון דעם ביאַליסטאָקער געטאָ־לעבען, נאָר צוליב דעם כבוד פון דעם אומגעקומענעם אידען־ראָט אין ביאַליסטאָק, וו־מענס אָנדענק עס איז, ליידער, אין איינעם אָ בוך פאַרשוועכט געווארען — וואָלט געווען בפירוש אָ גרויסע מצווה צו איבער־זעצען פון העברעאיש אויף אידיש די ליכטיגע „בראַנד בלע־טער" פון דעם קדוש מהדכי טענענבוים־טאַמאַראָוו, ז"ל.

דערמיט, אייגענטליך, האָב איך געהאַט בדעה צו פאַרענדי־גען מיין היינטיגע איבערזיכט פון די ביאַליסטאָקער אויסגאַבעס, וועלכע האָבען העכער געמאַכט דעם ביכער־באַרג פון מיין שרייב־טיש אין ברוקלין, אָבער אָט האָט צו מיר געגעבען פּלוצים אָ לויכט אַרויס פון דעם ביכער־באַרג —

יעקב קרעפּליאַק — „מעשיות פאַר יונגוואַרג"

וואָלט געווען פון אונזער זייט אָ גרויסע עוולה, ווען מיר פאַררעגיסטרירען נישט אין דער יובילייי־אויסגאַבע פון דער „ביאַליסטאָקער שטימע" אויך דעם דאָזיגען נייעם בוך, וועלכער האָט אָ דירעקטען שייכות סיי צו די געבוירענע און סיי צו די געוואָרענע ביאַליסטאָקער פון אַלע לענדער און קאָנטינענטען.

יעקב קרעפּליאַק'ס „מעשות פאַר יונגוואַרג" איז שוין ליי־דער אויך אָ מצבה־בוך, וואָס דער יעקב קרעפּליאַק בוך־קאָמי־טעט אין ניו־יאָרק האָט אויפגעשטעלט מיט אַזוי פיל ליבשאַפט און דרך־ארץ צום פאַרשטאָרבענעם שרייבער און לאַנדסמאַן.

פון דעם פאַרוואָרט צום בוך דערוויסען מיר זיך, אַז הינטער דעם אַזוי־גערופענעם „יעקב קרעפּליאַק בוך־קאָמיטעט" שטעה־ען פאַקטיש ווידער אָמאָל די ביאַליסטאָקער און נעמליך: דער „ביאַליסטאָקער ברענטש 88, אַרבייטער־רינג"; דער „ביאַליס־טאָקער צענטער" מיט'ן פריינט דוד סאָהן בראש, וועלכער האָט דעם גאַנצען אָפּאַראַט פון „צענטער" גאָר נישט אין דינסט פון דעם בוך־קאָמיטעט, די „ביאַליסטאָקער רעליף סאָסייעטי" אין פּעטערסאָן, נ. דזש., וועלכע האָט צווישען אַלע אַנדערע אָרגא־ניזאַציעס בייגעשטייערט די גרעסטע סומע, און פון יחידים דאַר־פען דאָ דערמאָנט ווערען די פריינט ד"ר הערמאַן פראַנק, פאָר־זיצער פון דער רעדאַקציע־קאָמיסיע, וועלכער האָט אָנגעשריבען די „קורצע לעבענס־געשיכטע" פון יעקב קרעפּליאַק; זיידל כאַ־באַצקי — סעקרעטאַר און געשעפּטס־פירער פון דעם בוך־קאָ־מיטעט און אַלעקסאַנדער מאַץ. אַליין אָ ווילנער, האָט ער אָבער אַדאָפּטירט ביאַליסטאָק פאַר זיין היימשטאָדט און ער האָט אָ סך בייגעטראָגען צום דערפאָלג פון דער אויסגאַבע, וואָס וועט פאַר־נעמען אָ גאַנץ בכבוד'יגען אָרט אין דער אידישער קינדער־לי־טעראַטור.

עס איז טאָקע געווען זהר אָ גוטער און דאַנקבאַרער אייג־פאַל מצד די ביאַליסטאָקער אַרויסצוגעבען גראָד איצטער, אין דער נאָך ניט־פאַרענדיגטער טרעבלינקע־תקופה, יעקב קרעפּ־ליאַק'ס „מעשות פאַר יונגוואַרג", וואָס זיינען אויך זהר גוט און באַלערענדיג פאַר דערוואַקסענע.

דער שטילער, באַשיידענער און זהר באַגאַבטער יעקב קרעפּליאַק האָט אין די דאָזיגע „מעשות" זיינע אַריינגעלעגט זיין איידעלע האַרץ און זיין צאַרטע נשמה. זיי אָטעמען, די אַלע מעשות, מיט אָ סך ליבשאַפט און מיטגעפיל צו מענשען, צו חיות און צו דער שטומער נאַטור.

וועמען לייענט זיך אָן מיט דער טרעבלינקע־ליטעראַטור, וועלכע איז פול מיט רציחה און פאַרווילדערונג פון דעם מענ־שליכען מין, וועלכער הייסט דייטש, ימח שמו וזכרו — איז פשוט אָ היילונג פאַר דעם אויפגעטרייסעלטען געמיט זיך אָפּ־צורוהען אַביסעל מיט יעקב קרעפּליאַק'ס קינדער אָדער הויז־חיות, וועלכע זיינען דיר אַזוי נאָהענט צום האַרצען.

אויך אפילו די „לעגענדעס" קרעפּליאַק'ס טראָגען דיך אַרי־בער אין אָ וועלט פון „אייביגען לעבען" (אַזוי טאָקע הייסט אייג־נע פון זיינע לעגענדעס) און דאָרטען וואו עס הערשט אייביג לעבען איז שוין במילא נישטאָ די שרעק פאַר'ן טויט, די שרעק פון נישט וועלען.

לויט'ן וועלט־קאַלענדאַר איז יעקב קרעפּליאַק, ע"ה, גע־שטאָרבען דעם 21־טען סעפּטעמבער 1945, ערב זיין 60־טען געבורטסטאָג, אָבער לויט'ן „קאַלענדאַר" פון מיין שרייב־טיש,

ביי די ביאַליסטאָקער אין שיקאגאָ

שיינע אויפנאַמע פֿאַר ד״ר פֿראַנק און קלעמענטינאַווסקי

פון **סיליע סוטקער**

אונזערע לאַנדסלייט אין שיקאָגאָ האָבען געגעבען אַ פיינע אויפנאַמע צו אונזערע צווויי חשובע גענסט פון ניו־יאָרק דר. הערמאַן פֿראַנק און ד. קלעמענטינאַווסקי, וועלכע האָבען געווילט ביי אונז אין די אינטערעסען פון „פֿנקס ביאַליסטאָק״, וואָס איז שוין אַריין אין דרוק. צו דעם ספּעציעלען אָוונט וואָס איז איינגעאָרדענט געוואָרען פון ביאַליסטאָקער סאָשיאל קלוב צוזאַמען מיט אונזער ליידיס אָקזילערי, איז געקומען אַ גרויסער עולם לאַנדסלייט פון ביאַליסטאָק און אומגעגענט און זיך זייער פיין אָפּגערופען מיט ביישטייערונגען אויף די אַפּילס פון הערי לאפינסקי און נייטען מילער. אין קאָנצערט האָט זיך באַטייליגט דער באַוואוסטער חזן אברהם קופער און אַנדערע.

אונזער ליידיס אָקזילערי האָט דורכגעפירט אַ גרויסאַרטיגען אינסטאַליישאָן פון די פּאָלגענדע באַאַמטע: ראָז צוקערמאַן (דערוויילט ביי אונז ביז 120 יאָר צום 16טען מאָל) אַלס פּרעזידענט, גאָסי טאַנקוס, איידע לאַפינסקי, וויס־פּרעזידענטען, מינע מילער, רעקאָרדינג סעקרעטאַר, רינע מייזור (וועמען מיר שיקען אונזער וואונש פאַר א רפואה שלמה) און פעני ראקאַף, פינאַנס סעקרעטאַר; אסתר פערלמאַן, טרעזשורער; בעקי פערלמאַן, טשערלידי העפּי דעי פּאָנד, עני סיוווין, טשערמאַן פּובליסיטי. אין דער עקזעקוטיווע זיינען: ר. פּאַרמאַן, ס. קאַפּלאַן, א. קוזניצקי, ב. ליס, ק. מיינעס, ב. ריים, מ. שנייידער, ל. טיקאָצקי, ק. זלאָטהאָרין, דזש. געַרבער, ק. קיילישׁ, דזש. ריים, פּ. ראקאַף, ס. גינזבערג.

עס וועט זיכער אינטערעסירען צו וויסען אַז אונזער אָקזילערי האָט אויסגעטיילט נאָענט צו 5 טויזענט דאָלאָר פאַר וואויל־טעטיגע צוועקען און אַז מיר נעמען אַן אָנטייל אין אַלע וויכטיגע אונטערנעמונגען פאַר אונזער לאַנדסמאַנשאַפט און פאַר אונזער פאָלק.

מיר האָבען אויך געפּייערט אַ רייע שמחות ביי אונזערע שוועסטערס און מיר וויבשען האַרציגע מזל־טוב׳ס צו מר. און מרס. נייטען מילער צו זייער 40־יאָריגע חתונה יובילעי, צו מר. און מרס. לואי פּערלמאַן צו זייער זילבערנע חתונה, און צו מר. און מרס. טשארלז שיינמאַן, צו דער חתונה פון זייער טאָכטער ביטריס, מיט מר. סעם פיין. זאָל זיין שטענדיג שמחות ביי אַלע אונזערע לאַנדסלייט און ביי אַלע אידען.

וואו דער ביכער־באַרג איז שוין באַלד אַזוי הויך, ווי דער ביאַליסטאָקער שטאָדט־זייגער, האָט גאָר יעקב קרעפּליאַק אָוועק־געשפּאַצירט צוריק קיין זאַבלודאָוע, און קיין ביאַליסטאָק, צוריק צו די אורקוואַלען פון אונזער אַמאָל־גאָוועזענעם שפּרודל־דיגען פאָלקס־לעבען אין דער אַלטער היים, וואו ער זוכט און געפינט דעם סוד פון אייביגען לעבען.

— „הערט נאָר, הערט, שטערבליכע! פון מדבר בין איך צו אייך געקומען מיט אַ האַרץ פול פּריידע, אין אַ גרויסער שלי־חות האָב איך זיך אומגעקערט צו אייך, אין אָט דעם שוואַרצען מגפה־יאָהר האָב איך אַ בשורה פאַר אייך, אַ בשורה פון וועל־כער אייער בלוט וועט נעמען רוישען, ווי אָנגעטרונקען פון וויין!

— „הערט נאָר, הערט, שטערבליכע, אין מדבר האָט זיך צו מיר אָנטפּלעקט דער גרויסער אַלמעכטיגער גאָט, דער גאָט פון אַלע געטער און ער האָט מיך געשיקט ברענגען אייך די גוטע בשורה פון אַן אייביגען לעבען...

— „הערט נאָר, הערט, שטערבליכע!״ און אַזוי וויייטער און וויייטער.

אָט אַזוי רעדט קרעפּליאַק׳ס כינעזער, לאָא־טצע, צו זיין פאָלק אין דעם יאָהר פון אַ שוואַרצער מגפה און אָט אַזוי רעדט אויך צו אונז איצטער יעקב קרעפּליאַק אַליין פון זיין נייער באַהעלטעניש:

— הערט נאָר, הערט, אידען, איך בין אַוועק צו מיינע גרויסע לאָנדסלייט פון זאַבלודאָוע און ביאַליסטאָק צו זוכען דעם סוד פון אַן אייביגען לעבען און איך האָב טאָקע געפונען ביי חיים זעליג סלאָנימסקי׳ן און ביי בערשאַדסקי׳ן, ביים ד״ר לוד־ויג זאַמענהאָף און ביים ד״ר כאַזאַנאָוויטש, ביי ר׳ שמואל מאָהליווער און ביי פּסח קאָפּלאָן!

— הערט נאָר, הערט, אידען פון אַלע ביאַליסטאָק! אויך איהר קאָנט געפינען דעם סוד פון אַן אייביגען לעבען, אויב נאָר איהר וועט געהן אין די וועגען פון אייערע אָבות און אמהות און פֿאַרטזעצען זייערע מנהגים און טראַדיציעס, אַ וואו נאָר איר זאָלט נישט זיין!

אָט אַזוי רעדט צו אונז איצטער יעקב קרעפּליאַק פון זיין נייעם בוך מעשות און לעגענדעס...

יעקב טאָביאַש, דער שרייבער פון דעם בילד, וועלכער געפינט זיך איצט אין ניו־יאָרק, איז דער, וואָס האָט געראַטעוועט די 85 ביאַליסטאָקער אידישע קינדער אין צייט פון אַנהויב מלחמה, וועגען וועלכען עס איז שוין בייַ אונז געווען אַ פאָר מאָל דערמאָנט.

ווי באַוואוסט, איז יעקב טאָביאַש אַוועק מיט די קינדער אין רוסלאַנד, פון וואַנען ער איז מיט זיי צוריקגעקומען אין יוני 1946 קיין פוילען. ער האָט דערנאָך די קינדער געבראַכט קיין פראַנקרייך, פון וואַנען זיי זיינען שפּעטער אַפּגעשיקט געוואָרען קיין ארץ־ישראל. דאָ דערצעהלט ער אַן עפּיזאָד פון דער ערשטער פּסח־נאַכט מיט די קינדער אין ווייטען אורלאַנד, אין קאַראַקולינגא, ביים באַוואוסטען רוסישען טייך קאמע, וואו ס׳איז אַמאָל, ביים צאַרישען רעזשים געווען דער פאַרשיקונגס אָרט פאַר פּאָליטישע, וואו עס איז אמאָל פארשיקט געוואָרען דער בארימטער רוסישער שרייבער, קאָראָלענקאָ.

דאָרט אין דער קאַראַקולינער קינדער־היים האָבען זיך אונזערע ביאַליסטאָקער אידישע קינדער געפונען צוזאַמען מיט נאָך אַנדערע קינדער פון פאַרשידענע פעלקער, וועלכע האָבען געפונען יעקב טאָביאַש׳ן אויפֿן רוסישען שטייגער, יעקב סאלאָמאָנאָוויטש.

רעדאַקציע

שוין די לעצטע צווי ניט־באַגלאָזטע נאַפּט לעמפּלעך פון גרויסען מיטעלסטען שלאָפצימער אַרויסגענומען. די זילבערנע קאמע־לבנה שיקט איהר ליכט דורך די ווייס באַבוימטע שויבען אויפֿן אַנטקעגען איבערדיקען, בריַט בעל־הבית׳יש רוסישען אויוועג, וועלכער האָט אַזוי גאַסטפריַנדליך אויפגענומען די קינדערשע וואויילעקלעך אויסצוטריקענען. פון די אַרום אים אַרומגעצויגענע, צונויפגעקניפּטע שטריקלעך און דראָטען שטעקען אַרויס גרויע און שוואַרצע וואויילעקעס־מיילער, ווי אַנגעשטרענגטע אויערען, באַזאַמען מיט די ליגענדיגע קינדער אויף די בעטלעך, צווישען די שטאַרק באַשאַטענדיגע וועגט, צום הענגענדיקען ראַדיאָ־הילכער אויפֿן וואַנט, די אַוועגט־ידיעות פון דער טעג־ליכער קריגס־מיטטיילונג צו הערען... עס רעדט מאָסקווע... אַ דממה דקה׳דיגע שטילקייט... געפאַנגענע... אַראָפּגעשאָסענע ערשאָפלאַנען... די נ. מיליטערישע טייל האָט אָפּגעהאַלטען אַ זיג צוריקווארפענדיג די דייטשע פאַרכאָפּער אויף צוויי קילאָמעטער... די פאַשיסטישע באַרבאַרען האָבען אויסגעקווילעט 180 מאָן פון דאָרף ק., צווישען זיי העכער 20 פיצלעך קינדער... טר.. בר.. טר.. בר.. — איהר זעהט, קינדער! דאָס שטערען די דייטשען מיר זאָלען די סוואָדקע נישט קענען הערען, רופט אויס דער שטענדיג־לוסטיגער 10 יאָהריקער אוקראַאינער וויטעק קראָווטשענקאָ, וועלכער געהט די לעצטע וואָך אַרום אַ שטאַרק באַזאַרגטער, שוין צוויי וואָכען וויי ער האָט פון זיין טאַטען וועלכער דינט אין 2144־טען טייל (לויטען נומער פון פעלד־פאָסטען) קיין בריוו נישט באָקומען. — און איך זאָג, רופט זיך אָפּ מיט זיין הילכיגער שטים דער 11 יאָהריגער וויַיס־רוס, ניקאָליי קיס־לאָוו, דאָס עס פעהלט בענזין אויף דער קראקולינער ראַדיאָ־סטאַנציע, קאָן זי צום סוף סוואָדקע, אַזוי וויַיט, אַזש פון מאָסקווע ניט צייַן. — אַנו, מישט זיך אַריין דאָס 12 יעריגע פּויליש קינד, טאַדעק טעלעשינסקי, וואָס דאַרפט איהר זיך שפּאַרען? לאָמיר פרעגען יאָקאָוו סאַלאָמאָנאָוויטש׳ן, ער וועט אונז זאָגען.

ניין! טשעפּעט איהם היינט נישט מיט קיין פראַגען, רופט זיך אָפּ קראָווטשענקאָ. — יאָקאָוו סאַלאָמאָנאָוויטש איז עפּעס היינט אַזוי פאַרזאָרגט, אומעטיג. וועט איך בין געווען מיט כאָראָוסקין אַרויסטראָגען די האַלאָוועשקעס פון זיין אויוועג האָט ער אויסגעזעהן אַזוי בלייך, ווי פאַרווויינט.

— דרעה קיין קאָפּ! שרייט אויס מיט זיין באַסאָוער הייזע־ריגער שטים דער 12־יאָריגער וולאַדימיר אַקימאָוויטש פאָפלאָווסקי, וועלכער רעכענט אויס אַלע טאָג אין דער פרי, אויפֿן גע־לעגער, וויפיל אויסצייכענונגען זיין פאָטער, דער פאָלקאָוויניק, האָט שוין באַקומען פאַר זיין דרייסטקייט אויפֿן פראָנט פון דער פאָטערלענדישער מלחמה. — נישט ריכטיג! יאָקאָוו סאַלאָמאָנאָוויטש איז ניט אומעטיג, איך גיב מיין אהרען, לענינישען וואָרט, איך האָב געכאפט אַ קוק ביי אים אין צימער, האָב איך געזעהן ווי עס ברענט אַ לעמפּעל מיט אַ גלאָז און ער האָט זיך אַנגעטאָן ווי צו אָקטיאָבערסקע. — ווייסט איהר וואָס קינדער, שרייט אויס מיט זיין הילכיג, קוויטשיק קול׳כעל דאָס שטענדיג איבערגע־שפּיצטע, 12־יאָריגע פּוילישׁ אינגעל, עדעק, אויב ביי יאָקאָוו סא־לאָמאָנאָוויטש׳ן אין צימער ברענט אַ באַגלאָזט לעמפּעל אוֹן ער האָט זיך איבערגעטאָן יום־טוב׳דיג, איז היינט אַ אידישער יום־טוב! — משה׳ל! יאַנקעלע! שיע! יוסף! שמעון! הערען זיך קו־לות פון אַלע בעטען, וואָס פאַר אַ אידישער יום־טוב איז היינט?

— ש.. ש.. מאַכט נישט קיין טומעל, אַז יאָקאָוו סאַלאָמאָנאָוויטש וועט אַריינקומען, וועט ער אייך דערצעהלען אַ „סקאַזקע“!

די האַלב־אָפּענע טיר פון י. ס. צימער כדי צו הערען די אָוועגט־סוואָדקע האָט זיך אינגאַנצען געעפענט. דאָס שטאַרקע־רע ליכט האָט זיך דורכ׳ן קאָרידאָר אין מיטעלסטען קינדערישען שלאָפצימער אַריינגעריסען.

— וואָס פאַר אַ טומעל איז דאָ איצט קינדער? — זאָגט אונז, פרעגט פּיעטריטשוק, וואָס פאַר אַ אידישער יום־טוב איז היינט? וואַלאָדקע האָט געזאָגט, אַז היינט איז אַ אידישער יום־טוב און זכריה, אברהמ׳ל געבט מיט מלך ביאַלען וויסען ניט!

— היינט אַ אידישער יום־טוב... ש.. שלאָפט קינדערלעך... דוכט... יע, שוין 15 מינוט נאָכ׳ן דריטען גלעקעל... וואָס? אַ אידישער יום־טוב? ס׳איז... יע קינדערלעך, ס׳וועט זיין... ס׳וועט

אין א סדר־נאכט

(א בילד פון אונזערע אפּגעראַטעוועטע ביאַליסטאָקער קינדער אין צייט פון מלחמה אין טיפען אוראַל)

פון יעקב טאָביאַש

זיין אַ גרויסער אידישער יום־טוב! די פּאַרשטיקטע שטימע פון ענטפערער איז איבערגעריסען געוואָרען, נאָך איהר האָט זיך מעהר קיין פּראַגע נישט געהערט. אויך די קאמע־לבנה האָט זיך אונטער אַ וואָלקענדעל, וואָס איז נאָר־וואָס פון צווישען די אור־רַאַלער בערג געקומען, זיך באַהאַלטען. אין דער געדריקטער שטילקייט זיינען טייל קינדער שנעל איינגעשלאָפען. אָבער ניט די, וועלכע האָבען פאַראַיאָהרען אין אָט דער נאַכט, אַרום ליכטיג טישען, ביי די שיינענדיגע פנימ׳ער פון זייערע ליבע טאַטע־מאַמע, טייערע שוועסטער־ברידער, די שטענדיגע פיר קשיות פון מה נשתנה געפרעגט...

אַ בילד פון די אָפּגעראַטעוועטע קינדער, זעקס מיידלעך, וועלכע האָבען פאַר דער צייט פון זייער זיין אין רוסלאַנד געענדיגט אַ מעדיצין־שול, טייל אַלס פעלדשערינס־אקושערינס און טייל אַלס קראַנקען־שוועסטער.

זיצענדיק (פון רעכטס): פעלדשערין־אקושערין חנה לין (אין פוילען); קראַנקען־שוועסטער פייגעל ריבאַק און חיה פישמאַן (אין ארץ ישראל). שטייענדיק: פעלדשערין־אקושערין ליובע פעריי (דערטיילט מעדיצינישע הילף אין ציפּערן); פעלדשערין־אקושערין בתיה רייכערט (געבליבען אין רוסלאַנד) און קראַנקען־שוועסטער צביה יבלקאַ (אין ארץ־ישראל).

שטאַרק פינסטער אין די שלאָפצימערען... עס שלייכט יאָקאָוו סאַלאָמאַנאָוויטש צווישען די ענג־שטעהענדיגע בעטלעך, איבערגעבויגען. — משה׳לע! שלאָפסט? — ניין! — פאַרוואָס? זאָגט אַליין, ווי קאָן איך אין דער נאַכט אַזוי גיך איינשלאָפען? אין משה׳לעס האַנט ליגט שוין אַ שטיקעל מצה. — אַ דאַנק אייך יאָקאָוו סאלאָמאַנאָוויטש! ענטפערט משה׳לע, מיט אַ שטאַרק צישטערענדיגער שטים. משה׳לעס שטערן ווערט באַדעקט מיט אַ הייסען קוש, משה׳לע הויבט אויף זיין קעפּעל צוריקצוקושען, טרערען מישען זיך צונויף פון משה׳לען, וועלכער זאָגט דאָס זיין באָבע מוז איהם איצט אַמשטאַרקסטען דערמאָנען און פון יאָקאָוו סאלאָמאַנאָוויטש׳ן, וועלכער זעהט אויך איצט, זיינע אויף איהם ווארטענדיגע קינדער ביים סדר־טיש...

— אברהמ׳ל! שלאָפסט? וואָס איז? פאַרוואָס געהט איהר עפּעס אַרום אַזוי שפּעט צווישען די בעטלעך? וואָס? איז אימיצער נישט געזונד? — ניין אברהמ׳לע! ניין! ש.. שטיל.. נאָ, נעם אברהמ׳לע אַ שטיקעל מצה. — וואָס? פּסח איז הייַנט? אוי וויי איז מיר און איך האָב דאָך גאָרניט געוואוסט. אוי יאָקאָוו סאַלאָמאַנאָוויטש, וויי מיין מאַמע מוז דאָס איצט וווייַנען? וועהן זי וווייס אַז איך לעב, און עס נאָך מצה? ניין! מיין טאַטע מוז איהר מסתמא נישט לאָזען וויינען, ער איז אַ פרומער. ער וויינט אויך, נאָר אין זיך, ווער קען דאָס דאָרט איצט טרינקען אין מיין כוס? — אליהו הנביא, אברהמ׳לע!...

יאָ, מעגליך צווישען די קינדערישע בעטלעך אין דער ערשטער סדר־נאַכט פון 1941, האָט זיך ביים טיילען די שטיקלעך מצה אויך מיטגעשלייכט אליהו הנביא...

אָט דערנענטערט זיך די סדר־נאַכט פון 1948. צו פּסח׳דיגע סדרים־טישען באַזאַמען מיט זייערע ליבע און טייערע עלטערען, ברידער און שוועסטער, האָבען די אָפּגעראַטעוועטע טייערע ביאַליסטאָקער אידישע קינדער נישט זוכה געווען. פאַר דעם האָבען שוין געזאָרגט די דייטשישע חיות אין מענשלעכע געשטאַלטען, וועלכע האָבען זיי פון אָט דער פרייד באַרויבט אויף אייביג; ניין! די פרייד פון אונזערע שונאים וועט נישט זיין קיין גאַנצע, ווייל ס׳פייערען שוין היינט באַזאַמען אַלע קינדער, דאָס ערשטע מאָל די סדר־נאַכט אין אונזער ליב און טייער ארץ־ישראל. וועהר פון זיי אין די קיבוצים פון גשר, תל־יוסף, אשדות־יעקב, כפר סבא און וועהר פון זיי אין די רייהען פון דער העלדישער „הגנה". וועהר אין קבוץ ביים אָקער־אייזען און האַמער, און וועהר אונטער ביקס. אָבער אַלע מיט איין אומבויגזאַמען ווילען בייצוקומען און באַזיגען אַלע שטערונגען וועלכע געפינען זיך אויפ׳ן וועג פון אויפבויען אַן אייגענע, זעלבסטשטענדיגע אידישע מדינה פאַר׳ן גאַנצען אידישען פאָלק אין אונזער היימלאַנד ארץ־ישראל.

אַ ביאַליסטאָקער אָוועגט
פאַר „הגנה"

שבת אָוועגט, דעם 17-טען אַפּריל

וועט אין

אָדיטאָריום פון אונזער צענטער

228 איסט בראָדוויי, ניו־יאָרק

פּאַרקומען

אַ פייערליכע אונטערנעמונג

פאַר דער העלדישער „הגנה"
אין ארץ־ישראל.

• דער אָוועגט ווערט איינגעאָרדענט פון דעם ביאַליסטאָקער וויקטאָרי קלאָב, און עס וועלען אין אים זיך באַטיליגען אַ גרויסע צאָל באַוואוסטע קינסטלער, מוזיקער און רעדנער. אַ ספּעציעלער גאַסט פון ארץ־ישראל וועט דערצייַלען פון די איצטיגע קאמפען אין אונזער הייליג לאַנד.

• אַלע לאַנדסלייט ווערען געבעטען צו קומען צו דעם דאָזיגען וויכטיגען אָוועגט. געדענקט! שבת אָוועגט, דעם 17-טען אַפּריל, אין אונזער צענטער.

אַ בריוו פון ארץ ישראל

צום ביאַליסטאָקער רעליף קאָמיטעט אין אַמעריקע

חשובע חברים!

מיט אייניגע טעג צוריק האָבען מיר אייך געשריבען, אַז אייער געלט האָבען מיר דערהאַלטען. איצט האָבען מיר חשק זיך דורכצושמועסען סתם מיט אייך און דערצעהלען וועגען אונזער לעבען אין לאַנד אין די לעצטע פאָר מאָנאַטען. דאָס זיינען דאָך דעציידערענדע מאָנאַטען אין אידישען לעבען אין ארץ־ישראל בפרט, און אין דער גאַנצער וועלט בכלל. מיר וואָלטען געוואָלט שילדערען פאַר אייך זאַכען, וועלכע די אַלגעמיינע ידיעות דערצעהלען עס נישט. אָט, למשל, וועג איהר לייענט, אַז די ענגלענדער האָבען אויפגעריסען אַ אידיש הויז, ווייל זיי דאָכט זיך, אַז פון דאָרט האָט מען באַשאָסען אַראָבער, איז עס אין דער אמת'ן אַן אַנדער כוונה דאָ, און נעמליך, — עפענען אַ וועג פאַר אַראַבישע קוילען, ווייל דאָס הויז איז געווען אַ הויכעס און געשטערט די אַראָבער באַשיסען פאַרשידענע קוואַרטאַלען, זייטיגע פון תל־אָביב און איצט געמאַכט זיי פריי, אָדער וועג איהר לייענט וועגען אַ געוויסען אומגליק־צופאַל מיט אַ אידישען יונגערמאַן, ווייסט איהר דען, אַז דער בחור איז געקומען פון אַ פּעולה, ווי מען רופט עס ביי אונז, אַ פאַרמאַטערטער געפאַלען אויפֿן "סטען" און אַ קויל האָט דורכגעלעכערט זיין גוף, און די מידקייט האָט גורם געווען דער טויט־צופאַל. אָדער וועג איהר לייענט די געשיכטע פון פיר באַפאַלענע בחורים דורך ענגלענדער, קענט איהר זיך פאָרשטעלען דעם פאַרברעכען פון די אלביאנען, וועלכע האָבען אין דעם פאַל אָפּגעטאָן אַ שטיקעל אַרבייט, וועלכעס איז נידעריגער ווי פון די גרעסטע פאַרברעכער. גלייך צו חיות זעהט אויס די בעווין־בעסטיאַדע, און די מעשה פאַראַן מיט דעם ענגלישען משפט, וואָס אגב, אויף וויפיל דער משפט איז פאַרגעקומען, איז ער דורכגעפירט געווארען אַ דאַנק אונזער ביאַליסטאָקער חבר פון ועד, אַדוואָקאַט נאַכימאָווסקי; קענט איהר די אַלע זאַכען זיך פאָרשטעלען ביי אייך, ניין! מיר גלויבען נישט אַז יאָ, מיר גלויבען אויך נישט, אַז איהר קאנט אפשאַצען די קרבנות־גרייטקייט פון גאַנצען ישוב און דעסטאָ מעהרער, פון דער יוגענט, פון די סאַבריס. דאָס איז אַ זאַך, וואָס מען דאַרף זעהן און פיהלען. און אויב עס רעדט זיך וועגען פיהלען, קענט איהר פאַרשטעהן די געפיהלען פון אונזערע טאַטעס און מאַמעס. ווי לעגט זיך אונזערע אַ מאַמע שלאָפען אין די לעצטע מאָנאַטען? אויב נישט מיט אַ תפלה אויף די ליפּען, חלילה וחס איהר זען זאָל גאָרניט געשעהן. קענט איהר פיהלען אָט דאָס וואָס פיהלען אונזערע אמהות פון דער היינטיגער תקופה, וועלכע פאַלען ניט נידעריגער אין דער גרויסקייט פון די אמהות אין די אַלטע ציי־טען. דאָס אַלץ זיינען זאַכען, וואָס נאָר פון דער נאָענט קען מען עס פיהלען און פאַרשטעהן. אָט, למשל, היינט אָוונט בלאָזען ווינטען, ברויזען כוואָליעס און אין דרום־טייל פון שטאט, פון אבו־כביר, סעלמא, זאַבלאַווי, קראַכען שאָסען און פאַלען קוילען און פלוצים ווי ס'באָוונדערט אונז אַליין, און אזוי טאָג איין טאָג אויס. דו עסט און טרינקסט און אַרבייטסט און שפּאַצירסט אַלץ ביים מיטגעזאַנג פון קנאַלען פון קוילען פון „סטענען" און „ברענען", ליידער דאָס לעצטע געווען נישט כאַראַקטעריס־טיש פאַר אידען.

די אַלע זאַכען וואָלט זיך וועלען אייך דערצעהלען בהרחבה, אָבער ליידער די צייט דערלויבט אונז נישט אַלע מאָל, יעדער איינציגער פון אונז איז פאַרנומען ביי זיין טאָג־טעגליכער דינסט, יעדער איינציגער אויף זיין פאָזיציע, ווייל עס פעהלען מענשען, עס פעהלט נאָך עפּעס, און דער עיקר פעהלט געלט. און דער ישוב גיט, ווי מעגליך, דאָס לעצטע אַווען, מיר מיינען פיל מעה־רער ווי יעדער איינציגער אין גאָר דער וועלט. ווייל אויב דער ישוב האָט געגעבען 600 טויזענט פונט, גלייך אין דער ערשטער וואָך פון די געשעהענישען, און גרייט צו געבען איצט צוויי און אַ האַלבען מיליאָן פונט, איז עס אַ סכום, וואָס נאָר אַזאַ אָרגאַני־זירטער ישוב, ווי דער אין לאַנד, קען עס געבען פרייוויליג. מיר וואָלטען, ווי געזאָגט, געהאַט חשק זיך דורכצושמועסען מיט אייך, אָבער ליידער מוזען מיר עס מאַכען בקיצור און זיך אָפּ־שטעלען נאָר אויף די ביאַליסטאָקער ענינים, און אויך בקיצור. אין די לעצטע מאָנאַטען זיינען אָנגעקומען פיל ביאַליסטאָקער אין לאַנד און אַלעמען האָבען מיר געהאַלפען, וועמען מעהר, ווע־מען ווינציגער, אָבער געהאָלפען, מיט אַ דירה, אַרבייט, אָן עצה און אַ הלוואָה, און אַזוי ווייטער. מיר האָבען שוין געשריבען צו אייך אין אַמעריקע וועגען צווויי פאַמיליעס, וואָס מיר האָבען גע־געבען 150 פונט. איצט האָבען מיר ווידער אויסגעטיילט אַ דרי־טער פאַמיליע 40 פונט, אַ פערטע פאַמיליע 50 פונט, אַ פינפטע פאַמיליע 25 פונט און אַ זעקסטע 30 פונט און נאָך און נאָך. די רשימה איז אַ גאַנץ גרויסע פון ביאַליסטאָק און אומגעגענט. היינט צו טאָג וואָרטען 10 פאַמיליעס און מעהר אויף אונזער הילף און אייניגע פון זיי וועלען מיר באַצייכענען:

1) אָן עלטערע פרוי מיט אַ אינגערען זון;

2) אַ מיטעליעריגע פרוי, דאָרף לערנען אַ פאַך, איהר קינד לערענט אין אַ ישיבה. זעהר אָן איידעלער מענש, אַליין אָהן פריינט און באַקאַנטע;

3) אַ מאַן, פרוי און קינד. דאָס קינד קראַנק, מען האַלט איהר אין שפּיטאָל און מען היילט זי מיט פּעניסיליין, די פרוי אויך נישט קיין בוגרת. יונגע מענשען אָהן דערפאַרונג און אהן אַ פאַך. מען דאַרף זוכען אַרבייט, אָבער קודם־כל, אָן אָרט דעם קאָפּ אָוועקצולעגען. דערווייל אין בית־עולים אין דעננה;

4—5) צוויי פאַמיליעס אין בית עולים — רעננה;

6—7) צוויי פאַמיליעס אין בית־עולים אין חדרה, יעדע אייניגע — מאַן, פרוי און קינד, די קינדער, ליידער, דערווייל שוואַכע.

8) אַ פאַמיליע פון 3 פערזאָנען, שוין אַ פאָר וואָכען אין לאַנד, באַקומען זכות צו אַ דירה אין חולון, אָבער ווי נעמט מען געלט?

9) אַ מאַן, פרוי און קינד. אַ פאַכמאַן, שוין איינגעאַרדענט זיך. פאָר איהם האָבען מיר געזאָגט קענען מיר ננאָך זאָרגען צו באַקומען אַן אָנלייע, נישט מעהר.

דאָס זיינען נאָר 9 ביישפילען. די צאָל ביטעס איז פיל גרע־סער און די נויט אומבאַשרייבליך, ווייל אויך דער גאַנצער גע־אַרדענטער ישוב לעבט דורך שוועריע טעג, טאָ ווי לעבען זיי שוין? עס איז דאָך יעצט נישט אַזוי לייכט, נישט עסען און נישט אין אַרבייט.

ווילען מיר טאָקע, אַז איהר זאָלט אַ טראַכט טאָן וועגען שי־קען באַלדיגע הילף און אויסמיידען, צוליב דער אָביקטיווער לאַגע, צו רעדען וועגען מאָנומענט ביאַליסטאָק, מיר וועלען זיך אומקערען בקרוב צום ענין, דערווייל נויטיגען מיר זיך אין גאָר גיכער הילף און דערוואַרטען אייער באַלדיגע תשובה.

מיט אַכטונג:

ביאַליסטאָקער הילפס־קאָמיטעט אין תל־אביב

די וויכטיגסטע ביאליסטאקער געשעענישען

(א כראָנאָלאָגישער איבערבליק)

פון דוד קלעמענטינאָווסקי

מאָמענטען פון גרויסע קאַטאַסטראָפען האָבען שטענדיג ניט נאָר אַרויסגעבראַכט היסטאָריקער, וואָס האָבען מיט אַ באַזונדער ענויאיגקייט פאַרצייכענט די פאַסירונגען פון דער פאַרגאַנגענהייט און אפילו היסטאָרישע פילאָזאָפען, וואָס פלעגען פֿרובירען דעפינירען דעם היסטאָרישען פּראָצעס און אויסטייטשען, וועלכען באַדייט עס האָבען און אין וועלכער ריכטונג גייען די היסטאָרישע קרעפטען, וועלכע געפינען זיך אין דער אַקוטער באַוועגונג, — נאָר דער מענטש אַליין, דער פשוטער בשר ודם, וויזט אַרויס אין אַזעלכע צייטען אַ באַזונדער אינטערעס צו היסטאָריע, אַ גאָר נאַענטע באַציאונג צו דער געשיכטע פון דער מענשהייט, אַדער פון זיין פאַלק, צו דער פאַרגאַנגענהייט פון דעם ישוב צו וועלכען ער געהערט, אַדער האָט געהערט.

דער מענטש איז אַליין אַ היסטאָרישע וועזען. צווישען מענש און געשיכטע איז דאָ אַ טיפע, מיסטעריעזע פאַרוואַנדטשאפט און תמיד פילט זיך דער יחיד זייער פאַרבונדען מיט דער פאַרגאַנגענהייט פון זיינע מיטמענשען. נאָר אַ גרויסער קאָטאַסטראָפע אָבער, נאָך אַ געמיינזאַמען גוואַלדיגען אומגליק, וועלכער ראַד פון דער געשיכטע שטעלט זיך אָפֿ אויף אַ ווייַלע, אַדער הויבט זיך אָן צו דרייען צוריק, וועלכער נאָרמאַלער לעבען גייט אַרויס פון זיין קאָליע, דעמאָלט ווערט אָט די צוגעבונדענקייט צום עבר נאָך שטאַרקער, נאָך בולט׳ער. מיר ווילען וויסען די פּרטים פון די געשעענישען, מר ווילען זיך באַקענען מיט דעם היסטאָרישען צוזאַמענהאַנג, מיט די שיינע טראַדיציעס, מדות, לעבען, שאַפונגען, קאַמף, פריידען און ליידען ביז צו דער קאַטאַסטראָפע און מיט די סיבות, וואָס האָבען געפירט צום אומגליק און סוף מיט דעם חורבן גופא.

דאָס איז אַזוי בטבע ביי אַלע מענשען. ביי אידען דאַרף די דערשיינונג נאָך שטאַרקער קומען צום אויסדרוק, ווייל מיר, אידען, זיינען אין העכסטען זיך אַ היסטאָריש פאָלק און אונזער היסטאָריש באַוואוסטזיין איז אייגער פון די יסודות פון אונזער נאַציאָנאַלען קיום.

כל זמן דאָס לעבען איז געגאַנגען מער אָדער ווייניגער ווי עס באַדאַרף צו זיין, זיינען אָפטמאָל וויכטיגע געשעענישען נאָר פון אייגענע מענשען באַמערקט און אָפּגעשאַצט געוואָרען. די מייסטע האָבען זיי קיין שום אויפמערקזאַמקייט געשענקט. וועלכע האָבען זיך אָבער אַ טרייסל געטאָן און הונדערטער אידישע ישובים זיינען חרוב געוואָרען האָט זיך סיי דער מוח און סיי די הארץ אפילו פון קאַלטבלוטיגערע אידען אַ טרייסל געטאָן. מען וויל וויסען, וואָס איז דאַרט געווען, ווי האָט מען דאַרט גענעלעבט, וואָס האָט מען דאַרט געבויט, ווי האָט מען דאַרט זיך געפרייט, ווי האָט מען געליטען און ווי געקעמפט?

ביאַליסטאָק, דער גרויסער צענטער פון אידישען לעבען אין מזרח־איראָפּע מיט זיינע עקאָנאָמישע, קולטורעלע און סאָציאַלע דערגרייכונגען, איז ניטאָ מער. אונזערע טאַטעס און מאַמעס, ברידער און שוועסטער, קרובים און גוטע פריינד, דורך וועלכע מיר זיינען געווען פאַרבונגען טאָג אין, טאָג אויס מיט דעם ישוב, זיינען ניטאָ מער. זייער פאַרגאַנגענהייט ווערט ביי אונז איצט הייליג. מיר ווילען זיך באַקענען מיט זייער געשיכטע. מיר ווילען וויסען, וואָס מיר האָבען דאַרט פאַרמאָגט און מיט וואָס קענען מיר שטאָלצירען. וואָס האָבען מיר ביאַליסטאָקער געגעבען דעם מזרח־אייראָפּאישען אידענטום, וואָס האָבען מיר בייגעשטייערט צו דער אַלגעמיינער אידישער קולטור און וואָס האָבען מיר ביאַליסטאָקער אויך פאַר אַנדערע אויפגעטאָן, פאַר די אומות העולם?

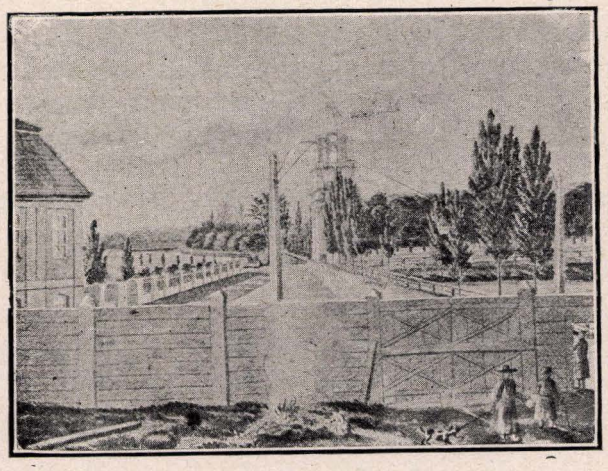
היסטאָריע איז אַ כראָנאָלאָגישער באַריכט פון דער פאַרגאַנגענהייט. איך פאַרמעסט זיך דאָ צו געבען ניט קיין כראָנאָלאָגישען באַריכט, נאָר אַ כראָנאָלאָגישען איבערבליק פון ביאַליסטאָקער פאַרגאַנגענהייט. איך צייל נאָר אויף די איינצעלנע, לויט מיין מיינונג, וויכטיגסטע פאַסירונגען, פאַקטען, פּערזענלעכקייטען אין כראָנאָלאָגישער אָרדענונג. איך באַצוויק דערמיט צו געבען קודם אונזערע ביאַליסטאָקער, אָבער אויך אַלע אַנדערע, וואָס ווילען זיך באַקענען מיט דער פאַרגאַנגענהייט פון דעם וויכטיגען טייל פון פוילישׂ־ליטווישׂ־רוסישען אידענטום אין אונאַרום ביאַליסטאָק, די מעגלעכקייט צו האָבען אַ באַגריף וועגען דעם גרויסען עבר פון אונזער חרוב געוואָרענעם ישוב און וועקען זייער אינטערעס אין אונזער שטאָלצער פאַרגאַנגענהייט. איך בין זיך משער, אַז וועלן איינער וועט דורכלייענען אַז דעם אונדעם יאָר איז געגרינדעט געוואָרען דער שפּיטאָל, געשטאַרבען יחיאל בער וואַלקאָווסקי, פאַרגעקומען דער פּאָגראָם, וועט ער זיך שוין ניט באַנוגענען דערמיט, וואָס ער וועט וויסען די דאָטען. ער וועט שוין וועלען וויסען די פּרטים וועגען יעדער אייצעלנער געשעענישׂ, וועגען יעדער אינצעלנער פערזענלעכקייט, אָפטמאָל אָטעם־פאַרכאַפּענדיגע עפיזאָדען, וואָס אַלע צוזאַמענגענומען שפּיגלען זיי אָפּ די דראַמע, וואָס האָט זיך אָפּגעשפּילט אין משך פון 300 יאָר אין ביאַליסטאָק — די געשיכטע פון ביאַליסטאָק.

איך גלויב קוים, אויב וועלכע עס איז אַנדערע לאַנדסמאַנשאפט, האָט אויף דעם געביט צו פאַראייביגען די פאַרגאַנגענהייט פון איר ישוב, אַזויפיל אויפגעטאָן ווי מיר ביאַליסטאָקער. אַ גרויסען יישר כוח דעם רעדאַקטאָר פון דער „ביאַליסטאָקער שטימע", דוד סאָהן, וואָס האָט אין משך פון די לעצטע 28 יאָר פאַרעפענטלעכט אומגעהויער וויכטיגע היסטאָרישע אַרטיקלען

פון אונזער היימשטאָט. אויך די אַנדערע ביאַליסטאָקער אויס־גאַבען, ווי דער „ביאַליסטאָקער לעבען" און די נייע אַרגענטינער אויסגאַבע „די ביאַליסטאָקער וועגען", וועלכע האָבען אַ גרויסען פאַרדינסט מיט זייערע ביישטייערונגען פאַר דער ביאַליסטאָקער געשיכטע. הויפּטזעכלעך האָבען מיר נאָטירלעך צו פאַרדאַנקען אונזערע היימישע היסטאָריקער, די פאַרשטאַרבענע פּסח קאַפּ־לאַן און א׳ ש. הערשבערג, וואָס האָבען אונז איבערגעלאָזען די פונדאַמענטאַלע מאַטעריאַלען פאַר אונזער געשיכטע. מיר דאַר־פען נאָר איצט האָפען אוןווינשען, אַז די היסטאָרישע מיסיע פון דער „געזעלשאַפט פאַר געשיכטע פון ביאַליסטאָק", וואָס האָט זיך געגרינדעט ניט לאַנג אין ניו־יאָרק וועט באַלד דערפילט ווערען. עס וועט איר געלינגען צו רעאַליזירען איר אַחריות׳פולע שוועכע אופגאַבע, וואָס זי האָט זיך געשטעלט: די אַלע פאַראַ־נענע מאַטעריאַלען צו זאַמלען, סיסטעמאַטיזירען, דערגאַנצען און שאַפען די פון אונז אַלע דערוואַרטעטע פולשטענדיגע „געשיכ־טע פון ביאַליסטאָק און די ביאַליסטאָקער אין דער וועלט.*)

1. די אידישע ביאַליסטאָק

1320—דער דאָרף ביאליסטאָק וועט געגרינדעט דורך דעם ליט־ווישען פירסט געדימין.

ביאַליסטאָק אַלס דאָרף

1542—ביאַליסטאָק וועט פריוואַט אייגענטום פון פויליישען קע־ניג זיגמונד.

1658—זיינען שוין דאָ אידען אין ביאַליסטאָק (לויט׳ן טיקטינער פנקס).

1659—דער ביאַליסטאָקער ישוב וועט אַ טייל פון דער טיק־טינער קהילה און איז אָפּהענגיג פון איר.

1661—די טיקטינער גליל־קהילה גיט אָפּ ביאַליסטאָק און די דערפער זוואָדי און פּראדי אין אַרענדע צו ר׳ יעקב בר׳ משה סגל און צו ר׳ יצחק בר׳ משה פאַר 100 גילדען.

1696—עלילת־דם בלבול אין דאָרף זוויערסקי ביי ביאַליסטאָק.

1703—בראַניצקי אויסגעבויט זיין הילצערנעם פּאַלאַץ אין ביא־ליסטאָק.

1718—אויסגעבויט דער „אַלטער בית־מדרש" אויפ׳ן שול־הויף און גענרינדעט די חברה „נר תמיד" אויף אויסצוהאַלטען דעם בית־המדרש.

1742—ביאַליסטאָק וועט דערהויבען צו אַ „שטאָט" דורך יאָן קלעמענס בראָניצקי, דער צווייטער.

1745—אידען אין ביאַליסטאָק וועלען גלייכגעשטעלט אין זייע־רע רעכט צו די אַנדערע בירגער.

1745—וועט אויסגעמויערט דער טורעם מיט קראָמען, וואָס וועלען פאַרטיילט צו אידען.

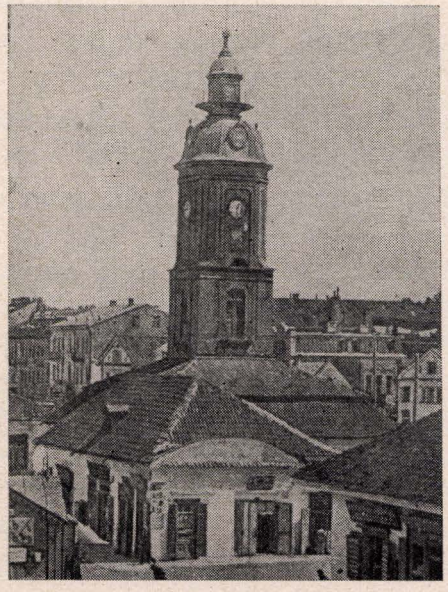
1749—ביאַליסטאָק באַקומט די „מאַגדעבורגער רעכט".

1750—אַ גרויסע שריפה. עס ברענט אָפּ כמעט די גאַנצע שטאָט. שפּעטער וועלען אויסגעבויט שטיינערנע און ציגעלנע הייזער.

רבי יהושע שאַפּירא וועט רב אין ביאַליסטאָק, בשות־פות מיט כאַראַשטש.

1759—אין ביאַליסטאָק אַרגאַניזירט זיך דער ערשטער צעך, וואו אידען־בעלי־מלאכות קענען וועלען מיטגלידער.

1763—וועלט אויסגעבויט דער שטאָט־טורעם מיט׳ן שטאָט־זייגער און די ברעמלאַך.

די ברעמלאַך מיט׳ן שטאָט־זייגער

1765—אין ביאַליסטאָק זיינען דאָ 761 אידען.

1771—איינגעאַרדענט די „פּאַטשט".

—די טיקטינער גליל־קהילה גיט איבער דער ביאַליסטא־קער קהילה דאָס רעכט צו פאַרוואַלטען פינאַנציעל מיט כאַראַשטש, האָראָדאָק, און אַנדערע 57 ישובים אין זייער סביבה.

*) דער „פנקס ביאַליסטאָק" פון א. ש. הערשבערג, גרונט־מאַטעריא־לען צו דער געשיכטע פון אידישען ביאַליסטאָק ביז נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה איז שוין אין דרוק.

1772—אויסגעמויערט די „אַלטע שול".

די אַלטע שוהל

1777—ביאַליסטאָקער קהילה ווערט זעלבסטשטענדיג און אומ־אָפהענגיג פון דער טיקטינער קהילה.

1783—געשטאָרבען הרב ר׳ יהודה לייב מהורדישץ, וואָס איז געווען רב אין ביאַליסטאָק נאָך הרב שאַפירא.

1789—געשטאָרבען הרב הגאון ר׳ קלונימוס קלמן ליכטענשטיין, (ליכטשטיין לויט ש. ל. ראַבינאָוויטש), וואָס איז דער דריטער ביאַליסטאָקער רב, אָבער דער ערשטער אין דער זעלבסטשטענדיגער ביאַליסטאָקער קהילה.

—געווארען רב ר׳ שלמה זלמן בהרב ר׳ חיים.

1795—טיקטין הערט אויף צו זיין די גליל־קהילה. ביאַליסטאָ־קער קהילה ווערט זעלבסטשטענדיג אין אַלע הינזיכטען.

——ביאַליסטאָק גייט אַריבער צו פרייסען, אונטער ווועמעס ממשלה זי בלייבט ביז 1805.

1800—אויפגעשטעלט דער „נייער בית־מדרש" אויפ׳ן שול־הויף.

—ביאַליסטאָק ווערט אַ קרייז־שטאָט. נעמט אַרום צען שטעטלעך: כאַראַשטש, האָראָדאָק, יאַנאָווע, יאשינאָווקע, קנישין, אַדעלסק, סאָקאָלע, זאָבלודאָווע און וואַשליקאָווע.

1804—די ערשטע אידישע דרוקעריי אין ביאַליסטאָק געעפענט דורך ר׳ אהרון הלוי הורוויץ.

1807—נאָך אַ קורצער צייט, וואָס ביאַליסטאָק ווערט פאַרנומען פון נאַפאָלעאָנס מיליטער, גייט זי אַריבער צו רוסלאַנד, לויט׳ן טילזיטער אָפמאַך פון 7טען יולי.

—ביאַליסטאָק פאַרמאָגט 6,000 איינוואוינער, דערפון 4,000 אידען.

1808—ביאַליסטאָק ווערט דערקלערט אַלס הויפט־שטאָט.

1810—31טען מערץ — חיים זעליק סלאָנימסקי ווערט געבוירען אין ביאַליסטאָק. משכיל און באַרימטער מאַטעמאַטיקער, איניקעל פון יחיאל נעכעס. געשטאָרבן 1904, אין וואַרשע.

1812—ביאַליסטאָק אונטער פראַנצויזישער הערשאַפט.

—ר׳ אברהם צבי אייזענשטאַט, למדן און חכם, געבוירען אין ביאַליסטאָק, געשטאָרבען 1865 אין קעניגסבערג.

1814— געשטאָרבען הרב ר׳ שלמה זלמן, רב אין ביאַליסטאָק 25 יאָר.

1815—געוואָרען רב ר׳ אריה לייב (שאגת אריה), געשטאָרבען אין 1820, אין ביאַליסטאָק.

1815—ביאַליסטאָק גייט אַרונטער אונטער רוסישער הערשאַפט לויט׳ן ווינער טראַקטאַט.

1816—געבוירען אין ביאַליסטאָק הרב הגאון און כלל־טוער פון וועלט־פאַרנעם, ר׳ שמואל סאַלאַנט; אין 1851 זיך באַזעצט אין ירושלים; אין 1878 געוואָרען דאָרט רב הכולל פון אשכנזים; געשטאָרבען דאָרט אין 1909.

1821—געגרינדעט די חברה קדישא.

1824—ר׳ יעקב באַכראַך געבוירען אין ביאַליסטאָק. משכיל און וויסענשאַפטלער. געשטאָרבען דאָרט 1899.

—געוואָרען רב הרב הגאון משה זאב מרגליות (ר׳) וועלווע־לע), געשטאָרבען 1830.

1826—16טען דעצעמבער — געגרינדעט דער „בקור חולים", אַ דאַנק דער איניציאַטיוו פון ר׳ וועלוועלע.

1828—געגרינדעט דער „גמילות חסדים", וואָס איז שפּעטער אַריבער צום „לינת הצדק".

1830—אויסגעבראַכען די כאַלעריע־עפּידעמיע און ס׳איז גע־עפענט געוואָרען דער כאַלעריע בית־עולם.

—געגרינדעט דער הקדש.

1833—אליעזר האַלבערשטאַם, משכיל און דיכטער, זיך באַזעצט אין ביאַליסטאָק אַלס איידעם פון גביר ר׳ איטשע זאַבלו־דאָווסקי, געשטאָרבען 1899, פּיאָנער פון דער השכלה אין ביאַליסטאָק.

1837—געוואָרען רב אין ביאַליסטאָק רבי אליקום געצל מאיר פּאָדראַבינעק. געשטאָרבען 1850.

1840—געגרינדעט דער אידישער שפּיטאָל דורך סענדער בלאָך.

1845—די ערשטע געוואָנט־פאַבריקען באַוויזען זיך אַרום ביא־ליסטאָק.

1850—נחום מינץ און סענדער בלאָך גרינדען אין ביאַליסטאָק די ערשטע טוך־פאַבריקען.

81854—געשטאָרבען יהושע העשל האַלפערן (העשל מעדאַל־טשיק) 74 יאָר אַלט.

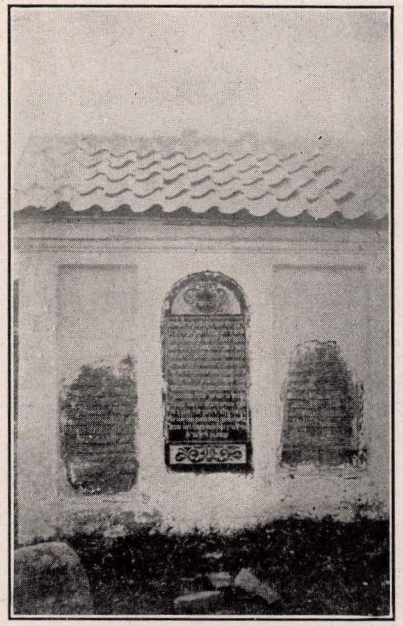
1855—געגרינדעט די ערשטע אידיש־רוסישע פאָלקס־שולען פון כתריאל קאַפּלאַן און געווירץ.

1858—יהושע שטיינבערג, העברעאישער שרייבער, געוואָרען ראַבינער אין ביאַליסטאָק.

1859—דר. לודוויק (לייזער) זאַמענהאָף געבוירען אין ביאַליס־טאָק. דער דערפינדער פון עספּעראַנטאָ. געשטאָרבען אין וואַרשע, 1917.

—אויסגעבויט די ערשטע באַן־ליניע ביי ביאַליסטאָק.

הרב הגאון ר׳ יום טוב ליפמאַן היילפּערן (ר׳ ליפּעלע) געווארן רב אין ביאַליסטאָק. געשטאַרבען 1879.

דער אוהל פון ר׳ ליפּעלען אויפן אַלטען בית־עולם (אינמיטען). רעכטס: דער קבר פון גאון הרב ר׳ אליקום געצל; לינקס: דער קבר פון גאון און צדיק ר׳ קלונימוס קלמן הכהן.

1860—עס גרינדען זיך אין ביאַליסטאָק די פאַבריקען פון זיל־בערבלאַט, סוראזסקי, נאַוויק, פרייסמאַן און וויסאָצקי.

1861—אַלעקסאַנדער דער צווייטער באַזוכט ביאַליסטאָק; ער נעמט אויף דעפוטאַציע פון יחיאל בער וואָלקאָוויסקי, אליעזער האַלבערשטאַם, דוד זאַבלודאָווסקי, מרדכי זאַבלודאָווסקי און ראַבינער יהושע שטיינבערג.

1862—חנוכת הבית פון פּולקאָוואיען בית־מדרש.

—לעאָ וויינער, געבוירען אין ביאַליסטאָק. פילאַלאָג און לי־טעראַטור־היסטאָריקער. שפּעטער אויסגעוואַנדערט קיין אַמעריקע, וואו געווארן פּראָפעסאָר פון סלאַווישע שפּראַכן; געשטאָרבען 1939.

1862—קאַזיאַנער ראַבינער געווארן ר׳ שלמה זלמן בענדעט, געשטאָרבען 1886.

1863—16טען דעצעמבער — דער שפּיטאָל גייט אַריבער אין בנין פון איטשע זאַבלודאָווסקי.

—געגרינדעט די טוך און דעקען פאַבריק פון טריליניג.

1865—געשטאָרבען איטשע זאַבלודאָווסקי (דער גביר).

1867—1טען סעפּטעמבער — חנוכת הבית פון כאָרשול.

1869—דר. מאיר מאַרקוס ווערט ראַבינער. געשטאָרבען 1901.

—געגרינדעט די ביאַליסטאָקער „צדקה גדולה (דער קאָ־מיטעט).

1870—געגרינדעט „יד חרוצים״, דורך וויינרייך.

1873—די כאָר־שול גייט אַריבער אין איטשע זאַבלודאָווסקי׳ס בית־מדרש אין קאָרשול געסעל.

1876—געבוירען אין ביאַליסטאָק מאיר וואַלאַך, שפּעטער מאַק־סים ליטווינאָוו, סאָוועיעט־רוסישער דיפּלאָמאַט און פּאָלקס־קאָמיסאַר.

—סטרייק פון איזוואָזטשיקעס (אַלע אידען) געגען נייע פּאָ־ליציי־פאַראָרדנונגען.

—דער ערשטער לוינקעטניק, אברהמל דער שוואַרצער, פירט איין אַ האַנט־שטול און הויבט אָן אַרבעטן פאַר סוראָזסקי.

1878—געשטאָרבען מלכה רייזעל בלאָך, די פרוי פון סענדער בלאָך אַ אשת חיל. איטשע זאַבלודאָווסקי׳ס טאָכטער.

—17טען פעברואַר — אָסיפּ דימאָוו (יוסף פערלמאַן) גע־בוירען אין ביאַליסטאָק.

—געבוירען אין ביאַליסטאָק ר׳ חיים העלער, זון פון „פּינס־קער עלוי״. געווען רב אין לאָמזשע. 1922, געגרינדעט דעם בית־מדרש העליון אין בערלין, פון דאָרט אויסגע־וואַנדערט קיין אַמעריקע.

1880—יאַקאָב לעווי („דער אַמעריקאַנער״) שטעלט דעם ערשטען רייסוואָלף צו פּאַבריצירען קונסטוואָל (שאָדע).

1881—עס ווערט געלייגט דער גרונטשטיין צום בנין פון מושב זקנים אין ביאַליסטאָק.

1882—דער ערשטער וועבער סטרייק ביי סוראָזסקי.

—פּאָגראָם־שרעק איבערגעלעבט. אידישע קצבים, פורמאַ־נעס און איזוואָזטשיקעס צעשלאָגען און פאַריאָגען די כוליגאַנעס.

—מוצאי שבועות געגרינדעט די חברה „חובבי ציון״ אין ביאַליסטאָק, וואָס איז שפּעטער געווארן דער צענטער פון דער באַוועגונג. די איניציאַטאָרען זיינען געווען יעקב סאַפּירשטיין און יהושע העשל קלעמענטינאָווסקי.

—געעפענט דער מושב זקנים. די גרינדער זיינען יחיאל בער וואָלקאָוויסקי, יעקב באַראָש און לייב יעווזין.

1883—געווארן רב ר׳ שמואל מאָהילעווער.

—געגרינדעט „מאכל כשר״ פאַר אידישע סאָלדאַטען. די גרינדער זיינען געווען אשר טאָפּאָלסקי און שמואל ראַפּא־פּאָרט.

1885—געגרינדעט דער „לינת הצדק״.

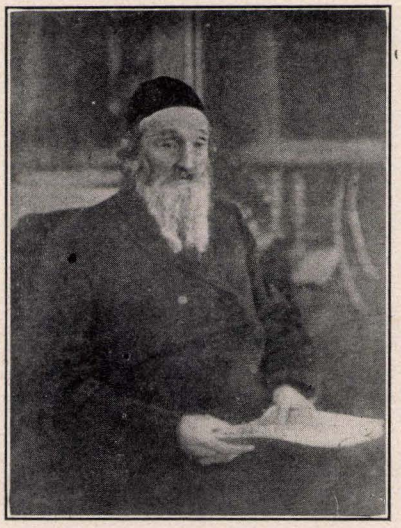
—געבוירען זוסמאַן סעגאַלאָוויטש, באַרימטער דיכטער און שריפטשטעלער.

1886—געשטאָרבען יחיאל נעכעס (יחיאל הערשקאָוויטש), גרינ־דער פון באַוואוסטען בית מדרש וואָס האָט געטראָגען זיין נאָמען.

1887—פּסח קאַפּלאַן זיך באַזעצט אין ביאַליסטאָק. ביי זיין פע־טער, דעם משכיל כתריאל קאַפּלאַן.

—יצחק ניסענבוים געווארן סעקרעטאַר פון ר׳ שמואל מא־הילעווער.

1888—פּויילישער דר. גראָנאָווסקי האָט אויסגעברענט אויפ׳ן פּנים פון אַ אידיש אינגעל די ווערטער „איד, גנב״, פאַר גנב׳ענען עפּעל אין זיין גאָרטען. דר. גראָנאָווסקי איז זייט דעם באַיקאָטירט געווארן פון אידען. פאַר דעם באַי־קאָט זיינען דר. כאַזאַנאָוויטש און ראַבינער מאַרקוס דורך דער רעגירונג פאַרשיקט געווארן פון ביאַליסטאָק אויף דריי יאָר.

הרב ר׳ חיים הערץ, זצ״ל

—געגרינדעט די געזעלשאַפט פאַר קעגענזייטיגע הילף פאַר האַנדלס־אָנגעשטעלטע (אָבשטשעסטוואָ פּריקאַזטשיקאָוו).

—געגרינדעט דער ערשטער ציוניסטישער כאָר דורך פּסח קאַפּלאַן.

1899—געגרינדעט די „פּרייוויליגע פייערלעשער געזעלשאַפט״, וואָס איז באַשטאַנען 90 פּראָצענט פון אידען.

—ר׳ ישראל העלער, דער פּינסקער עלוי, געשטאָרבען. פאָטער פון הרב ר׳ חיים העלער, וואָס לעבט איצט אין ניו־יאָרק.

—אברהם בער גאָטלאָבער, דער העברעאישער דיכטער און שריפטשטעלער, געשטאָרבען. אין 1925 האָט דער לי־טעראַטען און זשורנאַליסטען קריז געשטעלט אַ מצבה נאָך אים.

אברהם בער גאָטלאָבער

—דר. ל. פּינעס דער באַרימטער אויגען־דאָקטאָר, געבוי־רען 1865, אין ראָזשנאָי, באַזעצט זיך אין ביאַליסטאָק.

—דערשינען די אומלעגאַלע בונדישע צייטשריפט „דער ביאַליסטאָקער אַרבעטער״.

1900—1טען יאַנואַר עפענט זיך די קאָמערץ־שולע אויף איניציי־אַטיוו פון פאָלק קעמפּנער. אידען ווערען אָנגענומען אָן פּראָצענט־נאָרמע.

—דוד קלעמענטינאָווסקי געבוירען אין ביאַליסטאָק. זייט 1906 געלערנט און געלעבט אין בערלין. זייט 1937 אין פּאַריז. זייט 1946 אין ניו־יאָרק.

—געגרינדעט די אידיש־רוסישע פאָלקס־שולען פון באַ־ביצקי און מענאַכאָווסקי און די אידיש־רוסישע אָנפאַנגס שולע פון יאָפע.

1890—אַראָפּגעבראַכט די ערשטע דאַמף־שטולן אין ביאַליסטאָק.

1890—געבוירען יעקב פּאַט, שרייבער און פירער פון בונד, איצט אין ניו־יאָרק, סעקרעטאַר פון אידישען אַרבעטער־קאָמיטעט.

1891—ציין־דאָקטאָר שמעון ציטרין זיך באַזעצט אין ביאַליסטאָק, גרינדער פון צענטראַל קאָנסום פאַראיין. געשטאָרבען 28טען אויגוסט, 1937.

1893—געגרינדעט דער „משמרת חולים״, שפּעטערער „לינת חולים״.

—געגרינדעט די דרוקעריייען פרוזשאַנסקי און וואָלאָ־ברינסקי.

1895—געשטאָרבען אין ביאַליסטאָק אליעזר בער ליבערמאַן, לערער, שריפטשטעלער און משכיל, פאָטער פון באַרימ־טען אהרן ליבערמאַן, איינער פון די גרינדער פונ׳ם סאָ־ציאַליזם ביי אידען.

—גרויסע שריפּה אין וואַשליקאָווע.

—20טען אויגוסט — אַ ניט אַרגאַניזירטער מאַסען סטרייק פון וועבער אויסגעבראָכען אין ביאַליסטאָק.

1896—30טען יוני — אַ גרויסע שריפּה אין ביאַליסטאָק. אָפּגע־ברענט אַ גרויסער טייל פון נייוועלט.

—אָנגעהויבען גיין די „קאָנקע״ אין ביאַליסטאָק.

1897—ביאַליסטאָק פאַרמאָגט 41,905 אידען (אַלגעמיינע באַפּעל־קערונג 67,000 מענשען) דער מאַטעריעלער מצב אין שטאָט איז אַ בליענדער.

—צוליב דעם באַזוך פון צאַר ניקאָלי דעם לעצטען וועלט דער אַלטער סטאָוו פאַרשאָטען און דער שטאָט־גאָרטען פאַרפלאָנצט.

—דר. יוסף רובינשטיין, פאָפולערער פרוען־דאָקטאָר, באַ־זעצט זיך אין ביאַליסטאָק. לאָנגיאָריגער פאָרזיצער פון לינת הצדק.

—געגרינדעט די גרופּע „דער בונד״ אין ביאַליסטאָק.

—דר. כאַזאַנאָוויטש, ליטמאַן ראָזענטאַל, דוד סוכאָוואָלסקי, דר. יוסף מאָהילעווער פאָרען אַלס ביאַליסטאָקער דע־לעגאַטן צום ערשטען ציוניסטישען קאָנגרעס אין באַזעל.

1898—הרב ר׳ שמואל מאָהילעווער געשטאָרבען. זיין לויה איז געווען די אימפּאָזאַנטסטע וואָס ביאַליסטאָק האָט אַמאָל געזען. ער איז געווען רב אין ביאַליסטאָק פופצען יאָר. דער כסא הרבנות איז נאָך אים ניט מער פאָרנומען גע־ווארען. ר׳ חיים הערץ היילפּערן, דער זון פון גרויסען טאַטען ר׳ ליפּעלע איז געווארען ראב״ד.

—געגרינדעט די ערשטע „סטרייק־קאַסע" דורך דעם בונד.

1901—דר. יוסף מאַהילעווער, אייניקעל פון ר׳ שמואל מאַהילעווער, ווערט ראַבינער. די שטעלע פאַרנעמט ער ביז 1915. ער פאָרט שפּעטער אָפּ קיין אָדעס, פון דאָרט קיין ארץ־ישראל, וואו ער איז געשטאָרבען 1943.

—אלי מיילאך, דער באַנקיר, געשטאָרבען.

—עס עפענט זיך די ליי און שפּאָר־קאַסע (די בענקעל)

—קומט פאָר אין ביאַליסטאָק דער פערטער צוזאַמענפאָר פון „בונד".

1902—ווערט אויסגעבויט דער בית־מדרש „בית שמואל", אויפן נאָמען פון ר׳ שמואל מאַהילעווער, נעבן שטאָט־גאָרטען.

1903—20טען יאַנואַר — יחיאל בער וואָלקאָוויסקי געשטאָרבען אין עלטער פון 84 יאָר. 50 יאָר געווען דער פירער אין שטאָט. נאָך זיין טויט הויבט זיך אָן די קהילה צו „דעמאָקראַטיזירען".

—לינת הצדק גייט אַריין אין אַ אייגענעם בנין, אַ נדבה פון די יורשים פון פישעל בראש.

—עס בילדען זיך די גרופּעס פון „פּועלי־ציון פאַלעסטינצעס" אונטער פירונג פון באַראָכאָוו.

—לעאָ פאַפּערין גרינדעט אַ גרופּע פון טעריטאָריאַליסטען און גיט אַרויס דעם אָרגאַן „יעווריעסקי גאָלאָס".

1904—לינת חולים גייט אַריין אין אייגענעם בנין. דעם פּלאַץ האָט מנדב געווען פרוי צינע פיינבערג.

—11טען אָקטאָבער — ווערט געעפענט די „ביליגע קיך" אויף איניציאַטיוו פון דר. ציטראָן.

—געשטאָרבען אליעזר אַטלאַס, העברעאישער שריפטשטעלער און רעדאַקטאָר פון „הכרם".

1905—יאַנואַר — געשאַפען אַ פאַראיניגטער פראָנט פון אַלע פאָליטישע פאַרטייען אין ביאַליסטאָק, צו פירען דעם קאַמף געגען דער צאַרישער רעגירונג. די קאָנפערענץ איז פאָרגעקומען בייַ אינזשעניר קאָלעצקי. דער געשאַפענער קאָמיטעט האָט דערקלערט אַן אַלגעמיינעם סטרייק.

—יולי — דער טרויעריגער שבת נחמו. אַ מיליטערישער פאָגראָם אויף סוראַזער גאַס. 36 אידען דערמאָרדעט.

—11טען אָקטאָבער — עס עפענט זיך די קאָמערץ־שולע פאָר מיידלעך.

—18טען אָקטאָבער — די ביאַליסטאָקקער אַרבעטערשאַפט און רעוואָלוציאָנערע יוגענט דעמאָנסטרירט און שטורעמט די טורמע כדי צו באַפרייען די פאָליטישע געפאַנגענע. פאָליציי און סאָלדאַטען שיסען. אייניגע טויטע און אַ סך פאַרוואונדעטע.

—אַ גרופּע לוינקעטניקעס שאַפען אַ אַרטעל פאַר דאַמף־שטולען.

—עס עפענט זיך די האַנטווערקער שולע און מאָדערנע תלמוד תורה אויף איניציאַטיוו פון יודעל קאָלעצקי.

—געגרינדעט די „אידישע קונסט" דורך פסח קאָפלאָן נח זאַבלודאָווסקי, א. א.

—דער „בונד" אָרגאַניזירט פראָפעסיאָנעלע פאַראיינען פון גאַרבער, וועבער, שניידער, שוסטער, שטעפּער, פּריקאַזטשיקעס און טאַבאַק אַרבעטער.

—געשטאָרבען קאָפּל זאלקינד, דער פּיאָנער פון דער לעדער אינדוסטריע אין ביאַליסטאָק.

1906—1טען—3טען יוני — דער מיליטעריישער פּאָגראָם אין ביאַליסטאָק. צוגעגרייט און אַרויסגערופען דורך די משרתים פון דער צאַרישער רעגירונג. 110 דערמאָרדעטע און דערשאָסענע. אידישער זעלבסטשוץ אָרגאַניזירט פון בונד, פּועלי ציון, אַנאַרכיסטען און אַנדערע פּאַרטייען גיט אָ ווידערשטאַנד.

—עס ווערען אויסגעקליבען אַלס „וויבאַרטשיקעס" צו דער „גאָסודאַרסטוועגער דומא" אברהם טיקטין, דר. ציטרין, דר. מאַליווער, פאַלק קעמפּנער, דר. פערלשטיין און דר. רייגראדסקי.

1907—עפענט זיך די „געזעלשאַפטלעכע ביבליאָטעק".

1908—די נייע שטאָט שול אויסגעבויט.

די נייע שטאָט־שוהל

1909—הויבט אָן דערשיינען די צייטונג „גאלאס ביאלאסטאקא", אונטער דער רעדאַקציע פון יוסף זעליגמאַן.

1912—געעפענט דער ערשטער „קינדער־גאָרטען" דורך מפיצי השכלה. 1914 ווערט עס פאַרוואַנדעלט אין אַ קינדער־היים.

1910—געשטאָרבען דר. פארשטעטער. אויף זיין אָרט וועלט דר. עפשטיין הויפט דאָקטאָר פון שפיטאָל.

1912—אברהם כהן, (אברהמל פאַריזער), פון לינת חולים געשטאָרבען.

1913—די „הבימה" וועלט געעפענט דורך נחום צמח מיט דער פיעסע „שמע ישראל" פון אָסיפ דימאָוו, איבערזעצט אין אידיש פון פסח קאַפּלאַן.

—עס דערשיינט די ערשטע טעגלעכע צייטונג „ביאַליסטאָקער טאַגעבלאַט", אונטער רעדאַקציע פון א. ש. הערשבערג. עקזיסטירט ביז 1914, וואו דוד סאָהן קאָרעספּאָנדירט פון אַמעריקע.

1914—אויגוסט — אָנהויב פון דער ערשטער וועלט־מלחמה.

—ביאַליסטאָק אין באַלאָגערונג־צושטאַנד.

—ביאַליסטאָק וועגדט זיך נאָך הילף צו די לאַנדסלייט אין אַמעריקע דורך אַ קייבעל צו דוד סאָהן.

—געשטאָרבען כתריאל קאַפּלאַן, משכיל און לערער, געבוירען 1838.

—אהרון יעקב קלעמענטינאָווסקי, העברעאיסט און מאַטעמאַטיקער, געשטאָרבען אין עלטער פון 84 יאָר. ער האָט פאַרפאַסט די אַריפמעטיק אין העברעאיש „שאלות החשבון" און „מעשה החשבון", וואָס זיינען באַנוצט געוואָרען אַלס לערען־ביכער אין די העברעאישע שולען.

1915—7טען אַפּריל — די שטאָט וועלט באָמבאַרדירט פון די דייטשען.

—20טען יוני — אויף אַ אויסערגעווייגלעכער אַסיפה פון דער קהילה מיט ר' ראַבינאָט וועלט געגרינדעט דער וועד הקהל.

1916—וועלט געגרינדעט די ביבליאָטעק און לייען זאַל דורכ'ן „יוגענט־פאַראיין" אין 1919 וועלט עס פאַרוואַנדעלט אין „שלום עליכם ביבליאָטעק".

—געגרינדעט דער פרץ קינדערהיים און די פרץ שולע.

1917—אייזיק האַראַדיטש, ביאַליסטאָקער כלל־טוער, חובב־ציון און גרויסער בעל צדקה, געשטאָרבען אין באָברויסק.

1918—ראַבינער וועלט יעקב ויגדאָרטשיק.

—וועלט געגרינדעט די קולטור־ליגע.

— געגרינדעט „השחר" אידישער ספּאָרט־קלוב דורך פּסח פּאָמעראַנץ.

—דעצעמבער. — די שטאָט וועלט פאַרנומען פון די פּאָליאַקען.

—דעצעמבער — רעוואָלוציע אין ועד הקהל. עס וועלט געגרינדעט די „דעמאָקראַטישע" קהילה.

1919—מנחם מענדעל דאָוויזאָן, באָוואָסטער לערער און העברעישער דיכטער, געשטאָרבען אין עלטער פון 92 יאָר.

—דר. יוסף כאַזאַנאָוויטש דער פּאָפולערסטער ביאַליסטאָקער דאָקטאָר און גרויסער אידעאַליסט, געשטאָרבען אין יעקאַטערינאָסלאָוו.

—געשטאָרבען דער „קאָברינער רבי" נחומקע קאָברינער. ער האָט זיך באַוועגט אין ביאַליסטאָק אין 1895 צוזאַמען מיט זיין איידעם, הרב ר' מאיר שצעדראָווסקי.

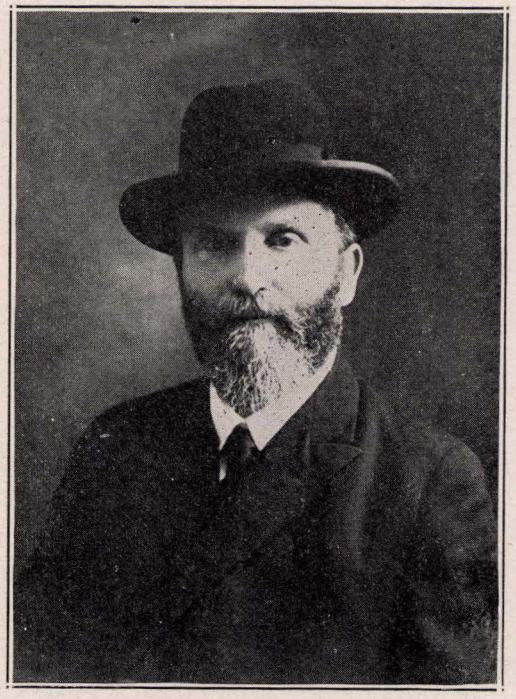
—19טען פעברואַר — הויבט אָן צו דערשיינען „דאָס נייע לעבען" אַן אומפּאַרטייאישע דעמאָקראַטישע צייטונג, אונטער דער רעדאַקציע פון פסח קאַפּלאַן. זייט 1931 דערשינען אונטער דעם נאָמען „אונזער לעבען".

—13טען מאַי — די „שלום עליכם ביבליאָטעק" וועלט געעפענט צום דריטען יאָרצייט פון שלום־עליכם.

—ר' חיים הערץ היילפּערן געשטאָרבען. ער איז געווען מורה הוראה אין שטאָט פופציג יאָר. נאָכ'ן טויט פון ר' שמואל מאָהילעווער איז ער געווען פאַררעכענט פאַר ביאַליסטאָקער רב.

—ביאַליסטאָקער קהילה באָקומט די ערשטע הילפס־געלטער פון ביאַליסטאָקער רעליף פון ניו־יאָרק.

1920—דר. גדליהו ראָזענמאַן וועלט ראַבינער.

ראַבינער גדליהו ראָזענמאַן

—עס קומען די ערשטע דעלעגאַטען פון ביאַליסטאָקער רעליף־קאָמיטעט אין ניו־יאָרק, לייבעל קאָהן, הרב בראָדסקי, נייטען אַלעקסאַנדער און ברענגען גרויסע פינאַנציעלע הילף פאַרן ישוב.

—עס ברעכט אויס די פּוילישׂ־סאָוועטישע מלחמה.

—20טען יולי — די רוסען פאַרנעמען די שטאָט.

—22טען אויסגוסט — די שטאָט וועלט ווידער פאַרנומען פון די פּאָליאַקען.

—דוד סאָהן קומט אָן אין ביאַליסטאָק בעת דער באָלשעוויסטישער אינוואַזיע און ברענגט 140 טויזענט דאָלאָר פון ביאַליסטאָקער רעליף קאָמיטעט.

—בן ציון שייקעוויטש, איינער פון די עלטסטע לויניסטען פון „לינת הצדק" געשטאָרבען.

1921—ערשטע פּוילישע פּאָלקציילונג. די שטאָט פאַרמאָגט 76,792 איינוואוינער, דערפון 39,603 אידען.

—עס ווערען געגרינדעט אָפּטיילונגען פון „אָרט" און „אָזע".

—געגרינדעט דער אידישער ליטעראַטען און זשורנאַליסטען פאַראיין.

—דר. זלמן פּליאטע, 59 יאָר אַלט, געשטאָרבען.

1922—קומט פאָר אין ביאַליסטאָק דער ערשטער צוזאַמענפאָר פון פאָרשטייער פון אַלע אידישע פּראָפעסיאָנעלע שולן אין פּוילען.

1923—נחום סאָקאָלאָוו, פּרעזידענט פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע, באַזוכט ביאַליסטאָק. ראַבינער דר. ראָזענמאַן טראָגט אים צו אַ ספר תורה אַלס מתנה.

1924—געגרינדעט די אידישע שול־אָרגאַניזאַציע.
—געגרינדעט דער שאַך־קלוב.

1925—הויבט אָן צו גיין דער ערשטער אויטאָבוס.

1926—געגרינדעט דער קליינקונסט־טעאַטער „גילאָרינאָ" (גילה־רינה).

1928—געגרינדעט די „גיכע הילף" ביים לינת הצדק.

1929—יודל קאלעצקי, דער כלל־טוער און גרינדער פון דער האַנטווערקער שולע, געשטאָרבען.

—געגרינדעט אין ביאַליסטאָק די וואָכענבלאַט, „ביאַליסטאָקער שטימע" אונטער דער רעדאַקציע פון משה ווי־סאָצקי, מיט דער הילף און נאָענטער מיטאַרבעט פון דוד סאָהן, פון ניו־יאָרק.

—עפענט זיך די „סאַנאַטאָריע פאָר טובערקולאָזע קינדער אין הויז וואָס פאַניע טרילינג האָט אַוועקגעשיקט דער אָזע (טאָז) אין 1925.

—עפענט זיך די פאָלקס־אוניווערזיטעט.

1931—געגרינדעט די „שטודיר־ביבליאָטעק" ביי דער קהילה דורך פסח קאָפלאַן.

1932—19טען דעצעמבער — די צווייטע פּוילישע פאָלקס־ציילונג. די שטאָט האָט 91,000 איינוואוינער, דערפון 39,000 אידען.

—יעקב בערמאַן, דיריגענט פון כאָרשול און קאָמפאָזיטאָר, געשטאָרבען.

1933—געגרינדעט דער אַנטי־היטלעריסישער באָיקאָט־קאָמיטעט, מיט א. טיקטין בראש. דער באָיקאָט ווערט געפירט מיט אייזערנער דיסציפּלין.

1937—דר. משה פערלשטיין, כעמיקער, כלל־טוער, זון פון אברהם קוואסניק, געשטאָרבען.

—וואָלף העפנער, זון פון העשל העפנער, געשטאָרבען. געווען פאָרזיצער פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע און הויפּט גבאי פון דער כאָר־שול.

1939—סעפּטעמבער —די צווייטע וועלט־מלחמה ברעכט אויס. די דייטשען אָקופּירען די שטאָט פאָר אַ קורצע צייט. שפּעטער אונטער סאָוויעט־רוסישער אָקופּאַציע.

1941—22טען יוני — דייטשער איבערפאַל אויף סאָוועטען־פאַרבאַנד. ביאַליסטאָק ווערט באָמבאַרדירט פון דייטשע עראָפּלאַנען.

—27טען יוני — די דייטשען פאָרנעמען ביאַליסטאָק. זיי אידען לעבעדיגערהייט. די אידישע קוואַרטאַלען אין פלאַמען.

—אויפֿן באַפעל פון די דייטשען ווערט געשאָפען אַ „יו־דען־ראַט" מיט ראָבינער דר. ראָזענמאַן און אינזשעניר אפרים בראָש.

—3טען יולי — דאָנערשטאָג — די ערשטע גרויסע אָב־לאָווע. הונדערטער אידען ווערען דערשאָסען אין פּעט־ראַשע. אַ טייל ווערט לעבעדיג באַגראָבען.

—11טען יולי — ס׳קומט אַרויס די גזירה ווענגען דער גע־לער לאַטע.

—12טען יולי — די „שבת׳דיגע" אָבלאָווע. 4,000 אידען ווערען פאָרפיניגט.

—30טען יולי, אידען מוזען אין משך פון דריי טעג אַריבער אין „געטא"!

—1טען אויגוסט — די געטא ווערט אָפּגעשלאָסען. 60,000 אידען פאָרשפּאָרט.

—סעפּטעמבער — 10,000 אידען ווערען אַרויסגעשיקט קיין פּרוזשאַני. פון דאָרט גייען זיי שפּעטער אין די פאָר־ניכטונג־לאָגערס.

—יהושע העשל קלעמענטינאָווסקי, געשטאָרבען אין געטא אין עלטער פון 88 יאָר. באַגראָבען אויפן געטא בית־עולם. פּסח קאַפּלאַן האָט אים מספּיד געווען. זייט 1870 געלעבט אין ביאַליסטאָק. אַ למדן און משכיל. 1882 האָט ער צוזאַמען מיט יעקב סאָפּירשטיין צוגעגרייט די גרינ־דונג פון „חובבי ציון". 1883 האָט ער באַגלייט ר׳ שמואל מאָהיליווער אויף זיין אַגיטאַציע־טורנע פאָר חבת ציון קיין פּעטערבורג, מאָסקווע, ווילנע און מינסק. זייט 1887 געווען פאָרוואָלטער פון לינת הצדק. ער איז דער פאָטער פון מחבר פון דער כראָנאָלאָגיע.

1942—צוליב אַ בלבול אין אַ אויל־פאַבריק ווערען אין געטא אויפגעהאַנגען דריי אידען.

—יצחק מאלמעד גיט דעם ערשטען ווידערשטאַנד דעם שונא. ער ווערט אויפגעהאַנגען.

—די שטאָט־פאָרוואָלטונג האָט אין 1947 די קופּעצקא גאַס אַ נאָמען געגעבען „מאַלמעד־גאַס".

1943—5טען פעברואַר — אַ ווייטערדיגע דייטשע „אַקציע", ביי ווועלכער עס קומען אום 10,000 אידען.

—מערץ —פּסח קאַפּלאַן, רעדאַקטאָר פון „אונדזער לעבן", גייסטיגער פירער פון ביאַליסטאָק ישוב, געשטאָרבען אין געטא. זיין טאָג־בוך איז געפונען און פאָרעפּנטלעכט געוואָרען דורך דער ביאַליסטאָקער היסטאָרישער קאָ־מיסיע (געדרוקט אין דער „ביאַליסטאָקער שטימע" יאָ־נואַר־פעברואַר 1947).

פסח קאַפּלאַן

—דר. רייגראָדסקי, דער פּאָפולערער דאָקטאָר און כלל־טוער, געשטאָרבען אין געטאָ.

—16טען אויגוסט — די דייטשען הויבען אָן צו ליקווי־דירען די געטאָ. 2,000 אידישע העלדען שטעלען אַ ווי־דערשטאַנד דעם שונא. דער גרעסטער טייל פאַלט אין אומגלייכען קאַמף. אַ טייל רייסט זיך דורך אין די אַרו־מיגע וועלדער און קעמפען ווייטער אַלס פּאַרטיזאַנען.

—24טן אויגוסט — די לעצטע 30,000 אידען ווערען אַוועקגעפירט צו דער שחיטה אין די קרעמאַטאָריומס און גאַז־אויוועגס.

1944—27טען יולי, ביאַליסטאָק ווערט באַפרייט דורך דער סאָ־וויעטישער אַרמיי. דער אידישער ישוב באַשטייט פון 40 על פּי נס געראַטעוועטע אידען.

1947—אין ביאַליסטאָק געפינען זיך אַרום 300 אידען, די מער־סטע זיינען פון דעם אומגעגעגנט. אידישער קאָמיטעט אין שטאָט פירט אָן אַ פאַרצווייגטע טעטיגקייט. באַקומט 16,500 דאָלער פון ביאַליסטאָקער רעליף פון אַמעריקע, פאַרשידענע אַנדערע הילפס סומען און פראָדוקטען און קליידער פון די ביאַליסטאָקער לאַנדסמאַנשאַפטען פון אַרגענטינע, אויסטראַליע און ארץ־ישראל.

—285 יאָר אידיש לעבען, שאַפונגען און בויאונגען אויפֿן עקאָנאָמישען קולטורעלען און סאָציאַלען געביט איז דורך די דייטשען חרוב געוואָרען.

—200,000 אידען 60,000 ביאַליסטאָקער און 140,000 פון די אַרומיגע שטעטלעך זיינען דורך די דייטשען אומ־געקומען.

—עס ווערט געשטעלט אַ דענקמאָל אויפן געטאָ בית עולם פאַר די 60 טויזענט אומגעקומענע ביאַליסטאָקער אידען.

מאָנומענט פאַר 60 טויזענט קדושים אויפֿן געטאָ בית־עולם

2. די ביאַליסטאָקער אין אַמעריקע און אין אַנדערע לענדער

1842—שמחה צפת, דער ערשטער ביאַליסטאָקער עמיגראַנט, קומט קיין אַמעריקע. ער איז געשטאָרבען 1917 אין ניו־יאָרק, אין עלטער פון 103 יאָר.

1864—געגרינדעט דער ערשטער „ביאַליסטאָקער אונטערשטי־צונגס־פאַראיין" אין ניו־יאָרק.

1878—געגרינדעט אין ניו־יאָרק די ביאַליסטאָקער חברה „אנשי חסד", וואָס האָט זיך 1903 פאַרוואַנדעלט אין „בית הכנסת אנשי ביאַליסטאָק".

1880—אַנגעקומען אין ניו־יאָרק די ביאַליסטאָקער יונגע מיידעל מאַלי וואָלף, וועלכע איז שפּעטער געוואָרען באַוואוסט אין דער לאַנדסמאַנשאַפט מיט איהר געזעלשאַפטליכער אַרבייט. זי איז געווען די גרינדערין פון ביאַליסטאָקער פרויען פאַראיין „תומכי עניים", אין 1899, וועלכער האָט עקזיסטירט ביז 1925.

1884—אַנגעקומען אין ניו־יאָרק אַ צאָל ביאַליסטאָקער אימי־גראַנטן, צווישען וועלכע עס האָבען זיך געפונען די

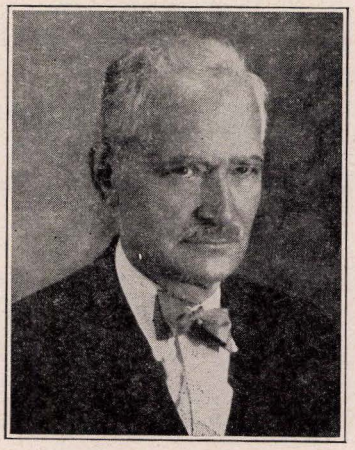
שפּעטערדיגע טוער, זעליג וויקטאָר, יוסף ליפּניק, לואי גאָלדמאַן, אַלטער קושעס און אַנד.

דזשאָזעף ליפּניק — זעליג וויקטאָר

1886—31טען אָקטאָבער — געגרינדעט אין ניו־יאָרק דעם „ביאַליסטאָקער סומך נופלים".

—געקומען קיין אַמעריקע זעליק קאַנטאָראָוויטש, געב. אין קריניק, געלערנט אין ביאַליסטאָק אין דער ישיבה. האָט אין אַמעריקע בשותפות מיט יעקב סאָפּירשטיין אַרויסגעגעבן אידישע ראָמאַנען, שפּעטער דעם זשורנאַל „נייער גייסט", אונטער דער רעדאַקציע פון אל. האָרקאָווי, געשטאָרבען 1944.

זעליג קאנטאָראָוויטש

—געקומען קיין אַמעריקע יעקב איסקאָלסקי, געבוירען אין ביאַליסטאָק, זון פון ר׳ „שמואל דער פּרוש". שפּעטער איינער פון די גרינדער פון „פּאָרווערטס" און אַ וויכטיגער טוער אין ביאַליסטאָקער צענטער, געשטאָרבען אין יאָר 1945.

1887—יעקב סאָפּירשטיין, משכיל און איינער פון די גרינדער פון „חובבי ציון" אין ביאַליסטאָק", אָנגעקומען קיין אַמעריקע. 1901 גרינדעט ער דעם „מאָרגען־זשורנאַל", געשטאָרבען אין ניו יאָרק 1914.

—ביאַליסטאָקער מיידלעך גרינדן אין ניו יאָרק אַ פּאַראיין „טעכטער פון איזראַעל".

—דר. זאַמענהאָף פאַרעפענטלעכט אין וואַרשע זיין דערפינדונג די אינטערנאַציאָנאַלע שפּראַך „די עספּעראַנטאָ".

1888—געגרינדעט אין ניו־יאָרק דער פּאַראיין „אהבת אחים אנשי ביאַליסטאָק".

1890—געגרינדעט אין ניו־יאָרק די „ביאַליסטאָקער בראָדערלי לאָוו אַסאָסיאיישאָן".

1891—מאַקס וועבער געקומען קיין אַמעריקע, געב. אין ביאַליסטאָק 1881. באַרימטער מאָלער. זיינע בילדער באַקומען גאָלדענע מעדאַלן אין אַמעריקע אין 1928 און 1941. פּראָפעסאָר פון מאָלעריי אין אַמעריקאַנער שולען און אַקאַדעמיעס.

1892—געקומען קיין אַמעריקע מנחם מנדל דאָליצקי, העברע־אישער דיכטער, געב. אין ביאַליסטאָק 1856. זון פון ר׳ וועלוול דעם שוחט.

1893—געגרינדעט אין ניו־יאָרק די ביאַליסטאָקער חברה „עדת ישרון".

—די ערשטע אידישע דרוקעריי אין קאַנאַדע געגרינדעט דורך אברהם לייב קאַפּלאַנסקי.

1897—געגרינדעט 10טען נאָוועמבער דער „בקור חולים אנשי ביאַליסטאָק" אין ניו יאָרק.

1898—געגרינדעט „בקור חולים אנשי ביאַליסטאָק", ברוקלין.

1898—סעמועל פראַנסיס קאָהן געקומען קיין אַמעריקע, געבוירען אין ביאַליסטאָק 1894. אין 1934 געווארן פּראָפּעסאָר פון מיליטערישער וויסענשאַפט און טאַקטיקס אין וואַשינגטאָן סטייט קאָלעדזש.

1900—געגרינדעט אין פילאַדעלפיע דער ביאַליסטאָקער לאָדזש פון אָרדען „ברית אברהם".

—גדליהו בובליק, אין דער שפּיץ פון פופציג ביאַליסטאָקער אידישע פאַמיליעס, גרינדעט אין אַרגענטינע די קאָלאָניע „ביאַליסטאָק" אין מאָזעסווויל.

1902—געגרינדעט „ביאַליסטאָקער אונטערשטיצונגס־פאַראיין פון ברוקלין".

—29טען סעפּטעמבער — געגרינדעט די „ביאַליסטאָקער ליידיס אייד סאָסייעטי" אין ברוקלין.

1903—חברה „עדת ישרון" אין ניו יאָרק פאַראיניגט זיך מיט די „אַנשי חסד" און נעמען אָן דעם נאָמען „בית הכנסת אַנשי ביאַליסטאָק".

1905—געגרינדעט ביאַליסטאָקער ברענטש אַרבעטער־רינג 88 אין ניו יאָרק, אויף דער איניציאַטיוו פון די ברידער לואי און עקיבא קאָהן, נייטען פּאַרמאַן, לואי וויסבערג, דזש. גאָלדען, פילים קאָהען, א. סאָלאָמאָן און ס. בראָון.

—געגרינדעט די ביאַליסטאָקער בריקלייערס אַסאָסיאיישאָן אין ניו־יאָרק, דורך אַנשעל קעסלער, פילים אַדלער, דזש. קאָהן, אב. קאָהן, א. גאָטליב, אל. הערשמאָן און אַנדערע.

1906—געגרינדעט ביאַל. בר. 127, אָ. ר. אין שיקאַגאָ.

—21טען אָקטאָבער — געגרינדעט „ביאַליסטאָקער יאָנג־מענס אַסאָסיאיישאָן" (ב. י. מ. א.) דורך איזידאָר וויינ, ראָלף וויין, א. בערנשטיין, יעקב האַלפּערן, א. הענקאָוויץ, סעם שאָפּירא, וויטאָף און אַנדערע.

—16טען אויגוסט —יצחק היימאָן, וועלט־באַרימטער חזן

און קאָמפּאָזיטאָר, געשטאַרבען אין אַמסטערדאַם (האָלאַנד), וואו ער איז די לעצטע 50 יאָר געווען אויבערקאַנטאָר. געבוירען אין ביאַליסטאָק 1834, דער זון פון ביאַליסטאָקער שטאָט־חזן, פּנחס היימאַן.

1907—7טען מערץ — געגרינדעט ביאַליסטאָקער ברענטש 121 אַרבעטער־רינג, אין פּעטערסאָן.

—מאָריס ליכטענשטיין, געבוירען 1889 אין ביאַליסטאָק (זון פון אליעזר און חנה ליכטענשטיין), געקומען קיין אַמעריקע, וואו ער איז געווארען דער פירער פון דער „דזשוישע סייענס באַוועגונג".

—סעמועל נאָרמאַן קאָגען, געקומען קיין אַמעריקע. געבוירען אין ביאַליסטאָק, 1898, ביי צלאל קאָגען, און גערטרודע געב. סלאָווים. געווארען פּראָפעסאָר אין ניו־יאָרק סיטי קאַלעדזש אין 1919 און זייט 1930 באַאַמטער אין ברוקלין קאַלעדזש.

1908—געקומען קיין אַמעריקע זעליק פּערלמאַן, געבוירען אין ביאַליסטאָק, 1888. זייט 1927 פּראָפעסאָר פון נאַציאָנאַלע עקאָנאָמיע אין וויסקאָנסין אוניווערסיטעט.

—געגרינדעט דער ביאַליסטאָקער ברענטש 256, אַרבעטער־רינג, נואַרק, ניו דזשוירזי.

1909—געגרינדעט ביאַל. בר. 118 אַ. ר. אין פילאַדעלפיע.

—געגרינדעט די „ביאַליסטאָקער ליידיס אייד סאָסייעטי האַרלעם און בראָנקס" אין ניו־יאָרק.

1912—דוד סאָהן געקומען קיין אַמעריקע.

1914—אויף אַן אָפּיל פון א. ש. הערשבערג צו דוד סאָהן, אָנהויב דער ערשטער וועלט־מלחמה 1914, גרינדעט זיך אין ניו־יאָרק אַ צייטווייליגער קאָמיטעט, וועלכער שיקט איבער די ערשטע 3,000 דאָלער פאַר דער ביאַליסטאָקער קהילה בעת דער דייטשער אָקופּאַציע, דורך דעם „הילפס פאַראיין פון די דייטשע אידען" אין בערלין.

1917—לואיס גרינהויז, באַוואוסטער לערער פון ביאַליסטאָק, געקומען קיין אַמעריקע. פאַרעפענטלעכט אַ רייע אַרטיקלען אין דער היגער פּרעסע און קאָפּיטלעך „געשיכטע פון ביאַליסטאָק" אין „ביאַל. שטימע" פון ניו־יאָרק.

1919—17טען יולי — געגרינדעט דעם „ביאַליסטאָקער רעליף־קאָמיטעט" אין ניו יאָרק, אויף דער איניציאַטיוו פון דוד סאָהן, וואָס האָט איבערגעשיקט מיליאָנען דאָלאַרען קיין ביאַליסטאָק. דעם זעלבען זומער ווערט אויך געגרינדעט אַ ביאַליסטאָקער רעליף אין פּעטערסאָן, נ. דזש., מיט דער הילף פון י. ווייַנטרויב, פיליפּ דיימאַנד, היימאַן פּערלשטיין, מאָריס זאַקים און אַנדערע.

1920—געגרינדעט דער ביאַליסטאָקער פאַרבאַנד אין בערלין אויף איניציאַטיוו פון דוד סאָהן, וועלכער איז דורכגעפאָרען אַלס שליח פון ביאַליסטאָק. רעליף־קאָמיטעט פון ניו יאָרק, די גרינדער זיינען געווען דוד קלעמענטינאָווסקי, דר. הערמאַן פראַנק, דר. בובריק, א. א.

—מאַי — די ביאַליסטאָקערין ראָזע ראאיסא, די באַרימטע אַפּערע סטאָר, טרעט אויף צוזאַמען מיט אַ סימפאָניע־אָרקעסטער פון הונדערט מאַן, דיריגירט פון באַוואוסטען ביאַליסטאָקער מוזיקער, יהשוע זורא־סוראַסקי אין היפּאָדראָם ניו־יאָרק, וואָס ברענגט אַריין פאָר'ן ביאַליסטאָקער רעליף די סומע פון 10 טויזענט דאָלער.

—ביאַליסטאָקער רעליף קאָמיטע געגרינדעט אין שיקאַגאָ מיט מאָריס טאַנקוס, נייטען אַלעקסאַנדער, נייטען מילער, הערי לאַפּינסקי און אַנדערע.

1921—6טען אַפּריל — געשטאַרבען אין ניו־יאָרק די באַוואוסטע ביאַליסטאָקער לאַנדספּרוי, נחמה (נעכאַמקע) סאָהן, די מוטער פון דוד סאָהן, אין עלטער פון 80 יאָר.

—ווערט געשאַפען דער „ביאַליסטאָקער צענטער" אין ניו־יאָרק, וואָס איז געווארען דער וועלט אַדרעס פאַר אַלע ביאַליסטאָקער.

—נאָוועמבער — די „ביאַליסטאָקער שטימע", דער זשורנאַל פון ביאַליסטאָקער צענטער אין ניו־יאָרק, הויבט אָן צו דערשיינען אונטער דער רעדאַקציע פון דוד סאָהן.

—ביאַליסטאָקער עמיגראַנטען אין אַרגענטינע שאַפען אַ וועבערייַ־צענטער אין „וויזשא לינטש" (די אידישע מאַנטשעסטער).

1922—ישוע זורא, באַרימטער מוזיקער, פירט אויף מיט דער מיטהילף פון ניו־יאָרקער שטאָט פאַרוואַלטונג אַ רייַע אָפּעראַ פאָרשטעלונגען צו ביליגע פרייזען אין ברוקלין אַקעדעמי אָוו מוזיק.

—געגרינדעט דער „ביאַליסטאָקער סאָשיאל קלוב אין שיקאַגאָ, אויף איניציאַטיוו פון מאָריס טאַנקוס, הערי לאַפּינסקי, נייטען מילער, איזידאָר צוקערמאַן און אַנדערע.

—ר' משה סאָהן, באַוואוסטער למדן און משכיל (פאָטער פון דוד סאָהן) געשטאָרבען 31טען דעצ. אין ניו־יאָרק אין עלטער פון 85 יאָר.

1923—פעברואר — ביאַל. צענטער ציט זיך אַריין אין זיין נייַ־אויפגעבויטע 5־שטאָקיגע געביידע, 228 איסט בראָדווייַ.

—געגרינדעט די „ליידיס אָקזילערי" ביים ביאַליסטאָקער צענטער ניו־יאָרק, דורך איידאַ איידאָק, ראָזע ליפּמאַן, סאָפי קאָהן און אַנדערע.

1924—ביאַליסטאָקער ליידיס רעליף סאָסייעטי געגרינדעט אין פּעטערסאָן, מיט די טוערינס עטעל קאָהען, ראָזע רובין, בעסי זאקים, טייבעל סאָפּערשטיין, חוה וויינטרויב, עני סיגעל און אַנדערע.

1925—נאָוועמבער — געגרינדעט דער ביאַליסטאָקער פאַראיין אין דעטראָיט.

—דר. הערמאַן פראַנק געקומען קיין ניו יאָרק.

1926—דר. שלמה שילער (בלאנקשטיין) העברעאישער שרייבער און פילאָזאָף געשטאָרבען אין ירושלים. געבוירען אין מיכאלאָווע אין 1863.

—געגרינדעט „ביאַל. ליידיס אָקזילערי אין שיקאַגאָ.

—געשטאָרבען אַשר טאָפאָלסקי אין ארץ ישראל, גרינדער פון „מאכל כשר" אין ביאַליסטאָק.

1927—ביאַליסטאָקער ליידיס אָקזילערי געגרינדעט אין נואַרק, נ. דזש., דורך איידא איידאק, איווע פּערעץ, קיידי גאָרדאָן, מרס. ליוואי און אַנדערע.

1928—ווערט אויפגעבויט דער נייער בנין פון ביאַליסטאָקער בקור חולים, ברוקלין.

—געגרינדעט דער ביאַליסטאָקער סאָשיאל צענטער אין לאָס אַנדזשעלעס, אויף איניציאַטיוו פון סאָפּיע לערנער.

—סאַניע דער בדחן (סאַניע זאַדרונסקי) געשטאָרבען אין ביאַליסטאָק וואו ער איז געקומען צו אַ באַזוך פון נ. י.

סאַניע דער בדחן

1929—22טען סעפּטעמבער — געלייגט דעם ווינקעלשטיין פאַר׳ן נייעם בנין פון ביאַליסטאָקער צענטער און מושב זקנים אויף 228 איסט בראָדוויי, ניו יאָרק. 25 טויזענט מענשען האָבען זיך באַטייליגט אין דער צערעמאָניע.

1930—20טען יוני — געגרינדעט אין אַרגענטינע דער פאַר־באַנד פון ביאַליסטאָקער לאַנדסלייט.

—18טען אָקטאָבער — געשטאָרבען דורך אַן אָטאָמאָביל־עקסידענט דער באַרימטער מוזיקער ישוע זורא (סו־ראסקי) אין לאָס אַנדזשעלעס, אין עלטער פון 38 יאָר.

1931—21טען יוני — גרויסע פייערונג לכבוד דעם חנוכת הבית פון נייעם 10־שטאָקיגען בנין פאַר׳ן ביאַליסטאָקער מושב זקנים אויף 228 און 230 איסט בראָדוויי, ניו־יאָרק.

—אינזשעניר שלמה קאַפּלאַן־קאַפּלאַנסקי, באַוואוסטער פּועלי־ציוניסט, געבוירען אין ביאַליסטאָק אין יאהר 1884, ווערט דירעקטאָר פון טעכניקום אין חיפה.

1932—8טען סעפּטעמבער — יוסף גאָלד, ווייס־פּרעזידענט פון ביאַליסטאָקער צענטער, געשטאָרבען.

1933—געגרינדעט די ביאַליסטאָקער קרעדיט יוניאָן דורך דוד סאָהן, סעם קאַסעל, פיליפּ לעווין, דוד מינעס און אַנדערע.

—נאָוועמבער — דער סאָוויעטישער דיפּלאָמאַט מאַקסים ליטווינאָוו נעמט אויף אַ דעלעגאַציע פון ביאַליסטאָקער צענטער אין ניו יאָרק (פיליפּ נאָוויק, סעם קאַסעל און דוד סאָהן). מאַקסים ליטווינאָוו (מאיר וואלאך) געבוירען אין ביאַליסטאָק, 1875. אין 1918 איז ער סאָוויעטישער פאַר־טרעטער אין ענגלאַנד. 1920 מיניסטער אין עסטלאַנד. 1933 פאָלקס־קאָמיסאַר פאַר אויסערע ענינים און 1941 אַמבאַסאַדאָר אין די פאַראייניגטע שטאַטען.

—12טען דעצעמבער — געגרינדעט די ליידיס אָקזילערי פון דער ביאַליסטאָקער יאָנג־מענס אַסאָסיאיישאַן ניו־יאָרק.

—לעסליע רובענס (אליעזר רובינשטיין) זון פון פאַרדראד־טשיק רובינשטיין אין ביאַליסטאָק גרינדעט אין מעל־בורן (אויסטראַליע) אַ אידישע צייטונג „אויסטראַליער לעבען".

—1טען אויגוסט — נח מעלניק, זשורנאַליסט, געשטאָרבען אין פּאַריז, וואו ער האָט אַרויסגעגעבען „פּאַריזער מאָר־גענבלאַט". געבוירען אין ביאַליסטאָק.

—אינזשעניר ניימאַן, פראָפעסאָר פון כאַרקאָוועך עראָפּלאַן בוי־אינסטיטוט, דערפונדען דעם בשעתו שנעלסטען ערא־פּלאַן. געבוירען אין ביאַליסטאָק, אַ תלמיד פון דער ביא־ביאַליסטאָקער האַנטווערקער שול, זון פון סטאָליער ניי־מאַן אויף דער נאָווי.

—שלמה גרינבערג, דער ערשטער „סעטלער" פון בראָנז־זוויל, גרינדער פון דער ערשטער אידישער מילך־פּאַרם, געשטאָרבען אין ניו יאָרק. ער איז געבוירען אין זאַב־לודאָווע.

1934— דזשוליוס גאָלד („דער ליטעראַרישער אייזמאַן") גע־שטאָרבען אין ניו יאָרק 7טען אַפּריל.

—לואיס מאַרקוס, אַ פּרעזידענט פון ביאַליסטאָקער צענ־טער, געשטאָרבען 5טען מערץ, אין ניו יאָרק.

—די ערשטע נאַציאָנאַלע קאָוועניאָן פון דער ביאַליסטא־קער לאַנדסמאַנשאַפט אין אַמעריקע געפּופען פון ביא־ליסטאָקער צענטער, אָפּגעהאַלטען אין ניו יאָרק אונטערן פאָרזיץ פון דוד סאהן.

—19טען מאַי — אַברהם קאַטיק, אידישער שרייבער און פאַרלעגער, געלעבט לענגערע צייט אין ביאַליסטאָק און אין ניו יאָרק, געשטאָרבען אין כאַרקאָוו רוסלאַנד.

—דערשינען אין ניו־יאָרק אַ בראָשור פון דוד סאָהן „די געשיכטע פון די ביאַל. טעטיגקייטען אין אַמעריקע".

1936—געשטאָרבען אין ניו־יאָרק עדוואַרד גאָלד אין עלטער פון 52 יאָר. געלאָזען אַ ירושה פון 19 טויזענט דאָלער פאַר דעם ביאַליסטאָקער מושב זקנים.

עדוואַרד גאָלד

—געגרינדעט דער „ביאַליסטאָקער קאַטערס קלוב" אין ניו־יאָרק.

—הרב ר׳ לייזער מאקאָווסקי געשטאָרבען אין באָגאָטא, קאָלאָמביע. ער איז געווען אַ זון פון באָוואוסטען ביאַליסטאָקער למדן, ר׳ פיילעט מאַקאָווסקי.

—9טען פעברואַר, געשטאָרבען אין ניו־יאָרק, יוסף לין, אַ באָוואוסטער תלמיד חכם און געזעלשאַפטלעכער טוער.

1937—25טען פעברואַר — הרב ר׳ חיים שרגא בראָדסקי, געשטאָרבען אין נוּאַרק, נ. דזש., אין עלטער פון 87 יאָר. געבוירען אין ביאַליסטאָק. איינער פון די גרינדער פון ביאַליסטאָקער מושב זקנים. רב אין פילאַדעלפיע, שפּעטער אין נוּאַרק.

הרב ר׳ חיים שרגא בראָדסקי

—געגרינדעט אין בראָנקס־פּאַרק ברוקלין, די ליידיס אוקזיליערי פון ביאַליסטאָקער מושב זקנים, אויף דער איניציאַטיוו פון די פרויען דזשוליא מיללַמאַן, מינע ליפשיץ, עני קעסלער, רעבעקא טומאַנער און אַנדערע.

—סעמועל ראָסקין, געשטאָרבען אין פילאַדעלפיע. געגרינדעט דאָרט דעם ערשטען קאָאָפּעראַטיוו פאַר אידישע גראָסערס אין 1911. געבוירען אין וואַשליקאָווע.

—געגרינדעט די בראָנקס ליג פון ביאַליסטאָקער מושב זקנים דורך סילי בראש, פּעני מענדעלסאָן, איידא אייזדאָק, ליליע שאבאצקי, ראָזע פּאָדאָלסקי, מאַלי גאָלדשטיין, פּעני פישער און אַנדערע.

—פּאַני טריליגג, ביאַליסטאָקער פילאַנטראָפין, געשטאָרבען אין פּאַריז, 71 יאָר אַלט. געבוירען אין ביאַליסטאָק, 1920, זיך באָזעצט אין פּאַריז. איר הויז אין ביאַליסטאָק פּאַרשענקט דער „טאָז".

1938—געשטאָרבען סעם רודאָווסקי, וויכטיגער טוער פון ביאַליסטאָקער ברענטש 88, אַרבעטער־רינג.

—געגרינדעט געוואָרען דער ביאַליסטאָקער פיינטערס קלוב אין ניו־יאָרק, דורך הערי קאַפלאַן.

—געגרינדעט אין ניו יאָרק די יאָנג וויימענס ליג ביים ביאַליסטאָקער מושב זקנים מיט מאַרטא סטאוב, מרס. קליגער, מרס. לעווין, מרס. דזשעפרי, מרס. סלוגה, מרס. שניידער און אַנדערע.

—מאָריס טאנקוס, באָוואוסטער ביאַליסטאָקער טוער, געשטאָרבען אין שיקאַגאָ.

—געשטאָרבען יחיאל ווייַנטרויב, געזעלשאַפטלעכער טוער, געווען. געב. סעקרעטאַר פון אַרב. רינג און טשערמאַן פון ביאַליסטאָקער צענטער. גרינדער פון ביאַליסטאָקער רעליף פון פּעטערסאָן.

1939—לעאָ ווינער, פילאַלאָג און ליטעראַטור־היסטאָריקער, געשטאָרבען אין אַמעריקע. געבוירען 1862 אין ביאַליסטאָק. 1911—1930 געווען פּראָפעסאָר פון סלאַווישע שפּראַכען אין קאנזאס און האַרוואַרד אוניווערסיטעטען.

—8טען סעפּטעמבער — נחום צמח, גרינדער פון „הבימה"־טעאַטער געשטאָרבען אין ניו־יאָרק.

—15טען—16טען יולי די צווייטע נאַציאָנאַלע קאָנווענשאָן פון ביאַליסטאָקער לאַנדסמאַנשאַפט אין אַמעריקע אפּגעהאַלטען אין ניו יאָרק, אונטערן פאָרזיץ פון לואיס קאָהן.

—געגרינדעט ביאַליסטאָקער פּאַראיין אין מילוואָקי.

—10טען פעברואַר — סעם נאָוויק, איינער פון די גרינדער פון ביאַליסטאָקער בקור חולים אין ניו־יאָרק, געשטאָרבען.

—10טן מערץ — רבקה דזשאנעס, פּרעזידענטין פון דער לייַדיס אָקזילערי פון ביאַליסטאָקער בקור חולים, ברוקלין, געשטאָרבען.

—7טען יוני, געשטאָרבען מאַלי וואָלף אין עלטער פון 77 יאָר, איינע פון די עלטסטע טוערינס אין ביאַליסטאָקער ליידיס אָקזילערי פון ניו־יאָרק.

—איזראַעל פרידקין, אַרויסגעבער פון „מאָרגען זשורנאַל" און פּלימעניק פון גרינדער פון „מאָרגען זשורנאַל", יעקב סאַפּירשטיין, געשטאָרבען אין פראַנקרייך. געבראַכט געוואָרען צו קבורה אין ניו־יאָרק.

—נחמיה קאַפלאַן, זון פון באָוואוסטען ביאַליסטאָקער משכיל און לערער, ר׳ כתריאל קאַפלאַן, געשטאָרבען אין ניו־יאָרק.

1943—געגרינדעט אין תל־אָביב אַ ביאַליסטאָקער הילפסקאָמיטעט.

—10טן פעברואַר — דר. יוסף מאַהיליווער, אייניקעל פון ר׳ שמואל מאַהיליווער, געשטאָרבען אין ירושלים. געווען ראַבינער אין ביאַליסטאָק פון 1901—1915.

—20טען יאַנואַר — יוסף ליפּניק געשטאָרבען אין ניו־יאָרק. איינער פון די גרינדער פון ביאַליסטאָק סומך נופלים און בקור חולים אין ניו־יאָרק. געבוירען אין ביאַליסטאָק, זון פון גדליה מרדכי „דער פּאַטשטער".

—31טען אָקטאָבער — געגרינדעט דער ביאַליסטאָקער צענטער אין מאַנטרעאָל (קאַנאַדע), אויף איניציאַטיוו פון הענרי ראָסקעס, אברהם שייקעוויטש און אַנדערע.

1944 — לואיס פאַלטער, רעדאַקטאָר פון „ביאַליסטאָקער לעבען", געשטאָרבען.

—ראָזע לוטענבערג, געזעלשאַפטלעכע טוערין און עקספּרעזידענט פון דער ביאַליסטאָקער ליידיס אָקזילערי, געשטאָרבען 26טען מערץ.

—ר׳ משה קירשבלום (משהל דער וואַרשעווער), אַרטאַדאָקסישער טוער און בעל צדקה, געשטאָרבען 10טען אָקטאָבער.

—14—15טען אָקטאָבער די דריטע נאַציאָנאַלע קאָנווענשאָן

פון ביאַליסטאָקער לאַנדסמאַנשאַפט אין אַמעריקע, אַפּ־
געהאַלטען אין ניו־יאָרק, אונטערן פאָרזיץ פון סעם סלאָן.
באַשליסט רעליף אַקציע פאַר ביאַליסטאָק.

—טויבע קלעשטשעלסקי, געבוירען אין ביאַליסטאָק, דער־
מאָרדעט געוואָרען אין וואַלד ביי פּאַריז אַלס פּאַרטיזאַנ־
קע אין קאַמף מיט די נאַצים.

—14טען אַפּריל, געשטאָרבען אין פּעטערסאָן, נ. דזש., דער
ביאַליסטאָקער טוער לואיס יאַנאָווסקי.

—24טען אַפּריל — דר. לואיס בערנשטיין, מעדיצינער און
לאַנדסמאַנשאַפט־טוער, געשטאָרבען אין ניו־יאָרק, געבוי־
רען אין ביאַליסטאָק.

—נאָוועמבער, געפייערט געוואָרען אין ניו יאָרק דער 25־
יאָריגער יוביליי פון דוד סאָהנ'ס געזעלשאַפטלעכע טע־
טיגקייטען.

1945—7טען אויגוסט, פיליפ ראָזענטאַל, לאַנגיאָריגער פּרעזי־
דענט פון ביאַליסטאָקער צענטער און מושב זקנים און
בעל צדקה, געשטאָרבען אין ניו־יאָרק. געבוירען אין
סופראָסלע.

—15טען יולי — ר׳ ישראל גראָסמאַן געשטאָרבען אין
ירושלים אין עלטער פון 82 יאָר. געווען 45 יאָר רב אין
ביאַליסטאָקער חברה שניידערס און אין קהל־שטיבעל.

—21טען סעפּטעמבער — יעקב קרעפּליאַק, שריפטשטעלער
און קולטור־טוער, געשטאָרבען אין ניו יאָרק, געבוירען
1885 אין זאַבלודאָוו. געווען פון די הויפּט־טוער און
פּאָרזיצער פון ביאַליסטאָקער צענטער אין ניו־יאָרק.

—8טען אָקטאָבער — געגרינדעט דער ביאַליסטאָקער פאָר־
באַנד אין פאַריז דורך דוד קלעמענטינאָווסקי און דר.
יוכנאָוועצקי.

—23טען דעצעמבער — פאָרגעקומען די ביאַליסטאָקער רע־
ליף־קאָנפערענץ אין ניו יאָרק אונטערן פאָרזיץ פון יעקב
קרעפּליאַק.

1946—5טען יוני — געשטאָרבען די געזעלשאַפטלעכע טוערין,
אָלגאַ פאָרשטאט.

—געגרינדעט דער „קלוב ביאַליסטאָקער פריינד" אין ניו־
יאָרק, דורך ב. קאָגאַנאָווסקי, סעם מינעס, סעם סייד און
אַנדערע.

—26טען אַפּריל — דוד קלעמענטינאָווסקי, דער מחבר פון
דער כראָנאָלאָגיע, אָנגעקומען קיין אַמעריקע.

—דזשייקאָב קאָהען, באַוואוסטער בעל צדקה און גרויסער
בוי־אונטערנעמער, דערווייל פרעזידענט פון ביאַליסטאָ־
קער מושב זקנים.

—געגרינדעט דער ביאַליסטאָקער צענטער אין מעלבורן
(אויסטראַליע).

—24טען יולי — געשטאָרבען דער באַוואוסטער ביאַליסטאָ־
קער טוער סעם קאסעל.

—2טען יוני — געשטאָרבען דער ביאַליסטאָקער טוער דר.
דזש. אזדער.

—28טען אויגוסט — געשטאָרבען דוד אייזיקס, געווועזענער
פרעזידענט פון ביאַליסטאָקער שוהל און ביאַליסטאָקער
צענטער.

—ביאַליסטאָקער רעליף פון ניו־יאָרק, מיט דער הילף פון
די לאַנדסמאַנשאַפטען פון פּעטערסאָן, שיקאַגאָ, לאָס אַנ־
דזשעלעס, מילוואָקי און פון קאַנאַדע, שיקען הילף צו די
לעבענגעבליבענע לאַנדסלייט אין אייראָפּע.

1947—4טען יאַנואַר — דזשוליא מילמאַן, פרעזידענטין פון ביאַ־
ליסטאָקער אָקזילערי פון באָרא פּאַרק, געשטאָרבען.

—אַפּריל, געשטאָרבען אין שיקאַגאָ, איזידאָר צוקערמאַן,
פרעזידענט פון ביאַליסטאָקער סאָשיאל קלוב און וויכ־
טיגער טוער אין דער לאַנדסמאַנשאַפט.

—5טען מאַי — די „געזעלשאַפט פאַר געשיכטע פון ביאַליס־
טאָק", געגרינדעט אין ניו יאָרק, די ערשטע גרינדונגס־
באַראַטונג פאָרגעקומען דעם 18טען יאַנואַר 1947. גרינ־
דער: פראָפעסאָר ליפּע סוקעניק, דר. הערמאַן פראַנק,
דוד סאָהן און דוד קלעמענטינאָווסקי.

—ביאַליסטאָקער צענטער אין אויסטראַליע באַקומט 465
פּערמיטען אַריבערצוברענגען ביאַליסטאָקער פּליטים פון
אייראָפּע.

—געגרינדעט אין מעקסיקאָ אַ פאַרבאַנד פון ביאַליסטאָ־
קער לאַנדסלייט.

—29טען אויגוסט — משה פרייסמאַן, זון פון ביאַליסטאָקער
טוך־פאַבריקאַנט, לייזער פרייסמאַן, געשטאָרבען אין ניו־
יאָרק.

—17טען אָקטאָבער, ראָזע פאָדאָלסקי, באַוואוסטע ביאַליס־
טאָקער זינגערין און געזעלשאַפטלעכע טוערין, געשטאָר־
בען.

—ביאַליסטאָקער רעליף פון אַמעריקע האָט שוין איבער־
געשיקט 50 טויזענט דאָלער הילף קיין אייראָפּע.

—שמואל לייב ראָבינאָוויטש, פון לאָנדאָן, דער „ביאַליס־
טאָקער שלום עליכם", וועמעס גלענצענדע מעמואַרען
פון אַלט ביאַליסטאָק עס ווערען געדרוקט אין דער „ביאַ־
ליסטאָקער שטימע", קומט פאָר אַ קורצען באַזוך אין
ניו־יאָרק, ווערט האַרציג אויפגענומען פון זיינע לאַנדס־
לייט.

—דעצעמבער — ביאַליסטאָקער לאַנדסלייט אין אַרגענ־
טינע הויבן אָן אַרויסצוגעבען אַ זשורנאַל „ביאַליסטאָ־
קער ווענען". דערשינען דער ערשטער נומער.

—געגרינדעט אין האַוואַנאַ, קובאַ, אַ פאַראיין פון ביאַליס־
טאָקער און אומגעגענט לאַנדסלייט.

1948—19טען יאַנואַר — מאָריס אייזענמאַן, כלל־טוער און פי־
לאַנטראָפּ, געשטאָרבען אין ניו־יאָרק, אין עלטער פון 76
יאָר. פון אַ צייטונגס־פאַרקויפער זיך אַרויפגעאַרבעט צום
גרינדער און פרעזידענט פון דער „מעטראָפּאָליטאַן ניוס
קאָמפּאַני". געווען ערשטן־פרעזידענט פון ביאַליסטאָקער
צענטער און מושב זקנים און טרעזשורער פון דער „גע־
זעלשאַפט פאַר געשיכטע פון ביאַליסטאָק".

—דערשינען אין ניו־יאָרק יעקב קרעפּליאָק'ס בוך „מעשיות
פאַר יונגוואַרג", אַרויסגעגעבען פון יעקב קרעפּליאַק בוך־
קאָמיטעט.

— יאַנואַר — ז. סעגאַלאָוויטש, באַרימטער דיכטער און
שריפטשטעלער, אָנגעקומען אין אַמעריקע. ווערט האַרציג
אויפגענומען פון ביאַליסטאָקער צענטער אין ניו־יאָרק.
קריגט פייערלעכען קבלת פּנים פונם ניו־יאָרקער אידע־
טום ביי אַ ספּעציעלען אָוונט.

טעאַטער און דראַמאַטישע קרייזען אין דער פריערדיקער ביאליסטאק

(זכרונות פון דער נאָענטער פאַרגאַנגענהייט)

פון יצחק קאַמען (אריץ־ישראל)

מיין חבר דער שוישפילער יודעל גרינהויז שרייבט מיר פון פאַריז: „אין ביאַליסטאָק וועט שוין קיין אידישער ישוב נישט זיין.“

ווען איך האָב איבערגעלייענט די דאָזיגע קורצע וועריטער, איז מיר אַ שוידער אַדורך איבער׳ן גאַנצען קערפער. הייסט דאָס, אַז די אידישע ביאַליסטאָק וועט שוין מער נישט עקזיסטירען. די ביאַליסטאָק, וועלכע האָט זיך באַרימט געמאַכט מיט איר שעפערישען גייסט, מיט איר אַנטוויקעלטער אינדוסטריע, מיט אירע טויזענטער אַרבעטער. די קולטורעלע ביאַליסטאָק, וועלכע האָט אַרויסגעגעבען באַרימטע שרייבער, היסטאָריקער, און נאָך אַזעלכע. די ביאַליסטאָק וועלכע האָט אויך געשאַפען אַמאַטאָרען־קרייזען און דראַמאַטישע בינעס, נאָך אין די יאָרען וועט אידיש טעאַטער איז נאָך געווען יונג, די ביאַליסטאָק איז שוין מער נישטא.

איצט וועלן מיר זאָגן, אַז עס האָט זיך געגרינדעט דער דראַמאַטישער קרייז ביי דער געזעלשאַפט „אידישע קונסט“ אין ביאַליסטאָק. די גרינדונג פון דער אידישער קונסט איז פאַרגעקומען אין יאָר 1906. צום אָנפאַנג איז געשאַפען געווארן אַ כאָר וועלכער איז פריער דיריגירט געווארן דורך גראָבער און נאָכדעם דורך פּסח קאַפּלאַן ז״ל. דערנאָך איז געשאַפען געווארן דער דראַמאַטישער קרייז, וועלכער האָט זיך געגרינדעט אַלס ציל שפילען ערנסט טעאַטער און צוגעוואוינען דעם דעמאָלטדיגען עולם צו עכטע דראַמאַטישע קונסט.

דער דראַמאַטישער לייטער און רעזשיסאָר איז דאָן געווען אַ פּעאיגער יונגערמאַן, מיט׳ן נאָמען יעפּים באצער. די אָנ־טיילנעמער זיינען באַשטאַנען פון משה שוויף, פּרל. בעסעל, הערשעל גראָכאָווסקי, (היינט חזן אין אויסטראַליע) „סאַרבינא“, (די שוועגערין פון יעקב פּאַט) ריבה־ריינע זאַקהיים, פּרל קא־קאשקא, יודל גרינהויז, פּרל. סלאָפּאָק, פּרל. יאַנאָווסקי, אברהם זעליג פיילעט, אברהמל שניידער און אַנדערע.

די דערעפענונג פון דעם דראַמאַטישען קרייז איז פאַר־געקומען אין „טעאַטער גאַרמאַניע“ אין 1907 יאָר. עס איז אויפ־געפירט געווארן די פּיעסע „ליידען און שאַפען“, געשריבען פון יעקב פּאַט, (אויב דער זכרון נאַרט מיר נישט אָפּ). צו דער דערעפענונג זיינען איינגעלאַדען געווארן די באַרימטע שרייבער הלל צייטלין, י. ל. פּרץ און ד. נומבערג.

אין טעאַטער האָט דאָן געהערשט אַ אמת׳ע פייערלעכקייט. דער שפילען האָט געמאַכט זייער אַ גרויסען רושם.

דער דראַמאַטישער קרייז האָט אויפגעפירט אַ רייע פּיעסען ווי: „גאָט מענש און טייוועל“, „קרייצער סאָנאַטע“, „די שחיטה“ און נאָך. דער דראַמאַטישער קרייז ביי דער אידישער קונסט האָט זיך געשטעלט אַלס ציל צו פאַרטרעטען דעם בעסערען אי־דישען טעאַטער.

אויסער די אַרויסטרעטונגען פון דראַמאַטישען קרייז, זיי־נען אויך איינגעאָרדענט געווארן אָוונטען, מיט׳ן אָנטייל פון כאָר און דראַמאַטישער סעקציע, ווי אויך מיט׳ן אָנטייל פון בא־וואוסטע שרייבער. אין 1908 איז איינגעלאַדען געווארן שלום־עליכם, וועלכער האָט געלייענט פון זיינע ווערק. איך וויל אויך דערמאָנען יוסף זאַבלודאָווסקי, אַן אָפּשטאַמיגער פון זאַבלודאָווע. ער איז ממש געווען אַ קינסטלער אַלס פאָרלייענער פון שלום־עליכם׳ס ווערק.

דעם 18טען אויגוסט 1909, איז פאָרגעקומען אין טעאַטער „ראָזקאָש“, אַן אָוונט פון דער געזעלשאַפט אידישע קונסט, מיט׳ן אָנטייל פון זיידען, „מענדעלע מוכר ספרים“. דער אָוונט איז באַשטאַנען פון דריי אָפּטיילונגען: געזאַנג פון כאָר, קאָפּיט־לעך פון דער „קליאַטשע“, געלייענט דורכ׳ן זיידען אַליין, ווי אויך אַן איינאַקטער פון שלום־עליכם, „מענטשען“.

אין 1909, איז אויך געלייגט געווארן דער גרונד־שטיין, צו דעם היינטיגען העברעאישען טעאַטער „הבימה“ אין ארץ־ישראל, אונטער דער אָנפירונג פון דעם פאַרשטאַרבענעם נחום דוד צמח, ז״ל. נחום דוד צמח׳ס ציל איז געווען, צו שאַפען אַ העברעאישען טעאַטער, דורך וועלכען מען זאָל קענען פאָר־שפּרייטען די העברעאישע שפּראַך.

דעם 29טען יולי, 1909, איז פאָרגעקומען די דערעפענונג פון דער „הבימה“, און „טעאַטער ראָזשקאָש“, ביי אַ פול גע־פאַקטען טעאַטער.

עס איז געשטעלט געווארן דער איינאַקטער פון מלאכי, „מוסר נער רע“, אונטער דער רעזשי פון אברהמל שניידער, מיט די אָנטיילנעמער פון דער אידישער קונסט גרופּע: נחום דוד צמח, שלום שווארץ, יצחק קאַמען, שפחה צמח, רחל גאר־נאסטיסקי, חיה גיל, בנימין צמח. לייטער נ. ד. צמח. די פאָר־שטעלונג איז געווען אַ גרויסער דערפאָלג, און איז ווידער גע־שטעלט געווארן צום צווייטען מאָל, אין „טעאַטער האַרמאָניע“.

אויסער די העברעאישע פאָרשטעלונגען, איז אויך געווען אַ העברעאישער כאָר, אונטער דער אָנפירונג פון דעם דירי־גענד פון ביאַליסטאָקער כאָר־שול, בערמאַן, אויך דעקלאַמא־ציעס אין העברעאיש.

דער דאָמאַלסטדיגער ענערגאַל־גובערנאַטאָר באָגאָיעווסקי, האָט פאַרוועדט אידיש טעאַטער און בכלל אַלץ וואָס האָט נאָר געהאַט אַ שייכות צו אַ אידיש געדרוקטען וואָרט, אין גאַנץ גראָדנער גובערניע.

די „אידישע קונסט־גרופּע“ האָט דאָן איר טעטיגקייט, געמוזט אויפגעבען. אָבער, נחום דוד צמח האָט דאָן מיט מער ענערגיע געמוטען אויספירען זיין אידייע. אים, האָט די גזירה פון דעם ענערגאַל גובערנאַטאָר נישט אָפּגעשראָקען און ער האָט אויסגעקליבען די שטאָט ווילנע, א. א. ו.

אַלס ערשטע פאָרשטעלונג, אין דער העברעאישער שפּראַך, איז אויסגעקליבען געווארן „שמע־ישראל“ פון אונזער אָסיף דימאָוו, איבערזעצט פון רוסיש פון פּסח קאַפּלאַן. אַלס רעזשיסאָר איז דאָן איינגעלאַדען געווארן, ניצבערג, וועלכער האָט גע־

ענדיגט די דראמאטישע שולע אין קיעוו. מען האָט צונויפגע־שטעלט דעם אנסאמבאל וועלכער איז באשטאנען פון סארבינא, פר״ל גאלדבערג, יודל גרינהויז, אברהם פיילעט, הערשעל גרא־כאווסקי, נחום סלוגאבאווסקי, שלום שווארץ, נחום דוד צמח און דער שרייבער פון די שורות. די פארשטעלונג איז פאר־געקומען דעם 26טען מאי 1912, אין ווילנע מיט גרויס דערפאלג.

נחום דוד צמח, נאכ׳ן דערפאלג אין ווילנע, האָט זיך אנ־געהויבען גרייטען צום 11טען ציוניסטישען קאנגרעס, וועלכער איז פארגעקומען אין וויען אין 1913טען יאר, צו געבען דארט א פארשטעלונג. די פיעסע האָט ער אויסגעקליבען ווידער־אמאל אסיפ דימאוו, „דעם אייביגען וואנדערער״, אלס רעזשי־סאר האָט צמח דאן איינגעלאדען דעם רוסישען אקטיאר בער־טאנאוו (היינט אן אקטיאר אין דער הבימה און מיט׳ן אויבענ־דערמאנטען ביאליסטאקען אנסאמבל, און נאך איניגע שוי־שפילער, איז מען אפגעפארען נאך ווין, וואו מען האָט אויפגע־פירט די פיעסע מיט גרויס דערפאלג.

נחום צמח

נאכ׳ן צווייטען דערפאלג האָט צמח אנגעהויבען צוגרייטען א טור איבער רוסלאנד, וואַרשע, ווילנע, מינסק, דווינסק, ריגע און פעטערבורג.

ביי דער ערשטער פארשטעלונג אין וואַרשע איז צמח קראנק געווארען און די טרופע האָט זיך געמוזט אויפלייזען. אין 1914 האָט זיך אנגעהויבען די ערשטע וועלט־מלחמה און אין אויגוסט 1915 האבען די דייטשען אקופירט ביאליסטאק. נאך אזוי פיל יארן לעכצענדיג נאך א אידיש וואַרט, איז באשלאסען געווא־רען צוריק באנייען די טעטיגקייט פון דער אידישער קונסט. געטראכט און געטאן. אין אקטאבער 1915 איז פארגעקומען די גרינדונגס פארזאמלונג פון דער „אידישער קונסט״, וועלכע האָט געהאט איר ערשטע זיצונג אויף ליפאוו ביי באצער׳ן אין הויף. אלס מוזיקאלישער לייטער איז אויסגעקליבען געווארען פסח קאפלאן, אלס ליטעראַרישער און דראמאטישער לייטער יעקב פאט.

עס איז באשלאסען געווארען אויפצופירען יעדען פרייטאג־צו־נאכט, מוזיקאלישע און ליטעראַרישע אוועניטן. פסח קאפ־לאן האָט באלד זיך געמומען צונויפשטעלען דעם כאר, וועלכער איז באשטאנען פון די אלטע און אויך נייע קרעפטען, ס׳רוב מיט די קרעפטען פון דער „הבימה״.

עס איז אויפגעפירט געווארען א רייע וואקאליש, ליטעראַ־רישע, מוזיקאלישע אוועניטן, אין דעם לאקאל פון די פאַשאַרנע, וואס האָט זיך געפונען אויף ליפאוו גאס.

אין ווינטער 1915 האָט די „דראמאטישע סעקציע ביי דער אידישע קונסט״ אויפגעפירט דעם „אי־ביגען וואנדערער״ אין אידיש, איבערזעצט פון רוסיש, האָט יעקב פאט און אזוי ווי עס האָט געפעלט דער פראלאג, האָט אים יעקב פאט אליין אנגע־שריבען. עס זיינען צום טעאטער צוגעקומען פרישע קרעפטען: פערל פארטנאי, פערל גראכאווסקי, הערשבערג, ליפשיץ, דר. איגושעוויטש, און שפעטער מאיר שווארץ.

אין דער זעלבער צייט איז געגרינדעט געווארען א אי־דיש טעאטער, וועלכער האָט אויסגעפירט א רייע פארשטעלונ־גען. דער גרינדער און לייטער איז געווען יוסף אייזענשטאדט, וועלכער געפינט זיך איצט אין אמעריקע.

נאכדעם איז געגרינדעט געווארען א אידיש טעאטער אונ־טער דער לייטונג פון יודל גרינהויז און מאיר שווארץ. אט אויף אזא אופן האָט די דאמאלסדיגע אידישע יוגענט פון ביאליסטאק פארשפרייט דעם אידישען וואַרט דורך דעם טעאטער, וועלכער האָט אנגעהאלטען ביז׳ן איבערנעמען די שטאט ביאליסטאק דורך די פאליאקען.

א סך אקטיארען האבען אויפגעגעבען דעם פאך, איניגע זיינען ביי אים געבליבען, ווי: יודל גרינהויז, זעווקינא, בארענ־בוים, מאיר שווארץ און אביגדור פעקער (איצט אין אמעריקע).

די אמאטארען טעטיגקייט פון ביאליסטאקער יוגענט איז אבער נישט אונטערגעגאנגען. עס איז אונטערגעווארקסען א נייער יונגער דור, וועלכער האָט וויטער געצויגען דעם פאדעם פון דעם בעסערען אידישען טעאטער.

די געזעלשאפטען לינת־הצדק און לינת־חולים וועלענדיג צוציהען צו זיך נייע מיטגלידער, האבען יעדען פרייטאג־צו־נאכט איינגעארדענט ליטעראַרישע אוועניטן מיט׳ן אנטייל פון די אמאטארען־קרעפטען.

אין יאר 1926 האָט זיך ביי דער געזעלשאפט לינת־הצדק געגרינדעט א טעאטער־גרופע אונטער׳ן נאמען „גילה־רינה״ אונטער דער לייטונג פון וויטקי בובריק און טאפיצער. דעם רעפערטואר האבען צוגעשטעלט פסח קאפלאן, מענדעל גאלדמאן און גדליה שטיינסאפיר.

דער טעאטער האָט עקזיסטירט עטלעכע יאר און געהאט גרויסע דערפאלגען.

אין יאר 1928 איז געגרינדעט געווארען דער „ארטיסטען קרייז״. אלס פארזיצער איז אויסגעקליבען געווארען דער רע־דאקטאר מ. טרוזשאנאוויטש. די פארוואלטונג איז באשטאנען פון פאלגענדע פערזאנען: ר. סולקעס, אהרן דארעוויטש, יצחק קאמען, מ. סילמאן, דארא לעווין און אברהם פיילעט.

די ביאליסטאקער טעאטראלע טעטיגקייט האָט נישט אויפ־געהערט ביז די בייזע האנט פון היטלער׳ן האָט צו אלץ געמאכט א סוף. ביאליסטאק האָט פארלארען איר אידענטום, צווישען וועלכע עס זיינען געווען פילע טאלאנטפולע, מענשען וואס וואל־טען זיך אויסגעצייכענט אויפן געביט פון קולטור, ליטעראַ־טור און טעאטער.

די איבערלעבענישן פון א ביאליסטאקער מיידעל

פון יעקב בעלער

ביאַליסטאָקער לאַנדסלייט זיינען גוט באַקאַנט דורך דער ביאַליסטאָקער שטימע" מיט די לירישע לידער פון זייער לאַנדס־מאַן, דעם דיכטער א. שבח, פון אַרגענטינע. צווישען די לידער איז אויך פאַראַן אַ ליד וואָס דער דיכטער האָט געווידמעט זיין שוועסטער, מרים. דאָס זיינען לירישע שורות פול מיט ווייטאָג און ליבע פאַר זיין בלוט און פלייש, וואָס האָט זיך דורך גלגולים פון פיין, צער און ווייטאָג געראַטעוועט. איצט איז שבח׳ס שוועס־טער אין בוענעס איירעס אוך לעבט אַ גליקלעכען פאַמיליען־לעבען, איך בין געווען בעת זי איז אָנגעקומען קיין בוענעס איי־רעס און אויך דאָן וועט איר געליבטער האָט זי געפירט אַ גליכ־לעכע צו דער חופה.

מרים שבח־פּאַלאַק

און עס איז וויכטיג אַז די ביאַליסטאָקער און אַלע אידען זאָ־לען זיך באַקענען מיט די איבערלעבענישען פון דער יונגער שיינער מיידעל, וואָס וועט זיין שוועסטער צו פאַרגעסען.

אַ סך איז לעצטענס געשריבען געוואָרען וועגען די איבער־לעבענישען פון די וועלכע האָבען זיך געראַטעוועט פון טויט, אַ גאַנצע ליטעראַטור איז אויף דעם געביט געשאַפען געוואָרען, אָבער יעדער איבערלעבעניש וואָס שבח׳ס שוועסטער האָט פאַר׳ן שרייבער פון די שורות געשילדערט איז געווען אַ בילד וואָס לאָזט זיך אַזוי שנעל ניט פאַרגעסען. פאַר אייך זיצט אַ יונגע, בלאַנד־שיידע פרוי, וואָס איז קערפערלעך צו זיך צוריק־געקומען, אָבער אין אירע בליקען קענט איר נאָך אַלץ דערקאָ־נען די איבערלעבענישען אירע, זיי הענגען ווי וואָלקענס אין אירע בלויע אויגען וועז זי דערציילט; זי קוקט יעדער ווייל פאַר זיך ווי זאָל זיך עפעס דערמאָנען פון דער אומבאַקאַנטער וווייטקייט און די ליכטיגע, בלויע אויגען פאַרציען זיך מיט אַ פייכטקייט.

נאָך אַ יונגע מיידעל האָט זי אַרויסגעוויזען אַן אויסערגע־ווינלעכען מוט. וועז עס האָט זיך אָנגעהויבען די ליקווידא־ציע אין ביאַליסטאָק איז זי אַנטלאָפען, געכאַפט געוואָרען, און ווידער אַנטלאָפען אויפֿן וועג וועז מען האָט זי צוזאַמען מיט אידען געפירט צו דער שחיטה. זי האָט איר ברודער געפרעגט אויב ער וויל אויך אַנטלויפען, אוז ער האָט ווייזט אויס ניט געהאַט אַזויפיל מוט, ווי דאָס יונגע מיידעל אין וועמען עס האָט גראָד דאָן אין די שווערסטע מינוטען פון איר לעבען געברויזט אַ שטאַרקער ווילען צום לעבען!

אונטער אַ האָגעל פון קויגלען איז זי אַנטלאָפען פון דער גרופּע, געלאָפען צום אידישען שפּיטאָל, וואו זי האָט גליק געהאַט אוז אַ באַקאַנטער האָט זי צוגעשריבען פון דער קראַנקן־ליסטע. אַ פאָר טעג שפּעטער זיינען 500 קינדער אַרויסגעשיקט געוואָרען, איז זי מיט דעם טראַנספּאָרט אַלס אַ מאַמע פון אייגעם פון די קינדער אַוועק, עס זיינען געווען די שענסטע קינדער וואָס מען האָט אויסגעקליבען אוז ביי יעדען האָט זיך געטוליעט די האָ־פענונג אַז די מערדער וועלען זיכער די קינדער ניט אַוועקשיקען אין קרעמאַטאָריומס, אוז אַזוי האָט זי זיך פאַרשריבען אַלס מוטער פון אייגעם פון די קינדער, אָבער וועז מען האָט שפּעטער דער־זען אַז מען האָט צען מאַמעס אַרומגעפירט אויפֿן פעטראשע פּלאַץ, זיי געהאַלטען דריי טעג אָן עסען אוז טרינקען; איז אויך די האָפענונג פאַרשוואונדען געוואָרען.

באַלד זיינען אָנגעקומען אַ גרופּע דייטשע אָפיצירען אוז צווישען די יונגע מאַמעס געזוכט שיינע פרויען, פון טויזענדער פרויען האָט מען אויסגעוויילט 150 אוז זי, דאָס יונגע, שיינע, בלאָנדע מיידעל, האָט געהאַט דאָס אומגליק, וואָס איז שפּעטער געוואָרען אַ גליק, אויסגעקליבען צו ווערען פון צווישען די הונ־דערט פופציג פרויען אוז איז אַוועקגעשיקט געוואָרען מיט דעם טראַנספּאָרט פון די קיין לובלין. אויפֿן וועג האָבען זיך 35 פון די פרויען איבערגעשניטען די אָדערען, אַנדערע האָבען מער קיין כוח ניט געהאַט צו באַגיין זעלבסטמאָרד. טויזענטער אידען זיינען פאַרבייגעגאַנגען אויפֿן וועג קיין טרעבלינקע, אוז אַלע פון טראַנספּאָרט האָבען שוין געזען אַז די גאַנצע געשיכטע פון אויסקלייבען שיינע פרויען איז ווידער געווען אַ מין סאָדיס־טישער שפּיצעל פון די מערדער מיט וועלכע זיי פלעגען זיך אָפט באַגנוצען כדי וואָס מער גייסטיג צו פייניגען זייערע קרבנות פאַר׳ן טויט...

אַזוי איז דער טראַנספּאָרט פון „די שיינע פרויען" אָנגע־קומען קיין טרעבלינקע; איר איז געלונגען זיך אויסצובאַהאַלטען ביז די ערשטע אָקציע איז פאַראיבער, בלויז צוואַנציג מינוטען צייט, ווער איז אָנגעגאַנגען די סעלעקציע, אוז זי האָט זיך ווי־דער געראַטעוועט. וווייזט אויס, אַז די קאָמאַנדע האָט געמאַכט אַ טעות אין דעם טראַנספּאָרט פון די „שיינע פרויען" אוז עס איז געקומען אַ באַפעל מ׳זאָל זיי אַוועקשיקען קיין מאַידאַנעק, פון דאָרט קיין לובלין, דאָ האָט מען ערשט געבויט קרעמא־טאָריומס. די דעפּאָרטירטע האָבען געמוזט טראָגען זאָמד צו דער ציגעלנע וואו זיי האָבען אַליין געמוזט מאַכען ציגעל כדי אויפצובויען פאַר זיך אַליין אַ קרעמאַטאָריום. יעדען טאָג פלעגט מען ברענגען נייע טראַנספּאָרטען אידען, וואָס זיינען געווען

מוטלאָז, דערשלאָגען און דער גרעסטער טייל פון זיי אינגאַנצען רעזיגנירט. גאָלד און דימענטען זיינען צוזאַמענגעשאַרט געוואָרען קופּעס אין לאַגער, דאָס זיינען ווייזט אויס געקומען רייכע אידען וועמען די נאַציס איז געלונגען אייַנצוריידען אַז זיי וועלען טראַנספּערירט ווערען אויף אַרבעט, און וועלען קענען לעבען פון זייערע פאַרמעגענס. די „שיינע פרויען" האָבען דערווייל פון די פלאָגענישען און יסורים באַקומען אַ גאַנץ אַנדער־רען אויסזען, געשוואָלענע פנימער, פאַרברענטע ליפּען פון דער היץ; די קליידער זיינען ביי זיי צעריסען געוואָרען און די אַמאָליגע שיינע קערפּערס זיינען איצט געווען איינגעהילט אין שמאָטעס, אויסגעזען האָבען זיי איצט ניט ווי „שיינע פרויען", נאָר גיכער ווי מכשפות, און ווען דער אָפּיציר פון יענער אָפּטיילונג וואָס האָט זיי אויסגעקליבען איז געקומען אויף זייער שפּור, און געכאַפּט אַ בליק וואָס עס איז געוואָרען פון די „שיינע מעדכענס", האָט ער אַ שפּיי געטאָן מיט פאַראַכטונג און אַ געשריי געטאָן „אַוועקשיקען!" די פלאָגענישען אויפּ'ן וועג זיינען פאַר זיי געווען אַ גליקלעכע געלעגענהייט ניט אַריינצופאַלען אין נאַצישע שאַנדהייזער, און אַזוי זיינען זיי אַנגעקומען אין לאַגער פון ראַדאָם, דאָרט איז מרימ'ען געלונגען אַנצוקומען אין אַ שניידעריי וואו זי האָט געגייט מיליטעריש יוניפאָרמען. פון צרות, קרענקונג און הונגער, איז זי קראַנק געוואָרען אויף פלעק־טיפוס, אַ גליקלעכער צופאַל בלויז וואָס זי איז ניט ליקווידירט געוואָרען וויַ עס איז געווייַנלעך געווען דער פאַל מיט קראַנקע.

אין יאָר 1944, איז זי איבערגעפירט געוואָרען קיין אַש־וויענטשים, דער דאָמאָלסדיגער קאָמענדאַנט פון לאַגער איז געוון בליזשען, אַן עס־עס־מאַן. זי האָט באַקומען דעם נומער 15784 א. זי האָט געהאַט באַזונדערען כוח וויַטער אַנצוגיין מיט דער אַרבעט, עפּעס — דערציילט זי אייך און אירע שיינע בלויע אויגען פינקלען פייערלעך, — האָב איך געפילט אַז איך מוז אויסהאַלטען, אַז די הילף איז נאָענט, זי מוז קומען, זי וועט קומען! און אַזוי האָב איך — דערציילט זי — אונטער די יסורים פון הונגער, נויט געמוזט שטיין אין וואַסער און אויסשעפּען דאָס וואַסער און טרוקענען זומפּען.

אין אַ שיינעם טאָג האָבען מיר באַקומען דעם באַפּעל צו מאַרשירען קיין בערגען־בעלזען. קומענדיג אַהין שוין באַלד פאָר'ן סוף פון דער נאַצישער מפּלה, איז די לאַגע דאָרט געווען ניט אַריבערצוטראָגען, אַ סך ערגער ווי אין די אַנדערע לאַגערען ביז איצט. מענשען האָבען זיך פּשוט געוואָלגערט אייַנער אויפּ'ן צווייטען, אַן אַ וועלכע עס איז אַרדענונג; גאַנצע קנויללען מענשען פלעגען ליגען אייַנער אויפּ'ן אַנדערען, אַנדערע האָבען זיך שוין אַפּילו ניט געפּרואווט אויפּהויבען, געוואָרט אויפּ'ן טויט ווי אַ דערלייזונג. אַ שרעקלעך בילד האָבען מיט זיך פאָרגעשטעלט אַזעלכע מענשען־קנויללען, סקעלעטען אַן אַ צייכען פון לעבען, אַנדערע זיינען אַרויסגעפאַלען שטיקער פלייש, אויערען, אַ נאָז... אויף אַנדערע זיינען אַרומגעקראָכען גאַנצע קופּעס לייז. איך — האָט מרים ווייטער דערציילט, האָב אַליין געזען ווי מענשען האָבען זיך אויפגעהויבען אין דער פרי אַוועקגעשאַרט אַ פאָר טויטע וואָס זיינען מיט זיי געלעגען, אַזוי גלייכגילטיג ווי דאָס וואָלט געווען עפּעס אַ צעבראָכען, איבעריג שטיקעל מעבעל.

די לעצטע צוויי וואָכען פאָר דער באַפרייאונג זיינען געווען די שרעקלעכסטע. מיט אונז צוזאַמען זיינען געווען פראַנצויזען וואָס האָבען געגעסען די אַראָפגעפאַלענע מענשלעכע אברים... איך האָב אַנגעהויבען צוזאַמענברעכען, פאַרלירען מיין מוט — דאָס איז דער סוף — האָב איך זיך געטראַכט, ווייַטער קען איך ניט קעמפּען. פלוצים האָט אַנגעהויבען הערען פון גאַנץ ווייט דאָס קנאַלען פון קאַנאַנען, וואָס אַמאָל איז דאָס שיסען געוואָרען נעענטער און דייטלעכער, און איך האָב ווידער צוריקבאַקומען מיין מוט. אין מיר האָט אַ פאַרבאָרגענע שטימע געשריען: אויסהאַלטען!!

די פראַנט איז נעענטער געוואָרען, עס האָט זיך אַרומגעטראָגען אַ קלאַנג אַז יאָזעף קראַמער, דער טרויעריג באַרימטער לאַגער קאָמענדאַנט, האָט געגעבען אַ באַפעל אויפצורייסען דעם לאַגער מיט דינאַמיט.

אויפצומאָרגענס, נאָך אַ שוואַרצן באָמבאַרדמענט, ווען מען האָט די מענשען געפּופּען מיט אַ „לאַוד־שפּרעכער" צום עסען, אויסגעהונגערטע האָבען זיי זיך דערשלעפּט און זיך אויסגעשטעלט אַרום די גרויסע מיליטעריש קעסלען פון קאַרטאָפּעל וואָס מען האָט נאָך אַזאַ לאַנגע צייט פלוצים דערזען, האָבען די וואַכען אַרום אַנגעהויבען שיסען אויף די הונגעריגע. אייַניגע פון דער ערשטע שורה זיינען גלייך אַוועקגעפאַלען אין אַ טייך בלוט, אַנדערע וואָס האָבען זיך געוואָרפען אויף דער ערד האָבען זיך געראַטעוועט פון די פליענדיגע קוילען.

צען אַזייגער אין דער פרי האָבען פלוצים דערזען, דערציילט זי, וויַ אונזערע וואַכען טראָגען וויַיסע לענטעס אויף זייערע אַרבעלן. עס האָט זיך דערהערט דאָס רוישען פון אַ טאַנק וואָס איז אַריינגעפאָרען אין לאַגער, איבערן לאַגער האָט איצט דייטלעך געקאָנט הערען אַ הויך קול: איר זייט פריי! אָבער קיינער פון אונז האָט זיך ניט געירט פון אָרט, מיר האָבען געגלויבט אַז דאָס רופען זיי אונז כדי אונז אַריינצונאַרען נאָכדעם ווי זיי איז ניט געלונגען אונז צו דערשיסען אין דער פרי, אָבער וועז די קולות האָבען זיך געטראָגען פון אַלע זייטען, און מיר האָבען דערזען מיטאַמאָל ענגלישע טאַנקען, זיינען מיר אַרויס פון אונזערע באַהעלטענישען און געפאַלען אין חלשות... אַ טייל פון אונז האָבן זיך אַזוי צוגעכאַפּט צום עסען אַז זיי זיינען גלייך געשטאָרבען, אַנדערע זיינען שוואָר קראַנק געוואָרען. יאָזעף קראַמער און די טרויעריג־באַרימטע אירמא גרייז, וואָס פלעגט מיט די שטיוועל טרעטען אויף פרויען און זיי מערדערלעך שלאָגען, זיינע ביידע געכאַפּט געוואָרען פון די ענגלענדער אין אַ דאָרף. עס איז שוואָר געווען פאַר די ענגלישע סאָלדאָטען צו פאַרהיטען מ'זאָל ביידע ניט לינטשען. מיט אונזערע לעצטע כוחות האָבען מיר זיך אויף זיי געוואָרפען און געשלאָגען און שוואָר עס האָט ניט געקאָנט שלאָגען דער האָט וויניגסטענס זיי באַשפּיגען. איך האָב דאַן אויסגעזען וויַ אַ סקעלעט; אינגאַנצען, דערציילט זי, האָב איך געוואויגען דרייסיק קילאָ, דערפאַר אָבער האָב איך געהאַט דעם מזל צוקוקען וויַ יאָזעף קראַמער און אירמאַ גרייז האָבען געמוזט אונטער ענגלישער קאָמאַנדע שוואָר אַרבעטען גאַנצע צוויי וואָכען, שלעפּען די שוואָרסטע משאות, פירען מיסט אונטער אַ שטרענגע באַוואַכונג. שפּעטער האָט מען זיי פאַר'משפּט און אויפגעהאַנגען.

איצט — האָט מרים פאַרענדיגט, בין איך גליקלעך, אָבער, וועז איך זיץ דאָ פאַר אייך, שוועבען פאַר מיר פאַרביי די בילדער פון מיינע חבר'טעס וואָס האָבען ניט געקאָנט אַריבערטראָגען די צרות און דאָרט געפונען זייערע קרבים ערגעץ וואו אין לאַגער: יעטע, רובא, בריינע, לאהי'לע, רעי און די אַנדערע וועלכע לעבען אָבער וועמעס לעבען איז פאַרקריפּעלט געוואָרען. זיי געפינען זיך אין סאַנאַטאָריומס...

חורבן ביאליסטאק און אומגעגענד *)

פון דר. שמעון דאַטנער

די פאַרשקלאַפונג פאַרן אומקום אין געטאָ

איינע פון די סיבות, וועלכע האָט אויך שטאַרק מיטגע־ווירקט אויף ביאַליסטאָקער אידען זיך אַ נעם צו טאָן זוכן אַרבעט אין די פאַבריקען אין געטאָ, אַדער זוכען באַשעפטיגונג אויסערן געטאָ, איז געווען די גזרה פון פרוזשאַנער עוואַקואַציע אין מיטען די ימים נוראים־טעג פון סעפטעמבער 1941. ווי שוין דערמאָנט אין די פאַריגע קאַפיטלען האָט די עוואַקואַציע אין אַנהויב געזאָלט זיין אַ טאַטאַלע, שפעטער איז זי פאַרוואַנדעלט געוואָרען אין עוואַקואַציע פון ניט־אַרבעטענדיגע. אין דער צייט פון די דריי וואָכען פון דער עוואַקואַציע האָבען אידען פי־בערהאָפט געזוכט באַקומען אַרבעטס־פלעצער אין און אויסערן געטאָ, האָט זיך אָנגעהויבען אַ געיאָג נאָך שיינען און פראָפי־טירט האָבען דערביי פריוואַטע דייטשען, וועלכע האָבען פון ראַנגעל מיט שיינען געמאַכט ריזען־גשעפטען. אונז אָבער אינ־טערעסירט אין דעם מאָמענט דער פאַקט, אַז טויזענטער אידען האָבען זיך דעמאָלט איינגעאַרדענט אויף נייע אַרבעטס־פלעצער, און דער פּראָצעס — וועט אויך אין אַ פאַרקלענערטען טעמפּאָ — האָט געדויערט אויך ווייטער נאָכ'ן אָפּשטעלען פון דער עוואַקואַציע־גזרה.

נאָך פאַר'ן ערשטען אויגוסט 1941, ד. ה. פאַר'ן איינ־שפאַרען די אידען אין געטאָ, האָבען ווילדע דייטשע גשעפטן אין די גאַסען פון דער שטאָט נאָך אידען אויף צוואַנג־אַרבעט, גורם געווען, אַז די אידען האָבען אָנגעהויבען זוכן סטאַבילע שטעלעס און באַשעפטיגונג, כדי אַזוי אַרום זיך פאַרהיטען פון דעם גרויזאָמען שפּיל. עס איז געפאָרען אַ דייטש אַדער צוויי אין אַ לאַסט־אויטאָ, באַמערקענדיג אַ אידען אויפ'ן גאַס. אָפּ־געשטעלט דעם אויטאָ, דעם אידען געהייסען אַרויפגיין און אַזוי זיך געבאַלעבאָטעוועט איבער די גאַסען ביז ער האָט געהאַט אַ פולע מאַשין. דאַן האָט ער זיי געפירט צו די אַרבעטער־שטע־לע, על פּי רוב אויפרוימונגס־אַרבעטען און נאָך אַ טאָג אַרבעט באַפרייט. געשלאָגענע און אויסגעהונגערטע (קיין עסען האָט מען זיי ניט געגעבען) פלעגען שוין אַזעלכע אידען אויסמיידען דאָס אַרומדרייען זיך בייטאָג איבער די גאַסען. איך האָב אויך איינמאָל דורכגעמאַכט אַזאַ כאַפערי, און ס'איז שווער זיך צו באַפרייען פון קאָשמאַר פון יענעם מאָמענט. פאַר די דייטשען איז עס געווען אַ ספּאָרט, אָט דער געיאָג נאָך די אידען אין די גאַסען. באראש האָט אמת געזוכט, אין לאַנגע קאָנפערענצען מיט די דייטשען און דורך וועראָפולע מתנות, צו בייטען די לאַגע אין דער ריכטונג, אַז דער אידענראַט אַליין וועט צו־שטעלען די געפאַדערטע מענער־כוחות, אַבי דאָס געיאָג זאָל אויפהערען. טיילווייז האָט ער עס באַוויזען. רואיג איז אָבער געוואָרען ערשט דעמאָלט וען מען האָט די אידען פאַרשפּאַרט אין געטאָ, און די פאַרקאַנעס פון דער געטאָ־טורעם האָבען גע־שיצט פון אַרויסטרעטונגען פון איינצעלנע דייטשען.

אַ וויכטיגער פאַקטאָר איז אויך געווען די הונגער־געפאַר, וועלכע האָט גענויט טויזענטער ביאַליסטאָקער אידען זוכען אַ אויסגאַנג דורך אַרבעט צי בי די דייטשען, צי אין די אידע־ראַט־אונטערנעמונגען. איינע פון די צילען פון שאַפען אַ געטאָ — אין דער ערשטער צייט — איז געווען, אַחוץ באַרויבען זיי פון פערזענליכער פרייהייט און איזאָלירען פון דער אַרומיגער וועלט, אויך דאָס שטרעבען פאַרניכטען זיי פיזיש דורך „ווילדע" מיטלען, דאָס הייסט דורך הונגער־נויט אַזוי זיי אָפּשוואַכען, אַז זייער פאַרגרעסערטע שטערבלעכקייט זאָל ברענגען צו אַ אומקום פון גאַנצען פאָלק. אמת, די שטערבלעכקייט איז גרעסער גע־וואָרען, אָבער אין ביאַליסטאָק איז צו קיין מאַסען הונגער־אום־קום ניט געקומען, און מיט דער צייט האָט אויך די דייטשע אָנ־פירערשאַפט פעסטגעשטעלט אַז מיט אָט דעם וועג וועט מען צולאַנג דאַרפען וואַרטען אויפ'ן ציל און מען האָט זיך געמוסט צו פּשוט'ערע און ווירקזאַמערע מיטלען...

אָט די אַלע פאַקטאָרען און סיבות האָבען גורם געווען אַז מיט דער צייט איז די מערהייט פון דער אידישער באַפעלקערונג געווען באַשעפטיגט נאָך אידער עס זיינען אַרויס דייטשע פאַר־אַרדנונגען, וועלכע זיינען געווען אַ מין טאַטאַלע מאַביליזאַציע פון אַלע אַרבעטס־קרעפטען. דעריבער האָבען די מאַביליזאַציע־פאַראַרדנונגען קיין גרויסע שינויים אין דער פאַקטישער לאַגע ניט געבראַכט און זיינען אויך ניט אויפגענומען געוואָרען ווי ספּעציעלע גזרות. אַזאַ ערשטע פאַראַרדנונג ברענגען מיר דאָ אין אָריגינאַל:

מעלדונג נומער 126

לויט דער פאַראַרדנונג פון דער דייטשער מאַכט, מוזען אַלע מענער פון געטאָ, פון 18 ביז 55 יאָר זיין באַשעפטיגט מיט אַר־בעט. מיר פאָדערען אויף אַלע מענער, אָן אויסנאַם פון 18 ביז 55 יאָר, וועלכע זיינען ביז היינט נישט באַשעפטיגט, זיי זאָלען מאָרגען דעם 16טען אָקטאָבער, 6 אַזייגער אין דער פרי זיך שטעלען אין הויף פון אידענראַט. מיר וואָרענען, אַז אויב מען וועט זיך אָפּהאַלטען פון מעלדען זיך, קענען קומען זייער שווע־רע רעזולטאַטען, און די ניט באַשעפטיגטע, וואָס וועלען זיך ניט צושטעלען, וועלען באַקומען האַרבע שטראָפען, ביז עוואַקואירט וועראן פון ביאַליסטאָק.

דער אידענראַט

ביאַליסטאָק דעם 15טען אָקטאָבער 1941.

*) זעט די פריערדיגע קאַפּיטלעך וואָס זיינען געדרוקט געוואָרען „אין דער ביאַליסטאָקער שטימע".

מיט'ן פאַרציען פון דער מלחמה, ווערען וואָס מער גרעסערע קאַנטיגענטען פון דייטשע אַרבעטער אַוועקגעשיקט אויפֿן פראָנט, און אויף זייערע ערטער קומען די אַלע פאַרשקלאַפּטע פעלקער פון אייראָפּע, וועלכע די דייטשע קריגס־פירונג שפּאַנט איין — קעגען פאַרפליכטענדען אינטערנאַציאָנאַלען גענזעץ — אין דעם גרויסען וואָגען פון דעם אָקופאַנט. דעם ערשטען אַפּריל 1942 ווערט אין ביאַליסטאָקער גענט פאַרעפענטלעכט די פאַראָרדנונג פון אויבערפֿרעזידענט פון „ביאַליסטאָקער קרייז" קאָך, וועגען אינפֿירען דעם אַלגעמיינעם חוב אויף אַרבעט (ד. ה. אויך אויף פרויען) אויף אַלע איינוואוינער פון ביאַליסטאָקער קרייז אין עלטער פון 15 ביז 60 יאָר. די פאַראָרדנונג, וועלכע האָט געגאָלטען אויף די גאַנצע באַפעלקערונג און ניט נאָר אויף אידען, און האָט פאַראויסגעזען האַרבע שטראָפען, ביז טויט־שטראָף אין פאַל פון עובר זיין אויף דער פאַראָרדנונג, האָט אין געגנט קיין באַזונדערען רושם ניט געמאַכט. פרויען אין געגנט האָבען זיך אינגעשפּאַנט צו דער אַרבעט שוין אַ סך פריער וועגען קינדער אַרבעט האָבען מיר שוין פריער דערציילט, אַז מענשען אין העכערען עלטער, ווי 60־יעריגע, זיינען געטריבען דורך נויט און צוואַנג, געשטאַנען ביי די וואַרשטאַטען.

די פאַראָרדנונג אויף אידישע אַרבעטער איז געווען אַן אומגעהייער גרויסע. דאָס געזעץ איז געזעץ, אָבער זייענדיג אויף דער פריי און ביי זיך אין שטוב, האָט זיך דער פוילישער און וויסרוסישער פויער און שטאָט בירגער מאָסענהאַפט פון דעם אַרבעט צוואַנג אויסגעדרייט; דאָ אָבער פאַרשפּאַרט אין געגנט טורמע זיינען געזעסען צענדליגער טויזענטער אידישע שקלאַפען, וועמענס פרייהייט באַוועגונג איז געווען געבונדען און וועלכע זיי זיינען געווען פרעמד און ווי הינט באַטראַכט, אַפילו פון די שכנים צווישען וועלכע זיי זיינען געזעסען הונדערטער יאָרען. זיי האָבען זיך פון אַרבעטס־פליכט ניט געקאָנט אויסדרייען, ווייל שקלאַפען זיינען זיי געווען און אָנגעפירט דורך שקלאַפען, וועלכע האָבען פאַר זיי קיין וועג פון דערלייזונג דורך קאַמף אָדער אַנטלויפען ניט געהאַט.

מילא, האָט זיך געהאַנדעלט וועגען צושטעלען פון ניט קוואַליפיצירטע אַרבעטער, האָט מען זיך אַ עצה געגעבען. אָבער וואָס טוט מען ווען די אָנפראָגע איז יעדעס מאָל וואָס גרעסער געווארען איך אויף הויך־קוואַליפיצירטע אַרבעטער־ספּעציאַליסטען?

מיט זיין שטענדיג גרויסער ענערגיע און אָרגאַניזאַטאָרישע פעאיגקייטען האָט באַראָש געלייזט דעם פראָבלעם. דער אידענראַט איז צוגעטראָטען צו אָרגאַניזירען מאַסען־אויסבילדונג. קורסען פון כל מיני פאַכען, וואו עלטערע דערפאַרענע מייסטערס אָדער אַרבעטער האָבען אין משך פון אַ קורצער צייט אויסגעבילדעט צענדליגער און הונדערטער קוואַליפיצירטע אַרבעטער.

דער צענטער פון דער פאַך אויסבילדונגס־שולע, האָט זיך געפונען צוערשט אין דער ערשטע געטא פאַלקס־שולע אויף פאַבריצנע 39, שפּעטער האָט זיך אָבער די טעטיגקייט אַזוי פאַרצווייגט, אַז מען האָט דעם צענטער איבערגעטראַגען אויף קופיעצקע 49 אין בנין פון דער געוועזענער געזעלשאַפטלעכער גימנאַזיע און די פאַרשידענע וואַרשטאַטען זיינען צעזייט און צעשפּרייט געווען איבער׳ן שטח פון גאַנצען געטא. אַ סך פון די לערען־וואַרשטאַטען זיינען מיט דער צייט פאַרוואַנדלעט געווארען אין זעלבסטשטענדיגע פאַבריקען, וועלכע האָבען זייער פּראָדוקציע אָפּגעגעבען פאַר די דייטשען, מאַנכע מאָל האָט אָבער אויך די געטאָ באַפעלקערונג „געקראָגען אַ לעק" פון דעם איבערפלוס.

דער אידענראַט האָט אָרגאַניזירט פאָלגענדע לערען־קורסען פאַר: מאַליאַרעס, מוליאַרעס, זאָטלער, רימער, צעשליאַרעס, מענער און דאַמען שניידערס, שוסטערס, עלעקטראָ־מאַנטיאָרען, סטאָליאַרעס פוטער־קירזשנערס, גאַרבערס, טריקאַזש א. א. וו. מיר זעען ווי זייער פאַרצווייגט איז געווען די פּראָדוקטיוויזאַציע־טעטיגקייט פון אידענראַט.

די אידישע אַרבעטער אין ביאַליסטאָק קענען איינגעטיילט ווערען אין צוויי גרויסע גרופּען: באַשעפטיגטע אין די אונטער־נעמונגען פון אידענראַט אויפֿן שטח פון געטאָ, און די אויסער־געטאָ אַרבעטער, באַשעפטיגטע אין דייטשע אַרבעטס־פלעצער (מיליטערישע און ציווילע.) אויפֿן געביט פון געטאָ זיינען אָבער אויך געווען דריי גרויסע טעקסטיל־קאָמבינאַטען, (אויף יוראָווצער גאַס, פאלנע, און ביאַלאסטאָטשאַנסקא) וועלכע האָבען געהערט צו אַ דייטשען טרעסט אונטער מלוכה׳שער קאָנטראָל און אַ רייַ פּריוואַטע דייטשע אונטערנעמונגען ווי סטעפענעס שניידערייַ און מעכאַנישע סטאָליריי אויף קופּיעצע גאַס און לינדנער׳ס פאַבריק אויף יוראָווצער גאַס. די צאָל אידישע באַשעפטיגטע אויסערן געטאָ האָט דערגרייכט זיבען טויזענט מענער און פרויען. ביז נאָוועמבער 1942 פלעגען זיי אַרויסגיין „פריי" אויף אינדיווידועלע שיינען פון יענער צייט אונטער אַ שמירה אין רייען. דער פאַרדינסט פון אַ אויסערן־געטאָ אַרבעטער איז געווען פאַר 12—11 שעה אַרבעט אַ טאָג 1 מאַרק ביז 1 מאַרק 20 פעניג. אַ אידישער אַרבעטער האָט באַקומען אַ העלפּט (און וויניגער) פון שכירות פון אַ פוילישען אַרבעטער, און אַ פוילישער אַרבעטער האָט באַקומען 70 פּראָצ. פון לוין פון אַ דייטשען אַרבעטער. לשם אָריענטאַציע זאָל באַמערקט ווערען, אַז דער „לוין" פון אידישען אַרבעטער האָט געקלעקט אויף צו קויפען אַ האַלבען קילאָ ברויט.

יעדען פרימאָרגען האָט מען געזען אָט די אַרבעטער אין אָרימע אָפּגעניצטע קליידער ווי זיי גייען צום געטאָ־טויער, מאָגערע געשטאַלטען, אויסגעדאַרטע, בלאַסע פנימער מיט אַ טאַרבע צוגעטראטשעט צו דער זייט, אויף צו כאָפּען עפּעס אַ מציאה, ד. ה. אַ שטיקעל ברויט, אַ פּאָר אַרבעס א. א. וו.

אָט די 7,000 אויסער־געטאָ אַרבעטער זיינען געווען די הויפּט־באַשפּייזער פון געטאָ. ניט געקוקט אויף שטרענגע אָפּציעלע פאַרבאָטען און מערערע וואַרנונגען ניט צו קויפען קיין פּראָדוקטען אויסערן געטאָ, און דעם פאַרבאָט זיי ניט אַרייַנטראָגען דורך די געטאָ־טויערן, איז דאָך דאָס לעבען און די סכנה פון הונגער־נויט דאָך געווען שטאַרקער. יעדען אָוונט האָבען געשטראָמט דורך די געטאָ־טויערן טויזענטער אַרבעטער מיט זעק קאַרטאָפּעל אָדער האָלץ אויף די פלייצעס, מיט איידעלערע „פּגרים" אין די קעשענעס, אָדער וואו אַנדערש גוט באַהאַלטען. אַ „פּגר" האָט מען אין ביאַליסטאָקער געטאָ אָנגערופען אַ לעבענס־פּראָדוקט אָדער סתם סחורה, וועלכע מען האָט דורכ׳ן טויער געשמוגעלט פון אָדער אין געטאָ. אָט די „פּגרים" אַריינגעבראַכטע אין געטאָ, האָבען ניט דערלאָזט צו קיין איבערטריבענעם יקרות אויף לעבענס־פּראָדוקטען, און דערמיט אויך צו קיין הונגער־קאָטאַסטראָפע. און די דייטשע וואַכען ביים טויער, וועלכע האָבען געהאַט אַ באַפעל צו קאָנפיסקירען אַלע לעבענס־פּראָדוקטען אַריינגעפירטע אין

געטאָ, האָבען זיך אָפט מאָל באַצויגען גאָנץ ליבעראַל צו די צוריקקערעגדע פון אַרבעט מענשען און די פראָדוקטען ניט צוגענומען. מען האָט שוין אין געטאָ גוט געוואוסט וועלכע וואַכען זיינען „גוטע" און וועלכע „שלעכטע" טאָמער איז געווען אַ „שלעכטע" פלעגט מען אָנלייגען וועג און אָפט איז די סיבה פון דער ליבעראַלישקייט פון דער דייטשער וואָך ניט געווען קיין ריין מענשלעכע מיטלייד. די דייטשען זיינען כמעט אָן אויסנאַם געווען גרויסע בעלי־תאווה׳ניקעס אויף געלט און אָפילו אויף גראָשענס. פלעגט מען זיך ביי זיי אָפּקויפען, געבען אַ כאַבאַר און דאַן איז מען אַריין אומגעשטערט. פראָפעסיאָנעלע שמוגלערס, ספּעציעל אידישע פורמאַנעס פון געטאָ פלעגען פירען אַ שמוגעל אין גרויסען מאַסשטאָב אויף פורען, און די איבערגעקויפטע דייטשען פלעגען צומאָכען די אויגען און עפענען די טויערען פאַר גאַנצע קאָלאָנען פון פוי־רען. אָלס קוריאָז קען דינען דער פאַקט אַז זייער אָפט זיינען אָט די פורען געווען פעסער אין וועלכע מען פלעגט אַרויס־פירען אומרייניגקייט פון געטאָ, און דער לייענער קען זיך פאָרשטעלען אין וואָס פאַר אַ סאַניטאַרע באַדינגונגען האָט מען שפּייז־אַרטיקלען אַריינגעשמוגלט. און אַז עס איז קיין טיפוס־עפידעמיע ניט געווען אין געטאָ איז געווען אַ נס מן השמים. עס איז איצט צו באַגרייפען אַז ביי דעם מאַסען־שמוגעל האָט קיין הונגער אין געטאָ ניט געהערשט.

עס האָט אָבער אויך ניט געפעלט ביים געטאָ־טויער נאַ־צישע סאַדיסטען, וועלכע האָבען מיט אַ אַכזריות אָן גלייכען קאָנפיסקירט יעדען קלענסטען קוואַנטום פון שפּייז, אַביסעל קאָרטאָפעל און אָפילו אַ פּענעץ ברויט, און דערביי נאָך מער־דערלעך שלאָגען דעם געכאָפּטען „פאַרברעכער", סאַדיסטען וועלכע האָבען אויך ביי פרויען דורכגעפירט ברוטאַלע פּער־זענלעכע רעוויזיעס און באַליידיגט מיאוס זייער ווירדע. אָט די דייטשען, ווי ס׳האָט זיך ליידער ביים סוף אַרויסגעוויזען, זיי זיינען דאָס געווען די ריכטיגע רעפּרעזענטאַנטען פון נאַצי־שען רעזשים, וועלכע האָט אין דער ערשטער סטאַדיע פון זיין חיה׳שער אָטאָקע אויף אידען זיי געוואָלט אומברענגען דורך הונגער און, ניט באַוויזענדיג דאָס, אומגעברַאכט מיט מער עפעקטיוו מעטאָדען. ליידער האָט מען געמוען דעם קורס אויף „גוטע" דייטשען און ניט פאַרשטאַנען די וואַרענונג.

אָבער ניט נאָר דירעקטע באַשפּייזער פון געטאָ זיינען געווען די אויסער־געטאָ אַרבעטער. זיי זיינען אויך געווען פאַרמיטלער־פאַרקויפער פון אידישען האָב צו פאָליאָקען און דייטשען. דאָס געטאָ, וועלענדיג דערהאַלטען אַ מינימאַל ניוואָ פון באַשפּייזונג, האָט זיך מאַסענווייז אויספאַרקויפט פון בגדים, ווערט־זאַכען און סתם זאַכען. דער פאַרמיטלער איז געווען דער אויסער געטאָ אַרבעטער, וועלכער האָט באַקומען אַ פּראָוויזיע פון דער קניה־סומע, און אין געטאָ זיינען אַריין אָדער געלט אָדער לעבענס־פּראָדוקטען. דען על פּי רוב זיינען די געשעפּ־טען געווען טויש־געשעפּטען; דאָס געטאָ האָט געגעבען סחורה (זאַכען) און דאָס אויסערן־געטאָ על פּי רוב לעבענס־פּראָדוק־טען. אַזוי געטוישט־געהאַנדעלט האָט כמעט דאָס גאַנצע גע־טאָ; מען האָט טאַקע צוליב דעם ניט געהונגערט, אָבער מען האָט מיט אַזאַ ברען זיך געוואָרפען אין דעם מסחר וואָס האָט פאַרזיכערט חיי שעה (אין געוויסע מאָסען האָט עס פאַסיאָנירט ווי אַ מין ספּאָרט) אַז מען האָט פאַרגעסען וואו מען האָלט און אַז דאָס קאָן ניט זיין דער תכלית.

עס איז געווען אויך אַ קליינע צאָל אונטערנעמערישע אוי־סערן־געטאָ באַשעפטיגטע און בפרט פראָפעסיאָנעלע שמוג־לערס, וועלכע האָבען פון עסק געמאַכט אַ גאַנץ גוט לעבען. די גרויסע מערהייט האָט פון אירע „פאַרדינסטען" פון אַזעלכע „סחורות" ווי קאַרטאָפּעל און האָלץ קוים געהאַט כדי בדוחק דורכצולעבען. די קאָנפיסקאַטען ביים טויער האָבען אָפט צו־נישט געמאַכט די דאָזיגע „פאַרדינסטען". די וואָג פון די אין געהיים געקויפטע פראָדוקטען איז אָפט ניט געווען קיין רא־יעלע. אַ פוד קאַרטאָפּעל וועלכער האָט געדאַרפט האָבען 16 ק״ג. האָט אָפט געהאַט נאָר 12—11. די דייטשע שעפען פלע־גען אַרויפלייגען אָפט אויף זייערע אידישע אַרבעטער פרי־וואָטע קאָנטריבוציע; פאַר דעם פרייז האָבען זיי צוגעמאַכט אַן אויג אויף די פאַרבאָטענע געשעפטען פון זייערע אידישע אַרבעטער. ס׳דאַרף נאָך דערמאָנט ווערען אַז אַחוץ זיין באַ־לוינונג 1.20—1 מאַרק פלעגט דער אויסערן געטאָ אַרבעטער באַקומען פון אידנראַט 23 דעקא ברויט אַ טאָג צום פרייז פון 45 פעניג אַ קילאָ.

מיר האָבען שוין באַמערקט אַז אַחוץ סטאַבילע אַרבעטס־פלעצער אויסערן געטאָ זיינען געווען פלוצלונגע פאָדערונגען אויף קורץ־טערמיניגע אָדער איינמאָליגע אַרבעטען, און קיין אָפּזאָג האָט ניט געקענט זיין, קיין תירוץ אַז קיין מענשען איז ניטאָ אַז אָלע זיינען באַשעפטיגט. דאָס ניט צו שטעלען דאָס געהעריגע צאָל אַרבעטערס האָט שטענדיג געדראָט מיט סכנות פאַר׳ן אידנראַט אין געטאָ. האָט דער אַרבעטס־אָפּטייל ביים אידנראַט געליידיגט דעם פראָבלעם, אַרגאַניזירענדיג אַ געצאָל־טע אַרבעטס־בריגאָדע „כדי צו רעגולירען די דרינגענדע פּא־דערונגען אויף אַרבעט פאַר דער דייטשער מאַכט" (אידנראַט־מעלדונג נומער 159 פון 1941. 20.11) וועלכע איז געווען אַ רעזערוו־בריגאָדע צו דער דיספּאָזיציע פון אידנראַט. אין דער בריגאָדע האָט מען אָנגענומען מענער פון 45—17 יאָר און זיי ספּעציעל באַלוינט. אין טאָג פון אַרבעט האָבען באַקומען אַ קילאָ ברויט, וואָס איז געווען אין די געטא־אַרבעטער זייער פיל. צען חדשים שפּעטער האָט מען אויך געשאַפען אַ פרויען רעזערוו־בריגאָדע און אָט איז די מעלדונג אין אָריגינאַל:

מעלדונג נומער 328

עס ווערט געשאַפען אַ רעזערוו־בריגאָדע פון הונדערט פרויען אויף פאָלגענדע באַדינגונגען: די פרויען, וועלכע עס ווערט אויסקומען דעם טאָג צו אַרבעטען, וועלען באַקומען אַ האַלבען קילאָ ברויט טעגלעך און געצאָלט אין מזומן לויט די סטאַווקעס. די פרויען וועמען עס ווערט ניט אויסקומען צו אַר־בעטען זיי וועלען בלייבען אין רעזערוו, באַקומען 38 דעקא אַ טאָג.

ביאַליסטאָק 1טען סעפּטעמבער 1942.

עס איז אויך אין אויגוסט 1942 געשאַפען געוואָרען אַ ספּעציעלע „זונטאָג־בריגאָדע" אויף אויסצולאָדען אין די זונ־טאָגדיגע טעג וואָגאָנען אויפ׳ן באַן־הויף. די וועלכע האָבען זונטאָג געאַרבעט האָבען באַקומען דריי מאַרק אַ טאָג און אַ פאָרציע ברויט און די וועלכע זיינען געווען אין רעזערוו — 1.50 מאַרק. ביים דערנענטערונג פוןווינטער זיינען געשאַפען געוואָרען ספּעציעלע שניי־בריגאָדעס פון מענער און פרויען אויף אַרויסצוראַמען די שניי אויסערן געטאָ. אָפט פלעגען מצד די דייטשען קומען גאָר גרויסע פאָדערונגען און פלוצלונג און

דאַן פלעגט דאָס אידישע ביאַליסטאָק זיין עדות פון אַזעלכע מעלדונגען, אין אַריגינאַל.

מעלדונג נומער 187

לויט דער פאַראַרדנונג פון דייטשען אַרבעטס־אַמט מוז צושטעלען דעם 27טען דעצעמבער 7.30 פרי 200 פרויען מיט עמערס, שמאַטעס, בעזימער, אָדער בערשט, אויף אויפראַמונג־אַרבעט אין לאָקאַלען, וואָס וועט דויערן פינף טעג. מיר פאָדערען אויף פרויען אין עלטער פון 55־17 יאָר זיך צו שטעלען שבת אין דער פרי 7 אַזייגער אין אַרבעט־אָפּטייל ביים אידענראַט. די פרויען וועלכע זיינען באַשעפטיגט ביי די ציגלען זיינען באָפרייט פון דער אויבענדערמאָנטער אַרבעט. מען קען זיך באַצייטענס רעגיסטרירען אין אַרבעטס־אָפּטייל (אין טויער לינקס) צווישען4—1 בייטאָג.

אַרבעטס־אָפּטייל ביים אידענראַט.

ביאַליסטאָק 24טען דעצעמבער 1941

די אויבען־דערמאָנטע פרויען באַשעפטיגטע ביי די „ציגעל" דאָס זיינען געווען געפרופען אידישע פרויען, וועלכע זיינען געווען באַשעפטיגט אַ לענגערע צייַ ביי דערווייטערען און אָפּראַמען די ציגעל פון די חורבות פון די אָפּגעברענטע הייזער פון שול־הויף און נאדרזשעצ'נע גאָס פון דעם טרויעריגען „רויטען פריי־טאָג" (27.6.41).

עס איז איבעריג צו זאָגען אַז קיין גרויסען נחת האָבען די אויסער־געטאָס אַרבעטער סיי אויף זייערע אַרבעט פלעצער און סיי ביים גיין און צוריקגיין פון דער אַרבעט ניט געהאַט. דאָס גיין אין מיטען ברוק, געשטעמפעלט מיט דער געלער לאַטע, דער שטענדיגער מורא פאַר אַ מונדירטען דייטש, די ניט פריינטלעכע בליקען פון דורכגייער, האָבען גורם געווען אַז אַ סך אידען אין געטאָ האָבען רעזיגנירט פון די „גאָלדענע" מעג־לעכקייטען פון דעם אויסער־געטאָ אַרבעטען און זיך געוואָלט בעסער אָרימער, אָבער רואיגער אַרבעטען אין געטאָ. טויזענטער אידען זיינען קיין אין מאָל ניט אַרויס פון געטאָ ביז'ן טאָג וועו מ'האָט זיי געפירט צום טויט. ווי דערנידעריגט איז געווען דער איד אויסערן געטאָ און ווי ניט פאַרלייִדען האָט אים געקאָסט דאָס אויג פון הערענפאָלק באַווייזט פאָלגענדע מעלדונג. (אין אָריגינאַל).

מעלדונג נומער 302

די מאַכט וואָרענט, אַז די אידען וואָס אַרבעטען אויסערן געטאָ זאָלען זיך ניט באַנוצען צופיל מיט די הויפט־גאַסען, באַ־זונדערס בשעת זיי גייען פון דער אַרבעט מיט די זעק, האָלץ און אַנדערע פּעק. מיר פאָדערען אויף די אַרבעטער אויסצומיי־דען די הויפט־גאַסען און באַנוצען זיך ניט מיט וואַרשעווער גאַס, נאָר מיט סטאַראָבאיאַרסקער, ניט מיט וואַשליקאָווער נאָר מיט קאשצעלז, איבערהויפט דאַרף מען זיך באַנוצען מערער מיט'ן טויער אויף טשיסטע גאַס און אויסמיידען דעם טויער אויף יו־ראָווצער גאַס.

יודענראַט. — ביאַליסטאָק 13טער יולי 1942

דאָס אַרבעטען אויף געוויסע אַרבעטס־פלעצער אויסערן געטאָ איז געווען לאַנגע קייט פון עינויים, פיזישע און מא־ראַלישע יסורים און ניט איינמאָל עבודת־פּרך ממש. ניט קיין וואונדער אַז אידען האָבען אָפּט אויסגעמיטען צו קומען אין אַזעלכע פלעצער און באַמיט זיך צו בייטען אַרבעטסשטעלען. איז אָבער געקומען די אומבארחמנות'דיגע דייטשע אַרגאַניזאַציע מאַשין און דורכ'ן אידענראַט געלייגט איר חיה'שע וועטאָ אין עכט דייטשען מאניער. אַלס אילוסטראַציע — אַ אידענראַט־מעלדונג (אין אָרגינאַל).

מעלדונג נומער 235

דער דייטשער אַרבעטס־אַמט איז מודיע: ס'איז פעסטגע־שטעלט געוואָרען, אַז די אַרבעטס־דיסציפּלין ביי די אידישע אַרבעטער איז זייער שוואַך. דעריבער זיינען אין אַלע אונטער־נעמונגען אייגנעפירט געוואָרען געניוע וואָכענטליכע רשימות וויפיל אַרבעטס־שעה'ן די אידען גיבען דאָרט יעדען טאָג. עס ווייזט זיך אַרויס, אַז אין פאַרשידענע טעג קומען אַ טייל אידען אין גאַנצען ניט צו דער אַרבעט, אָדער אַרבעטען קנאַפּע שעה'ן אין טאָג. קיין געניוע סיבות פאַר אָט די פאַרברעכענס איז נישט־טאָ. דער אַרבעטס־אַמט האָט שוין אין אַ סך פאַלען די דאָזיגע אַרומשלעפערישע אידען געלאָזט אַדורכפירען שטראָפען דורך דער געשטאַפּא. אויף ווייטער וועלען אַלע, וועלכע דערפילען ניט בשלמות זייער אַרבעטס־חוב, אויפ'ן גרונט פון דער באַ־קומענער רשימה וועלען איבערגעגעבען דער געשטאַפּא צו באַ־שטראָפען זייער שטרענג.

דער אידענראַט. ביאַליסטאָק דעם 14טען מערץ 1942

איבערגעבען דער געשטאַפּא, דאָס האָט געהייסען פיי־ניגונגען און מערדערלעך שלאָגען אין די קעלערען פון אַס־טראוסקי'ס מויער אויף וואשליקאווער 15 (סענקעוויץ־גאַס) און דאָס איינשפּאַרען אויף אַ קורצע אָדער לענגערע צייט אין די גרויזאַמע געשטאַפּא אַרבעטס־לאַגערען. און דאָס זיינען קיין פוסטע דראָאונגען ניט געווען. פון דער שטויב פון אידענראַט אַרכיוו הויבען זיך אויף פאַרפיניגטע מעשלעכע געשטאַלטען, וועלכע זיינען שוין היינט אין שטויב פאַרוואַנדעלט און דערציי־לען און באַשולדיגען. (דאָקומענטען אָריגינעלע).

וואָרענונג

מעלדונג נומער 157

דער אידענראַט וואָרענט! מעלדעט זיך פינקטליך צו דער אַרבעט! פאַרלאָזט ניט אַליין די אַרבעטס־פּלעצער! פאַר פאַר־לאָזען אַן דערלויבעניש דעם אַרבעטס־פּלאַץ און ניט פאָלגען דער מאַכט האָבען באַקומען האַרבע קערפערליכע שטראָפען: נא־וואָקאַלסקי משה, לעוו יוסף, ראַצקי יעקב, סטופּניק משה, ליפ־ניק בן־ציון, טאַלינסקי חיים, האַלפערן בנימין, גלאַס חיקל. די דירעקטע סכנה פון טויטשטראָף דראָט איטלעכען, וואָס וועט עובר זיין אויף די אויבן־אָנגעוויזענע פאַראַרדנונגען. מיר וואָ־רענען!

אידענראַט — ביאַליסטאָק 18טען נאָוועמבער 1941

היט אייער לעבען!

מעלדונג נומער 166

ווידער האָבען באַקומען שווערע קערפערלעכע שטראָפען פאַר אויסדרייען זיך פון צוואַנג־אַרבעט: קאַגאַן ישראל, סא־פירשטיין משה, קראָוויץ, גראָכאָווסקי הירש, פעדער שיע, מע־לאָמעד יצחק, נאָוויק נחום, שוועכער שמעון. מיר וואָרענען

דערמיט נאך אמאל! היט אייער לעבען! קומט פינקטלעך צו דער ארבעט! פארלאזט ניט און בייט ניט דעם ארבעט־פלאץ.

יודענראט — ביאליסטאק דעם 25טען נאוו. 1941

מעלדונג נומער 173

פאר ניט צו שטעלען זיך זיך פינקטלעך צו דער ארבעט און דורכלאזען ארבעטס־טעג אן גענוגענדע סיבות, זיינען שווער באשטראפט געווארען צו שטראף ארבעט פאלגענדע פערזאנען: קארען יוסף, גאלאנט מרדכי, רידאק משה, בערנשטיין אהרן, גאלאנט לייב, בערעזאווסקי הירש, פורמאן הלל, ווינשטיין לייב, ווינשטיין פייוועל. מיר ווארנען! היט דעם חוב פון ארבעט! פארלאזט ניט די ארבעטס־פלעצער! מיידט אויס שוועדע שטראף!

יודענראט, ביאליסטאק, דעם 3טען דעצ. 1941

וואַרענונג

מעלדונג נומער 225

פאר ניט צו שטעלען זיך פינקטלעך צו דער ארבעט האבען באקומען קערפערלעכע שטראפען און זיינען ארויסגעשיקט געווארען אין די שטראף בריגאדעס: גניאזדע מאטעס, סאקאלסקי לייזער, קאפלאן אנשעל, בערעסלאווסקי דוד, קליינשטיין גדליה, רודעלער הלל, מאכער לייזער. דער אידענראט וואַרענט: מעלדעט זיך פינקטלעך צו דער ארבעט! פארלאזט ניט אליין די ארבעט־פלעצער! היט אייער לעבען!

אידענראט — ביאליסטאק דעם 21טען פעב. 1942

צו אלע ארבעטער אויסערן געטא!

מעלדונג נומער 383

דער ארבעטס־אמט טיילט מיט אז דורך דער מאכט זיינען געשמיסען געווארען פאר פארלעצען די דריי פאלגענדע געזעצען: א) פאר'ן ארויסגיין פון געטא אן פערזענלעכע שיינען: נאטע יצחק, כמעלנע 10; ניסעבוים מרדכי, סמאלנע 12. ב) פאר ניט קומען אויף צוואנג־ארבעט: נאשעלסקי ישראל, פאלנע 19, בעקער. ג) פאר ניט גיין אויף די ארבעט אויף די באשטימטע פלעצער: דינערשטיין מלך, ניי־וועלט 12, ניי־בוי־ארבעט; ניסענבוים הירש, פאבריצ'נע 39 (זעלאנע); פאלאנסקי אברהם, ביאלאסצ'אנער 1, רייכבאהן; ציטראנענבערג לודוויק, פאבריצנע 13 (שווערענט); קאנטראווץ גרשון כמעלנע 19 (נוי־בוי־אמט); קדיש יצחק, קופיעצקע 22, (נוי־בוי־אמט; ראזענבערג פישעל געדאווע (זעלאנע). פאר ווייטערדיגען ארויסגיין פון געטא, אן שיינען, אדער ניט גיין צום באשטימטען ארבעטס־פלאץ, דראט א באדייטענדע הארבערע שטראף. מיר ווארנען, אז צוליב אזעלכע פארברעכענס קענען אנגענומען ווערען סאנקציעס לגבי דער גאנצער געטא.

ארבעטס־אפטייל ביים אידענראט

ביאליסטאק דעם 18טען יאנואר 1943.

עס ריידען די דאקומענטען מיט א קלארען מענשלעכען לשון; איך זע זיי די מענשען, די „פארברעכערס", איך דערקען א סך. א סך זיינען דאך געווען מיינע שילערס פון דער העברעישער גימנאזיע. און אפשר וועט זיך דער לעזער אנשטויסען אויף א נאמען א באקאנטען, פריינד, א קרוב און זיך געבען א טרייסעל, פארביילען די פויסטען און זיך א טראכט געבען און אפשר נאך עפעס מער ווי א טראכט.

די ארבעטער אין געטא

די צאל באמטע פון אידענראט (איינגערעכנט די פאליציי, הויז פארוואלטערס א. א. וו.) האט אין יולי 1942 באטראפען 2,200 פערזאן; קרוב 9,000 ארבעטער זיינען געווען באשעפטיגט אין דער געטא־אינדוסטריע און אנדערע געטא־אונטערנעמונגען. די גרויסע צאל באשעפטיגטע דירעקט דורכ'ן אידענראט באשטימט אויך זיין וויכטיגע ראלע אין דער עקאנאמיק פון געטא אלס ארבעט־געבער און בריט־געבער. דער גרונדלוין פאר אלע באמטע און ארבעטער אין די אידענראט אונטערנעמונגען איז געווען א האלבער קילא בריט טעגלעך. אין די זומער־חדשים פון 1942 איז די בריט־ראציע געקירצט געווארען אויף 37 דעקא. דירעקטארען און באמטע אויף פאראנטוואַרטלעכע שטעלעס האבען באקומען א טאפעלטע פארציע בריט. אין די שווערע נאוועמבער־טעג פון 1942 יאר האט מען אפגעשאפען די טאפעלטע פארציעס און געקירצט די ראציע צו 30 דעקא בריט א טאג. אין פרילינג 1943 איז ווידער די ראציע בריט געהעכערט געווארען אויף 2 און א האלב קילא א וואך. חוץ דעם בריט פלעגען אלע אידענראט באמטע און ארבעטער באקומען אומרעגעלמעסיג אנדערע לעבענס־פראדוקטען פאר ביליגע פרייזען: מארמאלאד, ברוקווע, זעלטענער, מאגענס, וואורשט אדער קאפ־פלייש און פיסלעך, קאשע, גרויפען, זייף־ערזאץ (ריף) און אפט וואש־סאדע. פון צייט צו צייט האט מען אויך געטיילט קארטאפעל אין גרעסערע קוואנטומס, אויף ווינטער א האלבען מעטר האלץ און 150—100 קילא קוילען. געלטלוין אין פרינציפ האט ניט עקזיסטירט.

פון דעם אויבענדערמאנטען קען מען זיך מאכען א בילד פון דעם נידעריגען שטייגער לעבען, וועלכע עס האט געפירט דער דורכשניטלעכער געטא־ביאליסטאקער. ער האט געהאט צו ווייניג כדי צו לעבען און צו פיל כדי צו שטארבען". עס האט געהערשט א צושטאנד פון ניט דערעסען, פיזישער אפגעשוואכקייט, מען האט א דיקען מענשען זייער זעלטען געזען אין געטא, און טאמער יע, האט ער געהערט צו די „ניי־אויפגעקומענע". על־פי רוב זיינען דאס געווען מענשען ריזיקאנטען פון די אמאל קולטורעל און פיל נידעריגסטע שיכטען. פורמאנעס, טרעגערס און מיסט־פירער האבען, ריזיקירענדיג די געפארען פון שמוגעל, גראב פארדינט, געמאכט גרויסע געשעפטען און געמאכט א לעבען. אז זיי האבען דערביי געהאט אויך פארדינסטען פאר'ן געטא מיט דעם וואס זיי האבען געבראכען די הונגער־בלאקאדע פון די דייטשען, איז שוין דערמאנט געווארען.

באמערקענסווערט איז נאך אין פאקט, אחוץ די ראציעס־ברויט באקומענע פאר ארבעט האט די גאנצע געטא־באפעלקערונג ד. ה. אויך די ניט ארבעטענדיגע זקנים און קליינע קינדער באקומען ברויט אויף קארטען. אין אנהויב צו 20 דעקא ברויט א טאג, דאן צו 10 דעקא און אין סוף 7 און א האלב דעקא ברויט א טאג! וואלטען קינדער און זקנים, וועלכע האבען אפיציעל קיין אנדערע צוטיילונגען ניט באקומען, געדארפט פון דעם לעבען וואלטען זיי פון לאנג פון הונגער אויסגעגאנגען. צי דאס וואלט געווען בעסער ווי צו פארשלעפט ווערען אין די גאז־קאמערען, דאס קען א פשוטער מענש ניט נעמען אויף זיך צו ענטפערען...

(פארזעצונג קומט)

די ביאליסטאקער שטימע און אונזער לאנדסמאנשאפט

פון הערי גראַף

לייענענדיג די אַרטיקלען אין איצטיגען נומער וועט איר וויסען אַז די „ביאַליסטאָקער שטימע" וואָס איז דער אָפיציעלער אָרגאַן פון „ביאַליסטאָקער צענטער און מושב זקנים", האָט אָנגעפאַנגען צו דערשיינען אין 1921, אַז דער איצטיגער נומער דער 250־ער, איז אַ יובילעי־נומער. איר וועט אויך וויסען צו־גרויס פאַרדינסטען פון דעם וויכטיגען זשורנאַל, אין וועלכען עס שפיגלט זיך אָפ די געזעלשאַפטלעכע קולטורעלע און פילאַנטראָפישע אויפגאַבען, מיט וועלכע אונזער אָרגאַניזירטע ביאַליסטאָקער לאַנדסמאַנשאַפט צייכענט זיך אויס, סיי אין אַמעריקע און סיי אין דער גאַנצער וועלט, און אַז די צו־קונפטיגע שרייבער פון דער אידישער געשיכטע, וועלען אין דער ביאַליסטאָקער שטימע זיכער געפינען אַ רייכען אוצר פון מאַ־טעריאַל אויף אַלע געביטען פון אידישען לעבען, פון וועלכע די אָרגאַניזירטע ביאַליסטאָקער לאַנדסמאַנשאַפט איז אַ וויכטיגער טייל.

באַגריסענדיג די „ביאַליסטאָקער שטימע" צום איצטיגען 250־טען יובילעי־נומער, וועל איך לאָזען צו די אַנדערע שרייבער, די אָפשאַצונגען וועלכע וועלען געווינען קומען, — אָפשאַצונגען וואָס וועלען אַנצייגען די אַנטוויקלונג פאַר דער „שטימע", וואָס איז הייַנט צו טאָג אָנערקענט אַלס אַ זייער וויכטיגע פּוב־ליקאַציע אין דער אידישער ליטעראַרישער וועלט.

איך האָב זיך אונטערנומען צו שרייבען דעם אַרטיקל, אַנ־רירענדיג בלויז אַ פראַגע, וואָס האָט מער צו טאָן מיט'ן טעכ־נישען עקזיסטענץ פון זשורנאַל, אַ פראַגע וואָס עס מוז קלאָר ווערען פאַר דער לאַנדסמאַנשאַפט וואָס קריגען דעם זשורנאַל. און אויך פאַר מאַנכע פון די אַקטיווע טוער און דירעקטאָרען פון ביאַליסטאָקער צענטער און מושב זקנים, וואָס גיט אים אַרויס. אַז די „ביאַליסטאָקער שטימע" איז באַליבט ביי דער לאַנדסמאַנשאַפט, וועגען דעם איז קיין צווייפעל ניט. לעצטענס, אַז די שטימע איז ניט אַרויסגעגאַנגען אַזוי רעגעלמעסיג ווי אין די פריערדיגע יאָרען, האָט עס אַרויסגערופען גרויס אומצו־פרידענהייט ביי דער לאַנדסמאַנשאַפט. ניט רעכענענדיג זיך מיט די געוואַלדיגע גרויסע אויסגאַבען מיט וועלכע עס איז פאַר־בונדען דעם זשורנאַל אַרויסצוגעבען, צוליב דעם יקרות פון דרוק־אַרבעט, פאַפיר א. אַ. וו. וואָס האָט געשאַפען אַ פּראָבלעם מיט וועלכען מען מוז זיך רעכענען. די באַארד אָף דירעקטאָרס האָט לעצטענס באַשלאָסען אַרויסצוגעבען די שטימע אַלע צוויי מאָנאַטען, אָנשטאָט איין מאָל אַ מאָנאַט, דאָס איז ניט געטאָן געווארען פון וואויל־טאָג... אָבער אַפילו איין מאָל אין צוויי מאָנאַטען, פאַדערט זיך אויך אַ געוויסע פאַרשטענדעניש מצד אונזער אינסטיטוציע און לייענער, כדי די שטימע זאָל אַרויס־גיין רעגעלמעסיג. וועט מען זיך אַריינטראַכטען אין די פונקציעס און אויפגאַבען, וועט מען שוין זען, אַז דער זשורנאַל זאָל אַרויס־גיין פּינקטלעך אַלע צוויי מאָנאַטען.

די „שטימע" דינט צוויי צוועקען. דעם ביאַליסטאָקער צענ־טער און דעם ביאַליסטאָקער מושב זקנים. צוליב דעם וואָס אונזער מושב זקנים פאַדערט אַ גרעסערע אָנשטרענגונג צו שאַ־פען די געלדער אויף אויסצוהאַלטען די אינסטיטוציע, וועלט פילע מאָל די אויפגאַבען פון ביאַליסטאָקער צענטער געשטעלט אין הינטערגרונד... אונזער מושב זקנים דאַרף די „שטימע" פאַר קוויטירונגען, אַפילס, א. אַ. וו. דורך דער שטימע גרייכען מיר דער לאַנדסמאַנשאפט, וועלכע מאַכט מעגלעך דעם מושב זקנים אויסצוהאַלטען. די פראַגע איז אָבער אויב די שטימע וואָלט אַרויסגעגאַנגען בלויז פאַר קוויטירונגען און אַפילס, וויי־פיל פון דער לאַנדסמאַנשאפט וואָלטען געווען פאַראינטערע־סירט אין אַזאַ זשורנאַל?... עס קומט דעריבער אויס, אַז צו־ליב דעם וואָס די שטימע טראָגט אַ גאַנץ ברייטען כאַראַקטער און איז דער אָרגאַן פון דער לאַנדסמאַנשאַפט פאַר אַלע לאַנדס־מאַנשאַפטלעכע אויפגאַבען און געזעלשאַפטלעכע פונקציעס, וועט דער זשורנאַל געלייענט, און ממילא העלפט עס אויך דעם מושב זקנים. פונדעסטוועגען, דאַרף מען געדענקען: אַז די זעלבע מענשען וואָס זיינען אַקטיוו פאַר'ן ביאַליסטאָקער צענטער, זיינען אויך פאַראינטערעסירט אַז דער מושב זקנים זאָל זיין אַ דערפאָלג. אונזער מושב זקנים איז אַ וויכטיגער פאַק־טאָר אין דעם עקזיסטענץ פון ביאַליסטאָקער צענטער. דער מושב זקנים, איז אַזוי צו זאָגען, די „העדקוואַדערס", הויפט־קוואַטיר פון צענטער. איינער העלפט דעם צווייטען, און צוזאַ־מען שטעלען זיי פאָר אַ פראַכטפולע בילד פון דעם געזונטען „צווילינג". דעם ביאַליסטאָקער צענטער און מושב זקנים. די וועלכע האָבען אמאָל בדעה איינעם פון דעם צווילינג צו פאַר־נאַכלעסיגען, וועלען מוזען אויסגעפינען, אַז זיי וועלען שאָדען ביידען...

צו פאַרשטיין וואָרום די ביאַליסטאָקער לאַנדסמאַנשאַפט איז מער דערפאָלגרייך, וויי וועלכע עס איז אַנדערע לאַנדסמאַנשאַפט, מוז מען געדענקען, אַז דער ביאַליסטאָקער צענטער און מושב זקנים איז ניט בלויז אַ פילאַנטראָפישע אינסטיטוציע, נאָר איז אויך די ביאַליסטאָקער קהילה אין אַמעריקע, מיט אַ ברייטען פראָגראַם און פונקציעס. ביאַליסטאָקער רעליף, איז דעריבער אַ טייל פון אונזערע אויפגאַבען, — קולטור, געזעלשאַפטלעכקייט, פילאַנטראָפיע א. אַ. וו. דאָס אַלץ באַלאַנגט אין די אויפגאַבען פון אונזער ביאַליסטאָקער קהילה. ספעציעל איצט, מיט'ן אונ־טערגאַנג פון ביאַליסטאָק, זיינען מיר כמעט די איינציגע ביאַ־ליסטאָקער קהילה, וואָס איז אימשטאַנד צו פאַראיניגען די לאַנדסמאנשאַפטען פון דער גאַנצער וועלט. מיר זיינען דערי־

אסיפ דימאוו דער אייביגער וואנדערער

(צו זיין זיבעציגסטען געבורטסטאָג)

פון יעקב באָטאשאַנסקי

אָסיפ דימאָוו האָט וואַרשיינלעך אָנגעהויבען וואַנדערען נאָך איידער ער איז געבוירען געוואָרען. זיינע עלטערען זיינען שוין נישט געווען קיין צוגעהעריגע צו אַ באַשטימטער אידישער ... „ראַסע", זיי זיינען נישט געווען ניט קיין מזרח־איראָפּעאישע אידן, זיי זיינען געווען ערגעץ אין דער מיט. זיי האָבען געלעבט אין ביאַליסטאָק און זייער לשון איז נישט געווען דאָס חנ־עוודיגע „ביאַליסטאָקער" אידיש, נאָר — רוסיש און דייטש. אָפּיציעל הייסט עס, אַז איידער ער האָט זיך אַ נאָמען געגעבען אָסיפ דימאָוו, האָט ער געהייסען יוסף און פּערלמאַן, אָבער פּאָקטיש האָט ער געהייסען נישט יוסף נאָר „יאָזעף".

וועג אָסיפ דימאָוו איז נאָך געווען יוסף פּערלמאַן, האָט ער, גאָר אַ יונגער, זיך געגעבען אַ וואַנדער ביז פּעטערבורג, בכדי דאָרט צו ענדיגען אויף „גלעלערנטען וואַלד־מייסטער".

אין פּעטערבורג גופא האָט אונזער היינטיגער יובילאָר אויך נישט אויפגעהערט צו וואַנדערען. ער האָט געוואַנדערט פון דירה צו דירה, פון גרופּע צו גרופּע, פון חלום צו חלום און שפּעטער פון רעדאַקציע צו רעדאַקציע און פון זשאַנר צו זשאַנר. ער האָט געשריבען רעפּאָרטאַזשען, הומאָרעסקעס, רעצענזיעס, דערציילונגען און ס׳האָט לאַנג געדויערט, ביז וואַנען ער איז צוגעקומען צו זיין אייגענטלעכען זשאַנער, צו — דראַמעס און קאָמעדיעס. דאָרטען האָט ער זיך דערוואַנדערט צו דעם נאָמען אָסיפ דימאָוו, וואָס ער טראָגט שוין מסתמא אַריבער אַ האַלבען יאָרהונדערט.

ביאַליסטאָק איז איינע פון די אייגענאַרטיגסטע אידישע שטעט אין דער וועלט. אַ שטאָט, וואָס געפינט זיך אין דער סאַמע מיט צווישען וואַרשע אוןווילנע. אידיש־דיאַלעקטיש איז ביאַליסטאָק כמעט אינגאַנצען ווילנע, קלימאַטיש איז דאָס אויך נענטער צו ווילנע ווי צו וואַרשע, אין כאַראַקטער פון די ביאַליסטאָקער אידען איז שוין פאָראַן אַ געמיש פון וואַרשע און ווילנע — נישט אַזוי אימפּולסיוו ווי די וואַרשעווער און נישט אַזוי קאַלט ווי די ווילנער. ביאַליסטאָק איז געווען איינער פון די גרעסטע טעקסטיל צענטערען אין מזרח־אייראָפּע און די גאַנצע טעקסטיל אינדוסטריע איז דאָרט געווען אין אידישע הענט, סיי די באַלעבאָטים און סיי די אַרבעטער זיינען אידען. דעם איבערגאַנג פון אַלטמאָדישער וועבערייַ צו מאָדערנער פאַבריק און פון אַלטמאָדישע „פּועלים" ביז מאָדערנע אַרבעטער איז אין ביאַליסטאָק פאָרגעקומען דורכאויס אידישלעך. די ערשטע סטרייקען זיינען אין אָט דער שטאָט דערקלערט געוואָרען אין די שולעכלעך און אָפט מיט שבועות בייַ די ספּר־תורות...

ביאַליסטאָק האָט געשפּילט אַ ראָלע סיי אין דער טראַדיציע און השכלה און סיי אין דער געשיכטע פון אידישען סאָציאַליזם און פון ציוניזם. ביאַליסטאָק האָט אַריינגעטראָגען אַ חלק אינם אידישען פאָלקלאָר און האָט געהאָט גרויסע רבנים און גרויסע משכילים. ר׳ קלוינימוס ליכטענשטיין, ר׳ אַריה ברוך (דער מחבר פון „שאגת אריה"), ר׳ יום טוב ליפּמאַן געהערען צו די גרעסטע רבנים פון זייער צייט און זיי האָבען געטראָגען דעם עול פון רבנות אין ביאַליסטאָק.

אין דער דאָזיגער שטאָט האָבען געלעבט די העברעאישע בער די, וואָס דאַרפען רעאַגירען אויף יעדער פּראָבלעם וואָס איז נוגע אונזער לאָגדסמאַנשאַפט אין יעדען לאַנד און יעדען שטאָט. אונזערע אויפגאַבען מוזען דעריבער טראָגען אַזאַ פאַרשיידענאַרטיגען כאַראַקטער און דעם גרויסען אַחריות, וואָס דער גורל פון ביאַליסטאָק האָט אויף אונז אַרויפגעלייגט.

אויב מיר וועלען קומען צו דער דאָזיגער פאַרשטענדעניש, וועלן מיר וועלען קומען צו דער דאָזיגער פאַרשטענדעניש, וועלן די עקזיסטענץ פון דער „ביאַליסטאָקער שטימע" און די אויפגאַבען, גאָץ קלאָר.

דער ביאַליסטאָקער צענטער — קהילה, קען דאָך ניט דורכפירען די אַלע פונקציעס אָן אַן אָפּיציעלען אַרגאַן. וואָס פאַר אַ קהילה וואָלט עס געווען אָן אַ פּרעסע?.. די ביאַליסטאָקער שטימע איז דעריבער אונזער צייטונג, אונזער זשורנאַל, אונזער פּנקס, וואָס פאַרשרייבט און פאַרצייכענט אונזערע מעשים און פאַרבינדט אונז מיט דער לאַנדסמאַנשאַפט פון דער גאַנצער וועלט, פאַר דעם עבר און דעם עתיד.

די „ביאַליסטאָקער שטימע" האָט ניט קיין „סובסקרייבערס", אין בוכשטעבלעכען זין פון וואָרט. יעדער מיטגליד וואָס צאָלט

שטעט אין דער וועלט. אַ שטאָט, וואָס געפינט זיך אין דער סאַמע מיט צווישען וואַרשע און ווילנע. אידיש־דיאַלעקטיש איז ביאַליסטאָק כמעט אינגאַנצען ווילנע, קלימאַטיש איז דאָס אויך נענטער צו ווילנע ווי צו וואַרשע, אין כאַראַקטער פון די ביאַליסטאָקער אידען איז שוין פאָראַן אַ געמיש פון וואַרשע און ווילנע — נישט אַזוי אימפּולסיוו ווי די וואַרשעווער און נישט אַזוי קאַלט ווי די ווילנער. ביאַליסטאָק איז געווען איינער פון די גרעסטע טעקסטיל צענטערען אין מזרח־אייראָפּע און די גאַנצע טעקסטיל אינדוסטריע איז דאָרט געווען אין אידישע הענט, סיי די באַלעבאָטים און סיי די אַרבעטער זיינען אידען. דעם איבערגאַנג פון אַלטמאָדישער וועבערייַ צו מאָדערנער פאַבריק און פון אַלטמאָדישע „פּועלים" ביז מאָדערנע אַרבעטער איז אין ביאַליסטאָק פאָרגעקומען דורכאויס אידישלעך. די ערשטע סטרייקען זיינען אין אָט דער שטאָט דערקלערט געוואָרען אין די שולעכלעך און אָפט מיט שבועות בייַ די ספּר־תורות...

ביאַליסטאָק האָט געשפּילט אַ ראָלע סיי אין דער טראַדיציע און השכלה און סיי אין דער געשיכטע פון אידישען סאָציאַליזם און פון ציוניזם. ביאַליסטאָק האָט אַריינגעטראָגען אַ חלק אינם אידישען פאָלקלאָר און האָט געהאָט גרויסע רבנים און גרויסע משכילים. ר׳ קלוינימוס ליכטענשטיין, ר׳ אַריה ברוך (דער מחבר פון „שאגת אריה"), ר׳ יום טוב ליפּמאַן געהערען צו די גרעסטע רבנים פון זייער צייט און זיי האָבען געטראָגען דעם עול פון רבנות אין ביאַליסטאָק.

אין דער דאָזיגער שטאָט האָבען געלעבט די העברעאישע בער די, וואָס דאַרפען רעאַגירען אויף יעדער פּראָבלעם וואָס איז נוגע אונזער לאָגדסמאַנשאַפט אין יעדען לאַנד און יעדען שטאָט. אונזערע אויפגאַבען מוזען דעריבער טראָגען אַזאַ פאַרשיידענאַרטיגען כאַראַקטער און דעם גרויסען אַחריות, וואָס דער גורל פון ביאַליסטאָק האָט אויף אונז אַרויפגעלייגט.

אויב מיר וועלען קומען צו דער דאָזיגער פאַרשטענדעניש, וועלן מיר וועלען קומען צו דער דאָזיגער פאַרשטענדעניש, וועלן די עקזיסטענץ פון דער „ביאַליסטאָקער שטימע" און די אויפגאַבען, גאָץ קלאָר.

דער ביאַליסטאָקער צענטער — קהילה, קען דאָך ניט דורכפירען די אַלע פונקציעס אָן אַן אָפּיציעלען אַרגאַן. וואָס פאַר אַ קהילה וואָלט עס געווען אָן אַ פּרעסע?.. די ביאַליסטאָקער שטימע איז דעריבער אונזער צייטונג, אונזער זשורנאַל, אונזער פּנקס, וואָס פאַרשרייבט און פאַרצייכענט אונזערע מעשים און פאַרבינדט אונז מיט דער לאַנדסמאַנשאַפט פון דער גאַנצער וועלט, פאַר דעם עבר און דעם עתיד.

די „ביאַליסטאָקער שטימע" האָט ניט קיין „סובסקרייבערס", אין בוכשטעבלעכען זין פון וואָרט. יעדער מיטגליד וואָס צאָלט אַ יערלעכען דיוס צום ביאַליסטאָקער צענטער און מושב זקנים, קריגט די שטימע צוגעשיקט פריי. עס איז איצטער, צו דער גלעלעגענהייט פון דעם 250־טען יובילעי־נומער, וועלט צו דער מאַנען דער לאַנדסמאַנשאַפט, אַז די וועלכע פאַרגעסען צו צאָלען זייערע דיוס, און קריגען פונדעסטוועגען צוגעשיקט די „שטימע", אַז זיי דאַרפען סוף־כל־סוף וויסען, אַז אַ טייל פון די דיוס וועלט געוווצט צו דעקען די אויסגאַבען פון פרינטיג, פאַפּיר, מעילינג און פאָסטעידזש פאַר דער שטימע. אָרגאַניזאַציעס און סאָסייטיס וועלכע קריגען צוגעשיקט אַ גרעסערע צאָל קאָפּיעס אויף אויסצוטיילען צו זייערע פריינד, דאַרפען אויך זען צו קריגען מיטגלידער פאַר׳ן „צענטער", אָדער שיקען אַ געוויסע סומע, פון צייט צו צייט, צו העלפען אין די אויסגאַבען פון זשורנאַל, וואָס אָלע האָבען ליב צו לייענען.

די „ביאַליסטאָקער שטימע" איז אַ נויטוועניגקייט פאַר דער אָרגאַניזירטער לאַנדסמאַנשאַפט און די לאַנדסמאַנשאַפט דאַרף דעם זשורנאַל שטיצען, מיט׳ן פינקטלעכען צאָלען פון יערלעכען דיוס, אָדער מיט אַ ביישטייערונג פאַר׳ן צוועק, כדי די שטימע זאָל קענען פיקטלעך דערשיינען.

השכלה שרייבער גאָטלאָבער, דאליצקי, אטלאס, באַכראַך. דער ערשטער רב, וואָס האָט אַקצעפּטירט דעם ציוניזם, ר׳ שמואל מאָהילאָווער, איז געווען אַ ביאַליסטאָקער. דר. כאַזאַנאָוויטש דער גרינדער פון דער נאַציאָנאַלער ביבליאָטעק אין ירושלים איז געווען אַ לעגענדאַרע פיגור אין ביאַליסטאָק. אין דער געשיכטע פון אָט דער אייגנאַרטיגער שטאָט איז פאַרשריבען, אַז אַ בירגערמייסטער האָט געבעטען די אידען, אַז זיי זאָלען זיך דאָרטען באַזעצען און ער האָט זיי אויסגעבויט אַ שול. די דאָזיגע לעגענדע איז אַ זייער כאַראַקטעריסטישע און זי דער־ציילט, אַז מען האָט געדאַרפט האָבען די אידען אין ביאַליסטאָק. אָבער יאָזעף פערלמאַן, וואָס איז אין פעטערבורג געוואָרען אָסיפ דימאָוו, איז נישט געווען קיין אַריינגעוואָרצעלטער אין דעם דאָזיגען ביאַליסטאָק. ער האָט געזען די מענשען אַרום, וואָס זיינען צום מייסטען געווען אידען און ער האָט זיי אָפט געזען מיט אויגען פון אַ קינסטלער און פון אַן אימיטאַטאָר (דימאָוו האָט אַ געבענשטע אייגענשאפט צו קענען נאָכמאַכען מענשען, ווי דאָס האָבען געהאַט, צו לעגנגערע יאָר אים, מענ־דעלע מוכר ספרים, און י. י. זינגער און ווי עס האָט דאָס דוד בערגעלסאָן!), אָבער ער האָט געזען ווי נישט גאָר קיין אייגע־נער. ער איז צוריק מיט עטלעכע און פופציג יאָר געווען אַ גימנאַזיסט און דורך דעם איז ער געווען אַ פרעמדלעכער צום אידישען לעבען. די אַלע העלדען פון זיין „זינגער פון זיין טרויער" זיינען, ווי ער אַליין דערציילט, לעבעדיגע ביאַליסטאָ־קער אידען, אָבער דאָס אידישע אין זיי איז פאַרשוואונדען פאַר דעם מחבר.

אין זיינע שפּאַנענדיגע זכרונות וואָס האָבען די קאָליר־פולקייט פון „טויזענט און איין נאַכט" און דעם צוגאַנג פון אַ מאָדערנעם קולטור־מענש צו געשעהענישען און מענשען, דער־ציילט דימאָוו וועגען דעם אייביגען שמד־נסיון פאַר וועלכען ער איז געשטאַנען. אין פעטערבורג, וואו אידען האָבען נישט געהאַט קיין רעכט צו וואוינען. אוודאי האָט דימאָוו אויסגע־האַלטען זייער אַרענטלעך דעם נסיון — ער האָט נישט אי־בערגעריסען דעם פאָדעם, וואָס האָט אים אייגענטלעך נישט צו שטאַרק פאַרבונדען... אָבער ווען ער וואָלט געווען פאַר־וואָרצעלט אין אידישען לעבען, וואָלט דער נסיון נישט געווען.

ווען מען האָט געמומען שלאָגען אידען, האָט דימאָוו דער־הערט דאָס קול פון אייגענעם בלוט און ער האָט אָנגעשריבען זיין פּיעסע „שמע ישראל", וועגען וועלכע עס האָבען זיך צע־טראָגען לעגענדעס. מען האָט ביז דעמאָלט נישט געוואוסט, אַז אָסיפ דימאָוו, וואָס דרוקט זיך אין אַ סך וויכטיגע רוסישע זשור־נאַלען און וואָס האָט מיט זיינע פּיעסען געגרייכט צו די רוסישע טעאַטערס, איז אַ איד און אייניגע האָבען געמיינט, אַז „שמע ישראל" איז אַ פּיעסע פון אַ קריסט, וואָס האָט דערפילט דעם אידישען ווייַ. אין 1907 האָט באָריס טאָמאַשעווסקי אויפגעפירט אין ניו־יאָרק דימאָוו׳ס „שמע ישראל" און ווי בעסי טאָמאַשעוו־סקי דערציילט אין אירע זכרונות האָבען די שוישפילער גע־מיינט, אַז דער מחבר איז אַ קריסט.

מיט אַ סטאַזש פון אַ רוסיש־אידישען שריפטשטעלער און דראַמאַטורג איז אָסיפ דימאָוו אָנגעקומען קיין מערב־אייראָפּע און ער האָט באַוויזען צו ווערען פּערזענלעך באַפּריינדעט מיט די באַרימטסטע שריפטשטעלער פון יענער צייט, צווישען וועלכע עס האָבען, נאַטירלעך, ניט געפעלט קיין אידען און ער איז מיט זיינע פּיעסען צוגעקומען ביז צום ריינהאַרדט טעאַטער און געקראָגען אַ וועלט־נאָמען.

אָסיפ דימאָוו האָט פון מערב־אייראָפּע און פון ריינהאַרדט טעאַטער אויסגעוואַנדערט אין דער אידישער אַמעריקע. וואַנ־דערען האָט ער געמוזט, דאָס איז געווען אין זיין כאַראַקטער; צוקומען צום אידישען ברעג האָט ער אויך געמוזט. ער איז גע־ווָארען אַ איד און אויב דאָס אידישע לעבען איז אים נישט גע־ווָארען אַזוי אייגען ווי עס איז אַלע אַנדערע אידישע שרייבער, איז עס אים אָבער פאָרט מער אייגען ווי דאָס לעבען פון אַלע אַנדערע פעלקער. ער איז פאַרבליבען אַן אוניוועראַלער שרייי־בער, וואָס האָט דאָך אַ פּרעפערענץ צום אידישען פאָלק. דימאָוו האָט געמומען שרייבען פאַר אידישע בלעטער און פאַר דעם אידישען טעאַטער, ווען ער האָט נאָך נישט געקענט שרייבען קיין אידיש (ריידען האָט ער שטענדיג געקענט אַביסעל) און ער האָט זיך פאַוואָליע אויסגעלערנט אידיש און ער איז גע־ווָארען אויך אַ אידישער שרייבער.

אָסיפ דימאָוו איז אין ניו־יאָרק געווָארען אין אַ גרויסער מאָס אַ וועגווייזער פאַר רוסיש־רייַדענדיגע אידען. אַדאַנק אים האָבען זיי זיך אויך אומגעקערט צו אידיש. ער איז אויך גע־ווען אַ בריק צווישען דער ליטעראַטור און דעם טעאַטער. זייער ווייניג אידישע שרייבער זיינען געווען אַזעלכע אייגענע מענ־שען אין טעאַטער ווי דימאָוו איז דאָס געווען. אַז מען ווייל איז ער אַליין אַ געמיש פון שרייבער און שוישפילער. געשפילט טעאַטער האָט ער געציילטע מאָל, אָבער אין לעבען שפילט ער אָפט טעאַטער — ער אימיטירט מענשען און פירט דורך שפּאַ־סיגע סצענעס.

אָסיפ דימאָוו האָט נאָך אַלץ וואַנדער־לוסט. ער האָלט פאַר זיין בעסט ווערק אַ פּיעסע אין ענגליש, וואָס ער האָט נאָך נישט פאַרענדיגט. די פּיעסע שפּילט זיך אָפּ אין לאָנדאָן און אין תל־אָביב און — ווער ווייסט!? ! אַוודאַי קען דימאָוו נישט שרייבען אַזוי דירעקט פּראָפּאַגאַנדעמעסיג ווי בען־העכט, דער מחבר פון „אַ פאָן ווערט געבוירען", האָט ער אָבער אַ סך אַנדערע מעלות, וואָס בען העכט האָט נישט. פאַר דעם אייביגען וואַנדערער די־מאָוו איז זייער כאַראַקטעריסטיש דאָס וועלען אַריבערוואַנ־דערען ביי זיבעציג יאָר צו ענגליש, אויף אַ אידישער טעמע!

אין דעם שמועס „מיט זיך אַליין" וואָס אונזער יובילאַר האָט אָנגעשריבען צו זיין זיבעציגסטען געבוירענטאָג, זאָגט ער, אַז איצטער פילט ער זיך יונג, אָבער נאָך די יובילייַ אַרטיקלען און רעדעס וועגען אים וועט ער ווערען עלטער. ווייס איך נישט, צי אָט דאָס אַרטיקעל מיינס וועט אים מאַכען אינגער אָדער עלטער. סיי ווי האָב איך נישט געוואָלט צו טאָן כישוף מיט מיינע ווערטער און איך גלויב נישט, אַז איך זאָל קענען מאַכען עלטער, אָדער אינגער. איך האָב געזוכט דאָס פּינטעלע דימאָוו, און ווייל דימאָוו איז אַזאַ אייביגער וואַנדערער, איז דאָס נישט גרינג צו געפינען.

אויף אידען האָט אַ נביא, וואָס האָט זיי געוואָלט שעלטען און האָט זיי געבענטשט, געזאָגט „דאָס איז אַ פאָלק, וואָס רוט אַליין". דימאָוו רוט אַליין צווישען די שרייבערישע פעלקער. ער איז אַ שטיק גוי צווישען די אידישע שרייבער און ער איז דערפאַר אָפט אַליין און ער איז דער איד צווישען די גוי׳אישע שרייבער און אזי דאָרט אויך אָפט אַליין... אין סאַמע תוך אַריין איז דימאָוו אַ צווייפאַכיגער איד — ער איז אַ איד אי צווישען גויים, אי צווישען אידען...

דער ביאליסטאקער פארבאנד אין בוענאס איירעס

פון יצחק מונאַקער

דער שטראָם פון עמיגראַציע, וואָס האָט זיך אַ לאָז געטאָן פון איראָפּע נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה צו די נאָרד און זיד־אַמעריקאַנער לענדער, אונטערן דרוק פון עקאָנאָמישען חורבן און דער ספּעציעל שווערער לאַגע פאַר אידען אין פּויליען, האָט געגעבען דעם שטויס, וואָס עס זיינען ווי שוואָמען נאָך אַ רעגען געשאַפען געוואָרען אומצאָליגע לאנדסלייט־פאַריינען, וואו די אינזאַמע, אַרויסגעריסענע פון זייערע אינגעוואָרצעלטע היימען, יעדער מיט זיינע געוואוינהייטען, האָבען געזוכט אַ מקום מקלט, אַ ווינקעלע, וואו צום אָפּקילען זייער הייסע בענקשאַפט נאָך דער אַלטער היים, נאָך זייערע משפּחות, און יעדער עמיגראַנט, עלעמענט, אָהן פריינט און באַקאַנטע, האָט ווי אַ מאַגנעט געצויגען צו דעם ווינקעלע, וואו ער האָט זיך געטראָפען מיט זיינע לאַנדסלייט און פאַר זיי געקענט אויסגיסען זיין בענקשאַפט, אָפּנעמען אַ גרוס פון דער אַלטער היים און פאַרברענגען אַן אָוונט צווישען אייגענע.

די לאַנדסלייט פאַראיינען אין אַרגענטינע האָבען זיך גרינדעט אויף פילאַנטראָפּישע יסודות מיט ליי־קאָסעס, וואו די נויטבאַדערפטיגע לאַנדסלייט, און אַזעלכע זיינען געווען כמעט אַלע פריש־אָנגעקומענע, האָבען געקראָגען אַן הלוואה בכדי צו קענען לינדערן זייען שוועריקייטען מצב אין די ערשטע גרינע יאָרען. אַ סך פון די איצטיגע גוטשטייענדע געדענקען געוויס די יאָרען וועו זיי האָבען געדאַרפט אָנקומען צו די הלוואה׳לעך בכדי צו דערהאַלטען די נשמות, און געפּרואווט צו שטילען זייערע בענקשאַפטען אויף חבר׳לעכע צוזאַמענקונפטען צווישען אייגענע אויפן שטייגער פון דער אַלטער היים. די לאַנדסלייט־פאַראיינען זיינען געווען אַ כוח וואָס האָט אויף אַ דעמאָקראַטישען אופן פאַראייניגט אונטער זיינע פליגלען אַרעם און רייך, דאָרט האָט מען קיינמאָל נישט מקפּיד געווען אויפן יחוס פון דער אַלטער היים. און די וואַרעמקייט און פריינטשאַפט וואָס יעדער לאַנדסמאַן האָט דערפילט אָט אין דער סביבה, האָט אָפּגעהאַלטען אַ סך, זיך באַלד צוריקצוקערען צו זייערע אַלטע היימען, נישט קענענדיג זיך אַקלימאַטיזירען צו די נייע וואויען־ערטער און צו די שווערע לעבענס באַדינגונגען פון אַן עמיגראַנט, אַ גרינעם, וואָס האָט אַראָפּשטעלענדיג דעם פוס פון שיף באַלד פאַרשטאַנען, אַז עס איז נישט אַזוי לייכט צו שאַרען גאָלד אין די אַמעריקעס.

שוין אין יאָר 1922 איז אַנטשטאַנען אין אַרגענטינע, אונטערן פאָרזיץ פון לייבל וויגאָדסקי ע״ה, דער ערשטער ביאַליסטאָקער לאַנדסלייט פאַראַנד. איך זאָג ער ערשטער, ווייל צוליב פאַרשידענע סיבות האָט דער פאַראַנד נישט געהאַט קיין לאַנגען קיום און האָט זיך נאָך אַ יאָהר עקזיסטענץ אויפּגעלייזט. ערשט אין יאָהר 1930, וועו עטליכע ענטוזיאַסטען, בראש מיט׳ן ה׳ כוליא לימאַן אַלס פּרעזידענט, באַנייען די די גרינדונג פון ביאַליסטאָקער פאַראַנד און אומגעגענד, ווערט עס אַ יש.

שאַפענדיג אַ ווינקעלע פאַר די ניי אָנגעקומענע לאַנדסלייט, האָבען זיי זיך באַמיהט ווי וויייט מעגליך לינדערען זייער ערע נויטען געבענדיג זיי אַ מעגלעכקייט זיך אויסצולעבען צווישען אייגענע.

דאָרט האָבען די ביאַליסטאָקער געשטילט זייער בענקשאַפט נאָך זייער היים־שטאָט מיט איר עכט שפּרודעלדיגען אידישען לעבען פון ענערגיע און שאַפען פון אידישער קולטור און געזעלשאַפטלעכקייט.

און אַזוי איז דער פאַראַנד געוואָרען דער אַדרעס פון יעדען ניי־אָנגעקומענעם עמיגראַנט, וואו ער איז געלאָפען נאָך אַ שווערען אַרבעטס־טאָג אויסגיסען זיינע בענקשאַפטען און זיך אויסלעבען צווישען דער משפּחה ביאַליסטאָקער.

די ביאַליסטאָקער, וועלכע האָבען איבערגעטראָגען אויפן אַרגענטינער באָדען די ביאַליסטאָקער טראַדיציע פון בויען און שאַפען, האָבען באַווייזען מיט זייער וויסען און דערפאַרונג פון דער אַלטער היים צו שאַפען אַ גרויסע טעקסטיל אינדוסטריע (ס׳איז אַ באַזונדער קאַפּיטעל, וואָס וועט זיך לוינען ביי אַן אַנדער געלעגענהייט באַזונדער אָפּשטעלען וועגען דעם) און ווי דורך אַ צויבער־שטעקעלע פון אַ מייסטער, האָבען זיי זיך פאַרקליבען אין אַ קאָמפּאַקטער מאַסע אין וויזשאַ־לינטש (אַ פאַרשטאָט פון בוענאָס איירעס) און פאַר אונזערע אויגען האָט זיך געזומען אַנטוויקלען אין גרויסען פאַרנעם אַן אינדוסטריע, וואָס האָט באַלד געקראָגען אַ נאָמען אין לאַנד און אויסלאַנד ווי דער וויזשאַ לינטשער מאַנטשעסטער, בייטראַגענדיג אַזוי אַרום מיט זייער חכמה און וויסען, מיט אומדערמידלעכער אַרבעט און שווייס פאַר דער עקאָנאָמיע פונם לאַנד לכבוד דער גאַנצער אידישער קאָלעקטיוויטעט.

די איצטיגע אינדוסטריאַלען און נעכטיגע לוין־וועבער און פאַסאָנערן, האַרציגע פאָלקס־מענשען, אָגעזאָפּט מיט דער טראַדיציע פון ביאַליסטאָקער אידישער קולטור און שאַפען, האָבען, באַגלייך מיטן וואוקס פון זייער עקאָנאָמישער עווא־לוציע, פאַרשטאַנען צו שאַפען אין דעם קליינעם, אָבער אָקטוען ישוב אַ פאַרצוויגטע קולטור־אַרבייט, גרינדענדיג די פּרץ שולע מיט אַן אייגענעם בנין, וואו עס לערנען זיך אַ פאַר הונדערט אידישע קינדערלעך, מיט אַ יוגענט־קלוב, וואו זיי לע־בען זיך אויס אויפ׳ן ביאַליסטאָקער שטייגער, און וואָס איז גע־

וואָרען די אָקס, אַרום וועלכער עס דרייט זיך די קולטור און געזעלשאַפטליכע אַרבייט פון די ביאַליסטאָקער אין וויזשאַלינטש, וואָס איז אַ שטאָלץ פאַרן אידישען ישוב אין אַרגענטינע בכלל און פאַר די ביאַליסטאָקער בפרט, וויייל טראָץ דעם וואָס דער קולטור־צענטער אין ווי־זשיא לינטש טראָגט נישט קיין ריין ביאַליסטאָקער כאַראַקטער, טראָגט ער דורכאויס דעם חותם פון די ביאַליסטאָקער, וואָס האָבען אַריינגעליגט זייער גאַנצען חוש און גייסט צו דערהויבען דעם צענטער צו אַ גן־עדן פון קולטור און שאַפען.

דאָס האָט געבראַכט דערצו, אַז אין אַ געוויסער מאָס האָט ביי אַ סך ביאַליסטאָקער פאַרלאָרען דעם באַדייט, דער לאָקאַלער פאַטריאָטיזם און אינטערעס צום פאַרבאַנד, וועלכער האָט דורכדעם פאַרלאָרען זיין צוציאונגס־קראַפט, אויסלעבעדיג זיך יעדער אין זיין סביבה, אין זיין היים און משפחה און אויך דורך דעם קליינעם צופלוס פון נייע עמיגראַנטען, צוליב די נייַ־אַנט־שטאַנענע עמיגראַציע גזירות האָט אַוועקגעשטעלט דעם פאַר־באַנד אין אַ צושטאַנד פון פאַרגליווערונג, לימיטירענדיג זיינע אַקטיוויטעטען צו אַדורכפירען איינמאָל אָדער צוויי מאָל אַ יאָר אונטערנעמונגען וואו די לאַנדסלייט זיינען געקומען זיך טרע־פען מיט באַקאַנטע, זיך טיילענדיג מיט דעראינערונגען פון דער אַלטער היים.

אַן אַנדער סיבה גלויב איך איז געווען די, וואָס אין די פאַר־וואַלטונגען פון פאַרבאַנד זיינען דורך די אַלע יאָרען געשטאַנען כמעט די זעלבע מענשען, נישט פאַרשטייענדיג צו שטעלען זיך אין ענגערען קאָנטאַקט מיט די מיטגלידער אַדורכצופירען צו־זאַמענקונפטען, רעפעראַטען, קולטור־אַקטען, לעבעדיגע צייטונ־גען, און אַזוי אַרום קענען אָנהאַלטען זיין פרעסטיזש פון אַ פאַר־באַנד וואָס וויל קאָנצענטרירען אַרום זיך אַלע לאַנדסלייט.

און אָט קומט דער שרעקליכער איבערברוך אין אידישען לעבען, דער שרעקליכער חורבן פון אייראָפּאישען אידענטום, די שרעקלעכע איוב ידיעות־פון חורבן און אומקום פון אונזער היים־שטאָט ביאַליסטאָק מיט אירע 60,000 אידען און יעדענס האַרץ האָט געמוסען האַסטיג קלאַפען מיט מורא פאַרן גורל פון זיינע נאָענטסטע. ס׳וועקט זיך אויף מיט שטורעם דער לאָקאַ־לער פאַטריאָטיזם, כאָטש נישט וויניגער בלוטיגט דאָס האַרץ פאַרן גאַנצען אייראָפּאישען אידענטום.

דער ביאַליסטאָקער פאַרבאַנד כאַפּט זיך אויף פון זיין לע־טאַרגישען שלאָף, די ק״ד פאַרשטייט די פאַראַנטוואַרטלעכקייט פון מאַמענט און רופט אַ ברייטערע באַראַטונג פון ביאַליסטאָ־קער און עס ווערט באַלד פאַרמירט ביים ביאַליסטאָקער פאַר־באַנד אַ פאַראייניגטער הילפס־קאָמיטעט פון אַ רייַ אַקטיוויס־טען וועלכע וואַרפען זיך אַריין מיטן גאַנצען ערנסט אין דער הילפס־אַרבייט, און ווי אַ ביישפּיל פאַר דער אידישער גאָס, ווערט אין גאָר אַ קורצער צייט פון אַ פאָר וואָכען געשאַפען די באַדייטענדיגע סומע פון אַ פערטעל מיליאָן פּעזעס, אַ סומע וואָס גרויסע הילפס־קערעפערשאַפטען האָבען ניט באַווייזען צו שאַפען אין משך פון פילע מאָנאַטען.

דער פריילעכער און גיכער אָפרוף פון די ביאַליסטאָקער אויפן אָפּיל פון הילפס־קאָמיטעט איז געווען אַ שם דבר אין לאַנד און אויסלאַנד.

עס ווערט באַלד אַרויסגעשיקט אַ גרויסער טראַנספּאָרט פון קליידער, עסענווארג, מעדיקאַמענטען און צווייַ קאַסטענס ביכער. עס ווערט געשיקט הילף קיין דייטשלאַנד, פראַנקרייך, איטאַליע און ארץ־ישראל. עס קומען ניט־פאַרמעגליכע קרובים בעטען שיפס־קאַרטען פאַר זייערע גערעטעוועטע פריינט, עס ווערט אין די מעהרסטע פאַלען כמעט אויף הונדערט פראָצענט דערליידיגט די אויפגאַבע, לויט אונזערע מעגליכקייטען. שטענדיג ווען די קרובים זיינען באמת נישט פאַרמעגליך. דער פאַרבאַנד ווערט

עס זיצען (פון רעכטס צו לינקס) : מאַטעס מינעס, יעקב גינזבורג (סעקרעטאַר), יצחק מונאַקער (פרעזידענט), זלמן יעווריייסקי (וויצע־פרעזידענט), יעקב פּעקער (פרא־סעקרעטאַר), מאיר צימשטיין (קאַסיר) ; עס שטייען (פון רעכטס צו לינקס) : שמואל זאַכאַרי, בנימין קירזשנער, יצחק גוטמאַן, יהושע דר־בינסקי, מאדזינסקי, ברוך ליסמאַן און שלמה פּאַט. אָפּוועזענד : לעאָן עסטערקעס און יאַנקעל דייטש.

ווידער דער אַדרעס פון אַלע ביאַליסטאָקער, ווואו זיי קומען זיך אינטערעסירען וועגען זייערע קרובים און פריינט, וואָס זיינען ניצול געווואָרען פון שרעקליכען גיהנום, און וואו זיי קריגען די געוויס אָנווייזונגען ווי זיך צו פאַרבינדען מיט די לעבעדיגע־בענע, באַמיהענדיג זיך זיי אַרויסצוהעלפען מיט וואָרט און טאַט.

דער פאַרבאַנד גיט אַרויס, לויט דער איניציאַטיוו פון באַוואוסטען זשורנאַליסט און געזעלשאַפטליכען טוער, מאַרק טורקאָוו, אַ בוך פון אונזער בן־עיר, דעם אַלעמען באַליבטען דיכטער, ז. סעגאַלאָוויטש, וועלכער האָט אויף זיין וואַנדער־וועג, אַנטלויפענדיג פון מערדערס האַנט, דערגרייכט פאַלעסטינע, וואו ער האָט זיך באַזעצט. און אַזוי אַרום האָבען מיר באַערט אונזערס אַ בן־עיר, אַ קינסטלער צו זיין 60־יעריגען געבורטסטאָג. מיר נעמען אַ לעבעדיגען אָנטייל אין אַלע אַספעקטען פון אידישען לעבען אין אַרגענטינע און זיינען כמעט שטענדיג פון די ערשטע זיך אָפּצורופען אויף די וועגדונגען פון פאַרשידענע קולטור־געזעלשאַפטען מיט דער בריטער האַנט.

די נייע קאָמיסיאָן דירעקטיווא, אויסגעווויילט אין מערץ, 1947, אַריינציענדיג אַ פרישען עלעמענט פון אַקטיוויטעט מיטגלידער, האָט זיך געשטעלט פאַר אַ ציל צו קומען אין ענגערען קאָנטאַקט מיט דער מיטגלידערשאַפט, און האָט שוין באַווירקט אין משך פון איר קורצען פעריאָד צו פאַרטאָפלען די צאָל מיטגלידער, אַרויסרופענדיג ביי זיי דעם גרעסטען אינטערעס צו אונזער אַרבעט. מיר נוצען אויס דאָס וויילען פון חשוב'ן גאַסט פון אַרגענטינער אידענטום, שליח פון דער איוואָ־צענטראַלע אין ניו־יאָרק, ד"ר יעקב שאַצקי, באַוואוסטער היסטאָריקער און געלערנטער (וועמענס פאָטער איז אַגב געווען אַ ביאַליסטאָקער) און לאַדען אים איין אויף אַ רעפעראַט. אין זיין גייסטרייכען רעפעראַט אויף דער טעמע „געשיכטע פון אידען אין ביאַליסטאָק", ברענגט ער אַרויס אַ סך חידושים וועגען לעבען און אויפקום פונעם ביאַליסטאָקער אידישען ישוב וועלכער האָט פאַרשריבען גלאָרייכע קאַפּיטלען אין דער געשיכטע פון אידן אין פוילען.

און איצט די פּעריאָדישע אויסגאַבע, „ביאַליסטאָקער וועגען", וואָס איז שוין מיט מזל געווארען אַ פאַקט און לאָמיר זיך ווינטשען, עס זאָל האָבען אַריכת ימים. דאָס זאָל זיין אַן אָפּשפּיגלונג פון אַמאָליגען און היינטיגען ביאַליסטאָק, און פון לעבען פון אַלע ביאַליסטאָקער אויף דער גאַנצער וועלט. און ווי אַ פאַרבינדונגס־בריק פון אַלע ביאַליסטאָקער צענטערס, ווי אַ רינגעלע אין קייט פון ביאַליסטאָקער אידישער טראַדיציע, בייצוטראָגען פאַר דער אידישער קולטור און שאַפען. און מיר האָפען אז אונזער פעריאָדישע אויסגאַבע וועט זיין ווירדיג צו טראָגען דעם נאָמען ביאַליסטאָק און וועט גרופירען אַרום זיך אַלע ביאַליסטאָקער, אָהן אויסנאַם צו וואָסערער פאָליטישער גרופּע זיי זאָלען נישט געהערען.

אונזערע ציילען אויף וויייטער: דאָס ערשטע, נישט רוען ביז וואַנען מיר וועלען נישט מיטווירקען מיט אַלע אונזערע מעגלעכקייטען, צוזאַמען מיט אַלע ביאַליסטאָקער צענטערס, אַרויסצורופענדיג ביזן לעצטען אידען פון די נאָך עקזיסטירענדע קאָנצענטראַציע לאַגערן און זיי איינאַרדענען; צווייטענס, נעמען אַן אַקטיוון אָנטייל אין געזעלשאַפטלעכען אידישען לעבען אין אַרגענטינע, מיטהעלפען און מיטווירקען פאַר דער וויידעראויפלעבונג פון דער אידישער קולטור; דריטענס, גרופירען אַרום פאַראַנד אַלע ביאַליסטאָקער וואָס עס איז זיי טייער די טראַדיציע פון די ביאַליסטאָקער, וואָס האָבען אַוועקגעגעבען זייער לעבען על קידוש השם. אויספילענדיג זייער צוואה פון וויייטער בויען דאָס אידישע לעבען פון קולטור און ווישען און געהענדיג אין די וועגען פון אָט דער ביאַליסטאָקער טראַדיציע, האָפען מיר אַוועקצושטעלען דעם פאַרבאַנד אויף דעם ניוואָ, ער זאָל ווערט זיין צו טראָגען דעם נאָמען ביאַליסטאָקער פאַרבאַנד.

עס זיצען (פון רעכטס צו לינקס): אַמאַליע קירזשנער, בערטאַ פּאַט, סאָפיאַ גרודסקי, פרוי פּעקער. עס שטייען (פון רעכטס צו לינקס): סאָפיאַ צימשטיין, געניע דובינסקי, בערטאַ זאַכאַרי, דינה מאדזינסקי און סאַניע יעווריסקי.

דייטשע אידען אין ביאליסטאק מיט 30 יאר צוריק

(זכרונות וועגען אן אינטערעסאנטער היסטאריישער עפאכע אין דער געשיכטע פון דער אלטער היים, וואס דארף פארהיט ווערן פון פארגעסענהייט)

פון דר. הערמאן פראנק

וויצע־פארזיצער פון דער „געזעלשאפט פאר געשיכטע פון ביאליסטאק"

I

די מיליטערישע אקופאציע פון ביאליסטאק דורך די דייטשען בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה האט געדויערט כמעט דריי און א האלב יאהר צייט, פון 13־טען אויגוסט 1915 ביז סוף נאוועמבער 1918. אט דער היבש לאנגער פעריאד פון ארום 40 חדשים קען איינגעטיילט ווערען אין צוויי ניט גאנץ גלייכע העלפטען. אין דער ערשטער העלפט — פון אויגוסט 1915 ביז פעברואר 1917, ארום 17 מאנאטען — האט נאך פאר גאנץ ביאליסטאק און באזונדערס פאר די ביאליסטאקער אידען גע־הערשט פארהעלטענסמעסיק א ניט צו שווערער רעזשים. מ׳האט געגעבען די אידען א גאנץ באדייטענדיגע מאס פון פאליטישער און ציווילער פרייהייט, זיי האבען געקענט ארגאניזירען אן א שיער קולטורעלע און עקאנאמישע (קאאפעראטיווע) פאראיינען און ארגאניזאציעס, און אויך די עקאנאמיש־מאטעריעלע נויט (דער הונגער) האבען זיך ניט געלאזט זייער שארף פילען. די גאנצע פאליטיק פון די דייטשען איז געווען צו געווינען און איינצוהאלטען די סימפאטיעס פון דער באפעלקערונג און אט־די שטימונג אויסצונוצען פאר די וועלט־פאליטישע צילען און כוונות פון דער אימפעריאליסטישער בערלינער רעגירונג. דעם 5־טען נאוועמבער 1916 האבען די דייטשע און עסטרייכישע רעגירונגען ארויסגעלאזען אין וואַרשע א מאניפעסט, וואס האט פראקלא־מירט אן „אומאפהענגיקע פוילען" — אלס א שטארקע קארט געגען די פלענער פון די ליבעראלע קרייזען אין ענגלאנד און פראנקרייך, אויך אין אמעריקע, צו זען א פולען תחית־המתים פראצעס פון פויילען נאך א נצחון איבער די דייטשען.

די ביאליסטאקער נאציאנאל־אקטיוויסטן פויילישע קרייזען הא־בען אין יאנואר 1917 (ווי ס׳שרייבט ה׳ מאשסציצקי אין זיין גרויסען געשיכטע־בוך, „ביאליסטאק", וואס דער ביאליסטא־קער מאגיסטראט האט ארויסגעלאזען אין יאהר 1933) געשיקט א פעטיציע צום פויילישען „נאציאנאל־ראט" אין וואַרשע, בע־טענדיק מ׳זאל אויך ביאליסטאק מיט איר קרייז „פאראייניגען צו דער נייער פוילען".

איז אבער אין כמעט דער זעלבער צייט, אין פעברואר 1917 פארגעקומען א באדייטענדע פאליטיש־אדמיניסטראטיווע ענדע־רונג אין דעם גרויסען רוסיש־ליטווישׁ־פוילישען געביט, וואס די דייטשען האבען געהאלטען באזעצט זינט דער צווייטער העלפט פון 1915. די הויפט־פארוואלטונג איבער אט־דעם געביט, וואס האט געהייסען ביי די דייטשען „אבערבעפעהלסהאבער אדער, פארקירצט, „אבער־אסט", און האט זיך געפונגען ביז דעמאלט, ביז פעברואר 1917, אין קאוונע, איז אין יענער צייט אריבערגעטראגען געוואָרען קיין ביאליסטאק. דער „פאלאץ" (אינסטיטוט) איז געווען דער הויפט־זיצפלאץ פון דער ריזיג־גרויסער ציווייל־מיליטערישער דייטשער פארוואלטונג, און עס זיינען אנגעקומען קיין ביאליסטאק א מאסע פרישע מיליטערישע בעאמטע און ביוראקראטען, וואס זיינען פריער געזעסען אין קאוו־נע און טיילווייז אין ווילנע.

אין דער צייט, ווען די פאליאקען אין ביאליסטאק האבען געטראכט צו ווערען א טייל פון א „פרייער", באפרייטער פוילען, האבען גאר די דייטשען אנדערש ניט געקלערט ווי צו מאכען פון ביאליסטאקער געגענט א באזונדערע דייטשע פראווינץ — „נייי־אסטפרייסען" אדער גאר א „הערצאגטום", א מדינה׳לע פאר זיך. מ׳האט אפילו שוין געגרייט פאר דעם טראן פון „ביא־ליסטאקער הערצאג" איינעם פון די דייטשע האהענצאלערן־פרינ־צען, קייזער ווילהעלמס דעם צווייטען א זון — אויגוסט־ווייל־העלם. ער איז טאקע סוף 1916 באשטימט געוואָרען פאר א „קרייז־הויפטמאן" פון ביאליסטאק און האט אין אונזער שטאדט פארברענגט, אין אט דעם עמט, צוויי יאר צייט. כדאי איז צו דערמאנען אז שפעטער, ביים אויפקום פון דער נאצי־באוועגונג איז אט־דער פרינץ „או־ווי", ווי מ׳האט אים געוופען אין דייטש־לאנד, געווען דער ערשטער פון אלע האהענצאלערענס צוצושטיין צום היטלער־לאגער. קען מען שוין פארשטיין וואס פאר רשע־מרושע אט־דער דייטשער שררה איז געווען, און וועלכע הארבע לעבענס־באדינגונגען ער האט ארויפגעצוואונגען אויף אלע שטעטלעך און דערפער ארום ביאליסטאק, וואס איבער זיי האט ער געהערשט אין די יאהרען 1917 און 1918!

איז, ווי גזוגט, א נייע עפאכע האט זיך אנגעהויבען אין ביאליסטאק אין פעברואר, 1917, ווען די „אבער־אסט" פארוואל־טונג האט געהאט איר הויפט־צענטער אין ריזיק־גרויסען, היסטא־רישען ביאליסטאקער „פאלאץ", און פון דארטען געקענט שאלטען און וואלטען איבער דעם ריזיגען שטח פון רוסיש־ליטע און פא־לעסיע, מיט א באפעלקערונג פון הונדערטער טויזענדער אידען, א שטריינגער, אן אייזערנער מיליטערישער רעזשים איז אייגע־פירט געווארען איז אלע שטעדט און שטעטלעך פון ביאליסטאקער אומגעגענט פון אנהייב 1917 אן, און די יסורים פון דער באפעל־קערונג האבען זיך נאך פארשארפט מחמת דעם שווערען הונגער אין דייטשלאנד, אלס רעזולטאט פון דער ענגלישער בלאקאדע און אמעריקעס אריינטריט אין קריג (אין אפריל 1917). די צרות

פון די ביאַליסטאָקער אידען און שטרענג־רעפֿרעסיווער רעזשים, מיט אַלע זיינע ברוטאַלע, פּריימיטיוו־אַכזערישע באַלייִדיגונגען און נגישות, פֿלעגען ווערען ערגער פון חודש צו חודש, און אַזוי האָט עס אָנגעהאַלטען די גאַנצע 22 חדשים ביז דער דייטשער קאַפּיטולאַציע אין נאָוועמבער 1918.

דאָס איז געווען דער צווייטער, דער שווערער, פינצטערער פּעריאָד אין די דריי־פיר יאָר פון ביאַליסטאָקס פֿאַרשקלאַפונג און אויסראַבירונג אונטער די דייטשען. ווייט, ווייט ניט אַזוי קאַניבאַליש־באַרבאַריש ווי בעת דער צווייטער וועלט־מלחמה אונטער דעם מאָנסטער־אויסוואורף, אַדאָלף היטלער, זיינען אָבער די דייטשען דאָך געווען קנאַפּע פּריינט פון דער „פּיינד־לעכער באַפעלקערונג", און באַזונדערס פון די אידען. אָבער דווקא זינט אָנהויב 1917, מחמת די אויבען־באַטאָנטע אומ־שטענדען, איז דער צושטאַנד, דער געפיל פון אונטערדריקונג און רעכטלאָזיגקייט, ווי למשל די שווערסטע זייטן ביים אָרומ־פֿאָרען פון שטאָט צו שטאָט, צו זוכען שפּייז א. ד. גל. געווארען פּיינלעכער פון טאָג צו טאָג, בפרט, וועו פון הינטערען גרענעץ (אין רוסלאַנד) פלעגען זיך כסדר דערטראָגען די יובל־קלאַנ־גען פון דער נייער פֿאָליטישער און ציווילער פּרייהייט — נאָך דער איבערקערעניש אין פעטראָגראַד אין פעברואַר 1917 און פון די ווייטערדיקע שטורמישע געשעענישען, זומער און האַרבסט 1917.

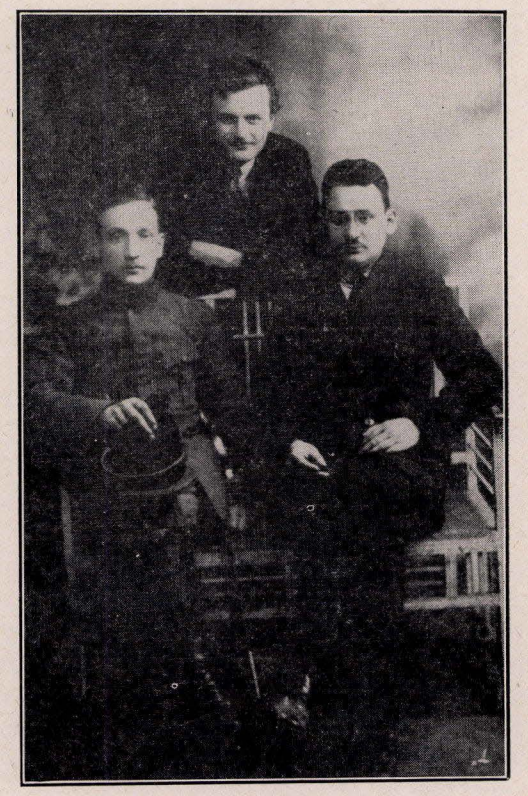
פֿאַר אונז, ביאַליסטאָקער אידען, האָט די אַדמיניסטרא־טיוע פֿאַרענדערונג פון פעברואַר 1917, דאָס אָריבערטראָגען די רעזידענץ־שטאָט פון דעם „אָבער־אָסט" (וואָס איז געווען אַ באַזונדער מלוכה פֿאַר זיך, מיט אירע אייגענע געלט, „אָסט־מאַרקען", פֿאָסט־סטעמפּס, א. אַ. וו.) פון קאָוונע קיין ביאַליס־טאָק געהאָט נאָר אין איינציגען ליכטיגען פונקט, אַ ריין־גייס־טיגען, אָבער דאָך אַ וויכטיגען און זייער דערפֿרייענדיגען. צו־זאַמען מיט די פילע הונדערטער מיליטער־באַאַמטע פֿאַר צי־ווילע ענינים, וועלכע זיינען פריער געזעסען אין קאָוונע, זיינען אַראָפּגעקומען קיין ביאַליסטאָק אויך עטלעכע זייער פֿראָמינענטע אידען, ווי דער באַקאַנטער קינסלטער און ציוניסט־מזרחיסט, הערמאַן שטרוק; אויך דער שרייבער, וואָס איז שפּעטער באַ־רימט געוואָרען מיט זיין מלחמה־ראָמאַן, „סערזשאַנט גרישא", אַרנאָלד צווייג, און נאָך עטלעכע אַנדערע. (די דערפֿאָרונגען און איינדרוקען צווייגס פון זיין לעבען אַ יאָר אָדער צווי אין ביאַליסטאָק וועלען טאָקע אָפּגעשפּיגעלט אין זיין וועלט־באַ־רימטען ראָמאַן „סערזשאַנט גרישא", ווי מיר וועלען נאָך וויי־טער אונטען, אָדער אין אַ צווייטען אַרטיקעל, אייך דערציילען). זייער אָנקום אין ביאַליסטאָק איז גלייך באַקאַנט געוואָרען צווי־שען דער נאַציאָנאַל־באָוואוסטזיניגער אידישער אינטעליגענץ און יוגענט אין ביאַליסטאָק (פֿאַלקס־שול לערער, סטודענטען און אָנדערע), וועלכע האָבען געמוזט קומען אין באַרירונג מיט דעם דייטשען מיליטעריזשען „בירגערמייסטער" און אָנדערע באַ־אַמטע. און צווישען אָט־די „דייטשען אין אוניפֿאָרמס", האָט עס, בדרך הכלל, אויך ניט געפעלט קיין אידען, הגם דער גאַנץ גרויסער טייל פון די דייטשישע אידישע סאָלדאַטען און רע־זערווויסטען האָבען געטאָן „אַקטיוועס דינסט ד. ה. זיך געשלאָ־גען אויף די קריגס־פראָנטען אין מזרח (קעגען רוסלאַנד) און אין מערב (קעגען פראַנקרייך, ענגלאַנד און אַמעריקע). דער פֿאַטריאָטיזם פון די דייטשע אידען איז דעמאָלט געווען אין לשער. שוין אין דעם ערשטען פעריאָד פון דער אָקופּאַציע, ד. ה. אין די יאָרען 1915 און 1916, בעת, ווי געזאָגט אין אָנהויב פון מיין אַרטיקעל, די דייטשישע מאַכט האָט געלאָזען אַנטווויק־לען און האָט אַפּילו אַוואַנסירט אַ ברייטע אידיש־געזעל־שאַפּטלעכע טעטיגקייט, האָבען די ביאַליסטאָקער ציוניסטען איינגעשטעלט אַ קאַנטאָקט מיט יענע מיליטעריש־דייטשישע באַ־אַמטע, ווי די „פעלד־ראַבינערס" און סתם מיליטעריש און ציווילע אָנגעשטעלטע דייטשישע אידען, וואָס האָבען זיך געפּו־נען דויערנדיג אָדער, פֿאַרבייפֿאַרנדיג און באַזונדערדיג די „עטאַפּע" ביאַליסטאָק, ווי ס׳האָט געהייסען יעדע גרויסע שטאָט הינטערן פראָנט. קהל׳ישע, באַזונדערס פילאַנטראָפּישע חברות און קערפּערשאַפטען אין ביאַליסטאָק צו יענער צייט, ווי דער באַקאַנטער „דאַמען־פֿאַראיין", פון וועלכען די פרוי ראשעל רא־בינאָוויטש, פרוי דאָרא זאַבלודאָווסקי, און אַנדערע זיינען גע־ווען די פירערקעס, האָבען געזוכט און באַקומען די הילף פון אַלערליי אידישע באַאַמטע, ווי ראָבינערס, אָפּיצירען א. ד. גל. וואָס פלעגען געווען קומען צו הילף זייערע אידישע „גלויבענס־גענאָסען", מיט ראָט און טאָט. ניט וויניג הילף איז אָנגעקומען, אויף אַזוינע וועגען, צו די יתומים, צו די אַלמנות און סתם פרויען פון די מאָביליזירטע אידישע סאָלדאַטען, פֿאַר וועלכע דער „פרויען־קאָמיטעט" האָט געטראָגען די זאָרג בעת יענע יאָרען פון מאַסען־נויט, קראַנקהייטען און אַרבעטסלאָזיגקייט אין דעם ביאַליסטאָקער אידישען ישוב מיט קרוב 55 טויזענט נפשות.

עטלעכע פון די נאָציאָנאַל־געשטימטע דייטשע אידען, וועל־כע האָבען געשפּילט אַ גאָר גרויסע ראָלע אין ביאַליסטאָקער אידישען לעבען אין די יאָרען 1916 ביז 1918 פֿאַרדינען בריי־טער באַאַשריבען צו ווערען. דאָס זיינען, דאָס רוב, געווען דייטשע ציוניסטען פון עלטערען און אינגערען דור, וועלכע האָבען שוין געהאַט אַ נאָמען און גרויסע פֿאַרדינסטען פֿאַר דער אידיש־נאַציאָנאַלער באַוועגונג.

אָט איז למשל אַזאַ איד ווי סעמי גראָנעמאַן, אַ באַקאַנטער דייטשער ציוניסט, כמעט שטענדיג אַ דעלעגאַט אויף די ציו־ניסטישע קאָנגרעסען און אַ טראַדיציאָנעלער פֿאַרזיצער פון די „שידס־געריכטען" אויפֿן קאָנגרעס (פון פֿאַך איז ער געווען אַ גאָנץ פֿראָמינענטער רעכטס־אַנוואַלט, אַן אַדוואָקאַט). ער איז געווען אַ דייטשען „לאַנדעס־ראַבינערס" אַ זון און האָט געהאַט אויך אַ פּערזונלעכען שייכות צו מזרח־אידען (זיין פרוי איז געווען אַ געבוירענע פון קיעוו אָדער אַן אַנדער רוסיש־אידי־שער שטאָט). אַ קלוגער מענטש ביז גאָר, אַ גרויסער וויצלינג און באַגאַבט מיט אַ פיינעם הומאָריסטיש־ליטעראָרישען טא־לאַנט (ער האָט שפּעטער פֿאַרפאַסט אַ פּאָר קאָמעדיעס פון אי־דישען לעבען, וואָס זיינען געשפּילט געוואָרען אין ארץ ישראל פון דער „הבימה" א. אַז. וו.), האָט גראָנעמאַן גאָנץ שנעל פֿאַר־בונדען פריינדשאַפּטלעכע באַציאונגען מיט די ציוניסטען אין ביאַליסטאָק, און האָט זייער אַקטיוו און אויפריכטיג זיך פֿאַר־אינטערעסירט מיט אידישע קהל׳ישע ענינים. ער איז, צום גליק, פריצייטיג אַוועק פון דער היטלעריסטישער דייטשלאַנד און זיך זיך באַזעצט אין ארץ ישראל, וואו צוזאַמען מיט זיינע פילצא־ליגע ציוניסטישע פריינט פון דער ביאַליסטאָקער עפֿאָכע, וואָס זיינען ניצול געוואָרען, ווי דר. מ. זימאַן און אפשר אַ פּאָר אַנ־דערע, ער מוז איצט מסתם, ווי דורך אַ נעפּעל פון גאַנצע תקו־פות, זיך פון צייט צו צייט אַריבערטראָגען גייסטיג אין יענער פעריאָדע אַריין — מיט דרייסיג יאָר צוריק — וועו אַזוי פיל שיינע אידישע האָפענונגען און דערוואַרטונגען זיינען ערשט

געווען אין זייער עכטען בלי... קיינער האָט דעמאָלט ניט געטראַכט, אַז אָט דער אינטעליגענטיש־אַקטיוואר, נאַציאָנאַל־אידישער אַוואַנגאַרד פון די דייטשישע אידן, ווען, צוזאַמען מיט'ן גאַנצען אידענטום אין דייטשלאַנד, צעשמעטערט ווערען כמעט אַן אַ שפור צו לאָזען, און אויך די אַלטע, איינגעוואָר־צעלטע אידישע ביאַליסטאָק ווען אָפגעווישט ווערען אינגאַנצען פון דער ערד..

אַ צווייטער זייער אינטערעסאַנטער און ביז גאָר סימפּאַטישער דייטשער איד, וואָס האָט מיט ביאַליסטאָק זיך שטאַרק פאַראינטערעסירט און איר יאָרעלאַנג (אויך נאָך דער מלחמה)

פון רעכטס צו לינקס: ברוך ראָזענטאַל, הערמאַן פראַנק, האַנז גאָסלאַר

געהאָלפען איז געווען האַנז גאָסלאַר. אַ געבוירענער בערלינער, מיט אַ יאָר צען־צוועלף אינגער פון גראָנעמאַנען, איז גאָסלאַר, אַ זון פון אַן אַסימילירטער אידישער משפּחה, לויט'ן אויסזען געווען ווייניג ענלעך אויף אַ איד. ער האָט אַבער געהאט אַ וואַרימע אידישע האַרץ. געווען אַ פלאַקערדיגער ציוניסט און האָט אייפריג און אָפען געזוכט צו שליסען פריינדלעכע קאָנטאַקטען מיט אידישע קרייזען אין ביאַליסטאָק.

כמעט פון אָנהויב אָן, דאָס הייסט זינט סוף 1915 אָדער אָנפאַנג 1916, איז ער געווען אין ביאַליסטאָק און האָט דאָרט פאַרנומען אַ זייער וויכטיגע ציווייל־מיליטעריישע שטעלע: אַ מיטערעדאַקטאָר פון דער אָפיציעלער טעגלעכער צייטונג, וועלכע די דייטשע מאַכט האָט אַרויסגעגעבען. די צייטונג האָט געטראָגען דעם נאָמען „ביאַליסטאָקער צייטונג" און האָט געהאט צו 6—8 זייטען אין דייטש און 2 זייטען אין אידיש און פויליש (רעדאַקטאָר, בעסער גענאָמט, איבערזעצער פון דער אידישער ביילאָגע, איז געווען אונזער באַרימטער פסח קאַפּלאַן ע"ה). פון בילדונג און פאַך אַ זשורנאַליסט־עקאָנאָמיסט, האָט האַנז גאָסלאַר לאַר זיך, ווייזט אויס, גוט אויסגעטויגט פאַר זיין צייטונגס־מלאכה, און מ'האָט אים לאַנג געלאָזט זיצען אין דער „עטאַפּע", אין ביאַליסטאָק, און ניט געשיקט אויפ'ן פראָנט. איז ער טאָקע געווארען גוט באַפריינדעט מיט דער ביאַליסטאָקער אידיש־נאַציאָנאַלער יוגענט, ווי די „צעירי־ציון קריי"זען א. ד. גל. דער שרייבער פון די שורות איז געווען גוט מיט אים באַקאַנט און אָפט מיט אים פאַרבראַכט אין אינטימע שמועסען איבער די אידישע פראָבלעמען פון די דייטשישע און מזרח־איראָפּעאישע אידן. און אויך אונזער גוטער פריינד, ברוך ראָזענטאָל, פון וועלכען די לייענער פון דער „ביאַליסטאָקער שטימע" וויסען שוין פון אַן עסיי, וואָס דאָ האָט אָפגעדרוקט י. ראַפאָפּאָרט, איז געווען דער „דריטער" אין אונזער פריינדשאַפּטס־בונד, מיט דעם ליבען דייטשען אידען, האַנז גאָסלאַר *)

דער אינטערעס און די צוגעבונדענקייט צו אונזער היימשטאָט האָט ה. גאָסלאַר, ווי אויבען דערמאָנט, ניט אָנגעווארען אָפילו נאָך דער מלחמה. ער פלעגט שאָפען, למשל, געלטער פאַר געוויסע ביאַליסטאָקער צדקה־אינסטיטוציעס, פלעגט טאָן טובות ביאַליסטאָקער אידען, וועלכע פלעגען זיך לערנען אָדער פאַר אנדערע צוועקען קומען קיין דייטשלאַנד א. אַז. וו. איז טאָקע כדאי דאָ איבערצוגעבען בקיצור זיין טראָגישע לעבענס־געשיכטע. נאָך דער מלחמה איז ער צוגעשטאַנען צו דער הער־שענדיגער אין פרייסען סאָציאַל־דעמאָקראַטישער פּאַרטיי, און דער לאַנגיעריגער פרייסישער מיניסטער־פּרעזידענט, אָטאָ בראַון, אַ סאָציאַל־דעמאָקראַט, האָט ה. גאָסלאַרן געמאַכט פאַרן שעף פון זיין פרעסע־דעפּאַרטמענט, ד. ה. פאַקטיש פּובליסיטי־דירעקטאָר פון דער פּרייסישער מלוכה. דערביי האָט ער, גאָס־לאַר, באַקומען דעם טיטול „רעגירונגס־ראַט", נאָך זייענדיג אפשר אונטער 30־35 יאָר. האָט מען טאָקע דעמאָלט געוועדט אין בערלין אַז ה. גאָסלאַר איז דער אינגסטער „רעגירונגס־ראַט" אין דייטשלאַנד. זיין געהויבענע שטעלונג אין דער רעגירונג, בעת דעם וויימאַרער רעזשים, האָט עס אים טאָקע געהאָלפען אויסצואיבען אַ פראָטעקציע־איינפלוס לטובת ניט וויניג פון ביאַליסטאָקער אידען, וועלכע האָבען זיך צו אים געוועגדט נאָך הילף שוין נאָך דעם יאָר 1919.

---

*) זאָל דאָ, אַגב, באַטאָנט ווערען, אַז אַן עפּיזאָד ווערען ב. ראָזענטאָלס לעבען, וואָס פּר. ראַפאָפּאָרט גיט אין זיין עסיי:, געדרוקט מיט אַן ערך אַ יאָר צוריק אין דער „ביאַליסטאָקער שטימע", שטימט ניט אינגאַנצען מיטן פּולען אמת. דאָרט ווערט דערציילט, כלומרשט אין מיין נאָמען, אַז ווען אַ באַוואוסטער ביאַליסטאָקער צעירי־ציוניק פון יענער צייט, מיט דרייסיג יאָר צוריק, יעקב ראַוויטש, וועלכער איז שפּעטער געוואָרען אַ קאָמוניסט אין רוסלאַנד, איז אַמאָל, אין די 1920ער יאָרען, זייענדיג אויף אן אָפּיציעלע שליחות אין פאַריז, געקומען צו אַ באַזוך צו דער משפּחה פון זיין אַלטען יוגענט־פריינט, האָט יענער אים מיט כעס אַראָפּגעווארפען פון אַלע טרעפ. אַזאַ זאַך האָב איך קיינמאָל קיינעם ניט דערציילט. איך האָב בלויז געזאָגט, י. ראָפּאָפּאָרט אין וואַרשע אין 1932 אפשר, וואָס כ'האָב געהערט פון ב. ראָזענטאָלן גופא, דהיינו: אַז זיי, ראָזענטאָל און ראַוויטש, האָבען זיך שטאַרק צעווערטעלט, און י. ראַוויטש האָט במילא געמוזט פאַרלאָזען די הויז ראָזענטאָלס אַ זייער צערודערטער און ברוגזער. אַלע וואָס האָבען געקענט דעם זעלטען ווייכען און העכסט־אידעאַליסטישען, באמת נאָבעלען און טיף־ערנסטען מענטש, וואָס האָט, ביז די נאַצישע שחיטות יאָרעלאַנג געלעבט אין פאַריז, וועלען פאַרשטיין אַז אַזאַ גראָבע טאַט פון דעם מין, וואָס י. ראַפאָפּאָרט דערמאָנט, האָט בשום אופן גאָרניט געקענט שטימען מיט דער נאָטור פון אַ מענטש, אַזאַ מין געראַטען און מיושב־דיגען, ווי ברוך ראָזענטאָל. — ה. פ.

פּאַרוואס איך בין אַוועק פון דער אלטער היים און וואס האב איך דערגרייכט אין אמעריקע

(סאַנטאַ מאָניקא, קאַליפֿאָרניע)

פון **מרדכי פֿאנארעלסקי** *)

געווידמעט דעם ליכטיגען אַנדענק פון מיין ברודער נפתלי, זיין פרוי פּאַניע און זון לייזער; מיין ברודער לייבל, זיין פרוי און קינדער חוה און טאַלי — אַ פּאַר־טיזאַנער; מיין שוועסטער פייגעל, איר מאַן, זייער טאָכטער און אייַדעם, וואָס זיינען פאַרפֿייניגט געוואָרען פון די דייטשע בעסטיעס אין ביאַליסטאָק.

אונזער משפּחה — שמואל פֿאגארעלסקי — דער שיינקער פון יוראוצער גאַס — האָבען זיך געציילט זעקס ברידער, צוויי שוועסטער, טאַטע מאַמע, און צוויי באָבעס. מיין מאַמע׳ס פאַ־טער — נפתלי הערץ — איז געווען אַ שפּין־מייסטער, איז ער דער׳הרג׳עט געוואָרען ביי דער אַרבעט אין פאַבריק, צוליב די נאַכלעסיגקייט פון די דעמאָלטדיגע פאַבריקאַנטען. מיין טאַטנס׳ס פאָטער — אַריה לייב — איז געשטאָרבען יונגערהייט פון אַ האַרץ־פעלער, געווען איז ער אַ בעקער אין דער נאַענטער שטע־טל קינישין.

מיין טאַטע איז בחור׳וויז געווען אַ האַנדשפּינער.

ווען ער האָט חתונה געהאַט, האָט ער געקראָגען אין נדן דער באָבע רייזל׳ס שטוב, אויף יוראָווצער גאַס, אַנטקעגען סטרו־קאווער אָדער לפּידוסעס געסעל. מען האָט פון דער שטוב גע־מאַכט אַ שיינק, וואָס האָט פאַרנומען דעם פאָדערשטען טייל פון דער הויז. דער הינטערשטער טייל פון דער הויז, איז בא־שטאַנען פון צוויי שלאָף־צימערען, אַ קיך און אַ עס־שטוב. נאָר שבתים און יום־טובים פלעגט די גאַנצע משפּחה עסען צוזאַמען. דער שיינק פלעגט פרייטיג פאַרנאַכט, איבערגעגעבען ווערען צו אַ קריסטליכע פאָר פאָלק. פּסח, פלעגט די טיר וואָס פלעגט פירען פון שיינק צו אונזער וואוינונג פאַרקלאַפּט ווערען מיט ברעטער. פּסח איז געווען דער יום־טוב, וואָס אונזער גאַנצע משפּחה איז געקומען צוזאַמען. פעטערס און מומעס מיט זיי־ערע קינדער, פלעגען קומען צו אונז און מיר צו זיי אויף כיבוד. ראש השנה און יום כּפּור, פלעגט דער שיינק זיין פאַרמאַכט.

אין 1896, ווען די רוסישע רעגירונג האָט איבערגענומען דעם קאָנטראָל און פאַרקויף פון בראָנפּען, וואָס איז געווען באַ־וואוסט אונטערן נאָמען מאָנאָפּאָל — איז דער שיינק פאַרוואַנ־דעלט געוואָרען אין אַ רעסטאָראַציע. אויסער געפֿרעגעלטע פיש און הערינג גענוצענע פּופּקעס און לעבערלעך וואָס האָט זיך גפּונען אויפ׳ן בופעט־טובאַנק, איז דער עיקר פּרנסה געווען פון פאַרקויפען זופ און טיי. פאַר אַ געדיכטע שיסעל זופ מיט ברויט, דריי קאָפּיקעס; אַ גלאָז טיי מיט צוקער, איין קאָפּיקע. די מאַטעריעלע לאָגע אין הויז, איז דאָן געווען זייער אַ גע־דריקטע. אַזוי געדענק איך, פלעגט מיין טאַטע שטענדיג לייען געלט ביי וואַכערניקעס. איידער מען האָט אויסגעצאָלט די פּופּ־ציג אָדער הונדערט רובעל, פלעגט מען שוין דאַרפען נעמען אַ נייע הלוואה ביים וואַכערניק. אַזוי פלעגט מען אויך דעם האַל־בען אַכטעל־האָלץ נעמען אויף אָפּצאָלען, דאָס זעלבע גייט אויך אויף שיך און מלבושים, וואָס מען פלעגט מאַכען אויף פּסח, אויסצוצאָלען ביז מען פלעגט דאַרפען אַ נייע פּאָר שיך אָדער מאַנטל.

מיין מאַמע חוה, עליה השלום, זינט איך געדענק איז געווען

*) פּאַר דער דאָזיקער אַרבעט האָט דער מחבר באַקומען אַן אויסצייכ־נונג פון „איוואָ", אין אַ קאָנקורס וואָס איז פּאַרגעקומען מיט עטלעכע יאָר צוריק אויף דער טעמע: פאַרוואָס איך בין אַוועק פון דער אַלטער היים און וואָס איך האָב דערגרייכט אין אַמעריקע. די באַשרייבונג איז אַ דאָקומענט וואָס ברענגט וויכטיגען מאַטעריאַל צו דער געשיכטע פון אידען אין דער נייסטער צייט. — רעד.

ער איז נאָך היטלערס רעוואָלוציע אין 1933 אַנטלאָפען קיין האָלאַנד און דאָרט האָבען אים די נאַציס געכאַפט און פאַרשלעפּט אין אַ לאַגער, וואו ער איז געשטאָרבען אין 1943 אָדער 1944. די נאַצישע בעסטיעס האָבען אויף פאַרפֿייניגט צום טויט, אין אַ לאַגער, דעם שווער גאָסלאַרס — דעם באַוואוסטען דייטש־אידישען כלל־טוער, אַדוואָקאַט אַלפּרעד קלעע.

אַ דריטער אידישער דייטש, וואָס האָט געלאָזען טיפּערע שפּורען אין זכרון פון אַ סך ביאַליסטאָקער אידישע יונגעלייט פון יענער צייט, איז געווען אַ געוויסער בערלינער יונגער איד, מיטן נאָמען מיטוואָך (אַ קרוב פון באַרימטען סעמיטאַלאָג, פּראָ־פעסאָר מיטוואָך), און אויך אַ ציוניסט. ער איז געווען דער פאָר־קויפער אין אַ גרויסע „פעלדבוכהאַנדלונג" (ביכער־געשעפט פאַר סאָלדאַטען), איינע פון וואָס די גרויסע דייטשע פאַרלאַגס־פירמעס, האָט געעפענט אין אַלע באַזעצטע שטעט.

די בוכהאַנדלונג האָט זיך געפונען אין אַ גרויסען קראָם־לאָקאַל אויף נאָוועליפּע, ביים ראָג גומיענער, אַנטקעגען דעם רוסישען סאָבאָר (וואו ס׳איז אַמאָל געווען דער גרויסער גאַלאַנ־טעריי־געשעפט צייטלינס), און מען פלעגט דאָרט קענען קויפען די נייעסטע דייטשע און אויך אויסשרייבען דרוך אים אי־דיש־דייטשע ביכער און אַנדערע געדרוקטע אויסגאַבעס. אַ סך, אַ סך ביאַליסטאָקער וואָס האָבען געהאַט קולטור־אינטערעסען אָדער גלאַט געוואָלט געניסען פון דעם גרויסען שלל „יודאַיקאַ", ד. ה. אידיש־דייטשע ביכער און זשורנאַלען, וואָס דייטשלאַנד ביז היטלערן פלעגט פּראָדוצירען, וועלען זיך מסתמא נאָך דער־מאָנען דעם הויכען און שלאָנקען בוכהענדלער, אין אַ יוניפאָרם פון אַ סאָלדאַט, מיטוואָך, וועלכער האָט אויך געהאַט פאַר זיך אַן אָפּענע טיר און אַ פריינדלעכע אויפנאַם אין עטלעכע אינ־טעליגענטע אידישע ביאַליסטאָקער משפּחות.

אַ שוואַכע, מיט געשוואָלענע פיס. דער טאַטע פלעגט שטענדיג צוטראָגען אַ פוס־ביינקעלע, ווען זי פלעגט זיך צוזעצען. מיין עלטערע שוועסטער הענע, אַ מיידעל פון זיבעצען יאָר האָט זיך פֿאַרליבט אין אַ בחור, און איז מיט אים אַוועקגעפֿאָרען צו זיינע עלטערען — אַ שטעטעל לעם וויטעבסק, און ער האָט איר מקדש געווען מיט אַ גילדען — אַ 15־קאָפּיקע זילבערנע מטבע. ווען אונזער רב ר׳ חיים הערץ ז״ל, האָט געפֿסק׳נט אַז מיט אַ זילבערנע מטבע קען מען אויך מקדש זיין, זיינען מיינע עלטערען מיט דער שוועסטער געפֿאָרען צום חתנ׳ס עלטערען און דאָרט געפֿראָווען די חתונה.

צו וואָס די יונגע פֿאָרעל האָט זיך ניט געגומען איז זיי געגאַנגען מיט׳ן פֿוטער אַראָפּ. איז ביי די עלטערען פֿאַרבלי־בען אַוועקצושיקען דער שוועסטער מיט איר מאַן, אין אַמע־ריקע צו דער מאַמעס שוועסטער אין לואיסוויל, קענטאָקי.

מיין עלטערער ברודער נפתלי, ע״ה, האָט אויסער דעם חדר, געענדיגט ״יאָפעס׳״ 4־קלאַסיגע שולע, זיך אויסגעלערנט בוכהאַלטעריע — דורך בריוו, — ביי דעם דאַן באַוואוסטען לע־רער פון בוכהאַלטעריע, מאַרק פון ליבאווע. ער האָט דערנאָך געאַרבעט אַלס בוכהאַלטער ביי דעם באַוואוסטען טוך און הוט־פאַבריקאַנט נאוויק, ביז דער ערשטער וועלט־מלחמה.

איך און נאָך צוויי ברידער האָבען זיך אויסגעלערנט די מלאכה פון וועבעריי. מיין ברודער לייבעל ע״ה, איז געווארען אַ פֿריקאַזשציק. מיין אינגערער ברודער, בערל, האָט אַדאַנק די שטיצע פון די עלטערע ברידער פֿאַרענדיגט אַ 4־קלאַסישע שולע אין ביאַליסטאָק. צו פיר און אַ האַלב יאָר האָט דער טאַטע מיר אַרײַנגעגעבען צו א דרדקי מלמד אין גומיענער גאַס, יאַנאַווסקיס הויף לעבען טײַך. דער חדר איז געווען אויף אַ אויבערשטיבעל מיט פֿאַמוגעס. דער חדר האָט געהאַט אַ 50—60 קינדער, איינ־געטיילט אין צוויי כיתות, ווען איין כיתה האָט געלערנט, איז די אָנדערע געווען אין פֿיר־הויז. צו זעקס יאָר קום איך אַן צו אַ חומש־מלמד אויף גומיענער גאַס, וואָס גרענעצט זיך מיט דער באגדעלניע. אין יענער צייט איז די באגדעלניע פֿאַרוואַנ־דעלט געווארען אין אַ האַספּיטאַל פֿאַר כאָלערע קראַנקע.

כמעט טעגליך פלעגט זיך באַווייזען פלאַמען אויפן הויף פון דער באגדעלניע, פון די אונטערגעצונדענע שעניקעס און בעטגעוואַנט פון די כאָלערע חולאים. די סמעטניקעס און רינ־שטאָקען אין ביאַליסטאָק פלעגען טעגלעך אויסגעקאַלכט ווע־רען מיט וואפנע. די סאַדאָוויניקעס פלעגען פֿאַרקויפען נאָר גע־קאָכטע באַרען און עפּעל. די כאָלערע מגפה איז געווען אַזוי פֿאַרשפֿרייט — מען איז געפֿאָלען ווי די פליגען — אַז די רבנים האָבען מתיר געווען צו טרינקען יום כפּור געקאָכטע וואַסער.

אויפן הויף פון פוזשעס בית מדרש, פֿאַבריטשנע גאַס, איז אויף אַ טיש געשטאַנען אַ קאָלאָסאַל גרויסער סאַמאָוואַר און דער עולם האָט יום כפּור געטרונקען געקאָכטע וואַסער. צו אַכט יאָר בין איך געווארען אַ תלמיד אין י׳, אינדיצקעס חדר אויף יאַט־קע־גאַס, דאליצקיס הויף. מיין רבי, אינדיצקי, איז געווען דער מחבר פון די ערשטע העברעאישע לערן ביכער המחנך און המתרגם. לערן ביי אים חומש מיט רש״י, דקדוק, העברעאיש, רוסיש און רעכענען, ביז וואַנען מיין רבי וועלט אויס מלמד. ער עפענט אַ בוך־געשעפט אויף גומיענער גאַס, וואָס איז געווען באוואוסט ביז דער צווייטער וועלט־מלחמה.

צו צוועלף יאָר וועט איך אַ תלמיד, ביי אינדיצקיס ברודער, לערן דאָרט ביז איך וועט בר מצוה. אַנשטאָט אַ בר מצוה דרשה, האָב איך פֿאַרפאַסט אַ ליד וועגען בר מצוה אין העברעאיש. איך וועט דאַן אַ לעזער פון העברעאישע ביכער און זשורנאַלען, וואָס איך האָב געגומען פון דער ביבליאָטעק, פון הרב ר׳ שמואל מאָהליווער ז״ל, אויף גומיענער גאַס. איך שלינג דאַן די בייכיקע זשורנאַלען ווי דער „המבשר״, „הכרמל״, „המשקיף״, און די ביכער פון אברהם מאַפּו „אהבת ציון״, „אַשמת שמרון״, „עיט צבוע״, „מסתרי פֿאַריז״ פון קלמן שולמאַן, א. א. וו.

אין ר׳ שמואל מאליווערס ביבליאָטעק טרעף איך זיך מיט ציוניסטישע גרופּען, שליס זיך אָן אין דער יוגענט חברה „פֿרחי ציון״. אַ גרויסע ווירקונג האָט געהאַט אויף מיר, די וועכענט־ליכע לעקציעס, וועגען מאַמענטען אין דער אידישער געשיכטע, פון גדליה בובליק, שפּעטער פירער פון דער אַמעריקאַנער מזרחי.

יעדען שבת בייטאָג איז דער עדת ישורן בית מדרש אויף נאוואליפע, געווען געפֿאַקט מיט צוהערער. צו פערצען יאָר האָט מיין טאַטע געמאַכט אָן אָפּמאַך מיט משה בריסקער, אַ לוינ־קעטניק (קאָנטראַקטאָר) אויף פיאסקעס — אויף אַ טערמין פון זעקס חדשים, אויסצולערנען מיר פאָר אַ וועבער. נאָכ׳ן טערמין האָב איך פֿאַרדינט צוויי־דריי רובעל אַ וואָך. זייענדיג קורץ־געוויקסיג, האָט מען צוגעשלאָגען קלעצלעך צו די „טרע־טערס״ פון וועב שטול כדי איך זאָל קענען דערגרייכען די „ליאַדע״, צו קענען וואַרפען די „שיצען״ אַהין און צוריק. אַר־בעטען פלעגט מען זומען פון 7 אינדערפרי ביז 8 בייאַבט, וויטער פון 8 ביז 9 בייאַבט. ערב יום־טובים פלעגט מען אַר־בעטען גאַנצע נעכט. פון די צוויי גאַז־לעמפּלעך ביי ביידע זיי־טען פון שטול, וואָס פלעגען קאָפּטשען, פלעגט דער נאָז וועג־רען שוואַרץ פון סאַזשע. אין יענער צייט באַקען איך זיך מיט אַ וועבער, וואָס איז געקומען צוריק אין ביאַליסטאָק פון אַמע־ריקע. ער לייענט פֿאַר מיר געשריבענע לידער פון אַ העפּט, לידער וואָס האָבען גערופּען צום קאַמף געגען אונטערדריקער און עקספּלאָאַטאַרס, ווי איך פֿאַרשטיי דאָס איצט — פון אונ־זערע אַמעריקאַנער פּאָעטען באושעווער, עדעלשטאַט און ראָ־זענפעלד. אַרום 1901 פלעג איך שוין קריגען פון צייט צו צייט, אומלעגאַלע פלוג בלעטלעך און די „בונדישע שטימע״. איך וועט דאָן אַ שטענדיגער לעזער אין קאָטיקס ביבליאָטעק אויף פֿאַוועציזשנע גאַס. אַנגעפֿאַנגען מיט שמר׳ס ראָמאַנען, גיי איך אַריבער צו מענדעלע מוכר ספרים, י. ל. פרץ, לייען גרעטץ אידישע געשיכטע, ספּעקטאָר, יעקב דינעזאָן, די „יום טוב בלעטלעך״ פון י. ל. פרץ, אידישע פֿאָלקס־ביבליאָטעק, הויז־פרײַנד, לייען וועכענטליך דעם זשורנאַל „יוד״.

אַנפֿאַנג 1903 ווען עס הויבט אָן צו דערשיינען די טעגליכע צייטונג „דער פרײַנד״ אין פּעטערבורג, שטויס איך זיך אָן אויף צוויי אַרטיקלען פון ש. ראָזענפעלד און קונין, אַוואו זיי באַגרינדען די טעאָריע פון פּועלי ציוניזם. איך ווער איינער פון די גרינדער פון אַ פּועלי ציוניסטישע גרופּע אין ביאַליסטאָק, נאָכט אין, נאָכט אויס, פירט אָן אונזער גרופּע אַגיטאַציע אין שמידט׳ס קאַפּיינע אויף גומיענער גאַס לעם נאוואליפע.

אונזער גרופּע ציט צו עטלעכע שילער פון די לעצטע קלאַסען פון דער קאַמערטשעסקי שולע. זיי לערנען מיט אונז וועלט־געשיכטע, פּאָליטישע עקאָנאָמיע, קולטור־געשיכטע, באַ־רייכערען אונזער וויסען.

איך ווער דער פֿאַרשטייער פון דעם קאָמיטעט צו דער „סכאָדקע״ — וואָס באַשטייט פון פֿאַרשטייער פון די אַגיטאַציע און פֿראָפֿאַגאַנדע־גרופּן — וואו איך גיב איבער באַשלוסען פון

קאָמיטעט, און ברענג צוריק צום קאָמיטעט די וואונטשען און פֿאַרשלאָגען פון דער סכאָדקע. פון יאָר 1903 ביז 1907 בין איך אינגאַנצען מיט לייב און לעבען פֿאַרנומען מיט דער אַרבעט פֿאַר דער פֿאַרטיי. כ׳וועל געשיקט פון קאָמיטעט אין די שטעט־לעך אַרום ביאַליסטאָק צו גרינדען דאָרט פּועלי ציון גרופּען, וועל געשיקט אין מינסק, וואו עס האָט זיך געפונען דער צענטראַל קאָמיטעט פון אונזער פֿאַרטיי. די אידישע טעריטאָר־יאַליסטישע אַרבעטער פֿאַרטיי — צו ברענגען פון דאָרט אומ־לעגאַלע ליטעראַטור. איך בין אייניער פון די גרינדער פון דער אומפֿאַרטייאישער זעלבסט שוץ, וואָס האָט אין באַוואוסטען ביא־ליסטאָקער פֿאָגראָם פֿאַרנומען די גאַסען נייַ־וועלט און אַלע געסלעך אַרום יענעם געגענט. ניט נאָר האָבען די כוליגאַנעס ניט אַריינגעשטעלט אַ פוס דאָרט, נאָר אפֿילו סאָלדאָטען האָבען ניט געוואָגט אַריבערשפּאַנען גומיענער און נייוועלט גאַסען.

אין 1907 וועל איך, מיט מיין חבר שלמה שטערנפעלד (איצט אין שיקאָגע) דעלעגירט צום לעצטען צוזאַמענפאָר פון אונזער פֿאַרטיי אין מינסק. דאָרט וועלט באַשלאָסען צו פֿאַר־אייניגען זיך מיט די ציוניסטען־סאָציאַליסטען (ס. ס.). מיט זעקס חדשים שפּעטער וועל איך דעלעגירט צום 5טען צוזאַמענפאָר פון ס. ס. אין ווילנע. מחמת דער אַלגעמיינער רעאַקציע, וואָס האָט אַרומגעכאַפּט גאַנץ רוסלאַנד, און מחמת דעם פֿאָגראָם אין ביאַליסטאָק, וועלט די עמיגראַציע אַ הויפּט פֿאַקטאָר אין אי־דישען לעבען. אונזער פֿאַרטיי וועלט שיטערער פון וואָך צו וואָך. דאָס זעלבע אין אַלע אידישע פֿאַרטייען. גלייכצייטיג הויבט זיך אָן אַ אידיש קולטורעלע באַוועגונג ביי אונז אין שטאָט.

איך וועל פֿאַרכאַפּט פון די נייע צייט־שריפטען זשורנאַלען, לידער־זאַמלונגען, וואָס דערשיינען אין אידיש. עס איז פֿאַר־בליבען אין מיין זכרון, ווי נעכטען וואָלט דאָס געווען, דער איבערגעפֿאַקטער טעאַטער אין „ראָסקאָש״ וועל מענדעלע מוכר ספֿרים, און שפּעטער שלום עליכם זיינען געקומען קיין ביאַליס־טאָק. עס שטייען פֿאָר מיינע אויגען י. ל. פּרץ, הלל צייטלין ז״ל, אַברהם רייזען, נאָמבערג.

מיר לייענען זייערע שריפטען, טייטשען און פֿאַרטייטשען, פֿשטלען אויס, דיסקוטירען, מיט איין וואָרט, מיר גריבלען זיך אין די ביכער פון אונזערע שרייבער און דעאַטירען וועגען אידישע קולטור־פֿראָבלעמען. איך בין שוין דאָן אַ בחור פון 22 יאָר. אין יאָר 1908 וועלט מיין חברטע, שרה׳קע די שווא־צע, גאניאנדקי, מיין פּרוי, כדת משה וישראל.

***

די פֿאָר הונדערט רובעל, וואָס מיין פּרוי האָט אָפּגעשפּאָרט פון איר שניידעריי, און פון די חתונה־מתנות, דרשה־געשאַנק, וואָס מיר האָבען געקראָגען, האָבען מיר געדונגען אַ דירה אויף גומיענער גאַס, נייגאהויז הויף — אַ אויבער־שטיבעל, מיט פֿאַמוגעס. די דירה איז באַשטאַנען פון אַ צימער וואָס האָט גע־דינט פֿאָר אַ אויפנאַם, און שלאָף־צימער, מיט אַ קלייַנע קיך און אַ קאַמער, אַוואו מיין פּרוי האָט געפּירט איר שניידעריי.

קויף אַ פֿאַבריקעל מיט זעקס האַנט־שטולען, אויף גומיע־נער גאַס — אַנטקעגען דער וואָסער־בודקע — ווער אַ לויב־קעטניק. אַ האַלבען טאָג פלעגט אַוועקגיין צו טראָגען אויף מיינע אַקסלען „קעטען״ און „שאָס״ (גאָרען) פון די פֿאַבריקאַנטען, צו מיין כאַבריקעל אויפֿן דריטען עטאַזש.

אין אַך פלעג פֿאַרטיג וועלען מיט אַריינברענגען די אַר־בעט פלעג איך זיך זעצען צו דער אַרבעט אויף מיין וועב־שטול. די פֿאַרדינסטען פון מיין פֿאַבריקעל איז געווען אַזוי קליין, אַז מיין פּרוי האָט נאָך געדאַרפט פּירען אַ שניידעריי. נאָך אַלע גליקען, פלעגט ניט איינמאָל אויסקומען צו באָרגען און לייען אויף דער טעגליכער הוצאה. צוליב דער קאָנקורענץ פון די דאַמף שטולען, בין איך געווען געצוואונגען צו פֿאַרקויפען מיינע האַנט־שטולען. אַדאָנק אַ 300־רובעלדיגע הלוואה, פון מיין ברו־דער נפתלי ז״ל, האָבען מיר געדונגען אַ 4־צימערדיגע דירה אויף נאוואליפּע גאַס ביי גאָלדבערג׳ן, לעם טאפאָלסקי׳ס גלאָז־קראָם.

מיין פּרוי לערענט מיר אַויס די מלאכה פון צושניידען, מיר קויפען פּינף נייַ־מאַשינען, קויפען ציץ, באַטיסט, נייען קאַפּאָטען, מאַטינקעס און בלוזעס, פֿאַרקויפען הורטאָווע וויי אויך לאחדים. מיין פּרוי האָט דאָן זייער שווער געאַרבעט, ספּעציעל סעזאָן־צייט, פון פּרי ביז שפּעט ביינאַכט. מיין אַרבעט איז באַשטאַנען פון אייַנקויפען די סחורה, צודאָטען, צושניידען, און פּירען די רעכענונגען מיט די קונדען. פֿאָר יעדען סעזאָן פלעג איך פֿאָרען קיין וואַרשע און קאַליש אייַנצוקויפען סחורה, און מוסטערען פון נייַע פאַסאָנען. אַזוי זיינען מיר אָנגעגאַנגען מיט אונזער קליידער־געשעפט ביז דער ערשטער וועלט־מלחמה. קיין גלי־קען האָבען מיר ניט געמאַכט, אָבער ווי עס איז דורכגעלעבט די עטליכע יאָר. מיט׳ן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, האָט אונזער געשעפט געמומען גיין באַרג אַראָפּ. די שטוב פון מיין מאַמע — דער טאַטע איז געשטאָרבען אין 1910, אויף יו־ראוצער גאַס, איז אין יאָר 1910 פֿאַרדונגען געוואָרען אויף אַ בית־הויז.

מיט דער דערקלערונג פון מלחמה געגען דייטשלאַנד אין 1914, איז גלייכצייטיג דערקלערט געוואָרען אַ פֿאַרבאָט צו פֿאַרקויפען אַלקאָהאָליש געטראַנקען, איז די בית־הויז פֿאַר־מאַכט געוואָרען. ביאַליסטאָק איז דאָן געווען דער הויפּט־צענ־טער — די הינטערלאַנד — פון דער רוסישער אַרמיי.

הונדערטער טויזענטער סאָלדאַטען האָבען דורכגעפֿאָרען דורך ביאַליסטאָק צו די פראָנטען, צענדליגע טויזענטער האָ־בען זיך אָפּגעשטעלט אין ביאַליסטאָק, נאָך אַ קורצער אָפּרו, פלעגט מען זיי פאַנאַנדערשיקען אויף פֿאַרשידענע פראָנטען. גאַנצע פֿאָלקען — פֿאָרענדיג צו די פראָנטען, אָדער פון די פראָנטען, פלעגען גיין אין באָד אַריין.

אונזער שטוב אויף יוראָווצער גאַס, איז געשטאַנען צווי־שען פּיאָטשעס און באָקעס בעדער. איז ביי מיר געשאַפען געוואָרען דער פלאַן צו עפענען דאָרט אַ טיי־הויז — אַ „טשיינע״. מען האָט איינגעמויערט אַ 20־עמערדיגען קעסעל, און פֿאָר־קויפט אַ טשיניק געקאָכטע וואַסער מיט טיי, און צוויי שטיק־לעך צוקער פֿאָר פּינף קאָפּיקעס.

מיר פלעגען פֿאַרקויפען הונדערטער פלעשלעך כליעבנע קוואַס, געפֿרעגעלטע פיש און הערינג, פּאָפּיראָסען, און ווייסע ברויטען. וועל עס פלעגט אָנקומען אַן עשאַלאָן סאָלדאַטען צום באָד, פלעגט די שטוב וועלען געפּאָקט מיט סאָלדאַטען. אַז עס האָט ניט געסטייעט קיין שטולען און בענק, האָט מען געטרונ־קען טיי אָדער קוואַס זיצענדיג אויף דער פֿאָדלאָגע..

פֿרנסה איז געווען בשפע.

אַזוי האָט דאָס אָנגעהאַלטען פון ענדע 1914 ביז אויגוסט 1915, ביז די דייטשען האָבען פֿאַרנומען אונזער שטאָט.

פון די 7־8 חדשים אין דער טיי־הויז האָב איך אָפּגעשפּאָרט

אַ טויזענט רובל, אַזוי אויך מיין שותפ׳טע מיין שוועגערין חייקע פֿאגארעלסקי. מיט׳ן אָנקומען פון דער דייטשישער מאַכט איז די טיי־הויז פֿאַרמאַכט געוואָרן.

וועָן איך האָב מיט עטליכע חדשים שפּעטער צוריק געעפֿענט די טיי־הויז, איז שוין קיין פֿרנסה ניט געווען. די שטראָפֿען פון דער דייטשישער מאַכט פֿאַר יעדע קלייניגקייט, פלעגט באַטרעפֿען מער ווי די לייזונג, האָב איך די טיי־הויז פֿאַרמאַכט. אמת, איך און נאָך אייניגע חברים, ווי זיידעל נאָ־ווינסקי, בישקע גדאנסקי, הערשל לאַש, ישראל גייסט, האָ־אין ווינטער פון 1915—1916, געעפֿענט אַ טיי־הויז, אָבער ניט צוליב פֿריוואַטע געשעפֿטען, דאָס איז געווען אַן אָנפאָנג פון אַ קולטורעל־געזעלשאַפֿטלעכע טעטיגקייט. אויסער אַ גלעזעל טיי מיט צובייסען, פֿאַר קאָסט פֿרייז, פלעגט אין דער טיי־הויז, אויף מאזורס גאַס, פֿאַרקומען לעקציעס, און דיסקוסיעס וועגען פֿאַרשידענע פראָגען. מיר האָבען אויך איינגעאָרדענט אַ בי־בליאָטעק פון אידישע ביכער, פֿאַר די באַזוכער פון דער טיי־הויז.

עס איז ניט אַוועק קיין צוויי חדשים, און די דייטשען האָ־בען אויסגעליידיקט ביאַליסטאָק פון אַלע שפּייז פֿראָדוקטען רעקווּיזירט אַלע הורטאָוונע געשעפֿטען — האָט זיך אָנגעפֿאַנגען די צייט פון „זעקעל", צו גיין אויפ׳ן דאָרף מיט אַ זעקעל, אייג־צוקויפֿען מעל, קאַרטאָפֿלעס, ציבעלע, מעהרן א. אַ. וו. איז ביי אַ גרופּע פון מיינע חברים, זיידעל נאָוויגסקי, בישקע גדאנסקי, הערמאַן פראַנק (איצטיגער רעדאַקטאָר פון דער פרייער אַרבעטער שטימע), יעקב פּאַט, און אַ צאָל חברים וועבער, געשאָפֿען גע־וואָרען דער פֿלאַן צו גרינדען אַ קאָנסום־פֿאַראיין. דער פֿאַר־איין איז געגרינדעט געוואָרען אין וועבערשען בית המדרש אין בולקענשטיינס געסל. מיר האָבען אָפּגעקויפט אַ שטיק פעלד מיט קאַרטאָפֿעל, די חברים האָבען אויסגעגראָבען די קאַרטאָפֿעל און אָנגעשאָטען אין זעק און פֿאַרקויפט צו די פֿאַראיין מיטגלידער אויף קאָסט פרייז. דערנאָך האָבען מיר שוין איינגעקופט פֿאַר־שידענע גרויפּען, בוריקעס און קרויט, און אָפּילו לעבעדיגע פיש אויף שבת.

אין אַפּריל 1916, גרינדען מיר, די זעלבע גרופּע וואָס האָט געגרינדעט די טיי־הויז און דעם קאָנסום פֿאַראיין, די י. ל. פרץ קינדער היים, וואָס איז שפּעטער פֿאַרוואַנדעלט געוואָרען אין אַ 8־קלאַסיקע אידיש־וועלטלעכע שולע.

ביאַליסטאָק, די פריערדיגע אינדוסטריעלע שטאָט, וואָס איז געווען פול מיט אַקטיוויטעטען און וואו די פאַבריק קוי־מענס האָבען געריכטערט פון גאַנץ פרי ביז ביינאַכט, די גא־סען פול מיט סוחרים, פריקאַזשיקעס און וואיאזשאָרען, צו־פוס, און אויף דראָשקעס, וואו פורמאַנעס מיט דראָנגאָוע ווע־גענער האָבען געפירט רויע פראָדוקטען צו די פאַבריקען, און פאַרטיקע סחורה, טוך און לעדער פון די פאַבריקען צו די לא־גערען, איז איצט אונטער דער דייטשישער אָקופּאַציע געווא־רען באָוועגלאָז. אַ טורמע אויף אַ שטאָטישען מאַסשטאַב, ניט אַריין ניט אַרויס פון שטאָט אָן דעם באַוואוסטער פאַסיר־שיין

דער עקאָנאָמישער, קולטורעלער און געזעלשאַפֿטליכער לע־בען איז שטרענג קאָנטראָלירט געוואָרען פון דעם אָקופּאַנט. ביאַליסטאָק די גרויסע פאַבריק שטאָט, פון וועבערי און גאַר־בעריי, איז געוואָרען שטיל ווי אויף א בית עולם. קיין קלאַפ פון אַ מאַשין, קיין רויך פון אַ פאַבריקס קוימען. די דייטשישע מאַכט האָט רעקווּיזירט אַלע פאַרטיקע און רויע מאַטעריאַלען.

אַפּילו לעדערנע פּאַסען — טראַסמיסעס — פון די מאַשינען צו־געזומען. אַזוי אויך אַלע זאַפּאַסען פון שפּייזען.

די רייכע — דער גרעסטער טייל פון זיי — זיינען אַוועק קיין רוסלאַנד, איידער די רוסישע אַרמיי האָט אָפּגעטראָטען פון ביאַליסטאָק. די בענק און פּאָסט, האָבען אַרויסגעפירט די אָפּ־געשפּאָרטע געלד פון דער באַפעלקערונג. זייער ווייניג מזומן איז פֿאַרבליבען ביי דער אַרבעטער בעפעלקערונג, איז אום צו דערהאַלטען די נשמה, האָט מען פֿאַרקויפט צירונג און בגדים. עפּידעמיעס האָבען געבושעוועט — אַ רעזולטאַט פון ניט דער־עסען. מיר האָבען שוין דאָן געהאַט 2 זין — מוני־שמואל, פיר יאָר אַלט, און חיים אַ יאָר אַלט. מיר זיינען אַלע געווען שרעקליך אויסגעדאַרט. קיינע ווייסע ברויט, אָפּילו פאַר קינדער. אַ־שטאָט צוקער, סאַכאַרין. יע, עס איז צוגעקומען נייע שפּייז־פּרא־דוקטען, ווי קאַרטאָפּעל פּליאָקען — דאָס איז געווען געטרי־קענטע שאָלעכץ פון קאַרטאָפּעל און געמיזע — דער אָפּפאַל פון גרינסען, געטריקענטע.

פון די אָפּגעשפּאָרטע געלט פון די זיבען פעטע חדשים, איז ביי מיר פאַרבליבען עטליכע הונדערט רובל.

די לאָגע איז געוואָרען ערגער פון טאָג צו טאָג. אָנפאָנג זומער 1916, ווערט באַוואוסט אין שטאָט, אַז די דייטשישע מאַכט דערלויבט די עמיגראַציע צו אַמעריקע.

איך האָב אויסגעמאַכט די נויטיגע פאַפּירען, צו קריגען די דערלויבענישׂ אַרויסצופֿאָרען, ענדע זומער, האָב איך געקראָגען די דערלויבענישׂ אַרויסצופֿאָרען מיט מיין פאַמיליע פון ביאַליס־טאָק קיין אַמעריקע, די פּאַראיניגטע שטאַטען. מיר פאַרקויפען דעם גרעסטען טייל פון אונזערע מעבעל, הויז־זאַכען און קליי־דער צו די פויערען פון די אַרומיגע דערפער — אידען האָבען ניט געהאַט מיט וואָס צו קויפען.

עס האָט אונז אַרייגעבראַכט אויף רייזע הוצאות און עס איז נאָך אונז פאַרבליבען 600 רובל מזומן. אייגעפּאַקט עטלי־כע קישענס, און נאָך קליניגקייטען אין צוויי פעקלעך — דאָס איז געווען דער מאַקסימום וואָס ס׳איז געווען דערלויבט מיט־צופירען.

אַ וואָך נאָך סוכות, פון 1916, בין איך מיט מיין פרוי און צוויי זין, אַרויסגעפאָרען פון ביאַליסטאָק, צוזאַמען מיט נאָך עטליכע צענדליג משפחות. דער וואָקזאַל איז געווען געפּאַקט מיט הונדערטער באַגלייטער, וואָס האָבען אונז מקנא געווען. אויף מאָרגען זיינען מיר אָנגעקומען אין קאָוונע. דאָרטען זיינען מיר געווען אַכט טעג אין קאָראַנטין, און פאַרענדיגט מיט אַ באָד און אַנטי־לויזונג שיין. פון קאָוונע האָב איך טעלעגראַפֿירט צו מיין חבר דוד קלעמענטינאָווסקי (איצט אין ניו־יאָרק) ער זאָל אונז באַגעגענען אויפן בערלינער וואָקזאַל, ליידער אויסער אַ פּאָר וועריטער צו אונז, איז אים ניט דערלויבט געוואָרען, מיט געווּאַלד האָט מען אים ענייט צו פאַרלאָזען דעם פּראָן. אויפן פּערטען טאָג זיינען מיר אָנגעקומען אויפן גרענעץ פון האָלאַנד. אַ געוואַלדיגע איבעררַשונג איז פאַר אונז געווען, וועָן מיר האָבען דערזען, אויפן וואָקזאַל פון האָלענדישען גרענעץ פּא־ליצעס געפּאַקט מיט ווייסע ברויטען. דער געלאַף און געדרַענג צו קריגען אַ ווייסען ברויטעל, איז געווען אַזוי גרויס, אַז אין אייניגע מינוטען, זיינען די פאָליצעס אויסגעליידיגט געוואָרען.

אין ראָטערדאַם זיינען מיר פאַרבליבען פיר וואָכען. צום האָטעל פון דער שיפס געזעלשאַפט, פלעגען קומען אידישע בחורים־פליטים פון גאַליציע און עסטרייך. פון זיי האָב איך

דר. זאַמענהאָף — דער באַשאַפער פון וועלט־שפּראַך עספּעראַנטאָ — אַ ביאַליסטאָקער איד

(צו זיין דרייסיגסטן יאָרצייט)

פון דר. מ. סודאַרסקי

אָט דאָ ניט לאַנג איז די פון אַלעמען געאַכטעטע געוועזענע פּרעזידענטין עלעאַנאָרע רוזוועלט אַרויסגעטראָטען אין דער עפענטלעכקייט מיט אַ פּאָרלייג צו שאַפען און אויפצופירען אין לעבען איין אינטערנאַציאָנאַלע שפּראַך, וואָס דאַרף און זאָל, לויט איר מיינונג, העלפען באַפעסטיגען אַ דויערהאַפטיגען שלום צווישען די פעלקער.

געוויס איז דער געדאַנק אַ ריכטיגער און אַ באַגליקענדיגער, אָבער שוין ניט קיין נייער, און עס איז אָנצונעמען, אַז מרס. רוזוועלט וויסן זיכער, אַז אַזאַ געוואונשענע שפּראַך איז שוין פאַראַן און איז געשאַפען געוואָרען ניט דורך קיין אַנדערען, ווי דורך דעם ביאַליסטאָקער אידען דר. לאָזאַרוס (לודוויג) זאַמענהאָף מיט בערך זעכציג יאָר צוריק (אין 1887).

זיין קינסטלעך געשאַפענע שפּראַך „עספּעראַנטאָ" (אָנגערופען לויט זאַמענהאָפּס פסעוודאָנים „דר. עספּעראַנטאָ"), וועלכע איז פאַררעכנט צו זיין די בעסטע ביז איצט הילפס־שפּראַך פאַר אַ צווישען־פעלקערלעכען געברויך, האָט זיך בערך שנעל אָנגענומען און גאָר גיך האָבען זיך אין אַלע טיילען פון דער וועלט געזומען בילדען גרופענווייז עספּעראַנטיסטען, וועמענס אויפריכטיגע כוונה איז געווען אייניצופירען אומעטום אין שפּראַך פאַר אַלעמען. זיי האָבען אויך תמימות׳דיג און באמונה שלימה געגלויבט, אַז די דאָזיגע שפּראַך וועט פאַרבינדען אַלע מענשען פון אַלע פעלקער און זיי וועלען זיך מער ניט דאַרפען אָנקוקען ווי ברוגזע הענער, וען זיי וועלען זיך באַגעגענען. און גלייך ווי מרס. רוזוועלט, האָבען זיי געהאַט דעם טיפען גלויבען, אַז דורכדעם וועט אפשר געמאַכט ווערען נאָך אַ שריט פאָראויס צום אַזוי געגאָרטען פעלקער־שלום, וואָס איז אַ געבאָט פון דער שעה.

מעגלעך, אַז די גאַנצע צרה פון אונזער פּין און לייד ליגט טאַקע אפשר אין דעם, וואָס די פעלקער זיינען צעריסען צווישען זיך דורך פאַרשידענע שפּראַכען, וואָס איין פאָלק פאַרשטייט ניט דעם אַנדערען. אָבער וען זיי וועלען אַ רעד טאָן אויף איין לשון, פּה אל פּה, אָן דער הילף פון די דיפּלאָמאַטען — „די וועלט־פאַרזאָרגער", וועלכע רעדען אין גוטען מוט אויף פאַרשידענע שפּראַכען און אָפט נאָך דורך דאָלמעטשער, אַלאַ בעווין־ווישינ־

זיך דערוואוסט, אַז מיין לאַנדסמאַן און חבר קאַפּלאַן קאַפּלאַנסקי געפינט זיך אין האַג (איצט אין ארץ ישראל). קאַפּלאַנסקי האָט מיר זייער וואַרים אויפגענומען, פאַרבראַכט אַ אָוונט אין זיין הויז, ביי גוטע־עסן זיך מיר צוגעזאָגט צו באַזאָרגען פאַר מיר צדה לדרך, גייסטיגע שפּייז.

אויפן דריטען טאָג פון אונזער רייזע אויפן שיף מען רופט אויס מיין נאָמען און מען דערלאַנגט מיר אַ פּעקעל מיט אַמעריקאַנער אידישע צייטונגען, דער „פאָרווערטס", „וואָרהייט" און דער „טאָג". דער „טאָג" איז געוואָרען מיין צייטונג ביז היינטיגען טאָג. דעם 5טען דעצעמבער 1916 זיינען מיר אָנגעקומען קיין אַמעריקע.

(סוף אין נעקסטען נומער)

סקי, — וועלען זיי געוויס זיך קענען גיכער צוזאַמענרעדען, זיך דערנענטערען, בעסער פאַרשטיין איינער דעם אַנדערען און וועלען זיכער זיך ניט נויטיגען מער אין כל׳ערליי „וועלטסאַלער, יאַלטער און פאָטסדאַמער טראַקטאַטען", כדי צו לעבען בשלום.

איז עס טאַקע כדאי צו וויסען, באַזונדערס אין דער איצטיקער קריטישער צייט, ווי אַזוי איז אַנטשטאַנען אָט די וואונדערבאַרע שפּראַך עספּעראַנטאָ, ווי אַזוי זי האָט זיך אַנטוויקעלט צו אַן אינטערנאַציאָנאַלער הילפס־שפּראַך און וועט איז געווען געשאַפען פון באַשאַפער אידען דר. לאָזאַרוס (לודוויג) זאַמענהאָף מיט בערך זעכציג יאָר צוריק (אין 1887).

זיין קינסטלעך געשאַפענע שפּראַך „עספּעראַנטאָ" (אָנגערופען לויט זאַמענהאָפּס פסעוודאָנים „דר. עספּעראַנטאָ"), וועלכע איז פאַררעכנט צו זיין די בעסטע ביז איצט הילפס־שפּראַך פאַר אַ צווישען־פעלקערלעכען געברויך, האָט זיך בערך שנעל אָנגענומען און גאָר גיך האָבען זיך אין אַלע טיילען פון דער וועלט געזומען בילדען גרופענווייז עספּעראַנטיסטען, וועמענס אויפריכטיגע כוונה איז געווען אייניצופירען אומעטום אין שפּראַך פאַר אַלעמען. זיי האָבען אויך תמימות׳דיג און באמונה שלימה געגלויבט, אַז די דאָזיגע שפּראַך וועט פאַרבינדען אַלע מענשען פון אַלע פעלקער און זיי וועלען זיך מער ניט דאַרפען אָנקוקען ווי ברוגזע הענער, וען זיי וועלען זיך באַגעגענען. און גלייך ווי מרס. רוזוועלט, האָבען זיי געהאַט דעם טיפען גלויבען, אַז דורכדעם וועט אפשר געמאַכט ווערען נאָך אַ שריט פאָראויס צום אַזוי געגאָרטען פעלקער־שלום, וואָס איז אַ געבאָט פון דער שעה.

מעגלעך, אַז די גאַנצע צרה פון אונזער פּין און לייד ליגט טאַקע אפשר אין דעם, וואָס די פעלקער זיינען צעריסען צווישען זיך דורך פאַרשידענע שפּראַכען, וואָס איין פאָלק פאַרשטייט ניט דעם אַנדערען. אָבער וען זיי וועלען אַ רעד טאָן אויף איין לשון, פּה אל פּה, אָן דער הילף פון די דיפּלאָמאַטען — „די וועלט־פאַרזאָרגער", וועלכע רעדען אין גוטען מוט אויף פאַרשידענע שפּראַכען און אָפט נאָך דורך דאָלמעטשער, אַלאַ בעווין־ווישינ־סקי, — וועלען זיי געוויס זיך קענען גיכער צוזאַמענרעדען, זיך דערנענטערען, בעסער פאַרשטיין איינער דעם אַנדערען און וועלען זיכער זיך ניט נויטיגען מער אין כל׳ערליי „וועלטסאַלער, יאַלטער און פאָטסדאַמער טראַקטאַטען", כדי צו לעבען בשלום.

איז עס טאַקע כדאי צו וויסען, באַזונדערס אין דער איצטיקער קריטישער צייט, ווי אַזוי איז אַנטשטאַנען אָט די וואונדערבאַרע שפּראַך עספּעראַנטאָ, ווי אַזוי זי האָט זיך אַנטוויקעלט צו אַן אינטערנאַציאָנאַלער הילפס־שפּראַך און וועט איז געווען געשאַפען פון באַשאַפער אידען דר. לאָזאַרוס (לודוויג) זאַמענהאָף מיט בערך זעכציג יאָר צוריק (אין 1887).

זיין קינסטלעך געשאַפענע שפּראַך „עספּעראַנטאָ" (אָנגערופען לויט זאַמענהאָפּס פסעוודאָנים „דר. עספּעראַנטאָ"), וועלכע איז פאַררעכנט צו זיין די בעסטע ביז איצט הילפס־שפּראַך פאַר אַ צווישען־פעלקערלעכען געברויך, האָט זיך בערך שנעל אָנגענומען און גאָר גיך האָבען זיך אין אַלע טיילען פון דער וועלט געזומען בילדען גרופענווייז עספּעראַנטיסטען, וועמענס אויפריכטיגע כוונה איז געווען אייניצופירען אומעטום אין שפּראַך פאַר אַלעמען. זיי האָבען אויך תמימות׳דיג און באמונה שלימה געגלויבט, אַז די דאָזיגע שפּראַך וועט פאַרבינדען אַלע מענשען פון אַלע פעלקער און זיי וועלען זיך מער ניט דאַרפען אָנקוקען ווי ברוגזע הענער, וען זיי וועלען זיך באַגעגענען. און גלייך ווי מרס. רוזוועלט, האָבען זיי געהאַט דעם טיפען גלויבען, אַז דורכדעם וועט אפשר געמאַכט ווערען נאָך אַ שריט פאָראויס צום אַזוי געגאָרטען פעלקער־שלום, וואָס איז אַ געבאָט פון דער שעה.

מעגלעך, אַז די גאַנצע צרה פון אונזער פּין און לייד ליגט טאַקע אפשר אין דעם, וואָס די פעלקער זיינען צעריסען צווישען זיך דורך פאַרשידענע שפּראַכען, וואָס איין פאָלק פאַרשטייט ניט דעם אַנדערען. אָבער וען זיי וועלען אַ רעד טאָן אויף איין לשון, פּה אל פּה, אָן דער הילף פון די דיפּלאָמאַטען — „די וועלט־פאַרזאָרגער", וועלכע רעדען אין גוטען מוט אויף פאַרשידענע שפּראַכען און אָפט נאָך דורך דאָלמעטשער, אַלאַ בעווין־ווישינ־

זיך דערוואוסט, אַז מיין לאַנדסמאַן און חבר קאַפּלאַן קאַפּלאַנסקי געפינט זיך אין האַג (איצט אין ארץ ישראל). קאַפּלאַנסקי האָט מיר זייער וואַרים אויפגענומען, פאַרבראַכט אַ אָוונט אין זיין הויז, ביי גוטע־עסן זיך מיר צוגעזאָגט צו באַזאָרגען פאַר מיר צדה לדרך, גייסטיגע שפּייז.

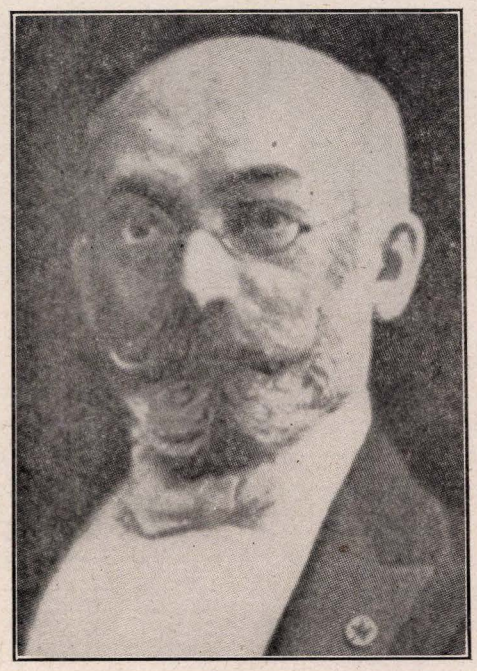
אויפן דריטען טאָג פון אונזער רייזע אויפן שיף מען רופט אויס מיין נאָמען און מען דערלאַנגט מיר אַ פּעקעל מיט אַמעריקאַנער אידישע צייטונגען, דער „פאָרווערטס", „וואָרהייט" און דער „טאָג". דער „טאָג" איז געוואָרען מיין צייטונג ביז היינטיגען טאָג. דעם 5טען דעצעמבער 1916 זיינען מיר אָנגעקומען קיין אַמעריקע.

(סוף אין נעקסטען נומער)

דעם זעלביגען קלאַנג און די ווערטער ווערען אויסגערעדט, ווי זיי ווערען געשריבען.

און אַזוי האָט זאַמענהאָף אַלס 19־יאָריגער גימנאַזיסט אין (1878) זיצענדיג איז צימערל ביי זיין פאָטער דעם דאָקטאָר אויף יאַטקע גאַס אין ביאַליסטאָק, שוין געשאַפען די ערשטע וועלט־שפּראַך, וועלכע ער האָט צוערט אָנגערופען די „אומעטומיקע שפּראַך".

אָט די דאָזיגע שפּראַך, פון וועלכער עס האָבען געווּאוסט נאָר אייניגע זיינע באַקאַנטע אין וואַרשע, וואו ער האָט דאַן געלערנט, איז געווען דער יסוד פון עספּעראַנטאָ, וועלכע איז מיט אייניגע יאָר שפּעטער אַנטשטאַנען אַלס פּועל יוצא פון אומ־דערמידלעכע און אויסשעפּנדיגע שפּראַך־שטודיעס.

דר. לודוויק זאַמענהאָף

זאַמענהאָף האָט נאָכ'ן ענדיגען גימנאַזיע זיך אָפּגעגעבען דעם שטודום פון מעדיצין און אין 1887 איז ער שוין געווען דר. מעדיצין. אין דעם זעלביגען יאָר האָט ער פאַרעפענטלעכט זיין ערשטען לערבוך פון דער קינסטלעך־קאָנסטרואירטער וועלט־שפּראַך אונטער דעם פסעוודאָנים „דר. עספּעראַנטאָ", פון וואָנען עס שטאַמט דער נאָמען „עספּעראַנטאָ" (האָפענונגספּול).

דר. זאַמענהאָף, וואָס האָט אינצווישען געאַרבעט אַלס אויגען־דאָקטאָר אין וואַרשע, האָט זיך ניט צופרידענגעשטעלט מיט זיין ערשטען ערפאָלג. ער האָט ווייטער געאַרבעט אומדערמידלעך איבער דער פאַרפולקומונג פון דער נייער אינטערנאַציאָנאַלער הילפס־שפּראַך „עספּעראַנטאָ", וואָס האָט פון יאָר צו יאָר אַלץ געווּאונען מער אָנהענגער, נאָך אַ הפסקה כמעט פון צען יאָר פאַרשווייגען דעם גאַנצען ענין „עספּעראַנטאָ".

אָבער דער דערפינדער פון דער וועלט־שפּראַך האָט זיך, ווי דער שטייגער איז געווינלעך פון אידען אָנטדעקער, געלעבט נאָר ניט פויגעלדיג. וואָס מער כבוד ער האָט גענאָסען, ווי אַ שפּראַך־דערפינדער, אַלץ ווייניגער פאַציענטען פלעגט מען קענען זען אין זיין שפּרעכצימער, וואָס האָבען געזאָלט קומען צו אים נאָך אַן עצה טובה פאַר זייערע אויגען־ליידען.

עס זיינען געווען צייטען, און גאָר ניט זעלטען, וועלן ער האָט מאָטעריעל זייער שטאַרק געליטען.

ערשט אין 1900טען יאָר האָט זיך אָנגעהויבען צו בעסערען אָביסעל זיין מאָטעריעלער מצב. מיט פינף יאָר שפּעטער האָט ער צום ערשטען מאָל זיך געקענט פאַרגינען אַ לענגערען אורלויב און האָט אָנטייל גענומען אין דעם ערשטען וועלט־קאָנגרעס פון די עספּעראַנטיסטען, וואָס איז פאָרגעקומען אין בעל־גיע, אין יאָר 1905.

זינט דאַן איז יעדען יאָר פאָרגעקומען אַ וועלט־קאָנגרעס, יעדעס מאָל אין אַנדער שטאָט. אין 1910 איז דער קאָנגרעס געווען אין וואַשינגטאָן און אין דעם זעלביגען יאָר האָט דער שטאָט מעריללאַנד אָנגענומען עספּעראַנטאָ, ווי איינעם פון די פונדאַמענטאַלע לימודים אין שטאָט. אויך אין איינצעלנע אַנדערע טיילען פון אַמעריקע האָט מען איינגעפירט עספּעראַנטאָ אַלס לימוד.

אין 1914 האָבען זיך ביי אַ 5,000 דעלעגאַטען זיך צונויפגעקליבען איז פּאַריז אויף אַ קאָנגרעס פון עספּעראַנטיסטען, אין וועלכען עס האָבען אָנטייל געמומען פאַרטרעטער פון אַלע פעלקער פון דער וועלט.

אין 1917 איז דר. זאַמענהאָף געשטאָרבען אין וואַרשע, גראָד אין דעם יאָר, וועו עס האָט זיך אָנגעהויבען אַ נייע ערא אויף דער וועלט און ס'האָט זיך געדאַכט, אַז מיר קומען אַ שריט נענטער צו דר. זאַמענהאָפ'ס אידעאַל — צו אַ ברידערלעכען צואַזמענלעבען פון דער גרויסער פעלקער־משפּחה.

אין זיין געבורטסשטאָט ביאַליסטאָק איז עספּעראַנטאָ געווארען אַלס אַ נויטיגער לימוד אין דער מערהייט פון די שולען. אָבער ניט נאָר אין זיין שטאָט, נאָר אויך אין דער גאַנצער וועלט וועט זיין לעבענס־ווערק ניט פאַרגעסען ווערען. וועגען דעם וועלען שוין זאָרגען די גרופּענווייז צעשפּרייטע איבער גאָר דער וועלט זיינע אָנהענגער און פרייַנט — די עספּעראַנטיסטען.

און מיט אַ ריזיגער שנעלקייט האָבען געמומען וואַקסען איבער גאָר דער וועלט די פאַרזייטע קערענדלעך פון די עספּעראַנטיסטען. אין 1910 האָבען שוין עקזיסטירט און געווירקט ביי 1,700 עספּעראַנטען־גרופּען און געזעלשאַפטען.

פיל ווערק זיינען געדרוקט געווארען אין עספּעראַנטאָ, אייניגע שליסענדיג ווערק פון שעקספּיר, האָמער („איליאַס") און אַנדערע.

אַ ספּעציעל געבילדעטע קאָמיסיע האָט אונטערנומען אַ סיסטעמאַטישע איבערזעצונג פון דער ביבעל און דר. זאַמענהאָף אַליין האָט שוין געהאַט פאַרעפענטלעכט אַן איבערזעצונג פון אייניגע ביכער פון אַלטען טעסטאַמענט.

אַן אַ שיעור זשורנאַלען און צייטשריפטען האָבען זיך פאַרנומען מיט דער פראָפּאַגאַנדע פון עספּעראַנטאָ, אָבער וועו פעלקער זיינען געווען פאַרטאָן אין אויסראָטען און פאַרניכטען אייניג דעם אַנדערען, איז אוממעגלעך און אַפילו לעכערלעך צו רעדען וועגען אייַן געמיינזאַמען לשון, וועגען פאַרשטענדיגונג און צוועקמעסיגקייט.

דעריבער איז מער ווי וועו עס איז נויטיג גראָד איצט אַזאַ מין צווישען־פעלקערלעכע שפּראַך, וואָס זאָל צום בעסטען און צום שטאַרקסטען דינען דער אַזוי נויטיגער און געגאַרטער פעלקער־דערנענטערונג און דעם פעלקער־שלום.

און צום שאַרפסטען פון אַלעמען האָט דערשפּירט און באַגריפען די וויכטיגקייט פון אַזאַ אינסטרומענט דער איד זאַמענהאָף און ער האָט דעם דאָזיגען אינסטרומענט אויסגעשמידט פאַר אַלע מענשען און פאַר אַלע צייטען.

אַ בריוו פון פּעטערסאָן

פון מאיר מוסף

לייענענדיג אַלע מאָנאַט די „ביאַליסטאָקער שטימע", קומט מיר אַרויף אויפן געדאַנק ווי צייטען בייטען זיך. איך געדענק די צייטען וועָן פּריינד סאָהן האָט צו מיר אַמאָל געשריבען: „פּריינד מוסף מיר פּעלט אויס אַ פּעידזש אויסצופילען די „שטימע", שיקט מיר צו עפּעס אַן אינטערעסאַנטען באַריכט פון פּעטערסאָן". און דעם אמת געדענק האָב איך זיך גענפילט זייער געשמייכעלט. אַוועקשיקענדיג אַ באַריכט, האָב איך דערהאַלטען אַן ענטפער: „אייער קאָרעספּאָנדענץ איז זייער אינטערעסאַנט. איך דאַנק אייך זעהר. עס איז געקומען אין דער ריכטיגער צייט". לאָזט מיר אייך זאָגען פריינד סאָהן, איר דאַרפט זיך גאָר ניט שעמען פאַר דער פאַרגאַנגענהייט. איר האָט אַרויפגעאַרבייט די „שטימע" וואָס איז אַ ליטעראַרישער צירונג, אַ וועגווייזער פאַר דער גאַנצער ביאַליסטאָקער לאַנדסמאַנשאַפט, ניט נאָר פון אַמעריקע נאָר אויך פון אַלע טיילען פון ערד־קוגעל, און עס איז ניט איבערטריבען, אַז דער זשורנאַל איז דער הויפּט פּולס וואָס באַוועגט און פאַראיניגט אַלעמענס הערצער. „כל הנחלים הולכים אל הים".

דער ביאַליסטאָקער צענטער און מושב זקנים אין ניו־יאָרק האַלט אויס דריי הונדערט אַלטע, איז דער ים פון רוישיגען לעבען, וואָס פאַרשפרייט אירע פליגלען אומעטום. און די „שטימע" איז דער קוואַל וואו אַלע שעפּען אינפאָרמאַציעס, עצות. הילף און טרייסט. עס איז אמת אַז די אַרבעט איז זייער אַ שווערע, אַ קאָלאָסאַלע אונטערנעמונג, אָבער וועָן ניט די „שטימע" קען ניט זיין קיין דערפאָלג. די „שטימע" איז דער לעבענס פּולס פון דער גאַנצער לאַנדסמאַנשאַפט אומעטום. זאָל די „שטימע" אויפהערען חס ושלום צו דערשיינען, דאַן איז דער גאַנצער אַפּאַראַט צעבראָכען.

איצט, וועגען די שרייבערס. איך וואָלט געוואָלט שרייבען מיט ענטציקונג, באַגייסטערונג וועגען די שרייבערס און די אַרטיקלען, אָבער „הגם שאול בנביאים"? ווי קום איך, אַן איינפאַכער לייענער, צו אַזאַ אַרבייט? אָבער אויף איין אַרטיקעל, געשריבען פון אונזער לאַנדסמאַן מר. ש. ל. ראַבינאָוויטש, פון ענגלאַנד, וואָלט איך געוואָלט זאָגען עטלעכע ווערטער, אַז זיינע אַרטיקלען זיינען אינטערעסאַנט דאַרף מען ניט מיין צושטימונג. אַלע זיינען באַגייסטערט פאַר זיין שרייבען. דער פאַקט איז וואָס זיינער אַן אַרטיקעל פאַרנעמט אימער אַרום אַ זעקס זייטען, דאָך ווערט איר ניט אומגעדולדיג צו לייענען, דאָס איז אַ באַוויזט אַז עס איז געשמאַק און אינטערעסאַנט, וויל זיין שרייבען פאַרמאָגט אַ ספּעציעלען חן, אַ פיינעם הומאָר וואָס דערקווויקט די נשמה. אָבער אין איין פאַראַגראַף זיינעם, בין איך זייער ניט איינפאַרשטאַנען, וועָן ער רעכענט אויס וואָס ביאַליסטאָק האָט גע׳ירשנ׳ט פון די קליינע שטעטלעך, דערמאָנט ער דאָרט, אַז פון וואשליקאוע (מיין געבורט שטעטל) האָט ביאַליסטאָק גע׳ירשנ׳ט גלייכגילטיגקייט (נייטראַליטעט) ציגענע באַבקעס האָט מען זיי גערופען, — זאָגט ער — ערשטענס האָט מען זיי גערופען ניט ציגענע באַבקעס, נאָר וואשליקאוער קאזעס (עפּעס שענער) צווייטענס וועגען נייטראַליטעט, איז אויך ניט ריכטיג. אַלע גענדענקען אַז חול המועד פּסח און סוכות פלעגען פאַרקומען שלאַכטען צווישען ביאַליסטאָקער און וואַשליקאוער בחורים צווישען ביידע שטעט. אין מיינע זכרונות געדענק איך, וויאיך האָב אַמאָל געקראָגען אַ פּאַטש אין באַק אויף גומיענער גאַס פון אַ בחור וואָס האָט מיר דערקאַנט פון די וואשליקאוער שלעגערס...(?) עס איז די זעלבע נייטראַליטעט וואָס אייער ענגלאַנד האָט אין ארץ־ישראל.

מר. מאַקס פוקס און מר. וויליאַם ווייזער

צום שלוס וויל איך זאָגען, איך וואָלט נאָך געוואָלט זיין אַ צווייטער „הערשעל זלאַטעס" פאַר פּעטערסאָן — אָבער ערשטענס איז דער בריוו שוין אַ צו־לאַנגען, צווייטעס האָב איך מורא טאָמער וועלען מיינע פּעטערסאָנער לאַנדלייט ניט קענען פאַרדייען קיין „זאַלץ און פּעפּער", דעריבער וועל איך שליסען מיט אַ קורצען באַריכט.

זונטאָג, דעם 12־טען מאַרטש, האָבען מיר געהאַט אונזער 22־טען יעהרליכען באל אין טעמפּעל עמנואל. געווען אַ פיינער עולם, מען האָט גוט פאַרברענט און דער עיקר געמאַכט אַ פיינע פּאָר דאָלער. דערווייל האָבען מיר שוין געשטיצט די „הגנה" מיט טויזענד דאָלער, „רויטען מגן דוד" — 500 דאָלאַר, יונייטעד דזשואיש אַפּיל מיט 500 דאָלאַר, מעות חיטים פאַר אייראָפּע, 300 דאָלאַר. מיר האָבען אויך דעם יאָהר אַדאָפּטירט צוויי יתומים. איצט שיקען מיר אַוועק אַ נייַ־מאַשין פאַר דער מוטער זאָל קענען העלפען אירע יתומים. פאַרשטייט זיך אַז מיר גיבען אויך ווי אַלע ערב פּסח אַ באַדייטענדע סומע מעות חיטים פאַר דעם ביאַליסטאָקער מושב זקנים אין ניו־יאָרק. רייַדענדיג וועגען אונזער דערפאָלגרייכען באָל מוז איך באַזונדער דערמאָנען אונזערע ליבע לאַנדסלייט, מר. מאַקס פוקס, דעם „עד" מענעדזשער פון דעם זשורנאַל וואָס מיר האָבען אַרויסגעגעבען און מר. וויליאַם ווייזער, דעם טשערמאַן פון דעם באָל. דאָס זיינען ווירקלעך אַ פאַר טייערע, האַרציגע אידען וואָס טוען אויף זייער פיל. זאָלען זיי זיין מיט אונז פאַר אַ סך יאָרען. איך מוז אויך זאָגען אַז מר. ווייזער און מר. פוקס זיינען היינט ביי אונז פון די הויפּט־טוער אין דער לאַנדסמאַנשאַפט און זיי זיינען אַ ברכה אין אונזער אַרבעט.

פאַראַנען נאָך אַ סך טייערע מענשען ביי אונז אין דער רעליף סאָסייעטי, וואָס מען דאַרף וועגען זיי שרייבען, באַזונדערס וועגען אונזערע האַרציגע פרויען. נאָר איך וועל עס שוין איבערלאָזען פאַר אַ צווייטען מאָל.

איך ווינש אייך אַלעמען אַ פריילעכען פּסח.

אויפן אינזעל דזשאמייקא וואו דער פעפער וואקסט

(פון מיין רייזע טאָג־בוך)

פון דר. ח. שאָשקעס

אַן אומגעריכטע און אָנגענעמע באַגעגעניש האָב איך געהאַט אויפן לופט־פּאָרט פון אינזעל דזשאַמייקא, אין די ברי־טישע אינדיעס. מיין ערשטער איז געקומען צו פליען פון בראנקילא, קאָלומביע. און וועז איך האָב אויסגעשטיגען, איז אויפן זעלבען פעלד אַרויס פון אַ מיליטעריש־ען ערשטער פליגער דער טשאַפּלעין פון אַמעריקאַנער פלאָט, קאַמענדער יהושע גאָלד־בערג.

עס איז געווען אַ גענוס צו האָבען מיט זיך אויף אַ וויי־טען אינזעל אַזא נאַענטען און ליבען פריינט, מיט וועלכען עס בין־דען מיך אַזוי פיל געמיינזאַמע זכרונות פון אירופּע און פון אַמעריקע.

קאַמאַנדער גאָלדבערג איז דאָ געווען אָפּריכטען תפילות פאַר די אידישע מאַטראָסען פון די קריגס־שיפען, וועלכע האָבען זייערע באַזעס אין די קאַריבעען און נויטיגען זיך סאַי אין אַ רעליגיעזען, סאַי אין אַ מאַראַלישען קאָנטאַקט מיטן הויפּט־רב פון דער נייוויי. פליט ער פון איין באַזע צו דער צווייטער, קומט ער איצטער דאָ פון פאַנאַמא.

און ס׳איז באמת אַ פאַרגעניגען נאָכן לאַנגען פלי צו ווערען באַגעגענט מיט אַ שמייכעל פון עקזאָטיש־אויסגעפוצטע נע־גערשע מיידלעך, וועלכע טראָגען אייך אַנטקעגען אויף קריס־טאָלענע טאַצען דעם באַרימטען דזשאַמעיקער ראָם וועלכער קיצעלט די נאָזלעכער שוין פון דער וווייטענס.

„גיין! איר דאַרפט גאָרניט צאָלען פאַרן געטראַנק. דאָס איז אַ מתנה פון די פאַראיניגטע ראָם־פאַברי־קאַנטען אויפ׳ן אינזעל. איר קענט טרינקען וויפיל אייער האַרץ גלוסט...

מיר פאַרנעמען אַ זייטיגען טישעל און זופּענדיג לאַנג־זאַם דעם געפרוירענעם ראָם, פאַרטיפען מיר זיך אין אַ אינ־טימען שמועס, וועלכער איז אַזוי נאַטירלעך צווישען פריינט, וועלכע האָבען זיך שוין אייניגע יאָרען ניט געזען. פון אָנפאַנג רעדען מיר געווינלעך ענגליש, אָבער אַז די זכרונות טראָגען אונז אַריבער צו אונזער געמיינזאַמער רייזע אין פוילען, וואָס איז פאַרגעקומען אין 1919, אייניגע חדשים פאַרן קריג, שטע־קען מיר שוין טיף אין אונזער ליטווישען אידיש.

וואָס פאַר אַ מהלך עס טיילט אונז אָפּ איצט פון יענע טעג, וועז מיר האָבען אין אַן אויטאָמאָביל געריזט פון וואַרשע דורך ביאַליסטאָק, זאַבלדאָוע און ביעלסק צו דעם פאַרברע־נטען שטעטעל אַרלע. און נאָכהער דורכן טיף־באַצווייגטען, גע־דיכטען ביעלאָוועזשער וואַלד קיין גראָדנע און פון דאָרטען קיין שטעטעלע יעזשיאָרי, וואו אויפן טויטען בעט איז געלע־גען קאָמאַנדער גאָלדבערג׳ס פאָטער, דער פּאָפולערער וואַלד־סוחר און גרויסער נדבן ר׳ ברוך גאָלדבערג (באָברויסק־ווילנע).

דאָס איז טאַקע געווען דאָס לעצטע מאָל, וועז ראָבּיי גאָלד־בערג האָט געזען זיין געליבטען פאָטער צוליב וועמען ער איז ספּעציעל אַראָפּגעקומען פון אַמעריקע. און ווייל איך האָב דע־מאָלט געשעפטלעך געדאַרפט באַרייזען יענעם געגענד, זיינען מיר שוין ביידע שותפים געוואָרען צו דער רייזע, וועלכע אויך איך האָב צום לעצטען מאָל דאַן געזען.

קאָן מען דען אַזעלכע טעג פאַרגעסען? וויקעלט זיך אונ־זער שמועס נאָך דאַן, וועז דער דזשאַמאיקער אויטאָמאָביל פירט אונז איבער גלאַנציגען אַספאַלט אין דער ריכטונג צו דער הויפּט־שטאָט קינגסטאָן. פאַרען מיר דורך בליענדיג פעלדער מיט גרינע צוקער־שטעקעלעך באַזעצט דורך די פאַל־מען־בוימער מיט קאָקאָ־ניס באַשאָטען, דורך די קאָקאָאַ געוויק־סען און פלאַנטאַציעס פון רויטען פעפער. אַמאָל פלעגט מיין באָבע זאָגען, אַז איך וועל נאָך חלילה אַנטלויפען דאָרט, „וואו דער פעפער וואַקסט". דאָס איז געווען אין דער אַלטער היים די העכסטע השגה וועגען אַ וויי־טער רייזע. בין איך טאַקע דאָ איצטער. אָבער ווי שארף עס בענקט זיך נאָכן ליטווישען פּעיזאַזש פון מיין קינדהייט, אַזוי אַנדערש ווי דאָ אין די טראָפּיקס: נאָך די געלע זאַנגען איבערגעפלאָכטען מיט בלויע פעלד־בלומען; נאָך די וועלדער מיט שוואַרצע און רויטע יאַגאָדעס, נאָך די בערעזע־בוימער מיט דער גרויס־אומעטיגער קאָרע. און איבערהויפט טאַקע נאָך די מענשען דאָרטען אין די אַרימע הייזלעך, נאָך די אידען דאָרטען, צו וועלכע מיר וועלען שוין מער אין די שטעטלעך ניט קומען...

מישט זיך צונויף אין אונזער געשפּרעך דאָס נייע מיטן אַלטען, באַקומט זיך בולט און טראָגיש דאָס בילד פון דער אידישער אַנדערשקייט, פון אידישען ביטערען מזל.

זיינען מיר דאָך איצט אין דזשאַמאיקא, וואו קריסטאָפער קאָלומבוס האָט געמאַכט פאַרן ערשטען גובערנאַטאָר זיין זון, דיעגאָ. דער אינזעל איז געוואָרען אַ פריוואָט אייגענטום פון קאָלומבוס׳עס פאַמיליע און זיי האָבען די אינקוויזיציע דאָרטען ניט אַריינגעלאָזט. זאָל דאָס זיין אַן איבעריגער באַווייז, אַז דער גרויסער אַנטדעקער האָט געשטאַמט פון אונזער פאָלק?

און יאָרען שפּעטער, אין זיבעצענטען יאָרהונדערט, האָבען זיך טויזענטער אידען, וועלכע זיינען געלאָפען פון דער

אינקווויזיציע אין בראַזיל קיין אַמסטערדאַם, אָפּגעשטעלט אויף מאָנאַטן און יאָרן, פיל פון זיי אויך אויף שטענדיג, אין דאָזיגן געבענשטן לאַנד, אין שאָטן פון די זינגענדיגע וואַסערפאַלן און מיט בלויען ראָג באַדעקטע בערג.

צו יענער צייט זיינען אויך אייניגע הונדערט אידען פון סורינאַם (פון זעלבען פלאַץ, וואו „פריילאַנד" פלאָנט איצט אַ אידישען אויטאָנאָמישען געביט) איבערגעוואַנדערט אין דער רייכער ענגלישער קרוין־קאָלאָניע.

איצט וואוינען דאָ מער ווי אַ מיליאָן שוואַרצע און אין גאַנצען אַ פּאָר צענדליג טויזענט ווייסע, צו וועלכע מען דאַרף צורעכענען די צוויי טויזענט אידען. עס זיינען אמת דאָ פאַראַן אַביסעל שוואַרצע אידען, גרויסע אָרימעלייט, וואָס וואוינען טאַקע מייסטענס דאָרטען, וואו דער פעפער וואַקסט. דאָס זיינען אָבער אייניקלעך פון אַמאָליגע ראַסען־נעגרען, וועלכע האָבען געדינט ביי אידען און דאַן אָנגענומען אַ טייל דינים און מנהגים פון אונזער אמונה.

עס זיינען נאָך געבליבען אַביסעל פון אַמאָליגען אָריס־טאָקראַטיש־ספּרד׳ישען יחוס, כאָטש די מייסטע פון זיי זיינען אין די לעצטע יאָרהונדערטער זיך צעפּאָרען אין ענגלאַנד און אַמעריקע, וואו זיי בילדען דעם שמן־זית פון די דאָרטיגע שפּאַניש־פּאָרטוגעזישע קהילות.

דאָס אַלץ דערוויסען מיר זיך שוין שפּעטער ביים אָפּקילען זיך פון דער היץ אין גאַסטפריינטלעכען גאָרטען פון גביר, דאָן הענריקען.

אָבער וועג מיר שפּאַצירען פּאָרנאַכט מיט ראַבי גאָלדבערג, צווישען די ווילד־צעוואַקסענע קאַקטוסען און צעשפּיל־טע וואַסער־קוואַלען, קומען מיר ווידער צוריק צו יענער רייזע אונזערער איבער אַ שטיק פוילען.

צי געדענקט איהר ? שבת אין דער פרי זיינען מיר געווען אויף קידוש ביים ביאַליסטאָקער רב און גענעראַל, ד״ר ראָזענטאַן. אָרום אונז די גרופּע שענסטע בעלי־בתים, וועלכע צוזאַמען מיטן רב האָט מען מיט אַ צייט שפּעטער געמויט צו בילדען דעם „יודענראַט".

מען האָט צוגעביסען מיט בוימעל־חלה און הערינג און דערבייַ זיינען געפלויגען תורה־וועגען מיט יענעם באַשייַדענען־שעמעוודיגען חן, וואָס כאַראַקטעריזירט אַזוי דעם אמת׳ן תלמיד־חכם.

איך האָב זיך דאַן געפילט פּאָר׳יתום׳ט, וואָס מיין טאַטע, זצ״ל, איז שוין נישטאָ צווישען אָט דער געקליבענער גרופּע. פּריילינגס גראָז איז נאָך דאַן געוואַקסען אויף זיין פרישען קבר. איך האָב אין די שפּעטערדיגע יאָרען דעם אויבערשטען געדאַנקט, וואָס ער, דער באַרופענער פירער פון ביאַליסטאָקער קהילה האָט ניט דערלעבט צו דעם שרעקלעכען וועג, וועלכער האָט געפּירט דורך מאַראַלישער אינקווויזיציע פון „יודענראַט" צו די גאַז־אויוועגס פון טרעבלינקע. האָב איך דאָך נאָך די זכיה געהאַט קדיש צו זאָגען און קריעה רייסען בעת זיין לויה. אידישע „גליקען", משטיינס געזאָגט...

עס איז אויך געקומען צום „קידוש" דער בכבוד׳יגער דאָקטאָר רייגראָדזסקי, שוין דאַן אַ „זיבעציגער". דער דאָזיגער אַלטער דאָקטאָר איז געווארען אַ היסטאָרישע פיגור אין ביאַליסטאָק. מען קאָן אים ניט פאַרגעסען פאַר זיין העלדישקייט, וואָס שוין אין ערשטען טאָג פון מורא׳דיגען פּאָגראָם אין 1906 האָט ער זיך איבערגעטאָן אין זיין מיליטערישען מונדיר (ער איז געווען אַ „וואָיענער" אַרצט אין דעם יאָפּאַנישען קריג) און אַוועקגעפּאָרען אין דעם שטעטעל סאָקאָלקע, פון וואַנען ער האָט געשיקט זיין באַרימטע טעלעגראַמע צו דער דומאַ (פּאַרלאַמענט) אין פּעטערבורג, אַז מען זאָל גלייך שיקען אַ קאָמיסיע ראַטעווען אַ שטאָט מיט אידען פון אויסגעמאַרדעט צו ווערען. און די פראָגרעסיווע רוסישע „דומאַ" האָט ניט געהאַנדעלט אין זעלבען וועג, ווי איצט דער ענגלישער פּאַר־לאַמענט... עס זיינען זאָפּאָרט אַרויסגעשיקט געוואָרען קיין ביאַליסטאָק דריי דעפּוטאַטען (טשעפּקין, אראקאנצעוו און יאַ־קאָבסאָן), וועלכע האָבען דעם פּאָגראָם אָפּגעשטעלט.

דר. רייגראָדזסקי כאָפּט זיך אַרום מיטן גאָסט גאָלדבערג, זיינען ביידע באָבּרויסקער, תושבים פון אַ אידישער שטאָט פון תורה און גדולה (זיינען נאָך פאַראַן אידען אין באָבּרויסק, אָדער יענע קהילה איז אַוועק מיטן רויך פון בייזען חלום?...).

און מיר הערען די דערציילונגען פון אַמאָליגע צייטען, וועג רייגראָדזסקי׳ס שוועסטער האָט נאָך געלעבט, דער לעגענ־דאַרער גענעראַל דר. פייערטאָג, דער איינציגער אידישער גענעראַל אין ניקאָלאַי דעם צווייטענס צייטען.

ער פלעגט אין ציווילען לעבען נעמען גרויסע האַנאַרע־רען ביי די רייכע פּאַציענטען און נאָך דעם זעלבען טאָג זיי צעגעבען אין די אָרימע אידישע הייזער. נישט נאָר רפואות פלעגט ער אַליין זיי שענקען, נאָר אויך אַ קישען מיטבּרענגען אין די פּאַר׳חושכ׳טע הייזער.

וועג ער איז געשטאָרבען, האָבען אָפּיצירען געטראָגען אייניגע קישעלעך מיט מעדאַלען פּאַרן אָרון און אַ גאַנצע שטאָט אידען זיינען נאָכגעגאַנגען נאָך אים.

ראַבאַי גאָלדבערג דערציילט אויך וועגען די אָוועגטען אין הויז פון זיין פאָטער, ר׳ ברוך, אין די שטורמישע צייטען פון פאַר דער רעוואָלוציע.

וואָר איז דאָס דער קלייניטשקער, דאָרער בחור׳ל אין שוואַרצען העמדעל, וואָס האָט זיך אַריינגעשאַרט שטילערהייט צו די גאָלדבערגס און באַקומען אַ רעוואָלווער? דאָס איז דאָך בערל קאַצענעלסאָן, דער שפּעטערדיגער פירער פון די ארץ ישראל אַרבעטער.

נאָך אים שלייכט זיך אַריין אַ „יאָט" מיט אַ פּאָטישער טשופּרינע האָר. אויך ער וויל אַ שוואַרצען „שפּייער" אין דער פּאָרם פון אַ דלה. מען קווינקעלט זיך צי קען מען אים אָנ־טרויען: ער איז דאָך אַ פּאָעט, אַ בעל־חלומות, צי וועט ער קאָנען שיסען אויף אַ גוי?

און דאָס איז דער העברעאישער פּאָעט דוד שמעונאָוויטש, וועלכער איז טאַקע געווען מער אָנגעלאָדען מיט דיכטונג, ווי מיט פּולווער.

באָבּרויסקער יוגענד האָט זיך אויף אַזאַ אופן געגרייט גרינדען אַ „זעלבסטשוץ" צוליב די פּאָגראָם־קלאָנגען.

און דער פרומער ר׳ ברוך גאָלדבערג, אָט דער זעלביגער, וואָס פלעגט אויפשטיין צוויי אַזייגער פאַרטאָג און געזעצט זיך לערנען מיט׳ן זיסען, אייביגען ניגון, ער אַליין האָט גע־בראָכט די רעוואָלווערען פון בערלין. וועלכער רוסישער זשאַנ־דאַרם וואָלט דאָס געוואָגט זוכען אין די קעשענעס פון דעם רייכען וואָלד־סוחר, וועג ער איז געקומען צום גרענעץ?

אין יענער צייט פון פריהייטס־פרילינג האָבען זיך גע־אַמפּערט מיט דער צ. ס. יוגענד זלמן רייזין און קאַלמאַנאָוויטש.

עס פלעגט פאַרלייענען זיינע הומאָריסטישע דערצעהלונ־

גען און לירישע לידער אַן אויפגייענדיגער שטערען יוסף טונקעל (דער טונקעלער).

אָה, דאָן האָט דער אידישער עולם דרך ארץ געהאַט פאַר אַ ליטעראַט און, איך גלויב, אַז מיין פריינט, דער טונקעלער, אין ניו יאָרק, וואָלט זיך געוואונשען צו האָבען דאָ כאָטש אַ העלפט פון דעם כבוד איצט, וועו ער איז שוין אַ מחבר פון אַ היפש ביבליאָטעקעל פיינע ביכער...

וואו נעמט מען, ווי לעבט מען אויף אַמאָליגע אידען אין באָברויסק?

***

אויף מאָרגען נאָכן „קידוש ביים ביאַליסטאָקער רב פאַרען מיר קיין אַרלע, אַ שטעטעל צווישען ביעלסק און גראָדנע, וועלכע איז כמעט אין גאַנצען דאָן אָפגעברענט געוואָרען.

איך האָב געפירט מיט זיך אַ געוויסע סומע געלט פאַר די נשרפים; מיר האָבען אויך געוואָלט, אַז ראַבאַי גאָלדבערג זאָל אין אַמעריקע פּועל'ן נאָך מער הילף ביי זייערע לאַנדסלייט דאָרט.

מיר פאַרהאַלטען זיך אויפ'ן וועג נעבען דער אַלטיטשקער, הילצערנער שול אין זאַבלודאָוו, געבויט אין סטיל פון אַ כינעזישער פאַגאָדע (טעמפּעל); פון די שוואַרצע שינדעל־דעכער קוקט אַראָפּ אויף אונז מיט זעלטענעם חן דער דאָזיגער וואונדער פון סינאַגאָגען־אַרכיטעקטור.

די שוועכע מעשענע הענג־לייכטער אינעווייניג און די געפּאַרבטע כרובים אויף די וועגט דערציילען אונז געשיכטעלעך, מעשיות פון אַמאָל.

דורכגעפאָרען די שטאָט ביעלסק, וואו אין דער פאַלקס־שולע נעמט אונז אויף מיט כיבוד אַ קאָמיטעט פון די קולטור־טורע. אויך זיי ווילען מיר זאָלען אַרייננזאָגען אַ גוט וואָרט אין ווייטען ניו יאָרק, מען זאָל שיקען אַ סובוועניץ סיי פאַר דער צישי"א, סיי פאַר דער „תרבות" שולע.

זיי מיינען, אַז זיי האָבען אַ גוטע פּראָטעקציע: די פאָרזיצערין פון שול־קאָמיטעט איז דאָך מיין אייגענע שוועסטער — די שטאָט־דאָקטערין רחל יאָסעס. און זי, — מיין ליבלינג, — רעדט מיט איר כאַראַקטעריסטישען טעמפּעראַמענט וועגען די נויטען פון ביעלסק, וועגען דעם, אַז נאָר אַמעריקע קען באמת העלפען. דאָס איז געווען דאָס לעצטע מאָל, וואָס איך האָב זי געזעהן. אָ, ווי שיין האָט זי דאָן דעקלאַמירט ביאַליק'ס „אל הצפור"". איר אייניגער זונעלע... אַלע, אַלע זיינען מער ניטאָ!

אַנגעקומען אין אָפּגעברענטען שטעטעל אַרלע. דער אפּטייקער וויינשטיין, — דער שרייבער און מושלם, פירט אונז וועיזען די חורבות. נאָך אונז גייען נאָך הונדערטער אידען, עפעס אַ קלייניגקייט, — עס שמעקט מיט אַמעריקאַנער דאָלאַרן.

מיר פאָרען קיין גראָדנע דורכן סודות'פולען, ביעלאָוויזשער וואָלד. עס איז געווען דאָן, וען דער חזיר געהרינג פלעגט דאָ קומען אויף יאָגד צוזאַמען מיט די פּוילישע מלוכה־לייט. אַלע פאַליטישע חזיר'ייען האָבען זיך אָפּגעשפּילט אין קליינעם פאַלאַצעל, וועלכען עס האָט נאָך דאָ אויפגעבויט דער מגושמ'דיגער צאָר אַלעקסאַנדער דער דריטער. איצט האָט ער דאָ אי־בערגעלאָזט פאַסענדע יורשים. ביי אַ כוסה פון בראָנפען דער־ציילט אונז שפּעטער איינער פון די יאָגד־באַאַמטע דאָס די גרויסע טראָפּייען, מיט וועלכע עס פלעגען זיך שפּעטער באַרימען געהרינג און בעק — אָט די אַלע געשאָסענע דורך זיי ווילדע חזירים, הירשען און אַפילו די צוויי וועלף, וועמענס פאַטאָגראַפיעס מען האָט געוויזען אין אַלע צייטונגען, — זיינען פּשוט אַריינגעיאָגט געוואָרען אין אַ קינסטלעכער פאַסטקע דורך די פויערים פון אַרומיגע דערפער... אויך דאָס איז געווען אַ פאַשיסטישער בלאָף...

ענדלעך קומען מיר אין שטעטעלע יעזשאָרי — ביי גראָדנע.

זילבערנע אָזערעס אַרום, וועלכע ווימלען מיט פיש. אויף די שבת'דיגע טישען פון גראָדנע, ווילנע, וואָרשע קומען די יעזשאָרער פיש אַרויף מיט אַ באַזונדער חן און געשמאַק.

סאָסנע וועלדער וועכען דאָ אויסגעהאַקט און וואָלד־סוחרים פאָרען זיך אַרום דער סטאַנציע, וואו מען לאָדעווועט דאָס געהילץ. צוויי הונדערט אידישע משפּחות ציען זייער חיונה פון וואָלד און פון וואַסער. די יוגענט אָבער זינגט בענקענדיג ארץ־ישראל־לידער און איז פאַרקוקט אויף מזרח.

ניט ווייט פון שטעטעל און זיין פריצישען הויף, צווישען געדיכטע בוימער ליגט איצט געפערלעך קראַנק דער אַלטער ר' ברוך גאָלדבערג. זיין פרוי, די קלאַסישע אידישע מאַמע, וועלכע איז ביי זיין קראַנקען בעט: די קינדער אָבער, אַלע צעשפּרייט איבער דער ווייטער וועלט.

דער אַלטער ר' ברוך, וואָס האָט שטענדיג געפּריידיגט, אַז טובה תורה מכל סחורה, האָט נאָך דאָס ביסעל נחת פון זיין זון, דעם ראַבינער אין אַמעריקע: „פאָרט שטייסטו אין דינסט פון אידישען פאָלק".

אויף די שפּיץ פינגער גייען מיר אַריין צום שווער קראַנקען, וועלכער גלעט צאָרט פאָטערלעך זיין זון, דעם גאַסט פון אַמעריקע.

— דו גערעדט זאָגט ער — אונזער „בלינדען מגיד" אין באָברויסק וואָס האָט זיך פרייוויליג פאַרבונדען די אויגען מיט אַ טיכעל אויף יאָרען לאַנג, כדי ניט אָנזען די וועלט פון טומאה... איצט האָב איך דערגרייכט די דאָזיגע מדרגה, מער ניט דאָס טיכעל האָט געבונדען אַרום מיינע אויגען דער בורא עולם אַליין... די טומאה און די פינסטערקייט וועלען אַלץ שטאַרקער. עס גלוסט זיך גאָרניט עפענען די אויגען אויף אַזאַ וועלט...

און אַזוי איז אין שטילען פאַרנאַכט אין צניעות'דיגען שטעטעלע יעזשאָרי פאָרגעקומען דאָס געזעגענען זיך אויף שטענדיג מיט אַ ליכטיגען אידען פון יענעם דור, פון יענער צייט, וואָס איז שוין פאַרביי...

***

די זון פאַרגייט הינטער די בלויע בערג פון דזשאַמאיקא. מיר שפּרייזען שווייגענדיג אַנטקעגען דער אָנקומענדיגער נאַכט צווישען געדיכטע פאַלמען בוימער, באַהאָנגענע מיט גיגאַנטישע קאַקאַ־ניס. מאָדנע פויגעל אין פאַנטאַסטישע קאָליערן שניידען דורך די לופט סוויסטשענדיג.

שוואַרצע דזשענטעלמענער, — אייניקלעך פון אַמאָליגע שקלאַפען — איילען זיך צו אַ פאַרווייללונג אין נייאינקע רעגירונגס־אויטאָמאָבילען. אַלץ אַזוי אָנדערש, אַלץ אַזוי פרעמד.

און נאָר די בענקשאַפט, ווי אַ טרויער גלאָק, באַגלייט אונז אויף דער לויה פון די זכרונות.

א פארשטערטע סדר־נאַכט

(דערציילונג)

פון נ. שער

אַ פאַר טעג פאַר פסח האָט פעני ראָזין געקראָגען אַ בריוו פון איר מאַן, הערי ראָזין, אַ טרעווולינג סיילסמאַן פאַר אַ דרעס־פירמע, אַז ער וועט קומען אַהיים אויף פסח און צוליב די ביידע געשעפענישען, אי צוליב דעם יום־טוב פסח און אי צוליב דעם וואָס זי וועט האָבען אַזאַ טייערען גאַסט, האָט פעני באַשלאָסען אַרײַנצונעמען אַ שוואַרצע פרוי אויף אויפצורעמען די הויז.

כאָטש די הויז האָט אויסגעקוקט ריין און ציכטיק, ווייל זי ראָזינס האָבען ניט קיין קינדער און עס איז ניטאָ ווער עס זאָל אָנווארפען און אָנשמוצען, האָט אָבער פעני געוואָלט איבער־ראַשען איר מאַן מיט צוויי זאַכען, אי מיט אַן עקסטרע נעטע און זויבערע הייס און אי מיט אַ גוטען פסח־דיגען סאָפער, מיט אַלע גוטע און געשמאַקע פסח־דיגע מאכלים, און זי האָט אָפ־געפופען דער שוואַרצער פרוי עליזאַבעט, וואָס אַרבעט שוין פאַר איר פאַר אַ צייט, אַז זי זאָל מאָרגען קומען צו איר אַרבעטען ווי עם טאָג.

פעני האָט זיך אַליין אויך ניט פאַרגעסען. לכבוד דעם יום־טוב פסח און לכבוד דעם גאַסט האָט זי ניט נאָר געוואָלט אַרפוצען דאָס הויז, נאָר זיך אַליין אויך, און זי האָט דעם גאַנצען ערב פסח־דיגען אוועגט טיכטיג געאַרבעט אויף אירע האָר. זי האָט די האָר פריער געוואַשען מיט פאַרשידענע שמע־קעדיגע זייפען, זי האָט זיי געקאַמט און געבערשטעלט מיט עקסטרע האָר־בערשטלעך און קאַמען. זי האָט נאָכדעם די האָר געפלאָכטען אין פאַרשידענאַרטיגע פלעכטלעך און גלעקלעך און זיי באַשטעקט מיט צענדליגע עקסטרע שפילקעס, האָר־נאָדלען און קעמעלעך, און אַזוי, מיט די אַלע שפילקעס, האָר־נאָדלען און קעמעלעך זיך געלייגט שלאָפען.

אויף מאָרגען, ערב־פסח, גאַנץ פרי, איז עליזאַבעט געקו־מען אַרבעטען און אויפראָמען דאָס הויז.

פעני האָט נאָך אַלץ מיט די האָר פאַרפלאָכטען און צונויפ־געדריידעלט אין פלעכטלעך און גלעקלעך, מיט די האָר־נאָדלען, שפילקעס און קעמעלעך אין די האָר, און מיט דעם שלאָף־ראָק אויף זיך, זיך אַרומגעדרייט איבערן הויז און צוגעגרייט פאַר דער שוואַרצער פרוי, עליזאַבעט, צום האָנט, אַז זי זאָל קיין טך צייט ניט פאַרמאַרודען און זי זאָל זיך גלייך קאָנען נעמען צו דער אַרבעט, אויפראָמען דאָס הויז.

— דירי, דו וועסט צוערשט אויפראָמען אין ליווינג־רום — האָט פעני אַן אויפגעלייגטע, מיט שמייכלען אין די אויגען און אַ גוטמוטיגען טאָן געזאָגט צו עליזאַבעט'ן און זי איז אַן אויפגעלעבטע, אַ פאַרשמייעטע אַרומגעלאָפען איבערן הויז, האָט איבערגעשטעלט די מעבעל, איבערגעשטעלט אַ זאַך דאָ און אַ זאַך דאָרט און באַפוילען עליזאַבעט'ן וואָס צו טאָן.

דער וואָרט „דירי", מיט וועלכען פעני זיך אַלע וויילע געווענדעט צו עליזאַבעט'ן, האָט שוין דער שוואַרצער פרוי אינ־גאַצען צענומען און זי האָט פלוצלונג, מיר־ניט, דיר־ניט, אויסגעשאָסען אין אַ פריילעך, הילכיגען געלעכטער און דורך געלעכטער אַרויסגערעדט הויך און קלינגענדיג:

— יו אַר שור עי גוד סאָול, מיסיס ראָזין... כי־כי־כי... — און זי האָט זיך מיט אַן אימפעט און אַ ברען אַ נעם גענאָמען צו רייניגען די הויז.

פעני האָט זיך געפונען אין אַ גוטער שטימונג און עס איז איר געווען פריילעך אויפן האַרצען. אַלץ האָט בייגעטראָגען צו איהר גוטער שטימונג. דער שיינער און זוניגער פרילינגס־טאָג, די וואַרעמע זון־שטראַלען מיט וועלכע אַלע צימערען פון איר וואוינונג זיינען געווען באַגאָסען. די דערוואַרטונג פון איר מאַנ'ס אָנקומען און דער יום־טוב פסח — דאָס אַלץ צוזאַמען האָט גע־הויבען איהר שטימונג און זייענדיג אין אַ געהויבענער שטימונג, איז איר די אַרבייט אין הויז ממש פון די הענט געפלויגען. זי האָט צום אָנפאָנג געהאַלפען עליזאַבעט'ן רייניגען און אויפראָמען דאָס הויז און נאָכדעם האָט זי זיך גענומען צום צוגרייטען דעם פסח־דיגען סדר־מאָלצייט.

קיין פרומע זיינען זיי ביידע ניט געווען, ניט פעני און ניט איר מאַן. נאָר אַז עס איז געקומען אַ יום־טוב, און דער הויפט פסח, די סדר־נאַכט, האָט זיך אין איר דערוועקט אַ בענקשאַפט נאָך יום־טוב'דיגקייט, נאָך געהויבענקייט. און אויב ניט פראַוען דעם סדר מיט אַלע קליפערלעך, האָט זי כאָטש געוואָלט אַז די סדר־וועטשערע זאָל דורכגיין אין אַ געהויבענער, יום־טוב'די־גער שטימונג. זי האָט דעריבער איינגעקויפט אַלע פסח־דיגע מאכלים: מצה, וויין, מצה־מעל, מצה־פאַרפעלעך, פסח'דיגען ראָ־סעק, האָט אויך געפאַלאַנט צו באַצירען דעם טיש יום־טוב'דיג, מיט אַ נייעם געבלומטען טישטוך, אַרויפשטעלען אויפן טיש אַ פאַר זילבערנע לייכטער אין וועלכע עס זאָלען שטעקען צוויי קאַלירטע ליכט, איינס אַ רויטע און דאָס צווייטע אַ בלאָע, אַ וואַזע מיט בלומען און נייע געשירר פון נייעם, נאָך־ניט־גענוצטען גאַנג געשירר.

פעני האָט זינגענדיג און שוועבענדיג לייכט איבערן הויז, בריה"ש צוגעגרייט די סדר־וועטשערע. זי האָט געבאָקען מצה, געקאָכט, געבראָטען. זי האָט געבאָקען אַ פסח'דיגען טאָרט מיט אַ סך ניס, זי האָט געמאַכט געפילטע פיש, געקאָכט פעטע קנייד־

לעך און מערן־צימעס. אין אויוועז האָט זיך געבראָטען אַ הון און איבערן הויז האָבען זיך צעטראָגען די געשמאַקע ריחות פון די פּסח׳דיגע מאכלים.

די שוואַרצע פרוי, עליזאַבעט, האָט געצויגען מיט די נאָז־לעכער, טיף געאָטעמט אין זיך די געשמאַקע ריחות פון די פּסח׳דיגע מאכלים און פאַרגאַפט געזאָגט:

— אָה, איט׳ס סמעלס סאָ גוד, מיסוס ראָזין — און זי האָט אַ פּאָר מאָל אַ פּאָטש געטאָן מיט אירע גראָבע ליפּען, ווי זי וואָלט זיך פּאָסמאַקעווועט מיט עפּעס אַ גוטע זאַך.

— איט סמעלס גוד, האָ? — האָט פּעני אַ צופרידענע, מיט שטראָלענדיגע אויגען און מיט אַ ברייט־צעגאָסענעם שמייכעל איבערן פּנים זיך אָפּגערופען — אָלראַיט, עליזאַבעט, איך וועל דיר געבען אַביסעל מיטצונעמען אַהיים. ס׳איז דאָ גענוג.

אָה, טהענק יו, טהענק יו! האָט עליזאַבעט זיך געגנומען בויגען און בוקען פּאָר פּענין, האָט זיך ווידער פלוצלונג צע־לאַכט הויך און קלינגענדיג, און דורך געלעכטער גערעדט:

— אָה, מיסוס ראָזין מאַי טשילן (טשילדרן, קינדער) וויל לאַיק איט סאָ מאָטש... דעהי׳ל שו העוו עי גוד־טאַים — און זי האָט זיך מיט נייעם ברען און אימפּעט געגומען צו דער אַר־בעט פון ריניגען די הויז.

דער טעלעפאָן האָט זיך פלוצלונג הילכיג צעקלונגען. פּעני איז אַ פריילעכע, אַן אויפגעלייגטע צוגעלאָפּען צום טעלעפאָן, אויפגעהויבען דאָס טרייבעל און ווי אויסגעזונגען:

— העלאָ, הו איז איט?

און גלייך ווי זי האָט געהערט איר מאַנס קול, איז איר איינגעפאַלען אין האַרצען. איר פּנים איז מיטאַמאָל פאַרצויגען געוואָרען מיט אַ שוואַרצען שאָטען. אירע אויגען זיינען פון שרעק גרויס געוואָרען, אַז זיי זיינען שיער ניט אַרויסגעשפּרונגען פון זייערע לעכער און זי האָט ווי ניט מיר איר קול אויסגעשריגען:

— וואָס האָט פאַסירט, הערי? סאַמטהינג ראָנג?

—נאַטהינג ראָנג, דאַרלינג — האָט איר הערי פון יענער זייט לאָנג־דיסטענס טעלעפאָן באַרואיגט — אָבער איך קאָן ניט קומען אַהיים אויף פּסח. די פּירמע האָט מיך פאַרהאַלטען. יו נאָ, עס איז ביזנעס...

— ביזנעס, ביזנעס! — האָט פּעני כמעט מיט אַ געוויין אַריינגעשריען אין טעלעפאָן — איך וויס שוין דיינע ביזנעס...

— דאַרלינג, גלויב מיר, איך זאָג דיר דעם אמת, איך שווער... האָט איר מאַן, הערי, אַ פאַרשולדיגטער גערעדט דורכן טעלעפאָן, איר געבעטען זי זאָל אים אַנטשולדיגען, האָט איר דורכן טעלעפאָן געשיקט אַ קוש און אויפגעהאַנגען דאָס טרייבעל.

פּעני איז אַוועק פון טעלעפאָן אַ דערשלאָגענע און טרע־רען זייען געשטאַנען אין די אויגען.

— געשטאַנען אַ גאַנצען טאָג און געקאָכט, געבאַקען... צום סוף... פאַר וועמען?... פאַר וואָס?.... אוי מיין מזל!... — האָט זי אַ צעקלעמטע גערעדט צו זיך אַליין און זיך שיער ניט צעווינט.

פּענין איז שוין ניט ניחא געווען דאָס גאַנצע קאָכען און באַקען און די אַלע באַ׳טעמ׳טע פּסח׳דיגע מאכלים. עס האָט איר שוין אויך נישט געאָרט ווי עליזאַבעט וועט אויפראָמען דאָס הויז און אַז עליזאַבעט איז פאַרטיג געוואָרען מיט איר טאָג אַרבעט, האָט איר פּעני באַצאָלט און אַלס צוגאָב האָט זי אין צוויי טעפּ אָנגעלייגט אַ סך שטיקער געפּילטע פיש, אַ העלפּט פון די קנייטלעך, יויך מיט מצה־פאַרפעלעך, אַ שטיק געבראָטענע הון. די טעפּ זיינען כמעט געווען פול. זי האָט איר אויך געגעבען אַ סך מצות און אַ שטיק פּסח׳דיגען טאָרט.

— אָה, טעהנק יו, טעהנק יו — האָט עליזאַבעט פון פאַר־וואונדערונג אויסגעגלאָצט אירע גרויסע, שוואַרצע אויגען אויף פּענין און ניט געהאָט קיין ווערטער מיט וועלכע פּענין צו באַדאַנקען.

***

וועז עליזאַבעט איז געקומען אַהיים, ערגעץ אין האַרלעם, אָנגעלאָדען מיט די פּסח׳דיגע מאכלים, איז שוין געווען גוט פינסטער. זי האָט אָנגעצונדען אין קיך אַ קליין עלעקטריש לעמ־פּעל, האָט אַ פּאָר מאָל אַ פּאָטש געטאָן מיט די הענט און אַ פּריי־לעכע אויסגערופען:

טאָם, טשילין! וואהער אַר יו? קאָם היער!...

פון איינעם פון די שלאָף־צימערען איז צו ערשט אַרויס־געקומען טאָם, אַ הויכער, דיקער נעגער, מיט גראָבע פליישיגע ליפּען און מיט אַ צעשויבערטען קאָפּ שוואַרצע, קורץ־געשאָ־רענע געקרויזטע האָר, און נאָך אים זיינען נאָכגעגאַנגען דריי קליינע שוואַרצע אינגלעך. אַלע מיט ברייטע קורצע נעזעלעך און מיט שוואַרצע, קורץ־געשוירענע און געקרויזטע קעפּעלעך.

טאָם האָט אַ צי געטאָן מיט די ברייטע נאָזלעכער, פריילעך צונויפגעזשמורעט די אויגען און אַ זאָג געטאָן:

— הם... אַי עם סמעלין סאָמטין גוד.

— יו שו געסד איט — האָט עליזאַבעט שמחה׳דיג געענט־פערט און אויסגעשאָסען אין אַ הילכיגען געלעכטער:

— כי־כי־כי... לוק היער טשילין — האָט זי די קינדער צוגערופען צום טיש און אַרויסגענומען פון די טעפּ די פּסח־דיגע מאכלים, די געפּילטע פיש, די קנייטלעך, די פּעטע יויך מיט די פאַרפעלעך, די געבראָטענע הון, די מצות און דעם שטיק פּסח׳דיגען טאָרט.

— אָה, מאָם, וואַס דהיס? — האָבען אַלע דריי קינדער, אַ פאָטש־טוענדיג מיט די הענט פון התפּעלות, אויסגעשריען.

און טאָם איז צוגעגאַנגען צום טיש, געבלינצעלט מיט די אויגען, געצויגען מיט די נאָזלעכער און ווי ער וואָלט זיינע אויגען ניט געגלויבט, האָט ער איינגעבויגען דעם קאָפּ צו די אויסגעשטעלטע פּסח׳דיגע מאכלים, ווידעראַמאָל אַ לאַנגען צי געטאָן מיט די נאָזלעכער, פאַרמאַכענדיג דערביי די אויגען פון תענוג און האָט מיט באַגייסטערונג אויסגעשריען:

אָה, מאָמי, איט׳ס שו סמעלין וואָנדערפול!

עליזאַבעט איז אַ פריילעכע, אַ נצחונ׳דיגע געשטאַנען מיט די הענט אין די באקעס, האָט מיט לאַכענדיגע אויגען געקוקט אויף טאָמ׳ן, אויף די קינדער און אויפן פולען טיש מיט די פּסח־דיגע מאכלים און האָט מיט אַ באַפּעל אַ קאָמאַנדעוועט געטאָן:

— וועל, טאָם; טשילין! פּרעיז די לאָרד, ווי העוו סאָמטין גוד טו איט. וועל, האַריאָפּ, גאָ וואַש יור הענדס! סקראָב איט גוד! וועל, גאָ, גאָ, קוויק, קוויק!... — און זי האָט מיט די הענט זיי געזומען טרייבען, ווי מען טרייבט הינער.

טומעלדיגע, טאַנצענדיגע, פריילעכע האָבען טאָם מיט די קינדער געלאָפּען צום קראָן וואַסער, האָבען לאַנג, מיט הנאה זיך געזייפט, און געוואַשען. האָבען שפּרינגענדיג, ניט צוגע־גאַנגען, נאָר צוגעלאָפּען צום טיש און זיך געזומען צום עסען.

זיי האָבען נט געגעסען, נאָר געשלונגען די ביסענס, האָ־בען זיך געקוויקט מיט די פּסח׳דיגע מאכלים און זיך גאָרניט

דער ביאליסטאקער פארבאנד אין מעקסיקא

פון דוד זאַבלודאָווסקי

ווי עס איז באַקאַנט, און אפשר איז פאַר אַ סך נאָך נישט באַקאַנט, אַז מיט זעקס מאָנאַטען צוריק איז דאָ ביי אונז אין מעקסיקע געשאַפען געוואָרען אַ פאַרבאַנד פון ביאַליסטאָקער. אייגענטלעך זיינען שוין פריער געמאַכט געוואָרען אַ סך פרווּען צו פאַראייניגען די ביאַליסטאָקער דאָ אין לאַנד, אָבער עס האָט זיך ניט איינגעגעבען. עס איז ניט געווען דער צעמענט וואָס זאָל קענען אַלע ביאַליסטאָקער צונויפקלעפּען. — קענט איר דאָך חלילה מיינען אַז די היגע ביאַליסטאָקער זיינען פון אַן אַנדער טייג געקנאָטען אָדער אַ סך נאַרישער ווי אַנדערע ביאַליסטאָקער, וויל איך אייך גלייך באַמערקען אַז איר מאַכט אַ גרויסען טעות, ווייל איר ווייסט דאָך גאַנץ גוט און שאָשקעס האָט עס עפּענטלעך באַשטעטיגט, אַז אין ביאַליסטאָק זיינען בכלל קיין נאַראָנים ניט געווען. אַחוץ איינעם מאָטל אָדער יאָסל אָקס. איך האָב אַזאַ פּערזאָן אין ביאַליסטאָק ניט געקענט אָבער שאָשקעס וועט דאָך קיין ליגען ניט זאָגען, געוויס האָט ער אַזאַ איינעם יאָ געקענט און אויב אַזוי האָט דאָך יענער געקענט אים, שאָשקעס׳ן, אויך, האָט ער שוין במילא ניט געקענט זיין קיין אָקס און מען האָט אים געגעבען אַ פאַלשען צונאָמען.

דעריבער קען איך טאַקע זאָגען דאָס די ביאַליסטאָקער אין מעקסיקע זיינען צוגעבונדען מיט לייב און לעבען צו זייער אומגליקלעכע היימשטאָט אַזוי ווי אַלע ביאַליסטאָקער אין דער גאַנצער וועלט און אין די ערשטע יאָרען ווען מען האָט זיך געפילט פרעמד אין דעם נייעם לאַנד און די בענקעניש נאָך דער אַלטער היים איז געווען גאַנץ שטאַרק, האָבען זיך אַלע געטוליעט איינע צו די אַנדערע. מען האָט זיך געטראָפען אויף פאַמיליע שמחות און מען האָט זיך איינע די אַנדערע געהאָלפען.

איך אַליין וועל שטענדיג געדענקען די האַנט וועלכע עס האָט אַויסגעשטרעקט צו מיר לעאָן סוראסקי און זיינע ברידער וועלכע זיינען געווען פון די ערשטע אידישע אימיגראַנטען אין מעקסיקע בכלל און פון די ביאַליסטאָקער בפרט, ווי עס האָט שוין געשריבען וועגען זיי אין דער שטימע דער רייזענדער זשורנאַליסט יעקב בעלער. און געקומען בין איך צו די סוראסקיס אַדאַנק מיין גוטען פריינט, אונזער ביאַליסטאָקער סאָניע מאַלאַך (איצט אין לאָס אַנדזשעלעס.) אַחוץ מיר האָבען די סוראסקיס געהאָלפען און דערנענטערט צו זיך נאָך אַ סך אידישע אימיגראַנטען — ביאַליסטאָקער און ניט ביאַליסטאָקער — און רעדענדיג וועגען די סוראסקיס דאַרף איך אויך דערמאָנען מיינע ערשטע פריינט דאָ יוסף יהודה זאַכאַריאַש און סאלאמאָן קאַהאַן מיט וועמען איך האָב געהאַט אַ וואָרט אויסצורעדען.

נאָך ביי היינטיגען טאָג ווען עס באַגעגענען מיר די ביאַליסטאָקער לאַנדסלייט יעקב ראָזשאַנסקי און קאַדיש קאַצעוו דערמאָנען זיי זיך אַז מיט העכער צוואַנציג יאָר צוריק, בין איך געווען דער ערשטער וואָס האָט זיי געהאָלפען — אין וואָס איז באַשטאַנען מ׳שטיינס געזאָגט מיין הילף — צופעליג בין איך יענעם פרימאָרגען פאַרבייגעגאַנגען דורך דער גאַס און לעם דעם האָטעל וואו זיי זיינען נאָר וואָס — אָדער מיט אַ טאָג פריער אָנגעקומען פון ביאַליסטאָק. זיי זיינען געשטאַנען

גען אָנעסען צוזאַמען, און אַלע ווייַלע האָט דאָ איינער, דאָ אַ צווייטער, מיט אַ קרעכץ פון תענוג אויסגערופען:

— אָה, לאָרד! איטס שו גוד!...

זיך אָנגעגעסען צו זאַט מיט די אַלע פסח׳דיגע מאכלים, האָט טאָם פון פאַרגעניגען אַ פּאָר מאָל זיך אַ פּאַטש געטאָן מיט די הענט איבערן בויך און זיך אָפּגערופען:

— וועל, טשילין, לעט׳ס סינג!...

און גלייך האָט ער אויף זיין טיפער באַסאָווער שטימע זיך צעזונגען:

„ווען איזראַעל וואַז אין אידזשיפּט לענד...

און די דריי יונגע נעגערשע קול׳כלעך האָבען אים גלייך אָפּגעענטפערט אין כאָר:

„לעט מאַי פּיפּעל גאָו".

טאָם האָט ווידער אויף זיין טיפער באַסאָווער שטימע געזונגען:

„אָפּרעסד סאָ האַרד דהעי קוד נאָט סטענד"

און די דריי אינגלעך האָבען אים אין כאָר געענטפערט:

„לעט מאַי פּיפּעל גאָו".

און אַזוי האָט טאָם געזונגען פסוק נאָך פסוק, און די דריי נעגער־אינגלעך האָבען פאַרוואַרפענדיג זייערע שוואַרץ־געקרויזטע קעפּעלעך און פאַרגלאָצענדיג פרום זייערע אויגעלעך מיט ברען און מיט התלהבות אים אָפּגעענטפערט אין כאָר:

לעט מאַי פּיפּעל גאָו"...

* * *

פעני האָט אַליין אין קיך,ביים הוילען, ניט־געדעקטען קיךטיש אָן טעם געגעסען איר פסח׳דיגען סדר־סאַפּער און די ביסענס האָבען איר געוואָרגען.

אַז זי האָט אָפּגעגעסען, האָט זי זיך קיין פּלאַץ ניט געפונען און ניט געוואוסט וואָס צו טאָן מיט זיך. עס איז איר באַפאַלען אַזאַ אומעט, אַזאַ אומרואיגקייט, אַזאַ נאָגענדע בענקשאַפט, אַז זי האָט געפילט ווי צו רייסען שטיקער פון זיך. זי האָט זיך אויסגעצויגען אויף דער אטאמאנע, געפּרואווט לייענען אַ לייכטע דערציילונג אין אַ פרויען־זשורנאַל, אָבער די ווערטער זיינען איר אין קאָפּ ניט געקראָכען. ס׳האָט איר אַזוי שווער געדריקט אויפ׳ן האַרצען אַז זי האָט געפילט ווי זיך גוט אויסצוואויינען. זי האָט אויסגעדרייט די עלעקטרישע ליכט, און אין דער פינסטער, אין די קליידער זיך אַ וואָרף געטאָן אויפ׳ן בעט, איינגעגראָבען דעם קאָפּ אין קישען און געפּרואווט איינשלאָפען. אָבער דער שלאָף האָט איר ניט גענומען. זי האָט זיך שעה׳ן גאַנצע געוואָרפען פון איין זייט אויפן צווייטען, געקוקט מיט שטאַרע אויגען אין פינסטערען חלל און איהרע אויגען זיינען אָנגעפילט געווען מיט טרערען.

לעם האָטעל און געקוקט אויף דעם בלויען מעקסיקאַנער הימעל — דערזעהענדיג מיר האָבען זיי זיך שטאַרק דערפרייט און מיר שוין ניט אָפּגעלאָזען. איך האָב זיי אַוועקגעפירט אין אי־דישען געגענט וואו זיי האָבען געדונגען אַ צימער און געקראָגען אידישע באַקאַנטשאַפט.

וועז צו אונז אין מעקסיקע איז מיט אַ סך יאָרען צוריק געקומען צום ערשטען מאָל יעקב פּאַט אין די אינטערעסען פון דער אידישער שול־אַרגאַניזאַציע אין פּוילען האָבען מיר זיך אַלע ביאַליסטאָקער צונויפגעקליבען אין הויז פון חעמקע ראָ־זענטאַל (איצט אין לאָס אַנדזשעלעס) און דאָרט איז געשאַפען געוואָרען אַ סומע געלט ספּעציעל פאַר די אידישע שולען אין ביאַליסטאָק.

מיט פּינף־זעקס יאָר צוריק וועז די מלחמה איז נאָך געווען אין רעכטען בערן, וועז מיר האָבען זיך ניט געקענט פּאָר־שטעלען אַז דער אומגליק אונזערער וועט זיין אַזאַ שרעקלעכער, האָבען מיר זיך עטלעכע מאָל צונויפגעקליבען אין דער הויז פון אברהם לעוו און מיר האָבען געזוכט ווי זיך צו אָרגאַני־זירען און זיין גרייט צו העלפען אונזער הייס־שטאָט ווי נאָר עס וועט זיין די ערשטע מעגלעכקייט דערצו.

וואָס ווייטער איז אָבער אונזער געמיט געוואָרען פינסטע־רער און טרויעריגער וועז עס האָבען אָנגעהויבען קומען ידי־עות אַז צוגלייך מיט אַנדערע אידישע שטעט איז אויך אונזער ביאַליסטאָק מיט אַלע אונזערע נאָענטע און ליבע אָפּגעווישט געוואָרען פון דער ערד.

מיט געוויע דריי יאָר צוריק, וועז די מלחמה איז נאָך ניט געווען געענדיגט האָט אונז דאָקטאָר שאָשקעס געבראַכט די טרויעריגע ידיעה וואָס ער האָט באַקומען פּריוואָט אַז ביאַליס־טאָק איז חרוב און אַז עס זיינען אומגעקומען אַלע זעכציג טויזענט ביאַליסטאָקער אידען.

אָט קומט צו אונז יעקב פּאָט און דערציילט ווי עס זעט איצט אויס אונזער ביאַליסטאָק. און אָט קומען שוין צו אונז לעבע־דיגע מענשען פון דאָרטען. דער ערשטער איז געקומען ברזשע־זשינסקי דער קנישינער וועלכער האָט געאַרבעט אין ביאַליס־טאָקער קאָמיטעט. ער האָט אונז געבראַכט אַ בריוו פון ביא־ליסטאָק וואו מען פרעגט זיך נאָך וואו זיינען מיר און פאַרוואָס הערט מען ניט פון אונז, אויך דוד סאָהן פון ניו־יאָרק פרעגט דאָס זעלבע. גלייכצייטיג איז פאַרעפענטלעכט געוואָרען דער אויפרוף פון די ביאַליסטאָקער אין אויסטראַליע וואו זיי בעטען מען זאָל זיי העלפען אַריבערנעמען עלענטע מענשען קיין אוי־סטראַליע. דאָס זיינען געווען — ווי מען זאָגט די לעצטע גע־בורטס־וויין פון דעם ביאַליסטאָקער פאַרבאַנד אין מעקסיקע.

ביי דער ערשטער גרינדונג פאַרזאַמלונג איז שוין געווען אין מעקסיקע ידידיה האָמבורג פון ביאַליסטאָק. ער האָט אונז ווידער דערציילט וועגען אונזער חרוב׳ער היימשטאָט. דאָס זיינען אַלץ געווען מענשען וועלכע האָבען ווייניג געקענט ביא־ליסטאָק און האָבען אַליין ניט אַדורכגעלעבט דעם גאַנצען חורבן.

מיר האָבען געוואָלט הערען פון איינעם אַ אמת׳ן ביאַליס־טאָקער וועלכער האָט אַליין אַלץ דורכגעלעבט.

אַזאַ מענש איז טאָקע גאָר אינגיכען אָנגעקומען אַהער און דאָס איז שמעון כענטאָוו.

כמעט אַלע ביאַליסטאָקער האָבען זיך צונויפגעקליבען יע־נעם אָוועגט. אַלע זיינען געזעסען און זיך צוגעהערט מיט דער גרעסטער שפּאַנונג ווי שמעון כענטאָוו האָט אָנדערהאַלבען שעה נאָכאַנאַנד דערציילט וועגען אַלץ וואָס איז געשען און וואָס עס איז פאָרגעקומען פון דעם ערשטען מאָמענט אָן ביז דער לעצ־טער ליקווידאַציע, וואָס ער און אַלע האָבען דורכגעמאַכט און אַדורכגעלעבט און ווי אַזוי ער איז נאָך אַלעמען לעבען גע־בליבען.

וועז ער האָט געענדיגט איז דער עולם נאָך אַ לאַנגע ווייל גזעסען שטילשווייגענד פאַרטראַכט און עס איז שווער געווען אַראָפּצושלינגען די טיי מיט די זיסע געבעקס וואָס אונזערע פרויען האָבען צוגעגרייט מיט דער פולער האַנט. יעדער איינער האָט זיך געפרעגט: „ווי איז עס מעגלעך?, ווי האָט ער עס אַלץ געקענט איבערלעבען?...

איך שרייב דאָ ניט קיין באַריכט וועגען דער טעטיגקייט פון דעם היגען ביאַליסטאָקער פאַרבאַנד, דאָס וועט געוויס גע־טאָן ווערען דורך דעם סעקרעטאַר אין דער געהעריגער צייט. איך וויל נאָר זאָגען דאָס גלייך אויף די ערשטע זיצונגען איז געשאָפען געוואָרען אַ בכבודיגע סומע געלט פון וועלכע עס איז גלייך איבערגעשיקט געוואָרען קיין אויסטראַליע 1,500 דאָלער, דער באַטרעף פון פינף שיפסקאַרטען. מיר האָבען אויך אי־בערגעשיקט פעקלעך שפּייז און קליידער ווי אויך מזומנ׳ע געלט צו ביאַליסטאָקער וואו נאָר זיי געפינען זיך.

אויף איינער פון אונזערע זיצונגען האָבען מיר אויפגע־נומען אונזער בן עיר בנימין טאַבאַטשינסקי, וועלכער איז אַהער געקומען אין די אינטערעסען פון אַרבעטער קאָמיטעט. ער האָט אונז געגעבען געווויסע אינפאָרמאַציעס און אָנווייזונגען וואָס מיר קענען און דאַרפען טאָן.

די גרעסטע אונטערנעמונג אונזערע איז געווען דער נייַ־יאָר באָל, וועלכער האָט צוגעצויגען אַ גרויסען עולם און די הכנסה איז געווען אַזעלכע וואָס האָט איבערגעשטיגען אַלע אונ־זערע דערוואַרטונגען. דער עולם האָט זיך גוט געווויילט ביז אינדערפרי. איך קלייב זיך דאָ ניט טיילען כיבודים וויל איך וויס גאָנץ גוט דאָס קיינער פאַרלאָזגט ניט קיין דאָנק פאָר זיין אַרבעט, דאָך קען איך זיך ניט איינהאַלטען און מוז זאָגען דאָס דעם גרעסטען „שולד" פאָר דעם דערפאָלג פון דעם אָוועגט טראָגט אויף זיך דער פאַרזיצער אונזערער אברהם לעוו מיט זיין פרוי, וועלכע האָבען איבערגעגעבען אין אונזער רשות די גרויסע הויז זייערע וועלכע געפינט זיך אין דעם שענסטען גע־גענט פון שטאָט.

דערלויבט מיר שוין אויך דערמאָנען אונזער קאַסירער דוד גאָטליב, וועלכער איז געווען דער הויפּט אַרגאַניזאַטאָר פון אָוועגט. עס האָבען אים נאָטירלעך מיטגעהאָלפען אַלע איבעריגע פאַרוואַלטונגס מיטגלידער ווי אויך אונזערע וואויילטעטיגע פרוי־ען — קיין נעמען וועל איך מער ניט אָנרופען. דוד גאָטליב ליגט איצט צובעט, וויינשען מיר אים ער זאָל וואָס גיכער גע־זונט ווערען און קענען ווייטער מיטאַרבעטען מיט אונז.

אַזוי ווי איך האָב שוין צוויי מאָל דערמאָנט דעם נאָמען פון אַברהם לעוו וועל איך אייך אים שוין פאַרשטעלען. דאָס איז אַ האַרציגער ביאַליסטאָקער פאָלקס־מענש — אַ „נאַש בראַט", אַ געוועזענער וועבער — געבוירען און זיך אויפגעהאָדעוועט אויף פּיאַסקעס. די פרוי זיינע מערי, שטאָמט פון קריעגע און איז דאָ אַ באַקאַנטע איבערגעגעבענע געזעלשאַפטלעכע טוערין.

וועגען דר. שאָשקעס באַזוך ביי אונז אין מעקסיקע, אין נעקסטען נומער.

אינטערעסאנטע עפיזאדען מיט דר. כאזאנאוויטש

(כאַראַקטעריסיטישע שטריכען פון דעם גרויסען אידען און מענשען)

פון ליטמאַן ראָזענטאַל

דאָס איז געווען אין 1898, פאַר דעם צווייטען ציוניסטישען קאָנגרעס אין באַזעל. איך האָב מיין באַגייסטערונג פון ערשטען ציוניסטישען קאָנגרעס דערצעהלט צו ד"ר כאַזאַנאָוויטש, באַזונדערס מיין באַגייסטערונג איבער ד"ר הערצל. מיט ד"ר כאַזאַנאָוויטש'ן אָבער איז געווען אונמעגליך רואיג צו שמועסען. ער איז געווען די גאַנצע צייט משוגע אויפגערעגט. ער פלעגט טענה'ן מיט זיין אייגענאַרטיגער אויפגערעגטקייט: „ליבע לייטע, אַנטשולדיגען זי" (אַזוי ווי אונזערע ליבע, אַלטע ביאַליסטאָקער געדענקען, פלעגען דאָס זיין זיינע געוויינליכע אויסגעשריען: „דו קענסט ניט די אידעלעך!") און אַז איך פלעג מיט איהם אַנהויבען צו רעדען ווי פאָלגט: „ליבער דאָקטאָר, מיר לעבען דאָך איבער אַזאַ אומגעוועהנליכע צייט אין אונזער אידישער היסטאָריע, איך פיל אַז יעצט קומט פאָר אַ ראַדיקאַלע ווענדונג אין דעם לעבען און אין דער געשיכטע פון אונזער פאָלק" פלעגט ער אויף מיר שרייען אין זיין אייגענאַרטיגען כעס, און מיט דער כאַראַקטעריסטישער כאַזאַנאָוויטש־שפראַך: „ענטשולדיגען זי, ליבע לייטע, דאָס איז דאָך אַלץ... אידעלעך, אידעלעך... אַלטע הויזען פאָר־קויפער, פערשטעהסט... פערשטעהסט"... (אַזוי פלעגט ער גע־ווענליך שרייען) און פלעגט אַנהויבען אַרומצולויפען אין צימער ביי זיך, און זיין משוגע'נע אויפרעגונג איז געווען אומענדליך. איך, וואָס בין אַזוי נאָענט געווען צו דעם הייליגען אידען, האָב שוין פאַרשטאַנען זיין אויפרעגונג און זיין ווילדקייט, וואַרשיינ־ליך האָט ער שוין אַ זעהר שוועכען קראַנקען און אַן אָרעמער בעל מלאכה דערצו. אונזער הייליגער כאַזאַנאָוויטש איז דאָן דער אומ־גליקליכסטער מענש געווען, ווען זיין דאָזיגער קראַנקער האָט דורכגעמאַכט אַ שווערע נאַכט. איך וויל כאַזאַנאָוויטש'ן באַרו־היגען, אָבער עס העלפט נישט.

אין דער זעלבער מינוט לויפט אַריין אַ אידענע, אַן אָפּגערי־סענע, מיט אַ געוואַלדיגען געשריי: „ראַטעווט, דאָקטאָר, מיין טאָכטער איז פון שרעק פּלוצים שטום געוואָרען". מיט דער זעל־בער אידענע איז אויך געקומען איהרער אַ זון, און אויך געבעטען דעם ד"ר פאָהרען העלפען זיין שטום־געוואָרענע שוועסטער. כאַ־זאַנאָוויטש האָט באַלד געכאָפט זיין אויבערראָק און זיין שטאָק און נאָך אַ פרעג געטאָן: „ווער איז דאָס שטום געוואָרען? אייער רבקה?" (כאַזאַנאָוויטש האָט אַלע קינדער פון זיינע אָרעמע פאַ־ציענטען געקענט מיט זייערע נעמען). דערווייל האָט דער יונגערמאַן די האַנט געגעבען. די ערשטע זאַך האָט איהם ד"ר כאַזאַנאָוויטש מיט זיין שטעקען אָפּגעשטופט (ווי באַוואוסט פלעגט ד"ר כאַזאַנאָוויטש כמעט קיינעם די האַנט נישט געבען). ער האָט באַלד ווייטער זיך געווענדעט צו דער צעטראָגענער, פאַראָמער אידענע מיט זיין האַסטיגער פראַגע: „אָבער הערען, הערט אייער שטום־געוואָרענע מיידעל?" און ווען די אידענע האָט אים געענטפערט אויף זיין פראַגע „יע", זעה איך ווי כאַזאַנאָוויטש לויפט צו זיין שרייבטיש, עפענט אויף דעם שופלאָד, שלעפט פון דאָרטען אַרויס אַ מעסערל, עפענט איהם אויף, טוהט אַריין די האַנט מיט'ן מעסער'ל אין קעשענע און שלעפט שוין די אידע־נע מיט מיר אין גאָס אַרויס און שרייט צו דעם איזוואָזטשיק: „חיים, חיים! (חיים איז געווען זיין שטענדיגער איזוואָזטשיק) פאָהר אין ישיבה געסעל". (כאַזאַנאָוויטש האָט קיינמאָל ניט גע־דאַרפט פרעגען ווהו זיי וואוינען, ער האָט שטענדיג געוואוסט די וואוינונגען פון זיינע אָרעמע פאַציענטען.

און אַזוי ניט־ווילענדיג בין איך מיט ד"ר כאַזאַנאָוויטש'ן און מיט דער אידענע געזעסען אויף דער דראָשקע. פאָרענדיג אַזוי, באַמערק איך ווי ד"ר כאַזאַנאָוויטש קוקט אַריין אין אַ קאַטאַלאָג, וואָס ער האָט פון אויסלאַנד געקראָגען און מאַכט נאָטיצען מיט זיין רויטען בליישטיפט, און שרייט צו מיר שוין: „ענטשולדיגען זי, ליבע לייטע, פערשטעהסט, פערשטעהסט... דאָס איז אידע־לעך... אידעלעך... פון זיי וועט גאָר ניט אַרויסקומען". און אין דער זעלבער צייט קוקט ער אויף דער טרויעריגער, בלאַסער אידענע, וואָס פאָרט מיט אונז אַ פאַרגנוגטע. פאַרבייסט ער אַזוי ווי גזלנ'יש זיינע ליפען און שרייט צו איהר: „איך זעה, אַז איהר נעמט שוין מעהר ניט די פראָשקעס צו שטאַרקען אייער קראַנק בלוט! אך, אידעלעך, אויך מיר אַ פאָלק..." — קלאָגט ער שוין שוין אַזוי לאַנג ביז מיר זיינען צוגעפאָרען צו דער שטוב, וואו די שטום געוואָרענע מיידעל האָט זיך געפונען.

ד"ר כאַזאַנאָוויטש רעדט שוין מיט קיינעם נישט, לויפט גלייך צו דער שטום געוואָרענער מיידעל, האַלט איהר שוין פאָר איהר שעהנע מאַרדקע און שרייט צו איהר „גיכער שטעק אַרויס דיין צונג, רבקה, גיכער!".

די מיידעל, אַ צוטומעלטע, שטעקט אַרויס געהאָרכזאַם איהר צינגעל. איך באַמערק, ווי כאַזאַנאָוויטש נעמט פון זיין קעשענע זיין אָפּענעם מעסערל, וואָס ער האָט דאָרט געהאַלטען די גאַנצע צייט אָנגעגרייט, האַלט שוין מיט דער אַנדערער האַנט איהר צונג און שרייט: „איך וועל אָפּשניידען דיין צונג...!" די מיידעלע, אַ בלאַסע, אַ האַלב טויטע, שרייט: „ג ו ו א ל ד, ג ו ו א ל ד, ר א ט ע ו ע ט מ י ך!" אַלע וואָס שטעהען אַרום, זעהענדיג דעם גרויסען וואונדער אין דער מיידעלס שרייען, קוקען מיט לי־בע צום טייערען ד"ר כאַזאַנאָוויטש, און זיי שרייען: „דאָקטאָר, מיר וועלען פאָר אייך אַלע גאָט בעטען"...

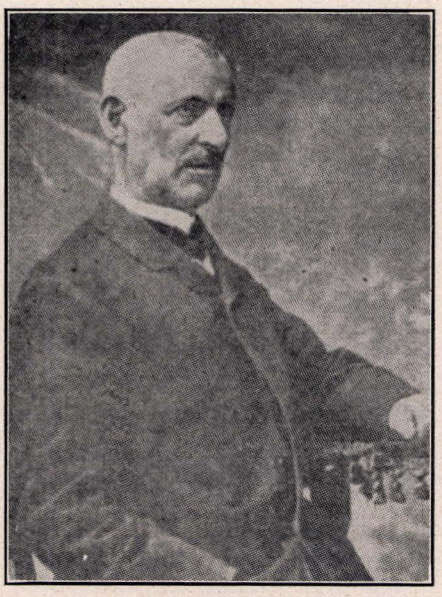
כאַזאַנאָוויטש שרייט: „גיכער באַצאָלט מיר די 50 קאָפּי־קעס!" איך זעה ווי כאַזאַנאָוויטש פאָר'גנב'ט זיך אין אַ זייט... גיט אַ לייג באַהאַלטענערהייט עטליכע רובעל אויף דער אידענעס קאָמאָדע, און שלעפּענדיג מיך פאָר'ן האַנט, זיץ איך שוין מיט איהם אויף חיים'ס דראָשקע. און ווען איך פאָר מיט איהם, שוש־קעט ער מיר שוין אויפ'ן אויער: „דו ווייסט, ליטמאַן, אין קאַטא־לאָג וואָס איך האָב היינט געקראָגען, האָב איך געפונען אַ ספר, וואָס איז שוין אַלט 450 יאָהר און איך וועל דאָס קויפען פאָר ירושלים דו פאַרשטעהסט? אַזאַ אוצר, אַזאַ טייערער, אַלטער בוך, פאָר אונזער נאַציאָנאַלער ביבליאָטעק אין אונזער הייליגער שטאָט ירושלים!"

איינמאָל קומענדיג אין זיין שטוב ביי איהם, האָב איך גע־טראָפען אַ פאָר יונגע ציוניסטען, און איינער האָט זיך געוועגדעט

מיט אַ דאָקומענט, אַ מין מאַנדאַט, און געזאָגט: „אין נאָמען פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע מעלדע איך אייך, אַז איהר זייט איינשטימיג אויסגעוועהלט פאַר אַ דעלעגאַט צום צווייטען ציוניסטישען קאָנגרעס אין באַזעל".

כאַזאַנאָוויטש האָט שטיל, נאָר אין האַרצען מיט גרויסער אויפרעגונג, די מיטטיילונג פון די יונגע ציוניסטען אויסגעהערט, ער האָט געענטפערט נאָר מיט איין וואָרט, אָבער שטאַרק צעטומלט: „גוט".

וועג כאַזאַנאָוויטש איז שוין מיט מיר אַליין געבליבען, גיט ער אויף מיר מיט זיינע קינדער־אויגען אַ קוק, זאָגט מיט אַ מאָדנע, ציטערענדע שטימע: „ליטמאַן, לאָז מיר... איך בין זעהר צע־רודערט... איך גיהע אין שלאָפצימער... דו פאַרשטעהסט, איך בין יעצט אַ אידישער פאָלקספארטרעטער..." און וועג ער האָט געערדט, האָב איך געהערט דאָס שטאַרקע קלאַפען פון זיין איידעלע האַרץ.

דר. יוסף כאַזאַנאָוויטש

עס זיינען נאָך געבליבען אַ פאָר טאָג פאַר'ן אָפפאָרען צום קאָנגרעס. ביי כאַזאַנאָוויטש'ן איז אַ גוואַלדיגע ענדערונג פאָר־געקומען, ער האָט שוין אויף קיינעם נישט געשריען. ער איז גע־וואָרען אַזוי רואיג, ווי אַ יונג, ליב קינד. עפּעס אַ קליניגקייט, ער פאָרט דאָך צום קאָנגרעס!

מיך אָבער האָט ער שוין ניט געלאָזען רוהען. ער האָט מיך אַלץ געבעטען איך זאָל צו איהם מיין באַקאַנטע מיידעל, פריילין חיה רחל האַראַדישץ (וואָס איז שפּעטער געווארען מיין פרוי) שיקען, זי זאָל אַרומזעהן זיינע בגדים, איינעהען דאָרט קנעפּלעך, וואָס עס פעהלט, פאַרריכטען דאָרט וואו עס איז צוריסען.

עפּעס אַ קליניגקייט, ער פאָרט דאָך צום קאָנגרעס, דאַרף ער דאָך זיין אנשטענדיג אָנגעטאָן.

עס איז געקומען דער טאָג פון אונזער אָפפאָרען צום קאָנג־רעס אין באַזעל.

דעם טאָג איז ער געווען צעטראָגען. די וויכטיגסטע אונ־טערערדונגען האָט ער געהאַט מיט זיין איזוואָזטשיק. פאַר מיטאָג איז ער געפאָרען צו רבי שמואל מאָהליווערס קבר, אַ פאַרגאָ־נער מיט טרערען, איז ער געקומען פון רבי שמואל'ס קבר. און מיר זיינען אויף חיים'ס דראָשקע אַוועקגעפאָרען צום באַן. אַ געוואָלדיגען איינדרוק האָט אויף מיר געמאַכט וועג איך האָב גע־זעהן, ווי ד"ר כאַזאַנאָוויטש האָט פאַר דעם דריטען „זוואָנאָק", זיין איזוואָזטשיק חיים, שטאַרק אַרומגענומען און הערצליך זיך מיט איהם צוקושט.

די גאַנצע צייט, וואָס מיר זיינען געפאָרען נאָך באַזעל, איז ער ביי מיר ווי אַ שטיל גוט קינד געווען. ער האָט אַלץ געטאָן, וואָס איך האָב איהם נאָר געהייסען.

וועג מיר זיינען געקומען קיין באַזעל, זיינען מיר אין דעם ציוניסטישען באַקאַנטען האָטעל „דריי קעניגע" אַריינגעפאָרען, וויל אין דעם דאָזיגען האָטעל האָט געדאַרפט ד"ר הערצל וואוי־נען.

און וועג מיר זיינען שפּעטער שוין געזעסען אין אונזער שעה־נעם צימער, האָב איך איהם אָנגעוויזען דורכ'ן פענסטער אויפ'ן שהנעם טייך „רהיין", און איך זאָג צו איהם: „זעהט, דאָקטאָר, ווי שעהן דער „רהיין" איז!" הויבט ער אָן צו מיר שרייען: „וואָס, דער „רהיין" איז ניט אונזער טייך, דער „רהיין" איז ניט דער ירדן! ענטשולדיגען זי ליבע לייטע" — און טרערען האָבען זיך געגאָסען פון די אויגען פון הייליגען אידען...

נאָכהער, וועג מיר זיינען שוין אַרויס געגאַנגען אין די באַזע־לער גאַסען, און ער האָט עפּעס גאָר קיין אידען ניט געזעהן, האָט ער זיך שוין צוגעזאָגט מיט זיין כאַזאַנאָוויטש־שפּראַך: „וואָס איז באַזעל פאַר אַן אָרט פאַר ציוניסטישע קאָנגרעסען, באַזעל איז דאָך אַ גוי'אישע שטאָדט... אונזער קאָנגרעס דאַרף זיין אין איישי־שאָק אָדער אין פילווישאָק, אין אַ שטאָדט פון פיורע אידען".

כאַזאַנאָוויטש האָט נישט אויפגעהערט צו קערען וועלטען, ביז איך האָב אים צוגעפירט צו דער „שטאָדט קאַזינאָ", וואו ס'האָט געדאַרפט אין פינף טעג אַרום זיך עפּענען דער ציוניסטישער קאָנגרעס.

וועג מיר זיינען געקומען צו דעם דאָזיגען שעהנעם פאַלאַץ, און מיר האָבען דערזעהן ווי עס פלאַטערען איבער'ן פאַלאַץ די גרויסע וועיס־בלויע ציוניסטישע פאָנען (דעמאָלט איז דאָך אַ נייעס געווען פאַר אונז אַלעמען), האָב איך באַמערקט, אַז כאַזאַנא־וויט'ש געזיכט ווערט טויט־בלאַס.

איך האָב אויפגערעגט מיין הוט אַרונטערגענומען. אין דעם זעלבען מאָמענט קריג איך אַ שטויס פון איהם, און ער שרייט צו מיר: „טהו אָן דיין היטעל! פאַר אַ אידישע פאָן שטעהט מען מיט אַ פאַרדעקטען קאָפּ!"

און מיר זיינען אַריין אין קאַסינאָ. איך זאָג צו ד"ר כאַזאַנא־וויטש'ן: „דאָקטאָר, הייבט ווען איהר זעהן אין הערצלען אַ גרוי־סען אידען", האָט ער אָנגעהויבען צו מיר צו שרייען: „ליטמאָן, דו ווערסט צו גיך נתפּעל, הערצל איז אָזאַ איד ווי אַלע אידען, ענטשולדיגען זי". איך האָב שוין מעהר ניט געערדט. אונטער־דעסטען האָבען מיר געטראָפען אַ סך גרויסע מענשען ווי פראָפע־סאָר מאַנדעלשטאַם, זאַנגוויל, מאַקס נאָרדוי. אלע האָבען איהם מיט גרויס פרייד באַגריסט, ווייל אַלע האָבען זיין נאָמען שוין לאַנג געקענט.

ער איז אָבער פון קיינעם ניט נתפּעל געווארען. אַזוי זיינען מיר ביסלעכווייז צו פוס צוגעגאַנגען צום באַזעלער וואָקזאַל, ער־וואַרטען הערצל'ן. כאַזאַנאָוויטש האָט די גאַנצע צייט גע'טענה'־עט, „וואָס וועל איך זעהן אין הערצל'ן? וואָס שלעפּסטו מיך, איך

בין דאָך אַ שוואַכער מענש!" אַזוי זיינען מיר שוין געקומען צום באַזעלער וואָקזאַל.

דאָרטען האָבען מיר שוין געפונען אַ גרויסען ציוניסטישען עולם. כאַזאַנאָוויטש איז אַלץ געווען אין אַ שלעכטער לויניע און האָט געשריגען צו מיר: „וואָס וועל איך זעהן, דאָס איז אַ אידעל ווי אַלע אידעלעך... ענטשולדיגען זי... איך וויל אַהיים..."

דער באַהן איז אָנגעקומען. פלוצלונג האָבען מיר דערזעהען ד"ר הערצל געהט פון באַהן אַרונטער און דערנעהענטערט זיך צו אונז. איך פיל, אַז כאַזאַנאָוויטש דריקט ביז וועהטאָג מיין האַנט. איך קוק אויף כאַזאַנאָוויטש'ן, זיין קערפער ציטערט קאָנוואולסיוו און מיט אַ ציטערענדער שטימע שרייט ער צו מיר:

„ליטמאַן! ליטמאַן! דאָס איז ער! דאָס איז ער!... אויף איהם וואָרט איך שוין מיין גאַנצען לעבען... דאָס איז ער, גאָט'ס אויסדערוועהלטער... מיין גאַנצען לעבען האָב איך פון איהם געחלום'ט... דאָס איז ער, ער איז שוין דאָ!"...

שרעקליך איז געווען כאַזאַנאָוויטש'ס צושטאַנד. אַזאַ מינוט וועל איך קיינמאָל ניט פאַרגעסען. די מינוט איז אַ הייליגע געווען.

***

מיר זיינען געגאַנגען מיטאָגען אין אַ אידישען, כשר'ן רעסטאָראַן, וואָס האָט געהייסען „האָטעל ברוינשווייג". וועג כאַזאַנאָוויטש האָט דערזעהן די אָפּגעריבענע שמוציגע טרעפ פון רעסטאָראַן, האָט ער מיט באַגייסטערונג אויסגערופען: „דאָס איז דאָך אַן עכט אידישער מקום!"

צו דער צייט האָבען זיך אויפגעזאַמעלט אַ גרויסע גרופּע יונגע ציוניסטען און אַלע האָבען מיט מאָדנע נייגעריגקייט אויף איהם געקוקט. פלוצלונג הער איך, ווי אייניער פון די יונגע לייט זאָגט צום צווייטען: „מיר דאָכט זיך, אַז דאָס איז דער גרויסער ד"ר כאזאַנאָוויטש". דעמאָלט איז עפּעס מערקווירדיגעס געשעהן: אין איין מינוט איז שוין כאַזאַנאָוויטש אין זייערע הענט געוועזען. אַ געוואַלדיגער, דונערענדער הידד האָט אויף דער גאַנצער גאַס געקלונגען. אַלע האָבען געשריגען: „עס לעבע אונזער טייערער דאָקטאָר כאַזאַנאָוויטש!" כאַזאַנאָוויטש האָט פון זייערע הענט זיך גערייסען און געשריגען: „אידעלעך, פאַרמאַכט אייערע מיילער!... גיט בעסער ספרים און מיטלען פאַר מיין, אונזער, נאַציאָנאַל ביבליאָטעק!

מיט אַ מאָדנער ליבע און צערטליכקייט האָט די באַגייסטערטע יוגענט איהם געטראָגען אויף די הענט און איהם ניט אָפּגעלאָזען. און געהאַלטען אין איין שרייען: „עס לעבע אונזער כאַזאַנאָוויטש!"

אין דעם מאָמענט עפענט זיך די טיר פון רעסטאָראַן און ד"ר הערצל קומט גאַנץ אומדערוואַרטעט אַריין. אַלע בלייבען שטעהן פאַרגאַפּט מיט אַ מאָדנעם יראת הכבוד.

ד"ר הערצל באַטראַכט די אַרומיגע מיט אַ שאַרפען בליק, באַמערקענדיג ד"ר כאַזאַנאָוויטש, טרעט ער צו איהם האַסטיג צו:

— „ווי געהט עס, מיין ליבער ד"ר כאַזאַנאָוויטש?"

ד"ר כאַזאַנאָוויטש, אַ בלאַסער, מיט אַ ליידענשאַפטליכען בליק, שטרעקט איהם אויס ציטערענדיג זיינע הענט און לאָזט זיך אַ פאַר'חלש'טער אַרונטער אויף אַ שטוהל.

הערצל האָט איהם אַרומגענומען און געקושט פאָטערליך זיין קאָפּ.

דאָס איז געווען אַ הייליגע מינוט...

פינאַנציעלער באַריכט פון ביאַליסטאָקער רעליף

מיר דרוקען דאָ אַ פינאַנציעלען סך־הכל פון ביאַליסטאָקער רעליף קאָמיטעט, וואָס האָט אין משך פון זיין הילפס־טעטיגקייט געזאַמעלט און איבערגעשיקט די סומע פון נאָהענט צו 54 טויזענט דאָלאַר פאַר הילף צו אונזערע לעבענגעבליבענע אַנדסלייט אין איראָפּע. די פּעריאָדישע פינאַנציעלע, ווי די אַלגעמיינע טעטיגקייטס באַריכטען זיינען געדרוקט אין יעדען נומער „ביאַליסטאָקער שטימע".

אין די פריערדיגע נומערען זיינען געווען פאַרעפענטליכט אַ סך וויכטיגע איינצעלהייטען פון דער פאַרצווייגטער רעטונגס־אַרבייט, וואָס דער רעליף פירט אָן פאַר די ביאַליסטאָקער פליטים אין די פאַרשידענע לאַגערען און לענדער. עס איז אויך באַריכטעט געווארען וועגען די 15,500 דאָלאַר — די ספּעציעלע הילף וואָס דער קאָמיטעט האָט געשיקט צו דעם אידישען וואָיעוואָדישען קאָמיטעט אין ביאַליסטאָק.

פינאַנץ־באַריכט פון רעליף פאַר די לעצטע דריי חדשים

(פון ערשטען יאַנואַר ביז'ן 31־טען מאַרטש, 1948)

איינאַמען

מר. דזשאָזעף אַלפּערט — — — — — — — — — — — —	$ 500.00
ביאַליסטאָקער צענטער, ניו יאָרק, (פון „עדם"	
דורך מר. אַלפּערט), — — — — — — — — — — — —	550.00
פון יחידים — — — — — — — — — — — — — — — —	120.00
ספּעציעלע דאָנייישאָנס פאַר'ן געטאָ בית־עולם	
אין ביאַליסטאָק:	
ביאַליסטאָקער רעליף סאָסייעטי פון פּעטערסאָן — — —	500.00
ביאַליסטאָקער בענ. סאָסייעטי פון מילוואָקי — — —	200.00
זאַבלודאָווער ליידיס אייד סאָסייעטי, שיקאַגאָ, — —	25.00
טאָטאַל — — — — — — — — — — — — — — — —	$1.895.00
באַלאַנס פון פריער — — — — — — — — — — — —	$ 886.67
אין דעם באַלאַנס איז אַריינגערעכענט די 500 דאָלאַר	
פון די ביאַליסטאָקער אין שיקאַגאָ, פאַר'ן	
פאַרקאָן פון ביאַליסטאָקער געטאָ־בית־עולם	
צוזאַמען	$2.781.67

אויסגאַבען

געשיקט מזומן הילף צו פליטים — — — — — — —	$ 730.00
טראַנספאָרטאַציע קאָסטען פאַר פעקלעך קליידער,	
געשיקט צו לאַנדסלייט אין די לאַגערען — — — —	100.00
צוזאַמען — — — — — — — — — — — — — — —	$ 830.00
באַלאַנס געבליבען, 31־טען מערץ — — — — — —	$1.951.67

(אין דער סומע געפינט זיך 1225 דאָלאַר, וואָס ווערט איבערגעשיקט פאַר'ן פאַרקאָן פון געטאָ־בית־עולם אין ביאַליסטאָק).

בלייבט אַ ריינער באַלאַנס פו זרעליף געלטער — — $726.67.

***

פון פריער, ווי שוין קוויטירט („ביאליסטאָקער שטימע" סעפּטעמבער 1947, און יאַנואַר 1948), האָט דער רעליף געזאַמעלט און איבערגעשיקט די סומע פון $52.050.11.

דער אַלגעמיינער סך הכל פון געזאַמעלטע און אָפּגעשיקטע הילף באַטרעפט איצט די סומע פון — — — — — $53.945.11

ביי די לאנדסלייט אין מאנטרעאל

פון א. שייקעוויטש

דער ביאַליסטאָקער צענטער פון מאָנטרעאַל, שיקט זייגע יום־טוב׳דיגע גרוסען לכבוד פּסח, צו אונזער אַלגעמיינער לאנדס־מאַנשאַפט, און צו דער גאלדענהייט, וועלכן מיר זיך טיילען מיט ערפאַרונגען אין אונזערע אַקטיוויטעטן.

ליידער איז דער פּריערדיגער שוואונג און ענטוזיאַזם ביי אונזערע לאַנדסלייט צו דער רעליף אַרבעט באַדייטענד אָפּגע־שוואַכט געוואָרען, נאָכדעם ווי זיי האָבען צו זייער גרויסען בא־דויערן אויסגעפונען דעם טרויעריגען אמת, אז כמעט קיינער פון זיערע פאַמיליעס איז געבליבען לעבען. דאָך טאָרען מיר ניט פאַרגעסען, אז דער עמיגראַציע פּראָבלעם פון אונזערע פּליטים אין די לאַגערען איז נאָך אַלץ ניט געלייזט, און אַז מיר, די אַמעריקאַנער לאַנדסלייט, מוזען געפּינען פאַר זיי אַן אויס־וועג. באַזונדערס דאַרף פּאַר אונז זיין איצט אַקטועל די פּראַגע פון כּפר ביאַליסטאָק אין ארץ ישראל.

ווי באַוואוסט, האָט אונזער צענטער געשיקט אַ באַדייטענדע סומע פאַר אימיגראַציע צוועקען קיין אויסטראַליע, און אַ צאָל פּליכטיגע זיינען שוין דאָרט אָנגעקומען. אויך ביי אונז אין קאָ־נאַדע, זיינען לעצטענס אָנגעקומען אַביסעל לאַנדסלייט פון אייר־אָפּע און אונזער צענטער האָט פּאַר זיי געגעבען אַ פּייערלעכען קבלת פּנים. די ניי־אָנגעקומענע זיינען געשוני, ליקער, פערטל, מר. און מיס גודריימען, גאָלדשטיין און דער 11 יאָריגער יתום, אלעק בעקער.

זייער אַקטיוו איז ביי אונז די פרויען דיוויזיע, וועלכע האָט אָפּגעשיקט אַ גרויסען סכום קליידער און פּראָדוקטען קיין אייר־אָפּע, וואָס זיינען מנדב געוואָרען פון אַ צאָל געשעפטסלייט און מאָנופּעקטשורערס, צווישען זיי אונזערע לאַנדסלייט, די ברידער ראָסקיעס, די ברידער שיף, די ברידער שייקעוויטש, מר און מרס. מאָריס וויין, מר. בערמאַן, ב. מאָזאָוויטש און זון, וועלכער האָט געגעבען זיין פלאַטץ צום פאַקען.

עס דאַרפען דערמאָנט ווערען די נעמען פון די פרויען מרס א. קארנבלוט און מרס ע. ראָזען (קאָ־פאָרזיצערס), מרס מ. וויין, מרס מ. מירמאַן, מרס טיקטין, מרס א. באומאן, מרס גאָלד־בערג, מרס ס. פאַפער, מרס טאָו, מרס גערשוני, מרס מינץ און אַנדערע.

מאָנטרעאַל האָט אַנומעלט געהאַט חשובע ביאַליסטאָקער געסט. מיר האָבען ביי אונז אויפגענומען אונזער באַרימטען ד״ר חיים שאָשקעס און דער דיכטערין ראָזע ניעוויאַדאָווסקי. מיר האָבען פאַרבראַכט מיט זיי אַ פאָר אינטערעסאַנטע אָוונטען.

אונזער ביאַליסטאָקער צענטער אין מאָנטרעאל האָט לעצ־טענס געהאַט שווערע פאַרלוסטען. מיר האָבען פאַרלאָרען אונ־זערע מיטגלידער און אָנגעזעענע טוהער: אליעזר ראַטנער, ע״ה, יהודה בלאָך, ע״ה, משה ראבינאָוויטש, ע״ה און מרס בלומע טע־נענבוים, ע״ה. מיר דריקען דאָ אויס אונזער טיפען מיטגעפיל צו די משפחות פון די נפטרים.

באַגריסונג

דער ביאַליסטאָקער צענטער באַגריסט אונזער חשובען לאַנדסמאַן, מר. לעאָ ראסקעס או זיין פרוי מאַשאַ, צום געבורט פון זייער זון דוד הערש. מיר שיקען אויך אונזער מזל טוב, צו אונזער פרעזידענט מר. הענרי ראסקעס און פאַמיליע, וועלכע זיינען אָנקעלס צום ניי־געבאָרענעם ילד, און צו מאַשעס ברו־דער, אונזער פאָעט אַלעקסאַנדער מאַץ אין ניויאָרק. האָט פיל נחת פון אייער נייעם מיטגליד אין דער משפחה.

די פרויען־דיוויזיע פון ביאַליסטאָקער צענטער אין מאָנטרעאַל ביים פּאַקען באַנדעלס פאַר די פּליטים אין די לאַגערען

זאַלץ און פעפער

(פעליעטאָניסטישע נאָטיצען)

פון הערשל זלאָטעם

דער איצטיגער נומער „שטימע", איז אַ פסח׳דיגער און אַ יום־טוב׳דיגער. אַ פסח׳דיגער איז ער, ווייל מען וועט ביי אייך בעטען מעות חיטים, און אַ יום־טוב׳דיגער איז ער, ווייל דאָס איז דער 250־טער נומער זינט די „ביאַליסטאָקער שטימע" האָט מיט 28 יאָר צוריק אָנגעפאַנגען צו דערשיינען. דערפאַר איז עס אַ יובילעי נומער. מיר האָבען אויסגערעכענט, אַז אין די 250 נומערען זיינען אַריין צען טויזענט זייטען, וואָס ביי אונז רופט מען עס „פּעידזשעס". וועט מען זאָל די 28 יאָרגאַנגען פון דער שטימע, אַוועקשטעלען אין אַ ביכער־שראַנק, וואָלט עס פאַרנומען אַ היפשען פּלאַץ. אויב איר האָט צייט און איר פוילט זיך ניט, קענט איר אויסציילען, וויפיל הונדערטער אַרטיקלען עס זיינען געדרוקט געווָאָרען, וויפיל שרייבער עס האָבען געמומען אַן אָנטייל, איר קענט אויך אויססאָרטירען די אַרטיקלען און זייער פאַרשיידענהייט, לאָנדסמאַנשאַפטלעכע, ביאָגראַפישע, היסטאָרישע א. א. וו. עס קען זיין אַז איר וועט געפינען אַ סך וואָס איר האָט נאָך ניט געלייענט... פאַר איין וועגס, וועט איר שוין אויך אָפּוועגען, וויפיל פונט זאַלץ און וויפיל אונצעס פעפער מיר האָבען דעליווערט צו דער שטימע... אַז איר וועט פאַרטיג ווערען מיט׳ן „דזשאב", לאָזט אונז וויסען, וועלען מיר אייך זאָגען וואָס איר האָט ווייטער צו טאָן...

***

דורך אונזערע נאָטיצען מיט זאַלץ און פעפער, קענען מיר ניט געבען די ריכטיגע אָפּשאַצונג וועגען דער „ביאַליסטאָקער שטימע", די גרויסע ראָלע וואָס אונזער אָפּיציעלער אָרגאַן שפּילט אין דעם געזעלשאַפטלעכען לעבען פון אונזער לאַנדסמאַנשאַפט איבער דער גאַנצער וועלט. דאָס וועלען שוין טאָן אונזערע היסטאָריקער און שרייבער וואָס זיינען צו דעם באַרופען. מיר אָבער, קענען אייך דערציילען, אַז איר מעגט זיך גרייטען צו אַ גרויסען יום־טוב.

ווי מען זאָגט אונז, וועלט געפּלאַנעווטע אַ „250־ער יובילעי פייערונג". וואו די מיטאַרבעטער און די לעזער פון דער שטימע וועלען זיך צוזאַמענקומען און אויף אַ פאַסיגען שטייגער פייערען דעם יום־טוב.

מיר ווייסען ניט אויב עס וועט זיין אַ באַנקעט, אָדער אַ „לאָנטשאָן" וואָס מען וועט רופען, ביאַליסטאָקער שטימע באַקעטעל"... מיר ווייסען בלויז, אַז עס וועט זיין אַן אינטערעסאַנטער צוזאַמענקונפט פון די סאַמע פּני, פון אונזערע אַקטיוווע טוער און מיטגלידער פון אונזער אינסטיטוציע. איז גיבען מיר אייך אַ „טיפּ", אַז אַזוי שנעל ווי איר וועט לייענען אַז די אונטערעמונג איז נאָך אַנשטיירט געווָאָרען, זאָלט איר גלייך אָרדענען טיקעטס. מיר מיינען, אַז עס וואָלט געווען זייער שיין, אַז אַלע אונזערע ביאַליסטאָקער און אומגעגענד אָרגאַניזאַציעס, זאָלען ביי דעם יום־טוב זיין פאַרטרעטן. דאָס וועט זיין זונטאָג פאַרנאַכט, דעם 2־טען מאַי, אין אונזער האָום.

***

צו מאַכען אונזערע זאַלץ און פעפער, פאַר דעם איצטיגען נומער שטימע, כשר לפסח, וואָלטען מיר געדאַרפט שרייבען וועגען סדר, וואָס מיר וועלען פראָוועון פאַר אונזערע אַלטע אין אונזער מושב זקנים. מיר וואָלטען אייך אויך געדאַרפט דערמאָנען אַז אום מיר זאָלען קענען דעם סדר מאַכען ווי עס באַדאַרף צו זיין, דאַרפען מיר אייך בעטען, אַז איר זאָלט אַרייַנשיקען אייערע מעות חיטים אויך ווי עס באַדאַרף צו זיין... דאָס הייסט מיט אַ ברייטע האַנט... האָבען מיר זיך אָבער באַדענקט, אַז איר וועט עס סיי ווי סיי אַליין טאָן, אַזוי ווי איר טוט עס אַלע יאָר. טאָמער האָט איר לעצטען יאָר פאַרגעסען, קענט איר שיקען היינטיגס יאָר פאַר ביידע יאָרען.... האָבען מיר שוין באַשלאָסען, אַז מיר וועלען וועגען מעות חיטים גאָרניט שרייבען, וואָס איר האָט נאָך ניט געהערט, וואָרום איר דאַרפט געבען מעות חיטים?... וועז מען האָט ניט קיין נייעס צו זאָגען, איז אפשר בעסער אַמאָל צו שווייגען... הלוואי וואָלט מען עס פראָקטיצירט ביי אונזערע מיטינגען... האָט אָבער פאָסירט אַ טשיקאַווע געשיכטע, טאָקע וועגען מעות חיטים, ביי אונז אין ביאַליסטאָקער צענטער און מושב זקנים, וואָס מיר מוזען אייך דערציילען. איז הערט זיך איין מיט קאָפּ, וועט איר עס קענען אויך דערציילען צו אייערע פריינד און לאָנדסלייט, אפשר אויך אָרונטערנעמען אַ מוסר... ווער ווייס?

***

אַז מען שיקט אַרויס ביי אונז פון אָפּיס „אָפּיעלס" פאַר מעות חיטים, דארפען מיר דאָך אייך ניט דערציילען. מיט יעדען אָפּיעל גייט אַרויס אַ ביכעלע, מיט 25 סענטיגע „קופּאָנען". (אויב איר האָט ליב צו שניידען קופּאָנען... און זיי פאַרקויפען צווישען אייערע פריינד, לאָזט וויסען אין אָפּיס, וועט מען אייך שיקען וויפיל איר ווילט נאָר...)

מאַכט זיך אַ געשיכטע, אַז איינער פון די אָפּיעלס מיט אַ גאַנצען ביכעלע פון די וועלטפולע קופּאָנען, קומט אָן צו איינעם וואָס איז ניט אונזערער קיין לאָנדסמאַן... מיר גלויבען קוים,

אויב ער האָט אַפילו געהערט פון אַ שטאָט מיט׳ן נאָמען ביאַליסטאָק. האָט דוד סאָהן געקראָגען פון אים אָט אַזאַ מין סאָרט בריוועלע: „ניט קוקענדיג אויף דעם וואָס מיין נאָמען קאָנע, (קיין אויף ענגליש) קען אויך זיין אַ אידישער, בין איך אָבער אַן אייריש־מאַן. לויט מיין גלויבען, אַ „ראָמען־קאַטאָליק". איך בין ניט קיין איד, אָבער פונדעסטוועגען שיק איך אייך פינף דאָלער פאַר „מאָהעט־קיטים". מיט די בעסטע וואונשען צו די אַלטע מענשען". אונזער דוד סאָהן האָט אים געשיקט אַ שייגעם דאָנק־בריוו, און ער טראָגט זיך אָרום מיט׳ן בריוועל, אַזוי ווי מיט אַן אבן טוב... מיר האָבען דערווייל געקראָגען אַ נייעם אָרגומענט, וואָרום איר דאַרפט שיקען מעות חיטים און אויך באַווען אייערע פרייַנד צו טאָן דאָס זעלבע. נעמט עס מיט אַ ביסעלע זאַלץ און פעפער...

***

איז טאָמער פאַר אייך די געשיכטע ווינציג, וועלען מיר אייך דערציילען נאָך זייער אַ פאַטעטישע און אמת׳ע פאַסירונג וואָס מיר האָבען אַליין בייגעוואוינט אין אונזער אָפּיס. קומט אָריין אַ פרוי און זאָגט פאָלגענדעס, דעלאָגענדיג איר בייַשטייערונג פאַר מעות חיטים. — „פאַר אַ יאָרען האָבען מיר (ד. ה. זי מיט איר מאַן) געגעבען צו אייך דריי דאָלער פאַר מעות חיטים". היינטיגס יאָר, דערציילט זי, אַז איר מאַן האָט געזאָגט, — אַזוי ווי ער האָט געקראָגען אַ „רעזיז" ניט לאַנג צוריק, זאָל איך אַוועקטראָגען פינף דאָלער"... קוקענדיג אויף דער פרוי, האָט מען געזען אַז זי איז ווייט ניט קיין פאַרמעגלעכע, אַ פרוי פון אַן אַרבעטער... אָבער, אַ ביאַליסטאָקער... זי האָט איבערגעגעבען די עטלעכע דאָלער מיט אַזאַ צופרידענהייט ווי אַ ביאַליסטאָקער קען דאָס טאָן... פונדעסטוועגען וויסן מיר פון פילע ביאַליסטאָקער וועלכע זיינען זייער פאַרמעגלעך, און אונזער ביאַליסטאָקער צענטער און מושב זקנים, האָט נאָך זייערען אַ דאָלער קיין מאָל ניט אָנגעזעצן... מיט אונזער פשוט׳ן שכל פון זאָלץ און פעפער, קענען מיר דאָס ניט פאַרשטיין... מיר וואָלטען צו אַזעלכע געזאָגט: אַז צו איגנאָרירען אַזאַ וויכטיגע אינסטיטוציע ווי אונזער „ביאַליסטאָקער צענטער און מושב זקנים", נאָר בעסער וועלען מיר עס ניט זאָגען...

***

מיר האָבען אין לעצטען נומער געשריבען אַז אונזער „ליידיס אָקזילערי" גייט פייערען איר 25טען געבורטסטאָג, מיט אַ באָנקעט, מיט הכל שבכל, מיט׳ן גאַנצען טאָראָאם פון פּראָכט און גלאַנץ, ווי דער שטייגער איז, ביי אַזעלכע געלעגענהייטען. לאָזט זיך אויס, אַז מיר האָבען מיט אונזער מעלדונג, זיך אַבי־סעלע צוגעאיילט, אונזערע ליידיס זאָלען געזונט און שטאַרק זיין, האָבען, ווי מען זאָגט אויף אידיש „געטשענושד זייער מאַינד"... ביי זייער לעצטען מיטינג, וואָס זיי האָבען אָפּגעהאַלטען אַ מאָנטאָג בייטאָג, אין אונזער גרויסען אודיטאָריום, וואָס איז געווען זייער גוט באַזוכט, איז באַשלאָסען געוואָרען, דעם באָנקעט אָפּצולייגען. געוויס דעם דעיט, וווייסען מיר נאָך ניט. נאָר אַז זיי זאָגען, אַז עס וועט זיין אַ באָנקעט, קענט איר זיין זיכער, אַז עס וועט זיין... מילא, וועט זיין גוט מיט אַ פאָר מאָנאָטען שפּעטער. אָבער דאָס בעסטע וואָס אונז איז געפעלען געווארען איז וואָס זיי מיטען מאָנכעס מאָל מאָנטאָג בייטאָג... מיר טראַכטען פילע מאָל, געוואָלד! ווי אַזוי ברענגט מען די מיט־גלידער פון אונזערע ביאַליסטאָקער אַרגאַניזאַציעס צו די מיטינגען?... אַז מיר האָבען אָבער געזען דעם גוט באַזוכטען מיטינג פון די ליידיס, האָבען מיר באַשלאָסען, פאַרצושלאָגען, אַז אַלע אַרגאַניזאַציעס זאָלען מיטען מאָנטאָג בייטאָג...

פאַר מער אינצעלהייטען, ווי אַזוי מען אַראָנזשירט עס, וועלדעט זיך צו דער טשערלידי, די חשוב׳ע מיסעס דאָראַ שנייַדערמאַן און די סעקרעטאַרין, מיסעס רעי סיידערמאַן, מיט׳ן גאַנצען סטעף פון די איבעריגע באַאַמטע.

***

רעדענדיג וועגען ניט גוט באַזוכטע מיטינגען, קענען מיר עס ניט זאָגען וועגען די מיטינגען פון אונזער „קלוב פון ביאַליסטאָקער פריינט". מען דערציילט אונז, אַז זייערע מיטינגען זיינען די אמתע גוט באַזוכטע. זייערע מיטגלידער זיינען נאָך אינגערע מענשען און עס קאָכט און זיט מיט לעבען און טעטיג־קייטען. זיי טוען גוטע אַרבעט און זייער מעמבערשיפּ וואָקסט ווי אויף הייוון. זיי אַראָנזשירען קולטורעלע אָוונטען, פון צייט צו צייט אויך אַ „דענס" און אָנדערע פאַרווייַלונגען. בקיצור, עס איז ביי זיי לעבעדיג און אַ מחיה צו באַלאָנגען. איין זאָך וואָס זיי דאַרפען זיך נאָך אויסלערנען איז, ווי אַזוי צו מאַכען אַ קאָלעקציעס... אָט האָבען זיי געהאַט אַן אונטערנעמונג פאַר רעליף־צוועקען. מען האָט געצייגט בילדער, מען האָט פאַרקויפט בילדער, מען האָט געהאַלטען רעדעס, מען האָט זיך אַזוי לאַנג געקליבען צו מאַכען דעם קאָלעקשאָן ביז וואָנען די מייסטע באַזוכער זיינען שוין געווען אויף יענער זייט טיר... אמת, זיי האָבען געשאָפען אַ באַדייטענדע סומע, פאַר׳ן צוועק וואָס די אונטערנעמונג איז געמאַכט געווארען, אָבער די מבינים און עקספּערטען אין די „קאָלעקשאָן ביזנעס" זאָגען, אַז זיי האָבען גענט מאַכען צוויי מאָל אַזוי פיל... נו, זיי וועלען זיך אויסלערנען... די אָקטיוסטע טוער ביי דער אונטערנעמונג זיינען געווען פרייַנד קאַגאַנאָווסקי; פּרעזידענט; פר. גאָלדבערג, סעקרעטאַר פון קלוב, איז געווען טשערמאַן, און דער הויפּט רעדנער איז געווען פר. יערוזאַלימסקי. ווער עס האָט „פאַר׳הרג׳עט דעם קאָלעקשאָן וווייסען מיר ניט.

***

אונזער פרייַנד הערי קאַפלאַן איז ביי אונזער באָארד אָו דירעקטאָרס דער וויס־טשערמאַן, איז זייער אַקטיוו אין אונזער ביאַליסטאָקער צענטער און מושב זקנים, אין פאַרשיידענע קאָמיטעס און אויף פאַרשיידענע געביטען פון געזעלשאַפטלעכע טעטיגקייט. צו זיין צעטעל פון „קרעדיטס", איז לעצטענס צוגעקומען גאָר אַ גרויסער אויפטו. ער האָט ווידער אויפגעלעבט דעם „ביאַליסטאָקער פיינטערס קלוב". די „באָיעס" האָבען אים דערפאַר ווידער צוגעטיילט דעם גרויסען כבוד, צו זיין דער פּרעזידענט פון קלוב. איצטער מיט אַ רעאָרגאַניזירטען ביאַליס־טאָקער פיינטערס קלוב, וועט מען זיך ווידער נעמען צו פּעיס־טען כדי צו פאַרשענערען די בילדינג פון אונזער צענטער און מושב זקנים. דער קלוב האָט שוין אויף זיין רעקאָרד, טויזענטער דאָלער פרייַער פּעינטינג, וואָס זיי האָבען מנדב געווען פאַר אונזער האָום. איצטער וועלען זיי זיך ווידער נעמען צו דער אַרבעט. מען וועט פּעינטען, מען וועט שמירען, מען וועט פּלאַסטערען, טאָקע וויי אמת׳ע קינסטלער און די ריכטיגע ביאַליס־טאָקער יאַטען, מיט ליבע, טריישאפט און איבערגעגעבענהייט

צו אונזער אינסטיטוציע. אַזוי זאָגט הערי קאָפלאַן, — דער פּרעזידענט פון „ביאַליסטאָקער פּעיונטערס קלוב", און די מיטגלידער שטימען איין מיט אים.

***

איין מאָל אַ יאָר, גיט אַרויס אונזער ביאַליסטאָקער צענטער און מושב זקנים, אַן ענגלישען סאוועניר דזשוירנאַל". דאָס איז אַן אויסגאַבע וואָס דאַרף אונז ברענגען אַ גרויסע אייננאַמע... מבינים זאָגען, אַז מיר די ביאַליסטאָקער, מיט די ביזנעס קאָנעקשאַנס וואָס מיר האָבען, דאַרפען מיר קענען קריגען אַרום 25 טויזענט דאָלער אין אַדוועדרטייזמענטס פאָר אונזער „דזשוירנאַל". אונזער פריינט רובינסטיין, דער טשערמאַן פון דזשוירנאַל קאָמיטע, שטימט איין, אַז מען קען אַזאַ סומע צוזאַמענקלייבען. אויב... מען וועט אים געבען אַ האַנט...

אונזער חשובער פּרעזידענט מר. דזשייקאָב קאָהען, אונזער טיכטיגע און איבערגעבענע טוערין מיסעס דזשוליא קעס פון באָרא פּאַרק, און נאָך איניגע, האָבען לעצטען יאָר, ווירקלעך געטאָן זייער פיל, אַריינגעבראַכט גרויסע סומען אַדוועדרטייזמענטס, וועלען זיי דאָך זיכער היינטיגס יאָר, אַוודאי זיך אויסצייכענען. אָבער מר. רובינשטיין זוכט נאָך „פּאַרטנערס"... די „האָום" נויטיגט זיך אין געלד, די „דזשוירנאל ביזנעס" איז אַ גאַנץ גוטער מיטעל צו שאַפען די געלד.

מיר מאַכען דאָ אַן אויפרוף, אין נאָמען פון אונזער נאָבעלע אינסטיטוציע, אַז אונזערע פּעאיגע ביזנעס לייט, זאָלען זיך אָנשליסען אָן דער „קאָרפּאָריישאָן פון דזשוירנאַל", אַריינברענגען די גרויסע אַדוועדרטייזמענטס דורך זייערע ביזנעס קאָנעקשאָנס און פּריינד, און „בערכען דעם רעקאָרד" היינטיגס יאָר לגבי לעצטען יאָר...

מיר האָבען אין זינען די בריידער בינדלער און קאָמפּאַני, אינקאָרפּ., דעם איבערגעגעבענעם פּריינד פון אונזער „האָום" מר. בענדזשאַמין גוזאָווסקי, דעם טשערמאַן פון דער פּרינטיג קאָמיטע, מר. ווילליאָם אייבראַמסאָן, וואָס וויי דאָך זיכער, אַז וויפיל מען זאָל ניט סייפען אויף פּרינטינג, קען מען פון קריגען די ריכטיגע אַדוועדרטייזמענס, סייפען הונדערט מאָל אַזוי פיל... היינט אונזער פּריינד און שטענדיגער מיטאַרבעטער פון דער שטימע, מורינו ורבינו, ישראל קאַגאַן, המכונה „ישראלקע", וואָס האָט ביי אונז אָפּגעקויפט דעם ביאַליסטאָקער שטאָט זיגער (בילד) און טאָקע געהאַנדעלט אַ גרויסע מציאה, דאַרף און קען העלפען, שאַפען אַדוועדרטייזמענט פאַרן „דזשוירנאַל". מיר וואָלטען געקענט אויסרעכענען נאָך אַ גאַנצען צעטעל, וועלכע קענען מיטהעלפען אין דער נויטיגער און וויכטיגער ארבעט. אָבער זאָל יעדער מיטהעלפען. מיר גיבען אייך אַ „פּראָמיס" מיט זאָלץ און פּעפּער... אַז אַלע וועלען קריגען דעם פאַרדינטען קרעדיט, פאַר אַריינברענגען אַדוועדרטייזמענטס צום „דזשוירנאַל".

***

מיר זיינען זיך מודה, אַז מיר זיינען קיינמאָל ניט געווען קיין ציוניסט. מיר האָבען אָבער אַלע מאָל פאַרשטאַנען און סימפּאַטיזירט מיט דער גערעכטער טענה; וואָרום מע יעדער פאָלק האָבען זיין אייגען לאַנד און אידען ניט?... איז על פּי שכל, האָבען מיר יע געדאַרפט זיין אין דעם ציוניסטישען לאַגער. אויב מיר זיינען דאָרטען ניט געווען, איז עס געווען פּשוט, ווייל עס האָט זיך ניט געגלויבט, אַז אידען וועלען עס איז קענען קריגען פאָר זיך אַ באַזונדערע מלוכה. אָבער ווי עס ווייזט אויס, איז מה שלא עשה השכל עשה הזמן... וואָס אויף פּראַסט מאַמע־לשון מיינט עס, אַז דאָס וואָס אונזער שכל האָט ניט געקענט באַגרייפען, האָט די צייט אויפגעטאָן... וועלן עמיצער וואָלט אונז מיט עטלעכע יאָר צוריק געזאָגט, אַז מיר וועלען העלפען בויען אַ שטאָט מיט"ן נאָמען ביאַליסטאָק, אין פּאַלעס־טינע, וואָלטען מיר אים געזאָגט אויף פּשוט"ן ענגליש, „יו אַר קרעיזי"... אָדער, „דאָנט טאָק נאָנסענס"...

אָדער צום ביישפּיל, וועלן עמיצער וואָלט אונז געזאָגט, אַז דער „אַרבעטער רינג", וועט העלפען בויען די אידישע מלוכה אין ארץ ישראל... מיר וואָלטען דאָך געמיינט, אַז דער מענש איז אַרונטער פון דער לבנה... היינט, שרייבט דער פּרעזידענט פון אַרבעטער רינג אַן אַרטיקעל, אַז זיי גייען בויען אַ האָספּיטאַל אין ארץ ישראל און די ביאַליסטאָקער ברענטשעס פון אַרבעטער רינג גיבען באַדייטענדע ביישטייערונגען פאַר'ן צוועק... עס איז דאָך עפּעס גאָר משיח־צייטען. אַ נייע צייט... מה שלא עשה השכל, עשה הזמן...

***

אַנטקעגען וואָס, האָבען מיר פאַר אייך געהאַלטען אָט די דרשה?... כדי איר זאָלט זיך פאַראינטערעסירען מיט"ן באַשלוס פון אוזער „ביאַליסטאָקער צענטער און „ביאַליסטאָקער רעליף קאָמיטעט", צו רופען אַ ביאַליסטאָקער אַלוועלטלעכען קאָנגרעס, פאַר"ן צוועק צו העלפען אויפבויען און איבערבויען דעם „כפר (דאָרף) ביאַליסטאָק" אין ארץ ישרל, פאַר אַן „עיר (שטאָט) ביאַליסטאָק". אַזוי אַרום, וועט אונזער געבורטס שטאָט ביאַליסטאָק, אויפשטיין תחית המתים... און די שארית הפּליטים פון אונזער אַלטער היים־שטאָט, וועלען ענדלעך געפינען אַ מקום מנוחה און ניט דאַרפען אָנקומען צו „רעליף פּעקלעך"...

אַ ביאַליסטאָקער וועלט־קאָנגרעס, מיט פאַרטרעטער פון אַלע ביאַליסטאָקער לאַנדסמאַנשאַפטען פון דער גאַנצער וועלט, וועט אָפּגעהאַלטען ווערען אין ביאַליסטאָקער צענטער און מושב זקנים בילדינג, אין דער נאָענטער צוקונפט. מיר „גיבען דאָס וואָרט", און דרוקען דאָ איבער דעם וויכטיגסטען טייל פון דעם אויפרוף, פון די ביאַליסטאָקער אידען אין ארץ ישראל:

„מיר האָבען זיך געשטעלט פאַר אַ ציל צום אויסבויען אין אונזער אידיש לאַנד, אַ לעבעדיגען דענקמאָל פאַר אונזער שטאָט. דאָס וועט זיין אַ ישוב אויפ"ן נאָמען פון אידישען ביאַליסטאָק. אונזער שטאָט איז מער נישטאָ, זאָל אויף דעם אופן פאַראייביגט ווערען דאָס אַלץ וואָס האָט אין דער שטאָט געלעבט און געשאַפען, גלייכצייטיג וועט דאָס זיין אַ היים, פאַר די וויניגע, וועלכע האָבען איבערגעלעבט אוז, וועלכע ווילען אוז וועלען קומען אהער. אין דעם ישוב וועלען זיי געפינען אַ דאָך איבער'ן קאָפּ אוז מעגלעכקייטען פון אַרבעט אוז לעבען. מיר וועגדען זיך צו אייך, אין נאָמען פון דער קליינער הייפּעל לעבענגעבליבענע בריידער אוז שוועסטער, אין נאָמען פון די, וועלכע געפינען זיך אויף קפריסין, (ציפּערן) אין די דייטשע, עסטרייכישע אוז איטאַליענישע לאַגערן — העלפט אונז!"

קיין „פּראָשיק מיט זאַץ אוז פּעפּער" צום אויפרוף איז ניט נויטיג...

אין אונזער לעבען

(אַ ביאָגראַפישער ראָמאַן פון אַ ביאַליסטאָקער משפּחה)

פון **איזראַעל קאַגאַן**

(פאָרזעצונג)

קומענדיג אַהיים האָט לעוו אַליין ניט געוואוסט וואָס אים פעלט, וואָס ער וויל! וואָלט מען אים אַזאָג געטאָן — ליובאַ ווארט, גיי, גיי מיט ליובאַן, וואָלט אים באַלד אַלץ קלאָר געוואָרען. לעוו האָט זיך אַרומבאַלענקייעט פון איין צימער אין אַן אַנדערן אין זייער גרויסער הויז, געזוכט, ניט וויסענדיג אַליין וואָס! דאָ איז ער געווען אין געהויבענעם מוט און זיך באַלד אָפּגעשטעלט אַ פאַרקלערטער; ביז אים האָט אויסגעמאַטערט. ליגט ער אויף זיין געלעגער אַ טיף פאַרטראַכטער, וואָס איז דאָ מיט אים היינט פאָרגעקומען? וויל שוין שלאָפען, ס׳נעמט אים אָבער קיין שלאָף ניט. דורכ׳ן טיר אין אַנדערן צימער בלישטשעט שוואַך דער לאָמפּ מיט׳ן אַרונטערגעלאָזענעם קנייט. קוקט אין שוואַכען שיין און דאָרט איז ווי ער וואָלט ליובאַן געזען, קוקט אַוועק פון לאָמפּ און ליובאַ גייט מיט אין דער פינסטער פון דער פוסטקייט; וואו ער זאָל ניט וועגדען זייגע אויגען, אָפילו אויף דער וואַנט, דאָ לעבען זיך, שטראַלט ליובא מיט איר בלאַסלעכען אויסזען, זי גלייכט אויס די שפּיצען פון איר שירצעל, ער קושט איר אויפ׳ן שלייף, אַלע גלידער צעווּאַרעמען זיך אים. ער וואָלט פון בעט אַרויס־געשפרונגען, וואָלט געלאָפען קלאָפען איר טיר — ליובאַ, ליובא! ער וואָלט כ׳ווייס וואָס איצט, אָבי זיצען נאָענט צו ליובאַן, זאָל זי רעדען פון וואָס זי ווייל, אָדער שטיל זיין, ניט ענטפערען... אָבי איר וואַרעמקייט פילען אָט לעבען אים ווי אין קאָנווולסען וואַרפט זיך לעוו, דרייט זיך ווי אַ שלאַנג, מאַרדוועט זיך אויפ׳ן געלעגער אַ שעה און צווי, ביז ער שלאָפט אין.

ווי אַ צעדולטער איז ער אויפגעשפרונגען מיט דער ערשטער ליכט פון טאָג, ניט וויסענדיג ווער ער איז, וואו ער איז! וואָס איז היינט! — דאַרף גיין אין... גיין! שבת היינט? — ניין פאַרקוקט אין שפּיגעל, פאַרקרימט זיך פון זיין אויסזען, וואָס איז מיט מיר? קאָן ניט אינגאַנצען אויפרייסען די אויגען. קוקט זיך אַרום פאַרלאָרען. אין שטוב שטיל ווי אין אַן אויער, אַלע שלאָפען. וויגט ער זיך ווי אויף גומענע פיס און פאַלט צוריק אויפ׳ן געלעגער אַ מידער מיט קלעפּענדיגע אויגען און אין קאָפּ מישט, אָבער שלאָפען — „אַ ניע טשוואָק", — ס׳שלאָפט זיך ניט! אַי ליובאַ, ליובאַטשקאַ, ווי קאָן איך אַן דיר זיין? האָט אים געמישט אין אויסגעמאַטערטען קאָפּ. כ׳וואָלט דיר שוין אַזוי געוואָלט זען, כ׳קאָן אַן דיר ניט לעבען, כ׳האָב דיר דאָך אַזוי ליב, אַזוי שווימענדיג אין זיינע געדאַנקען איז לעוו אייגעזונקען אין אַ שווערען שלאָף.

וואָס? וויפיל? האַלב עלף? יע, יע, שמייכעלט איבער אים זיין מאַמע מיט אַ מאַמעשׂ׳ן שמייכעל, אים וועקענדיג אויפצושטיין עסען פרישטיג. פון אָנהויב האָט ער געזען און געהערט וויי פון גאָר וויט, מיטאַמאָל האָט זי אויסגעוואַקסען איבער זיין בעט. וואָס איז מיט דיר לעוו? פרעגט אים די מאַמע אַביסעל באַזאָרגט. אַ גאָרנישט מאמאשא, גאָרניט. מיט שוועכע טריט איז ער געגאַנגען איינוואַשען אום צו פרישטיקען.

ליובאַן האָט ער ניט געזען באַלד אַ גאַנצען וואָך! ס׳איז געווען דאָנערשטאָג, ווי ער איז אַרויס פון זייער הויף האָט ער זיך אָנגעשטויסען גלייך אויף ליובאַן. ליובאַ ליובאַטשקאַ, אַ גאַנצע וואָך, איך, פאַרוואָס? איך — וואו גייסטו? כ׳גיי אויף פּאָטשט, ווילסט מיר באַגלייטען, האָסט צייט? זיכער, אַוודאי, אי ליובאַטשקאַ. ווייסט לעוו, די מאַמאַ איז ברוגז געווען, דערציילט זי אים, דער פּאַפּאַ האָט מיר זייער אומעטיג באַטראַכט, נאָך געווען ערגער ווי וואָס די מאַמאַ האָט געהאַט צו זאָגען. וואָס די מאַמאַאַ געזאָגט? פרעג שוין ניט; געפונען אַ ניע לעגאַלנעם ביכעל! ווילסט אונז אַלעמען אויף סיביר פאַרשיקען? קומסט אַלע מאָל שפּעטער און שפּעטער, האָט זי געזאָגט; האָסטו גאָר קיין רחמנות ניט אויף אונז? דעם פּאַפּאַס בליקען האָב איך ניט געקאָנט פאַרנעמען, ערגער נאָך ווי דער מאַמאַס בעטען! ווי ס׳מיניט זיך אין מיר די בלוט אין פּנים, בין געווען פאַרשעמט און ניטגעהאַט וואָס צו ענטפערען און באַשלאָסען זיצען אין שטוב, בין די גאַנצע צייט אין גאָס ניט געווען. אַז דער פּאַפּאַ האָט מיר איצט געשיקט, אויב איך ווייל גיין אויף פּאָסט, האָב איך עס אָנגענומען מיט גרויסען פאַרגעניגען.

זאָג מיר, לעוו, וואָס האָסטו געטאָן די גאַנצע צייט? לעוו האָט געהאַט אַזוי פיל צו זאָגען, געוואָלט אַזוי פיל רעדען, נאָר איצט איז ווי דער לשון וואָלט אים אָפּגענומען, זיך געפילט געפּלעוווט... יע, ליובאַ מיר גייען? וועט דאָס מעגלעך זיין פאַר דיר? וואו, לעוו? כ׳מיין, אָט, אָט זונטאָג, די גוליאניע אין סאָד האָסט דאָך מיר צוגעזאָגט שבת, אין ראדניאן די... אַ יע, טאָקע, זעסט, פאַרגעסען, נו טאָקע, אַוודאי, זיכער, אַ יע, מיר׳ן טאָקע גיין, מ׳דערוואָרט מיר, כ׳מיין אונז! ליובאַ קוקט אים שטאַרק אָן. לעוו קוקט אַוועק, ווי ער וואָלט וועלען אויסמיידען אַ פאַרשעמטען ענין... זע נאָר, זע נאָר, שוין אַ לאַנגע צייט ווי סלאָנימסקע׳ס פאַבריק האָט שוין ניט געברענט איז וואו דענקסטו וועלען מיר פאָרט גיין, לעוו? — געווויס אין ראַדניאָן, ליובאַ, ער גיט איר אַ צופּ פאָר די צעפּ! ניין לעוו, אַ, ניין לעוו! גנב׳עט ער אַ קוש אין דער שטילער,כמר׳שער געסעל, וועלכע פירט צו דער פּאָסט — ליובאַ וועסט זייער רויט! ניין לעוו, ניין! ליובאַ איך האָב דיר זייער ליב. איך וואָלט אָן דיר ניט... זע נאָר ווי דער „סטאַוו" איז שוין באַלד ווי אויסגעטריקענט, שלאָגט אים איבער ליובאַ, אָבער מיין, וויל ווידער לעוו פאָר־זעצען און ליובאַ שלאָגט אים ווידער איבער די טענות, אַז די שולע דאָ, די רעאַלני, שטייט אַזוי רואיג! לעוו איז ווידער אומ־צופרידען, ליובאַ פרעגט וועט ס׳וועט זיין דער רעדנער אין ראדניאן שבת און אַז זי מוז זיין פאָר זעקס צוריק און אין

וועלכער צייט וועלען זיי אַרויסגיין. לעוו ענטפערט אויף אַלץ קורץ...

אַן ערך דרייסיג פּאַרשוין האָבען זיך ביי דער סכאָדקע געפונגען. מיט אַלע חושים געווען פּאַרטאָן אין זיך צוהערען. מיטאַמאָל גיט אַ הילך ווי פון גאָר ווייט אָט ווי אַ דונער וועלכער קייקעלט זיך. אַלע בליקען אין אייַן ריכטונג ווי פון דאָרטען וואָלט דאָס געקומען. איך וויל לויפען אַ היים לעוו. וואַרט אַ רגע מיר'ן זען. אויף גיך הויבען זיך אַלע, מ'קוקט זיך אַרום, מ'הערט מער גאָרניט. דער אָנפירער הייסט זיך צעגיין, אָבער ניט צוזאַמען... אַלע מאַכען גיכע טריט, אַלע גייען צוריק אין שטאָט. ליובאַ און לעוו מיט נאָך עטלעכע האַלטען זיך צוזאַמען. מ'קומט אָן נאָענט צום פיש־מאַרק. ס'הערט זיך אַ שיסעריי. די, צוזאַמען, צעלויפען זיך איינציגוויז, נאָר ליובאַ און לעוו זיינען איצט אייַנער מיט'ן אַנדערן. מ'שטעלט זיך אָפּ אַ ווייל, ווידער הערט זיך אַ שיסעריי. זיי ווייסען איצט ניט ווואו עס איז בעסער צו גיין. איצט הערט זיך די שיסעריי בולט'ער, גאָר נאָענט. ליובאַ, קום אַהער! ניין, לעוו, דו גיי דורך דאָנענט, איך וועל זיך פּאַרנעמען דורך זעלמאַנ'ס הויף ביידע זיינען בשלום אָנגעקומען אַהיים. אָבער ביאַליסטאָק האָט יענעם שבת, שבת נחמו, דעם 31טען יולי 1905, געציילט אַ סך פּאַרוואונדעטע און גע'הרג'עטע אידען. ס'איז געווען אַ קורצער מיליטעריישער פּאָגראָם. האָט אינגאַנצען געדויערט עטלעכע שעה. דער פּאָגראָם איז דורכגעפירט געוואָרען מיט סאָלדאַטען וואָס האָבען זיך צוריקגעקערט פון מלחמה מיט'ן יאַפּאַנעץ. ביאַליסטאָקער יוגענט האָט זיך אָפּגערעכנט פּאַר דער שחיטה! עטלעכע פון די העכערע, ווי אַ פּריסטאוו, פּאָליציי־מייסטער און נאָך אַזעלכע "היטער" פון שטאָט האָט מען צעפּיצעלט, צעשאָסען, איידער דער ווינטער האָט זיך געשטעלט.

געווען אַ ביטערער ווינטער, אַ קריזיס צייט. פאַבריקען זיינען געשטאַנען לער, קראָמען האָבען ווינציג געליזיט, דאָך זיינען אַלע טאָג פּאַרגעקומען סטרייקען. דער לעבען איז אַנגעגאַנגען נאָרמאַל ... הגם די וואונדען, פון שבת נחמו זיינען ווייט ניט פאַרהיילט געווען. מ'האָט געלעבט אין מורא. מ'האָט געהערט אַז ביאַליסטאָק מעג זיך ריכטען אויף אַ ריכטיגען פּאָגראָם" מענשען מיט מיטלען האָבען אַפילו אויסגעוואַנדערט, אין בערפאַלען זיינען פּאַרגעקומען טעגלעך אין גאַס אָבער האָט אַלץ אויסגעזען ווי אַלע מאָל — נאָרמאַל...

3

די שויבען זיינען דיק פאַרפראָרען, דער טיר־גלעקעל קלינגט הייזעריג. כתריאל איז פאַרטאָן, פּאַרעט זיך ווי אַלע מאָל ביים אויסגעטראָגענעם צאָפען, זיין בעסטער צייט־פאַרטרייב איז עס געווארען; איז אַזוי פאַרטאָן אַז ער האָט ניט געהערט ווי דער פּאָטשטער איז אַריין און געבראַכט בריוו און אויך „דער פריינד". האָנא קומט אָן פון שולע און כתריאל הערט נאָך אַלץ ניט אַז מען קומט און מ'גייט. האָנא זעט קיינעם ניט, נאָר די בריוו, כאָפּט אַ קוק און רופט: פּאָפּאַ, מאַמאַ, בריוו פון אַמעריקע! כ'נעם אַרונטער די מאַרקע! כתריאל כאָפּט זיך ווי פון שלאָף, שפּרה קומט אויך אָן. פון שלומ'ען, פון שלומ'ען, פּרייט זיך שפּרה. נו אַ דאַנק דעם אויבערשטען, ער איז באַקוועם, זאָגט שפּרה, אָבער וואָס מיינט ער „מ'מאַכט אַ לעבען". אין אַלע בריוו „מאַכט ער אַ לעבען", צוקט כתריאל מיט'ן קאָפּ און צופט די בערדעל, אָן ענטפער. וואָס קלערסטו כתריאל? ווער, איך? יע דו, הער שוין אויף פליקען... קוקט ער אַרויס צום גאַס, ווי ער זוכט, און, און די בראַנזשע קומט אָן! כתריאל'ס „דער פריינד" לייענער. ווי אַלע מאָל דערשפּירען זיי די צייט... גריסט ער זיי פון שלומ'ען און באַמערקט צום סוף אַז גוט איז שלומ'ען... ער לעבט אָן בייז, „מיט אַזוי פיל לעבענס" נאָר ניט דאָס אַליין בין איך אים מקנא! זיין רואיגקייט, זיין זיכערקייט איז נאָך מער ווערט! כתריאל האָט ניט באַמערקט אַז שפּרה איז ניט אַוועק. זאָגט שפּרה: אויב דו ווילסט פּאַרען קיין אַמעריקע דאַרפסטו דאָך צו קיינעם חלילה ניט אָנקומען! בלייבט כתריאל שטיין ווי אַ צעשראָקענער, ניט דערוואַרטענדיג שפּרה'ס שטים. שאַ, ווייסט גאָר וואָס כתריאל, לאָמיר אָנפרעגען שלומ'ען, ווען כאַצקעל, לייזער'ס האָט טאָקע בדעה צו קומען אַהער אַ, וואָס? כאָפּט זיך איינער פון די צוהערער, אַ גוטער שכן און אַ ווייטער מקרוב פון לייזער'ן, לייזער'ס זון קומט קיין ביאַליסטאָק, ווען, וואָס עפּעס? דאָס זאָגט ניט אין בריוו, נאָר אַז ער קלייבט זיך אַהער, דאָס שרייבט שלום יע, ענטפערט שפּרה דעם שכן מיט'ן קמצ'ל אונטער די וואָנצען, ווי מען ענטפערט אַ קינד, אַ אַזוי? רעדט ווידער דער „קמצ'ל". אַ, כאַצקעל איז אַ „טשיינער יאָט" (אטשייענ'י יאט), ווי לייזער אַליין איז געווען, ער איז קלוג און פּעאיג, ניט ווי שעפּסעל. און וואָס פּעלט שעפּסלען? פרעגט זיך אָן שפּרה. ווייל שעפּסעל איז אַ שטילער, אַ שעמעווודיגער? באשר דער טאָטע זיינער אַ בייזער האָט אים צוגענומען פון שפּילען זיך מיט קינדער און נאָר געוואָלט ער זאָל שפּילען מיט דער פידעל? דוכט זיך אַזאַ קאַרגער אַ בייזער, פונדעסטוועגען האָט ער אים געשיקט אין וואַרשע און דאָ געהאַלטען די בעסטע לערער פאַר שעפּסלען. און גלויבט מיר עס איז אַ חיות אים הערען שפּילען, אַ שאָד נאָר וואָס טאָטע־מאַמע האָבען ניט דערלעבט שעפּסלען הערען!

דער גלעקעל גיט אַ „כריפּע", אין טיר באַווייזט זיך לעוו. איז שוין ליובאַ אין דעם היים? ניין, לעוו, ענטפערט כתריאל. גיט מיר אָט די שאָקאָלאַד. כתריאל גיט אים און באַטראַכט אים פון קאָפּ ביז פיס, מיט אַ מינע ווי ס'וואָלט פאַר אים געווען אַ רעטעניש, גיט אים רעשטע און באַמערקט אַז שוין אַ לאַנגע צייט ווי דו ביסט שוין ביי אונז ניט געווען, לעוו. איך בין שטאַרק פאַרנומען מיט אוראַק'ן, איז לעוו'ס ענטפער געווען. ס'האָט זיך אָבער דייטלעך אָנגעהערט ניט אַנדערש ווי נאָר אַ תירוץ! כתריאל וויל אים דורכלאָזען, ער וואָלט אים אַפילו געקאָנט פרעגען, זינט ווען האָסטו לעוו אָנגעהויבען עסען שאָקאָלאַד און נאָך אַזעלכע קשיות, אָבער ניט כתריאל איז דער מענש קריכען אימיצען אין די בייגער... „א גוטען", זאָגט לעוו. קומט אָן האָנא און רופט, לעוו, לעוו, פאַרוואָס קומט איר ניט אַריין אין שטוב? א, האָנאטשקא, וואָס ווען איך; ליובאַ איז דאָ! אויף גיך, איידער עס אַנדערשט זיך מאַכט ער לאַנגע שפּרייזען און גייט מיט האָנאַ'ן. אַריינקומענדיג אין שטוב אַ סך זאָכטער, ווי ער האָט זיך פאַרנומען, נויגט זיך צו שפּרה'ן, האַלטענדיג האָנאַ'ס האָנט, ניט פילענדיג ווי ער האַלט מיט שווערען דרוק, די קליינע פאַרקוקט צו אים, ער באַמערקט ניט און נויגט זיך צו שפּרה'ן און קוקט זוכענדיג איבעראַל ליובאַן. ליובאַ פליט אָן פון אַנדערן צימער! זי בלייבט שטיין און ווייסט ניט פון וואָנען לעוו איז דאָ אַרונטערגעפאַלען. ער שטייט אַזוי בעטענדיג, אין האָנט שאָקאָלאַד, מיט דער אַנדער האָנט דריקט ער נאָך שטאַרקער האָנאַ'ן, זי פרובירט אַרויסציען איר הענטל, קוקט ער צו איר און לאָזט נאָך. ווילסט זיצען? בעט אים שפּרה.

ליובאַ שטייט נאָך אַלץ אויף אַן אָרט! מיט אירע שיינע צעפּ אַרומגעדרייט איבערן קאָפּ און אין שטוב־קליידעל, האָט זי איצט פּשוט באַצויבערט לעוו׳ן מער ווי אַלע מאָל. זי מאַכט אַ פּאָר טריט צום טיש וואו לעוו זיצט אַ שטייפער. ער וויל עפּעס זאָגען צו ליובאַ׳ן זיין אָטעם איז אים אָבער פּאַרכאַפּט. האַנאַ האָט זיך צוגעכאַפּט צו אירע ביכלעך, די מאַמע פּאַרטאָן מיט שטוב־אַרבעט, שאַפּט זיך אים געלעגנהייט: עס איז זייער קאַלט היינט ליובאַ! יע, זייער קאַלט ענטפּערט זי טרוקען. ביסט נאָך אין כעס אויף מיר, טייערע? ניין, ניט אין כעס, קומט איר ענטפּער, אָן אינטערעס. לעוו ווערט שיעור ניט צעשפּרונגען פון איר גלייכגילטיגקייט. טאָ פּאַרוואָס? ווייל ער זיך פּאַרנעמען און דאָ כאַפּט זיך ליובאַ אָן ווי אַ שטאָלקאַרץ! כ׳וועל דיר ניט דול־דען מיט פּאַרוואַרפען, כ׳וועל צו דיר ניט זיין פּאַרקויפּט, כ׳וועל פון דיר ניט הערען שפּעסל׳ס נאָמען. כ׳וועל מיט דיר מער ניט גיין אויף סכאָדקעס, וואו כ׳קאָן די אויגען ניט אויפהויבען, וואו כ׳טאָר מיין אייגענעם מיינונג ניט האַלטען וועגען פּערזאָנען. איך גלויב אַז זיי זענען אויס אָדער טוען ווירדיגע... שאַ, שאַ, שאַ, בעט זיך שפּרה, וואָס ברענסטו, וואָס פלאַקערסטו, וואָס איז דאָ די געוואַלדען? די קליינע שטייט צעשראָקען אין ווינ־קעל מיט אַ העפּט אין האַנט, לעוו זיצט בלייך ווי די קאַלך האַלב אויפ׳ן שטול, ווי פּאַר׳משפּט, שפּרה מאַכט זיך ווי זי וואָלט געווען פּאַרנומען און לויפּט פון איין עק שטוב צום אַנדערן. ליובא שטייט נאָענט לעבען לעוו׳ן, רויט ווי פּייער און פּאַרשעמט. ס׳הערשט אַ שטילקייט. שלאָגט שפּרה איבער: וואָס איז דאָ ס׳עקט זיך די וועלט? אַנטשולדיגט פּרוי מעלמאַן, איך, איך וועל גיין. ליובאַ באַגלייט אים צום טיר, מורמלענדיג. לעוו הערט ניט. אין פּאָדערהויז איז קאַלט. ליובאַ פּאַרענטפּערט זיך: גלויב מיר, לעוו, איך קאָן עס ניט פּאַרטראָגען ווי דו חוזק׳סט פון שעפּסלען, כ׳האָב רחמנות אויף אים, ער איז נאָר אַ שטילער. נו, און אַז זיין נאָמען איז פּאַרט שעפּסל טראנעק איז ער דעריבער אַ שלעכטער בחור? גלויב מיר איך בין אין אים ניט פּאַרליבט, איך קלער נאָר וועגען אים, נאָר יעדער מאָל זוכסטו אויף אים! דאָ גיפּעלט דיר ניט זיין נאָמען, דאָ, זיין פּנים, זיין שפּילען, זיין באַנעמען, דאָס איז ניט ווירדיג פון דיין זייט. לעוו איז אָנגעצונדען, רעדט ווי פון שלאָף: ליובאַ וועסט זיך פּאַרקילען ס׳איז דאָך אַזוי קאַלט, גיי אַריין אין שטוב. באמת כאַפּט זי טאַקע אַ ציטער און קאָן דאָך ניט אָפּטרעטען פון לעוו׳ן. לעוו פילט איר וואַרעמקייט, ס׳פּאַרדריסט אים וואָס ער איז פּאַרקראָכען מיט שעפּסלען, ליובאַ קוקט אים אָן מיט בעטענדיגע אויגען: טשעפּע ניט שעפּסלען! ער קאָן זיך גאָר־ניט העלפען, ער וויי׳ס ניט וואָס צו זאָגען, שטופּט ער איר די שטיק שאָקאָלאַדע, וועלכע ער האָט נאָך פון האַנט ניט אַרויס־געלאָזען. זי קוקט אים אָן! וואָס עפּעס גיסטו מיר שאָקאָלאַדע, מיר פעלט? לעוו בעט איר אָבער: נעם ליובאַ. ליובאַ צוקט מיט די אַקסלען, פּאַר מיר? ווען וועל איך דיר זען ליובאַ? אַלע טאָג ענטפּערט זי — נאָר איך בעט דיר... גיט לעוו׳ן אַ קוש און לויפּט אַריין אין הויז. ס׳האָט ליובאַ׳ן זייער באַנג געטאָן, ווי זי האָט לעוו׳ן געהאַט אויפגענומען. די מאַמע האָט איר מיט פּאַרזיכטיגע ווערטער באַמערקט וועגען דעם.

אין אָוונט, זיצענדיג אַרום טיש, באַמערקט כתריאל, אַז לייזער איז געווען אַ טייערער מענשעל, אַן אויפטויער, אָבער ער האָט ניט געהאַט קיין „זיך־פּלייש", אַלע מאָל געלאָפּען, געפּאַרן, ער איז דאָך אַ וועלט אויסגעווען, צום סוף געשטאַרבען אין דער פּרעמד — אין סאָן פּראַנציסקאָ. דער יורש זיינער מוז אויך אַזאַ זיין, מוז שוין זיין אַ היפּשער בחור, שוין זעקס יאָר ווי ער איז דאָ געווען. זאָגט שפּרה: ער דאַרף שוין זיין, אָדער באַלד ווערן אַ 22, געווען אַ שיינער אינגעל, אין גאַנצען אין זיין מאַמען געראָטען, אים צו לאַנגע יאָר. זאָל עס זיין אַז ער איז געקומען זיך געקומען באַזוצען, דאָ ביי אונז? פּרעגט זיך כתריאל, שפּרה׳ן, ווי זי וואָלט דאָס געמוזט וויסען...

וויסט כתריאל מיר וואָלטען געדאַרפט נעמען די קינדער אין צירק שבת־צו־נאַכט; מ׳דערציילט אַזעלכע וואונדער ווי דוראוו טוט אויף מיט די מייז! ס׳וועט אָבער זיין צו קאַלט; געהערט אַמאָל אַ צירק אין ווינטער, חידושט זיך כתריאל. שפּרה באַרואיגט אים אַז דער צירק איז געשאַלקעווען און גוט באַהייצט! פון וואַנען וויסטו? געטרויסט מיך ניט? מאַכט שפּרה גרויסע אויגען. ניין, כ׳מיין פּאַרשטייסט, כ׳מיין; זוכט זיך כתריאל פּאַרענטפּערען, וועלען די קינדער זיך ניט דער־שרעקען פּאַר... שלאָגט שפּרה שאַרף איבער. וואָס זיינען זיי עופּה׳לעך? קינד און קייט גייט דאָך, גאַנץ שטאַט לויפּט דאָך, אַלע זאָגען אַז זיי האָבען נאָך אַזעלכעס ניט געזען ביז איצט. ס׳האָט אָבער ניט געהאָלפּען שפּרה׳ס חשק און כתריאל׳ס מורא. אויף מאָרגען אין דער פּרי איז שפּרה׳ס חשק אָפּגע־קילט געוואָרען און כתריאל׳ס מורא איז איצט געוואָרען אַ מורא פון ווירקלעכקייט: ליובאַ איז געבליבען ליגען מיט הויכער היץ אין בעט. פּאַר אַ צייט איז דער דאָקטאָר געקומען עטלעכע מאָל אַ טאָג, געווויינטלעך האָט מען שטאַרק באַשול־דיגט לעוו׳ן, נאָר אַז ליובאַ האָט זיך פון בעט צום ערשטען מאָל אויפגעהויבען, האָט שפּרה געפּרעגט ליובאַ׳ן, צי זי וואָלט נישט געוואָלט שיקען נאָך לעוו׳ן. ליובאַ איז זייער בלאָס און אָפּגעצערט געווען, האָט זי מיט איר אויסגעמאָגערטער, קראַנ־קער האַנט געמאַכט — זאָל זיין, ניט איצט, אפשר שפּעטער...

(פאָרזעצונג קומט)

„ביאַליסטאָקער שטימע" — יובל פייערונג זונטאָג, דעם 2-טע מאַי, אין אונזער האָום

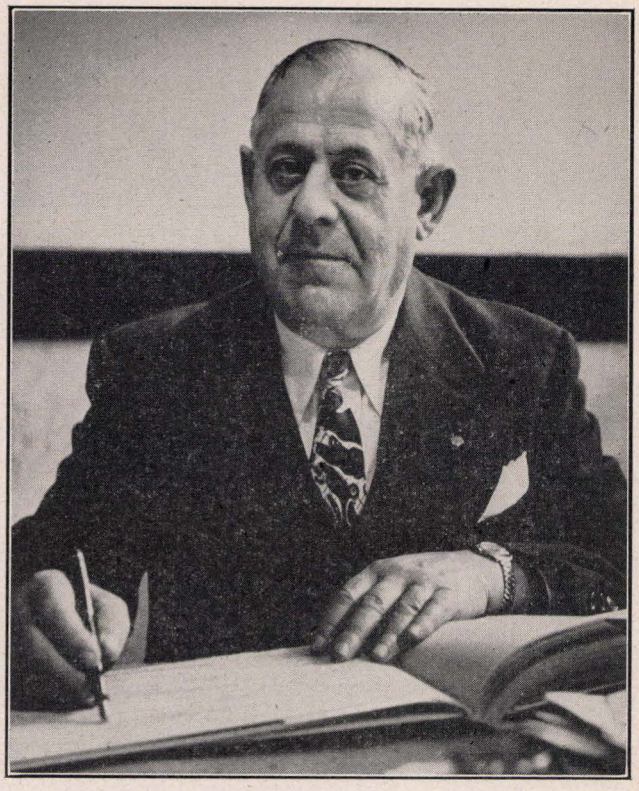
. . .

> אַלע פריינט, לייענער און לאַנדסלייט, זיינען געלאָדען צו דער שהנער יובל־פייערונג, לכבוד דעם 250־טען נו־מער פון דער „ביאַליסטאָקער שטימע", וואָס וועט פּאָר־קומען, זונטאָג, דעם 2־טען מאַי, פונקט 4 אַזייגער, אין אָדיטאָריום פון אונזער צענטער און מושב זקנים, 228 איסט בראָדוויי.

> אין דעם יום־טוב׳דיגען פּראָגראַם וועלען זיך באַטיי־ליגען די מיטאַרבעטער פון דער „שטימע", ווי אויך גע־לאַדענע שריפטשטעלער און קינסטלער.

> עס וועט זיין אַ רייכע ליטעראַריש־מוזיקאַלישע פייע־רונג. אַ ספּעציעלע אַטראַקציע וועט זיין אַ הומאָריסטיש־געשריבענער נומער „ביאַליסטאָקער שטימע". עס וועט אויך זיין רעפּרעשמענטס.

מר. דושייקאָב קאָהען ערוויילט צום דריטען מאָל אַלס פּרעזידענט פון ביאַליסטאָקער צענטער און מושב זקנים

דושייקאָב קאָהען, פּרעזידענט

מיטינג, אין דער אָנוועזנהייט פון גאַנצען באָארד אָף דירעקטאָרען און געלאָדענע געסט, זיינען איינגעשוואוירען געוואָרען די נייַ־ערווייולטע באַאַמטע פון צענטער און מושב־זקנים, פאַר׳ן יאָהר 1948.

אונזער פּרעזידענט, מר. דושייקאָב קאהן, וועלכער איז ערווייולט געוואָרען צום 3־טען טערמין, האָט ביי דער געלעגענהייט גהאַלטען אַ געפּיהלפּולע רעדע, וואָס האָט ביי אַלעמען אַרויסגערופען גרויס באַגייסטערונג. אגב, איז דער אינסטאַליישאָן־מיטינג אויך געווען אַ שעהנער קבלת־פּנים פאַר מר. און מרס. קאהען, צו זייער צוריקקומען פון פלאָרידאַ, וואו זיי האָבען פאַרבראַכט עטליכע וואָכען.

דער באָרד אָף דירעקטאָרען האָט געוואונשען דעם פּרעזידענט און זיין פרוי, לאַנגע, גליקליכע יאָהרען פאַר דער הילף, וואָס זיי געבען צו אונזער אינסטיטוציע.

פאָלגענדע באַאַמטע זיינען אייַנגעשוואוירען געוואָרען:

מר. דזשייקאָב קאהן, פּרעזידענט; מר. דזשאָזעף אַלפּערט, מר. נייטען לוטענבערג און מר. באַרנעט קעס, עהרען וויס־פּרעזידענטען; מר. מאַקס גאַרבער, מר. דייוויד דוש. גאָלדבערג, מר. ווילליאַם וויינער, מרס. מיימי ראָזענטאָל, מר. דזשאָזעף פאָזנער און מרס. ראָזע ליפּמאַן, וויס־פּרעזידענטען;

מר. לואיס דייוויס, טרעזשורער; מרס. דאָראַ שניידערמאַן, סעקרעטאַר.

מר. לואיס קאהן, טשערמאַן פון באָארד, מר. הערי קאַפּלאַן, וויס־טשערמאַן.

מר. פּיליפּ שניידער, קאָנטראָלער; מ. דזשייק אייזיקס, מר. הערי אָגוש, מרס. יעטע לעף, מר. בערנארד קאָגאַנאָווסקי, טראָסטיס.

מר. סעם שאַפּירא, מאַרשאַל.

אינסטאָלייישאָנס פון באַאַמטע

שעהנע אינסטאָלייישאָנס פון באַאַמטע אין אונזער אינסטיטוציע, זיינען פאָרגעקומען לעצטען חודש. ביי אַ פולגעפּאַקטען

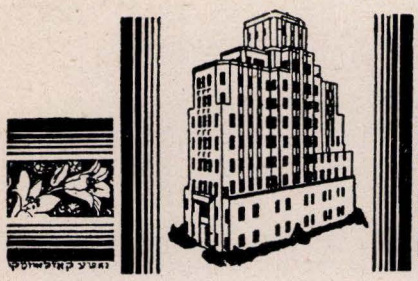
לואיס קאָהן, טשערמאַן

מרס. דאָראַ שניידערמאַן, סעקרעטאַר

לואיס דייוויס, טרעזשורער

אונזער אינסטיטוציע

זואָס מען טוט און זואָס מען פלאַנט

אונזער עלטסטער טוהער מר. אַלטער קושעס געעהרט

ביי אַ ספּעציעלען פייערליכען מיטינג אין אונזער צענטער, איז אונזער עלטסטער טוהער און איניציג־געבליבענער גרינדער פון ביאַליסטאָקער ביקור חולים, מר. אַל־טער קושעס, פֿרעזענטירט געוואָרען מיט אַ פּראַכטפולע פּאַרמעט רעזאָלוציע פון ביאַליסטאָקער צענטער און מושב זקנים.

אין דער רעזאָלוציע ווערט אויסגעדריקט גרויס אָנערקענונג צו מר. קושעס, פֿאַר זיינע איבער 60 יאָהר פיינע געזעלשאַפט־ליכע אַרבייט פֿאַר אונזער לאַנדסמאַנשאַפט.

אַלטער קושעס

אַ בראָנז עהרען־טאָפעל פֿאַר אונזערע אָוקזילערים

זונטאָג בייטאָג, דעם 11־טען אַפּריל, וועט אין דער לאָבי פון אונזער האָום אויפ־געדעקט ווערען אַ טאפעל מיט די נעמען פון די שוועסטער פון אונזער ליידיס אוק־זילערי, די באַראָ פֿאַרקער אוקזילערי און די יאָנג ווימענס ליג.

אַ איינדרוקספולע צוזאַמענקונפט דורכגעפירט ווערען ביי דער דאָזיגער גע־לעגענהייט. אַ עהנליכער טאָפעל איז מיט עטליכע יאָהר צוריק פֿרעזענטירט געוואָ־רען צו די שוועסטער פון אונזער בראָנקס־ליג.

די נייע באַאַמטע אין אונזערע פֿרויען אָרגאַניזאַציעס

שעהנע אינסטאַליישאַנס זיינען פֿאָרגע־קומען אין אַלע אונזערע פרויען אוקזילע־ריס, לכבוד די נייע באַאַמטע וואָס זיינען דאָרט דערוועהלט געוואָרען.

די יאָנג ווימענס ליג, אונטער דעם פֿאָר־זיץ פון מרס. דזשאַפרי, האָט דורכגעפירט אַן איינדרוקספולע אינסטאַליישאַן צערע־מאָניע, וואָס האָט אַרויסגערופען גרויס באַ־גייסטערונג ביי אַלע אָנוועזענדע.

די בראָנקס ליג, האָט איהר אינסטאַלי־שאַן געהאַט ביי אַ גרויסען מיטינג, וואו עס זיינען אַרייַנגעקומען אַ סך נייע שוועס־טער.

די באַראָ־פֿאַרקער אָקזילערי האָט גע־פייערט דעם אינסטאַליישאַן מיט אַ פיינעם לאנטשאָן און פיינע רעדעס.

די מאָמע ליידיס אוקזילערי, האָט איהר אינסטאַליישאַן דורכגעפירט אין אָדיטאָ־ריום פון אונזער האָום, ביי געדעקטע טי־שען, פֿאַר אַן עולם פון עטליכע הונדערט מיטגלידער און געסט. רבי מאָקס קירש־בליום, עקזעקוטיוו וויס־פרעזידענט פון דער מזרחי אָרגאַניזאַציע אין אַמעריקע, האָט אינסטאַלירט זיין שוועסטער, די פּרע־זידענטין פון דער אוקזילערי, מרס. דאָראַ שניידערמאַן.

פיינע רעדעס זיינען געהאַלטען גע־ווא־רען פון פֿאַרשטעהער פון אַ סך אָרגאַניזא־ציעס.

די נייַ־ערוועהלטע באַאַמטע פון די אוק־זילעריס זיינען:

ביאַליסטאָקער ליידיס אוקזילערי:

איידע איידאָק, לינאַ אַלפּערט, לינאַ דו־באָווסקי, סיליע לאַזאַר, עהרען פרעזידע־טען;

דאָראַ שניידערמאַן, פרעזידענט; מערי ראָגאָף, אסתר עלזשין, נעטי וואַגמאַן, און הילדע סלאָיער, וויס־פרעזידענטען;

רעי סיידערמאַן, פּיב. סעקרעטאַר; קלאַ־רא גאָלדבערג, פֿראָט. סעקרעטאַר; גאָלדע פרידענבערג, טרעזשורער; פֿאָלי סיגעל, ראָזע קויפמאַן, רייטשעל קעץ, טראָסטיס;

מאַלי בוכמאַן און פּעני פֿאָלעשוק, מאַר־שאַלס.

בראָנקס ליג

בעסי פוקסמאַן, פֿרעזידענט; סילי בראַש און ליליע שאַבאַצקי, עהרען פרעזידענטען.

מרס. ר. פישער, ע. יערוזאלימסקי, ר. קרעמער, ר. לאַנדסמאַן, ע. שניר, וויס־פרעזידענטען;

פּעני פישער, עהרען טרעזשורער; ליליען שאַבאַצקי, טרעזשורער; פּעני פֿאָ־לעשוק, רעקאָרדינג סעקרעטאַר; מרס. כאַנאַנאָוויטש, מרס. קופּער, מרס. קעס־לער, מרס. פּערעלשטיין, מרס. וואָקער, טראָסטיס; אסתר סאכאר און מערי וויינ־שטיין, מאַרשאַלס; ראָזע בערמאַן און מאַ־לי גאָלדשטיין, ראַפּעל קאָמיטעט.

באָראָ פֿאַרקער אָוקזילערי

מערי סטאָר, פֿרעזידענט; מינע ליפשיץ, בערטאַ גרינבערג, טילי קעטץ, וויס־פרע־זידענטען; עני קעסלער, טרעזשורער; רע־בעקאַ טימאַנער, פינאַנס און רעקאָרדינג סעקרעטאַר.

יאָנג ווימענס ליג

סערע גאָלדמאַן, עהרען פרעזידענט, עס־טעל גאָטליב, פרעזידענט; טערי לאַזאַר, וויס פרעזידענט; מאַלי ריבאל, פּיב. סעק. עץ ליווי, רעק. סעק.; אילאין דזשעפרי, קאָרעספּ. סעקרעטאַר, אַנאַ ספּעלמאַן, טרע־זשורער;

עקזעקוטיוו באָארד: טערי לאַזאַר, יע־טא סלוג, רעי דזשאַנאָווסקי, קלאַרא קלי־גער, עני לעווין, פרידע ק. שניידער, ראָזע סילווערמאַן, עטעל זייכנער.

רופט זיך אָפּ מיט מעות חטים אויף פּסח

דער יום־טוב פּסח איז שוין אויפֿן שוועל און מיר וועלן זיך צו אייך מיט אַ לעצטן אַפּיל פֿאַר מעות חיטים פֿאַר אונזערע זקנים און זקנות. עס רופֿן צו אייך די 300 אַלטע און קראַנקע פון דער ביאַליסטאָקער האָמע, איהר זאָלט זיי העלפֿן מיט אַ זאַטן און זאָרגלאָזן פּסח.

דער יום־טוב דערנענטערט זיך, עס זיי־נען שוין געבליבן נאָר געצעהלטע טעג, בעטן מיר די וואָס האָבן נאָך נישט אַריינגעשיקט זייערע מעות חיטים ביז איצט, מען זאָל עס טאָן באַלד, שוין.

פֿאַרגעסט ניט, ווי שווער עס איז הייַנ־טיגן ערב יום־טוב די לאַגע, וועלן די הו־צאות האָבן זיך פֿאַרגרעסערט און דאָס אויפֿהאַלטן פון דער האָם קאָסט אַ סך מעהר ווי אין די פֿריערדיגע יאָהרן.

מיר דריקן אויס אונזער גרויסע האָפֿע־נונג, אַז יעדער איינער פון אייך וועט ענט־פֿערן אויף אונזער אַפּיל און דערפֿאַר טאָ־קע וועלן מיר אַלע געהאָלפֿן וועלן פון אַלמעכטיגן מיט גענוג און מיט פֿרייד, ווייל די מצוה פון מעות חיטים איז זעהר גרויס.

אַ שעהנער טאַט פון די „יאָנג ווימענס אָה מינסק"

מיט אַ לאַנגער צייט צוריק איז געשטאַר־בען די יונגע פֿרוי, ענני מאַלאָט, אַן אַק־טיוע שוועסטער פון די „יאָנג ווימענס אייד סאָסייעטי אָף מינסק". זי האָט אי־בערגעלאָזט אַ מאַן, אָבער ניט קיין קינ־דער. דער מאַן האָט באַלד נאָך איר טויט ווידער חתונה געהאַט און ס׳איז ניט גע־ווען ווער זאָל אפילו אָפּהיטן איר יאָר־צייט.

די האַרציגע פרויען פון דער סאָסייעטי, האָבן דערפון שטאַרק געליטן און ניט געקענט פֿאַרגעסן זייער פריצייטיג פֿאַר־שטאַרבענע שוועסטער און טוהערין, וואָס איז אַזוי געקריוודעט געוואָרן פֿאַר איהר לעבן. זיי האָבן דעריבער באַשלאָסן צו פֿאַראייביגן דעם נאָמען פון ענני מאַלאָט אויפֿן מעמאָריאַל טאַפּעל אין אונזער האום וואו עס וועלן וועלן אָפּגעהיט איהרע יאָהרצייטן און איהר אנדענק וועט נישט פֿאַרגעסן וועלן. מיר מוזן זאָגן: לאַנג לעבן זאָלן די פרויען פון די „יאָנג ווימען אָף מינסק", פֿאַר זייער נאָבעלען אויפֿטו.

ביאַליסטאָקער פּיקניק

זונטאג, דעם 6־טן דזשון, וועט אין דעקסטער פֿאַרק, ברוקלין, פֿאַרקומען דער יערלעכער פּיקניק פון אונזער ביאַליס־טאָקער ליידיש אָוקזילערי.

ווי אַלע יאָר, וועלן ערוואַרט אַ גרויי־סער עולם לאַנדסלייט צו דער שענהער זומערדיגער פארווייַלונג.

דעקסטער פֿאַרק, איז אויף דזשעמייקא עוועניו אין עלדערטס ליין, (75 סטריט). וואלדהייוועג, ל. א.

„קלוב ביאַליסטאָקער פֿריינד"

פֿאָלגענדע זיינען דערווייַלט געוואָרן פֿאַר באַאַמטע פֿאַר 1948: בערנאַרד קא־גאַנאָוסקי, פֿרעזידענט; סעם סייד (שייע זאַיאָנץ), וויַיס־פֿרעזידענט; יעקב גאָלד־בערג, עקז. סעקרעטאַר; הערי פֿיינבערג, פּיג. סעקרעטאַר; לעאָן בערנסטאָן, קאַרעס־פּאָנדענץ סעק.; אפרים פֿאָלקאָן, פֿראָס. סעקרעטאַר; סעם מיינעס, טרעזשורער; סאָל מינעס, טראָסטי. יעקב יערוזאַלימס־קי, קולטור־דירעקטאָר; פישעל בערנ־שטיין, י. אָלשאָ און יוסף בערנשטיין, רע־ווידיר־קאָמיסיע; בערל סאָקס, מר. פּערל, י. ריבאַלאָווסקי, רעליישאָן קאָמיטע; דזשוליוס זאַבלודאָווסקי, מאַרשאַל; יעקב כאבאצקי, ענטערטיימענט דירעקטאָר.

מר. איזראַעל קאַגאַן קויפט בילד פון שטאַדט-זייגער

ווי אונזערע ליינער געדענקען אודאי, איז אין אונזער לעצטען נומער געווען גע־דרוקט אַ רעפּראָדוקציע פון דעם קונסט־בילד פון ביאַליסטאָקער שטאַדט־זייגער, געמאָלען פון באַרימטען ביאַליסטאָקער קינסטלער, בען, (בן־ציון ראַבינאָוויטש), פון פּאַריז.

דאָס בילד איז דאָ געבראַכט געוואָרען פון ה׳ אייזענשטאַדט, פון פראַנקרייך, אויף אַן אויסשטעלונג. אונזער ליבער פריינט און אַנגעזעהענער טוער, מר. איזראַעל קא־גאַן, (וועמענס אַרטיקלען עס דערשיינען אָפט אין דער „ביאַליסטאָקער שטימע"), האָט דערזעהן דאָס שעהנע קונסט־ווערק, און ער האָט עס אָפּגעקויפט פֿאַר אַ גאָר באַדייטענדע סומע געלט. אַזוי אַרום איז דאָס קינסטלערישע בילד פון אונזער היס־טאָרישען ביאַליסטאָקער שטאַדט זייגער פֿאַרבליבען אין באַזיץ פון אַ גוטען, ליבען לאַנדסמאַן.

רעזאָלוציע

ביאַליסטאָקער ליידים אוקזילערי

די ביאַליסטאָקער לאַנדסלייט פון שיקאַ־גא און אומגעגענט, פֿאַרזאַמעלט אויף אַ פייערליכען מיטינג, דעם 13־מערץ 1948, אין וועניגשטן האָל לייבאָר ליסע־אום, אָרגאַניזירט פון „ביאַליסטאָקער סאָשל קלוב" און „ביאַליסטאָקער ליידיס אָקזילערי", באַגריסען האַרציג די חשובע געסט, דעם וויס־פּרעזידענט פון דער „גע־זעלשאַפט פאַר געשיכטע פון ביאַליסטאָק", ד״ר הערמאַן פראַנק, און דעם עקזעקוטיוו־דירעקטאָר פון דער גזעלשאַפט, ד. קלע־מענטינאָווסקי, און באַשליסען:

1. מיר אָנערקענען די וויכטיגקייט פון פֿאַראייביגן אין געשיכטליכע ווערק דאָס וואָס איז אויפגעטאָן און געשאַ־פען געוואָרען פון די אידען אין אונ־זער אומגעקומענער אַלטער היים — ביאַליסטאָק און איהר ראַיאָן.
2. מיר שאַצען אָפּ די גרויסע באַדיי־טונג און נוצליכקייט פֿאַר די לאַנדס־לייט פון ביאַליסטאָק און פון די אַרו־מיגע שטעטלעך, וויי אויך פֿאַר די צו־קונפטיגע דורות, פון דער אַרבייט, וואָס באַשטעהט אין אויפקלייבען, סיסטעמאַטיש באַאַרבייטען און פֿאַר־עפענטליכען די היסטאָרישע מאַטע־ריאַלען וועגען אונזערע אַלטע היימען, ווי די „געזעלשאַפט פֿאַר געשיכטע פון ביאַליסטאָק" האָט עס אונטערגע־נומען צו טאָן.
3. מיר נעמען אויף מיט פולער צופרי־דענהייט די ידיעה, אַז דער „פּנקס ביאַליסטאָק" פון א. ש. הערשבערג, אַ מאָנומענטאַלע גרינטליכע אַרבייט פון אויסערגעווייניליכען היסטאָרישען ווערט, איז שוין אַריין אין דרוק.
4. מיר דריקען אויס אַ יישר כוח דער ביאַליסטאָקער היסטאָרישער געזעל־שאַפט און וועלען איהר געבן אַ מא־טעריעלע און מאָראַלישע אונטער־שטיצונג. אויך אָפּעלירען מיר צו אַלע ביאַליסטאָקער לאַנדסמאַנשאַפט־ליכע קערפּערשאַפטען, צענטראַלע און לאָקאַלע, אין אַמעריקע און אין אַנדערע לענדער, בריטהאַרציג בייַ־צושטייערען צו די מיטלען, מיט וועל־כע די הייליגע אַרבייט פון דער גע־זעלשאַפט זאָל קענען דורכגעפירט ווערען אין לעבען.

געצ. הערי לאָפּינסקי, פֿאַרזיצער

געבענטשט זאָלען זיין די וואָס העלפען

קוויטירונגען פון געלטער

יצטע קאזלאווסקי

דיום

(צווייטע קוויטירונג)

אַריינגעקומען ביזן 12טען מערץ

דזשייקאָב ווייַנשטיין	15.00
דזשולִיוס גינצבורג	25.00
א. מ. ראָזען	10.00
ביאַליס. אייד סאָ., דעטראָיט	25.00
אַלעקס בייער, פּעטערסאָן	10.00
סעם סאוויטמאַן, לעיקוואוד	10.00
בערנאַרד ווילִיג	10.00
פילִיפּ גאַרדאַן	10.00
סעמועל סאווארד	3.00
לינאַ פרידמאַן, פּעטערסאָן	5.00
מאַקס פּאַמעראַנץ	5.00
דזשייקאָב ליפּ, סינסינעטי	3.00
סאָפי ליוואַי	3.00
אייזיק עפּשטיין	8.00
פּרעד פיין	5.00
סאָפי זאמאַרער	5.00
סיידי גלייצמאַן	3.00
פ. ראָזענבערג, פּאַרמינגדעיל	3.00
סעמועל קאַרוש, לאָס אַנדזש.	3.00
עני ביילִיס, מיאַמי ביטש	5.00
היימאַן מען	5.00
מאַריס קראַפּטשיק	3.00
ד. לעווין	3.00
דזש. גאָלדבערג, עזבורי פּאַרק	5.00
דזשאָזעף האָל, עלמער, נ. דזש.	3.00
פרומע קאָפולסקי, ספּרינגפילד, מאס.	3.00
טשאַרלז לאָנדאַן, גלען קאוו	5.00
נעט אינדיג	3.00
ישראל חיים סולקא	5.00
בענדזש. זאקאן	3.00
מאַריס גינזבערג	3.00
אייבראם קאָהן	3.00
אַלטער קלאַטשקא	3.00
מר. און מרס. סעם נאָוואַק אַמאַה, נעב.	6.00
לאַרענס קליין מאר	3.00
ס. באוש, פילאַ.	3.00
דר. דזשייקאָב סאָקאָל, לאָס אַנדזש.	3.00
איזידאָר טימאנער	5.00
סעם ארניץ	5.00
איזידאָר סאנדעל, יאָנגסטאָון א.	3.00
דייוויד קאָגאַן, פּעטערסאָן	3.00
דזשאָזעף בערנשטיין	3.00
א. זאַלאָוויץ	5.00
מרס. ע. אוגאַן, פּעטערסאָן	5.00
דייוויד שמוקלער	10.00
ר. שוואַרץ	3.00
דר. ס. דזש. ווילסאָן	5.00
עני בערגער, ענגלישטאן	10.00
עני רובינסאָן, פּעטערסאָן	3.00
פּאָלדי וואָרטהיימער	5.00
דזש. ע. טאלין	3.00
הערי ביימאַן	3.00
רוט שערמאַן	3.00
מרס ה. מען	3.00
מרס. לעווין	3.00
מרס. פילִיפּ גאַרדאַן	5.00
רעבעקאַ טימאנער	3.00
פּאָולין קאָהן	3.00
סיליע אַלפּערט	3.00
פּייגע לעוו	3.00
סאָניע גאַרדאַן	3.00
גאָסי וואגמאן	5.00
ראָזע עפּשטיין	5.00
איווע באָריס	3.00
בעקי סוקעניק	5.00
סערע וואָלאָס	3.00
עסטעל גאָטליב	3.00
בעסי מאָרעל	3.00
בערטאַ ראָזענבערג	3.00
ראָזע קאפמאַן	3.00
מרס. היימאַן בארנשטיין	8.00
סיליע לאָזאר	3.00
דאָרע סילווערשטיין	3.00
עני קרים	3.00
מערי קעש	3.00
פּאָלי סיגעל	3.00
דזשימי האָכמאַן	3.00
ראָזע לעווין	3.00
דזשוליא פּארבער	3.00
ראָזע ליפּמאַן	3.00
בעסי סקלעמבערג	3.00
ראָזע ווילסאָן	3.00
לאה מאָסט	3.00
פּעי ווייסבערג	5.00
בעקי סטיין	3.00
עני אגולניק	3.00
רייטשעל דזשאקמאַן	3.00
ראָזע ראדזיוויל	3.00
מאַלי לעווין	3.00
מרס. ר. דזש. ראנדמאַן	3.00
כאַשקע ווייסבערג	5.00
בעקי גרינשפּאַן	3.00
דאָראַ ריפּקין	3.00
דזשעני ראָזענבערג	3.00
סערע ריינהאַרד	3.00
לִיליען ראַף	3.00
דאָרע סעלדין	3.00
סערע העריס	3.00
בעסי קאָרן	3.00
קלאַראַ אַש	3.00
עטעל רייכעל	3.00
סאָפי פּוטערמאַן	3.00
צביה גאָלדשטיין	5.00
מרס. ב. אייזיקס	3.00
פּאָולין קאָדעל	3.00
מרס. דזש. סעגערמאַן	3.00
אייידע לידער	3.00
מרס. מ. קאפמאַן	3.00
מרס. ס. פינקעל	3.00
טילי ווייַנשטיין	3.00
סערע נייַדאָרף	3.00
יעטע לעווין	3.00
מענדעל קריסטאָל	5.00
א. גודמאַן	5.00
א. קאטשעווסקי	3.00
סעמועל שוואָרץ, אַטלאַנטיק סיטי	3.00
סעמועל ליבאָוויץ	3.00
פּיליפּ אָדער	5.00
זעליג נייַדאָרף	5.00
ה. ווייַן	3.00
אב. פּלאַטאָ	5.00
פּאָול פּאַרסאָן, פּעטערסאָן	5.00
דזשאָ זאבלא, פּעטערסאָן	3.00
סעם סלאָיער	3.00
איזראַעל אנעש	5.00
מרס. ס. ריבאַק, רעדינג, פּא.	3.00
דזשאָזעף גרובאַרד	3.00

א. איסאַקס — — — — — — 5.00
אהרן דזשיינס — — — — — — 5.00
סעמועל שאַפּירא — — — — — 5.00
אב. קורץ — — — — — — — 3.00
בען קרוגמאַן, אַטלאַנטאַ — — — 5.00
לואיס קליין — — — — — — 3.00
אייק לודער — — — — — — 3.00
ס. שאַטען — — — — — — — 3.00
אוירווינג מ. לעווין — — — — 3.00
איזראַעל וואָלף — — — — — — 5.00
דר. מ. לין — — — — — — 5.00
מאָריס ביימאן — — — — — 3.00
מרס א. פאַקס — — — — — 3.00
פיליפּ טאלינסקי — — — — — 3.00
רייטשעל סמיטה, פריהאָלד — —3.00
מ. ספּייסער, שיקאַגאָ — — — 3.00
פּאול לעווין, פילאַ. — — — — 5.00
רעי גאָלדמאַן — — — — — 3.00
בעקי ארניץ — — —— — — 3.00
איידא בראון — — — — — — 3.00
בעסי אגוש — — — — — — — 3.00
מרס וואסילעווסקי — — — — 3.00
מרס. דזש. טיילאָר — — — — 3.00
גאָסי עסמאַן — — — — — — 3.00
סילי סיגעל — — — — — — 3.00
גאָסי וואָהל — — — — — — 4.20
בעסי קאסעל — — — — — — 3.00
מעי ראָסעל — — — — — — 3.00
סערע לעין — — — — — —5.00
גאָסי עסמאַן — — — — — — 3.00
ראָזע סאקאלאָוויטש — — — — 5.00
אנא נאָוואָגראָדסקי — — — — 3.00
מרס. ס. גאָלדבערג — — — — 3.00
איידע ווײנשטיין — — — — — 5.00
סיידי בעקער — — — — — — 3.00
סערע סאכאר — — — — — — 300
בעקי מינץ — — — — — — — 5.00
ראָזע לעבראופט — — — — — 3.00
איידע בראון — — — — — — 3.00
מרס. גרינבערג — — — — — 3.00
מאַלי דעמבא — — — — — — 3.00
קלאַראַ מיללער — — — — — — 3.00
מרס ב. שערמאַן — — — — — 3.00
לילי׳ען שאַבאַצקי — — — — — 3.00
גאָסי אראנס — — — — — — 3.00
סילי קאָהן — — — — — — — 3.00
אנא קרעפּליאַק — — — — — — 3.00
דזשעני געבעל — — — — — — 3.00
סערע רובינשטיין — — — — — 3.00
עני קאָהן — — — — — — — 3.00
פּעני טאלינסקי — — — — — 3.00
אסתר דרעקסלער — — — — — 3.00
לינא שיין — — — — — — — 5.00
מערי זאַלאָוויץ — — — — — 3.00

רעי סיידערמאַן — — — — — 3.00
אסתר סאַכאַר — — — — — — 3.00
בעסי סמאָלער — — — — — — 3.00
לינא לעווין — — — — — — 5.00
סערע וויסאָצקי — — — — — 3.00
מרס ניומאַן — — — — — — 3.00
עלא סילווערמאַן — — — — — 10.00
דאָראַ ביין — — — — — — 5.00
מערי פּאָטאָלסקי — — — — — 3.00
ראָזע ליכטענפעלד — — — — 10.00
בעקי בלום — — — — — — 3.00
פרענקלין ד. רוזוועלט בר. א. ר.
נואַרק, נ. דזש. — — — — 5.00
סעמועל נאוויק, נואַרק — — — 5.00
איזראַעל מאָסקאָוויטש — — — 3.00
אסקאר שלייפער — — — — — 5.00
מ. ראָזענבלום, פּעטערסאָן — — 3.00
נייטען ראָזין, קליפטאָן, נ. דזש. — 5.00
דזשאָו וואָלף — — — — — — 5.00
ס. זיידמאַן, דעטראָיט — — — — 3.00
דזשייקאָב דרייבין — — — — 3.00
י. נאסאוויטש, מיאַמי ביטש — — 3.00
דזשייקאָב סארווער, פּעטערסאָן — 5.00
פּאולין איזראַעל, טרענטאָן, נ. דזש. 3.00
אַלעקס סאָפּירשטיין, פּעטערסאָן — 3.00
דר. יודעל רובין — — — — — 5.00
מאָריס בלאושטיין — — — — 3.00
פּעני ווײנשטיין, פילאַ. — — — 3.00
איזראַעל קראָפּ, שענאנדאָא, פּאַ. — 5.00
ל. ס. קאַרטש, העקענסעק — — 3.00
ראָזע סטיינבערג, פּעטערסאָן — — 10.00
י. געלמאַן — — — — — — — 3.00
בענדזשאַמין יאָסעם — — — — 3.00
הערמאַן ביאלי, אַלעקסאַנריא,
דזשאָ. — — — — — — —5.00
ראָבעט קאָהל , פילאַ. — — — 5.00
מר. און מרס. אייזיק גאָרדאָן,
נואַרק, נ. דזש. — — — — — 13.00
מר. מאכענבוים — — — — — 5.00
מר. און מרס דייוויד ראָטהמאַן — 18.00
לואיס ווילימאָס, העגדערס־
וויל, נ. ק. — — — — —5.00
זיידעל ראָטענבערג, אוקלאַנד — 3.00
סעם גרינבערג — — — — — — 5.00
יוחנן איזראַעלסאָן — — — —— 3.00
א. אַמדורסקי, פּעטערסאָן — — 5.00
סעם מעכאניק — — — — — — 3.00
מאָריס גאָלד, נואַרק, — — — — 5.00
לואיס בראָדמאַן — — — — — 5.00
ב. וויש — — — — — — — 3.00
יעטע פרישמאַן — — — — — 3.00
אהרן ראָפּאַלאָווסקי — — — — 3.00
פיליפּ קאָהן — — — — — — 3.00

דזשייקאָב וועלטשיק — — — — 3.00
אייזיק וואָלף — — — — — — 3.00
נ. נאָטאָוויטש, דזשוירזי סיטי — 10.00
ביאַל. בר. 118 א. ר. פילאַ. — — 5.00
פילים סעגערמאַן — — — — — 3.00
מר. לעוו — — — — — — — — 3.00
מרס. פאָל שיפּ, פּעטערסאָן — — 3.00
נייטען פּאָרמאַן — — — — — 5.00
מאָריס קיילישׁ, בראָנקס — — — 10.00
הערי קראָסנער — — — — — 3.00
פרענק קאָפּלאַן — — —— — 3.00
אַלעקס סיגעל, סאָ. ריווער, נ. דזש. 3.00
אַנשעל קעסלער — — — — —5.00
דזשאָזעף קעסלער — — — — — 5.00
מערי סטיין, וויהאָקען — — — 3.00
איזראַעל קיוויאַט — — — — — 3.00
דזשוליוס קליינמאַן — — — — 3.00
דזשאָזעף העלפערד, לעיקוואוד — 6.00
דזשאָזעף סייבעל, מילוואָקי — — 10.00
לעאָן פּאָלאַק — — — — — — 3.00
היימאַן טער — — — — — — 3.00
דזש. באַרבעל — — — — — — 5.00
איזראַעל מינץ — — — — — — 5.00
מאַשע קעסלער — — — — —— 5.00
מ. טשאַפּלין, גרינוויל, ס. ק. — 3.00
מינע פּאָדלאָסקי — — — — — 3.00
מרס. ל. פישמאַן — — — — — 3.00
דאָרע מינץ — — — — — — — 3.00
אַנא שוואַרץ — — —— — — 4.00
ראָזע בענקס — — — — — — 3.00
ראָזע סערעלס — — — — — — 3.00
סערע ז. אַלען — — — — — — 3.00
אַנא זאַקים — — — — — — — 3.00
מר. וו. האַלפּערן — — — — — 3.00
יעטע גאָרדאָן — — — — — — 3.00
מרס. ס. קאָפּלאַן — — — — — 3.00
מרס. מ. קאָס — — — — — — 3.00
רעי קאוואלסקי — — — — — 3.00
פּעני דערעטשין — — — — — 3.00
נעטי אַראַנאָווסקי — — — — — 3.00
סאָפּיע איטעלסאָן — — — — — 3.00
מרס. ס. גאָלדשטיין — — — — 8.00
איידע ווײנער — — — — — — 5.00
מרס. דזש. זאגער — — — — — 5.00
עני מייערס — — — — — — — 3.00
מרס. מ. האָראָוויטש — — — — 3.00
העלען דאפעלט — — — — — 3.00
סאָניע פראָגער — — — — — 3.00
עני קוסטין — — — — — — — 3.00
דאָרע גליקמאַן — — — — — 3.00
ראָזע בלום — — — — — — — 5.00
איידע ראבין — — — — — — 3.00
לילי בערגער — — — — — — 3.00

בערטא גאלד — — — — — — 3.00
סערע ווייסבערג — — — — — — 3.00
וויקטאריא ווייסבערג — — — — — 3.00
עני פינקעלשטיין — — — — — — 3.00
סערע סאפירשטיין — — — — — — 3.00
בלומע דאבקין, יוניאן סיטי — — 3.00
בעקי גאלדמאן — — — — — — 3.00
לינא מאקלער — — — — — — 3.00
מערי מאנקאווסקי — — — — — — 3.00
איידע נאטקין — — — — — — 3.00
מרס. א. סאראטקין — — — — — 3.00
הענריעטע רובין — — — — — — 3.00
עטעל אדלער — — — — — — 3.00
אסתר פאפאווסקי — — — — — — 3.00
בערטא סיווען — — — — — — 3.00
ראזע סיגעל — — — — — — 3.00
סיליע אזדער — — — — — — 3.00
בעקי קוסט — — — — — — — 3.00
מרס. ד. בלושטיין — — — — — 3.00
עני עדעלשטיין — — — — — — 3.00
יעטע קאפלאן — — — — — — 3.00
לינא דובאווסקי — — — — — 6.00
עני רובינשטיין — — — — — — 5.00
סערע בורשטיין — — — — — — 3.00
טילי באראן — — — — — — 3.00
בעסי ליכטענשטיין — — — — — 5.00
אסתר ליוואי — — — — — — 3.00
מאלי סעמועלס — — — — — — 3.00
עני פרידבערג — — — — — — 3.00
אדעל וועלש — — — — — — 3.00
סערע בערנשטיין — — — — — — 3.00
חוה רחל ראפאלאווסקי — — — — 3.00
פאלין ליוואי — — — — — — 3.00
פרידע עפשטיין — — — — — — 6.00
איידע רייפעל — — — — — — 3.00
אסתר לעוו — — — — — — — 3.00
מרס ל. ווילסאן — — — — — — 3.00
עטעל בראדי — — — — — — — 3.00
מרס. ב. גאלדבערג — — — — — — 3.00
מערי פוניע — — — — — — — 3.00
ראזע גרענגרין — — — — — — 3.00
רייטשעל דשאפע — — — — — — 3.00
דארא קאהן — — — — — — — 3.00
בעסי אבראמאוויטש — — — — — 3.00
אסתר גאווזי — — — — — — — 3.00
עני גאלדשטיין — — — — — — 3.00
ראזע מינץ — — — — — — — — 5.00
א. אמדורסקי, פעטערסאן — — — — 5.00
בען וועגדאו — — — — — — — 5.00
דזשייקאב שעפארד — — — — — 3.00
סאלאמאן בורשטיין — — — — — 5.00
סעם הערישאן — — — — — — 3.00
איזראעל קאגאן — — — — — — 10.00

ק. סאנשיין — — — — — — — 3.00
ל. ווייסבערג — — — — — — — 3.00
מרס. ב. זאקים, פעטערסאן — — 3.00
לואיס ראטענבערג, פידמאנט, קאל 5.00
ס. בעל — — — — — — — — — 3.00
סערע האראקאווי — — — — — — 3.00
ראובן קאהן — — — — — — — 5.00
דזשאזעף ווילנער — — — — — — 3.00
עני אפעלבוים, וויהאקען, — — — 3.00
פיליפ מען — — — — — — — 5.00
דזשאזעף אייזענשטאדט — — — 3.00
אנא מאזור — — — — — — — — 3.00
עני קעסנער — — — — — — — 3.00
רוט וועלבלום — — — — — — 5.00
לואי אבעלאף — — — — — — — 3.00
ראזע טענדעצער — — — — — — 3.00
בעקי דזשאנאוויטש — — — — — 3.00
רעבעקא הענקאוויטש — — — — — 3.00
ראזע קורץ — — — — — — — 3.00
מינע ליפעט — — — — — — — 3.00
דארא אגוסטאווסקי — — — — — — 3.00
דזשעני גראנאוווסקי — — — — — 3.00
מארטא קארש — — — — — — 3.00
מערי רובינשטיין — — — — — — 3.00
סערע גודמאן — — — — — — — 3.00
עני קרינסקי — — — — — — — 5.00
עני מילגרים — — — — — — — 2.00
איידע ראזענקראנץ — — — — — 3.00
פרידע אזדער — — — — — — — 3.00
עני דאקטאר — — — — — — — 3.00
ס. הערצבערג — — — — — — — 3.00
ע. מ. איזראעל — — — — — — — 3.00
יעטע טעפפער — — — — — — — 3.00
סעמועל סמיטה — — — — — — 5.00
פילים מייערסאן — — — — — — 3.00
איידע ראש איסעלין — — — — — 3.00
דייוויד גראסמאן — — — — — — 3.00
מרס. א. קושלעוויטש — — — — 5.00
דזשאזעף בערנשטיין — — — — — 3.00
אסתר קליידער — — — — — — 3.00
מרס. ראזענטאל — — — — — — 3.00
סערע קאהן — — — — — — — — 3.00
מערי קעי — — — — — — — — 3.00
איטקע סמיטה — — — — — — — 5.00
פעני מייערסאן — — — — — — 3.00
סערע ר. אשפיז — — — — — — 3.00
עסטעל לעווין — — — — — — 5.00
מרס. ל. קערשענבלום — — — — 3.00
עליס רודאווסקי — — — — — — 3.00
פעני קאפלאן — — — — — — — 3.00
ס. לוביטש — — — — — — — 3.00
מאקס סאשטיין — — — — — — — 3.00
סאניע זאלצמאן — — — — — — 3.00

א. קאהן, וואשינגטאן — — — — 5.00
פלארא אשערסאן — — — — — — 3.00
בעלא גודמאן — — — — — — — 3.00
ראזע קראסנאסטיין — — — — — 3.00
ראזע קלאהר — — — — — — — 3.00
לואיס שאפירא — — — — — — — 5.00
מרס. ב. ראופבערג — — — — — — 3.00
היימאן טענד — — — — — — — 3.00
דזשייקאב שניידער — — — — — — 3.00
הענרי סאלין — — — — — — — 3.00
אייזיק אוגוסט — — — — — — — 3.00
הערי גראף — — — — — — — — 5.00
לואיס גארדאן, שיקאגא — — — — 5.00
פילים ליפשטיין — — — — — — 3.00
ב. דזשאנאוויטש, נוארק — — — 3.00
סעמועל לעווין — — — — — — 3.00
מרס דזשייקאב ליטווין, פילא. — 3.00
קותיאל גאלדפארב, פעטערסאן — 3.00
לעאן אלכאווסקי, פעטערסאן, — — 3.00
סעם לעווין, לאס אנדזש. — — — 5.00
איווע טענד — — — — — — — 3.00
ב. סאפירשטיין — — — — — — 3.00
יעטע קרינסקי — — — — — — 3.00
מינע בורשטיין — — — — — — 3.00
איידע אלעקסאנדער — — — — — 4.00
מ. בריקמאן — — — — — — — 6.00
איידע טיילאר — — — — — — — 5.00
סיליע גאשעוויץ — — — — — — 3.00
סיליע רודערמאן — — — — — — 5.00
פעני קאהן — — — — — — — — 3.00
איידע קאהן — — — — — — — — 3.00
עטעל קארפ — — — — — — — — 3.00
איידע ווישניק — — — — — — — 3.00
איווע מארונעס — — — — — — — 3.00
סערע ריינהארד — — — — — — 5.00
ראזע שניידער — — — — — — — 3.00
סילי פריד — — — — — — — — 3.00
עני גודאווסקי — — — — — — — 3.00
ראזע פינקעל — — — — — — — 3.00
רובין גאלדבערג — — — — — — 3.00
אייזיק עפשטיין — — — — — — 3.00
וו. איזבוצקי, פעטערסאן — — — 3.00
מאקס ה. אבעלאף — — — — — — 5.00
ל. גרינהאוז — — — — — — — 3.00
דזש. דובין, פעטערסאן — — — — 3.00
מ. מוסף, פעטערסאן — — — — — 3.00
אייזיק קאגאן, פריפארט, נ. י. — — 3.00
דזשייקאב האלפערן — — — — — 5.00
נייטען מילער, שיקאגא — — — 3.00
מאקס ווייס, פעטערסאן — — — 5.00
בענדזשאמין ליפשיץ, לאק
שעלדרעיק — — — — — — 10.00
אב. בענעדאן — — — — — — — 5.00

היימאַן סאַנדערס — —— — — 3.00
עני מאַרקוס, פילא. — — — — 5.00
מר און מרס. גאָלדמאַן — — — — 5.00
דזשוליוס ראַבינסאָן — — — — 3.00
אַב. פאַרבער — — — — — 5.00
מאַקס דזשאַפע — — — — — 5.00
דר. דזשאַזעף ל. וואָלק — — — 3.00
מר. קאַץ — — — — — — — 3.00
פיליפּ גלאגאס, אַלעקסאַנדריע
אינד. — — — — — — — 5.00
א. ל. גאָלדבערג, לאָס אַנדזש. 5.00
ד. לעווין — — — — — — — 3.00
נייטען ראָזענטאַל לאָס אַנדזש. — 3.00
גיטעל בלום — — — — — — 3.00
יעטע אַדלער — — — — — — 3.00
רעבעקאַ דזשאנווי — — — — — 3.00
בעסי קאַהן — — — — — — 3.00
דזשעני ראַבינסאָן — — — — — 3.00
קיידי וויי־סבערג — — — — — 3.00
גאָלדע גאָלדמאַן — — — — — 3.00
ר. סטיינהאַרד — — — — — — 3.00
עטעל ווינער — — — — — — 3.00
ראָזע קעסגאל — — — — — — 3.00
סערע שולמאַן — — — — — — 3.00
עטעל אַקסלער — — — —— — 3.00
בעסי אטעלשיין — — — — — 5.00
סילי רובינסאָן — — — — — 5.00
רייטשעל לעווינסאָן — — — — — 3.00
פעני בעלדאן — — — — — — 3.00
סערע טאַשמאַן — — — — — 3.00
מרס. פרייפעלד — — — — — 3.00
מערי לוטענבערג — — — — — 3.00
טילי בעלעס — — — —— — —3.00
טילי טיקאַצקי — — — — — — 3.00
דאָרא קליין — — — — — — 3.00
מיניע פאַטאַלסקי — — — — — 3.00
דאָרע שלאָסער — — — — — 3.00
לינאַ פאַמעראַנץ — — — — — 3.00
פייגעל ברעסלאָ — — — — — 3.00
בערטאַ בערקאָוויץ — — — — 4.00
פעני קראַסנער — — — — — 3.00
טויבע ווייהארק — — — — — 3.00
עני אַלבערט — — — — — — 3.00
ראָזע לאַנדסמאַן — — — — — 5.00
ליבי גראכאָווסקי — — —— — 3.00
פעני יונאַ — — — — — — — 8.00
איידע קאַפלאַן — — — — — — 5.00
מערי סאַפער — — — — — — 3.00
איידע פרייסמאַן — — — — — 3.00
אסתר סיגעל — — — — — — 3.00
אנא רובינשטיין — — — — — 3.00
בעסי וואָלף — — — — — — 3.00
דזשין קוליקאָווסקי — — — — 3.00
מינע מאַסקאָוויטש — — — — 5.00
סערע באָטלער — — — — — 3.00
איידע ראשבאם — — — — — — 3.00
טילי מאגול — — — — — — — 3.00
מיימי ארעמלאַנד — — — — — 3.00
איידע קעס — — — — — — — 3.00
מרס. א. האָפמאַן — — — — — 3.00

(וויטערדיגע קוויטירונגען אין אין קומענדען נומער)

ליידיס אָקזילערי

מערי זאַלאָוויץ — — — — — 5.00
סערע מאנקאָווסקי — — — — — 5.00
עני קאַהן — — — — — — — 10.00
מרס. ראָטמאַן — — — — — — 2.00
מערי סטיין — — — — — — — 1.00
מערי ראָגאָף — — — — — — 2.00
פעני ראָזענבערג — — — — — 2.00
אַלטע לעווין — — — — — — 2.00
מאַלי בוכמאַן — — — — — — 2.00
סעם סלאָן — — — — — — — 5.00
ראָזע ליכטענפעלד, אין אָנדעק פון
איהר מאַן, ע"ה, — — — — — 10.00
בלומע פערלשטיין — — — — — 1.00
סיליע קיין לכבוד איר זונס חתונה 10.00
יעטע פאלטער — — — — — — 5.00
לינא מאקלער — — — — — — 5.00
עטעל אַדלער, לכבוד אייניקעלס
בר מצוה —— — — — — — 15.00
שרה גאָטליב — — — — — — 2.00
בערטאַ סיווען — — — — — — 2.00
אסתר עלדשין -- — — — — — 1.00
בעקי גאָלדמאַן — — — — — — 1.00
בעקי קוסט — — — — — — — 2.00
ב. פערליס, דורך בעקי קוסט — 1.00
אסתר דרעקסלער — — — — — 1.00
טשאַרלז און אַנאַ רובינשטיין לכבוד
דער טאַכטער חתונה — — — 25.00
עני עדעלשטיין, אין אָנדעק פון איר
מאַן און מוטער, ע"ה, — — — 10.00
לינאַ דובאָווסקי — -- — — — 3.00
היימאַן לעף אין אָנדענק פון זיין פרוי
אַנאַ, ע"ה — — -- — — — 25.00
גיטעל האָכשטיין — -- — — — 2.00
מרס. ב. גאָלדבערג, דורך פרידע
עפשטיין — — -- — — — 10.00
מינע ליפּעט — — -- — — — 5.00
מאַרטאַ קאַרש — — -- — — — 5.00
בעסי סאַפירשטיין — -- — — — 1.00
סערע סיימאַן — — -- — — — 2.00
ראָזע קרינסקי — — -- — — — 5.00
עני קאַהן, פאַרן געזונט פון איר
טאַכטער, פעני גרין, — — — 3.00
פאָלי קאַסאָווסקי — — — — — 3.00
עטעל לעווין — — — — — — 5.00
בעלאַ גודמאַן — — — — — — 3.00
מר. זאַבלודאָווסקי, לכבוד זיין מוטער
מאַלי בענדעלשטיין — — — 5.00
מר. און מרס סאָל ווינער, לכבוד זייער
35־יאָריגע חתונה יובילעי — 50.00
מילטאָן בורשטיין, דורך זיין מוטער,
מינע — — — — — — —2.00
עני עדעלשטיין — — — — — 5.00
דאָרא שניידערמאַן — — — — 20.00
מרס. ד. סאָהן — — — — — — 10.00
מערי דייוויס — — — — — — 5.00
סערע סיימאַן — — — — — — 3.00
מר. און מרס. טש. רובינשטיין — 10.00
מר. און מרס. פ. קירשבלום — — 8.00
ראָזע דוביצקי — — — — — — 8.00
מרס. מ. קובי — — — — — — 5.00
הענרי גינזבערג — — — — — 5.00
בראַנטשע קירשבלום — — — — 2.00
אַנאַ מילגרים — — — — — — 3.00
מר. און מרס. היימאַן סאָל — — — 10.00
רבי בראָדסקי ליידיס אָקזילערי
נוארק, נ. דזש. — — — — — 15.00
דזשין קושעס און ראָזע עלסבערג,
לכבוד זייער פאָטער, אַלטער
קושעס — — — — — — — 15.00
סיליע לאַזאַר — — — — — — 5.00
עסטעל גאָטליב — — — — — — 10.00
ראָזע שניידער — — — — — — 5.00
לילי שאַבאַצקי — — — — — — 5.00
ווילי‌אַם ווינער, פּעטערסאָן — — 5.00
איידע טיילאָר — — — — — — 5.00
לינע שיין — — — — — — — 5.00
מר. און מרס. רובין קושעס — — 5.00
קלוב ביאַל. פרייַנד — — —— 20.00
מ. נארעווסקי — — — — — — 5.00
ראָזי עדעלמאַן — — — — — — 3.00
דאָרא ווינבערג — — — — — — 5.00
פעני אַדלער — — — — —— — — 1.00
מיימי פישער — — — — — — — 1.00
דאָרא פרידבערג — — — — — 5.00
הערי און יעטע קאַפלאַן — — — 5.00
אסתר קאַפלאַן — — — — — — 3.00
פרידע אָזדער — — — — — — 2.00
ס. נישמאַן — — — — — — — 2.00
רייטשעל שאַפּירא — — — — — 4.00
אַלעקסאַנדער מינץ — — — — — 1.00
מר. און מרס. דזשא פינקעלשטיין —10.00
איווע טענד — — — — —— — —5.00
מר. קאַסאָוו — — — — — — 10.00
מר. און מרס. טאלינסקי — — — 10.00
סילי שאַפּירא — — — — — — 2.00

סערע קאָטלער — — — — — — — 5.00
דאָרע סוראָוויץ — — — — — — 2.00
א. קאָהן — — — — — — — — 2.00
אָרנשטיין, דורך פּאָלעשוק — — — 2.00
סאָפּיע דעין — — — — — — — 2.00
בלומע פּערעלשטיין — — — — — —7.00
פּעני פּאָלעשוק — — — — — — 5.00
מאַלי אַראָנאוויץ — — — — — 5.00
ראָזע ליפּמאַן — — — — — — 5.00
מרס בריסטמאַן — — — — — — 2.00
מערי סטיין — — — — — — — 2.00
רבקה ווינער, לכבוד אירע עלטערן
סאל און אסתר ווינער — — 5.00
מינע בורשטיין — — — — — 3.00
רעי סיידערמאַן — — — — — 5.00
רעי קאפּער — — — —— — 2.00
אב און יעטע קאָהן — — — — 5.00
פּאָלי קאַסאָווסקי — — — —— 5.00
פּעני פישער, דור ראָזע קאָהן — — 1.00
פּעני גרינגרעז — — — — — 2.00
הערי האָראָוויץ — — — — — 5.00
ראָזע לעווין — — — — — — 2.00
עטעל אַדלער — — — — — — 5.00
מר. און מרס. גראַכאָווסקי — — — 5.00
רייטשעל מאַראַנץ — — — — — 2.00
פּעני באַלאַנסקי — — — — — 3.00
ראָזע מינץ — — — —— — — 2.00
עני טעפּער — — — — — — 2.00
בעלא נאַסאַף — — — — — — 1.00
בעקי מינץ — — — — — — — 1.00
בערטאַ מעדאָוו — — — — — — 3.00
מר. און מרס. סעם לעווין — — — 5.00
סיליע גאשעוויץ — — — — — 2.00
סאָל ראָשקין — — — — — — 2.00
אילאַי גאָלדבערג — — — — — 3.00
פּרידע עפּשטיין — — — — — 1.00
כאַשקע אסטראָוו — —— — — —2.00
מערי סטאַר — — — — — — — 2.00
דאָראַ סילווערשטיין — — — — 2.00
דזשעני האָכמאַן — — — — — 2.00
סערע האַרקאַווי — — — — — 2.00
בערטאַ ראָזענבערג — — — — 2.00
וואָגמאַן פאַמיליע — — — — — 10.00
מ. סלאָיער — — — — — — 5.00
עטאַ סלאָיער — — — — — — 5.00
הילדע סלאָיער — — — — — — 10.00
מילטאָן הוירש, דורך אסתר
עדלזשין — — — — — — — 10.00
בעסי מאָרעל — — — — — — 2.00
אסתר סלאָיער, לכבוד איר
טאָכטערס גראַדיואיישאָן — — 50.00
סאָפּי דעין, לכבוד איר אייניקעל — 2.00
לואי קאָהן — — — — — — — 5.00
גאָלדע פרידענבערג — — — — 10.00
מר. און מרס. ווינער — — — — 5.00
מר. און מרס. קלאַראַ גאָלדבערג — 10.00
ראָזע קויפמאַן — — — — — 5.00
חזן באַראָנאָוויטש — — — — — 1.00
אָן אַ נאָמען — — — — — — 1.00
מרס. קיידי גלעזער — — — — 2.00
אסתר סאכאר — — — — — — 2.00
אַרטשע מאָס, אין אָנדענק פון
זיין פּאָטער, ע"ה, דורך הילדע
סלאָיער — — — — — — — 2.00
מר. און מרס. סעם אָגוס, דורך
סערע סיימאָן — — — — — 5.00
דזשעני גייבעל — — — — — 5.00
אסתר דרעקסלער — — — — — 5.00
רייטשעל קעץ — — — —— — 6.00
נעטי וואָגמאַן — — — — — — 2.00
דאָראַ שניידערמאַן, לכבוד טאָכטערס
חתונה — — — — —— — 5.00
דזשייקאָב פאָוזנער — — — — 5.00
סאָפּי דעין — — — — — — — 3.00
רייטשעל שאַפּירא — — — — —1.00
סיליע לאָזאַר — — — — — — 1.00
דאָראַ שניידערמאַן — — — — — 1.00
מערי סטיין — —— — — —— 1.00
פּעני לעווין, אין אָנדענק פון איר מו־
טער, ע"ה, דורך סיידי בעקער — 5.00
לינע ספּיגעל, אין אָנדענק פון איר
מוטער, ע"ה, — — — — — — 5.00
סיידי בעקער, אין אָנדענק פון
איר זון פרענק, ע"ה, — — — 2.00
אין אָנדענק פון איר מוטער, ע"ה 2.00
מינע בראנשטיין — — — — — 2.72
גיטעל האָכשטיין אין אָנדענק פון
פון איר מוטער, ע"ה — — — 1.00
סערע העריס, אין אָנדענק פון
איר מאַן, ע"ה, — — — — — 3.00
איידע אַשער אין אָנדענק פון
פון איר מאַן, ע"ה, — — — 5.00
דינה גודמאַן, אין אָנדענק פון
איר מאַן, משה, ע"ה, און
גלייכצייטיג צום געבורט פון
איר נייעם אייניקעל, וואָס
טראָגט דעם נאָמען פון זיידען — 15.00
יעטע ליוואי — — — — — — 5.00
רייטשעל קעץ — — — — — — 2.00
מערי ראָגאָף — — — — — — 10.00
דר. איזידאָר טעסלער — — — 3.00
לינאַ פאָמעראַנץ — — — — — 2.00
דאָראַ ווינענבערג — — — — — 2.00
מרס מינע גרינבערג — — — — 3.00
קיידע גלעזער — — — — — — 3.00
פרידע אָזדער — — — — — — — 2.00
אייידע רייבין — — — — — — — 2.00
דאָראַ סילווערשטיין אין אָנדענק
פון איר פאָטער, ע"ה, — — — 1.00
(ווייטערע קוויטירונגען אין נעקס־
טען נומער).

(ווייטערדיגע קוויטירונגען
אין נעקסטען נומער)

ביאַליסטאָקער אונטערנעמונג פאַר ארץ ישראל

שבת אָוונט, דעם 8־טען מאַי, וועט אין מעקאַלפין האָטעל, 34־טע סטריט און בראָדווי, פאַרקומען אַ דענס און פאַרווי־ לונג, פאַר דעם בענעפיט פון אונזערע העלדישע שוועסטער און ברידער אין ארץ ישראל. דער אָוונט וועט אַראַנ־ זשירט פון אונזער ליידיס אוקזילערי צו־ זאַמען מיט דעם „קלוב ביאַליסטאָקער פריינט".

מיר בעטען אַלע לאַנדסלייט צו פאַטרא־ ניזירען די דאָזיגע וויכטיגע אונטערנע־ מונג. טיקעטס קען מען קריגען אין אָפיס פון צענטער, 226 איסט בראָדווי.

אַ דאַנק פון איטאַליע

משה קאָזאַק, פאַרזיצער פון ביאַליסטא־ קער קאַמיטעט אין איטאַליע, האָט אונז צוגעשיקט אַ וואַרימען בריוו, אין וועלכען ער דאַנקט דעם ביאַליסטאָקער רעליף פון אַמעריקע, פאַר די שפּייז־פּאַקעטען וואָס מען האָט געשיקט צו די ביאַליסטאָקער פּליטים אין איטאַליע. די לאַגע אין אי־ טאַליע איז איצט זייער אַן אָנגעשטרענגטע און מען האָט שטאַרק מורא פאַר די קו־ מענדיגע טעג. די לאַנדסלי״ט דאַנקען אויך פאַר דער „ביאַליסטאָקער שטימע", וואָס וועט דאָרט געלייענט מיט׳ן גרעס־ טען אינטערעס.

מזל טוב צו אונזערע פריינד מר. און מרס. הערי קאַפּלאַן

מיר ווינשען אַ האַרציגען מזל־טוב צו אונזערע פריינט און טוער, הערי און יעטע קאַפּלאַן, צו זייער 38־טען חתונה יוביליי־ אום, וואָס איז געפּייערט געווארען ביים ביאַליסטאָקער ברענטש 88, א. ר. מיר ווינשען זיי לאַנגע גליקליכע יאָרען אין זייער פאַרהיראַטען לעבען מיט פיל נחת ביי זייערע קינדער.

פאַרשידענע דאָניישאָנס

(אַריינגעקומען ביז'ן 12-טען מאַרטש)

דזשייקאָב קאָהען — — — — — — — — — — — — $1,000
ביאַליסטאָקער ליידיס אוקזילערי — — — — — — 1,000
ראָבערט ל. סילווער, דורך אונזער ליבען פריינט,
מאָריס קאָפלאַן — — — — — — — — — — — — 1,000
יאָנג ווימענס ליג — — — — — — — — — — — — 700
ווילליאַם קאָהען — — — — — — — — — — — — 500
מאַרטהאַ ווילסאָן, אין אָנדענק פון באַליבטען ברודער
לואיס מעססע, ע"ה, — — — — — — — — — — — 500
מאָריס פינקעלסטיין, דורך סאָל בינדלער — — — — 500
לואיס און גאָסי הערמאַן פאונדיישאָן — — — — — 400
סעם גאָלדבערג, שיקאָגאָ, לכבוד
דער חתונה פון זיין טאָכטער — — — — — — — 200
קאָנגרעגיישאָן אהבת שלום, וואודרידזש, נ. י. — — — 106
ביאַליסטאָקער קאָטערס סאָשיאל קלוב — — — — — 100
אַננאַ סיראָטקין, אין אָנדענק פון איהר מאַן, ע"ה,
דורך ראָזע ליפמאַן, — — — — — — — — — — 100
ווילליאַם קאָהען, אין אָנדענק פון זיין פרוי,
סיליע, ע"ה, — — — — — — — — — — — — 100
הרב בראָדסקי ליידיס אוקזילערי,
נוארק, ניו דזשוירזי; — — — — — — — — — 75
בערנאַרד גוראַלסקי, אין אָנדענק פון זיין
מוטער סערע, ע"ה, — — — — — — — — — — 50
מעימי ראָזענטאַל, לכבוד פון אַ נייעם אייניקעל, — — 50

צו 25 דאָלאַר

„האָראָקער רעליעף סאָסייעטי", מר. און מרס. איזי זיי־מערמאַן, צו דער זילבערנער חתונה, „בראָדערהוד אף פּיינ־טערס און דעקאָרעיטאָרס אף אַמעריקאַ", יארק נאָוועלטי אימ־פּאָרט, ראָבינאָוויץ און גינזבורג, עליאָט גרין און קאָ., — דורך סאלאָמאָן בורסטיין, עליאס ל. פישער — דורך סערע מילער, הערי א. פרידמאַן, אין אָנדענק פון אָנקעל, היימאַן סאָבעל, ע"ה, גערטרוד טארטאצקי, דזשוליוס גינזבורג, בינדלער בראָס., הערי אָגוש, פּאולין קאָסאָווסקי, „יאָנג ווימענס עיד סאָסייעטי", אין אָנדענק פון מרס. מאָלאָט, ע"ה.

צו 22 דאָלאַר

— מרס. מ. באַרך, אין אָנדענק פון איהר מאַן מאָריס, ע"ה.

צו 20 דאָלאַר

יוניאָן נאָוועלטי קאָ., — דורך סאלאָמאָן בורסטיין, ווילליאַם פאלטער, אין אָנדענק פון זייער מוטער, אַננאַ פאלטער, ע"ה, מרס. סעליאַ גאָלדמאַן, אין אָנדענק פון איהרע עלטערן, סעם און פּעני נאָוויק, ע"ה.

צו 18 דאָלאַר

— צום געבורטסטאָג פון א. גאָלדמאַן, פארטשעסטער, נ. י.

צו 15 דאָלאַר

הערמאַן דזש. קאַרפּ, קאָפאַגעס, נ. י.; „סיסטערהוד פון די ביאַליסטאָקער בריקלייערס", „אגודת אחים", — דורך דזש. סטיינהאוז, מר. און מרס. גאָלדבערג, — דורך עטהעל גאָטליעב, די און די דאי קאָ., און רובין ביעד אימפּאָרט קאָ., — דורך סאלאָמאָן בורסטיין, סאָל ווינער.

צו 12 דאָלאַר

— מ. ספּעקטאָר.

צו 10 דאָלאַר

סאָפיע דעין, לכבוד פון איהר ערשטען אייניקעל, אנדריו, מר. און מרס. סעם שאַפּירא, לכבוד פון זייער נייעם אייניקעל, וועגדאַ־עון.

הרב ס. אייזענסטיין, ווינלאַנד, נ. דזש.

מאַרקוס דאנסאָן, אין אָנדענק פון דייוויד דאנסאָן.

העריס ליפשיץ, דורך סעם א. ליפשיץ, עטהעל גאָטליב, מ. שוואַרץ, דורך גיטעל האָכסטיין, ס. ס. עפּסטיין, אין אָנדענק מאַרקוס דאנסאָן, אין אָנדענק פון דייוויד דאנסאָן.

פון משה פּערעלסטיין, אומגעקומען אין ארץ־ישראל; מרס. דוש. קופּער, צו בארטאָן פרידמאַנ'ס בר־מצוה; דזשייקאָב ווילסאָן, אין אָנדענק פון טאַנטע אדעס טשאַסאָן, ע"ה, מרס. דזש. קרעפליאַק, אין אָנדענק פון איהר מאַן, יעקב קרעפליאַק, ע"ה, היימאַן סאָ־באָל'ס קינדער, אין אָנדענק פון זייער פאָטער; מר. און מרס. מאָריס גרינבערג, צו זייער זונ'ס בר־מצוה, אייטינגער ביעד קאָ., קופּער, צו באָרטאָן פרידמאַנ'ס בר־מצוה; דזשייקאָב ווילסאָן, ה. ס. ביעד קאָ., י. ב. סילק קאָ., וואלקאָ ביעד קאָ., דורך סא־לאָמאָן בורסטיין; נעלי גרינבערג, א. ב. קעמפּבעל קאָרפּעט קאָ., דורך סערע מילער; מר. און מרס. היימאַן קאָרש, לכבוד דער חתונה פון זייער זון דזשעק, מרס. ס. ווייסבערג, קינגסטאָן, נ. י.; לואיס קעלער, אין אָנדענק פון זיין מוטער, ע"ה, הערי ל. עטינגער, ווילקענס און קילענס — דורך דזש. פאָסנער; סעם סלאָן, אשר רובינשטיין, וויקי ווינער, הערי קאָפלאַן, סעם שאַ־פּירא, מר. און מרס. וועלינסאָן, מערי דייוויס, אסתר גאָטליעב, מאַקס גאַרבער, איגעל נאָטיאָן, אין כבוד פון קלאַראַ גאָלדבערג, טש. רובינסטיין, דזש. אייזיקס, מר. און מרס. ד. גאָלדבערג, קלאַראַ און דזשאָזעף אַש — דורך איידאַ טאילאָר, דוד ראָהן, פּעני סעגערמאַן, אין אָנדענק פון איהר מוטער, ביילע קאָסאָוו־סקי, ע"ה.

צו 5 דאָלאַר

ציוויע גאָלדסטיין, אין אָנדענק פון איהר פאָטער שמואל בן מאיר, ע"ה, נ. און י. אראנאָווסקי, אין אָנדענק פון באַליבטען ברודער מאַקס פּיין, ע"ה; ראָזע פעלדמאַן, פּעני פאיבוטש, נ. סי־געל, דומאָנט, נ. דזש.; דזש. גאָלדמאַן, צום פאָטערס געבורטס־טאָג, דאָראָטי באַללאַן, סיליע ווילסאָן, אין אָנדענק פון שוועג־רין אָדעס טשאַסטען, ע"ה, מערי ראָגאָף, אין אָנדענק פון איהר מאַן, סעם ראָגאָף, ע"ה, מר. און מרס. הערי ראָזענבערג, דורך זייער מוטער ר. גאָלדמאַן, צום גראַדואיישאָן פון טאָכטער און זון; פעניקס פאָבריק קאָרפּ., מר. ספּעקטאָר, סאָרא מינעס, פיליפּ קוקאָף, דזש. ס. גרינדאסט קאָ., דורך סאלאָמאָן בורסטיין; ד. ווייסמאַן, דורך סערע מילער, י. גאָרדאָן, דורך יעטא גאָרדאָן, שיע סטאָלער, מעלבוירן, אויסטראַליע; טש. רעיס, מר. קאָטץ, דורך דזש. קאָהען, שוועסטער טשעיסין רובין, אין אָנדענק פון ברודער מאיר לעווין, ע"ה; דאָראַ שניידערמאַן, טש. רעיס, סאָפיע

מעות חיטים קוויטירונגען

(ערשטע רשימה פון ביישטייערונגען אַריינגעקומען ביז'ן 12-טען מאַרטש)

דער ביאַליסטאָקער מושב זקנים דריקט דאָ אויס דעם האַרציגסטען דאַנק צו אַלע אונזערע פריינד און דאַניי־טאַרס פאַר זייער הילף מיט מעות חיטים צו אונזער האום.

מיר ווילען האָפען, אַז אַלע אונזערע מיטגלידער, לויי־ענער און די לאַנדסלייט בכלל וועלען טאָן זייער הייליגען חוב צו אונזערע זקנים און זקנות, צו העלפען פאַרשאַפען פאַר זיי אַ זאַטען און פרייליכען פּסח.

מיר ווינישען אַלע אונזערע חשוב'ע דאָנייטאָרס און אַלע אידען בכלל, אַ גוטען אנגענעמען יום־טוב.

וויטירדיגע קוויטירונגען פון מעות חיטים וועלען זיין געדרוקט אין קומענדיגען נומער.

צו 250 דאָלאַר

— העריעט אייד סאָסייעטי.

צו 100 דאָלאַר

— סט. דזש. מאריין, פילאַ.

צו 52 דאָלאַר

— גיטעל האָכשטיין.

צו 50 דאָלאַר

— לואיס הערמאַן, בינדלער ברידער.

צו 25 דאָלאַר

— איזראַעל קאַגאַן, היימאַן לעף.

צו 20 דאָלאַר

— הערי און לואי אַגוש, מר. און מרס. מאַקס גאַרבער.

צו 15 דאָלאַר

— ביאַליסטאָקער אייד סאָסייעטי, דעטראָיט; מאַקס זאלאָוויץ, הערי גראָסמאַן, ד"ר מ. א. שעהנוואַלד, סיראַקיוז; העגדעל ענד סאלאָמאָן, טייבעל סאָפּירשטיין און איהר ברודער בען קרוגמאַן, אַטלאַנטאַ דזשאָרדזשיע; ניסן בער און נחמה קרעמער רעליף סאָסייעטי, לענד ס. קאוט אייפראנס סופלאַי.

צו 12 דאָלאַר

— דזשאָזעף העלפערד, לעיקוואוד, נ. דזש.

צו 10 דאָלאַר

גאָלדע סמיטה, מילפארד, מאַס.; א. נאכלין, הרב ס. מילער, מאָנטרעאל; אב נאוויק, סאָ. אַרענדזש, דזשאָזעף גרובאַרד, מאָ־ריס ווייץ, מאָנטרעאל; ה. יאָסקאָוויטש (איזראַעל יאסעם פאַמי־ליע סאָסייעטי), ד"ר ס. דזש. ווילסאן, ה. און א. ביימאן, דזשארדזש לאזאוו, אָסקאַר שליפער, ריוועד וויאו פינישינג קאָ. פּעטערסאָן, אַנאַ ווערנער, ראָזע סאָמאַך, מאַקס וויגאד, יעטי קרינסקי.

מאלי פּאָלאַנסקי, פּעטערסאָן; א. ה. דיסק, דזש. וואָלמאָן, דזשאָזעף סייבעל, מילוואָקי; ד"ר סידני ראזין, לאָס אַנדזש., סעמועל קאָרוש, לאָס אַנדזש., מאָריס וואַרהאַפטיג, פּעטערסאָן; הערמאָן קאָרפּ, הערים אַטענשטיין, ליבע סאָסקין (דורך לואי ראָזענבערג), בני הענאָך וצביה פאַמיליע פאַראיין, פרענסיס קאָהן, ראָזע קויפמאָן.

אַלפרעד נאָרטאָן, ליפּאַ קאהען, ס. דאָווידסאָן, סקרענטאן, פּאַ.; איזידאָר דזש. פּודראָס, ב. ראָזענקראַנץ, סיגעל און אליי־ניקאָף, א. בארד, שיקאַגאָ; א. לאגאָוויץ, מר. און מרס. מענדעל ליפּעט, ה. ליפּסאָן, גראניט סיטי; סערע גאָטליב, סופּרים קו־קינג, סעם אגוש, סאקאוויץ און אַדלער, אסתר ליפשיץ.

דוד סאָהן, בעליקאָף בראָדערס, מ. מייסאן, איזראַעל קאהן, קרינקער בר. 389 א. ר., פ. פישער (דורך פרידע עפשטיין), מר. און מרס. אוירווינג וואַקסלער צו זייער 20 יאָהריגער חתונה (דורך מאַקס גאַרבער), דזש. גיטעלשטיין, ה. און פ. פאול, סעם לעוויק, מיאַמי; מרס. ס. מאָזער, וועסט ניו־יאָרק, נ. דזש.

צו 8 דאָלאַר

— מינע ליפּעט

צו 7 דאָלאַר

— מר. אלק, פּעטערסאָן; רייטשעל מאַראַנץ, דזש. קוליקאָווסקי.

צו 6 דאָלאַר

— ראָזע גאָלדשטיין, מאַקס מילער, פּעטערסאָן; מאַקס לעווין, ליבע גראַנאָווסקי.

נעשמאָן, סאָפיע דעין, פּיטלוק, מר. און מרס. ר. שאַפּירא, ה. סלאָיער, לואי קאָהען, עני טעפּער, פּיליפּ קאהען, ב. ליפּמאָן, ד. גודמאָן, מאַקס מאטעס, דזשוליאַ פישער, סיליא לאָזאַר, גאָל־דע פרידענבערג, עני לעווין, רחל שאַפּירא, סטאָלמאָן, דאָרא סוראָוויטש, אייד טיילאָר, אסתר עלדשין, נעטי וואָגמאָן, לואי גרינבערג, נאַטהאָן פאָרמאָן, רעי גאָלדמאָן, בעסי מאָרעל, מאַלי בענדעלסטיין, מר. דאנק — דורך דזש. רובין; פ. סאָפערסטיין, אין אָנדענק פון עלטערען.

צו 3 דאָלאַר

מרס. ס. דיימאָנד, אין אָנדענק פון איר מאָן סעמועל און זון דזשעסי, ע"ה, דאָרע סאָבעל, מינערוואַ סילווערבלאַט, דזשאסאן גאָלד, אסתר סאָרקין, אין אָנדענק פון איהר מאָן איזראַעל, ע"ה; מרס. גאָלדבערג, ב. מינקאָוויץ, פרענק מאַס, מאַקס קאָפּלאָן, קיווע קאָהען, מר. און מרס. הערי האָראָוויץ, צום געבורט פון צווויי אייניקלעך, שיפרין.

צו 2 דאָלאַר

סאָרא ראָסטין, דייוויד דזשייקאָבס, ווייט פלעינס, נ. י.; מרס. א. ראָפּאָפּארט, ראָזע מילער, איירין סאָקאָל, מאָרעי נייד־אָרף, ראָזע נייד־אָרף, „ווהייט פעמילי סוירקל", עני העגדלער, סאָראָה מענקאָפסקי, סילוויאַ שוואָרץ, בערניס ר. שאַפּירא, אסתר טשעיס, סאָרא גאָטליב, אב קאָהען, ראָזע קאופמאָן, ס. ראָשקין.

צו 1 דאָלאַר

בעקי גאָלדבערג, רעבעקא ליפשיץ, איידא בראון, בערטא לעווין, קליוולאַנד; ב. מענקעס, לאָס אַנדזשעלעס; העלען שלעג־שאר, סיליא קעי, לינא מאָקלער, ראָזע בערנסטיין — דורך היל־דא סלאָיער, איזראַעל וואָלף.

צו 5 דאָלאָר

רבי סקלאָר, יעטי לעווין, מ. דוש. דאָלשיים, טשאָפּטער טריידינג קאָ., מאָריס גרינבערג, דעטראָיט; סאָל מעטאָל פּראָדוקטס, היי גרעיד סליפּערס, ס. פּראָגער, מרס. ס. ראָבינאָוויטש, ב. ליטווין, איזידאָר מילער, א. שאָכעט, ראָסי פּאָבריקס, ראלף גארפיעלד, דזשעק פיינבערג, מאָריס שאָבאָט, בעקי גאָלדמאַן, איידע נאטקין, אַנא פרידבערג, מאָקס און יעטע גאָרבער.

זיסקינד רובין, הירש קאָזאַק, דזש. ראָזענבלום, הערי ב. קאהן, אַנא ליזאַנסקי, דזשיימס קעין, דזש. ראוודימאן, מרס. ב. סילינס, טשארלז גאָלדבערג, אַדאָלף קאָפּלאַן, קאַרל ס. עפּס, וויליאם זורא, דזשאָזעף דזשייקאָבס, א. בייזן, קלאָרא בעקערמאַן.

עלא גאָלד, סאָניע גאָרדאָן, עזרא ראָזענפעלד, גאָסי מילער, מאָריס מעסע, מרס. אַבראַמאָוויטש, ה. טער, לעאָן גאָטליב, דזשאָזעף זוסמאַן, דייוויד פרומקין, הערולד לעווינסאָן, איזראַעל און ראָזע מאַץ, מערי סילווער, וואַשינגטאָן; נייטען פּערער, אַלעקס וויין, גוסטאָוו ראָזמאַן, דזשאָזעף שטומער, דזשאָ קאָפּלאַן, ראָזע ראַאיסאָ, שיקאָגאָ.

מ. וויס, פּאטסוויל; מערי ראסעל, סידני ס. לעווין, ראָזע שעראָף, דזשאָהדזש איסקאל, הערים עקשטיין, מייקעל ראָזענטאַל, דזשייק עפשטיין, מאָרעי ליפּסקי, לואיס אַבעלאָף, הערי אָגולניק, וויליאם מילער, ס. ווייסבערג, דזש. סוועד, מילוואָקי; הערי מאָרגאָליס, לואיס פישער, ראָזע טענדעצער, בעקי דזשאָנאָוויטש, רעבעקאָ הענקאָוויטש, דאָראָ אוגוסטאָווסקי.

לואיס קאהן, ראובן קאהן, ראָבערט קעגאן, בוירמינגטאָן, דזשאָזעף ווילנער, בענדזש. קוריאַנסקי, פילים גאָלדמאַן, איוועט מאָרגענשטערן, עני קרינסקי, א. גאָלדמאַן, פּארטשעסטער; אַל־בערט גרינבוים פּאָנדיישאָן.

עלא שאָפּירא, לאָס אַנדזש.; הערי יאכעס, הייליאנד פּאַרק; מ. זימערמאַן, ס. לעווין, לאָס אַנדזש.; אַר. רינג בר. 260, סעם ה. גאָלדשטיין, מאָשע און לעאָ קעסלער, מעקסיקא; סערע גאָלד־שטיין, אַלענטאַן, פּאַ.; אַלעקס דארען, מילוואָקי; ס. באָרענשטיין, שיקאָגאָ; אַר. רינג בר. 597, אב ראָזען, א. גאָנאָנזקי.

היימאַן גינדאָף, לעיקוואוד; מ. סטיין, העמפּסטעד, טעקסעס; סערע רייגהארד, ווינדזאָר פלאָמבינג סופליי, דוד דימענטשטיין, ווינער לאקס אינק., וויליאָם קאהן, ישראל נאָסאָוויטש, מיאַמי ביטש; ה. אַבעלאָף, י. עפשטיין, דזש. נאכלין, ל. ראָזענשיין, (דורך ד"ר ב. קאדער, שיקאָגאָ), מאָריס און רעיטשעל סאפלאיר, ס. נאָוויק, נוארק, נ. דזש.; נאַרעווקער אונטערשטיצונגס פאַראיין.

אַר. רינג בר. 230, נ. הייוועז; א. נאָסאָוויץ, א. אפרת, מרס. ר. קאלינס, מרס. י. שרייבער, ל ראָטהענבערג, פידמאָנט קאל.; מר. און מרס. דזש. שוואַרץ, סקענעקטעדי, נ. י.; אייזיד בראון, דזש. דובין, פּעטערסאָן; אייזיק קאַגאַן, פּריפּאָרט; מר. און מרס. קורלאַטשיק, א. מאָרקוס, פּיליפּ פליישער, מרס. ראוויצקי, סיליע וויסבערג, יאַנקערס; דאָראַ אייזיקס, מאָקס בלום, א. ר. בר. 10, מ. דזשייסאן גאולד, דזש. האַלפּערן, אַר. רינג בר. 761, אי., אַנא בערגער, ענגלישטאן; מרס. א. י. סאנדעל, יאַנגסטאָן; א. א. שולץ, ברוקליין, מאַס.

אַר. רינג בר. 244, א. ר. בר. 87, ליליען פרידמאַן, שיקאָגאָ; בענדזשאמין ליפשיץ, לאָק שעלדרעיק; מר. און מרס. ס. נאָוואָק, אמאהא, נעב.; מ. פראַנקפורט, (אין אָנדענק פון זיין פרוי שאָנדע ע"ה), א. אוונעט, לואיס קאָסאָווסקי, בעסי קאהן, איזידאָר וועב־מאָן, דזשעני ראָבינסאָן, א. אַלטער, טעריטאון; שעפארד פאַרבער, עני סאָקאָלאָוו, עליס קייוויין, עני פינקעל, שיקאָגאָ.

סיליע ווילסאָן, ה. גודי, דאָראַ ליווי, זאָודער ברידער, לו־איס רובין, רעוו. מאָקס ראָבינאָוויטש, סאָפי קאָהן, בראָנקס; טאסקארעלא קאָ., ב. בעקער, ארטור ראָזען, פּעטערסאָן; מערי פוניע, ב. גאָלד, פ. ליפשיץ, וו. פּולאָסקי, דזשאָרדזש אומאַנסקי, וו. פּולאָסקי, סענטער טראָקינג, אסתר פייגין.

ה. לאזניק, מאריסטאָן טעג.; דזשאָזעף האָל, עלמער, נ. דזש.; אַלפרעד קאהען, סאל ל. ראָזענבלאַט, קארפס לאמבאָר יאָרד, עד־וואָרד העלער, קליוולאַנד; פילים מייערסאָן, מרס. א. מאָרקא־וויטש, טייבעל סאָפּערשטיין, פּעטערסאָן; נעטענייעל ס. מאָרקס, מר. קאנטראַקט, לואי מענדעלסאָן, אַלעקס בייער, פּעטערסאָן; מרס. ל. קירשענבוים, מאָלי דעמבאָ, פּעני קאהן, עליס רודאָוו־סקי, מאָריס ריינעס.

איידע סוסעל, פּעטערסאָן; ל. ראָף, בוירמינגהעם, אלא.; דזש. קראָוועצקי, ה. און מ. שיינמאָן, פּענסיק פאָבריקס, א. ה. אַשין, גרינוויטש; ס. פּערלאָוויטש, פּאַסעיק; ס. וו. גאָלדבערג, דזשאָ ליבערמאָן, בעקי פּאָלאק, ראָזע סיגעל, דזש. בערמאן, פּעטער־סאָן; דזש. אַראָנאָוויטש, פּעטערסאָן; פּלאָראַ אָשערסאָן, ראָזע קראַסנאָשטיין.

קלאָרא מאָרקאָף, לאָס אַנדזש.; א. קאהען, וואַשינגטאָן; א. ה. אַנעש, סאָפּיע נישמאָן, לואיס שאָפּירא, בערטאַ ראָזענבערג, נפתלי וויגאָדסקי, סערע האָרקאָוויי, עני עליש, איוועט טענד, ראָ־זע קאהן, ראָזע גארדאָן, מאָקס פוקס, פּעטערסאָן; מר. און מרס. וויליאָם ווינער, פּעטערסאָן; הענרי סאלין, אייזיק אוגוסט, הע־רי גראַף.

אוירווינג קליינס, מר. און מרס. עפשטיין, מרס. דזשייקאָב ליטוואָק, פילא.; הערי קליין, מרס. ל. ארלען, ס. זיידמאָן, מארעי גאָלדבערג, ב. וואָלמאָן, אַטלאַנטיק אונינג קאָ. דזשוניאָר, מיס דרעס קאָ., א. ר. שמערצלער, צרוקליין, מאס.; (אין אָנדענק פון פיליפ ראָזענטאָל, ע"ה), אַר. רינג בר. 163, מרס. ב. גאָרדאָן, ג. גאָלדען.

מאָריס דאָנסאָן, סעם גאָלדבערג, פּעני גאָלדבערג, דזש. וו. פּראָנק, גרעגג רעפידס; דזשעסי האוואָרד, בעיאָן; א. ר. בר. 59, ראָזע ראָזענבלום, היימאָן סאָנדערס, מר. און מרס. לואיס ראָזענבערג, מאָריס גאָלדשטיין, דושעני פּיאָנין, סעם ליפשיץ, ד"ר א. מ. פּאָלק, לינא שיין, מערי סטיין, ראָזע קעסגאָל, סיידע גאָלדען.

טשארלז סיגעל, גאָלדע פרידענבערג, הילדע סלאָיער, אסתר דרעקסלער, מר. און מרס. געבעל, מארי ראָטענבערג, מאָריס וויינפעלד, לאה פרידמאן, פּעטערסאָן; מאָקס קענט, יו־עס. עלעקט. סופלאי, וויליאָם קאהן, מרס. ב. פיינבערג, מאָקס דזשאָפע, לואיס שנייידערמאָן, גויטרוד פאָסטאָווסקי.

ליליען לובעל, ב. דזשאָזעף, שיקאָגאָ; לואיס בראדמאָן, מא־ריס קאהן, מר. און מרס. ז. נייראָרף, א. סיימאָן, מר. פּאָלסקי, ראָזע נייבערג, מרס. גאָלדסמיט, דזשאָדזש בערגמאָן, ה. לוקין, העלען דאָפּעלט, מאָקס עפשטיין, איזראַעל וואָלף, דזשי ראָזענ־בערג, מרס. ע. דיקערמאָן, מיאַמי; מר. און מרס. נ. פּאָן, לאָס אַנדזש.; א. קעש, בען מילער, סערע קעיס, לאָס אַנדזש.; א. פּערעלמוטער, מר. און מרס. הערמאָן מאריין, מאָנטרעאל; מר. פיקסעל, בעקי מאָסקאָוויטץ, היימאָן לעף, סעם גאָלדבערג, דזשא מינעס, דייוויד פינקוס, פּעטערסאָן.

פּאול פּארסאָן, פּעטערסאָן; סעם סטאָלמאָן, פּעטערסאָן; דזשא זאבלאו, פּעטערסאָן; סילוועדשטיין, און פישמאָן, אייס קאוט, עלאיד פאָבריקס, טעקסטייל ביינדינג, מאָרקסאָן קלאָטס,

קעפּיטאל שיין קאָ., מאָריש קאַליש, דאָרא ווייגבערג, מר. און מרס. אייזיק עפּשטיין, מיאַמי; עטעל קאַרפּ, דאָרע שלאָסער, לינא פאַמעראַנץ, סערע הערים, מר. און מרס. וו. ברעסלאָו.

פּעני קראַסנער, בעקי קוסט, ראָזע לאַנדסמאַן, פּעני פּייביש, איידע אַשער, בעקי קעץ, עטעל אַדלער, לינא דובאָווסקי, מערי זאלאָוויץ, עני עדעלשטיין, מאלי בוכמאַן, מר. און מרס. סאפּער, איידע פּרייסמאַן, ס. ס. עפּשטיין, סערע שולמאַן, עני טער, ד. ווייבערג, הערי און רעי סיידערמאַן, פּעני פּאַלעשוק, ד. גודמאַן, לייט קאָ., דורך מרס. קאָסאָווסקי; רעי גאָלדמאַן.

גאָלד, סאָסקין קאָ., מרס. ל. היידעמאַן, אב שיוואק, ה. רוזדאנק, מרס. איזידאָר ראָזענבלום, עני אָגולניק, מרס. שיפּ, פּעטערסאָן; בענדזש. רובין, פּיקסקיל; א. ר. בר. 100, ראָזע סטיינבערג, פּעט.; מאָריס ניומאַן, עני נאָוואָגראָדסקי, א. ר. בר. 1, יעטע טעפּער, אריה גורקין, סקענעקטעדי; זעליג און פריידע רייכבוים, פּיטסבורג; פיליפּ רייכבוים, (אייניקעל פון מר. און מרס. זעליג רייכבוים), טשארלז שיינמאַן, שיקאָגאָ; היימאַן גאָלדמאַן, סערע רובינשטיין.

מאַקס סאַקס, פאַסעיק; הערי קוזמין, מר. און מרס. אזדער, גאָסי פרידעל, דזש. נעווינס, פּעטערסאָן; קלינטאָן סט. רעסטאָראַן, רייטשעל קאהן, מר. און מרס. אנשעל קעסלער, מ. לעווין, הערי פאַרטנאי, קאורט פעשאנס, א. ר. בר. 610, פאול לעווין, פילאַדע.; קליינס סיישאַנערי, א. ר. בר. 117, א. לעף, לינא פיש־מאַן, דזשייקאב און האַלענדער, ראָבערט סעילסאָן, קיימעט טריידינג קאָ., קלעמפנער און מאכלין, סעם מינץ, מרס. סטיינהויז.

מיימי ארעמלאַנד, פּעני סעגערמאַן, א. ר. בר. 130, א. קאַרפּ, מייער גערבער, שיקאָגאָ; סאלאָמאָן שניידער, פאלין איזראַעל, טרענטאָן נ. דזש.; א. ר. בר. 457, מרס. ב. קרופּ, מאַנטרעאל; סאָפיע ע. זאמארע, וויהאקען.

צו 4 דאָלאַר

רייטשעל קאַטלער, סערע טאַשמאַן, ל. דאַלסקי, א. ר. בר. 989, ל. נאַסאפּער, שעכטער און ראָטענבערג.

צו 3 דאָלאַר

מינע ראָזענבלום, דזשוליוס קליינמאַן, בעסי לייבאָוויטש, אסנע אַראָנאָווסקי, האַראָוויטש און עפּראָן, ל. עפּשטיין, סיילעם, מאַס.; בעסי זאקים, פּעטערסאָן; סערע שניידער, פּעני סלאָן, א. לאגאוויטש, ראובן לאַסטאָווסקי, שמערצער און גאָרעליק, דייוויד סטיין, ס. שוואַרץ, פּעני קאַפּלאָן, עדוואַרד גאָטעסמאַן, דייוויד גראָסמאַן, זיידעל ראָטענבערג, אוקלאַנד קאַל.

ר. שאַפּירא, קותיאל גאָלדפּאַרב, פּעטערסאָן; ד"ר ה. שאָשקעס, יעטע גרין, אוקלאַנד; דזשאָ פאַקס, דענווער; א. ר. סיימאן, בעלווייל, טעקסעס; איידע פּלאטאָסקי, סאַקסאַנס קאָרטאַנס קאָ., פּעני האַפמאַן, פּאָרטשעסטער; סעמועל א. גאָרדאָן, פּלאָרידע, נ. י.; מאַקס פּיקסעל, ס. בעליצקי, א. ר. בר. 760, מ. אַדלער, אַמאַהאַ, נעב.; אברהם איזב"צקי, פּעטערסאָן.

סיידי ווהייט, דזשייקאב טוטין, מאלי פאַן, ראָזע וויניק, דזשוירזי סיטי; סערע אינדיק, א פּעטערסאָנערין, א. ר. בר. 367, העגרי ב. מילנער, מ. קאַטץ, פאַלינסקיס, ט. קאַלינסקי, איזידאָר אבראַמסאָן, אולריך מוהלמאַן, א. ר. בר. 507, סאָפי דעין, סערע סאָפירשטיין, אסתר פּאָפּאָווסקי, סערע מילנער, אייַדע גינזבערג, טילי מולניק, א. ר. בר. 166, טש. היאָן, שיקאָגאָ; א. ר. בר. 136, פאול לייט, א. ר. בר. 361, ווילי־אַם שערצקי, טילי מאָגול, סאָפי סייד.

סעמועל אייג, מרס. בערענשטיין, אהרן דזשיינס, א. ר. בר. 198, א. ר. בר. 419, סטייט באטאן קאָ.

צו 2 דאָלאַר

דאָרא פרידבערג, נ. נ., דאָרא גליקמאַן, סערע ווייסבערג, וויקטאָריא ווייסבערג, אַדעל וועלש, מרס. א. ראָפאַלאָווסקי, מ. סארקין, פ. דזשיקער, בעסי גאָלדבערג, דזש. קעסלער, דייוויד פּעק, ל. קופּער, מערי סטיין, איזראַעל קיוויאַט, דזש. בארבעל, פאולין קאהן, דאָרא קאהן, מאָריס סאָבעל, מרס. באלטוך, מאָריס מינעס, פּאָל ריווער, א. דארעוויטש, שיקאָגאָ.

דזשייקאָב שעפּארט, הערולד גראבשטיין, עני קעסער, ב. גאָלדשטיין, א. קאנווייזער, וואודרידזש; פּאול לעווין, מ. בערענסאָן, ב. רובין, מ. טוניס, איוועט שולמאַן, יוניאָן סיטי; עני עפּשטיין, מ. שיפרין, עני דאָקטאָר, אסתר קליידער, לאכמאנס, נ. נ., מרס. ראָזענטאַל, העגרי גרין, איידע ראש, איסעלין, מרס. דזש. ראָגאָף, איזידאָר זאלאָוויץ.

ד"ר ווילי־אַם זיידע, א. פישער, סעמועל לעווין, אר. רינג בר. 481, א. ר. בר. 322, מרס. מ. גראַלניק, טויבע בלאושטיין, ראָזע גאָלדשטיין, אַלענטאָן; אייַדע ווישניק, קיפּאָרט, נ. דזש.; דזשייקאב וואָלף, דזשאָזעף הערשפּעלד, ה. קאַבאַט, א. ר. בר. 53, ס. סאָפער, מאָנטרעאָל; ל. פליישער, מ. פאַשעלינסקי, און זין, דזשוירזי סיטי.

א. פישמאַן, איידע אטענשטיין, א. ר. בר. 902, מר. קליין, א. ר. בר. 500, א. ר. בר. 320, ארבעטער רינג ברענטש 506, מיס פאולאָ גאָלדבערג, פּעני פאַלאַנסקי, מרס. מאַנטעל דזש. ראָבינסאָן, מרס. יעלין, ווילי־אַם ראַף, א. גליקשטיין, א. ר. בר. 644, עמא אוגאן, אהן אַ נאָמען, א. ר. בר. 149, עני פריי־פעלד, א. ר. בר. 575, דזי בייטס, טילי טיקוצקי, קראָוועץ, מינע פאטאלסקי, עני אַלבערט.

בעקי גרינספּאן, מר. יאָוונער, א. ר. בר. 64, דזש. טריין, א. ר. בר. 392, א. ר. בר. 475, א. ר. בר. 297, א. ר. בר. 133, א. קאַטשעפּסקי, ס. ווייס, ראובן גאָלדבערג, ס. סאלאָמאָן, מרס. קאהן, א. ר. בר. 804, א. ר. בר. 710, דזש. האַראָוויטש, גאלדנע און סיידען, מאַקס פראנסקי, טילי לעווין, איידע קאס, א. ר. בר. 13.

צו 1 דאָלאַר

בלענטש סאָלנער, נ. נ., היימאַן נאָדלער, ג. דזשאָזעפּזאָן, ב. אַרלאָן, מרס. גרין, א. סאָקאָלאָוו, דזשוירזי סיטי; אסתר גאָלדבערג, ל. פאַמעראַנץ, סאָפי וואַנגער, א. לעווקאָוויטש, פ. שולמאַן, ה. בראָדמאַן, א. מ. לובעל, ב. בארעסאָן, ד"ר וואַרטעלס, גאָסי לעווין, סילוויע וואַנדער.

דזש. גרענגרין, מרס. סווערפסקי, מרס. מעינקעס, ב. בעקער, מאַנטרעאל; בערטאַ ראופּבערג, א. קאהאן, דזשייקאב סמיטה, האַליאַק מאַס; א. ר. בר. 346, א. ר. בר. 84, סעמועל גרינבערג, א. ר. בר. 87־בי, א. פּען, דזש. ליפּ, אייוואן, אַהייַ; א. ר. בר. 43, ב. גראָס, מרס. טהאו, מאַנטרעאל; א. ר. בר. 830־אי, דזש. ט. טרענדגראַסט, א. ר. בר. 116־בי, אהן אַ נאָמען, א. ר. בר. 200, ה. שווארץ.

סילי רובינסאָן, פּיליפּ פרידמאַן, ב. ראָבינאָוויטש, ר. לעווינסאָן, מאלי מארקאָוויטש, א. ר. בר. 815, פ. גאָלדשטיין, ב.

(וויטערדיגע קוויטירונגען אין נעקסטען נומער)

בילדער פון אונזער רייכען „ביאַליסטאָקער אַלבום"

מיר דרוקען דאָ נאָך עטליכע אינטערעסאַנטע בילדער פון דער רייכער קאָלעקציע פון הונדערטער פאַרשיידענע ביאַליסטאָקער בילדער, וואָס האָבען פאַר אונז אַ היסטאָרישען ווערט. די גרויסע קאָלעקציע בילדער ווערט צוגעגרייט פאַר אַ פראַכטפולען **בוך־אַלבום**, וואָס ווערט דערשיינען אונטער דער רעדאַקציע פון **דוד סאָהן**.

ליטעראַטען און זשורנאַליסטען קריז אין ביאַליסטאָק אין 1929

עס זיצען אין דער פאָדערשטער רייע (פון רעכטס): **ליטמאַן ראָזענטאָל, ל. טרעשצאנסקי, א. ברעזינסקי, פסח קאַפלאַן, י. פוריע, א. אַלבעק, י. רובינליכט, מ. גאָלדמאַן.** — עס שטייען אין דער צווייטער רייע: **י. ראזשאנסקי, דר. לוקאטשעווסקי, מ. מ. בערך, צ. ווידער, י. ג.שטיינסאפיר, ל. פייגין און מ. מארגאָליס.** — אין דער דריטער רייע: **י. ליס, מ. טרוזשאַנאָווסקי, י. זאַבלודאָווסקי, י. שאפירא, ל. פאיאנס, א. זילבערבלאַט, ח. וויסאָצקי, א. זבאַר און מ. כמעלניק.**

4 חשובע ביאַליסטאָקער בעלי בתים — שוואָגערס, מיט איבער 50 יאָר צוריק

פון רעכטס: ר׳ אפרים אַטלאַס, קוזין פון באַרימטען העברעאישען שריפטשטעלער אליעזר אַטלאַס; ר׳ משה סאָהן, באַוואוסטער למדן און משכיל (פאָטער פון דוד סאָהן); לאַזאַר גוטקין, ערשטער גילדע סוחר, און ר׳ יואל ווײנשטיין (יואל דעם גביר׳ס), אַ גלאסנע אין דער „אופראַוועַ".

מאכל כשר

מאכל כשר קאָמיטעט אין ביאַליסטאָק, געגרינדעט פון אשר טאפאלסקי, צוזאַמען מיט אַ גרופּע אידישע סאָלדאַטען, פּסח צום סדר, אין יאָר 1923.

אונזערע פאַרלוסטנ

צום אייביגען אנדענקען

חיים בער סאָבעל, ע״ה

אין עלטער פון 82 יאָר, איז דעם 15טן יאַנואַר, געשטאָרבען אונזער אַלטער טוער און פריינד חיים בער סאָבעל, ע״ה.

דער פאַרשטאָרבענער איז געווען זייער פאָפולער בייַ אַלע לאַנדסלייט דורך זיין פיל יאָריגער טעטיגקייט. אַ שטיפער, הערלעכער און אַרבעטזאַמער מענש, האָט ער בייַ אַלעמען אַרויסגערופען גרויס צוטרוי און ליבשאַפט. ער האָט פאַרמאָגט אַ זעלטענעם זכרון, געקענט אַזוי צו זאָגען די גאַנצע „סקאָזקע״ פון ביאַליסטאָק, און געווען ווי אַ לעבעדיגע ענציקלאָפּעדיע פון ביאַליסטאָקער עבר.

חיים בער איז נאָך געווען פון די אַלטע טוער אין ביאַליסטאָקער בקור חולים, און זינט דעם אויפבוי פון דעם מושב זקנים פלעגט ער כמעט אַלע וואָך קומען אין דער האָום העלפען עפּעס טאָן. פון פאַך אַ סטאָליער, פלעגט ער אומבאַצאָלט אַלץ פאַרריכטען אין דעם האָום וואָס עס איז געווען נויטיג. אַ סך מאָל אין ענגע צייטן, וועו אונזער אינסטיטוציע האָט זיך געמוסט אַרויסהעלפען מיט עטלעכע דאָלער, און האָט קיינמאָל ניט געוואָלט אָפילו קיין דאַנק פאַר זיינע טובות. ער איז געווען פון די לעצטע מאָהיקאַנער פון דעם דור וואָס איז שוין כמעט ניטאָ מער בייַ אונז.

בייַ זיין לויה וואָס איז פאָרגעקומען פון אונזער האָום, האָבען אים מספּיד געווען הרב האָלבערשטאַם פון חברת תורת משה שול פון די בראָנקס, און ד. סאָהן, וועלכע האָבען דערציילט פון דעם פאַרשטאָרבענעמס שיינע אידישע מידות און מעשים טובים.

ח. ב. סאָבעל, לאָזט איבער אַ דור פייַנע קינדער און קינדסקינדער וואָס האָבען אָפּגעגעבען גרויס כבוד זייער פאָטער און זיידען.

איזידאָר אַשפּיז, ע״ה, 67 יאָר, געשט. 3טען פעברואַר. באַערדיגט אויף דער קרקע פון אַרבעטער רינג.

דער פאַרשטאָרבענער איז געווען אַ פיינער, אינטעליגענטער מענש, פאַרנומען אין די פריערדיגע יאָרען אַן אָנגעזעענעם אָרט אין אונזער געזעלשאַפטלעכען לעבען. געווען אַקטיוו אין ברענטש 88 אַ. ר. אין דער קלאָוקמאַכער יוניאָן, וואו זיין לעצטענס פאַרשטאָרבענער ברודער, מאָריס אַשביז, איז געווען דער סעקרעטאַר־טרעזשורער פון דזשאָינט באָארד, געווען פרעזידענט פון דער אַמאָליגער ביאַליסטאָקער פינאַנס קאָרפּאָריישאָן און אַ געוויסע צייט אויך דירעקטאָר פון ביאַליסטאָקער צענטער און מושב זקנים. זיין זון דר. אַשלי, איז אויפן מעדיצינישען סטעף אין אונזער האָום.

מאָרים סופּער, ע״ה, 75 יאָר, געשט. 4טען פעברואַר, באַערדיגט אויף די קרקע פון די ביאַליסטאָקער בריקלייערס אסס׳ן.

דער פאַרשטאָרבענער איז געווען אַ שטילער מענש מיט אַ וואַרימע אידישע האַרץ. אַ לאַנגיאָריגער מיטגליד פון אונזער אינסטיטוציע.

לייזער פאַנדע, ע״ה, 49 יאָר געשט. 25טען יאַנואַר אין טרענטאָן, נ. דזש. געבראַכט געוואָרען צו קבורה אויף די קרקע פון די בני הענאך וצביה פאַמיליע פאַרמיין אויף ניו מאנטעפיאָרע א. לאָנג אייַלאַנד.

חיים קאָוונסקי, ע״ה, 42 יאָר, געש. 4טען דעצעמבער 1947. געווען אַ פיינער אינטעליגענטער יונגערמאַן, מיט אַ וואַרעמע אידישע האַרץ. אַ שטילער אייַדעלער מענש מיט אַ געוואַלדיגע ליבע

צו זיין משפּחה און צום כלל מענשען. ער איז געווען דער איידעם פון אייַנזער חשובן פריינד און לאַנדסמאַן מר. לואיס גרינהויז, דער באַוואוסטער פּעדאַגאָג, שרייבער און קולטור טוער.

אברהם פּאָמעראַנץ, ע״ה, 63 יאָר, געשטאַרבען 3טען פעברואַר, נאָך אַ לאַנגע קראַנקהייט. באַערדיגט אויף די סעמעטערי פון אַרב. רינג. געווען אַמאָל אַקטיוו אין דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג אין ביאַליסטאָק. דאָ אין ניו־יאָרק געווען אַ וויכטיגער טוער אין דער אידישער בוטשער יוניאָן, אַ מיטגליד פון ביאַליסטאָקער ברענטש 88 אַ. ר. און פון אונזער צענטער און מושב זקנים. ער איז געווען דער שוואָגער פון אונזער טוער מר. לואיס קאַטאָוויץ.

אַברהם קאַלער, ע״ה, 77 יאָר, געשט. 18טען סעפּטעמבער 1947. באַערדיגט אויף די קרקע פון ביאַליסטאָקער בראָדערלי לאָוו אַסס׳ן.

לואיס מאַרקוס, ע״ה, געשט. 28טען נאָוו. 1947. געווען אַ מיטגליד פון די ביאַליסטאָקער בראָדערלי לאָוו אַסס׳ן.

איזידאָר פישער, ע״ה, 73 יאָר, געשט. 9טען פעברואַר. באַערדיגט אויף די קרקע פון ביאַליסטאָקער צענטער אויף בית דוד סעמעטערי.

איזידאָר פישער האָט געשטאָמט פון אַ פיינע אַרטאָדאָקסישער משפחה, געוואָרן דער זון פון אברהם הערש, דער שמש פון גראַווע בית מדרש אין ביאַליסטאָק. ער איז געווען אַ תלמיד חכם און אַ אמת גוטהאַרציגער מענש. אין זיין נע פריערדיגע יאָרן איז ער אַ צייט געוואָרן טעטיג אין אונזער אינסטיטוציע און אַ סך אַרויסגעהאָלפען מיט שיינע נדבות.

מאָקס עפשטיין, ע״ה, 52 יאָר, געשט. 18טען סעפטעמבער, 1947. געשטאָמט פון אַ שיין־פאַרצווייגטע משפחה וועלכע איז פאַרבונדען מיט אונזער צענטער פאַר פילע יאָרן. ער לאָזט איבער אַ פרוי, צוויי פאַרהיראָטע זין און צוויי אייניקלעך.

הערי נאָוויק, ע״ה, 63 יאָר געשט. 17טן יאַנואַר. באַערדיגט אויף די סעמעטערי פון די ביאַליסטאָקער בראָדערלי לאָוו.

דער פאַרשטאַרבענער איז געווען אַ שטילער, איידעלער מענש און אַ געטרייער מיטגליד פון אונזער אינסטיטוציע. ער איז געווען דער שוואָגער פון אונזער חשובן פריינד און דאָקטער, מר. עזרא ראָזענפעלד פון די בראָנקס.

נייטען עפשטיין, ע״ה, געשט. 27טען 27טען דעצעמבער, 1947, באַערדיגט אויף מאָונט זיאָן סעמעטערי. געווען אַן אָפּטער דאָנייטאָר פון אונזער אינסטיטוציע.

איזי טשיזעווסקי, ע״ה, 65 יאָר, געש. 25טען יאַנואַר. באַערדיגט אויף די קרקע פון אַרבעטער רינג. דער פאַרשטאַרבענער איז געווען אַ מיטגליד פון ביאַליסטאָקער מושב זקנים. זיין פרוי איז אַ מיטגליד פון אונזער ליידיס אָקזילערי.

כאַשע אָפּעלבוים, ע״ה געשט. 29טען דעצעמבער, 1947. באַערדיגט אויף די קרקע פון די ביאַליסטאָקער בראָדערלי לאָוו.

ביילע קאָסאָווסקי, ע״ה, 75 יאָהר, געשט. דעם 5־טען פעברואַר.

די פאַרשטאַרבענע איז געווען די טאָכטער פון אַמאָל באַוואוסטען ביאַליסטאָקער פיינעם בעל־הבית און אָנגעשטעלטען בייקאָמיכאָווען אין פאָברריק, ר׳ שמחה צפת, אַ קרוב פון דעם שמחה צפת, וואָס איז געווען דער ערשטער ביאַליסטאָקער איד וואָס איז געקומען קיין אַמעריקע.

ביילע קאָסאָווסקי, ע״ה, איז געווען אַ זעהר פרומע פרוי און איינגעוואָרצעלטע איהרע שעהנע אידישע טראַדיציעס ביי איהרע היגע קינדער. איינע פון איהרע קינדער, מרס. סעגערמאַן, איז אַן אַקטיוע שוועסטער פון אונזער ליידיס אוקזילערי.

צום צווייטען יאָהרצייט

פון

יוסף עמנואל ראַפאַלאָווסקי

(דזשאָרדזש רייפעל)

טרויערען

די עלטערען און ברודער

נחמה לעף, 56 יאָר, געשט. 22טן יאַנואַר, געווען די פרוי פון אונזער דאָנאָר, מר. הייַמאן לעף, און אַ פיינע טוהערין אין אונזער ליידיס אוקזילערי. זי איז געווען באַגאַבט מיט אַ סך שעהנע מידות און מיט אַ וואַרימע אידישע האַרץ.

דזשייקאָב ליטווין, ע״ה, געשט. דעם 31טען דעצעמבער 1947, אין פילאַדעלפיע. געווען אַקטיוו אין ביאַליסטאָקער ברענטש 118 אַ. ר. אַ געטרייער מיטגליד

פון אונזער צענטער און מושב זקנים, וואו ער פלעגט אפט קומען באַזוכען פון פילאַדעלפיע. ער איז געווען באַליבט ביי אַלע זיינע פריינד פאַר זיין אויפריכטיגקייט און אמתער פריינדשאַפט.

מערי קרוגמאַן, ע״ה, געשטאָרבען דעם 15־טען יאַנואַר, אין אַטלאַנטא, דזשאָ. די פאַרשטאָרבענע איז געווען די געטרייע פרוי פון אונזער חשוב׳ן מיטגליד, מר.

בען קרוגמאַן, און די שוועגערין פון אונזער באַליבטע טוהערין, מרס טייבעל סאַפערשטיין — (סייבין) פון פעטערסאָן.

מיר דריקען אויס אונזער טיפען מיטגעפיל צו דער משפחה צוליבן פאַרלוסט פון דער האַרציגער, נשמה׳דיגער מערין.

ר׳ גרשון טאַרטאַצקי, ע״ה

אין עלטער פון 85 יאָהר, איז דינסטאָג דעם 9־טען מאַרטש, געשטאָרבען אין אונזער האוס, אונזער באַוואוסטער לאַנדסמאַן און טוהער, ר׳ גרשון טאַרטאַצקי, ע״ה, אייניגער פון די שהנסטע און האַרציגסטע טיפּען פון אונזער עלטערען אימיגראַנטען־דור אין אַמעריקע.

ר׳ גרשון טארטאצקי, דער עלטסטער זון פון באַוואוסטען אַמאָליגען בוי אונטער־נעמער אין ביאַליסטאָק, ר׳ לייזער מענכען, ע״ה, איז דאָ געווען באַוואוסט פאַר אַ סך יאָהרען אין בילדינג טרייד אַלס בוי־קאָנטראַקטאָר און פיינער באַלעבאָס. ער איז געווען פון די גרינדער פון דער ביאַליסטאָקער בריקלייערס אסס׳ן. און אַ וויכטיגער טוהער פון אונזער צענטער און מושב זקנים, וואָס ער האָט געהאָלפען בויען. זיין פרוי, אסתר, אַ ליבע, גוטהאַרציגע פרוי און שוועסטער פון אונזער ליידיס אוקזילערי, איז געשטאָרבען מיט אַ פּאָר יאָהר צויק.

ר׳ גרשון טארטאצקי איז געווען אַ פרומער, גאָטספאָרכטיגער איד און ער לאָזט איבער אַ שהנעם דור קינדער און קינדס־קינדער, וואָס האָבען אָפּגעגעבען גרויס כבוד זייערע עלטערען.

סילין קאָהן, ע״ה, 63 יאָר, געשט. 17טען יאַנואַר אין מאָנט וואוירנאן. געווען די פרוי פון אונזער חשובן פריינד מר. ווילי־יאָם קאָהן.

די פאַרשטאַרבענע איז געווען אַ שוועס־טער פון אונזער ליידיס אָקזילערי און אַ פיינע דאָנייטאָרין צו אונזער האוס. איר נאָמען ווערט פאַראייביגט אויפן מעמאָריאל טאָוועל אין אונזער אינסטיטוציע.

הדס מ. טשיסין, ע״ה, 58 יאָר, געשט. 19טען יאַנואַר, באַערדיגט אויף מאָונט חברון סעמעטערי. זי איז געווען די פרוי פון אונזער געשעצטען לאַנדסמאַן און דאָ־נאָר מר ראָבעט טשייסין פון ברוקלין

בעקי דזשאָנאוויטש, ע״ה, 64 יאָר, גע־שטאָרבען 1טען מערץ. געווען פון די גע־טרייסטע מיטגלידער פון אונזער אינסטי־טוציע.

האָט געשטאָמט פון די פיינסטע באַ־לעבאָטישע פאַמיליעס אין ביאַליסטאָק (הענקאָוויטש). איר גאַנצע משפּחה וואָס איז דאָ אין ניו־יאָרק זיינען מיטגלידער פון ביאַליסטאָקער צענטער און מושב זקנים.

בעקי דזשאָנאוויטש, וועלכע איז גע־בליבען מיט יאָרען צוריק אַן אַלמנה, איז געווען אַ מוסטערהאַפטע פּערזענלעכ־קייט, אַ האַרציגער ליבער מענש און אַ אמתער פריינד צו יעדען אייגענס.

איר נאָמען וועט פאַראייביגט ווערען אויפן מעמאָריאל טאָוועל אין אונזער האָום לעם נאָמען פון איר פאַרשטאַרבע־נעם מאַן סעם, ע״ה.

חנה פאַלטער, ע״ה, 72 יאָר, געשט. 28טען יאַנואַר. די פאַרשטאַרבענע האָט געשטאָמט פון פיינעם אידישען יחוס אין ביאַליסטאָק. איר פאָטער ר׳ דוד העלער, ז״ל, איז געווען פון די שענסטע גאָטס־פאַרכטיגע אידען. ער איז דאָ געשטאַר־בען אין הויכען עלטער פון 95 יאָר. איר ברודער מר. זלמן העלער, אַ באַוואוסטער העברעאישער לערער און שרייבער איז אַ חשובער דירעקטאָר פון אונזער אינסטי־טוציע, און איינער פון די אָנגעזעענסטע טוער אין אונזער לאַנדסמאַנשאַפט.

ר׳ גדליה בובליק, ע״ה

אין עלטער פון 73 יאָר, איז דאָנער־שטאָג, דעם 18־טען מערץ, געשטאָרבען אונזער באַוואוסטער לאַנדסמאַן און באַ־רימטער שריפטשטעלער, גדליה בובליק, ע״ה, וועלכער איז געווען, איינער פון די וויכטיגסטע טוהער אין ציוניזם און אין דער מזרחי באַוועגונג.

גדליה בובליק, איז אַלס קינד געקומען מיט זיינע עלטערן אין ביאַליסטאָק, וואו ער האָט זיך ערצויגען און באַקומען זיין אידישע און אַלגעמיינע בילדונג. אין 1900 האָט ער אָרגאַניזירט אַ גרופּע לאַנדסלייט, און מיט זיי אָווען קיין אַרגענטינע, וואו זיי האָבען געגרינדעט די קאָלאָניע מא־זעסוויל. אין 1904 איז בובליק געקומען קיין ניו יאָרק, וואו ער איז געוואָרען רע־דאַקטאָר פון טאָגעבלאַט. וועז מיר האָבען אין 1919 געגרינדעט דעם ביאַליסטאָקער רעליף, איז בובליק געווען פון די ערשטע וואָס זיינען צוגעשטאַנען צו אונזער אַר־בעט און א סך מיטגעהאָלפען מיט וואָרט און שריפט.

מאָרים י. אַשביז, ע״ה

דינסטאג, דעם 16־טען מערץ, איז גע־שטאָרבען נאָך אַ קורצע קראַנקהייט פון אַן אָטאָמאָביל עקסידענט, משה יעקב אַשביז (אשפיז), דער סעקרעטאַר־טרע־זשורער פון קלאוקמאַכער דזשאָינט באאַרד און אייגער פון די וויכטיגסטע טוהער אין דער אידישער אַרבעטער באַוועגונג.

מ. י. אַשביז האָט געשטאָמט פון אָר־לע, נעבען ביאַליסטאָק, און זיך באַ־טראַכט אַלעמאָל פאַר אונזערען אַ לאַנדס־מאַן. ער האָט עס טאָקע אָפט באַוויזען דורך מעשים, שטיצענדיג אונזער אינ־סטיטוציע. ער איז געווען אַ וואַריעער פריינד פון אונזער האָום און מיטגעווירקט אַז דער דזשאָינט באָארד, זאָל העלפען אונזער מושב זקנים מיט פיינע דאָנייר־שאָנס. ער איז געווען דער ברודער פון אונזער ניט־לאַנג פאַרשטאָרבענעם טו־הער, איזידאָר אַשביז, ע״ה.

מיר באַדויערן זייער דעם פריצייטיגען פאַרלוסט פון די צוויי ברידער אַשביז, און מיר שיקען אונזער טיפען מיטגעפיל צו זייערע פאַמיליעס און נאָהענטע פריינד.

To our grand friends, Mr. Sam and Mrs. Sophie Shapiro, upon the birth of their granddaughter, Wanda Ann, born to their children Bell and Jack Mason.

* * *

To our worthy, honored leaders and landsleit, Mr. and Mrs. Hyman Mann, upon the arrival of their grandchild, born to their children Mr. and Mrs. Philip Laufer, of Montreal.

WEDDING ANNIVERSARIES

To Mr. Harry and Mrs. Rae Siderman, upon their Silver Wedding Anniversary, observed on March 15, 1948. On that day, our Bialystoker Ladies' Auxiliary, of which Mrs. Siderman is Financial Secretary, celebrated the event as a grand dinner at our Home.

MR. AND MRS. HARRY SIDERMAN

The event was attended by about 150 guests—who included members of the Siderman family and representatives of various organizations, who extended greetings to the lovely couple upon that happy occasion. Mr. and Mrs. Siderman were presented with a number of fine gifts, in appreciation of their communal endeavors and as an expression of their admirer's warm friendship towards them.

Mrs. Siderman is one of our most devoted Sisters, and the cause of our Institution is ever close to her heart. Mr. Siderman manfiests a fine interest in the cause of the needy and unfortunate.

* * *

To our active Officers and Directors, Mr. and Mrs. Sol Wiener, upon their 35th wedding anniversary.

* * *

To our dear friends, Mr. and Mrs. Joseph Finkelstein, upon their 35th wedding anniversary.

* * *

To Mr. Sam and Mrs. Molly Aranowitz, upon the occasion of their 25th wedding anniversary, observed on December 6, 1947. Our Ladies' Auxiliary, in which Mrs. Aranowitz is active, tendered a special Party, to make the occasion.

MR. AND MRS. SAM ARANOWITZ

BIALYSTOKER DANCE
FOR PALESTINE AID

●

DANCE AND ENTERTAINMENT

sponsored by the
BIALYSTOKER LADIES' AUXILIARY
and the CLUB BIALYSTOKER FRIENDS

will be held on

SATURDAY EVENING, MAY 8, 1948

at the HOTEL McALPIN
Broadway and 34th Street, New York City

●

PROCEEDS OF THE AFFAIR GO FOR AID OF THE HEROIC JEWISH "YISHUV" OF PALESTINE

BIALYSTOKER PICNIC

The annual Bialystoker Picnic is a traditional event to which our members, friends and landsleit generally look forward with a great deal of interest.

This year, too, our Picnic will be held. The affair, arranged by the Bialystoker Ladies' Auxiliary, will take place on Sunday, June 6, 1948, at Dexter Park, Jamaica Avenue and Elderts Lane (75th St.), Woodhaven, N. Y.

Music, entertainment, dancing and a grand buffet will be featured.

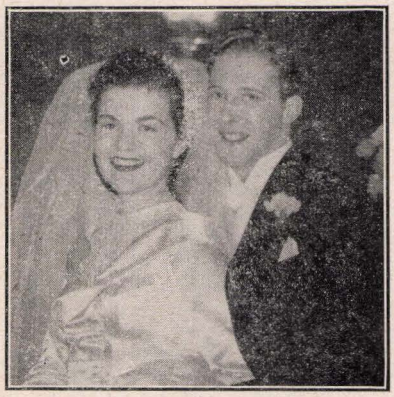
is an esteemed young man, evidencing a warm-hearted interest in communal life.

To Mr. and Mrs. Rubin Fisher, upon the marriage of their esteemed son, Counsellor Herman Fisher, to Miss Dora Garfield, on April 4, 1948. Mr. Rubin Fisher is a Director of our Institution, and Mrs. Fisher is an active officer of our Bronx League.

Counsellor Herman Fisher is well known in his profession, in which he serves with distinction.

* * *

To Mr. and Mrs. Sam Popofsky, upon the marriage of their lovely daughter, Adeline, to Mr. Sidney Berger.

MR. AND MRS. SIDNEY BERGER

Mrs. Popofsky is active in our Ladies' Auxiliary and helps promote our Institution's welfare all along the line.

Mrs. Adeline Berger is endowed with many splendid qualities.

* * *

To Mr. and Mrs. Hyman Karsh, upon the marriage of their talented son, Jack, on Jan. 27, 1948.

MR. AND MRS. JACK KARSH

* * *

To Mr. and Mrs. Isaac Kugel, upon the marriage of their worthy son, Mr. Seymour Greenspan, to Miss Helen Miller, on December 20, 1947. Mr. and Mrs. Kugel are well known among the membership.

MR. AND MRS. SEYMOUR GREENSPAN

BIRTHS

To our dear friends and active members, Mr. and Mrs. Sol Bindler, upon the birth of their new grandchild. The proud parents are Mr. and Mrs. Lipton.

Mr. Bindler is an esteemed Director of our Home, and he and his beloved wife are very active in our Institution.

* * *

To our worthy friends and landsleit, Mr. and Mrs. Harry Ogush, upon the birth of their grandson, Stephan Dade, to their children, Mr. and Mrs. Jerold I. Rosett. Mr. Ogush is one of the staunchest supporters of our Center and Home.

* * *

To our beloved Sister and friend, Mrs. Mamie Rosenthal, widow of our late President, Philip Rosenthal, upon the birth of her new granddaughter, Phyllis. The happy dad and mother are Mr. and Mrs. Louis Gelfand.

Mrs. Rosenthal follows with intense interest the progress of our Institution and aids it generously.

* * *

To our dear Sister, Dinah Goodman, upon the birth of her grandchild. The joyous parents are Mr. and Mrs. Sklar.

* * *

THE COMMENDABLE PHILANTHROPIC ACTIVITY OF THE HARRIET AID SOCIETY

One of Manhattan's finest women's organizations is the Harriet Aid Society, which is dedicated to the task of aiding poverty-stricken and lonely old folks. Thus far, this group has done a great deal in this regard, providing aged men and women with homes and aiding a large number of poor, helpless people.

The Bialystoker Home for the Aged is among the institutions being aided by the Harriet Aid Society. The esteemed sisters of this organization frequently visit our Home and take a keen interest in our various activities.

The Harriet Aid Society has, on many occasions, contributed generously to our Institution, and in addition many of its members have forwarded separate donations of their own to the Home. Recently, the Society presented us with a "Moyes Chitim" contribution, in the amount of $250, to help assure a bountiful Passover holiday for the 300 residents in our care.

It is needless to point out how grateful we are to the Officers and Sisters of the Harriet Aid Society, for the aid they extend to our Institution. May the Almighty bless them with long life and happiness.

The Officers of the Harriet Aid Society are:

Harriet Frankenthaler, Founder; Mary Newman, President; Belle Eppsteiner, Mary Baruch and Bess Goldman, Honorary Presidents; Sarah Rafsky, Florence Gilbert and Gertrude Malvin, Honorary Vice-Presidents; Birdie Spier, Executive Vice-President; Sadie Schonberg, Fanny Miller, Pauline Sweetwood, Dora Weinberg and Belle Heyman, Vice-Presidents.

Frances Gluckstein, Treasurer; Rose Rolnick, Financial Secretary; Sarah Weisner, Corresponding Secretary; Zelda Kelin, Rec. and Soc. Secretary; Birdie Spier, Chaplain; and Gertrude Malvin, Sunshine Fund.

---

spread response. For their generosity, the donors will be blessed by the Almighty with long life and happiness, for the "mitzvah" of "Moyes Chitim" is very great indeed.

BIALYSTOKER HOME FOR THE AGED

228 East Broadway, New York, N. Y.

CONGRATULATIONS

The members, officers and Board of Directors of the Bialystoker Center and Home for the Aged express their heartfelt felicitations and best wishes to the following, upon the occasion of their happy events:

WEDDINGS

To Mr. and Mrs. Louis Cohen, upon the marriage of their charming daunghter, Helen, to Mr. Harold Schwartz, on Sunday, April 4. The wedding was very impressive and was attended by a large assemblage of kin, friends and various organizations in which Mr. and Mrs. Cohen are active.

MR. AND MRS. HAROLD SCHWARTZ

Mr. Cohen is Chairman of our Board of Directors and of Bialystoker Br. 88, Workmen's Circle, and he and Mrs. Cohen devote a great deal of time and labor in behalf of our Institution.

Mrs. Helen Schwartz is well versed in various fields and has a fine general and Jewish education.

* * *

To Mr. and Mrs. Charles Rubinstein, upon the marriage of their talented daughter, Ethel, to Mr. Nat Haskin, on June 25, 1948.

Mr. and Mrs. Rubinstein are among the outstanding active Directors of our Home. Mr. Rubinstein is Chairman of our Journal and Purchasing Committees, while Mrs. Rubinstein heads our Linen Committee. Both manifest deep concern for the welfare of the 300 old folks at our Home, and devote a great deal of their time in behalf of our Institution's advancement.

Mrs. Ethel Haskin is possessed of many capabilities and has a fine education, and her husband

OFFICERS OF OUR INSTITUTION INSTALLED AT COLORFUL CEREMONIES

Colorful ceremonies marked the installation, last month, of Officers of our Institution.

At a well-attended meeting—in which our entire Board of Directors and a number of invited guests participated—the newly elected Officers of the Bialystoker Center and Home for the Aged for 1948, were inducted into office. Our President, Mr. Jacob Cohen, reelected for a third term, delivered a fine, meaningful address upon the occasion which evoked a great deal of enthusiasm among those present. Incidentally, the Installation Meeting served, too, as an impressive welcome-home for Mr. and Mrs. Cohen upon their return from a Florida vacation.

The Board of Directors wished President Cohen and his wife, long life and happiness, for the splendid aid they extend to our Institution.

The following Officers were installed:

Mr. Jacob Cohen, President; Messrs. Joseph Alpert, Nathan Luttenberg and Barnet Kass, Honorary Vice Presidents; Messrs. Max Garber, David J. Goldberg, Wm. Weiner, Mrs. Mamie Rosenthal, Mr. Joseph Posner and Mrs. Rose Lippman, Vice Presidents.

Mr. Louis Davis, Treasurer; Mrs. Dora Schneiderman, Secretary.

Mr. Louis Cohen, Chairman of Board of Directors; Mr. Harry Kaplan, Vice-Chairman.

Mr. Philip F. Schneider, Comptroller; Messrs. Jack Isseks and Harry Ogush, Mrs. Yetta Leff, Mrs. Bernard Kaganowski, Trustees.

Sam Shapiro, Marshal.

THE NEW OFFICERS OF OUR WOMEN'S ORGANIZATIONS

All our Ladies' Auxiliaries held fine Installations in honor of new officers who had been elected there.

The Young Women's League, under the chairmanship of Mrs. Jaffrey, conducted an impressive Installation ceremony which aroused great enthusiasm among all those present.

The Bronx League held its Installation at a large gathering, at which many new members were enrolled in the Organization.

The Boro Park Auxiliary observed its Installation at a splendid Luncheon, at which impressive addresses were heard.

The Installation of the Bialystoker Ladies' Auxiliary took place in the Auditorium of our Home, and was participated in by a few hundred members and guests who were served delicious refreshments upon the occasion. Rabbi Max Kirshbaum, Executive Vice President of the Mizrachi Organization of America, installed his sister, Mrs. Dora Schneiderman, as the Auxiliary's President.

Representatives of a number of organizations delivered messages of greeting.

The newly-elected officers of the Auxiliaries are:

Bialystoker Ladies' Auxiliary: Ida Aidak, Lena Alpert, Lena Dubovsky, Celia Lazar, Honorary Presidents; Dora Schneiderman, President; Mary Rogoff, Esther Elgin, Nettie Wagman and Hilda Sloyer, Vice-Presidents; Rae Siderman, Financial Secretary; Clara Goldberg, Recording Secretary; Goldie Friedenberg, Treasurer; Polly Siegel, Rose Kaufman and Rachel Katz, Trustees.

Molly Buchman and Fanny Poleshuck, Marshalls.

Bronx League: Bessie Fuchsman, President; Celia Brasch and Lillian Shabotsky, Honorary Presidents; Mrs. R. Fisher. E. Jerusalimsky, R. Kramer, R. Landsman, A. Schneer, Vice-Presidents; Fannie Fisher, Honorary Treasurer; Lillian Shabotsky, Treasurer; Fannie Poleshuck, Recording Secretary; Fannie Mendelson, Financial Secretary; Mesdames Chononowitz, Cooper, Kessler, Pearlstein and Walker, Trustees; Esther Sacher and Mary Weinstein, Marshalls; Rose Berman and Molly Goldstein, Raffle Committee.

Boro Park Auxiliary: Mary Starr, President; Minnie Lifshitz, Bertha Greenberg and Tillie Katz, Vice-Presidents.

Annie Kessler, Treasurer; Rebecca Timoner, Financial and Recording Secretary.

Young Women's League: Sara Goldman, Honorary President; Estelle Gottlieb, President; Terry Lazar, Vice-President; Molly Ryball, Financial Secretary; Anne Levy, Recording Secretary, Elaine Jaffrey, Corresponding Secretary; Sonia Spellman, Treasurer.

Executive Board: Terry Lazar, Yetta Slugh, Rae Janowsky, Clara Klieger, Anna Levine, Frieda K. Schneider, Rose Silverman and Ethel Zeichner.

WON'T YOU RESPOND WITH YOUR "MOYES CHITIM" DONATION

Passover is "just around the corner," and we are making an eleventh-hour appeal to those who have thus far not yet forwarded their current "Moyes Chitim" donation to our Home, to do so as soon as possible, so that we may make this holiday, this year, a truly bountiful one for the 300 aged and ailing men and women in our care.

Please bear in mind that costs have risen and maintenance of the Home and of its residents requires greater expenditures than ever.

We voice hope that our appeal will evoke wide-

It is well to point out that the hundreds of photos—of individuals and institutions—which have appeared in the "Stimme", since the magazine's inception, comprise one of the finest picture collections of Jewish life in existence today.

Given prominent place in the "Stimme" are the activities of the Bialystoker Relief Committee which has, since it was launched, aided Bialystoker in the hometown, in Europe and in various other parts of the world, with food, clothing and financial means. Thus far, the Committee has forwarded more than $50,000 to needy landsleit overseas.

The value of the "Stimme" in disseminating culture here and in organizing the Bialystoker women in the United States—now enrolled in ten Ladies' Auxiliaries—is inestimable.

The role of our publication as a Vital Statistics chronicler is also deserving our mention: its listings of Simchas—weddings, births, Bar Mitzvahs, wedding anniversaries; its tribute to those in our ranks who have passed away, and its evaluation of their endeavors in behalf of our Center and Home.

In conclusion, we ought to mention the deceased Presidents of our Institution—Messrs. David Isseks, Louis Marcus and Philip Rosenthal—who have aided the "Stimme" all along the line and have inspired and encouraged it to go forward from one accomplishment to the next.

During the past fifteen years, our magazine has, for the most part, been issued regularly each month; during the past few years, however, high costs have compelled us to issue the publication every two or three months. That our Institution has thereby suffered financially is self-evident; that our readers want to see the magazine's resumption as a monthly is gleaned from the many letters we have received to that effect, from all parts of the U. S. and from various countries of the world. We trust that with the cooperation of our landsleit, this objective may, in the not too distant future, be realized. It is well to note, at this point, that many of our members have recently voluntarily increased their dues to help enable the "Stimme" to appear more frequently.

One of the outstanding leaders of our Institution, who is highly cognizant of the value of the "Stimme" and the distinguished role it has played—and plays—in promoting our Institution's advancement, is Mr. Jacob Cohen, President of our Center and Home, who lends his moral and financial support to the publication in every respect. Appreciative, too, of the "Stimme' and its place in our Movement are our Lnstitution's leaders and Board of Directors, whose interest in the magazine has inspired the editor in his efforts.

To the many literary contributors whose offerings go to make up the current Jubilee issue of the "Stimme"—my heartfelt thanks.

To my Bialystoker landsleit everywhere, I should like to say: "Stand by the Bialystoker Center and Home for the Aged and its organ, the 'Bialystoker Stimme' and help fortify them in every way. Aid us in maintaining our Institution and its affiliates that bring honor and prestige to Bialystoker landsleit—wherever they may be.

To all—a Happy Passover!

ALTER KUSHES, VETERAN LEADER OF OUR INSTITUTION, HONORED

Fitting tribute was paid last month to Mr. Alter Kushes, veteran leader of the Bialystoker Center and Home for the Aged and sole surviving founder of the Bialystoker Bikur Cholim, in recognition of his commendable accomplishments in behalf of our Institution.

At a special, colorful meeting at our Center, a beautiful parchment Scroll was presented to Mr. Kushes, as expression of appreciation for his endeavors in helping promote the cause of both the Center and Home and advance the welfare of the 300 aged and ailing folk in its care.

The Scroll contains a Resolution in which Mr. Kushes is highly lauded for his fine communal activity, that spanned a period of 60 years, in aid of our Landsmanshaft.

BRONZE HONOR TABLET FOR OUR AUXILIARIES TO BE UNVEILED

A Bronze Honor Tablet, bearing the names of the Sisters of our Ladies Auxiliary, the Boro Park Auxiliary and the Young Women's League, will be unveiled on Sunday afternoon, April 11, in the Lobby of our Home.

An impressive ceremony will be conducted on this occasion. A similar Tablet was presented, a few years tgo, to the Sisters of our Bronx League.

BIALYSTOKER STIMME

Published Monthly By
BIALYSTOKER CENTER & HOME FOR THE AGED
228 EAST BROADWAY -:- NEW YORK 2, N.Y.

NEW YORK | MARCH-APRIL, 1948 | 253 | No. 250

THE 250th JUBILEE ISSUE OF OUR PUBLICATION

By DAVID SOHN

Indeed, it is not an easy task to write jubilee articles at a time when every Jew is deeply concerned with the fate of the Jewish Yishuv in Palestine, and when the future of the newly-born and already blood-drenched Jewish Homeland hangs in the balance.

However, one cannot overlook the fact that our Institution—the Bialystoker Center and Home for the Aged—is, after all, marking a milestone: publication of this, the 250th issue of its organ, "Bialystoker Stimme". And that is an occasion certainly worth observing.

As the founder and editor of the "Bialystoker Stimme" for the past 28 years, I should like to permit myself, at this point, to refrain from being modest and to confess that I now look back upon the nearly three decades that have gone by, with a feeling of genuine spiritual satisfaction.

A few leaders of the Bialystoker Center, along with myself, nurtured the hope and dream, back in 1921, that we might publish a magazine that would reflect all our Institution's activities, chronicle its vital accomplishments, evaluate the endeavors of our communal leaders, keep the Bialystoker landsleit in America linked with their landsleit in the home town and record all important historical facts and activities of Bialystok proper and of its famous Jewish personalities.

We desired, too, that such publication tell the story of our Bialystoker communal activities and of our landsmanshaft endeavors that would serve as a guide for our affiliates. Also, the 50,000 Bialystoker in America were in need of a press organ of their own—devoted their local communal affairs, for accounts of these would many a time find difficulty "getting a play" in the Jewish press—which was one of the good reasons for such a publicaton to come into being.

The birth of the "Bialystoker Stimme" met with a number of hardships. At the outset, we published one issue, as a "trial number," so to speak; subsequently, the magazine began to appear periodically—once every three months; still later, in the '30's, the "Stimme" became a monthly, with issues ranging from eight pages to 150-page Holiday editions.

Special Jubilee issues of the "Stimme" were published in observance of anniversaries of our affiliates, among them the Bialystoker Young Men's Association, Bialystoker Somach Noflim, Bialystoker Ladies' Auxiliary; and Paterson Br. 121, Workmen's Circle.

Upon this occasion, I should like to pay tribute to a few pioneers who worked with me at our magazine's inception: the late Jacob Krepliak, Yechial Weintraub and Samuel Kassel. Their literary contributions have on many occasions enriched our publication and have delighted its readers.

Worthy of note is the fact that the "Stimme" has given opportunity to many landsleit—not themselves writers—to express themselves in its columns. Also, by means of our magazine, a number of talented Bialystoker women here have brought their message to our landsleit.

The "Bialystoker Stimme" drew highly favorable comment in the Jewish press, and a number of Jewish writers and poets have become contributors to our publication, which included in its columns some of their finest works.

The 250 issues of the "Stimme"—and the more than 10,000 printed pages they comprise—are testimonial to our magazine's understanding and appreciation of the achievements of the hometown and the accomplishments of the landsleit on these shores.

Highlights of the doings of Bialystoker in New York, Chicago, Los Angeles, Paterson, Milwaukee, Detroit, Montreal, Toronto, Paris, Melbourne, Buenos Aires, Tel Aviv, Jerusalem, Capetown, Bucharest—all these, and more, are mirrored in the pages of the "Stimme"; the life of the Jews in Bialystok proper is likewise vividly portrayed in our magazine.

PRINTED BY SHULSINGER BROS.
21 EAST 4TH STREET, N. Y. C.